

Ольга Балданова

МАЛАР ЂАЙХАН
АХАМНИ

УДК 821.512.31
ББК 84 (2=642)
М18

Составители
Д.Р. Замбалова, О.Ш. Дашеева

Ответственные за выпуск
З.С.-Д. Цыбиков, Д.Э. Гармаева, С.Л. Цыремпилова

М18 Балданова Ольга Бандановна
Малар найхан Ахамни – Улан-Удэ: НоваПринт, 2023 – 448 с.:
ил.

Ахын аймагай мэдээж хүнүүдэй нэгэн, соёлшон, сэдхүүлшэн, Буриад Уласай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Ольга Бандановна Балдановагай зохёохы ажалай дээжэһээ бүридэһэн ном уншагша олоной үзэмжэдэ дурадхагдана. Тус согсолбори дотор автарай олон жэлдэ элдэб жанраар буриадаар ба ородоор бэшэһэн эрхим толилогонуудынь, займай тэмдэглэлнүүд, зохёохон шүлэг болон онтохонууд, уянганууд оруулагдаһан байха юм. Хатуу шэрүүн уларилтай үзэсхэлэн найхан хадата Аха нютагайнгаа үнгэрһэн үеын ажабайдал зураглахадаа, аймагайнгаа түүхэ бэшэлсэгшэдэй тоодо орохо ёһоороол ороһон Ольга Бандановна илангаяа олон нэбтэрүүлгэнүүдээ хүдөө ажахыда, ниигэмэй халбарида зорюулһан байна.

Вниманию широкого круга читателей представляется сборник лучших работ известного в Оке деятеля культуры, журналиста, заслуженного работника культуры Республики Бурятия Ольги Бандановны Балдановой. В него вошли разножанровые журналистские материалы, путевые заметки, а также стихи, сказки и лирические миниатюры, вышедшие из-под её пера на бурятском и русском языках. Ольга Бандановна, по праву ставшая одним из летописцев горной Оки с её суровой и прекрасной природой, в своей творческой деятельности, в описании жизни и быта прошедшей эпохи особенно большое внимание уделяла сельскому хозяйству и социальной сфере.

УДК 821.512.31
ББК 84 (2=642)

© О. Балданова, 2023

СЭДХҮҮЛШЭН ЭГЭШЫМНАЙ СЭНТЭЙ БЭЛЭГ

О. Балданова, О. Седенова, Ольга Балданова... Иймэ гар табилгатай хэды олон ниитэлэлгэ, толилолгонуудые аймагайнгаа «Малшан», «Саянская новь» (мүнөө «Аха») сониной, бүгэдэ арадай түүхэтэ баялиг боложо тодорһон «Буряад үнэнэй» хуудаһанууд дээгүүр уншаагүй гээшэб даа ахамад үеымнай нютагаархид, теэбэй таабайнууд, ибии баабайнууднай!

Алтан дэлхэйн жама ёһоор, абарагша Бурханай табисуураар тооложо табиһан наһанайнгаа эсэсэй хойморто хүрөөшье хаа, төөлэжэ табиһан «уран бэе, уян яһанайнгаа ууян, хүүен» залиранхайшье хаа, сэдхүүлшэн Ольга Балданова мүнөөдэр уншагшатаяа дахин уулзаба.

Энэ номойнгоо нюурнууһаа уулата дайдынгаа улад зондо, уужам Буряадайнгаа бусадшье нютаг нугануудаар, хото сэлеэнгүүдээр ажаһуудаг уншагша олондо, түрэл гаралдаа мэндээ хүргэнэ. Мэшээһэн һаруул шарайень һанаха, үнэншэ сэхэ зангыень мэдэхэ, эрид хурса үгыень хэзээ нэгэтэ дуулаһан хүнүүд энээхэн согсолбори гартаа абахадаа, Ольга Бандановнае заатагүй һайханаар дурсаха байха гэжэ үнэн зүрхэнһөө этигэнэб.

Иимэл ушарнуудта Буряадай арадай ирагуу найрагша Үлзытын Дондогой бэшэһэн суута шүлэгэй мүнрүүд эзэлүүдгүй һанагдаадхидаг:

...Үгэлһэн үгэ, үйлэ хэрэгынь
Үеын үедэ мүнхэ болтогой!

Тус ном хэдэн бүлэг болгожо бүридхэхэдөө, авторай бэшэһэн толилолгонуудые согсологшод тунхаглагдаһан сагаарнь, зураглагдаһан үйлэ хэрэгүүдээрнь, тобойсо харуулаһан сэдэбүүдээрнь тааруулаа.

Сэдхүүлшэн, зохёолшон хүн хадаа бэшэжэ мүнхэлһэн үе сагтаяа, али олон үйлэдэ хабаадаһан зонойнгоо нэрэнүүдтэй хамта өөрынгөөшье нэрэ мүнхэлдэг гээшэ. Тиимэһээл түрүүшын багахан бүлэг болгожо, амьарнь тодорхойлон, тандаа, хүндэтэ уншагшад, дурадхахадаа, өөрын хандалга болоһон

хоёр толилолго зэргэлүүлээбди. Түрүүшынгээ согсолбори номой эхиндэ нютагаархиндаа хандалгаяа «Аглаг тоонто Ахаяа, ажалша зоноо түүрэнэнб» гэжэ бэшээ бэлэй. Энэнь сэдхүүлшэн эгэшимнай бүхы ажаябуулгын гол удхые яаха аргагүй зүбөөр, тодоор зураглаһан үгэнүүд болонол даа.

Үнгэрһэн зуунай ерээд онуудай эгээл эхиндэ агууехэ гүрэн түрымнай байгуулалтын эгсэ хубилгагдаад, түбэгтэй хатуу тэрэ үеын дэлгүүрэй зэрлиг харилсаанай нэбтэржэ, алаабхи, наймаанай хооһороод байһые харахадаа, садхалан намжар сагтаа дадаһан совет зоной айһан мэгдэһэниинь ойлгосотой. Аймагайнгаа түбэй алаабхида асарагдаһан хиимэ нютагаархидайнгаа хэршэмээр худалдажа абахыень адаглаад, тэдэнэ үнэнхэ зүрхөөрөө хайрлаһанаа, тогтоһон байдалда хороо бусалһанаа сонинойнгоо нюурта толилходоо, түрын засаг гартаа оруулжа, түмэн зоние туляагшадта хандажа бэшэһэн ушарынь зориг ехэтэй сэдхүүлшэн хүнэй үнэн сэхэ зангыень эли тодоор гэршэлнэ.

Буряад Уласай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Ольга Балдановагай наһанай намтар болон мэргэжэлтэ ажаябуулгыень тодорхойлон зураглаһан толилолгонуудые нэгэ хэсэг болгожо суглуулаабди.

Түрэл дайдадаа, хүлөө шоройдожо үндыһэн үлгы тоонтодоо дуратай байһаниинь уран шүлэгүүдэйн мүнрүүд соо үнэтэ шулуунһаа үлүү хайханаар үлхөөтэй. Монголжон нютагтаа айхабтар ехэ дуратай байһанайнь гэршэ — нэгэ нэрэтэ шүлэгынь. Мүн баһа гайхамшагта буряад ирагуу найрагшад Дольён Мадасон Баир Дугаров хоёрой Монголжон дайдада зорюулжа бэшэһэн уянгата шүлэгүүдыень согсологшод зорюута энэ бүлэгтэ оруулхадаа, эгшэ нүхэрэйнгөө сэдхэлэй байдал, эгээл сэнтэй зэндэмэниинь хүндэлһэн удхатай.

Ольга Балдановагай ниитэлэлгэ, зураглалнууд дотор, замай тэмдэглэлнүүд соонь «ажалша малша, анхан угһаа ангууша», загаһаша арад зоноо магтажа, хүнгэн бэшэ хүдэлмэри тухайнь бэшэһэн ажалнуудынь хүдөө ажахын, ниигэмэй һалбариин хэсэгүүдээр тааруулан хубаарилжа, уншахада зохид байхаар барлуулбабди. Тэдэ толилолгонуудынь «Адуушанай

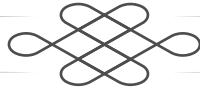
алдар», «Малшан хүнэй магтаал», «Хонишоной соло», «Нааалишадай найхан эрмэлзэл», «Болбосоролой боломжонууд», «Соёлой сурталай гоё гээшэнь», «Эрхыдээ эмтэй, долёобортоо домтой», «Альгаар дүүрэн ажал бадаруулжа», «Наймаанай халбариин нүлөөн ехэ», «Холбоо барисаа тогтоохо хэшэгтэй» гэхэн ниитэ гаршагууд доро тааруулагданхай.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай ветеранууд ба тэдэнэй намтар тухай зураглалнууд амяараа бүлэг боложо багтаба. «Хайрхад бурхадай харууһан доро» гэхэн ниитэ гаршаг доро тусхай энэ сэдэбээр бэшэгдэхэн ниитэлэлгэнүүд оруулагдаа. Түрэл нютагаа түби дээгүүр суурхуулһан ахаархин тухай толилгонууд суглуулагдаһан байха юм.

Бэлигтэй бэшээшын зохёохы ажалые шэмэглэһэн уянганууд, онтохон болон домогууд «Уянгын утаһан» гэжэ эсэсэй бүлэгтэ дурадхагдана. Хубиин жасаһаань, басагад хүрьгэдэйн бүлэнүүдтэ хадагалагдажа байһан гэрэл зурагууд, баримтата дансануудай буулгабари, хуулбаринууд энэ номые аргагүй найханаар шэмэглээ.

...Сэдхүүлшэн эгэшимнай сэнтэй бэлэг танай гарта оробо. Үнгэрһэн сагай түүхые үнэн сэхээр зураглаха гэжэ оролдоходоо, гансашье редакциин даабаряар бэшэ, харин уужам сэдхэлэйнгээ уряагаар холые холо гэнгүй, эсэхэ элэхые мэдэнгүй ябажа, Ольга Бандановна Балданова олохон юумэ бэшэһэн намтартай. Элдэб янзын жанрнуудаар зохёогдожо, хурса гуурһан дороһоонь үльгэрэй далита хүлэгүүдтэл ульгамаар гүйлгэлдэжэ гараад, «нара хараһан» толилолгонуудыень дахин-дахин уншажа, сэдхэлээ ханаха аргатайт, хүндэтэ уншагшад!

Баяр Балданов, эрхилэгшэ

**УНШАГШАТАЯА
ХӨӨРЭЛДӨӨН**

АГЛАГ ТООНТО АХАЯА, АЖАЛША ЗОНОО ТҮҮРЭЭНЭБ

Далан дабаанай эхиндэ би Шарза нютагта түрэхэн хүм. Минии эсэгэ, Бандан Сыденович, үгытэй бүлэдэ түрэхэн юм. Шагдар таабайн хойто үеын ашанар, зээнэр, гушанар, дүшэнэр Аха нютагаар олон даа. Баабаймни эхэ Хорлу хадаа Шагдар бөөгэй ехэ басаган байгаа.

Совет засагай үедэ ехэ болоһон, ажабайдалай арюун замда гараһан эсэгэмни бэшэгтэ балай хураашьегүй хаа, аймагай «Улаан Шарза», «Улаан Аха», «КИМ» (Балагта) колхозуудай түрүүлэгшээр удаан хүдэлөө

юм. Дайнай үеэр сэрэгтэ татагдажа, Монгол ороной Баян Тэмээн хотодо алба хээ. «Гурбан япон генералай харуулшанаар байлсааб. Нэгэ генералынь монгол хүн һэн. Тэдэнэр һайн дураараа манай сэрэгшэдтэ бөө тушаагаа, һайнаар хандагты», — гэжэ офицернүүдэй хэлэдэгыень хожомоо баабаймни хөөрэгшэ һэн. Үни соо даргаар хүдэлжэ, хүндэтэ амаралтада гараа бэлэй. Дайнай, партиин, ажалай ветеран, тусхайта пенсионер.

Эхэмни, Сэбэг Бидановна, ажахын олон һалбаринуудта хүдэлөө. Дайнай үедэ «Улаан Шарза» колхозой малай гүүртые даагшаар ажаллаа һэн. Дайнай ара талын, партиин ветеран.

Ажалдаа абьяастай, үнэн сэхэ һанаатай, нүхэдөөр олон, аргагүй хүндэшэ хүнүүд һэн даа минии эхэ эсэгэ хоёр.

Шарзын, Орлигой хургуулинуудта хураад, Хяагтын соёлой училищи, Улаан-Үдэдэхи гүрэнэй соёлой дээдэ хургуули дүүргээд, олон жэлдэ мэргэжэлээрээ хүдэлөөб: клубые даагша, библиотекарь, республикын библиотекеын методкабинедтэшье ажаллааб, Буряад ороной бүхы аймагуудаар албанай хэрэгээр ябагдаа.

Аха нютагай аймагай сониндо хори гаран жэлдэ хүдэлжэ, амаралтада гараһан хүн юумэб. Мүнөөшье түрэл газетэтгее нягта холбоотойб. Саг гээшэмнай түргэн ябанал даа. Нэгэ мэдэн гэхэдэш, наһамнай одон шэнги зуралзаад, дуулан хайлан үнгэршэбэл даа. 70 наһанайнгаа дабаанай эхиндэ ябахатаа, харгы замай, ажабайдалай дүн согсолхо, нютаг нугынгаа ажалша, малша зоние түүрэн дуулаха гэжэ шийдэһэн байнаб. Энэ хадаа редакция хүдэлжэ байхатаа бэшэһэн ажални гээшэ.

Тус шийдхэбэриемни манай нютагай ноёд Б.Д. Шарастепанов, Б.Д. Балданов, сониной редактор Т.К. Самаева, компьютерна түбэй ажалшад дэмжэжэ, энэ ном гаргаха хэрэгтэ ехэ туһа хүргөө. Дээрэ дурсагдаһан нүхэдтөө үнэн зүрхэнэй баяр хүргэн, доро дохиноб.

Хүндэтэ уншагшад, энэ согсолборидо ороһон расказууд, очеркнүүд болон замай тэмдэглэлнүүдые уншажа, сэгнэн үзэнэ бээт.

Хорёод гаран жэлэй хугасаа соо бэшэһэн бүхы материалнууд булта ороогүй, зарим нэгэниинь үгышье болошоһон байна.

Нютагаархидни, танайнгаа анхаралда энэ номоо дурадханаб.

*Ольга БАЛДАНОВА,
СССР-эй ба Россиин Федерациин
Журналистнуудай холбоонуудай гэшүүн,
Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.
2007 он*

ЧТО НАС ОЖИДАЕТ ЗАВТРА?

Недавно в магазин «Юбилейный» завезли колбасу за 190 рублей за килограмм, сардельки за 160 рублей. Люди, истосковавшиеся по этим деликатесам, в добрые застойные времена покупавшие их в желаемом количестве за 1.80–3.90 рублей, покупали эту самую «желанную» по 200-300 граммов, а у кого денег побольше, по 500 граммов. Одна безработная женщина купила на моих глазах 200 граммов, объясняя, что покупает её исключительно своему ребёнку. Аж жалко было смотреть на такую картину, прямо тоска берёт. А если купить одну палочку, то она обойдётся в 500 рублей. Да плюс к этому добавить ещё коммерческую водку за 150 рублей, что тогда будет? Человеку, получающему зарплату в 4000-5000 рублей, видимо, будет не так болезненно. Но нашим нищим многодетным семьям, одиноким матерям, пенсионерам, инвалидам эта самая «желанная» остаётся только мечтой. Если ты получаешь пенсию в 400 рублей, уж лучше оставь свою мечту за дверью магазина, чтобы понапрасну слюнки не текли или же вообще туда не заглядывать, если тебе дороги твоё сердце и настроение. Или же на всякий случай иметь при себе валидол, чтоб в случае чего сразу положить под язык.

Один мой одноклассник рассказывал, что он недавно спустился с гор и, зайдя в магазин, чуть не упал в обморок. Наивный простачок решил купить себе носки и, думаете, сколько стоили эти самые носочки? 69 рублей. Тебе повезло, товарищ. Ты купил их по дешёвке. А в нашем радужном магазине «Радуга» носки стоят 108 рублей. Вот это да! А сколько стоит буханка белого хлеба, масло, конфеты и другие продукты?

Не хлебом единым жив человек. Ему надо ещё одеваться, удовлетворять духовные, бытовые нужды, путешествовать, лечиться, учиться... Эти, в прошлом доступные простому смертному, дешёвые запросы сейчас стали слишком дорогим удовольствием, недоступным миллионам. А если нужда заставит, что тогда? Вопросы, вопросы...

Где же обещанный вами рай, господа демократы? Ведь вы обещали нам его через 3-4 месяца после январского повышения цен или осенью текущего года. По теперешним ценам, чтобы как-то свести концы с концами, не отказывая себе в самом необходимом, на семью из трёх человек, по подсчётам специалистов, нужно 6 000 рублей. А для тех, кто имеет шансы выбраться из нищеты, уровень относительного благосостояния начинается с дохода в 27 тысяч рублей на тех же троих. Я часто в последнее время спрашиваю себя: «Кто я?» «Ты будешь нищей», — отвечает мне беспощадное моё сердце напрямик. А сколько нищих, босяков и прочих люмпенов в нашей стране, если таковая есть, в самой демократичной, самой гуманной и правовой стране? Несколько сот миллионов, которым терять нечего, которых так ненавидит и боится наше самое «человеколюбивое» правительство, возглавляемое демократами.

Вот почему они боятся митингов, манифестаций этих голодных, возглавляемых коммунистами, национал-патриотами или, как называют их, с лёгкой руки Ельцина, «красно-коричневые», «седеющие дяди, крашенные тётки в красных галстуках», как писала о коммунистах недавно одна центральная газета, известная своими «демократическими» взглядами.

Ведь слова «плюрализм», «демократия» и «гласность» начали вводить в обиход эти же самые «экстремисты» — партocrats, которых сейчас повсюду клеймят позором, ненавидят, пишут, вещают лакеи «демократии» — радио, телевидение, пресса. «Больше демократии, больше социализма» — чей же лозунг, которым сейчас бесстыдно пользуются демократы, закрывая «общественно незначимую прессу», сокращая число их сотрудников, устанавливая им самую мизерную зарплату, тем самым превращая их в нищих.

Те самые коммунисты, как сейчас пишут лакеи «демократии», «реаниматоры империи, экстремисты, тени бесславного большевистского прошлого», как вы изволите писать, стали внедрять их в жизнь, под руководством которых

нам жилось гораздо лучше, не боясь за свое будущее и настоящее. Тоска по этим временам заставляет людей митинговать, критиковать, пока только критиковать, наше «славное» правительство, удушающее жизнь миллионов граждан, а не амбиции необольшевиков.

Из самых достоверных источников нам известно, что пик повышения цен в 3-5 раз к настоящему уровню ожидается в сентябре текущего года. Демократы нам обещают повышение зарплаты, пенсий и пособий. А на сколько? Чтобы сейчас жить, не чувствуя себя униженным и оскорблённым, надо получать пенсию 5-6 тысяч рублей, а зарплату в 10-15 тысяч рублей. А к сентябрю ещё больше. А нашенские крохи пенсии даже на батон колбасы не тянут. Налицо падение жизненного уровня людей, упадок нравственности.

Вот почему молодые девушки, женщины торгуют своим телом, идут на панель, почему люди воруют, убивают, торгуют наркотиками, пьют всякую гадость. Именно ваша политика, ваша человеконенавистническая реформа толкают людей на крайности. И мы ещё удивляемся, почему так резко возросла преступность, достигая ужасающих размеров? Я против проституции, воровства, убийства, но иногда просто вынуждена понять мотивы, толкающие людей на эти преступления.

Возьмём хотя бы последние случаи воровства в нашем только Орлике. Что нас ожидает завтра? Вполне резонный вопрос. Или обещанный демократами капиталистический рай (для очень немногих) или же ещё большее растаскивание, разрушение. Теперь уже Россию ждёт участь быть разделённой на 44 суверенных государства. Пример тому — референдум в Татарстане. Вот вам, люди, обещанная демократами «благословенная» страна с «райским» житьём, античеловеческим лицом.

Господа демократы, вы радуетесь тому, что разрушили, расчленили СССР — эту «империю зла и насилия». Давайте смотреть правде в глаза.

Ольга Балданова
Начало 1990-х

**УЯН СЭДЬХЭЛТЭЙ,
УРИН ХЭЛБЭРИТЭЙ
БЭЛЭЙ**

ЖИЗНЬ, СВЯЗАННАЯ С КУЛЬТУРОЙ

Балданова Ольга Бандановна родилась 13 октября 1936 года в улусе Шарза Окинского района. После окончания Орликской средней школы поступила в Кяхтинское культурно-просветительное училище.

Трудовую деятельность начала заведующей сельским клубом сел Хурга, Синца. Работала заведующей аймачной библиотекой, затем заведующей отделом культуры. За время работы в системе культуры района дважды избиралась депутатом районного Совета трудящихся, делегат 20-й областной комсомольской конференции.

Работая в научно-методическом отделе Республиканской библиотеки им. М. Горького, побывала во всех районах республики по организации библиотечного дела, оказывала методическую помощь сельским библиотекарям.

После работы в Улан-Удэ жизнь связала с районной газетой, сначала литсотрудником, потом ответсекретарем, редактором районного радиовещания. Ее очерки, статьи, зарисовки о тружениках, ветеранах пользуются неизменным интересом у читателей районной газеты, опубликовывались на страницах республиканских газет.

Сейчас Ольга Бандановна на заслуженном отдыхе, но не теряет связь с родной газетой, к своему 70-летнему юбилею выпустила сборник статей, очерков и зарисовок об Окинском районе. Ольга Бандыновна активно участвует в общественной жизни района, является членом клуба ветеранов «Уулзалга».

*Туяна Самаева
Аха: 2007, 16 марта*

ДОВЕСТИ ДО ЗАВЕРШЕНИЯ ЛЮБУЮ ТВОРЧЕСКУЮ ЗАДУМКУ

Ольга Бандановна родилась в улусе Шарза Окинского района. «Мой отец Бандан Сыденович был из бедной семьи, — вспоминает Ольга Бандановна, — но несмотря на свою

малограмотность сумел стать хорошим руководителем. Долгое время работал председателем колхозов «Улан Шарза», «Улан Ока», «Ким» (с. Балакта). Отец был ветераном войны, партии и труда. Мама, Сэбэк Бидановна, работала заведующей фермой колхоза «Улан Шарза». Была чистосердечным, трудолюбивым и ответственным человеком. У неё было много друзей, и люди с большим уважением относились к ней».

После окончания Орликской средней школы Ольга Бандановна поступила в Кяхтинское культурно-просветительное училище. Трудовую деятельность начала заведующей сельским клубом сел Хурга, Синца. Работая заведующей аймачной библиотекой, она стала инициатором создания систематического алфавитного каталога по отраслям знаний. Вместе с библиотекарями Ольгой Жамсаевной Жамбаловой и Тамарой Шагжеевной Пронтеевой они организовывали различные интересные литературно-тематические вечера, читательские конференции, «световые» газеты (газеты с использованием фильмоскопа).

ДРАМАТИЧЕСКОЙ ГРУППЕ БЫЛО ПРИСВОЕНО ЗВАНИЕ НАРОДНОГО ТЕАТРА

Ольга Бандановна вспоминает: «В 1967 году на базе районной библиотеки был создан драматический кружок. За постановку пьесы «Эржэн» известного бурятского драматурга Намжила Гармаевича Балдано драмкружок получил поздравительную телеграмму от самого автора. В главных ролях тогда играли Валерий Мадасов, Светлана Понтеева и Клим Тулуев. В 1968 году в Оку приехала молодой талантливый режиссёр и художник-постановщик Туяна Бадагаева. За успешные постановки спектаклей «Будамшу» Цырена Шагжина, «Тайшаагай ташуур» Хоца Намсараева Министерство культуры присвоило драматической группе звание народного театра.

В начале 1970-х годов 36 человек из нашего района приняли участие в республиканском смотре художественной самодеятельности. Музыкальным руководителем и

хормейстером тогда была Раиса Сагадарова, баянистом Владимир Пивоваров. Именно благодаря этим преподавателям музыкальной школы состоялось выступление нашего четырёхголосного хора, который исполнил на смотре три песни – бурятскую, украинскую и русскую. А ведь такое исполнение чрезвычайно сложно для непрофессионального коллектива. Тогда мы заняли второе место после кижингинцев. На обратном пути состоялись гастроли по Тунке. Часто мы ездили с агитбригадой по нашему району. Приходилось добираться до зрителей зимой на лошадях с санями, а летом на тракторе и даже пешком». Поражает то, какой же была в то время у людей любовь к искусству, тяга к сцене, чтобы так самозабвенно стремиться к зрителям, преодолевая любые трудности.

За время работы в системе культуры района Ольга Бандановна дважды избиралась депутатом районного Совета трудящихся, была делегатом 20-й областной комсомольской конференции. Работая в научно-методическом отделе Республиканской библиотеки им. М. Горького, она побывала во всех районах республики по организации библиотечного дела, оказывала методическую помощь сельским библиотекарям. Подготовила ряд методических рекомендаций по проведению библиотечно-клубных вечеров.

«Я БЛАГОДАРНА СУДЬБЕ»

После работы в Улан-Удэ Ольга Бандановна свою жизнь связала с районной газетой сначала литсотрудником, потом ответсекретарём, редактором районного радиовещания. Её очерки, статьи, путевые заметки, зарисовки о тружениках, ветеранах пользовались неизменным интересом у читателей районной газеты, опубликовывались на страницах республиканских газет. В 1977 году на республиканском конкурсе «Наш современник», организованном газетой «Буряад үнэн», она заняла 2-е место за свой очерк «Наһанайнь жаргал» о Халзане Раднаевиче Мунконове, ветеране войны, лучшем животноводе и луговоде колхоза «Улан-Ока». Ольга Бандановна

рассказывает: «Я благодарна судьбе за то, что мне как журналисту посчастливилось общаться с такими знаменитыми писателями, как Цокто Номтоев, Галина Раднаева, Баир Дугаров. За двадцать с лишним лет работы в редакции довелось также поработать и со многими интересными людьми — талантливыми журналистами Ц.И. Цыбденовым, В.Д. Галсановым, К.Д. Тулуевым, Г.Ц. Цыбденовым, В.Д. Арабжаевым, Н.Н. Галсановой, М.Н. Хахансаковой, А.Ж. Дыржиновым, с замечательными полиграфистами Д.Д. Сымбеловой, С.А. Ошоровой, В.С. Пронтеевой, В.Б. Шагдуровой, Н.С. Галсановой, С. Г. Наханцаковой.

ДОВЕСТИ ДО ЗАВЕРШЕНИЯ ЛЮБУЮ ТВОРЧЕСКУЮ ЗАДУМКУ

Ольга Бандановна натура творчески одарённая. Ещё со школы она любила писать сочинения и читать стихи. В 1968 году на первом республиканском конкурсе чтецов Ольга Бандановна заняла 1-е место. На её стихи «Орлигнай» методист РКДЦ Зорикто Аюшеевич Ринчинов сочинил музыку и теперь эта песня является гимном, своеобразной музыкальной визитной карточкой нашего села. Профессиональным кредо Ольги Бандановны всегда было стремление «довести до завершения любую творческую задумку».

В 1986 году издательством писателей «Наран» была издана книга её очерков «Саган Дали». К своему 70-летию юбилею Ольга Бандановна выпустила сборник статей, очерков и зарисовок об Окинском районе «Аглаг тоонто Ахаяа, ажалша зоноо түүрэээнэб» («Слаблю свою Оку и земляков своих»). Она активно участвует в общественной жизни района, является членом КПРФ и клуба ветеранов «Уулзалга». В клуб ветеранов, по словам Ольги Бандановны, объединились лёгкие на подъем люди, настоящие энтузиасты своего дела. Это В.А. Галсанова, Т.Ш. Пронтеева, Т.А. Сыренова, Б.С. Габанов, О.Ж. Жамбалова, Е.Г. Галсанова, А.Д. Иванова, Т.Т. Осохеева, Н.И. Бамбалаева, З.С. Манханова, В.Л. Семёнов, Л.С. Манханов. В 2006 году клуб «Уулзалга» (художественный руководитель

В.Н. Борбуева) с постановкой спектакля «Один день бурята» занял 4-е место среди 21 коллектива художественной самодеятельности республики. Одним из любимых увлечений Ольги Бандановны была в своё время рыбалка, а ведь это редкое хобби для женщин. Она по-прежнему отдаёт предпочтение чтению книг и увлекается разгадыванием кроссвордов. У неё две дочери. Эржена — медработник, Лариса работает главным бухгалтером в филиале РГУ «Центр социальной поддержки населения» по Окинскому району. Ольга Бандановна — заботливая бабушка пятерых внуков и двух правнуков. Она считает, что в наше сложное время люди должны быть человечнее, беречь и помогать друг другу. Хочется пожелать Ольге Бандановне:

Бүмбэрсэг дэлхэйн хамаг найханиие
Бултыень тандаа хүсэнэбди.
Үбдэг дээрээ олон ашанараа
Үргэн байжа жаргьт.
Үбгэрхэ сагайнгаа дүтэлбэшье,
Ута наһатай, удаан жаргалтай,
Дүүрэн сэдхэлтэй ажаһуухатнай болтогой!

*Ольга Пронтеева
Аха. 2011. № 69 (5 дек.)*

ПРЕЗЕНТАЦИЯ КНИГИ О. Б. БАЛДАНОВОЙ «АГЛАГ ТООНТО АХАЯА, АЖАЛША ЗОНОО ТҮҮРЭЭНЭБ»

*Если книга возвышает душу, вселяя в тебя мужество
и благородные порывы, судите её только по этим чувствам:
она превосходна и создана рукой мастера.*

Ж. Лабрюйер

Действительно, с этим нельзя не согласиться. Ведь для каждого автора его творение — это прежде всего результат долгих и упорных стараний, итог его трудов. Радостное событие — презентация книги Ольги Бандыновны Балдановой «Аглаг тоонто Ахаяа, ажалша зоноо түүрээнэб», посвященной

труженикам нашего горного края, прошла в районной библиотеке.

Презентацию открыла директор межпоселенческой библиотеки Ц.Б. Базарова. Представив гостей, Цыпелма Булатовна предложила посмотреть видеоролик о жизни и творчестве замечательного журналиста, матери и бабушки Ольги Бандыновны Балдановой.

Редактор бурятского отдела газеты «Аха», а также корректор книги Октябрина Жаповна Дашеева рассказали о том, как шла работа по выпуску книги. Также Ольгу Бандыновну поздравил редактор книги, первый заместитель главы муниципального образования «Окинский район» Б.Д. Балданов. Приветственные слова в адрес Ольги Бандыновны сказали заместитель главы по развитию социальной сферы Л.Г. Наханцакова, председатель Комитета по социальной политике З.С. Самаева.

На творческой встрече присутствовали учителя Орликской средней школы З.С. Сыренова, Л.Н. Самаева, Н.Л. Дармахеева и учащиеся старших классов. Зинаида Содномовна отметила нужность и важность появления таких книг, как «Аглаг тоонто Ахаяа, ажалша зоноо түүрээрэнэб», ведь в работе с подрастающим поколением книги на бурятском языке просто необходимы.

С добрыми поздравлениями выступили Д.С. Огзонова, Л.Ш. Гомбоева, Т.Ш. Пронтеева, З.Б. Галсанова, коллеги Ольги Бандыновны: К.Д. Тулуев, П.В. Балданов, Д.Д. Сымбелова, С.А. Ошорова, а также одна из героинь книги В.А. Сасько.

Все присутствовавшие на презентации поздравляли, желали дальнейших творческих успехов, делились своими эмоциями, чувствами, мыслями. И дарили множество подарков.

Ольга Бандыновна, поблагодарив всех за теплые, искренние слова, прочитала стихи собственного сочинения.

*Алёна Бакшаханова
Аха. 2007 (29 нояб.). С. 2.*

КОНКУРСЫН ДУНГУУД

Агууехэ Октябриин социалис революциин 60 жэлэй ойн баярай жэлдэ манай газетын редакци очеркнүүдай,

фотозурагуудай конкурс сонсохон байгаа. Эрхим очеркын түлөө нэгэдэхи нэгэ, хоёрдохи хоёр, гурбадахи гурбан шан, хайн фотозурагай түлөө нэгэдэхи нэгэ, хоёрдохи хоёр, гурбадахи гурбан шан тодорхойлогдохон юм. Энэ конкурсдо олон хүдөө бэшэгшэд, журналистнууд, фотозураг буулгагшад хабаадажа, тэдэнэй редакцида эльгээхэн очеркнууд, фотозурагууд газетэдэмнай толилогдохон байна.

Редакцида эмхидхэгдэхэн жури конкурсын дүнгүүдые согсолон гаргаба. Нэгэдэхи шан олгохо эрхим очерк газетэдэ толилогдоогүй гэжэ шийдхэгдэхэн байна. Хүдөө бэшэгшэ В.П. Галдановай «Үглөөнэй улаан наранаар», журналистка Ц.Ц. Дондогойн «Шабинараймни баяр — минии жаргал» гэхэн очеркнуудта хоёрдохи шангууд олгогдобо. Хүдөө бэшэгшэд Г.Ц. Бадмаевагай «Ажалша бүлэ», О.Б. Балдановагай «Наһанайнь жаргал», журналист Б.Ш. Ванчиковай «Угай малшан» гэжэ очеркнуудта гурбадахи шангууд олгогдонхой.

Нэгэдэхи шан олгомоор фотозураг конкурсдо эльгээгдээгүй. Газетэдэ толилогдохон П.А. Яхновецкиин фотозурагта хоёрдохи, С.Ц. Балдуевай фотозурагта гурбадахи шангууд олгогдохон байна. Хүдөө бэшэгшэдые, фотозураг буулгагшэдые Шэнэ жэлээр халуунаар амаршалаад, саашадаа олон очеркнуудые бэшэжэ байхыень, золтой жаргалтай ябахыень хүсэнэбди.

Буряад үнэн

СЛОВО О МОЕЙ ПОДРУГЕ

Мы с Ольгой Бандановой Балдановой учились в одном классе. Интересно прошла у обеих жизнь, что даже после окончания школы наши жизненные дороги продолжились вместе. Однажды нас вызвал первый секретарь райкома комсомола Ким Марзаев. Он объяснил, что нет специалистов в районе для учреждений культуры, нужны библиотекари, клубные работники и киномеханики. Тогда вопросами кадров занимался комсомол. Из числа молодёжи направляли на учёбу, курсы, в училища. Марзаев предложил нам поехать учиться в Кяхтинское культпросветучилище. Так и началась наша

совместная студенческая учёба. С нами училась еще одна наша землячка Мария Пунсыковна Урбаева, которая позже стала работать киномехаником. После окончания училища Министерство культуры Бурятии направило нас работать в наш район. Заплатили подъемные, так стимулировали специалистов.

В Оке тогда заведующим отделом культуры работал Галдан Жапович Жапов, человек очень энергичный, он играл на музыкальных инструментах, руководил хором, требовательный, но справедливый и порядочный. Ольгу он назначил заведующей Хургинским сельским клубом, а меня заведующей Сорокской сельской библиотекой. Так мы работали в системе культуры на разных должностях до самого ухода на пенсию. Кстати, Ольга — первая библиотекарь-библиограф с высшим образованием, мы вместе окончили Восточно-Сибирский государственный институт культуры. На досуге много беседовали о литературе, искусстве, сожалели и говорили, когда будут еще вторые Пушкин, Лермонтов, Толстой, Чехов, Чайковский, Глинка и т. д. Любила она читать стихи, классику, вообще у неё была феноменальная память. Любила и читала стихи бурятских поэтов, очень сожалела, что мало стали петь песни таких известных композиторов, как Базыр Цырендашиев, Анатолий Андреев, Сергей Манжигеев.

Работая в республиканской библиотеке, Ольга объездила все районы Бурятии, была куратором наших учреждений. Долгое время она возглавляла районный отдел культуры. С молодости была начитанным человеком, с широким кругозором, в совершенстве владела русским и бурятским языками, мы в школе изучали три языка: русский, бурятский, иностранный. У неё было обострённое чувство справедливости, правдолюбия, не могла терпеть враньё, требовала говорить только истину, не искажать факты. Однажды активная комсомолка наша Ольга неожиданно для всех уехала сакманить, тогда так называлась практика помощи колхозам. Ольга по натуре была очень выдержанным, чутким и порядочным человеком, никогда не принимала скоропалительных решений, была человеком широкой души, щедрости, всегда готова была помочь словом и

делом, слов на ветер не бросала. Благодаря своим знаниям Ольга Бандановна стала первым членом Союза журналистов СССР из числа одноклассников. Ещё одна черта у неё была, никогда плохо не говорила о человеке за спиной. «Хүние хэлэхэдээ, өөрийгөө хэлэхэ, хүндэ туһалхадаа, өөртөө туһалха» — ведь именно так гласит народная мудрость.

Ольга Бандановна — заслуженный работник культуры, журналист. Мать замечательных дочерей, бабушка прекрасных внуков и правнуков. Дочь Эржена — участковый фельдшер, а Лариса — экономист-бухгалтер и, что интересно, она пришла в коллектив, где работала её мама всю жизнь, будто по иронии судьбы. У Ольги Бандановны пятеро правнуков. Внучка Саяна — учительница русского языка и литературы, внук Матвей — юрист. Внук Батор окончил Санкт-Петербургский университет, нефтегазовый факультет. Внук Баир окончил Иркутский медицинский университет, стал врачом-стоматологом. Самая маленькая внучка Зарьяна учится в школе. Так что Ольга Бандановна оставила добрый след на Земле.

Мы с ней — дети войны, на чьи плечи легли все тяготы, лишения, голод и холод того времени. Я могу выразиться, что всегда говорила ей: «подруга дней моих суровых, голубка добрая моя», а она в ответ улыбалась. Об Ольге Бандановне можно много писать, как она жила в кругу семьи, друзей, коллег. Тяжело мне говорить о ней в прошлом времени. Очень жаль, что её нет среди нас, среди детей, внуков, правнуков, родных.

Аглаг зүрхэнэйм хаа яахан
Алдажа гэнтэ сохилоо һаань,
Сэсэн бодолтой үгөөрөө
Сэдьхэлым тэгшэлжэ табидаг һэн.

*Тамара Пронтеева,
ветеран культуры Окинского района
05.08.2021 г.*

УРАН ҮГЫН ШҮРЭ

МОНГОЛЖОМНИ

Шарза, Бөөриг, Тамгата,
Жомболог мүрэнэй харьяан.
Маараан, мөөрөөгөөр элбэг
Маларай талын шууяан.

Байгаалиин гоё шэмэг,
Балшар наһанайм үлгы.
Алишье сагта дунгяаран байдаг
Ахын гоёхон Монголжомни.

Баруун жалгын шэмэтэ уһан,
Багашуулай шууялдаан.
Алир жэмэсээр элбэг
Үлгы найхан нютаг.

Байгаалиин гоё шэмэг,
Балшар наһанайм үлгы.
Алишье сагта дунгяартан байдаг
Ахын гоёхон Монголжомни.

Хурдан бургааһан мориндоо
Һундалдан гүйлгэдэг хаһамнай.
Маларайнгаа гүбээдэ шууялдан
Шаргаар холжордог наһамнай.

Байгаалиин гоё шэмэг,
Балшар наһанайм үлгы.
Алишье сагта дунгяартан байдаг
Ахын гоёхон Монголжомни.

ӨӨРЛИГНИ

Асатан урдаһан Өөрлигни
Аршаанта булагһаа эхитэй юм.
Ажалша малша ахаархимни
Анханһаань баян һуудалтай юм.

Боориhoо эхитэй Өөрлигни
Бурьялаад Ахадаа шудхадаг юм.
Багадаа ханилхан нүхэдни
Бултандаа талаантай байдаг юм.
Хадаhaа эхитэй Өөрлигни
Харьялаад Ахадаа шудхадаг юм.
Ханилхан илдам нүхэдни
Хамтаараа жаргалтай huудаг юм.

ХҮБҮҮНЭЙ ДУУН

Баянхан Ахымни нугада
Бадмахан сэсэг ургаба.
Баяртай зүрхэмни сохилбо,
Баталхан гансадаа барихам хаш.

Нааданал, хүүенэл Ахамни,
Нажарай бороодо үерлөө хаш.
Надханал, найганал сэсэгни,
Нажарай дулаанда hogтоо хаш.

Уужамхан Ахымни харгыгаар
Ургы сэсэгүүд дохилзоно.
Ушархан нүхэрөө харахадам,
Урихан нюдэдын мийэрнэ.

УРГЫХАН

Урихан хабарай ерэһые гэршэлэн,
Ургы сэсэг бадаран гараа.
Хүбшэ тайга, тала дайда
Хүгжэм дуугаа зэдэлэн татаа.

Сэнгэхэ һанаатай сэхэ хойшоо
Сэлмэг нэгэ үдэшэлэн ошобоб.
Сэнхирлээд һууһан ургы харахадаа,
Сэхэ дүтэлэн хажуудань хүрэбэб.
Узуураарнь баряад таһалха гэхэмни,
Ухаангүй зүрхэмни «ёг» гэбэ.
Урихан хабарай түрүүшын сэсэг
Ургыхан эндээл бадараг гэбэ.
Наһамнишые ошоо, найдалнишые буураа,
Намааень юундэшые таһалхамниб даа.
Налгайхан үдэшэ найдамтайхан хүбүүн
Наһанайнгаа гансада барюужан даа.
Бадаржа гараһан сэсэгни, баяртай,
Бишни гэртээ яаралгүйхэн бусахамни.
Шамтайгаа уулзаһандаа зүрхэмни урматай,
Шандааһатай болоһондол, бахархана бэемни.
Хөөрхэн ургытай уулзаһандаа баяртайхан,
Хахасажа ядан сэсэгһээнхэ холодобоб.
Хорёодхон наһамни эрьеэ гү гэхэндэл,
Хахасан, баярлан гэдэргээ бусабаб.

ЁОХОР НААДАН

Нажарай нэгэ сагта
Намаа сэсэгтэй талада
Наадан зугаа зэдэлбэ,
Наартай хүхюун болобо:
— Зунай найман бахана
Зурыхадажа һайхан лэ,
Зуһалан болоһон дайда
Дунгяартажа һайхан лэ!
Ёохор, ёохор, ёохор даа,
Ёһотойл зугаа наадан даа!

Хүхюу зугаада хүгтэй
Хүршэ колхозой дүүхэй
Хоолойн найхые мэдүүлбэ,
Гургалдай шэнгээр ханхинуулба:
— Гурбан халаа харгые
Голынь баряад ерээлби.
Гурбань хүниин наадые
Нурагынь дуулаад ерээлби!
Ёохор, ёохор, ёохор даа,
Ёһотойл хүхюу наадан даа!

Найр нааданда удамарша
Найдан үбгэн хангюурдаба.
Наада зугаа залгуулжа,
Наадахые уряалба:
— Ангарынгаа оёорһоо
Алтан шулуу бэдэрэе.
Алаг сээжын оёорһоо
Аятай зугаа бэдэрэе.
Ёохор, ёохор, ёохор даа,
Ёһотойл түрүү наадан даа!

Сэнгүү хүхюун зантай,
Шанга бүдүүн хоолойтой,
Шиираг улаан Шэрэб
Шадал соогоо дуулаба:
— Хороом сабхиин шэнэндэ
Хура ходо ороһой даа,
Холшор залуу ябахата
Наадан ходо болоһой даа!
Ёохор, ёохор, ёохор даа,
Ёһотойл мүнхэ ёохор даа!

Нааданай зон дэмжэбэ,
Нахис-хотос хатарба.
Аһан шадалаа гаргаба,
Ажалаа магтан түүрээбэ:

— Табан хушуун малые
Тала дүүрэн бэлшээе.
Табан жэлэй түсэбые
Дүрбэн жэлдэ дүүргэе.
Ёохор, ёохор, ёохор даа,
Ёһотойл зугаа наадан даа!

Дольён Мадасон

МОНГОЛЖОН НЮТАГ

Шулуун мундарга хорёотой
Шууяма Ахын гол.
Мойһон модоной толёондо —
Молор хүхэ тала.
    Энэ талын дунда
    Энхэ гоёхон —
    Монголжон нютаг.
Үндэр, саһатай харьдаг
Үргэн тэнюун хормойтой.
Үдхэн модод соогуур
Үнгэ бүриин ангууд.
    Ангаар ажал хэдэг
    Ахын гоёхон —
    Монголжон нютаг.
Зунай сагаар ябаа хэм,
Зугаа дууешни шагнаа хэм,
Хөөрүү үбгэдөөрш хөөрэлдөө хэм,
Хөөрхэн басагадааршые зугаалаа хэм,
    Айраг тарагнааш амсаа хэм,
    Арюун гоёхон —
    Монголжон нютаг.

МОНГОЛЖОН

Монголжон, ты — приволье, в которое верится,
ты — улыбка степи на лице каменистых хребтов.
Как свободно и ярко равнину стелются
гривы хлесткие горных упругих ветров.

Синь, сверкая, стекает с отрогов скалистых.
Желтым светом травы каждый дом озарен.
Сколько помыслов чистых и песен лучистых
расцвело на просторе твоём, Монголжон.

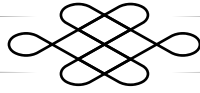
С детских лет моим прадедам я благодарен,
что избрали Саяны отчизной они.

От сиянья вершин белоглавых недаром
наполняются светом особенным дни.

Я не раз, горизонтам седым улыбаясь,
на гнедом пронёсился вдоль гулких лесов.

И рождалась во мне неумемная радость
от качанья былинки и волн облаков.

Я хотел бы повиснуть росой над поляной,
сумасшедшею птицей пронзая небосклон,
камнем стать и луной. Иль гореть безымянно
золотистым цветком на земле Монголжон.

**ХҮДӨӨ АЖАХЫГАА
ХҮГЖӨӨХЭ ЗАЯАТАЙ**

ШАРЗЫН УУЖАМ ТАЛАДА

(Зураглал)

Сэнхир хүхэ тунгалаг уһатай, хадын түргэн харьялаа Жомболог голой хойто бэээр, урда хажуудаа шэбээн мантан хара шулуу, нүхэнүүдээр хүрээлэгдэһэн, хойноо огторгой тулама оръял үндэр хада хабсагайнуудаар орёогдоһон үргэн уужам тала оршодог. Энэ болбол В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой 2-дохи бригадын гол үбэлжөөн Шарзын таланууд болоно. Эндэ тус бригадын ехэнхи адууһа мал, хони хүрэг үбэлжэдэг юм.

Эндэһээл эхитэй, хабагшатайгаар колхозой, мүн аймагай түрүүшүүл шалгаран гарадаг. Шарзын голой үбһэ ногоон, тунгалаг уһан адууһа малай хүшэ тамирта, бэе махабадта һайн лэ байгаа ёһотой, Дулма Максаровна Галсанова, аймагай суута һаалишан, түрүүшын «мянгатанай» тоодо ороһон, бүхөөр һуурияа эзэлһэн нүхэр, Самбу Дубжирович Цыбиков — түрүү хонишодой нэгэн, Екатерина Пурбуевна Патархеева баһал эрхим хонишодой нэгэн ба бусадшые ажалай түрүүшүүлэй орон нютаг, түрэхэн тоонто дайда.

Эндэ жэлһээ жэлдэ ниитын малда элбэг хүрэхэ үбһэ тэжээл абтадаг юм.

Мүнөөшые байхада Шарзын голдо элбэг дэлбэг үбһэ ногоон ургаһан, богони болзорто ба һайн шанартайгаар хуряагдажа эхилээ. Мүнөө Шарзын звенодо 10-аад хүн хүдэлнэ. Звеньеводынь Василий Таржитович Патархеев. Энэ нүхэрые манай аймаг соо танихагүй хүн үгы хаш даа. Аймагай түрүү жолоошодой нэгэн; ажалдаа тон һайнаар хандадаг, дааж абаһан машина техникэнь хододоо бүрин бүтэн, үни удаан заһабарилгада оронгүй ябадаг. Юрэдөө өөрөө номхон даруу зантай, хэлэхэн үгэдөө эзэн хүн юм.

Августын 15-най мэдээгээр, тус звено 98 га сабшалангай талмай сабшаһан, 900 гаран бухалтай болоһон байна. Ажалай үйлэдбэри гээшэ тон һайн. Звеногой нэгэ хүн бүхэн тус тустаа 90 бухал сабшаһан, тармаһан болоно бшуу даа. Тус звенодо ажалдаа эзэн ёһоор хандадаг, ниитынгээ адууһа малда бардам хүрэхэ үбһэ тэжээл абахаар зоригжоһон нүхэд бии.

Дубжир Цыбикович Патархеев, Жүгдэр Хайдакович Мандагаев хоёрыешье абаад үзэе. Ажалай ветеранууд, аймагай суута луговодууд. Эдэл хоёрой аша туһаар Шарзын голдо жэлһээ жэлдэ баян үбһэ ногоон ургана гэжэ мэдэрнэбди. Эдэ хоёр нүхэд хабарай сагта ханааб, зууга малтажа, жалга ба ондолийн уһаар газар дайдаяа уһалжа, иимэ баян ургаса ургуулна. Тиихэдэ мүнөө эдэнэр морин тармуулда һуугаад, үдэрэй ааяма халуун наранда үбһөө тармажа ябадаг юм. Үбһэ саг соонь хуряжа абаха гээшэ тармуулшадһаа баһал ехэ дулдыдадаг юм ааб даа.

Тус звенодо Орлигһоо ошоһон алба хаагшад ехэхэн туһаламжа үзүүлнэ. Жэшээн, Орлигой госстрахһаа ошоһон Зоя Дамшаева, «Сельхозтехникин» шофёр Цырендоржо Галсанов, мүн Улаан-Үдэһөө ерэнэн студентнэр Даша ба Цырендоржо Мандагаевтан. Эдэнэр булта залуу зон, комсомолой гэшүүд. Шарза нютагһаа гараһан түрэнэн намтартай. Зунай үедэ түрэл колхоздоо горитойхон туһа хүргэхэ гэжэ ерэнэн нүхэд болоно бшуу даа. Мүн эндэ өөрынгөө хайн дураар хонишон Самбу Дубжирович Цыбиков ажаллалсана.

Сэлмэг хайхан үдэрнүүдэй болоол һаа, тус звеногой гэшүүд үбһэ хурялгаяа 7 хоногой болзор соо дууһахаар хараалнад. Түсэбэй ёһоор энэ звено 1 400 бухал абаха ёһотой юм. Тиигэбэл үшөө 500-аад центнер үбһэ хуряжа абахань, 40 га сабшалангай талмай сабшахань үлөөд байна.

Иигэжэ манай шарзаархид колхозойнгоо адууһа малда бардам хүрэхэ үбһэ тэжээл абажа, богони болзорто хайн шанартайгаар хуряжа абахаар хараалнад.

Энэ халуун хаһын үедэ аймагай үбһэ хурялгын звенонуудай хоорондо дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ Шарзын звеногойхид түрүүшүүлэй һуурида.

Малшан. 1973, августын 18. Н. 2

ТЭЖЭЭЛ БЭЛДЭЛГЭН ДЭЭРЭ

Аймагай ажахынууд ниитын адууһа малай тэжээл болохо зелёнко бэлдэлгэдэ ороһоор хоёр недели болобо. Энэ хугасаа соо нилээд ехэ зелёнкын талмай сабшагдаһан, хэдэн центнер шэмэтэ тэжээл бэлдэгдэһэн байна.

Жэшээлхэдэ, «Улаан-Аха» колхоздо зелёнко хурялгын үедэ колхознигууд, пенсионернууд, алба хаагшад, тиихэдэ Орлигһоо ошоһон 9 «а», «б» классуудай 40-өөд һурагшад эмхитэй, эдэбхитэйгээр ажалланад. Тэрэнһээ гадна хурялгын үедэ 10 гаран трактор машина хүдэлгэгдэнэ.

Тус колхозой бухгалтер А. Папаевай мэдээсэһээр, сентябриин 22-ой үдэр энэ колхоздо 308 зелёнкын талмай сабшагдажа, 3 061 центнер һайн шанартай тэжээл хуряагдаба.

Тэжээл бэлдэлгэ тус ажахыда түлэг дундаа. Ажалай үдэрэй час, минута бүхэниие зүбөөр хэрэглэн, тус ажахын түлөөлэгшэд энэ шухала кампаниие ойрын сагта, түргэн темпээр, ажалай эршэ, эмхидхэл нэгэшье һуларуулангүй дүүргэхэ хүсэлэнтэй.

«Тэжээл бэлдэлгэ — дайшалхы зорилго» гэхэн уряа доро «Улаан-Аха» колхозой хүдэлмэрилэгшэд ажаллана. В.Д. Сыреновэй хүтэлбэрилдэг Мойлтын, А.Д. Самбаевай хүтэлбэрилдэг Хужарай звенонууд ульгам дорюун ажалай охиндо абтан, унаһан малгайгаа абахашье сүлөөгүй ажалланад.

О. Седенова

Малшан. 1975. № 116, сентябриин 26

НЭМЭЛТЭ ТЭЖЭЭЛ БЭЛДЭГДЭНЭ

Мал ажал үсхэбэрилдэг манай аймагта тэжээл ехээр бэлэдхэжэ абаха гээшэ шухала зорилгонуудай нэгэн болоно.

Мэнэ һаяхан партиин райкомой дэргэдэ эмхи зургаануудай, предпрятинуудай хүтэлбэрилэгшэдэй зүблөөн зарлагдажа, ниитын адууһа малда нэмэлтэ тэжээл абаха тухай асуудал харагдаһан байна. Тэрэ зүблөөнэй үндэһөөр бүхы эмхи зургаануудта тус тустань түсэб даабари үгтэһэн юм.

Мүнөө хэлхээ холбооной, аймагай больницын хүдэлмэрилэгшэд, Орлигой дунда һургуулийн һурагшанар үгтэһэн даабарияа дүүргэжэ, һаяын сагта подшефнэ ажахынуудта тушаахаар хараална. Тиихэдэ Орлигой больницын мэргэжэлтэд, хүдэлмэрилэгшэд «Коммунизм» колхоздо 30 мэшээг уляһанай намаа суглуулжа абаашажа үгэнхэй.

Зарим эмхи зургаануудай ажалшад үшөөшье даалгагдахан даабарияа дүүргээгүй байхаар. Нэрлэн хэлэбэл, ой модоной ажахын, худалдаа наймаанай, коммунальна комбинадай хүтэлбэрилэгшэд ажалшадаа элсүүлжэ, үшөөшье даабарита түсэбөө дүүргээгүй байхаар. Тус ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдтэй хөөрэлдэхэдэ, хаяын үдэрнүүдтэ гарахаар найдүүлха юм. Адууна малдаа нэмэлтэ тэжээл бэлэдхэхэ зорилгомнай харюусалгагүй ябадалай хэрэг бэшэ бшуу. Тиимэхэ ойрын үдэрнүүдтэ үгтэһэн даабарияа сум дүүргэхэ шухала болоно.

Мэнэ байтар алтан намарнай үнгэржэ, хүйтэн боложо, хүбэн сагаан саһаар тала дайдамнай хушагдахань ха юм.

Малшан. 1975, октябриин 3

АЖАЛЛАХА ГЭҮЭН ЭРМЭЛЗЭЛТЭЙ

Үбэлэй хүйтэн үдэр бүри шангадажа, зориг орон, хүйтэн амисхалаараа альярхан нагад, хасар, шэхэ жэм-жэм гүүлээд абана. Хүйтэнэй шангарха үеэр Орлигой комплексно бригадын гэшүүдтэй хамта В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой хоёр

бригадын олохон гүүртэ, отаранууд дээгүүр ябажа, ажалаарнь һонирхожо, ажаһуудалтайнь танилсажа ерээ һэм.

Тус колхоздо саһан эртэ орожо, малай бүхы бэлшээри хүбэн сагаан хүнжэлөөр хушагдаа бэлэй. Сэнсэ, Шарзын малшад сагай уларилай шанга байдалтай гэнтэ ушаржа, шангахан эрхэ байдалда үхэр малаа хараха баатай болоо һэн. Энээнһээн саана зунай ган гасуур үбһэ ногоо ургуулаагүй, ехэнхи сабшалан, илангаяа нэгэдэхи бригадада, бүхы аймаг дотор олон мал гарзада гараа. Ушар иимэхэ мал ажалай продукци үйлэдбэрилэн гаргаха ба гүрэндэ худалдаха түсэб дүүрээгүй. В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой байгша оной 11 һарын түсэбэй дүүргэлтэ абаад харая: мяха худалдаха түсэб 35 %, хүнэй — 42,8 %, нооһоной — 93,3 % дүүрээ. Нэгэ һаамхай үнээнһэ 358 центнер хүн һаагдаад байна. 100 үнээнһэ 11 тугал, хонинһоо 57 хурьган, гүүнһэ 26 унаган тус ажахын малшад абаа.

Иимэ бэрхэ байдалда ороод байхадаа, тус колхоз 11-дэхи табан жэлэй түрүүшын жэлэй түсэб, мүн бүхы табан жэлэй түсэб амжалтатайгаар бэлүүлжэ шадамаар гү гэхэн асуудал түрэнэ. Шадамаар. Юундэб гэхэдэ, малшадтай хөөрэлдөөд үзэхэдэ, тэдэнэй һанаан бодол тэнюун сэлмэг ажаллаха гэхэн эрмэлзэлтэй байба. Хүдэлмэри хадаа гол түлэб ажалшадай хүсэл оролдолгоһоо, дүй дүршэлһөө дулдыдаха ха юм. Газарайнгаа хэшэгы, малайнгаа ашаг шэмые арьбадхалсан, КПСС-эй XXVI-дэхи съездые ажалай бэлэгээр угтахаар тэдэ эрмэлзэнэд.

Үглөөнһөө хойшо түхээрэ түхээрһээр, одоошье колхозой сэнхир хүхэ автобусто һуужа, колхозой түб Саяан тосхондо хүрэжэ ерээбди. Партбюрогой секретарь С.Д. Самбаев маанадые саашанхи маршруттаймнай танилсуулаад, Үхэриг һуурин ошохые дурадхаба. Колхозой правлениин түбһөө зүүн хойшоо зүргэ барин, мантан томо автобуснай гүйлгэжэл мэдэнэ. Харгы иишэ арюухан, байгаалиин шэрээһэн асфальт.

Үхэриг. Эндэ үбэлынь хоёр гүүртэ хальмаг мал, ехэ хонидой нэгэ отара байрладаг. Томо гэрэй газраа автобуснай ерээд байшаба. Эндэхээл ажалаймнай маршрут эхилбэ гэжэ мэдэрһэн медигүүд, соёлой, худалдаа наймаанай, ажалшадай хэрэглэмжэ хангадаг комбинадай хүдэлмэрилэгшэд хойно хойноһоонь һубарилдан ажалаа эрхилжэ оронод.

Харин би малшадтай уулзажа, хөөрэлдэхэ ханаатай гэр тээшэ ошоноб. Газаань ариг сэбэр, хорёо соонь дүүрэн үбһэ, зелёнко сомоотой. Харахада, ажалша зон ажаһуудаг янзатай. «Үбһэ түлээн эрэ хүнһөө» гэжэ манай буряад зон хэлсэдэг бшуу. Лопсон Максарович Галсановайда орожо, амар мэндээ андалдаһанай һүүлээр ажал хэрэгээрнь хонирхобоб.

— Зай, үбэлжэлгэ хэр зэргэ үнгэржэ байнаб? Түсэб, уялгамнай дүүрэмээр гү? — гэжэ асуубаб.

— Гэмгүй даа. Түсэб уялгатаймнай танилсаха ханаатай болбол ханада үлгөөтэй, танилсахадатнай болохо, — гэжэ гэрэй эзэн, таби гарамгай наһанай, хүдэр сула бээтэй, хүхюун зугаатай хүн энеэбхилэн харюусана. Уялга шангашаг: малаа гарза хохидолдо оруулхагүй (энэ хадаа Ахын малшадай гол зорилго), 100-һаа 70 тугал абажа, бүрин бүтэн түлжүүлхэ, наг шэбхэ поли дээрэ гаргаха, хии бэлдэхэ, үбһэ тэжээлээ графигай ёһоор гаргашалха, килограммшыё тэжээл урид буйлуулангүй малда үгэхэгүй... Иимэрхүү уялгануудые бүхы малшад абаһан юм. 100 гаран толгой хальмаг үнеэдые хаража байһан малшан Сэпил Доржиевна нүхэртээ хэды хүндэ үбэлжэлгын тохёолдоошыё һаа, ажалдаа эзэн ёһоор хандажа, абаһан уялгануудаа бээлүүлхэ хүсэлэнтэй.

Нүгөө гэртэнь ажаһуудаг залуу малшан Сырен-Доржо Галсанов Люда нүхэртэйгээ баһал хальмаг үнеэдые адуулна. Уялгань иимэрхүү. Сырен-Доржо зунай үедэ Хойто-Аха ошожо, малаа таргалуулдаг хүн юм. Энэ үнгэрһэн зун дүү хүбүүдээрээ, эгэшэнэртээ олон толгой мал харууһалжа, шэгнүүрыень нэмээгээ. Залуу малшадай ханаан дүүрэн, гомдол бариха шалтаг үгы.

Тээ саанахана хонишодой бууса. Мүнөө жэл Ким Жамсаевич Базаров гэр бүлөөрөө эхэ хонидой отара даажа абаад үбэлжэнэ. Механизатор, малшан мэргэжэлтэй. Ажалда дүршэлтэй, зүрхэтэй. Үхэригэй малшад найдалтай зон. Ямаршыё бэрхэшээлһээ сухарихагүй.

Үхэригһөө баруулжаа, нэгэ багахан гүбээ дабамсаараа, автобуснай шадалаа мэдэн гүйлгэнэ.

Малар, Монголжон. Эндэ урданиинь, илангаяа зунай үедэ, шууяатай, хүлгөөтэй: үхэрэй мөөрэлдөөн, бухын зохороон, хаалишадай ооголодоон, үхибүүдэй шууяан холоһоо элихэн

сууряатажа, урма баяр түрүүлдэг бэлэй. «Улаан Шарза» колхозой хү хаалин фермын арбаад хаалишад эндэ зунажа, хабаар дүүрэн хү тоно, аарса хуряадаг хэм шуу.

Мүнөө эндэ хон-жэн. Газар дайда сахан хүнжэлөөр хушагдашоод, дуураһандал аалихан. Эндэ зелёнко хаядаг болонхой. Тэрэнэй ашаар Үхэригтэ үбэлэй үедэ хэдэн гүүртэ мал бариха арга боломжо бии болоо.

Шарза. Эгсэ гүбээгэй эрьедэ гэнтэ ерэхэдэ, дорошни хоёр тээһэнь шобхо оройтой хадануудаар хүрээлэгдэһэн, шэбээтэй, Жомболог голой тунгалаг уһаар урда захаяа шэмэглэһэн, тэбхэр тала байха. Эндэ тэндэ малай байранууд, малшадай хуушан гэрнүүд.

Үдэшэ оройхон, сэлмэг тэнгэрийн сээжэндэ гэрэлтэһэн харын толоноор үхэр малай байра соо орожо, бидэнэр, Р. Арданова, В. Наханцаков, Ан. Казанцев, З. Айдаева гэгшэд, үхэр мал үзэнгөө, тэдэнэй тоо толгой абанабди. Малнууд садхалан, томоотойхоноор хибэдэһээ хибэжэ байһанаа, маанадые харамсаараа, ууртайгаар толгойгоо зантагад гүүлэнэд. Дулаан хотонһоонь гараха дурагүй гээшэдынь. Теэд яахабши даа, гарахал бологдоно. Гэрһээ гэртэ, хотонһоо хотондо орожо ябахандаа, харын сагаанда үхибүүдтэл адли хүхилдэн, яһан талаантай зон гээшэбибди гэлдэн, урмашан ябанабди.

Үдэшын аяншалгыё Шэбэйн баруун тээ байрладаг Жалсан Раднаевич Патархеевэй буусаһаа эхилбэбди. Гушаад жэлэй туршада Жалсан Раднаевич Сурма Аюшеевна хоёр эхэ хонидой отарада байһанаа, мүнөө намар гараад, басаган түлгэнүүдые харууһалха болоо. Гэрэй эзэн хонидоо бэлшээһэнээ, һаяхан ерэһэн, сай барижа һууба. Үгэ хүүрээ андалданабди. Эндэ шэнэ гэр баригдаһан, хотоншьё шэнэ. Энээнһээ урда Саяан тосхоноо томодхохо, болбосон түхэлтэй болгохо гэжэ колхозой правлени яһала ехэ хүдэлмэри ябуулаа, мүнөөшьё ябуулна. Хүдөө һуурин хуушан зандаа. Теэд энэнь хүдөө һууринуудта барилгын талаар анхарал хандуулһанайнь түрүүшын тэмдэг.

— Ерээд толгой муушаг хурьгадаа газаагаа үлөөжэ, эдеэллэнэб. Бэшыень хээрэ бэлшээнэбди, — гэжэ Сурма Аюшеевна, арбаад үхибүүдэй эхэ, Эхэ-герой, пенсидэшьё хаа, ажаллаһаар байһан даруу зантай эхэнэр, хөөрэнэ.

— Ажал ехэ, кормокухни хүдэлгэхэ тухамнишье үгы. Уһаа үргүүбшээр зөөдэг юумэбди. Хүниие үгөө һаань, хүдэлгэхэ байгаа, — гэжэ хөөрөөгөө түгэсхэнэ.

Кормокухнинууд хаанашье хүсэдөөр хүдэлжэ захалаагүй. Али сагын арай эртэ юм гү, али ондоо шалтагаан бии юм гү? Зарим нэгэн малшад кормокухнияа хүдэлгэхэш һаа, түлээн үгы, үгы гэбэл, пеэшэн заһабарида гэлдэхэ юм.

Хүдэлхэ айл үсөөн.

— Эдэ бүгэдэ дутуу дундануудые түргэн усадхахаар оролдохобди, — гэжэ С.Д. Самбаев А.В. Казанцев хоёр мэдүүлнэ.

Шэбэйн баруун тээһээ автобустоо һуугаад, Хүүргын захын айл хүрэбэбди.

«... Номхон нойрсоо хадаяа, нэлэнхы сайгаа талаяа манажа, хаража хоноһон малагар һара һаруулхан». Эгээл иимэһээ газраа үдэшын саһаа үдэр шэнги. Эндэ Сырен-Доржо Шарастепанов Сырен-Дулма нүхэртэйгөө 108 толгой эмэ хашарагуудые харууһална. Тээ саанаханань Сидор Жамсаевич Галсанов Сурен Пунсыковна хоёр бухануудые адуулжа үбэлжэнэ, мал һайн, хүшээ буураагүй. Сырен-Дулма Булаһаа морёороо намаа асаржа буйлуулаад, бэшэ тэжээлтэй холёод, муу малдаа үгэхэдэнь, ехэл ашаг үрэтэй, хоолтой.

Малшад үдэшын ажал дүүргэжэ, соёлой баазада сугларбад. Ажал хүдэлмэридөө дашууран ороһон, үбэлжэлгые гэмгүй үнгэргэжэ байһан малшад Г.Л. Дамшаев, Т.Р. Будаева, Д.М. Галсанова, Н.Г. Галсанова ба дээрэшье дурдагдаһан нүхэднай булта ерэнхэй, нэн түрүүн худалдаа наймаанай булан тээшэ сугларнад. Эндэ райпогой наймаалагша К. Ж. Иванова, комбинадай ажалшан Л. Никифорова хоёр зай тухагүй юумэд эд бараа дэлгэнэ, худалдана. Харин медигүүд хэрэгээ үни дүүргэһэн, амаржа байнад ха, харагданагүй. «Хэзээ эдэ бүгэдэ дүүрэхэ юм даа» гэһэншүүгээр соёлшод хүлээжэ ядашанхай, энэ тэрэ буланда нэгэн хоёроороо һуугаад, аалихан шэбэнэлдэнэ: һүүлшын байхада атаархамаар бэшэл хаш.

Одоошье даа наймаан дууһажа, лекци эхилбэ. Малшад байра байраяа оложо, һандалинууд дээрэ һуунхай. Уданшьегүй Орлигой соёлой байшангай уран һайханай бүлгэмэй бүлэг артистнар концерт наадаяа эхилбэ. Эндэ дуу хүгжэм, шогто

шүлэг, интермединүүд, хатар наадан бии. Баярлаһан малшад альгаа ташалдан, номер бүхэниие үдэшэнэ. «Үшөө дахин заабол ерэхэт. Бү мартаарайт. Дахин ерэхэдээ зүжэг, хатар асархыетнай ехэтэ гуйнабди», — гэжэ бүгэдэнэй һанамжые Г.Л. Дамшаев хэлэбэ. Хойто үдэрын колхозой хоёрдохи бригадын малшадтай уулзаха һанаатай Сэнсэ голой мүльһэн харгы зубшаад, түмэр хүлэгтөө һуугаад, хүхюун зугаатай, дуутай шуутай зон гүйлгэлдэббди.

Хүтэл, Зүүн ба Урда Хүрьеэлэг, Андагаан, Шара Тала гэхэн һууринуудаар ябагдаба. Колхозой нэгэдэхи бригадын тала дайда саһан хүнжэлөөр хушагдахаһаа сааша ган гасуурта абтажа, үбһэ тэжээл муу ургаа гэжэ дээрэ тэмдэглээ һэмди.

Ушар иимэхэ хоёр гүүртэ мал ноябрь һараһаа эхилээд Номтогол, Жакханаа гэжэ һууринуудта ошожо, үбэлжэхэ баатай болобо. Тойроод байһан бэлшээриие обёрон харахадаа, эндэ тэндэ саһан һалхинда үлээлгэжэ харлаашье һаа, хоһон налаашха, эдихэ юумэн үгы. Малша эхэнэрнүүд Н.Р. Хандакова, Д.Ж. Будаева, В.Д. Иванова гэгшэд 30-40-өөд толгой эгээл муу малаа газаагаа үлээжэ, тэдэнээ хаһа шадал соогоо эдеэллэнэ.

— 40-50 центнер нэмэлтэ үбһэ өөһэдөө ойн соорхой, бута рууһаа сабшажа абаа һэмди. Унаһан намаа суглуулжа, отруби, обёосто холёод, малдаа үгэнэбди. Ехэл амтархан, энэ хоол мал эдидэг, — гэжэ намтай хөөрэлдэхэдөө, Д.Ж. Будаева хэлэбэ. — Үбһөөр багашье һаа, нёдондо жэлэйхитэй сасуулбал, бараг һайн байгдана. Нёдондо ехэл хүйтэн, хүйтэнһөө саана малнууд үбшэ хабшанда ехээр дайрагдажа, олоороо гарзалаа һэн. Мүнөө эдэ бүгэдэ тушаалданагүй. Үбэлжэлгэ бараг үнгэрхэ бээ, — гээд, хөөрөөгөө түгэсэбэ.

Колхозой комплексно бригада хоёрдохи бригадада ошоо һэн. Харин иишэ үшөө ерээгүй. Ушар иимэхэ малшад тэдэндэ гомдол барина. Харин кино һарадаа оройдоол хоёр-гурба харанабди, энэ имагтал эдэбхитэй нүхэр В.Г.-Ж. Хамагановай үүсхэл болоно гэжэ колхознигууд энэ нүхэрөө ехэл магтаа һэн.

Алишье талаһаань аша тунгатай аяншалга дууһаба. КПСС-эй ЦК-гай гаргаһан XXVI съезд дээрэ харагдаха проект ажалшан бүхэнэй эдэбхи үүсхэл, урма баяр, ажалай абьяасые улам бадаргаба. Малшадар уулзаад, хөөрэлдөөд байхадаа,

хэды хүшэр байдалда оробошье, В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой малшад үбэлжэлгэ муу бэшээр үнгэргэжэ байна гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйб. Тохёолдоһон алдуугаа усадхан, бүхы нөөсөө хэрэглэн, малаа гарзада гаргангүй, олон түл абажа, ерэхэ табан жэлдэ мал ажалай найдамтай үндэһэ табиha бээ гэжэ найдагдана. Колхозой правлени, партийна, профсоюзна, комсомольско эмхинүүд мал ажалда хүдэлхэ кадрнуудтаа онсо анхарал табижа, залуушуулые энэ шухала һалбарида эльгээжэ, тэдэниие һургаха бээ гэжэ найданабди. Юундэб гэхэдэ, хараад ерэхэдэ, тус колхозой мал ажал дээрэ ехэнхидэ пенсионернүүд, дунда наһанай зон хүдэлнэ. Саашадаа хэн хүдэлхэ гээшэб? Колхозой түб Саяан тосхондо ажалгүй хэдэн залуу шамбай эхэнэрнүүд бии, анхандаа һаалишаншье, жолоошоншье ябаһан зон. Ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулжа, залуушуулые мал ажалда гаргаха — шухалын шухала зорилго мүн.

Саянская новь. 1980. Декабриин 27. Н. 6.

Согсологшодой соморхон ажаглалта: журналист Ольга Балданова эдэ багахан зураглалнуудаа Шарза нютагай зарим эрхим эгэшэ, аха захатанда зорюулжа бэшэнэ. Тэдэнэй зарим геройнууд нютагай зондо мэдээжэ бэшэ, юрын ажалша хүнүүд байгаа. Авторай өөрөө бурхатай мэндэ байхада, уни хада Диваажанай орондо ошоһон аха, эгэшэ нүхэдынь зүрхэ сэдхэлдэнь бүхөөр хадуугдаһан байгаа гэжэ ойлгохоор. Эдэхэн зураглалнуудынь – танай анхаралда.

ДОМБОО АБГАЗЫ

(Сүрэн Евграфовна Жамбалова тухай)

*Хэнһээшье һурангүй энэ дэлхэйдэ түрэнэбди,
Хэнһээшье һурангүй энэ дэлхэйтэй хахасанабди*

Дайнай хатуу шэрүүн, үлэн хооһон жэлнүүдтэ гэхэ гү, али дайнай һүүлдэшье ажал хүдэлмэри хэмжэхээр бэшэ ехэ байгаа. Бидэнэр, дайнай үеын үхибүүд, шадаха ядаха соогоо ажал хэхэбди: бухал шэрэхэ, үбһэ һэлихэ, тармалсаха, малшадай үхибүүд үхэр малаа харалсаха, хони хурьгадаа, тугалнуудаа харалсаха, эдеэллэхэ гэхэ мэтэ ажал дутаха һэн гү даа.

Минииаба, Бандан Сыденович, дайнай үедэ Монгол орондо алба гаража байгаа. Чойболсон хотодо плендэ ороһон гурбан япон генералнуудые харалсадаг һэм гэжэ хөөрэгшэ бэлэй.

«Нэгэ генералынь буряадаар һайн хөөрэлдэхэ, би монгол

хүнби гэжэ хэлэгшэ һэн. Намтай хөөрэлдэхэ дуратай, Буряад орон тухай ехэ һонирхохо. Тэрэ генерал буряад хүн байгаа ёһотой гэжэ һанадаг һэм», — гэжэл даа.

Үнэхөөрөөшье, Ага ньютаһаа гарбалтай хүн Монгол орон ошоод, һүүлдэнь Японидо ошоһон, тэндэ сэрэгэй алба гараһан юм гэжэ һая болотор хөөрэлдэгшэ бэлэй. Тэрэ хүн Гармаев гэжэ омогтой байгаа. Үнэхөөрөөшье, тэрэ генерал буряад байгаа ёһотой. Хэн мэдэхэб?

Эжымни, Сэбэг Бидановна, хүнэй товарна фермые даагшаар хүдэлхэ. Эртэ үглөөгүүр гараад, үдэшэ орой гэртээ ерэхэ, ехэл эсэһэн хэбэртэй. Тая эгэшэ һургуулида һураха. Би гэртээ гансаараа үлөөд, газра үхибүүдээрээ наадахаб, үгы гэбэл, Монголжоной урда зүгтэ байрлаһан айлда ошохооб. Тэрэ зүгтэ ехэ хүндэшэ, зангаар һайн, наадаша, энеэдэшэ Домбоо абгазы Максар нүхэртээ, үхибүүдээрээ һуудаг һэн. Таабай Хойто Аха руу адуу, сагаануудые харадаг тула, гэртээ балай байхагүй. Абгазы маниие гэртээ оруулжа, зутараан сайгаа, шанаһан замбаагаа эдьюулхэ, зарим сагтаа шараһан загаһа, турагай мяха эдихэбди. Ханда Максаровна — колхозой дарга. Хаа яаниинь загаһатай, турагай мяхатай ерэхэ. Эдээлээд, тээбиингээ шог зугаа шагнажа, ехэл баяртай ябахалди даа.

Нэгэ үльгэр номтой байһан юм. «Ногоодой сэсэн басаган, Сагадай мэргэн хүбүүн» гэжэ ном. Бэшэг мэдэхэ ахатанаа тэрэ үльгэр уншахадань, анхаралтайгаар шагнаад, сээжэлдээд абахаб. Тээбидээ номоо абажа уншаһан шэнги болоод, хөөрөжэ үгэхэб. Тээбии намайгаа ехэ магтаха, өөгшөөхэ. «Һургуулида

хураагүй байгаад, уншадаг болоһониинь гайхалтай. Бэрхэл үхибүүн даа!» — гэжэ хүн бүхэндэ хэлэхэ.

Нэгэтэ нэгэ үдэр теэбидээ ерэхэмни, Шарзын хургуулиин хоёр багшанар нуужа байба. «Өө даа! Олимни ерэхэ. хургуулида хураагүй аад, ном ташаганаса уншаха юм. Тэрэ номоо асарал даа. Багшанарта уншаад үгэ», — гэхэ, тэрэ мүртөө багшанар тээшэ хараад, мийэрээд абаха юм. Бурхан зайлуул даа! Одоол мэхэлхэнээ мэдэгдэхэм ха юм даа гэжэ ханаад, номоо бэдэрхэн болохоб. Таһалга соо дэрэ дээрээ хэбтэхэн номыень саашань хээд, ном үгы байна гэхэб. «Зай, орхиш даа. Хаана хэгдэшөө гээшэб», — гээд голхорхо.

Үндэр бэетэй, тайруулһан сагаан үһэтэй толгойгоо эльбэн эльбэн нууха. Хоёр хурса нюдэнүүдынь соо харана гү гэжэ ханамаар. Максар таабай шэхэндэнь шүүд шамай хүрэгшэ бэлэй. Ехэ үхибүүд ажалтайнууд, харин Дари бага басаган гэртээ байжа, газар досоохи ажаллаа хэхэ. Дари намайгаа аргадажа байгаад, түлээ тайралсуулха. Нэгэ бага тайралсан байханаа, ехэ эсэхэн болоод нуушахадамни, аргадажа байгаад: «Бишни шамдаа капуста асархаб, эдихэ гүш?» — гэхэдэнь, ехэ зүбшөөжэ, ажаллаа үргэлжэлүүлхэбди. Тиигэжэ, хоёр-гурбан халбага амтатай даһалһан капуста эдихэб. Хүдөө холо үхэр мал хараһан малшадта буу жада, элдэб эдөө хоол үгэхэ байгаа. Таабай эдэ эдөөндэ хүртэлсэхэ. Бага хүбүүн Лопсон баабайтаяа хамта Хойто Ахада сагаа харалсаха.

Эгээл энэ хирээр тэдэнэр хадаһаань бууба гэжэ дуулаад, Монголжонхой хүлү тээшээ нүсэгэн хүлнүүдээрээ пяс-пяс гүүлэн гүйлдэхэбди. Лопсон ахай маанадаа угтажа абаад, сагаануудта нуулгаха, тон түргэнөөр Монголжон тээшээ гүйлгэхэ. Сагаан гүйхэдөө хэлбэг-хэлбэг гэн, унаһан хүн гэмтэмээр байгаа. Нэгэшье унангүй сагаанаа эбэртэ гү, али хүзүүндэнь аһалдаад, байрадаа хүрэхэ ерэхэбди. Хүнэй унахада, сагаан эбэрээ табяад үгэхэ юм, тиимэхэ ехэ шангаар унаха, гэмтэхэ гэлдэгшэ хэн.

Һайн ханаатай, һайхан заяатай абгазымни ерэн наһандаа дүхэжэ ябаһаар, алтан дэлхэйтэй хахасаһан юм. Үри хүүгэдынь, аша зээнэр, гуша дүшэнэрынь баян тарган Аха нютагтаа нуудаг. Ажалдаа абьяастай, ажалша бэрхэ зон болоһон. Аха зоной үльгэр жэшээ тэдэндэ һайн хургуули боложо үгөө ёһотой.

«ШАРГАЯА ХҮЛЛЭЖЭ ШААЮУЛАЯ»

«Шаргаяа хүллэжэ шааюулая» гэнэн шаргын дуун гэнтэ шэхэндэ дуулдахадань, бидэнэр, Орлигой интернадай нурагшад, ехэл сүлөөгүй наадажа байтараа зогсожо, аялга хайтай дуу ехэл анхаралтайгаар шагнахабди. Орлигой аманһаа эхилээд, шаргын шааяан, моридой турьяан, хүбүүд басагадай хайхан хоолойн гэнтэ наярхадань, ямар нэгэн үзэгдөө дуулдаагүй хүгжэм зэдэлбэ гү гээд гэнтэ досоошни түрэхэ.

«Энэ Шарзын хүбүүд басагад Моондо ашаандаа ошожо ябана. Шарзын зон дууша, хуурша, хатаршад гэжэ суутай ха юм», — гэжэ суглархан зон хөөрэлдэхэ. Гансашье шарзаархин бэшэ, бүхы колхозуудай зон энэ хэрэгтэй ажалда хабаадажа, бүхы жэл соо хүрэхэ эдее хоол, эд бараа асарха байгаа юм.

«Харгы зам гараагүй тэрэ үедэ, гансал үбэлэй янгинама хүйтэндэ, Аха, Эрхүү голоо үгсэн уруудан тон хэрэгтэй ашаагаа зөөдэг хэн. Энэ хүндэ хүшэр ажалда имагтал хүбүүд басагад, дайнһаа бусажа ерэнэн сэрэгшэд хабаадаха. Тэмээлиг, Суусарай голоор хайб, уһанда унан, хамар хасараа хүлдөөһэн, хара улаан шархатай ашаашад нэгэшье голхорон гомдонгүй, хэхэл ажалаа хэжэ ябаал даа. хайхан хоолойтой, хүхюу зугаатай залуушуул, илангаяа манай шарзаархин, хүйтые хүйтэн гэнгүй, эдее хоол багатай, даарана, хүрэнэбди, хоһон тооной ябанабди гэжэ нэгэтэшье гомдонгүй ябагшад бэлэй.

Н. Л. Нагаслаевагай хубшин фотожасаһаа

Харгы замдаа земьездэ орожо хоножо, моридоо амаруулха. Моридой хүлдэ хүрэшэһэн мүльһэ хайлуулха, хубсаһа хунараа хатааха, абаад ябаһан ааруул, биһалагаа гарган, хоол бариха. Тэрэл үедэнь инаг дуранай дүлэн дэбэржэ, айл бүлэ мандаха. Ажабайдал халбарха ёһоороо халбарха, нэгэшье зогсонгуй байгаа.

Хүйтэн хүндэ сагта түрэхэн, бүхы ажалда хабаадаһан, агууехэ Илалтые ойртуулһан, дайнай һүүлдэхи үедэ һандарһан байдалаа һэргээлсэһэн манай ахатанай нэгэшье хүниинь мүнөө үгыл даа. Тэдэнэй шог зугаа, аялга һайхан дуунууд мүнөөшье минии шэхэндэ бүхөөр хадуугдан, хирэ-хирэ болоод, эрьен ерэхэ юм.

«Шар-га-яаа хүл-лэ-жэ шаа-юулая».

Ахын аймагай байгуулагдаһаар 50 жэлэй ойдо

ДАЙНАЙ ҮЕДЭ МАЛАА ЭМНЭЖЭ...

Дайнай дүлөөр соробхилһон 1943 оной нэгэ үдэр аймагай ахамад ветврач А.И. Целовальников ВКП(б)-гэй айкомой 1-дэхи секретарь Л.Б. Хальбаевай үүдэ татан оробо. Александр Ильич Лопсон Базарович Хальбаевтай үни удаан хөөрэлдэжэ, ажалай талаар һанаа зобоһон хэдэн асуудалнуудые шиидхэбэ. Нэгэ шухала асуудалынь — ветеринарын мэргэжэлтэдээр колхозуудые бэхижүүлгэ байһан юм.

— Дайнда бүхы эрэшүүлнай, тэрэ тоодо һаял урган гаража байһан хүдөө ажахын мэргэжэлтэд мордоо һэмнэй. Тэрэ үедэ үхэр малай үбшэлхэ гарзалха ушарнууд олон байгаа. Ветеринарна мэргэжэлтэдые нютагай залуушуулай, илангаяа эхэнэр зоной дундаһаа һургаха эрилтэ табяа һэм, — гэжэ ажалай, партиин ветеран, Бурядай АССР-эй габыята ветврач А.И. Целовальников намда оло дахин хэлэгшэ һэн. — Колхозуудай хүтэлбэрилэгшэдтэ захяа заабари түргэн хүрэжэ, табан басагад ошохо болоһон юм. Даря Захарова, Сиен Налханова, Сэбэг Галсанова, Ханда Самсонова, Валентина Хуриганова. Эдэл басагаднай дайнай шанга жэлнүүдтэ урган тараһан кадрнууднай һэн. Эдэнэршни үнэхөөрөө бэрхэ

кадрнууд байгаа. Илангаяа Валентина Хуриганова тэдэнэй дундаһаа шалгарагша һэн. Ши, Ольга, энэ эхэнэр тухай газетэдээ бэшэхээ яанаш? Энэшни прямо-таки бэрхэ специалист байгаа юм бшуу.

Тэрэ хөөрэлдөөгөө һанажа, аха нүхэрөө, хурайхынгаа захяа хүсэндэнь хүргэхэ һанаатай һаяшаг Орлиг тосхондо ажаһуудаг Валентина Ошоровна Хуригановатай (Самбяловатай) уулзабаб. Энэ эхэнэрни жара һанаяа нилээд шахабашье, хүнгэн солбон, үри ашанараа үргөөд, үшөө ажаллаад байдаг хүн байба.

— Минин эхэ эсэгэ хоёр үгытэй зоной үхибүүд ябаһан юм. Үншэрхэ, үлдэхье яһала үзөө. Гушаад оной эхеэр һаял үндыжэ, дунда шадалтай боложо ябатараа, хардалга мүрдэлгэдэ орожо, түрэлхидни, арбан найматай эгэшэмни, Эрхүү хото сүлэгдэжэ, тэндээ хосорһон юм даа, — гээд, Валя хүгшэн нюдэнэйнгөө нулимса гоожуулаад абаба. — Би тиихэдэ оройдоол долоотой ябааб. Бадма нагасамни намайгаа үргэжэ, хүн болгожо табиһан юм. Бурхан зайлуул, үри хүүгэдынь жаргалтай, элүүр энхэ ябаг лэ! Хурайхамни, үргэһэн эсэгэмни, Ошор Арзухаевич Хуриганов гэжэ нэрэтэй һэн. Сагтаа эдэбхитэй, шэнэ байдалай түлөө тэмсэлшэн байһан юм. Ёёдой Советтэ, мүн «Улаан малшан» колхозой даргаар хүдэлөө. 1940 ондо ямар шалтагаанһаа һэм, би ойлгоогүйб, баһал түрмэдэ тушаагдажа, түрэл нютагаа бусаагүй.

Үргэһэн эхэ эсэгэнь гүлмэр багахан Валида эрдэм олгохо, һургаха гэжэ оролдоо. Орлигой долоон жэлэй һургуулиин 6-дахи класс дүүргээд, залуухан Валя С.М. Кировэй нэрэмжэтэ колхозой һаалишан болоо һэн. Гал могой жэл, 1941 он гаража байгаа бшуу.

— Би 25 үнээ даажа абаад, сагаан эдеэгээ дэлгэжэ эхилээ һэн бэээб. Үхэр малаа харахаһаа гадна, бидэнэр үшөө ааруул, биһалаг гаргаха, аарса бусалгаха байгаабди. Эдэ бүгэдэ эгээл ехэ эдээ хоолнай байгаа, юун хилээмэн байхаб даа. Сай, даһаншые хомор һэн даа. Зундаа үбһэшэдтэ туһалалсаха гээшэ нэгэ ехэ уялгамнай болоһон байха. Хара багаһаань ажал хэжэ хүдэржэһэн хадаа тэрэ шанга ажалда дарагдаагүй, гэмгүй дабаад лэ тараһан юм болохобди, — гэжэ уужам ехэ гэрэйнгээ зал соо аша хүбүүгээ тэбэрин һуугаад, Валентина Ошоровна

хөөрэнэ. — Эдэшни ехэл жаргалтай үедэ түрэнэн зон, — гээд, хүбүүн аша хоёр тээшээ хараад орхино. — Хуу бэлэн дээрэ үдэнэн. Зарим нэгэн хара хүлхэтэ ажал гээшэ ямар байдаг юм гэжэ балай ойлгоногүй хаш. Угы, мүнөө орон доторнай юун боложо байнаб даа? Телевизор харахада, эндэ тэндэ буһалгаан болохо, ондо-ондоо яһатад, арад зомнай юундэ үһэрилдэхэ болоо юм? Али шэнэ сагнай иимэ юм гү?

— Шэнэдхэн хубилалгамнай шэнэ шатада оробо, арад зон үнэн дээрээ эрхээ мэдэржэ, засагаа гартаа абажа эхилээ. Теэд манай Совет засагыг усадхаха, Коммунист партиин нэрэ хүндэ унагааха гэжэ хэдээшэд зарим нэгэн ушар ёһо мэдэхгүй зониие мэхэлээд, манай олониитэдэ таарахагүй уршагта үйлэ хэдэлгэнүүдые гаргана, — гэбэб. — Бидэнэр муухай фашистнарые даража, олон түмэн арад зониие сүлөөлхэн зомди. Мүнөөнэй сэмүүн сагыг дабан гарахал байхабди. Би үнэн зүрхэнһөөнь этигэнэб.

Ветеранай ханаан заһагдажа, налгай зөөлэн хоолойгоор тэрэ үеынгээ үйлэ хэрэг ханаандаа оруулан, хөөрөжэ эхилбэ.

— 1942-1943 онуудта үбэлдөө үхэр хараха, нажарын үһэндэ ябалсаха болоо һэм. Ударидагшамнай Сэбэгжаб Сыннеева байгаа. Үглөөнэй үүр сүүрээр бодоод, үдэрэй тэн болотор үһөө сабшахабди, үдэр тармахаш, бухаллахаш, хүниндөө сомоогоо сомогшо һэмди. Гансахан морин косилка байгша һэн. Сэбэгжаб эгэшэ бэрхэ хүдэлмэришэн байһан юм. Эрэ хүндэл сомоо сомохо, толгойло. Хүүргын-Оёорһоо Дэбиин-Аман хүрэтэр дүрбэ-табан һамгад, басагад сабшагша бэлэйбди. Далан Түрүүһээ һаалишад ерөжэ, тармалгадамнай хамһалсаха.

— Ветеринараар хүдэлөө бэлэйт. Александр Ильич таниие ехэл бэрхэ мэргэжэлтэн ябаһан юм гэдэг һэн. Тэрэ ажал тухайгаа хөөрыт даа.

— 1943 оной намар колхозой түрүүлэгшэ М.С. Арзухаев намайе Хэрэндэ ошожо һурахыемни дурадхаба. «Колхозуудта ветеринарнууд хэрэгтэй болоо, аймагай хүтэлбэрилэгшэдһөө захяа абааб», — гээ бэлэй.

Табан басагад ошожо, Хэрэнэй хүдэлмэришэн-таряашадай һургуулида (РКШ) һураһан намтартай. Ветфельдшернүүдэй

үнэмшэлгэ абажа, түрэл колхозуудтаа ерэбэ. Тэрэ үедэ үхэр малай эдихэ хоол хомор. Элдэб үбшэндэ нэрбэгдэжэ, үхэхэнь али олон байгаа. Эбэртэ бодо малай бруцеллез үбшэн, моридой, хонидой үбшэ эмнэхэ — эдэнэй гол зорилго болоһон гэхэ.

— 1944 оной зун Сорогой ветпунктые даагшаар томилогдобоб. Аймагай бүхы мэргэжэлтэд хамтараад, Сталиной нэрэмжэтэ колхозой холын бэлшээринүүдээр ябажа, үхэр мал эмнэхэ, шуһалха хүдэлмэритэй болобобди. Ударидагшамнай Александр Ильич. Ажалайнгаа дууһахада, тэрэ шуһаяа Хэрэн абаашаха гэлсэбэ. Хэн ошохо? Ошохол хүн үгы. Бил ошохо болоо һэм. Ехэл айжа, хүрдэжэ байгаад, харгыдаа дүрбэ хоножо, Хэрэн хүрөө һэм даа. Аян замдамни хани болохо нүхэршые олдоогүй. Гансал тойроод байһан дуугай байгаали минии хамгаалагша болоо юм. Ехэ ашаатай баянлэ хүн ябана гэжэ һанаад, хулгайшад ерэжэ, хэзээл «түн» гүүлэгшэ ааб гээд һанахадаа, хуухымни үһэн үрзыгшэ бэлэй, — гээд, ташаганаса энеэнэ.

«Улаан Шарза», «Улаан Аха» колхозуудаар ветпунктые даагшаар ажаллаа. Үхэр малай үбшэ тахал эмнэжэ, тэрэниие усадхаха хэрэгтэ нилээд хубитаяа оруулһан хүн. Эдэл зоной, түрүүшын ветеринарнуудай баатар ажалай аша туһаар тэрэ үедэ ехэ дэлгэрһэн бруцеллез, моридой ба хонидой элдэб үбшэн хожомоо үгы болоо юм.

1946 ондо эрэлхэг сэрэгшэ ябаһан Сандак Сындеевич Самбяловтай хуби заяагаа ниилүүлжэ, айл болоһон намтартай. Сандак Самбялов ехэл эдэбхитэн, хүтэлбэрилэгшэ ябаһан хүн. Аймагуудай колхозуудаар бухгалтер, түрүүлэгшээр хүдэлөө. Эмхи зургаануудай хүтэлбэрилэгшэшые ябаа. Сандак Валя хоёр олон үри хүүгэдтэй болоһон юм. Шанга үбшэндэ нэрбэгдэжэ, Сандак Сындеевич саһаа урид наһа бараа һэн. Мүнөө Валентина Ошоровна үри хүүгэдээ, ашанараа хаража, налгай тэнюун ажаһуудаг. Энэ эхэнэрэй харгы зам шугам шэнги сэхэ бэшэ байгаа. Долоо доротохо, найма наратаха гээшые яһала үзөө. Мүнөө жаран наһанайнгаа дабаан дээрэ ябаһан ветерандаа ута наһа, удаан жаргал хүсэе.

Саянская новь. 1989. Сентябрьшин 30

ТЭЖЭЭЛ БЭЛДЭЛГЭДЭ — БҮХЫ ХҮСЭЭЭ

Аймагай ажахынууд тэжээл бэлэдхэлгэдэ ороһоор хахад нара болобо. Августын 10-най мэдээгээр, аймаг дотор хамта дээрээ 720 гектар сабшалангай талмай сабшагдаад, 1 012 центнер үбһэн хуряагдаад байна.

Жэшээн «Улаан Аха» колхоз сабшаланайнгаа 727 гектар газарһаа 122 гектарынь сабшаад байна. В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз 632 гектарһаа 137 гектар, «Коммунизм» колхоз 613 гектарһаа 211 гектар, «50 лет Октября» 1 027 гектарһаа 230 гектар талмай сабшажа унагаагаа.

Тиэхэдэ «Улаан Аха» колхоз 70 центнер үбһэ хуряжа абаа, В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз нэгэшье центнер үбһэ бухаллагүй, хүрилөөгүй байһаар үлөө. «Коммунизм» колхоз 557 центнер үбһэ хуряжа, ажахынууд дотороо түрүү һуурида ябана. «50 лет Октября» колхозойхид 385 центнер үбһэ хуряанхай.

Түрүү зэргэдэ ябаһан «Коммунизм» колхозой партбюрогой секретарь Ж.Д. Самбяловтай бидэнэр хөөрэлдэжэ, ажахы дотор үбһэ хуряалган ямар ябажа байһан тухай, үбһэшэдэй хоорондо дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ ямар урмашуулга хараалагдаа һэм гэхэ мэтэ асуудалнуудаар һонирхоһон байнабди.

Нүхэр Самбялов манай редакцида харюу эльгээгээ. Энэ нүхэрэй «Тэжээл бэлдэлгэдэ — бүхы хүсэээ» гэхэн статья уншагшадай анхаралда табинабди.

О. Балданова

1975 он, № 99, августын 16

Манай колхозой үбһэ хуряалгын звенонуудта тэжээл бэлдэлгэ түлэг дундаа. Августын 10-ай мэдээгээр, колхоз дотор 211 гектар сабшалангай талмай сабшагдаһан, 557 центнер үбһэн хуряагдаһан байна. Бүхы дээрээ үбһэ хуряалгада 67 хүн хабаадана.

Колхозой правлени, партийна организаци үбһэ хуряалгын үедэ түрүү ябаһан звенонуудые урмашуулха гэжэ хамтын тогтоол соо гаргаһан байна. Ажалай журам һайнаар барижа, саг болзортонь хайн шанартай үбһэ хуряаһан, түрүү һуури

эзэлхэн звено (10 хоногой дүнгүүдэй ёһоор) 75 түхэригөөр урмашуулагдаха, 2-дохи нуурида гараһан звенодо 30 түхэриг, 3-дахи нуурида 30 түхэриг мүнгэн шан үгтэхэ гэжэ тэрэ тогтоол доторнай хэлэгдэнэ.

Харин һүүлшын хэдэн үдэрэй туршада таһалгаряагүй, нэтэрүүгээр ороһон хура бороон тэжээл бэлэдхэлдэ тон ехэ хохидол, һаалта ушаруулжа, түрүүшын 10 хоногто согсологдоһон дүнгүүдэй тоогоор, нэгэшье звено нормоёо хүсөөгүй, тиимэ дээрэхээ урмашуулга хараалагдангүй байшоо. Тиигэбэшье, бидэнэр үлэхэн сагай хугасаа соо ажалай жолоо улам эршэдүүлжэ, үдэр бүхэнэй минута, час бүхэниие зүбөөр хэрэглэн, адууһа малдаа бардам хүрэхэ үбһэ тэжээл абахаар зоригжохо ёһотойбди. Түрүү ябаһан звенонуудые урмашуулха хэмжээ абаха, гээгдэнги ябаһан звенонуудта һайн бодомжолжо үзэхыень шангаханаар дурадхаха саг ерээ.

Үбһэнэй звенонуудай ударидагшаар олохон коммунистууд томилогдоо юм. Тэдэнэй тоодо Түмэр ба Фёдор Габановтан, Буда Дагбаевич Мунконов, Содном Сыренович Галсанов, Бадма Габанов болон бусад. Эдэ нүхэднай бэшэ нүхэдтөө эрхим жэшээ харуулжа, ажалай халуун охиндо абтан ажаллана.

Жэшээн, Жаханаагай звенодо ударидагшаар Түмэр Бадмаевич Габанов хүдэлнэ. Коммунист нүхэр Габанов Дээдэ Жаханаада жэл бүри үбэлжэдэг, тиимэхээ зунай үедэ үбһэ хуряалгада хабаадажа, даамта участок дээрэхээ һайн шанартай үбһэ богони болзорто хуряажа абахаар бүхы хүсэ шадалаа гаргажа, уялга, түсэбөө ходо дүүргэдэг юм. Тиимэхээ үбэлжэлгын үедэ Түмэр Бадмаевичын харууһалжа гараһан малнууд тобир тарганууд, хоролто гээгдэлдэ оронгүй гарадаг юм. Хододоо түрүү малшадай зэргэдэ ябадаг. Баһал жэшээтэ ажалаараа тэрэнэй дүү Фёдор Габанов шалгардаг байна.

Саг, үдэр ошожол байна. Иигээд үбһэ ногооной шанар муудахань элитэ ха юм даа. Тиимэхээ манай үбһэшэд тэжээл бэлдэлгэдээ абьяастай, хурдан түргэнөөр, бүтээсэ ехэтэйгээр ажаллажа, уялгая дүүргэхын түлөө бүхы хүсэл оролдолгоёо гарган ажаллаха ёһотой байна.

Мүнөө жэл 618 гектар газар дээрэхээн 4 900 центнер

үбнэ хуряжа абаха түсэбтэй юмди. Абаһан түсэбөө дүүргэхэ ба үлүүлэн дүүргэхэ, хэды хура бороотой саг тохёолдобошые, ажалайнгаа темпые улам эршэдүүлхэ, «бүхы хүсээе — тэжээл бэлдэлгэдэ» гэнэн уряа доро хүгшэн залуугүй эрэгтэй эмэгтэйшүүл хабаадажа, ниитын адууһа малда элбэг хүрэхэ тэжээл бэлдэжэ, ерэхэ үбэлжэлгые найнаар дабажа гараха гээшэ коммунист бүхэнэй, ажалшан бүхэнэй нангин зорилго болонхой.

Үбнэ хуряалгын түгэсөөд, үбнэнэй хэмжэгдээд байхада эрхимлэнэн звенонууд дахин урмашуулагдаха. Тиихэдэ түрүү һуури эзэлһэн звенодоо 100 түхэриг, 2-дохи һуурида 70 түхэриг, 3-дахи һуурида гараһан звенодо 50 түхэриг мүнгэн шан тогтоогдонхой.

Тэжээл бэлдэлгэ — дайшалхы зорилго гэжэ бидэнэр мэдэнэбди. Тиимэнэй манай урда унаһан малгайгаа абаха сүлөөгүй, унтаха нойргүй хонохо үдэрнүүд үшөөшые байһаар. Үлэнэн үдэрнүүдые гүйсэдөөр хэрэглэхэ — манай нангин уялга.

Ж. Самбялов,

«Коммунизм» колхозой партбюрогой секретарь

Малшан. 1975. № 99, августын 16. Н. 1

НИИТЫН МАЛДА — БАРДАМ ТЭЖЭЭЛ

Ниитынгээ адууһа малда бардам хүрэхэ үбнэ тэжээл бэлдэхэ саг үдэр бүри дүтэлжэл байна. Бардам тэжээл — колхозой мүнгэн зөөри, гол баялиг. Үбнэнэй үндэр баян ургаса абалга гол түлэб механизаторнуудһаа, луговодуудһаа тон ехэ дулдыдадаг бшуу даа. Байгша оной апрель һарада аймагай механизаторнуудай зүблөөн боложо үнгэрһэн юм. Тэрэ зүблөөндэ хабаадагшад аймагай бүхы механизаторнуудта хандажа, үндэр ехэ уялгануудые абаһан байна. Мүн КПСС-эй райкомой бюро болон аймсоведэй гүйсэдкомой тогтоолоор газар сабшалан һайжаруулха габшагай хоёр һара апрелиин 15-һаа июниин 15 болотор сонсохогдонон юм. Эдэ хандалга, тогтоолнууд дотор газар таряалан һайжаруулха хэрэгтэ ехэ анхарал хандуулагдаһан, 1975-1976 оной малай үбэлжэлгые эрхимээр үнгэргэжэ гараха гэжэ хараалагдаһан байгаа. Энэ ехэ хараа түсэб болбол үндэр

баян ургасааа эшэ үндэхтэй. Тиймэхээ манай корреспондент О. Балданова хаяхан В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түрүү луговод Жүгдэр Хайдакович Мандагаевтай хөөрэлдэжэ, нэгэ хэдэн асуудалнуудаар хонирхобо.

Асуудал: Жүгдэр Хайдакович, та луговодоор ажаллажа эхилхээр үнинэй болобо гээшэлта. Хэды жэл энэ ажалда хүдэлжэ байнабта? Танай нүхэр, тобшолон хэлэбэл, багша бээ?

Харюу: Би 1955 онһоо луговодоор ажалланаб. Тэрэ сагһаа хойшо эртэ хабарһаа эхилээд зунай түрүүшын харын дууһатар сабшалан дээрэ зууга малтажа, найрамай уһа тогтоохо ажал хэдэгби. Би Дубжэр Цыбикович Патархеевтэй хамта Шарза голой 130 гектар газар жэл бүри уһалжа, үтэгжүүлжэ, үндэр баян ургаса абахын хойноһоо бүхы хүсэ шадалаа элсүүлэгшэбди. Дубжэр Цыбикович дүршэлтэй бэрхэ луговод юм. Энэ нүхэртээ хорёод жэл соо хүдэлхэдөө, нилээд дүй дүршэлдэ һурааб.

Асуудал: Жэлдээ дунда зэргээр уһалагдаһан газарһаа хэды центнер үбһэ гектар бүхэнһөөнь абагшабта?

Харюу: Энээнһээ урда жэлнүүдтэ найн ургаса гарадаг һэн. Үтэг газарай гектар бүхэнһөө зарим жэлнүүдтэ 16 центнер үбһэ абадаг байгаабди. Харин нёдондо жэл ган гасуур болоо бэлэй. Эртээр ногоон тоһон шүүдэртэ эдигдэжэ, балай ехэ үрэ дүн туйлагдаагүй юм. Тиймэхээ хараалһан түсэбһөөнь бага үбһэн абтаа.

Асуудал: Юһэдэхи табан жэлэй һүүлшын жэлдэ ямар уялга абан байнат?

Харюу: Гектар бүхэнһөөнь 9-10 центнер үбһэ абахаар хараалһан байнабди. Сабшалан дээрэ эртэ хабарһаа эхилжэ ехэл ажал хэгдээ. Теэд уһан элбэгшье һаа, наранай дулаан хэрэгтэй болоод байна. Таатай зохид дулаан үдэрнүүдэй болоо һаа, найн ургаса гарамар байна. «Нийтын малда — бардам тэжээл» — энэ бүхы колхознигуудай үдэр бүрийн зорилго болонхой.

Жүгдэр Хайдакович гансашье луговодоор ажалладаг бэшэ. Энэ нүхэрнай үбэлэй сагта хүхүүли мал харууһалдаг юм. Мүнөө жэл 20 үнээнһэнь 18 тугал абажа, хээрын бэлшээрийн малшадта тушаан байна. КПСС-эй XXV съездые үнинэй малшан-луговод Ж.Х. Мандагаев эрхим ажалаар угтахал байха.

Малшан, 1975 он

ПОБЕДИТЕЛИ ПООЩРЕНЫ

Идет напряжённая работа на лугах наших хозяйств. В последние дни погодные условия благоприятствовали сенокосилкам: во всех колхозах скошено несколько сотен гектаров земли, застоговано несколько тысяч центнеров сена. Руководители колхозов «Улан-Ока», «Коммунизм» регулярно сообщают в редакцию о ходе заготовки кормов в их владениях. Тогда когда другие хранят упорное молчание, ожидая телефонных звонков.

Вот что сообщил нам секретарь партбюро колхоза «Улан-Ока» тов. Шагдуров Б.Д.

— По итогам работы сенокосчиков на 20 августа совместное заседание партбюро и правления колхоза постановило поощрить денежными премиями лучшие сенокосные звенья, победителей соцсоревнования. Среди механизированных сеноуборочных звеньев первое место присуждалось звену коммуниста В.М. Ошорова, работающего в местности Бүлэг-Шэбээ. Сенокосчики этого звена поощрены денежной премией в сумме 73 рублей и переходящим вымпелом. В звене работает 6 человек, всего ими заготовлено 600 центнеров сена. На одного члена звена приходится 100 центнеров продукции, что является доказательством высокопроизводительности их труда.

На второе место вышло звено Ш.Л. Гомбоева (Хужир), оно поощрено премией в сумме 50 рублей. Третье место заняло звено, работающее в местности Мойлто, под руководством коммуниста В.Д. Сыренова, награждено премией в сумме 30 рублей.

Среди механизированных звеньев на первое место вышло звено, руководимое С.М. Ошоровым (Урьёлок), которое было награждено денежной премией в сумме 100 рублей, а второе место заняло звено С.Р. Будаева (Улэнтэй), их премия — 50 рублей.

Также была отмечена положительная работа сенокосных звеньев: Обооты, Бурунгола, Булаг (руководители тов. В.Т. Самбаев, К.И. Самойлов и З.О. Бальжинимаев).

На 18 августа всего по колхозу скошено 335 га сенокосных угодий, заготовлено 3 820 центнеров сена. Работа на лугах продолжается.

Малишан. 1975. № 102, 23 авг. С. 1

МАСТЕР ВЫСОКИХ ПРИВЕСОВ

Рост молодых до уровня передовиков явление, характерное в наших хозяйствах.

Возьмем одного из них. Галсан Дамшаев после демобилизации не так уж много лет работает в родном колхозе, но он уже по праву занимает достойное место в рядах правофланговых пятилетки и ветеранов труда.

Так, в этом году, отправляясь на отгонные пастбища с 228 головами скота, Галсан обязался не допустить потери скота и получить от каждой головы высокий привес. С ним вместе отправились на альпийские луга молодые, но опытные, знающие свое дело ребята: Андрей Жамбалов, Валерий Патархеев. И пришлось им перегонять скот, который осенью подлежал сдаче государству, через высокие гольцы на большие расстояния, вверх по Оке, пока не доехали до места своей стоянки в местность Ишунта. Умело используя наиболее благоприятное время для получения высоких привесов — лето, они добились высоких результатов. Животные за лето хорошо нагулялись, прибавили в весе. Не было случая потери скота.

При плане за лето с каждой головы добиться 70 кг привеса они получили в среднем по 73 кг. И они оказались хозяевами своих слов: слова свои не бросили на ветер. При сдаче скота на мясоприемный пункт в Усолье-Сибирском фактически весь их скот был принят с высшей и вышесредней упитанностью. Таким образом, комсомольцы-пастухи, возглавляемые молодым коммунистом Галсаном Дамшаевым, внесли свою лепту в выполнение плана по продаже государству мяса.

На недавно состоявшемся аймачном совещании передовиков сельского хозяйства Галсан был поощрен ценным подарком РК КПСС и исполкома аймсовета.

Пожалуй, самым ценным, памятным на всю его жизнь будет знак ЦК ВЛКСМ «Ударник 1975 года», которым награждается наиболее передовая, инициативная молодежь.

В нынешнюю зимовку молодой животновод принял 250 голов молодняка, подлежащих сдаче государству. Зимовку он проведет в местности Ухэриг.

И мы уверены, что Галсан со своей семьей успешно проведет зимовку, что обязательство своё он выполнит с честью, с высоким качеством, ибо он понимает, что намечаемые рубежи десятой пятилетки будут нелегкими, что десятая пятилетка должна стать пятилеткой качества, пятилеткой повышения производительности труда.

За комсомольский задор, инициативу, за активное участие в общественной и культурной жизни колхоза и аймака, ведь он хороший баянист и певец, неоднократный участник районных и республиканских смотров художественной самодеятельности, он избран делегатом XXV районной комсомольской конференции.

Малишан. 1975. № 129, 25 окт. С. 2

НА ВАХТЕ – МОЛОДЫЕ

Механизаторы по праву считаются главными фигурами на селе. Ведь от их самоотверженной, трудной работы зависит выполнение планов и обязательств колхозного производства.

Даша Гармаев — механизатор колхоза «Улан-Ока». После демобилизации из рядов Советской Армии молодой парень вернулся в родной колхоз. Вскоре его в числе передовой части молодежи направили в училище механизации. Окончив училище, получив специальность, он вернулся и стал работать на доверенном ему тракторе, который в течение ряда лет работает

без капитального ремонта. Даши можно увидеть везде: летом на сенокосе, осенью на уборке зелени, зимой по гуртам и отарам с подвозкой кормов и дров для животноводов. Всюду он желанный гость.

Молодой колхозник Д. Гармаев — достойный представитель на аймачное совещание животноводов.

Малшан. 1975. № 129, 25 окт. С. 3.

Газар таряалан найжаруулха габшагай хоёр нара

АЖАЛДАА ХАМ ОРОБОД

Аймаг доторнай газар таряалан, сабшалан нугануудай ургасые найжаруулха, тэрэниие эрид дээшлүүлхэ габшагай хоёр нара партиин райкомой болон аймагай Сөвөдэй гүйсэдхэхэ комитедэй тогтоолоор соносхогдоһон байгаа. Мүнөө үедэ энэ ажал түлэг дундаа ябуулагдажа байна. Сабшалан ба таряалангай талмайнуудһаа шадаал һаа ехэ ургаса хуряжа абаха, ниитын адууһа малда бардам хүрэхэ тэжээлэй бааза байгуулха хэрэгтэ бүхы ажахынууд дотор ехэ ажал хэгдэнэ, хэгдэхээр хараалагдана.

Жэшээлхэдэ, аймагай түрүү ажахы болохо «Коммунизм» колхоздо энэ ажал үргэн далайсатайгаар ябуулагдажа эхилбэ. Бүхы дээрэ тус колхоз 660-аад гектар зелёнкын талмай хахалаад, жэл бүри баян дэлгэр ургаса хуряан абадаг юм. Мүнөө хабар үшөөшье 60-аад гектарта шэнэ газар Эдхэр, Урда Талада хахалжа, ургасын талмай үшөөшье үргэдхэгдэхөөр хараалагдаба. Эндэ олон жэлэй ургамал түрүүшынхиеэ таригдаха түсэбтэй. Энэ нэбтэрүүлгэдэ Улаан-Үдын эрдэмтэдые уриһан байха юм.

Хамта дээрэ «Коммунизм» колхоздо оньһожоруулагдамал дүрбэн отряд байгуулагдаа. Шэнэ газар хахалга, шэнэ ногоо тарилга колхозой эрхим механизатор Ким Дандамаевич Дармаевей отрядта даадхагданхай. Тус отряд Эдхэр, Урда-Талаяа хахалжа, тарижа дууһаад, Орлигой-Аманай, Жаханаагай таряалангай талмайнуудта орохо түсэбтэй юм. Энэ ажалаа июниин 15 болотор хэхэ зорилготой. Эдэнэртэ «ДТ-75», «ДТ-54» түхэлэй тракторнууд даадхагдаа.

Үшөө Харханай талада нэгэ отряд ажаллаха. Тус отрядые колхозой ахалагша механик Б.Ж. Унжуев хүтэлбэрлхэ юм. 487 гектар хахалагдаһан газар. Үнэн дээрээ шэнээр амилһан, шэнээр нойрһоо һэриһэн тала бшуу. Колхозой тэжээлэй гол гуламта. Мүнөө хабар энэ талада 2000-аад мал байрлажа, муу бэшээр үбэлжэжэ гараа. Үшөө энэ талын зеленко бэшэ малай байрануудта хэды зөөгдөө гээшэб.

Харханай талын ургамал колхозой экономико хүгжөөлгэдэ хэды ехэ үүргэтэйень ганса нэгэ хэды жэшээ харуулжа үгэнэ ха юм.

Гурбадахи звенонь Тиисэ — Балшарганта — Балагтын Дабаан гэһэн маршрудаар ажал хэхэ. Эндэ механизаторнууд Семен Сыренов «МТЗ-52», Сырен-Доржо Семенов «ДТ-75» трактораар, мүн «Сельхозтехникын» механизатор Владимир Монголов гэгшэд ажаллаха.

Дүрбэдэхи оньһожоруулагдамал отряд Тиисэ — Нуга — Жэлгэн — Буряад Гол гэжэ нууринуудай талмайнуудые хахалха, тариха.

Хамта дээрээ газар таряалан хахалха, тариха, үргэдхэхэ ажалда колхозой 20-ёод механизаторнууд, 10-аад булад хүлэгүүд хамтарха юм. Тэдэнэр майн 11-һээ поли дээрээ шармайн гарабад.

Мүнөө байхада хамта дээрээ колхоз дотор 2000 тонно наг шэбхэ сабшалан ба нугануудта гаргагдаад, талмайнууд үтэгжүүлэгдэжэ байна. Үтэгжүүлгэ үшөөшье үргэлжэлһөөр.

Энэ ажал эгээл харюусалгатай хаһа дээрээ тулажа ерэнхэй. Юундэб гэхэдэ, колхозой малшад зуһалангууд дээрээ гаража, сабшалангуудай наг шэбхые баллаха, тарааха, малай дэбисхэр (хии) бэлдэхэ, газараа уһалха гэхэ мэтэ шухалын шухала хабарай ажалнуудые хэжэ эхилбэд. «Хабарай нэгэ үдэр бүхэли жэлые хооллуулдаг» гэжэ ород арадай сэсэн мэргэн үгэ бии агша. Тиимэһээл хабартаа һайн бэлэдхэл хэжэ, энэ ажалаа һайн гуримтайгаар, саг болзор соогоо һайнаар бүтээбэл, баян дэлгэр ургаса абтажа, ниитын адууһа малай бата бэхи бааза байгуулагдана ааб даа.

Энэ үеэр колхоз дотор ехэ юумэн хэгдээ. Тээсгэн үнгэргэгдэһэн коммунис субботнигто гектар таряалан,

сабшалангай талмайнууд хүрээлэгдэн, хэдэн малай хотон сэбэрлэгдэн, наг шэбхэ хүдөө гаргагдажа тараагдаһан байна.

Газар таряалан һайжаруулха габшагай хоёр һарада тус колхозой бүхы малшад, механизаторнууд мүн бусад ажалшад хабаадалсажа, бардам хүрэхэ тэжээл адууһа малдаа абажа, тэрэнһээ гараһан продукциин шанар шэнжые эриддээшэлүүлхэ хэрэгтэ бүгэдэ хубитаяа оруулалсанад.

Малиан. 1976. № 59. Майн 15. Н. 1

Ехэ хүнэй түлөө

ЖИВОТНОВОД ИЗ ДЭБИ

Есть люди, которые всю жизнь работают на одном месте, оставаясь раз и навсегда в избранной профессии. И в этой профессии они достигают совершенства, как чудо-мастера.

Одним из таких людей я считаю Аюшу Дандамаевну Дармахеёву — скотника-пастуха подсосного гурта хайнаков 4-й бригады колхоза «50 лет Октября», скромную труженицу, вместе с тем передовика производства, своим самоотверженным трудом умножающую богатство родного колхоза. В завершающем году девятой пятилетки Аюша Дандамаевна упорным трудом добилась высоких производственных показателей. От 100 коров-хайнаков получила 83 телёнка, при этом не допуская ни одной головы падежа. Вес телят при отбивке довела до 140-150 кг. Отличный результат!

— В нашей Дебинской бригаде живут и трудятся настоящие энтузиасты своего дела: М.Л. Мунконов, В.Д. Самаев, В.Р. Шараев и другие. Аюшу Дандамаевну я ставлю в один ряд с ними. Ведь ежегодно она добивается неплохих результатов на своём закреплённом участке. Это результат кропотливого труда, — сказал в беседе с нами бригадир 4-й бригады Н.У. Жужаев. Дебинская бригада или, как называют её, 4-я бригада колхоза «50 лет Октября», считается одной из лучших бригад в аймаке. По итогам 1975 года она вышла победительницей в социалистическом соревновании, добившись наилучшего сохранения всех видов скота, наивысших показателей

по приёму и выращиванию телят. В честь этой бригады поднят флаг Трудовой Славы в Орлике.

А победила она благодаря энергии и трудолюбию своих животноводов, живущих в той благодатной долине. Наличие этих хороших черт, как известно, есть твёрдая гарантия выполнения социалистических обязательств.

Есть эта черта и в характере Аюши Дармашеевой, животновода из Дэби, которая, включившись в предсъездовское трудовое соревнование, работает с ещё большим трудовым энтузиазмом, вселяя уверенность, что справится животновод со взятыми обязательствами.

Малшан. 1976. № 23, 25 февр

Зунай үе — ехэ һү, мяханай хаһа

КОММУНИСТ НАЙДУУЛНА

Арбадахи табан жэлэй түрүүшын жэлдэ абаһан социалис уялгануудые сүм дүүргэлгэдэ коммунистнууд гол һуури эзэлдэг.

Жэшээлхэдэ, «50 лет Октября» колхозой түрүү малшадай нэгэн, коммунист Максим Ухаевич Аюшеев ажал хүдэлмэридөө урагшатай, ажалша нүхэдэйнгөө дунда хүндэтэй ябадаг. Малшан үнгэрһэн үбэлэй үедэ хамта дээрээ 180 толгой хүхүүли һарлагуудые (тэдээн сооһоо 92 толгойнь үнеэд) хаража гараһан юм. Юниин 1-нэй мэдээгээр, коммунист малшан муу бэшэ дүнгүүдтэй байһанаа харуулба: 100 үнеэнһээ мүнөө дээрээ 40 тугал абанхай. 80 гаран үнеэд бухада ябаһан байна.

Энэ жэлэй үбэлжэлгэ хаа хаанагүй хэсүү шанга байдалда үнгэрөө гэжэ мэдээжэ ха юм. Максим Ухаевич гэр бүлөөрөө Үхэриг гэжэ газарта үбэлжэжэ гараһан байна. Тиигэбэшье малшан ганса үбэлжөөнэй бэлшээри хараад һуугаагүй. Үхэр малаа абаад Сорог өөдэ, Хужарта горхон гэхэ мэтэ хээрын бэлшээринүүдые һэлгэн һэдхэн ябажа, ехээр муудуулангүй, гарзада гаргангүй, үбэлэй хүйтэниие дабажа шадаа.

Ганса энэ жэшээ коммунист малшанай даамта ажалдаа али зэргээр хандажа, ниитын хэрэгэй түлөө сухарингүй ажаллажа ябаһаниие гэршэлнэ ха юм.

— Максимай гэр бүлэ мүнөө Доштог гэжэ зуһалангай газарта зөөжэ ошонхой. Тэрэ таарамжатай газар, алишье талаараа гэхэдэ сээргүй. Шэнэ табан жэлэй түрүүшын жэлдэ абаһан уялгаяа дүүргэхээр малшан оролдожо, үнэн зүрхэнһөө Захааминай малшадай жэшээгээр ажаллажа, үдэр бүхэндэ малайнгаа шэгнүүр ехээр нэмээхэ зорилго урдаа табинхай. Коммунистын хэлэһэн үгэ булад шэнги хатуу сэхэ, ажалынь урагшатай, — гэжэ тус колхозой парткомой секретарь А.Л. Шарастепанов манда хөөрөө һэн.

Эгээл тиимэһээ бидэнэр нүхэр Аюшеев абаһан уялгаяа сүм дүүргэжэ, партиин XXV съездын хараалһан асари ехэ зорилгонуудые бээлүүлхын түлөө дэлгэрһэн Бүхэсоюзна социалис мүрысөөнэй манлайда ябалсаха байха гэжэ этигэнэбди.

О. Седенова

Малшан. 1976. Июниин 23. Н. 2

ЗЕЛЁНКО БЭЛДЭЛГЭДЭ ОРОБОД

Намарай һүүлшын һара сентябрь гаража үбһэ хуряалган түгэсэбэ. Эгээл мүнөө манай ажахынууд ниитын адууһа малда эдюулхэ үнэтэ тэжээл — зелёнко бэлдэлгэдээ гаража, тэжээл бэлдэлгын нэгэ шиидхэхы шата дээрэ ерэбэд.

Мүнөө манай гол зорилго юуб гэхэдэ, ургаһан зелёнкоёо һогооборишье үлөөнгүй, дууһан сабшажа, бүхы байха техникэ, хүн зоние элсүүлхэ, бүтээсэ ехэтэйгээр ашаглаха тон шухала болоод байна.

Жэшээлхэдэ, «Коммунизм» колхозой зелёнхошод Орлигой аманай, Урда талын зелёнкын талмай дууһан сабшаад, Харһанай 486 гектарта таригдаһан зелёнко хуряахаяа гарабад. Тэдэндэ хоёр трактор үгтэнхэй. Механизаторнууд В. Аюшеев, Б. Унжуев, Б. Габанов, Т. Шагдуров гэгшэд хоёр халаан боложо, үдэр һүнигүй хүдэлжэ, зелёнко хуряалгаяа богони болзорто, һайн шанартайгаар хуряажа абахаар зоригжонхойнууд. Тиихэдэ һүрилэн сомохо агрегат, хоёр тракторна тармуур хүдэлгэгдэхэ юм. Тус техникэ механизаторнууд Даша-Нима Арабжаев Бата

Мунконов хоёрто найдагданхай. Балагтын зелёнкые тракторист Сергей Шагдуоров сабшаха, тармаха юм.

«Улаан Аха» колхозойхид Мойлтын, Хужарай зелёнко сабшахаяа гарабад. Мойлтын зелёнкын звеное тус колхозой дүй дүршэлтэй үнинэй механизатор, коммунист В.Д. Сыренов хүтэлбэрилнэ.

Иигэжэ манай ажахынууд адууһа малдаа эдюулхэ шэмэтэ тэжээл бэлдэлгэдэ гаража, ойрын сагта дууһахаар харааланхай.

Малшан. 1975. № 111, сентябриин 13. Н. 2

ХААНАШЬЕ, АЛИШЬЕ АЖАЛДА

Лопсон Аюшеевич Патархеев «Улаан Аха» колхозой мал адуулагшанаар хүдэлһөөр тиимэшье олон жэл болоогүй. Тиигэбэшье, даажа абаһан ажалдаа харюусалга ехэтэйгээр хандадаг, үнэн сэхэ ханаатай хүн гэжэ энэ ойрын хугасаа соо тоотой болонхой.

Нёдондо үбэл тэрэ 130 толгой залуу мал харууһалжа гараһан юм. Эдэ малнуудын нэгэшье гарзада оронгүй, тэнхээ тамиртайгаар үбэлэй нюрга дабан гараһан байгаа. Хээрын бэлшээри ошохо малшадта тэрэ малаа тушаагаад, эхэһэнь һалгаагдаһан 500-гаад хурьгадые зунай үедэ харууһалаа. Харууһалһан хурьгадын зунай тунга ногоондо һайн таргалаа. Тиигэжэ тэдэнь намар болоходо, хонишодой отарануудта хубаагдаһан юм.

Мүнөө Лопсон Аюшеевич 130 толгой хашарагуудые даажа абаад, Сайлаг гэжэ һууринда үбэлжэхэнь. Мүнөө жэлэй үбэлжэлгэ хатуу шэрүүн үнгэрхөөр хараалагдана: үбһэ тэжээл хомор, эртээр саһан орожо, хүйтэн болонхой. Түрүү малшан хэдышье хүндэ сагай тушаалдабашье, даажа абаһан малнуудда һайнаар үбэлжүүлхээр шиидэнхэй.

Һаяхан Орлиг тосхондо хүдөө ажахын түрүүшүүлэй зүблөөн зарлагдажа бүхы колхозуудай түрүүшүүл хабаадаһан юм. Нүхэр Патархеев тэрэ зүблөөндэ хабаадалсаһан, бэшэ колхозуудай малшадаар уулзажа дүй дүршэлөө андалдаһан

байха юм. Аймагай хүдөө ажахын бүхы хүдэлмэрилэгшэдтэ хандаһан хандалга баталан абалсаа. Энэнь үшөөшье найнаар хүдэлхыень малшан нүхэриемнай уялгална.

Буряад үнэн. 1975, № 260

ПО ЛЕДОВОЙ ТРАССЕ

Напряжённым трудом живут сегодня шофёры колхоза «Коммунизм» Окинского аймака. Им предстоит доставить по ледовой дороге в хозяйство 500 тонн различных грузов. Это и 100 тонн строительных материалов, 150 тонн семян, корма, горюче-смазочные материалы.

Комсомолец Гатап Хумаев возглавляет грузовую автоколонну колхоза. Он хорошо отзывается о молодых водителях Доржи Мунконове, Цырен-Доржо Семёнове, которые работают без аварий, вовремя доставляют грузы. Неплохих результатов добиваются и водители бензовозов, которыми руководит комсомолец Булад Унжуев. Лидируют в социалистическом соревновании комсомолец Владимир Самбялов, опытные шофёры Федор Иванов и Жамьян Цыбденов.

Молодёжь Бурятии. 1976

ЭРЭЛХЭГ ЗОРИГТОЙШУУЛАЙ ХУБИТА

Буга нарын 9-эй үдэр, үбэлэй эгээл янгинама хүйтэнэй шангадажа байха үеэр Буркоопсоюзай автомашины колонно, Евгений Николаевич Левицкий түрүүтэй Орлиг тосхон хүрэжэ, одоол «мүльһэн харгыгаар» эрэлхэг зоригтойшуулай харгы зам эхилээ бэлэй. «Мүльһэн харгыгаар» эдэнэр аяар холын Ахада эгээл хэрэгтэй эдээ хоолой зүйлнүүдые, зэр зэмсэгүүдые, гэрэй эд бараа асаржа, ажалша зоние түхэрээн жэл соо болохо зөөрөөр, хоолоор дүүрэн хангадаг. Тиимэһээ манай зон мүльһэн навигациин эхилхые хүлээжэ ядадагынь ойлгосотой ха юм.

— Мүнөө жэл манай аймагта 8 автомашина ашаа зөөхөөр табигдаһан байна. Эрэлхэг жолоошодой түсэб болбол 1000 тонно ашаа зөөхэ байһан юм. Апрельин 12-то үбэлэй навигаци

түгэсэжэ, жолоошод түсэб даабарияа эрхимээр дүүргэһэнээ мэдүүлбэд. Тэдэнэр хамта дээрэнь 1 200 тонно ашаа шэрэжэ, түсэбөө 120 процентээр дүүргэбэ. Илангаяа колоннын ударидагша Е.Н. Левицкий, бригадир Владимир Суржанский ба залуу слесарь Юрий Киселёв, жолоошон Николай Костриков гэгшэдэй ажалые онсо тэмдэглэмээр. Энэ навигациин үедэ машина техникэ эбдэржэ, нэгэшье гээлтэ һаалта ороогүй, түлишэ үлүү гаргагдаагүй, ажалай бүтээсэ, журам г. м. тон дээдын шатада табигдаһан байна, — гэжэ манай асуудалда худалдаа наймаанай обществын ахалагша бухгалтер Т.Д. Эрдынеева мэдүүлбэ.

Эрэлхэг зоригтой жолоошод хараалһан түсэбөө үлүүлэн дүүргэжэ, партиин XXV съездын шийдхэбэринүүдые дүүргэлтэдэ өөһэдынгөө хубитые оруулалсабад гэжэ хэлэгдэхэ ёһотой болоно.

Малиан. 1976. № 47, апрелин 17

ПО ТРУДУ И ЧЕСТЬ

За достигнутые успехи в высокоэффективном использовании техники в сельском хозяйстве Главный комитет Выставки достижений народного хозяйства СССР наградил медалями и ценными подарками ряд лучших механизаторов.

В числе их шофер колхоза «Улан-Ока» Николай Дамдинович Тагланов, который был награжден серебряной медалью и ценным подарком выставки. Николай Дамдинович один из опытнейших и старых шофёров колхоза, имеющий солидный стаж работы и достаточный опыт, чтобы без поломок и ненужных простоев по нашим горным дорогам (ведь наши дороги не городской асфальт) довести груз до назначенного пункта в целостности и сохранности. Обычно это хорошо видно во время зимней навигации Монды — Ока, где идет состязание шофёров не только на тонно-километры, но и на мастерство, сноровку и удаль.

— Техника требует постоянной заботы и ухода. Обычно перед каждым рейсом, особенно во время зимней навигации,

тщательно осматриваю машину, не забывая об этом и во время краткого отдыха на стоянках, — говорит Николай Дамдинович. — Быть шофёром в наших условиях нелёгкое дело. Доверять полностью самому себе не приходится. Тут нужны взаимовыручка, рабочая солидарность, крепкая дружба нашей братии — шофёров.

Не потому ли улан-окинская дружная семья шофёров одной из первых заканчивает свои рейсы, притом выполняя и перевыполняя свои планы и обязательства. Не потому ли их руководитель Николай Тагланов поощрен Главным комитетом Выставки.

Не был бы тем уважаемым и авторитетным человеком своего коллектива шофёр Тагланов, если бы он не смотрел дальше руля своей автомашины. Он везде и всегда на передовой линии трудового фронта. Например, весной этого года по окончании ледовой дороги он работал в строительной бригаде по строительству кошары в Мольтах, летом в сенокосном звене Улэнтэя сенокосчиком, где в основном работали механизаторы колхоза «Улан-Ока».

В нашей стране трудом славен человек и ему достается большая честь, честь, украшающая человека, возвышающая его до уровня передовиков.

Малшан. 1977. № 111, 27 сент. С. 1

ТИИСЫН МАЛШАДТА

Жэлгэн. Энэ үбэлжөөн колхозой правлениһээ холо бэшэ юм. Автомашинада һуугаад, уһанай гол баряад гүйлгөө болбол, нэгэ хэдыхэн минутын хоорондо тэндэ байхаш. Һүүлэй жэлнүүдтэ Жэлгэндэ районой хонишодой түрүүшын зуутан, Ажалай Улаан Тугай орденной кавалер Нима Цыденжапович Осохеев гэр бүлөөрөө үбэлжэдэг.

Манай хүрэжэ ерэхэдэ, үглөөнэй улаан наран хадын саанаһаа бултайжа, нойrhoо һая һэриһэн тала дайдаяа гэрэлтүүлэн, элшэ туяагаа сасарган байба. Гэрэй эзэн эхэнэр Сэдэн Дашеевнатай хотон тээшэ гэшхэлбэди. Нима

Цыденжапович үхибүүдээрээ хорёо соохи хохироо арилгажа дууһаад, хонидоо хотон сооһоонь гаргажа байба. Хээрэ бэлшэхэ хонидоо аминдань, газаагаа үлэхэ хонидоо мүн аминдань хорёо соо хаажа илгана. Юрэдөөл зай тухагүй. Мэндэшэлбэбди. Энэ урдамнай байгааша хүн гуша гаран жэлдэ мал ажалда хүдэлжэ, январийн янгинама хүйтые, зунай ааяма халууе хээрэ яһала угтаһан, ажалда атаржаһан, хүдэлмэридэ хүдэржэһэн хүн. Ганса хээрын хара һалхинда жэлэй дүрбэн сагта үлээлгэжэ хара хүрин болошоһон нюур шарайень харахадаа зүрхэ сэдхэлдэш хүндэлэлэй тэмдэг түрэхэ. Мүнөө жэл хонишон Тая басагантайгаа 330-аад эхэ хонидые харууһална.

— Үбэлжэлгэ хүндэ сагта үнгэржэ байна. Ноябрьрин эхиндэ ороһон хура бороон, эртын саһан үбэр майлын хагдые мүйһэн хуягаар бүхөөр барин хүргэжэрхёо. Бэлшээридэ малай эдихэ хоол үгы шахуу. Хониднай февральин 10-аар хурьгалжа эхилхэ юм. Тэрэ болотор үшөө олон үдэрнүүд һубарилдан үнгэрхэ, хүйтэн бүри шангарха. Хүшэ тамирыень һуладуулангүй түл абалгые угтаха зорилготойгоор үглөөнэй улаан наранаар гаргаад, үдэшэ орой болотор бэлшээнбди. Хүшөөр муушаг хонидоо газаагаа үлээжэ эдээнбди, — гэжэ Нима Цыденжапович хөөрэнэ. — Мүнөө жэл ургаса муу гараа. Үбһэн, зелёнка отарада бага хүртэнхэй. Али бүхы арга боломжонуудые хэрэглэн энэ хубаарита тэжээлээ гаргашалха бологдоно.

Харахада, хонидой хүшэ тамир һайн. Зунай-намарай үедэ һайн харууһанай аша үрэ ехэ бии. Хурьгалтараа хүшээе гээгээгүй болбол хонишодой эрмэлзэл, оролдолгоһоо гээшэ ааб даа.

Тээ саанахана гүбээ дээрэ баһа нэгэ малай гүүртэ байрладаг. Малшан Жамьян Ринчинович Цыбденов. Олон мэргэжэлтэй хүн. 47 толгой нютагай үүлтэрэй гунжадые харууһална. Түрүүшынхиеэ тугаллаха юм. Һүүлдэ һаалиин фермын үнээд болохоор хараалагдана. Һайн харууһан эндэ шухала. Газаань үбһэнэй багахан хог. Колхозой механизаторнууд иишэ үшөө ерээгүй. «Һаяар үбһэ тэжээл асарха юм», — гэжэ малшан найдангыар дуугарна.

Тиисэ голые зубшаад, мүйһэн харгыгаар автомашинамнай гүйлгэнэ. Харгы зарим тээгээ асфальт, харин заримдаа даар

мүльһөөр хушагдашаһан, хүдөө гараха ушар тохёолдоно. Тиисэ голые хоёр тээһэнь мантан томо хаданууд хүреэлдэг.

Зарим газартаа үбэлэй үедэ орой наран гарадаггүй, наран үндэр хадануудай саагуур хоргодон жаргадаг. Яба ябаһаар ерэхэдэ заримдаа альганай шэнээн газар байгаали бэлэглэжэ, бага сага үбһэ сабшаха, мал байлгаха газар орхихондол. Эгээл иимэ газарнуудай нэгэн энэ нуурин.

Бухайн хэбтэшэ. «Дээрһээ намда бүхы юумэн харагдана» гэһэншүүгээр үндэр гүбээгэй эрмэгтэ малшанай гэр элихэн тобойжо байна. Малшан Содном Сандакович Маланов гэр бүлөөрөө 184 толгой харлаг буруунуудые харадаг. Залуушье наа, дүй дүршэлтэй болоһон малшан Содном сомоогой дэргэдэ газар үлэһэн нэгэ хэды малдаа үбһэ үгэнэ.

— Малнууд гэмгүй һайн. Гансал түргэн үбэрһөө халтиржа гэмтэхэ, үхэхэ ушар үзэгдэнэ. Үбэртэ хальтируухай. Саһан мүльһэн шэнги хүрэшэнхэй, — гэжэ үбһэ асалха һамбаандаа хөөрэнэ. — 1980 он онсо удха шанартай жэл: табан жэлэй түгэсхэхы жэл, В. И. Ленинэй түрэхөөр 110 жэлэй оёе ажалшан бүхэн габшагай ажалаар тэмдэглэхэ хүсэлэнтэй ажаллажа байна. Бидэнэр, коммунистнууд, бүришье ехэ уялгатайбди, — гээд хөөрөөгөө түгэсхэнэ.

Хасуурин. Энэ нуурин Бухайн Хэбтэшэһээ холо бэшэ. Уһанай нүгөө бээдэ. Эндэ ерээд байхадаа одоошье даа үбэлынь эндэ наран гарадаг юм гү, али үгы гү гэһэн һэжэг зосоошни түрэхэ. Газарынь болдог солдог. Тойроод хасуури модод, һөөг бургааһан. Тэг дундань малшанай хуушан гэр. Малшад Антон ба Даря Балдановтан эндэ үбэлжэжэ байна. 193 толгой сарнууд. Эдэнэр хойто намар гүрэндэ тушаагдаха юм. Зунай үедэ малшад эдэ малаа Сархы өөдэ хаража, һайн хүшэ тамир абхуулаа. Шэгнүүр һайн татаһан юм. Колхоз соогоо эрхим үрэ дүн. Малшад ута унжагай, хүйтэн үбэлые үнгэргөөд, хүхэ ногоондо адуу малаа гээлтэ хоролтогуй гаргаха һанаатайнууд.

Додо-Тэргэтэ. Одоошье даа эндэ газарынь ехэ, уужам. Колхоз һүүлэй үедэ эндэ малшадай нууха шэнэ гэрнүүдые бариһан. Шэб шэнэхэн, һаруул томо гэрнүүд нюдэ хужарлуулан, холоһоо элихэн харагдана.

Хонишон Мария Дашеевна Ошоровагай байрада түрүүн хүрээбди. Энэ ажалша эхэнэр хори гаран жэлдэ колхозой хонин хүрэг хаража, ажахын хонидой тоо толгой олошоруулгада, олзо доход нэмээлгэдэ хубитаяа нилээд оруулһан байха. 315 толгой хурьгадые Буянта хүбүүтэйгээ харана. Хүбүүнийнь хонидоо хаража ошоһон, үгы байба. Удын эдеэнһээ хойшо Мария Дашеевна өөрөө хаража ошохо ханаатай.

Тээ саанахана баруун тээн үшөө нэгэ малай байра бии. Идам Базаров ба Галина Гармаева хоёр эндэ 4-5 жэл үбэлжэдэг болонхой. «Эдэнэр ёһотой ажалша бүлэ даа», — гэжэ айл зониинь хэлсэдэг. Хайнаг хүхүүли үнээдые харууһалжа, 100 үнээнһээ 70-һаа доошо бэшэ тугал абадаг юм. Мүнөө жэлэйнь социалис уялга соо мүн лэ: «100 үнээнһээ 70 тугал абаха. Гарзада гаргахгүй. Сабшаландээрэ наг шэбхэ гаргах, хии олоор татаха» гэхэ мэтэ аржытар бэшэгдээд, ханадань үлгөөтэй байна. Манай хүрээжэ ерэхэдэ Идам Ринчинович гэртээ үгы байба. Гэрэй эзэн эхэнэр Галина Гомбоевнатай хөөрэлдэнэбди.

— Идам Дээдэ-Тэргэтын малшад Дымбрен Ошоров, Александр Шагдууров үхэр малаа эрьежэ ошоо. Үхэрнүүднай Дабаатын үбэрнүүдтэ мүнөө бэлшэнэ. Тэдэнэй буулгажа, Тэргэтэ өөдэ туужа ошохо ханаатай. Иигэжэ бэлшээриез хэлгээгүйдэ нэгэл газартаа байбал, хагда оложо эдихэгүй гэжэ шиидээбди, — гэжэ Гая хөөрэнэ.

Зүб даа. Бэлшээри хэлгэхэ тон шухала. Юрэдөө, энэ үндэр эгсэ, орьёл торьёл шулуутай хадада ямар мал байжа эдеэлдэг юм гэжэ ондоо хүн ханажа болохо. Гансал ан гүрөөһэнэй ябамаар хаданууд шэнгил. Теэд манай нютагай харлаг, хайнагууд тогтон торонгүй дабажа, алишье газарһаань эдээ хоол оложо үлэ хоолоо залгана ха юм. Бухайн Хэбтэшэһээ эхилээд Балшарганта хүрэтэр хадын хормой, оройнуудта үхэр мал дүүрэн, ногоо хагда бэдэржэ, үл хоол залгажа ябанад ха юм даа. Тиисэ өөдэ һуудаг малшадта хүрээжэ хөөрэлдэхэдөө, ажал хэрэгээрнь һонирхожо танилсахадаа зарим малшадынь арайл налгай һууна аа гү гэжэ ханагдана. Эдэнэр хэдэн хоног соо малаа эрьенгүй ханаа амар гэртээ һуудаг байна. Теэд тиимэ ханаа амар һууха малшад нэгэ хоёр, нэрлэн хэлээд яалайб.

Өөхэдөө ойлгоно бээ. Колхозой правлени, механизаторнууд үшөө ерээдүй, үбнэ зеленко зөөжэ үгөөгүй.

Ушар иимэхээ багахан тугалнууд эхээ дахаад бэлшэжэ, халиха, гэмтэхэ ба бэшэшье аюулда хүртэжэ боломоор.

Балшарганта. Тиисын малшадай үбэлжөөнэй захань. Үзэсхэлэнтэ гоё газар. Районой суута малшан Ж.Т. Унжуевай үлгы нютаг. Эндэхээл Жамса Тулаевич Дулма Дашеевна хоёр үри хүүгэдээ үргэжэ ехэ болгоод, мүнөө пенсидэ жаргажа нуунад. Тойроод залуу малшад, тэдэнэй хүрьгэн Дымбрен Ошоров, хүбүүниинь Сэсэрэн Унжуев. Эдэнэр гэр бүлөөрөө харлаг буруунууды хардаг. Малша хүбүүд гэртээ үгы. Үхэр малаа эрьежэ ошоһон байгаа гэжэ дээрэ дурдаа һэм.

Тиисын малшад бараг хайн энэ үбэлжэлгын хоёр нара үнгэргэбэ гэжэ тобшолол гаргабабди. Тэдэнэй хорилго эли тодо үхэр малаа гарзада гаргахгүй, тоо толгойень олошоруулха түл абалгаяа эмхитэйгээр үнгэргэхэ г. м.

Хүндэ үбэлжэлгы дабан ажаллажа байһан малшадтаа соёл культурын худалдаа наймаанай, медицинын хүдэлмэрилэгшэд ходо ошожо, хошон зугаагаа, концерт наадаяа, элбэг эд бараагаа дэлгэжэ, элүүр энхыень шалгажа байбал, хайн байгаа. Эдэнэр үшөө үсөөн ерэнэ гэжэ малшад хөөрэнэ, тэдэндэ гомдол барина.

В.И. Ленинэй 110 жэлэй оёе нэрэтэй солотойгоор угтаха, арбадахи табан жэлэй түгэсхэхы жэлдэ үшөөшье хайн амжалта туйлаха гэжэ Тиисын малшад эрмэлзэнэ. Эрмэлзэлгэнь хүсэндөө хүрэхэл байха.

Саянская новь. 1979. № 154, декабриин 25. Н. 1

ДУЛМА САМБУ ХОЁР

Бага балшар наһандаа наадаһан, бүхы наһан соогоо ханилһан нүхэд хүн бүхэндэ байхал. Эгээл иимэ зон манай шарзаархин, эрхим хүндэтэ нүхэдни Дулма Самбу хоёр һэн. Суг наадаһан, нураһан нүхэдни олон байгаа ааб даа. Тоолоходо, Жамса, Нима, Даря, Катя, Дуся, Петя, Дарма, Володя ба бусад.

Дулматаяа Балагта («Ким» колхоз) нютагта залуу зандар наһаяа үнгэргэһэн байнабди. Совет армиһаа табигдажа ерэхэн

мини баабай Бандан Балданов «Ким» ажахын түрүүлэгшээр томилогдоһон байгаа һэн. Харин Дулма Намсарай Жужаев хурайхындаа ерэжэ, ехэ үхибүүдыень (Зина, Дарима) үргэлсөө һэн.

Тиихэл үедөө Тиисэ голдо тамарха хэдэлгэтэй үдэр бүхэндэ хоёр-гурба ошодог болобобди. Тиисэ гол түргэн урасхаалтай, хүйтэн. Хүнэй тамархада арайл таарамаар бэшэ һэн. Тиигэжэ муртэй тамаржа нураагүй һэмди.

Үшөө Монголжондоо («Улаан-Шарза» колхоз) байхадаа нютагай үхибүүдээр дабаа дабажа гараад, Жомбологой хүүргэ хүрэжэ, бишихан жарахайнуудые барижа, тоһондо шараад эдихэбди. Ямар амтатай эдээн һэм даа! Эндэ Самбу, Жамса, Доржо гээд ябахабди.

Хожомоо тон залуугаар Дулма Самбу хоёр айл боложо, олон үхибүүдэй, зээ, ашанарай эхэ эсэгэ, теэбии таабай боложо, үнэр баян ажаһууһан юм.

Үхэр мал хаража, дүй дүршэлтэй ажалша бэрхэ зон болоһон гэхэ. Колхозой хүгжэлтэдэ нилээд хубитаяа оруулһан байха.

Эдир залуудаа энэ дэлхэйтэй хахасажа, эртээр диваажанай орондо ороһониинь харамтай.

Һүниин харанхын һүүдэр манан соо огторгойн мүшэдэй ониб-аниб гэхэдэ, замбуулинай үүдэн гэнтэ нээрэжэ, хур бороон ороод, һүүлдэнь наранай үзэгдэхэдэ, хоёр нүхэдни, мүн бэшэшье зон үзэгдэхэ гү даа гээд, досоомни гэнтэ залараад абагша бэлэй. Тэдэнэр мандаа мэндэ хүргэн, амар хайн ажаһуугты гэхэндэл мэндээе хүргөөд, харагдахаяа болин ошодог һэн. Энэ зүүдэн гү, али үнэн болоһон юумэн гээшэ гү гэжэ мүнөөшье ханадагби.

ДАЛАША ТААБАЙ

Шагдар бөөгэй ехэ басаган, баабайн эжы Хорлу гэжэ нэрэтэй байһан юм. Шагдарай үшөө нэгэ басаган Бүдэһэнь Жанчип, Бадма мүн бэшэн түрэхэн байна. Бадма теэбиһээ Лопсон, Соном, Доржо хүбүүд олон басагадаараа түрөө. Мини баабай, Жанчип, Бадма юумэд эгэшэ дүү басагадай үхибүүд болоно.

Мини ханахада, Жанчип абгай ехэ юумэ мэдэхэ, бөө угтай һэн тула али болохо арга хэрэглэхэ байгаа. Дайнай үеэр хүн

зон олоор ерэжэ, илангаяа эхэнэрнүүд, хониной дала дүргөөд, таабайда үзүүлдэг хэн. Галдаһан далаяа найнаар хаража, хаража ерээд өөрын тобшолол хэдэг бэлэй. Мүнөө ямар ябанаб, саашадаа ямар ябахаб, һайн амиды мэндэ ябахын тулада юу хэхэдэ һайн байхаб г. м. хэлэжэ үгэдэг бэлэй.

Сэдэб бэрьенэй наһа бараһан хойно зун бүри Баруун жалгын ойрохон майхан татаад, хубингаа, колхозой үбһэ сабшажа, яһала туһа колхоздоо хүргөө. Сэдэб бэрьен саб сагаахан шарайтай, хурдан түргэн гэшхэдэлтэй эхэнэр хэн. 70-80 наһа хүрэжэ ябаад, нэгэшье таяг тулга гээшые мэдэхэгүй, ябахадань хойто хормойнь намилзан, гэшхэдэлыень бүришье гоё болгодог хэн. Жанчип Сэдэб хоёр хори гаран үхибүү түрэнэн, тэдэнэй орой хоёрынь мэндэ үлэнэн юм. Нима хүбүүн айл боложо, Дулма Дубжировнатайгаа олон үхибүүдые хүлынь дүрөөдэ, гарынь ганзагада хүргөө. Нима ахай залуугаар гэнтын аюулда орожо наһа бараһан юм. Пүнсэг ахай мүнөөшье мэндэ ябаһаар. Хурьгэ басагандаа байрлажа, тэдэндээ ехэл туһатай таабай ябана. Даря Гундыновна Пүнсэг Жанчипович хоёр олон үхибүүдээ, аша зээнэрээ, эхэ эсэгэ, теэбии таабайнар байһан юм. Налайжа, хotoйжо һуугшал даа, юу хэлэхэб.

Теэбии үни хада диваажанай орондо ороо. Пүнсэг Жанчипович 90 наһандаа дүтэлжэ ябана. Энэ зун Шаснуур, Саяан тосхонуудаар ябагдаа хэн. Ахатантаяа золгожо, сэдхэлээ ханажа ерээб даа. Теэд яахаб даа. Ехэ наһан даранал даа. Сагай дүрбэн эрьюулгэ сахариг болоод үнгэрнэ, сарюун наһанайм эрьюулгэ дуулан хайлан үнгэрнэ. Бүхы наһаараа мал ажалда ябаһан ахатан хүндэшэг болоһон байба. Тиибэ яабашье үри хүүгэдтээ, ашанар зээнэртээ тон туһатай хүн даа.

Үшөө нэгэ хэды жэл ябыш даа, Жанчип абгайн хүбүүн Пүнсэг ахаймни.

ЗОЛТОЙ ХҮН ЗАВХОЗ

«Пирагаа эдихэн председатель, шортой хүн счетовод, золтой хүн завхоз», — гэжэ нютагамнай аха захатан энеэлдэгшэ бэлэй.

Золтой хүн завхознай хэн байгааб гэхэдэ, манай нагаса Дүбжэр Бадмаевич Жамбалов хэн. Дүбжэр Бадмаевич яһала

үни «Улаан-Шарза» колхозой завхозоор, мүн магазинай наймаашанаар ажаллаа.

Илангаяа дайнай хатуу хоолон жэлнүүдтэ завхозоор олон жэлдэ хүдэлхэн юм. Эгээл тэрэ ажалда хүдэлхыень бидэнэр, үхибүүд, найнаар ханадагбди. Колхозой хаалишад (Маларай, Ханди Жалгын) үнээдээ хаажа, аарса, ааруул, биһалаг болгоод, ажалшадаа эдээ хоолоор хангаха, ехэ тоһо тушааха. Дүбжэр Бадмаевич асархан тоһыень шарлуулжа, ехэ модон боошхонууд соо хэхэ. Энэ тоһон гүрэндэ тушаагдадаг байгаа. Эгээл тэрэ үеэр бидэ багашуул сугларжа, ехэ баяртай, дуу шуутайнууд, аяга шанагаа баряад, амбаар тээшээ гүйлдэхэбди. Юундэб гэхэдэ, тоһо хайлуулхада сүбэн гарадаг юм. Сүбээе аяга соогоо хүүлээд гэр гэртээ таража, сүбээе тоһондо худхаад, талха хээд, зөөхэй болгоходо ямар амтатай хэм даа! Хургаяа хазахаш.

Аха нүхэрнай гансал тоһо хайлуулха бэшэ, ажахын олон халбарида хүдэлхэн байха. Шогтой зугаатай, зугаалха барихада ташаганаса энеэхэ. Тиигэжэ байхадань ажалдаа дарагдаһан, үлэн хоолон тооной ябаһан нүхэдэйнь шарай сэлмэжэ, ажалдаа хам орожо, амгалан байдалые ойртуулһан байха.

Дарижаб нүхэртэйгээ хоёр басага үргэжэ, гарынь ганзагада, хүлын дүрөөдэ хүргөө. Ханда Женя хоёр хожомдоо ажалша бэрхэ зон болоһон, алдар солотойнууд ябаа. Мүнөө тэдэнэр наһанайнгаа амаралтада гараад, аша, гушануудаа үргэлсэн ажана баян һуудаг юм.

Аха. 2016. № 39. (Сентябриин 9). Н. 7

КОЛХОЗОЙ ЯМААШАН, ПАРТОРГ

1934 онһоо эхилжэ Аха нютагтамнай колхозууд тогтоогдожо эхилээ һэн бшуу. Шарза нютагай зон хамтаржа, «Улаан Шарза» гэжэ нэрэтэй хамтын ажахы эмхидхэхэ, суг хамтаран хүдэлхэ арга боломжтой болобод. Хамтын хэрэгэй хүсэтэйе, урагшатайе олон зон ойлгожо, бүришье дуратайгаар колхоздоо шармайн оробод. Нэтэрүү шангаар ажал хүдэлмэриег эмхидхэжэ, ажабайдалаа шэнэдхэжэ, шэнэ ёһо гуримаар ажаһуужа эхилбэд.

Эгээл тэрэ үеэр Дулма басаган түрүүшын бүлэг зоноор энэ артельдэ гэшүүн боложо ороһон юм. Мал ажалда дүршэлтэй,

ажалша бэрхэ басагые колхозой хүтэлбэрилэгшэд ямаан хүрэг хараха гэжэ тон ехээр найдажа, ямаашан болгобо.

«Эгээл түрүүн 60-аад толгой ямаа арай шамай суглуулжа намда үгэһэн юм. Он жэл үнгэржэл байгаа. Ямаан хүрэгни байһаар 500-600 толгой болобо. Ямаанһаань ехэ олзо доход оруулжа эхилбэб. Ямаагаа хааж, хү, тоһо абажа эхилээ һэм. Ямаанай 1 килограмм хөөбэри буряад хониной 100 килограмм ноһонтой адли сэнтэй һэн», — гэжэ Дулма Сыреновна Патархеева урданайнгаа ажал хэрэг тухай һанан һанан хөөрэдэг һэн.

Энэ ажалда 1935 онһоо 1948 он болотор хүдэлөө. Ажал хэрэгээ зүбөөр эмхидхэжэ, дааж абаһан малайнгаа ашаг шэмыень дээшлүүлхын тула ехэ оролдолго гаргажа ажал хүдэлмэриее эмхидхэдэг болобо. Тиимэһээ Дулма Сыреновна хододоо ажалай түрүүшүүлэй тоодо оролсодог һэн.

1941 он гаража, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилбэ. Арадай амгалан байдал эбдэгдээ. Баруун фронтдо бүхы эрэшүүл мордобо. Колхозой хамаг ажал эхэнэрнүүдэй, үбгэд хүгшэдэй, дайнай үеын үхибүүдэй гарта үлэбэ.

Дайнай хатуу жэлнүүдтэ олон зон партиин гэшүүд боложо оробо. Дулма нютагайнгаа бүлэг эхэнэрнүүдтэй хамта партиин гэшүүн болобо. Партиин гэшүүн нүхэр Патархеева үшөө абьяастайгаар ажалаа эмхидхэдэг болобо. Олоной түлөө оролдолго, эрмэлзэлгэ гаргадаг һайн һайхан заншалыень хараадаа абажа, колхозой коммунистууд, аймагай хүтэлбэрилэгшэд колхозой парторг болгон нэгэн дуугаар һунгабад. Ударидагша хүн бултанда жэшээ харуулан ажаллаха гэшые Дулма Сыреновна эрдэм бэшэгээр багашье һаа, сэдхэлэйнгээ гүн гүнзэгыһөө ойлгожо, энэ шэнэ ниитын ажалда хамсыгаа шаман оролдолго гарган ажаллаба.

Мориёо унаһан эхэнэр хүнэй холоһоо харагдахада, сугларһан зон «парторг ерэжэ ябана, суглаан болохонь ха юм» гэлдэгшэ бэлэй. Аймагай хүтэлбэрилэгшэдэй хэн нэгэн арга бэшэ суглаанда хабаадажа, фронтдо боложо байһан үйлэ хэрэг тухай хөөрөжэ үгэхэ, үшөө һайнаар хүдэлхыень уряалдаг байһан.

1949 онһоо Дулма Сыреновна хонин ажалда хүдэлхээ оробо. Түрүүшээр хэды хүндэ байгаашье һаань, ажалдаа

дадажа, хонишон Патархеева республикын түрүү хонишодой дүй дүршэл халан абажа, яһала һайн амжалтануудые туйлажа оробо. Тиигэжэ гансашье аймагай бэшэ, республикын түрүү хонишодой тоодо орожо, элдэб суглаанда ошохо, дүй дүршэлтээ хубаалдаха, Москва ВДНХ-да оло дахин ошоһон, олон шанда хүртэһэн, аймагай түрүү, урдаа харадаг хүнүүдэй тоодо ороо һэн.

Амаралгада гарахадаа, Дулма хүгшэн Катя басагандаа байрлажа, үхибүү шубуудынь абаха, хараха, ажалдань хамһалдаха, тон туһатай хүниинь болоһон юм.

Дулма хүгшэн 80 наһа гаратараа ябаа. Ехэл хүнгэн хүн гэгшэ һэн даа. Хүбүүниинь Сэбэг Пурбоевич Сталинград хотын байлдаанда хабаадаһан, дайнай дууһатар фронтдо ябажа баатаршалга гаргаа, олон орден, медальтай, Аха нютагай түрүү хүнүүдэй тоодо ороһон түүхэтэй һэн. Мүн Сэпил басаганиинь Лопсон Максарович нүхэртээ бүхы наһаараа мал ажалда хүдэлжэ, аймагай түрүүшүүлэй тоодо орохол ёһоороо ороһон байха. Үри хүбүүдыньше, аша зээнэр, гушанарыньше нютаг нугадаа ажаллажа, бэрхэ, түрүү хүнүүд гэжэ мүнөөшье тоологдодог юм.

Иимэл хүндэтэй, ажалша бэрхэ, ёһотой коммунист Дулма Сыреновна Патархеева ябаһан юм.

*Аглаг үндэр Аха: шүлэгүүд, очеркнүүд /
суглуулбари согсологшод Б.С. Дугаров, Б.Н. Жанчиков, К.Д. Тулуев.
– Улаан-Үдэ, 1991. Н. 45-48*

Малай үбэлжэлгэ — харюусалгатай хаһа

УЛААН ТУГТА КОЛХОЗДО

Һаяхан бидэнэр Улаан тугта «50 лет Октября» колхозой гурбадахи бригадын малай гүүртэнүүд дээгүүр ябажа, малшадтай хөөрэлдэһэн, ажал хүдэлмээрэнь һонирхоһон байнабди.

Үнгэрһэн 1978 он тус колхозой ажалшадта арбадахи табан жэлэй даабаринуудые дүүргэхын тула эмхидхэгдэһэн тэмсэлэй ехэ жэл байгаа. Колхозой ажалшад үнгэрэгшэ жэлдэ эбтэй

этэйгээр, оролдосотой найнаар ажаллаа. 1977 оной түсэбүүдые амжалтатайгаар дүүргэнэнэйнгээ түлөө колхоз КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министруудэй Соведай, ВЦСПС-эй ба ВЛКСМ-эй ЦК-гай дамжуулгын Улаан тугаар шагнагдаһан байна. Энэ ехэ хайра шагнал колхознигуудые үшөө найнаар ажаллаха, бүхы табан жэлэй даабаринуудые нэрэтэй солотойгоор дүүргэхын түлөө тэмсэхыень уряална.

Ажахын ажалшад, тэрэ тоодо гурбадахи бригадын малшад, табан жэлэй дүрбэдэхи жэлдэ горитой политическэ ба ажалай дэбжэлтын оршон байдалда хүдэлжэ байна гэжэ хаяхан ябахадаа мэдэрбэбди.

Боксоной зүүн бэе.

Аха голой эрьсын хажуудахана малай байра, малшадай нууха томохон шэнэ гэр харагдана. Газаань мотоциклнууд, хүнгэн улаан трактор. Юрэдөөл, малшадай мүнөө сагай баян дэлгэр нуудал байдалые эдэ бүгэдэ элеэр гэршэлжэ үгэнэ ха юм.

Энэ нууринда райсоведэй депутат Татьяна Цыденовна Цыбикова ажаһууна — хүхүүли малай гүүртын эзэн. Энэ нүхэр гэр бүлөөрөө 327 буруу харууһална, тэрэ тоодо 100-гаад гунжад.

Районой Соведай депутат энэ эхэнэр ажал хүдэлмэридөө оролдосотой, үнэн зүрхэнһөө хандадаг хүн гэжэ аймаг дотороо мэдээжэ. 1978 оной дүнгөөр социалис мүрысөөндэ эрхимлэжэ, нэгэдэхи нуурида гаража, Хүндэлэлэй грамотаар, үнэтэ бэлэгээр шагнагдаһан юм. Мүнөө малшадай гүүртын үнээд түлэг тугаллажа захаланхай. Хорёод гаран тугал бүрин бүтэн түлжэжэ байнад. Мүнөө жэлэй уялга — 100-һаа 60 тугал абаха.

— Үшөөшье ехэ уялга абамаар байгаа. Теэд үнээднай түрүүшынхиеэ тугаллана. Үлүү ама гараад, түсэбөө дүүргэнгүй байшабал, муухай, — гэжэ мантай хөөрэлдэхэдөө, Т.Ц. Цыбикова, дүшэ хая гаража ябаһан, сагаан улаан шарайтай эхэнэр, хэлэнэ. Энэ эхэнэр бүхы наһаяа мал ажалда зориулһан юм. 23 жэлэй туршада мал харууһална. Өөрынгөө наһанай нүхэр Владимир Лопсонович Балдановтай олон жэлдэ мал ажалда ябажа дүршэһэн, аймагай түрүүшүүлэй тоодо оролсодог. Харин В. Л. Балданов нёдондо жэлһээ адуушанаар хүдэлнэ. 350 адуун тэрэнэй мэдэлдэ бии. Үбэлжэлгэ хайн үнгэргэбэ.

Депутат эхэнэр дүүрэн ханаа бодолтойгоор энэ жэлэй үбэлжэлгы гаталжа ябана. Энэшье жэлдэ амжалта ажал дээрэнь ерэхэл байха.

Поостын тала. Ороһон үбэлжөөнһөөмнай холохон бэшэ энэ нуурин эхилнэ. Эндэ үнинэй малшан Владимир Субанович Хамаганов гэр бүлөөрөө үбэлжэдэг. Владимир Субанович ба тэрэнэй нүхэр Светлана Тангытовна хоёр 11 үхибүүтэй айл юм. Үнэр баян бүлэ. Эдэнэр 282 буруу харууһална. Үбэлэй шанга хүйтые даамта мал хайн харууһан доро байжа, гарза хохидолдо оронгүй дабажа гараһан.

Пронти. Колхозой тус бригадын үбэлжөөнэйнь нэгэ нуури энэ нютаг болоно. Дүрбэн тээһэнь хада шулуугаар хүрээлэгдэһэн багахан талмай. Үзэхэлэнтэ гоё дайда. Эндэ хоёр гүүртэ хүхүүли мал үбэлжэнэ. Пронтийн малшад түсэбтэ табан жэлэй үбэлжэлгы үргэн далайсата ажалаараа батадхажа, хайн дабажа байнад.

Нэгэдэхи малша айл. Энэ колхозой жолоошон Николай Соктоевич Тапхаровай гэр бүлэ. Эдэнэр хайнаг мал адуулдаг юм. Манай ябаханда, гэрэй эзэн үгы байба. Тэрэ колхозой правлениин гуйлтаар ашаанай машинада нуужа, Монһоо саг зуура ашаа зөөхэ болоһон байба. Гэртээ эзэн эхэнэр Дулма Цыденовна. Мүн нургуули дүүргэһэн Ольга басаганиинь эхэтээ малда хүдэлнэ. Эдэ малшад даамта ниитын ажалдаа өөрынгөө хубиин ажалһаа өөрэгүй хандажа, жэл бүри хайн дүн туйладаг. Тугалнуудые олоор абажа, эхэһэнь халгааха үедөө тугалай дунда зэргын шэгнүүр 140 килограмм хүргэһэн байна. Уялгын ёһоор 100 килограмм юм. Эдэл юрын малшадай эршэтэ ажалай үндэһөөр дашарамдуулан, тус колхоз 1979 ондо гүрэндэ эбэртэ бодо мал тушаахадаа, 291 килограммда хүргэһэн гэхэ. Энэ аймаг соохи эрхим туйлалта. Энэ туйлалтада хүхүүли малай гүүртын малшадай ажал тон ехэ нүлөө үзүүлнэ. Юундэб гэхэдэ, үхэр малые бүри тугал байхаһаань хайн харууһан доро байлгабал, хожомоо ехэ бэетэй, тарган мяхалиг мал болоно ха юм.

Нүгөө гүүртын эзэн — Валерий Зэгбэевич Марзаев. Энэ малшан арбан хоёртойһоо хойшо үхэр мал адуулна. Ажал дээрээ ходо амжалтатай ябадаг малшаниие хараадаа абажа,

колхозой партийна эмхи партиин гэшүүн болгожо абаһан юм. Ажал хүдэлмэриее, нэрэ хүндэеэ мүнөө үнэн сагай эрилтээр ябуулдаг, сэгнэдэг хүн.

Колхозой правлениин түб болохо Сорог тосхондо парткомой секретарь А.Л. Шарастепановтай уулзаад, түрүү малшадай ажал хэрэгээр һонирхоходомнай, тэрэ иигэжэ хэлээ һэн: «Дээдэ зомнай хэнииньшье хэн гэлтэгүй, булта һайн хүдэлдэг юм. Алишье айлда ороо һаа, айн хүрдэнгүй, эндэл түрүү байха зэргэтэй гэжэ һанаад, хөөрэлдөөрэйт». Энэ захяань досоомни элихэн һанагдаад байба.

Үнэхөөрөөшье, ороһон айл бүхэмнай энэ жэлэй үбэлжэлгыг гэмгүй һайн үнгэргэжэ байһан зон байшаба. Тус колхоздо эртэ намар саһан орожо, бэлшээри даражархиһан байгаа. Малай бэлшэхэ газар балайшье үгы, хүйтэн шэмэрүүн үбэл үнгэрөө. Мүнөө саһан хайлажа, хагдан гаранхай. Малшадай һанаа бодол, шэг шарайнууд сэлмэг.

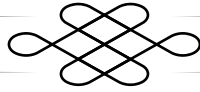
Валерий Зэгбэевич социалис уялгаяа үнгэрэгшэ жэлдэ дүүргэжэ шадаһан. Тугалнуудаа эхэһэнь һалгаахадаа, 130 килограммда хүргэһэн юм. Уялгааһань 20 килограммаар дээгүүр. Мүнөө жэл 100 үнээнһээ 75 тугал абаха уялгатай.

Зунай сагта үхэр малаа туужа, хээрын тунга ногоондо, холын холо бэлшээридэ зорижо, тэдэнээ тобирлуулан таргалуулдаг. Гадна энэ хүн колхозой бусадшье ажалда хаба шадал соогоо хабаададаг. Үбһэ сабшаха үедэ Урда ба Хойто Гарганай үбһэнэй звеногой звеньеводоор ажаллажа, һайн шанартай үбһэ тэжээл хуряжа абадаг заншалтай.

— Алишье ажалда ябахадаа, ажаллаха, оролдохо бологдоно. Ажалдаа һанаагаа зобожо, үдэр һүниггүй хүдэлөөгүй һаа, хаанаһаа амжалта ерэхэ юм, — гэжэ энэ малшан хөөрэнэ. Энэ тон зүб.

Юрэдөөл, арбадахи табан жэлэй дүрбэдэхи жэлэй хүндэ хүшэр үбэлжэлгыг эндэхи малшад эрхимээр гаталжа, гүрэн түрын үндэр хайра шагналда харюу болгон, үшөөшье һайнаар ажаллаха гэһэн дүүрэн һанаа бодолтойнууд, сэбэр сэхэ һанаатайнууд.

Малшан. 1979. Январь

**ЗАМАЙ
ТЭМДЭГЛЭЛНҮҮД,
ЗАЛИРШАГҮЙ
ЗУГААНУУД**

АЖАЛАЙ ВЕТЕРАН

Үндэр наһатай болоошые хаа, үбгэрөөбди гэжэ шалтаад, хоймор талаяа харашаха үбгэд, хүгшэд манай нютагта хомор юм. Хэдышые үндэр наһа эдлэбэшые, эдэ нүхэднай аргагүй эршэтэй ажалай охин соогуур алхалалсажа, залуушуулда үльгэр жэшээ харуулжа, социалис мүрысөөнэй манлайда ябадаг.

Дурдан хэлэхэ болоо хаа, олон даа: Д.С. Ендонова, Л.С. Добшонов, Н.И. Путункеева, С.С. Шагдурова, Д.Л. Мандагаева болон бусад.

Тэдэнэй дунда колхозно үйлэдбэриин ветеран, ажалай баатарнуудай нэгэн Соном-Жап Шултымич түрэл колхозоо эмхидхэгдэхэһээ абаад, энэ ажахыдаа ажаллаһан хүн юм. Минии үшөө багахан үхибүүн ябаханда бамбагар ехэ һахалтай, хара гааһа зуужархиһан хүн колхозой адуун хүрэг манажа, «манай Шарзын адуушан» гэхэн нэрэ солотой ябаһыень элихэн һананаб. Нүхэр Хайдаков колхозойнгоо хүрэг малнуудые бултыень шахуу хаража гараһан хүн. Үшөө 40-50-яад онуудай эхээр тэрэнээ эрьен тойрон, үргэнэ нойроо мартан, манажа хонодог байгаа һэн. Тиихэдэ хээрын сиибэн хүхэ шононууд олон байжа, адуу малда ехэ гарза хохидол оруулдаг, ехэл түбэгтэй саг байгаа бшуу. Хээрэ бэлшэдэг малые дүй дүршэлөөр баян, мэргэн буудадаг ангуушад, булад хатуу зүрхэтэй зон хараха байгаа. Тиимэ дээрэнэ хээрын малшанаар нүхэр Хайдаковай томилогдоһондо ехэ гайхал түрэмөөр бэшэ байгаа ааб даа. Колхозой адуун хүрэгэй хүгжэлтэдэ энэ нүхэрнай өөрынгөө хубитые ехээр лэ оруулһан байха.

Удаадахи жэлнүүдтэ нүхэр Хайдаков хээрын тунга бэлшээринүүдтэ шахан таргалуулха мал хаража, колхозойнгоо жасада нилээд ехэ мүнгэн зөөри оруулһан байна.

Пенсидэ гараһаар үнинэй болошобо. Теэд пенсидэ гараб, амарха сагни ерээ гээд һуунгүй, жэл бүри өөрынгөө хүбүүн Бата-Ошортой Хойто-Аха ошожо, колхозой адууһа мал атарлуулан бэлшээдэг байгаа.

1974 ондо эсэгэ хүбүүн хоёр 206 гунжадые туужа, Хойто Ахынгаа хэбшээтэ харьдаг газараар адуулхаяа ошоо хэн. Назар намарай намжар дулаан үдэрнүүдтэ тэрэ үргэн ехэ дайдын голнууд гоёор харагдадаг. Арюухан газараарнь атарлан бэлшэжэ ябаһан мал хүнүүдэй нюдэ хужарлуулжа байдаг хэн. Даажа абаһан малаа эсэгэ хүбүүн хоёр гээлтэ хороолтогүйгөөр харууһалжа, ехэ шэгнүүр нэмээгээд, гэдэргээ бусадаг хэн.

Үбгэн Хайдаков мэтэ арадай болон соёл культурын хуушанай бэрхэ ажалшад, үйлэдбэрийн ветерануудта урмашуулга болгожо, 1974 оной январин 18-да СССР-эй Верховно Сөведэй Президиумэй указаар «Ажалай ветеран» гэжэ медаль бии болгогдоһон байна. Тэрэ медаляар түрүүшын бүлэг ветеранууд шагнагдаба гэжэ хэблэлдэ тунхалагдаһан юм. Түрүүшын бүлэг шагнагдаһан ветерануудай тоодо «Хайдаков Соном-Жап Шултымич» гэхэн үзэгүүдые сэдхэлээ хүдэлгэн уншаа хэмди.

Энэ урмашуулга болбол үбгэн колхознигой үе наһан соогоо хэһэн ажалые тоожо гүрэн түрэмнай соло дуулаба гэхэн тэмдэг болоно ха юм. Энэ ехэ шанда хүртөөд байхадаа, нүхэр Хайдаков болон бусад нүхэд ниитын ажахыда өөһэдынгөө хубитые үшөөшье элбэгээр оруулха гэжэ найдал түрүүлдэг хэн.

Малшан. 1974. Ноябрьин 19. Н. 2

Партийна конференциин делегат тухай

АДУУШАН МЭРГЭЖЭЛТЭЙ

Сырен-Доржо Унжуев угай малша бүлэдэ түрэхэн хэн тула бүри багаһаань мал ажалда дүйтэй, шадамар бэрхэ хүбүүн хэн. Тэрэнэй эсэгэ Жамса Тулаевич дайнай ба ажалай ветеран. Манай хадын зоной түрүү малшадай нэгэн, нютаг нугадаа, республика соогоо мэдээжэ хүн. Үхибүүдэй гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргэхэдөө, хүнэй жаргалай нэгэ халаань эршэтэ ажалһаа дулдыдаг юм гэжэ ойлгуулһан байгаа.

Эсэгынгээ нангин хургаалые наһанайнгаа одон болгожо, Сырен-Доржо ажалда бүхы оролдолгоёо гаргадаг, урагшаа ханаатай манай үеын хүн болотороо ургаа.

Таба-зургаан жэлэй саада тээ колхозой правлени залуу малшаниие адуушанаар эрэлхэг зоримгой, ямаршые бэрхэшээл дабан гараха шадалтай, дүй дүршэлтэй, ангууша, бэе махабадаар хайн зониие табидагынь мэдээжэ. Залуу адуушан бүхы эдэ эрилтэнүүдтэ зохид таараха байгаа. Һанаад үзыт даа. Хээрын бэлшээридэ үдэр хүнигүй адуун хүрэгөө манажа, хаража хонохо, тайгын эзэн баабгайһаа, сиибэн хүхэ шоноһоо тэдэнээ хамгаалха, нарай нялха унагадые хабарай хагсуу сагта хээрэ абаха гээшэмнай гансал зоримгойшуулай ажал ха юм. Гадна колхозой правлени тэрэниие адуушанаар табихадаа үшөө нэгэ ушар хараадаа абаа һэн. Эсэгэнь, Жамса Тулаевич, залуудаа олон жэлэй хугасаа соо адуушанаар ажаллаһан, колхозой энэ баялигай тоо толгой олошоруулгада өөрынгөө хубитые оруулһан байна. Хуушанай адуушан залуу үеынгөө мэргэжэл тухай хүбүүндээ хэлэһэн, нюуса нөөсээ хубаалдаһан байгаа ааб даа.

Хүбүүмнай хүлһэтэ ажал эсэгын һургаал хоёр хамтархадаа ажалынь бүришые урагшатай болоһониинь мэдээжэ. Жэл бүри мүрысөөнэй манлайда ябалсажа, КПСС-эй райкомой, аймгүйсэдкомой, колхозой правлениин зүгһөө Хүндэлэлэй грамотануудые, үнэтэ бэлэгүүдые нэгэнтэ бэшэ абадаг болоо.

Манай Эхэ ороной ниислэл хото Москва ошожо, ороной нангин хүлдэ Илалтын тугай хажууда дүрөө буулгуулха эрхэ олоһон жэлээ Сырен-Доржо бүхы наһандаашые мартахагүйл даа. Энэ эрхэ адууша хүбүүе бүри ехэ амжалтануудта уряалба.

Эгээл энэ үеэр адуушан партиин гэшүүн болоо һэн. «Олоной хэрэг — минии хэрэг, ниитын зөөри — минии зөөри» гэһэн уряа доро ажаллажа, жэл бүри ашаг үрэтэйгөөр, хайн шанартайгаар хүдэлдэг болобо.

Арбадахи табан жэлэй гурбадахи жэлдэ 80 унага абаха гэжэ уялга абаад, тэрэнээ сүм дүүргэжэ шадаа. Коммунист Унжуев өөрынгөө туһалагша Идам Бартаевтай үгэ хүүрээ ойлголсоод, эбтэй зетэйгээр хүдэлдэг. Ажалайнь амжалтын нюусын нэгэн энэ нүхэсэлһөөнь үшөө боложо үгэнэ бшуу.

«Коммунизм» колхозой коммунистууд суглаан дээрээ залуу нүхэрөө XXIII районно партийна конференциин делегат

болгожо хунгаба. Делегадаар хунгахадаа гансашье өөрынь ажалые бэшэ, мүн ниитын ажалда хабаададагыень, эдэбхи үүсхэлыень хараадаа абаа ха юм.

Адуушан мэргэжэлтэй залуу коммунист колхозой коммунистнуудай найдалыень харюулжа, 1978-1979 оной үбэлжэлгын үедэ бүришье ехэ түсэб урдаа табяад ажаллажа байнхай.

Саянская новь. 1978. № 144, Ноябрьрин 30. Н. 2

ТАМ, ГДЕ ТРУДНО

Имя Жамсы Бальжировича Мандагаева хорошо известно не только труженикам колхоза им. В.И. Ленина, но и всего района. В течение многих лет он возглавлял вторую бригаду колхоза. И бригада, руководимая Жамсой Бальжировичем, неоднократно выходила победителем социалистического соревнования среди бригад колхозов района. В честь победителя не раз поднимался флаг Трудовой Славы в районном центре — с. Орлик. Бригада и теперь на хорошем счету и славится многими передовиками колхозного производства.

Год тому назад коммунист Мандагаев изъявил желание стать табунщиком. Правление колхоза, партбюро и районное руководство, обсудив заявление одного из опытных руководителей колхоза, все же решили удовлетворить просьбу коммуниста. Главная причина заключалась в том, что колхозный табун долгое время находился без хорошего хозяина. Были случаи потерь и падежа табуна. Вот в последнее время табун колхоза находится в надёжных руках. Старший табунщик Ж. Б. Мандагаев и молодой табунщик Бато Жамбалов стали подлинными хозяевами колхозного табунного коневодства. В 1978 году они получили 50 жеребят.

Табунщик является не только передовиком колхоза им. В.И. Ленина, но и активным коммунистом. Он член бюро парткома колхоза, отвечает за сельское хозяйство. Как человек, знающий колхозное производство, он вносит ценные предложения на заседаниях партбюро, правления колхоза

и собраниях коммунистов и колхозников. Его замечания и предложения рассматриваются тщательно и по ним принимаются решения, которые затем реализуются в жизнь.

Все колхозники, служащие и интеллигенция села Саяны горды тем, что в работе большого форума коммунистов района примет участие Ж.Б. Мандагаев.

Малишан. 1978

«Манай үеын хүн» гэлэн конкурсдо ерэлэн очерк

АДУУШАН

Даша Дамбаев – адуушан. Дүрбэдэхи жэлээ энэ мэргэжэлээр хүдэлжэ ябана. Адуушан гээшэ хүдөөгэй малшадай мэргэжэлнүүд сооһоо эгээл һайниинь гэжэ тэрэ тоолодог...

Үхибүүн ябахадаа, Даша ходол моридтой «носолдожо» ябадаг бэлэй. Аргатайл үедөө мориндо мордоод, буу үргэлжэ, ой тайга руу ябашаха.

Ноёд угтай таабайнь нютаг нугадаа суута ангуушан ябаа. Бүхы наһаяа тэрэ хүн хээрэ үнгэргэлэн юм гэхэ: адуушые хараа, оронуудай эзэншые ябаа, агнууришые эрхилээ. Юрэдөө, Жэгжэд таабайе хүсэхэ мэргэн ангуушад үсөөн байһан юм аабза.

Тиимэлхэ Дашын адуушан болоһониинь өөрын үндэлхэтэй болоно. Угайнь шуһан татаа гээшэ бээ.

Нэгэтэ үдэшэ Даша наһанайнгаа нүхэр Зоядоо иигэжэ мэдүүлбэ:

— Бишни адуушан болохом, зүүдэндэмни ходо адуун харагдана. Адуунай инсагаалха шэхэндэм дуулдахадал гэнэ.

— Теэд гэртээ байхагүй, ходо хээрэ ябадаг болохо гүбши даа. Хүйтэндэ хүрэжэ, халуунда халажа, — гэбэ һамганиинь.

— Тэрэниие мэдээгүй һэн гүб даа? Теэд ондоогоор аргамгүйл даа, — гэжэ Даша һамганайнгаа урдаһаа хараадхиба. Номгон даруушые һаа, һанаһанаа абажа һаладаг зантайень мэдэхэ хадаа Зоя олон табые дуугарбашыегүй:

— Өөрөөл мэдэхэ гүбши даа. Наһанайшни мэргэжэл байгаа аалам.

Үглөөдэрын Даша колхозой хүтэлбэрилэгшэдтэ ошожо, өөрынгөө хүсэлье мэдүүлбэ. Тэдэнэр ехэ баяртайгаар дэмжээ бэлэй. Тиигэжэ жэлэй дүрбэн сагта харьдаг уулаар бэлшэдэг, хээрын хагда зулгаажа, ами хоолоо залгадаг дошхон зээрэг адуун хүрэгэй эзэн болоһон байна.

Һаяхан Даша Доржиевичтай уулзажа, хүдэлмэреэрнь һонирхоо һэм. Тэрэ Орлигто өөрын хэрэгээр ерээд ябаа бэлэй. Анханайнь сагаан шарай хээрын һалхинда үлеэлгэжэ, хүрин хара болошонхой. Энэ шамбай шиираг бэетэй хүбүүн үгэ хүүрээр үсөөн, даруу номгон зантайшые һаа, ажалайнгаа урагшатай ябаһанда баяртай. Ажалаараа, хамта хүдэлжэ байһан малша хүбүүдээрээ тэрэ омогорхон, намтай удаан хөөрэлдэбэ.

— 238 толгой адуун минии хүрэгтэ тоологдоно. Тэдээн соо 104 гүүн. Мүнөө адуумни Жойгоной харьдагта бэлшэжэ, хээрын тунга ногоондо нилээн хүшэлөө. Унагадшые томо болонхой, эхынгээ хойноһоо оодор-оодор гүйлдэхэ юм. Харьдагта һэрюухэн даа. Аляһан хорхойшые үгы. Үдхэн үндэр ногоон, уулын гол горход адуу малай таргалхада эгээл аятай, — гэжэ Даша намдуухан хөөрэнэ.

— Дунда голдо отоглоһон хүм. Тэндээ өөрөө зундаа байхаар бишыхан гэр баринхайб. Намтай зэргэлээд залуу малшад Павел Дабаев Виктор Галсанов хоёр эмэ хашарагуудые харууһалан зуһажа байна. Тэдэнэй мал үдэр бүри шэгнүүрээ нэмэжэ, өөдэргэнүүд болонхой. Тэдэ ажалша хүбүүд. Залуушые һаа, дүй дүршэлтэйхэн, урагшаа һанаатайнууд, — гэжэ нэмэбэ.

— КПСС-эй ЦК-гай, Бурядай обкомой хандалгануудтай, Захааминай районой Енгорбойн совхозой малшадай, хүдөө ажахын мэргэжэлтэдэй гаргаһан үүсхэлтэй танилсаа ёһотойт. Энээн тухай хэдэн үгэ хэлэжэ үгыт, — гэжэ хандахадам, Даша Доржиевич нэгэ бага бодолгото болоод, шиидэнгээр харюусаба:

— Танилсаа һэмди. Хадын бэлшээридэ почто хүрэжэ ошодоггүй. Телевизоршые үгы ааб даа. Харин таанар Орлигой зон телевизор, радиогоо шагнаад, шэнэ һонин дары дуулаад байна ха юмта. Бидэнэр гэртээ ерэхэдээ, шэнэ һониние хаа яахан дууладагбди. Транзистортаа, приемнигтоо батарейнүүдые

наяхан абаашажа, үдэр бүри шэнэ һонинуудые, дуу хатаршые сэдхэлээ ханан шагнанабди. Мүнөө хурдан түргөөр дабшалгын үе саг гэлсэнэбди. Манай харюу болбол габшагай ажал. Харин манай хаража байһан адуун хүрэг хадаа ажахыдаа эгээл олзотой мал болоно. Тарган, үнэгүй мяха үгэнэ...

Хээрэ холо адуу манажа, жэлэй дүрбэн сагта ходо газраа ябаха гээшэ гайтайл хэрэг даа. Илангаяа үбэлэй янгинама хүйтэндэ адуушанай ажал бүри шангардаг. Бэлшээриин һайе бэдэрхэ, алишые үедэ олон дабаа дабаха, түргэн гол горходые гаталжа, үдэр һүниие илгангүй, адуугаа хараха, манаха.

Гай боложо, хээрын хүхэ «дээрмэшэдэй» добтолоо һаа, яахабши? Бүришые аюултай! Үнгэрхэдөө, һарьдаг газарта тайгын эзэн баабгай барагдаха һэн гү? Одоол тэрэнэй ороо һаа жэхымээр.

Шанга зоригтой, мэргэн харасатай, буу һайтайл хүн адуушанаар ажаллаха ёһотой. Илангаяа манай хадалиг Аха нютагта!

— Сэнсэ өөдэ оршодог Дунда-Гол, Жойгоной һарьдагууд үзэхэлэнтэ гоё үльгэрэйл дайдан даа, — гэжэ Даша гараараа үргэе тулаад, ямар нэгэн һайхан бодолдо абташанхай, бодолгото болон хөөрэнэ. — Хойто хажуудаа туруута ангай ябаагүй, тураг шубуунай ниидээгүй гэмээр мүнгэн дуулгата орьёл үндэр байса хаданууд, урда таладань хэдэн зуун модоной зайда оршоһон нэлэнхы хүжэ тайга, харин дундань нуур, намагууд. Эдэниие тойроод, хаа яахан үдхэн үндэр ногоотой тала, һарьдагай хормойнууд. Бузар газар лэ даа. Заахашье нобшороо һаа, үхэр малаа, адуун хүрэгөө алдахаш...

Нэгэ бага аниргүй һууд гээд, баһа үргэлжэлүүлбэ:

— Би хүршэ малшадтаа туһалаа бологшоб. Тэдэмнишые намдаа туһалха. Энээнгүй тайга соо яашье аргагүй. Эбтэй эетэй хүдэлнэбди, — гээд, шэг шарайнь сэлмэнэн мэтэ, урин дулааханаар энеэбхилнэ.

Тэрэнэй зугаалан һуухые харахадаа, хадын хүн бүхэн зүрхэ сэдхэлээрээ шүлэгшэд ха гэжэ һанахаар байба. Саһаа урид һаһа бараһан бэлигтэй поэт Дондок Улзытуевай шүлэгэй уран гоё мүрнүүд эгээл энэ үедэ ухаандам ороодхибо:

Ногоон зээрэг горходойнь
Ногоон долгёор сүршүүлжэ,
Наруул сагаан харьдагайнь
Сахюур шулуу суглуулжа,
Дүүлин, дүүлин ябаһанаа
Дурдангүйгөөр гарахаалби!
Дардам торгон дайдадань
Дурлангүйгөөр ябахаалби!..

Адуун хүрэгээрөө май нараһаа сентябрь болотор хээрэ байгаад, адуушан доошоо, голдоо, орожо эхилдэг. Үбэл хабарай үеэр бүришье дүтэлжэ, айл соо орожо ерэхэ — апрельһээ гүүнүүд унагалжа, адуушанай халуун хаһа захална. Эгээл энэ үедэ ойрохон байрлахада һайн. Муудаһан гү, али һая унагалһан гүүнүүдтэ үбһэ тэжээлшье үгтэхэ, мүн ветеринарна тухаламжа саг соогоо абажа болоно. Гүүнэй унагалжа дууһаһан хойно майн һүүлһээ баһал хээрын бэлшээридэ зорихо юм. Декабрь нара соо унагад эхэхээ һалгаагдажа, ондоо хүрэгтэ табигдадаг. Энээниие Даша Доржиевич ехэл зүб гэжэ тоолодог. Унагадай амьарлагдахада, тэдэндэ тэжээл үгтэнэ, эхэнүүдыньшье хүшэ тамир абана.

Аймагай түрүү адуушан Д.Д. Дамбаевай ажалые В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой правлени, районой хүтэлбэрилэгшэд үндэрөөр сэгнээ һэн. 1986 оной түрүүшын хахадай дүнгэй согсологдоходо, амжалта ехэтэй адуушан дипломоор, мүнгэн шангаар урмашуулагдажа, аймагай газетын Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдэбэ. 1985-1986 онуудай хүшэр хүндэ үбэлжэлгые һайн дабажа гараһанайнгаа түлөө хоёр зуугаад түхэриг нэмэлтэ мүнгэн шан абаа һэн. 100 гүүнһээ 78 унага абаа. Социалис уялгынгаа ёһоор 100-һаа 75 унага абаха байһан юм. Урда жэлдэнь 100 эхэ гүүнһээ 73 унага абаа һэн.

Манай совет гүрэндэ ажал хэһэн, урагшатай ябаһан зон хүндэтэй. Эгээл үндэр шагнал хайранууд тэдэнэй үбсүүе шэмэглэдэг. Хожомоо Даша Доржиевичай үбсүүе орден, медальнууд шэмэглэхэ аалам, хэн мэдэбэ.

Бурад үнэн. 1986. Августын 28

ХҮНГЭН ГЭШХЭДЭЛТЭЙ ХҮГШӨӨ

Орлиг тосхоной хойто зүгтэ оршодог нэгэ багахан гэрэй үрхэхөөнь үглөө үдэшэ бүхэндэ утаан бааяжа, хүршэнэрэйн анхарал татадаг. «Даря теэбиимнай гэртээ бии юм байна. Хаанашье ошоогүй хаш даа, али хэрэгээрээ ябаһанаа һая ерэбэ гү?», — гэлдэн хүршэнэрын хөөрэлдэдэг. Юундэб гэхэдэ, 83 наһатай Даря Дулмаевна Унжуева тон хүнгэн бэетэй, ябахандаа түргэнөөр, сэб байса алхалдаг. Хаанашье ябагаар ошоод, хэрэгээ бүтээгээд ерэдэг зантай юм.

— Даря Дулмаевна, тамнай ная наһа хүрэхэн хүн аад, ямар иимэ хүнгэн солбон ябанат даа? Хай танай элинсэг хулинсагууд хоёд яһатан байгаа ха даа? — гэжэ нэгэтэ һонирхон һурааб. — Тэдэнэр багахан бэетэй, тон хүнгэн шанартай зон ха юм.

— Үгы минии угта хоёд яһатан үгы юм. Би Тиисын Унжуевтанай үрэ үндэхэн гээбиб даа. Моотонго яһатайбди. Хари баабаймни хакас яһатай хүн ябаһан юм гэлсэдэг. Тэрэ хакас хүн Ахада алта малтадаг ажалтай байгаа. Тэрэл хакасай басаган юумэлби даа. Хакас гэжэ дуулахаһаа ондоо юушье мэдэхгүйб. Хаанаһаа ябаһан, ямар нютагта түрэхэн хүм, ямар заншалтай зон байгаа юм. Мэдэхгүйб. Эхэмни Дулма Аюровна Унжуева угай малшан хүн ябаһан гэхэ. Түрүүшээр эхээ дахажа, табан хушуун малаа харадаг бэлэйб. Һүүлдэнь ехэжээл болоходоо өөрөө мал тушаажа абаад, ажаллагша һэм даа. Бэшэггүй хүн ондоо юу хэхэб даа.

— Үгы, тамнай ходол газетэ уншажа һуудаг ха юмта. Хаанаһаа бэшэгтэ һураа гээшэбта? — гэжэ һонирхоод һурааб.

— Гушаад оноор Совет засагнай бэшэггүй зоние бэшэгтэ һурхаха гэжэ ехэ хүдэлмэри ябуулһан юм. Ликбездэ хоёр-гурбан жэл һураа хүм. Тиигээд лэ «Аха», «Буряад үнэн» хоёроо уншана гээбиб даа.

Даря Дулмаевна үндэр наһатайшые һаа, ехэ юумээр һонирходог, хэрбээ уншанан газетэдэнь ойлгоогүй юумэнэй дайралдабал, арга бэшэ һураад, ойлгоод ябадаг хүн юм. Даря Дулмаевна Унжуева 1916 ондо Тиисын голдо түрэнэн намтартай. Угай малша бүлын үри хадаа хожомынь гансал мал ажалда хүдэлһэниинь ойлгосотой. Хара-Хужарай, Орлигой зон хамтаржа, «Соёлой хубисхал» гэжэ нэрэтэй артель тодороо һэн. Артелиин гэшүүд боложо эхэтээ ороһон түүхэтэй. Һарлаг, нютагай үүлтэрэй үнеэдые, хони ямаа яһала хараһан байха. Дайнай үедэ нэгэ зун хээрын бэлшээридэ адуу хаража гараһан байха.

— Адуу харахатнай тон хүндэ ажал байһан юм. Тэрэ үеэр шононууд ехэ олон һэн даа. Үхэр малда добтолхо, гарза хохидолдо колхозууд ехэ орогшо бэлэй. Малаа гарзада гаргаал һаа, толгойн хэрэг даа. Дайнай үеын хуули шанга, ажалай журам гээшэ хатуу. Тиимэһээл үхэр малһаань нэгэшые холодонгүй, һүүлһэнь бариһан тооной хажуудань ябадаг бэлэйбди. Адуу харахадамни нэгэ дробовик буу үгөө юм, Тэрээгээрээ шоно айлгаад ябагша һэм. Артельнэй Жаханаагай коммунатай хамтаржа, «Улаан малшан» гэжэ нэрэтэй колхоз болоо юм. Түрэл колхоздоо пенсидээ гаратараа хүдэлөөб. Гансал малда ажаллааб.

Һайн хүдэлһэн зоноо аймаг, колхозууд ехэ хүндэлдэг, хайра шангуудаар урмашуулдаг байгаа һэн. Даря хүгшэн зүблэлтэ гүрэнэй ниислэл Москва хото ошожо, ВДНХ-да шангаар урмашуулагдаһанаа ходо һанажа, дурсан һуудаг юм. В.И. Ленинэй түрэнһөөр 100 жэлэй ойдо мүнгэлһэн медальяар шагнагдаһан, нютагаймнай эгээл хүндэтэй хүнүүдэй тоодо ородог. Мүн Агууехэ дайнай үедэ шэн габьяатайгаар ажаллаһанайнгаа түлөө «Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда шэн габьяатайгаар хүдэлһэнэй түлөө» гэхэн медалиин кавалер юм.

Даря хүгшэн ори ганса хүбүүтэй. Доржо Унжуев тракторист мэргэжэлтэй. Хүнэй гансашые хүбүүн һаа, эхэдээ олон

ашанарые бэлэглэһэн, үнэр хажар айлай толгойлогшо юм. Люба нүхэртэйгөө олон хүбүүдые түрэжэ, хүлыень дүрөөдэ, гарыень ганзагада гаргаһан зон. Теэбии ашанартаа тон дуратай. Ходол тэдэнэй түлөө ханаагаа зобожо һуудаг. Тиигэнгүй яахаб даа. Бидэнэр бултадаа теэбии таабайнар болоходоо аша зээнэрээ үри хүүгэдһээн үлүү ханажа, эрхэлүүлжэ, тэдэнээ харахадаа, сэдьхэлээ ехэтэ ханадаг гээшэбди даа. Ханаагаа табижа, һайн лэ ябаһай даа хузайднай гэжэ бурхандаа мүргэн һуудаг бэшэ гүбди?

Хэрбээ түрэл тосхойнгоо үйлсэдэ набтархан бээтэй, хүнгэн гэшхэдэлтэй наһажаал эхэнэрые харабал, арга бэшэ амар мэндээ андалдан, элүүр энхыень һуран, һайн һайхание хүсэн гараарайт, хүндэтэ нютагаархидни. Ямараар аха зондо ханданабши, тэрэл хандалгые үри хүүгэдһээн абахаш. Энээн тухай мартаха ёһогүйбди.

Аха. 1999. Ноябрьшин 6

МАЛШАН ХҮНЭЙ МАГТААЛ

ХЭЭРЫН ТУНГА НОГООНДО

Мал ажалай продуктуудые ехээр абажа, тэдэниие гүрэндэ худалдаха табан жэлэй түсэб болзорһоо урид бээлүүлхэ мүрысөөн республика болон аймаг доторнай үргэнөөр дэлгэржэ, малшадай эдэбхи үүсхэлые дээшэлүүлнэ.

Мүнөө байхада колхоз бүхэнэй малшад хээрын тунга бэлшээридэ малнуудаа шахан таргалуулжа, ерэхэ намар гүрэндэ һайн шанартай мяха тушааха зорилготойгоор үни байхада гаранхайнууд. Үбһэ, эдэе хоол багатай нютагтай хадаа манай малшад хабарһаа эхилжэ үхэр малаа холын бэлшээридэ абаашажа, һайса таргалуулха гээшые тон шухалада тоолодог.

«Улаан-Аха» колхозой малшан Ким Нанзытович Самбялов Фёдор Чимитович Налхановтай хамта 353 толгой басаган хашарагуудые даажа абаад, Хорёогой Эхиндэ Үбэр-Тулгата гэжэ хээрын бэлшээрийн газарта үни хада нүүжэ ошоо юм. Дүй дүршэлтэй малшан эдэ малнуудаа тушаажа абахадаа, үндэр

социалис уялга абаһан байна. Жэшээлхэдэ, нэгэ толгой малда үдэрэй 800 грамм шэгнүүр хүрэтэр нэмээхэ. Бэлшээрин дүрбэн харын туршада үхэр бүхэнэйнгээ шэгнүүрые 80 килограмм хүрэтэр үлүүлэн нэмээхэ. Хабар тушаажа абаһан малнуудайнь хэмжүүр дунда зэргээр 122 килограмм болоо юм. Намар ерээд хэмжүүлхэдэнь үхэр бүхэнэйн шэгнүүр 200 килограмм татаха болоно бшуу даа. Энэ хадаа манай нютагай шанар шэнжээр жэшээлээд ерэхэдэ үндэр социалис уялга болоно.

К.Н. Самбялов колхозой али бүхы ажалда хабаадаһан, үнэн сэхээр даамта ажалдаа хандадаг ехэ шударгы бэрхэ хүн юм. Адуушанааршые, барилгашанааршые, малшанааршые, бригадирааршые — хаанашые, алишые ажалда ябахандаа бүхы хүсэ шадалаа элсүүлэн хүдэлдэг. Энэнь ёһотойл коммунистын нюур шарай гэршэлжэ үгэнэ гээшэ.

Хэлэһэн үгэдөө эдэ хоёр нүхэднай заатагүй хүрэхэ. Намар болоходо даажа абаһан малнуудаа бүрин бүтэнөөр асарһан, дээдэ шэгнүүр хүргэжэ, атар тарган малнуудтай орожо ерэхэ гэжэ батаар найданабди.

О. Седенова

Малшан. 1974, июнин 29. Н. 2

ХОЛЫН БЭЛШЭЭРИДЭ

В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой ажалшад Сидор Жамсаевич Галсановые һайса мэдэнэ. Тэрэ ажахыдаа түрүү малшадай тоодо ороһон юм.

Мүнөө жэл малша нүхэрнай 217 толгой мяханай шэглэлтэй малнуудые холын бэлшээри болохо Хойто Аха гэжэ һууринда үндэр социалис уялгануудые абажа гараба. Сидор Жамсаевич малайнгаа дунда зэргын шэгнүүр үдэртөө 800 граммаар нэмээхэ хүсэлэнтэй. 132 үнеэн, 80 тугал гүүртэдэнь бии.

1973-1974 онуудай хүндэ хүшэр үбэлые нүхэр Галсанов муу бэшэ дүнгүүдтэйгээр үнгэргөө.

— Партиин XXIV съездын шийдхэбэринүүдые хэрэг дээрэнь бээлүүлхын тула малшан бүхэн өөһэдынгөө абаһан

социалис уялгануудые дүүргэхэ ёһотой. Би өөрынгөө нүхэр Борис Бобоевтой хэлэһэн үгэдөө хүрэхөөр оролдохоб, — гэжэ малшан мэдүүлнэ.

Ерэхэ намар малшад хэлэһэн үгэдөө хүрэжэ, тарган малнуудтай орожо ерэхэл байха.

Малиан. 1974, июлин 18

МАЛША ЭХЭНЭРЭЙ ХУБИ ЗАЯАН

1931 онһоо Ахын аймагта колхозууд тогтоогдожо эхилһэн юм. Шарза нютагай үгытэйшүүл «Улаан Шарза» гэхэн нэрэтэй колхоз эмхидхэжэ хамтаран ороһон намтартай. Тиихэдэл Дулма басаган түрүүшын бүлэг зоноор энэ артельдэ оролсоһон юм. Хамтын хэрэгэй хүсэтэйе, урагшатайе артелеэрхин уданшьегүй ойлгоо. Үшөөшье нэтэрүү шангаар ажаллажа, ажабайдалаа шэнэдхэжэ, шэнэ ёһо гуримаар ажаһуужа эхилбэ.

Эгээл энэ үедэ мал ажалда дүршэлтэй, ажалша бэрхэ Дулма басагые колхозой хүтэлбэрилэгшэд ямаан хүрэг харууһалхыень томилһон юм.

— Эгээн түрүүн 60-аад ямаа арай шамай суглуулжа намда үгэһэн юм. Он жэлэй үнгэрһөөр байтар тэдэмни 500-600 толгой хүрэтэр үдэжэ колхоздо ехэ олзо доход оруулһан байха. Ямаанай хү, тоһо, хөөбэри абажа, гүрэндэ тушаадаг хэмди. Ямаанай нэгэ килограмм хөөбэри тэрэ үедэ буряад хониной 100 килограмм ноһонтой адли сэнтэй хэн, — гэжэ Дулма Сыреновна Патархеева урданайнгаа ажал хэрэг тухай нанан-нанан хөөрэгшэ бэлэй.

Энэ ажалда тэрэ 1935 онһоо 1948 он болотор хүдэлөө. Ажал хэрэгээ зүбөөр эмхидхэжэ, даажа абаһан малайнгаа ашаг шэмыень дээшлүүлхын тула ехэхэн оролдолго гаргажа ажалладаг хэн. Тиимэһээ Дулма Сыреновна ходо ажалай түрүүшүүлэй тоодо оролсодог хэн.

1941 он гаража, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилшэбэ. Арадаймнай амгалан ажабайдал эбдэгдээ. Фашистнартай тэмсэхээ колхозой бүхы шахуу эрэшүүл мордобо. Колхозой хамаг ажал үбгэд хүгшэдэй, эхэнэрнүүдэй,

үхибүүдэй гарта үлөө хэн. Дайнай хатуу жэлнүүд соо Дулма Патархеева нютагайнгаа бүлэг эхэнэрнүүдтэй хамта партида оробо. Тиигэжэ партиин гэшүүн нүхэр Патархеева үшөө абьяастайгаар хамтын ажалда оролсоһон юм. Олоной түлөө оролдолго эрмэлзэлгэ гаргадаг хайн хайхан заншалыень нютагайнь коммунистнууд хараадаа абажа, колхозой партийна хүтэлбэрилэгшэ болгон Дулма Сыреновнае хунгаба. Ударидагша хүн хэн тула булганда жэшээ харуулан ажаллаха гээшые Дулма Сыреновна эрдэм бэшэгээр багашье хаа, сэдхэлэйнгээ гүн гүнзэгыһөө ойлгодог хэн.

1949 онһоо Дулма Сыреновна хонин ажал дээрэ хүдэлжэ эхилээ хэн. Түрүүшээр хэды хүндэ хүшэр байбашье, хонишон Патархеева республикынгаа түрүү хонишодой дүй дүршэл халан абажа, яһала хайн амжалтануудые туйлаа бэлэй.

Дулма Сыреновна амаралтада гаранхайшые хаа, ажал хэнгүй альгаа хабсараад гэртээ нууха дурагүй. Тэрэ Катя басагандаа хурьга харууһалхадань хамһалсадаг хэн.

В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой 2-дохи бригадаар ябажа Дулма Сыреновнатай золгоо хэм. Дулма хүгшөө үшөөл хүл хүнгэн зандаа. Катя басаганайнгаа эрхим туһалагшань болонхой. Эжын ажалай намтар үри хүүгэдтэнь үльгэр жэшээ боложо үгөө. Катя басаганиинь, Сэбэг хүбүүниинь нютаг нугадаа ажалша бэрхэ, түрүү хүнүүд гэжэ тоологдодог байгаа.

Бурыад үнэн. 1975. № 72. Мартын 27

Табан жэлэй түрүүшүүл

ЭРХИМ АЖАЛААРАА СУУРХАНА

«Коммунизм» колхозой малшан Федор Бадмаевич Габанов эрхим ажалаараа нютаг нугадаа суурхууһаар үнинэй юм. Нүхэр Габанов олон жэлдэ мал ажалда хүдэлжэ байдаг. Хэһэн ажалайнь урагшатай хайнаар ябажа, харууһалһан малайнь хүшэ тамирай хайн, бүрин бүтэн үбэлжэжэ гарадаг туладань тус колхозой правлени ба партийна организаци Федор Бадмаевичда гэр бүлэтэйн хамта нёдондо жэл Яруунын аймагай Иисэнгын совхозһоо асаруулагдаһан хальмаг гунжадые тушааһан юм.

Малшан мүнөө эрхим дүнгүүдтэй. Дааж абаһан 60-аад үнээдһээн 50 тугал абаа, түсэбынь 40 тугал байһан юм. Тугал абалгаар түсэбөө холо үлүүлэн дүүргэжэ шадаа. Тиихэдэ нёдондо жэл абтаһан тугалнуудайнь дунда зэргын шэгнүүр 140-145 кг эхэһээн Һалаад байхадаа хүрөө юм. Энэ баһа эрхим дүн болоно.

Мүнөө Федор Габанов гэр бүлэтээ Урда-Нюрганда зуһажа, хадын шэмэтэй зүлгэ ногоондо дааж абаһан үхэр малаа таргалуулжа, һайн шанартай, бага гаргашатай эрхим продукци гүрэн түрэдөө тушааха хүсэлэнтэй.

Юһэдэхи табан жэлэй түгэсхэхы жэлэй нэгэдэхи хахадые малшан Габанов ажалай үндэр амжалтаар угтажа, республикын Хүндэлэй самбарта бэшэгдэбэ.

Иигэжэ эрхим ажалаараа нютаг нугадаа суурхаһан малшамнай ажалай үргэн замда гаража, холо саагуур һураг суугаа гараба.

АМЖАЛТАТАЙ ЕРЭБЭ

Валерий Зэгбэевич Марзаев «50 лет Октября» колхозой малшан юм. Валерий залуушье һаа, үнинэй мал ажал дээрэ хүдэлһэн, тиимэһээ дүй дүршэлөөр баян болоһон байха.

Энэ жэлэй хатуу шэрүүн үбэлжэлгые малшан эрхимээр үнгэргэжэ гараа: даамта малнуудаа бүрин бүтэнөөр, тобир тарганаар ондо оруулаа юм. Залуу коммунистда гунжан үнээд даадхагдаһан байгаа. 100 үнээнһээн 89 тугал абажа, Валерий Ажалай Алдар Солын һайндэрые ажалай ехэ габьяагаар угтаба.

Мүнөө 1916 ондо үнгэргэгдэхээ байгаа түрэл партиингаа XXV съездые коммунист В.З. Марзаев үшөөшье ехэ амжалтаар угтаха байһанаа өөрынгөө габшагай ажалаар мэдүүлнэ.

Малшан. 1975. № 84

АМЖАЛТАТАЙ ҺААЛИШАД

«50 лет Октября» колхозой һаалишад һаяхан түгэсхэхы жэлэйнгээ түсэб сүм дүүргэһэн тухайгаа баяртайгаар дуулгаба. Тиигэжэ бүхыдөө 901 центнер һү гүрэндэ тушаажа, түсэбөө

гурбан нараар урид бэелүүлээ. Дурсагдагша ажахын түрүү хаалишад Н. Бадмаева, О. Аюшеева, Ш. Табитуева, Т. Сонопова гэгшэд түсэбэй дүүргэлтэдэ горитой хубитаяа оруулалсаа.

Мүнөө совхозой хаалишад жэлэй дүүрэтэр бүри ехээр һу наахын түлөө бии хүсэээ элсүүлнэ.

Буряад үнэн. 1975. № 255 (октябриин 30)

ОТЛИЧНЫЕ ПРИВЕСЫ

У Галсана Дамшаева, когда он переводил стадо наотгонные пастбища, обязательства были высокие, ни в чем не уступающие обязательствам опытных скотников-пастухов колхоза имени В. И. Ленина Окинского района. Он обещал от каждого из 218 животных получить по 70 килограммов привеса.

Вместе с Галсаном отправились вверх по Оке на альпийские луга Андрей Жамбалов и Валерий Патархеев. Местом стоянки ребята выбрали подножие Мунко-Сардыка, местность Ишунту, богатую сочными травами.

Недавно были подведены итоги летней работы скотников-пастухов. С намеченными обязательствами молодые животноводы справились на «отлично»: от каждого животного они получили по 73 килограмма привеса.

За плодотворным трудом всегда следует заслуженная награда. Галсан Дамшаев награжден знаком ЦК ВЛКСМ «Ударник 1975 года», а товарищи избрали его делегатом XXV районной комсомольской конференции.

Молодежь Бурятии. 1975. № 131 (30 окт.)

МАЙЛЫН ТУНГА НОГООНДО

Саһан дуулгата Саяанай орьёл үндэр мундаргануудай хоорондо оршодог Ахын аймагай «50 лет Октября» колхозой малшад зунай үедэ хүрэг үхэрнүдээ һарьдагай холын бэлшээрэдэ абаашажа адуулхын тула эртээнһээ бэлэдхэл хэжэ захалһан юм. Тиигэжэ һарьдагта зуһаха малаа шэгнүүрээрнь, мүн наһаарнь илгажа, хэдэн гүүртэ болгон хубаарилаад, дүршэлтэй бэрхэ

үхэршэдтэ даалгажа үгэһэн, малайнгаа шэгнүүр нэмээхэ түсэб, социалис мүрысөөнэйн гурим уридшалан зохёожо, малшан бүхэнтэй танилсуулаа бэлэй. Мүнөө колхозой олохон гүүртэ зуһаландаа нүүжэ ошоод байнхай.

Колхозой түб Сорог нууринһаа нилээд холохоно оршодог Хүхэ голой бэлшээридэ 250 үхэр адуулжа байһан дүршэлтэй. Үнинэй малшан Ошор Батаевич Шорноев зунай бэлшээрийн үедэ мал бүхэнэйнгөө шэгнүүрые дунда зэргээр 75-80 килограммаар нэмээжэ, гүрэндэ тушаахаар уялга абаа. Мүн залуу үхэршэд Владимир Машаев, Борис Гомбоев гэгшэд 250 хайнагуудые даажа абанхай, харьдагай бэлшээридэ зуһажа байна. Эдэнэр мал бүхэнэйнгөө шэгнүүрые сүүдхэдээ дунда зэргээр 800-900 граммаар нэмээхэ зорилготой.

Мүнөө холын бэлшээридэ гараһан колхозой үхэршэд абаһан уялгаяа бэлүүлхын түлөө малаа майлын тунга ногоондо бэлшээжэ, зоотехническэ заабариин ёһоор харууһалжа байна.

Буриад үнэн. 1976. № 136, юниин 10.

ҺАЙН ШАНАРАЙ ТҮЛӨӨ

Аймагай түрүү ажахы болохо «Коммунизм» колхозой малшад 10-дахи табан жэлэй түрүүшын жэлдэ ба бэшэшье жэлнүүдтэнь зунай дулаан сагта даажа абаһан малнуудаа гээлтэ хоролтодо оруулхагүй, һайн шанартай продукци адуу малһаань абаха, ехэнхидээ холо хээрын бэлшээринүүдтэ гараһан малшад ажал хүдэлмэриее эмхитэйгээр, гуримтайгаар, эрхилхэ болонобди гэгэһэн үүсхэл һаяхан баталжа абабад. Абаһан уялгаяа дүүргэхын түлөө тэмсэл тус ажахы дотор үргэнөөр эхилбэ.

Илангаяа холын бэлшээринүүдтэ гараһан малшад бултадаа тодорхой уялгануудые абаад, даамта малнуудаа туугаад, харьдаг уулаар ябабад.

Сандак Жалсанович Маланов ажалай болон дайнай ветеран. Дайнай халуун дүлэн соошье, амгалан байдалай ажалдашье алишье сагта түрүү зэргэдэ, залуушуулда жэшээ харуулан ябадаг заншалтай юм.

Үни удаан жэлнүүдтэ колхоздоо бухгалтерээр ажаллаа. Мүнөө пенсидэ гаранхай. С.Ж. Маланов Надя басагантаяа гүрэндэ тушаагдаха 267 толгой харлаг мал абажа, Сархын гол өөдэ гараба.

Хээрын тунга ногоондо малайнгаа толгой бүрийн шэгнүүр 65 килограммаар нэмээжэ, «эрхим» гэхэн шанартай мяха гүрэндэ тушааха хүсэлэнтэй.

Хээрын бэлшээридэ гарахаань урид малынь тустууа хэмжэгдэһэн юм. Толгой бүхэнэйн дунда шэгнүүр 165 килограммда хүржэ байгаа.

Коммунист Маланов хэлэһэн үгээ хии талаар хиидхэнгүй, хүсэндэнь хүргэжэ, 10-дахи табан жэлэй шухалын шухала зорилго — шанар хайтай продукци гаргаха, ашаг үрэтэй үйлэдбэрийн түлөө тэмсэхэ гэхэн уряа сэдхэлэйнгээ гүн хөө ойлгожо, ухаандаа бүхөөр хадуужа, тэрэниие дүүргэхын түлөө бүхы ханаагаа табин тэмсэхээр шиидэнхэй.

Зунай сагые зүбөөр хэрэглэжэ, хямда сэнтэй, эрхим шанартай мяханай түлөө тэмсэл республикымнай зүг бүхэндэ үргэнөөр дэлгэрбэ.

Эндэ Захааминай аймагай СССР-эй 50 жэлэй ойн нэрэмжэтэ совхозой малшад үүсхэл табиһан байна. Энэ үүсхэл республикын бүхы ажахынуудай мал адуулагшад зүбшэн хэлсэжэ, нэгэн дуугаар дэмжэһэн юм.

Мүн манай аймагай мал адуулагшад зунай үедэ хайнаар таргалуулжа, хямда сэнтэй мяханай түлөө тэмсэжэ эхилбэд. Аймаг дотор энэ мурьсөөнэй эхи «Коммунизм» колхозой малшад табиба.

Малшан. 1976. № 75, июнин 23

ҮНИНЭЙ МАЛШАН

Манай аймагта мал ажалда бүхы наһан соогоо хүдэлжэ, ажал дээрэ атаржаһан, ажалша бэрхэ зон яһала олон. Тэдэнэй нэгэн «Улаан-Аха» колхоздо хүдэлдэг Халзан Дулмаевич Нюлхаев 30-40 жэлэй хугасаада мал ажалда хүдэлнэ. Энэ ажалдаа ехэ дүршэһэн хүн. Жэл бүри хайн дүнгүүдые ажал дээрээ харуулдаг.

Юһэдэхи табан жэлэй түгэсхэхы жэлдэ Халзан Дулмаевич

ажалдаа хайн үрэ дүн туйлаа, тиигэжэ КПСС-эй XXV съездын социалис мүрысөөндэ түрүүлжэ, аймагай эрхим малшадай тоодо орожо шадаа. Январь харын һүүл багаар үнгэрһэн аймагай хүдөө ажахын түрүүшүүлэй зүблөөн дээрэ тус колхозой ба аймагай түлөөлэгшэд үнинэй малшан тухай, тэрэнэй ажал хэрэг тухай хайн хайхан үгэнүүдые хэлэһэн, КПСС-эй райкомой ба аймгүйсэдкомой Хүндэлэлэй грамота, үнэтэ бэлэг барюулһан байха юм. Мүн энэ нүхэрэй нэрэ аймагай Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдэхэ болоһон байха.

Арбадахи табан жэлэй түрүүшын жэлэй үбэлжэлгые хуушан малша үбгэн сарюун ажалай охин доро үнгэргэжэ байна. Дүршэлтэй малшан өөрынгөө наһанай хани нүхэр, коммунист Дулма Дашеевнатай шэнэ тугаллаха 70 толгой хүхүүли гунжадые харууһална. Эдэ нютагай үүлтэрэй гунжад хальмаг бухада табигдаһан, тэдэнһээ мяхалиг шэглэлтэй тугалнууд гараха юм. Мүнөө байхада энэ гүүртэдэ түл абалган эхилшэнхэй. Абтаһан тугалнууд хайн харууһан доро байжа, бүрин бүтэн ондо орохоор, бэе махабадынһые хайн.

Халзан Дулмаевич тугаллаһан гунжадаа хабарай һүүл багта ондоо малшанда тушаагаад, баһал шэнэ гунжадые абажа харууһалха юм.

Үнинэй малшан партиин XXV съездые ажалай ехэ бэлэгээр угтаад, саашадаа үшөөһые хайнаар хүдэлхэб гэжэ найдуулна.

Малшан, 1976 он

МАСТЕР НА ВСЕ РУКИ

Мастером на все руки, необходимым и нужным человеком для родного колхоза является молодой коммунист Цыремпил Аюшеевич Хаптагаев. Во время зимовки общественного скота ему как опытному животноводу доверяют то овец, то крупный рогатый скот. А весной после расформирования гурта его направляют в лугомелиоративную бригаду луговодом. Летом он механизатор-сенокосчик. А осенью в период подготовки к зимовке он работает в строительной бригаде. В последние годы в колхозах нашего аймака на отарах и гуртах строят большие,

красивые дома для колхозников, обновляются центральные усадьбы колхозов. Наряду с жилыми домами строятся производственные помещения. Вот тут-то и нужны умелые руки строителей. В эту зимовку Цыремпил стал пастухом гурта дорашивания, расположенного в местности Сайлаг. В гурте насчитывается 136 голов скота. Скот упитан и без падежа подходит к финишу зимовки. Цыремпил со своим напарником, тоже молодым парнем, осенью демобилизовавшимся из рядов Советской Армии, Анатолием Ошоровым полны решимости сохранить без единого падежа доверенный им гурт до весны и сдать вновь назначенному пастуху нагульного гурта скот, не потерявший ни одного килограмма веса. А слово у молодых не расходится с делом.

Душа всей колхозной молодежи, активный общественник, инициативный парень, Цыремпил Хаптагаев осенью прошлого года был принят кандидатом в члены КПСС. Молодой коммунист к 60-летию Великой Октябрьской социалистической революции несомненно придёт с неплохими результатами и внесёт свой вклад в выполнение и перевыполнение колхозом планов и социалистических обязательств второго года пятилетки.

Малшан. 1977, 1 февраля

МАНАЙ УРДА АЖАЛ, АЖАЛ...

Наяхан манай корреспондент О. Балданова аймагай ХХШ партийна конференциин делегадууд, «Коммунизм» колхозой малшад С.Ж. Унжуева В.Л. Сыренова хоёртой уулзажа, ажал хүдэлмэреэрнь, үбэлжэлгын ябаса тухай хөөрэлдэһэн байна. Тэдэнэй хөөрэлдөө доро толилхомнай.

Асуудал: Арбадахи табан жэлэй гурбадахи жэлэй хүүлшын үдэрнүүд ябажа байна. Энэ жэлдэ ямар амжалта, илалтатай байгааба?

С.Ж. Унжуева: Гурбадахи габшагай жэлдэ муу бэшэ амжалта ажал дээрээ бидэнэр, Балагтын хү хаалин фермын хаалишад, туйлаабди гэхэ байнаб. Жэлэйнгээ түсэбые манай коллектив октябриин 1-дэ дүүргээ хэн. Би хубидаа 17 хайнагһаань 13 600 литр

нү октябрь һарада һаагаад байгаа һэм. Жэлэй дууһатар 15 мянган литр бүгэдэ үнеэдһээнһ һааха хүсэлэнтэйб. Нэгэ үнеэнһээнһ 800 литр һү октябриин 1-дэ һааһан байнаб.

Манай һаалишад С.С. Гармаева, Б.Д. Сыренова, Г.Б. Габанова, Н.С. Базарова гэгшэд түсэбөө уридшалан дүүргэе һэн.

В.Л. Сыренова: Манай Улаан тугта колхоз гурбадахи габшагай жэлые амжалтатайгаар үдэшэжэ байһаниинһ мэдээжэ. Социалис мүрысөөнэй манлайда коммунистууд алишье сагтаа ябадаг ха юм. Жэшээлхэдэ, ашаг үрө ехэтэйгээр, һайн продукци хүдөө ажахыһаа абадагаараа коммунистууд Буряадай АССР-эй габьяата малшан Т.Б. Габанов, колхозой суута хонишон Ф.Б. Габанов, залуу адуушан С.-Д.Ж. Унжуев, залуушуулые һурган хүмүүжүүлэгшэ Ж.Ж. Бартаев ба бусад эршэтэ ажалаараа шалгардаг.

Би 16 жэлдэ һаалишанаар ажаллаа һэм. Мүнөө гэр бүлөөрөө 120 һарлаг гунжадые Уудай гэжэ үбэлжөөндэ харууһалнаб. үнгэрһэн жэлэй үбэлжэлгэ һайнаар дабагдажа гараа һэн. Малнай хүшэ тамираар һайн. үбэлжэлгэдэ хүсэд бэлэн ерээ һэмди. 100 үнеэнһээ 60 тугал абаха зорилго урдаа табяад, хүдэлжэ байнабди.

Асуудал: 1978-1979 онуудай үбэлжэлгые һайнаар үнгэргэхын хойноһоо эрмэлзэнэ ёһотойт? Танай түсэб, уялганууд?

С.Ж. Унжуева: Табан жэлэй дүрбэдэхи жэлдэ бэлэдхэл түгэс ерэжэ, гараха жэлые хүлһэтэ ажалаараа тэмдэглэжэ, даамта хүдэлмэридөө һайн амжалтатай ерэхэ, малаа гарза хороолтодо оруулхагүй, тэнхээ тамирыень бууруулхагүй, шадаал һаа, сагаан эдеэгэе һабаар дүүрэтэр билтаруулха, олон тугал абаха коммунистуудай зорилго мүн гэжэ һананаб.

Урдаа табиһан түсэб, уялгануудаа амжалтатайгаар дүүргэхын түлөө бүхэсоюзна социалис мүрысөөндэ эдэбхитэйгээр хабаадажа, эмхитэйгээр үбэлжэлгые үнгэргэхэ тухай зохёогдоһон мурысөөнэй гуримуудай ёһые батаар сахижа, түрүү зоотехническэ зүбшөөл заабариие ажал дээрээ нэбтэрүүлхэ, тэжээл буйлуулан, үхэр малдаа үгэхэ бологдоно.

Харюусалгатай хаһые шадамар бэрхээр дабан гарахын тула ганса малшадай ажал, оролдолго эндэ үүргэ дүүргэдэг бэшэ,

харин малшадые хангадаг эмхи зургаанууд ехэ үүргэтэй байна. Жэшээлхэдэ, хэдэн нара соо хүдөөгэй библиотекэ хүдэлнэгүй.

В.С. Сыренова: Би Светлана Жамсаевнагай ханалые бүримүхэн дэмжэнэб. Тиин хаяхан хэблэлдэ толилогдоһон, радиогооршые оло дахин хэлэгдэһэн, манай Совет арадай найшаан дэмжэһэн КПСС-эй ЦК-гай ноябриин (1978 он) пленумэй тогтоолые. Пленум дээрэ нүхэр Л.И. Брежневэй хэһэн элидхэл, СССР-эй Верховно Советэй ээлжээтэ сессиин шийдхэбэринүүдые бидэнэр дэмжэлсэнэбди. Манай урда ямар зорилго байнаб — ажал, ажал, үшөө дахин ажал. Хүн бүхэн даамта ажалаа найнаар эрхилбэл, манай гүрэнэй баялиг улам нэмэхэ, арал зоной ажабайдал үшөөшые найжарха гэжэ мэдэрнэбди.

Малшан, 1978 он, март

ЭРШЭТЭ АЖАЛАЙ ҮРЭ ДҮН

Манай районой мал ажалай түрүүшүүл ехэнхидээ угай малша бүлэдэ түрэхэн, үни холоһоо нэгэл ажалдаа хүдэлжэ дадаһан, дүршэхэн зон юм. Иимэхээл хэжэ байһан ажалаа табан хургандаал адли мэдэхэ, тэрэнээ сэгнэхэ, үри үхибүүдээ элинсэг хулинсагынгаа эрхилжэ байһан ажалда хургадаг, тэдэнь эхэ эсэгээ һажаажа, баһал эрхим малшад болодог. Эдэ зониие тооложо дурдаад яалайб. Тэдэниие бидэ булта тооной мэдэнэбди.

Нэгэ иимэ ажалша бүлэтэй таанадаа, хүндэтэ уншагшад, танилсуулха хүсэлэнтэйб. Таниха зон ажалаарнь омогорхожо, таяа үзөөгүй зон танилдажа байг лэ. Эдэнэр Даниил Дынзенович ба Дулма Жанчиповна Дабаевтан болоно. Түргэн урасхалта Сэнсэ голоо зубшаад, эдэ нүхэднай үхэр малаа үбэл зунгүй атарлуулан бэлшээһээр үнинэй. Газарайнгаа хэшэгые, адуу малайнгаа шэмые дүүрэн ашаглажа, ниитын хэрэгтэ хубитаяа оруулаад лэ байдаг хоёр аабза. Залуу наһанһаань мал ажалда хүдэлхэдөө, ажалайнгаа орёо онһые дүүрэн шудалһан, хүйтэ халууе амсаһан байха...

Гэхэтэй хамта хоёр жэлэй саада тээ болоһон ушар гэнтэ ханаандам орожо, нэгэ иимэ уулзалга тухай элихэнээр хануулба. Тэрэ жэл, 1980 оной декабрь хэн, би комплексно бригадын гэшүүдтэй хамта В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой фермэнүүд, гүүртэнүүд дээгүүр ябаа хэм. Саһан эртэ орожо, колхозой малай бэлшээринүүд хүбэн сагаан саһаар аяар намараар хушагдаад лэ шэмхэхэ хагдан үгы болошоһон, зундаа ган гасуур байжа, үбһэ тэжээлэй багаар абтаһан үе саг байгаа хэн. Жэшээ болгон хэлэбэл, Урда Хүрьеэлэгэй сабшалангай талмайһаа урданиинь 1000-аад центнер үбһэн гарадаг хаа, тэрэ зун арай шамай гэжэ 400-гаад центнер үбһэн абтаһан байгаа. Колхозой, илангаяа 1-дэхи бригадын малшад малаа туужа, саһа багатай бэлшээри бэдэрэн ондоо тээшээ нүүжэ ошоһон, үгы гэбэл, хүршэ «Улаан Аха», «Коммунизм» колхозуудай бэлшээри хэрэглэхэ баатай болоод хэн. Даниил Дынзенович тэдэ малшадай тоодо хэн тула гэр байраяа орхижо, хүршэ колхоз малнуудаараа зөөжэ ошоһон байба. Гэртээ үлэһэн эхэнэрнүүд эгээл муу малаа үлээжэ абаһан, тэдэнээ хаһа шадал соогоо хаража, бии байгаа эдэе хоолоо буйлуулан, амтатай эдеэгээр хооллуулан, тэрэ хүшэр үбэлжэлгые дабажа байбад. Тэдэнэй эршэтэ, ёһотой коммунист ажалайнь үрэ дүн — хожомоо малай үсөөн гарза хорёото болоо хэн.

Тэрэ ябахандаа, Андагаан нютаг хүрэжэ, малша эхэнэрнүүдээр хөөрэлдөө хэм. Дулма Жанчиповнатай хөөрэлдэхэдэмни, тэрэ иигэжэ хэлээ бэлэй.

— 40-50 центнер нэмэри үбһэ эндэ тэндэһээ суглуулжа абаһанаа мүнөө газаахи малнуудтаа эдюулжэ байнаб. Унаһан намаа суглуулжа, отруби, обёостой холижо, буйлуулаад хашарагуудта үгэнэб. Энэ хоол эдихэдээ үргүүлхэ болоһон малнууднай тэнхэжэ, гол орохо шэнги болоно, — гэжэ энэ ажалша бэрхэ эхэнэр хөөрөө хэн.

Иимэрхүү үбэл, хабарнууд малшадай наһанда хэды ушараа гээшэб? Бэшэхэдэ бэлэн, хэхэдэ хэсүү ха юм. Иимэ жэшээнүүдые ханаад, тоолоод үзэхэдэ, мүнөөнэй ажалайнь амжалтаһаа гараа бэшэ, эхитэй, үзүүртэй юм байна гэжэ ойлгомоор.

Зай, үнгэрһэн үбэлжэлгые абаад үзэе. Дабаевтанай бүлэ хаража байһан малаа нэгэшье үхүүлэнгүй, бүрин бүтэн гараба.

Үбэлжэлгын үедэ абтаһан социалис уялгануудай гуримые эрхимээр дүүргэһэнэй түлөө нэгэдэхи һуурида гаража, 376 түхэриг нэмэлтэ түлбэри абаба (энэ колхоз соогоо). Район дотороо түрүүшүүлэй тоодо орожо, Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдэжэ, үнэтэ бэлэгээр урмашуулагдаба.

Мүнөө малай хүсэ орохо халуун хаһа. Даниил Дынзенович Дэнзэн хүбүүтээ бухада орохо 150-яад гунжадые абаад, Хадаруста зуһажа байна. Ошоһон, ерэһэн зоноор хөөрэлдэхэдэ, малшанай ажал урагшатай хайн байһанаар дуулдаха юм. Урагшатай ажалынь Союзай 60-жэлэй ойдо зорюулагдана. 1990 он болотор хараалһан Эдээ хоолой программа дүүргэлтэ болгон манай районой малшад ехэ хараа зорилгонуудые урдаа табибад. Эдэнэй дүүргэлтэдэ багаханшье һаа өөрынхией оруулха ханаан малшадта бии. Энэнь хайшаалтай.

— Мүнөө жэл манай колхозой сабшалан тон муу. Баһа нэмэлтэ тэжээл бэдэрхэ саг гарахань. Иигээд үхибүүдээ дахуулжа, модоной ногоо сабшажа, нэгэ хэдэн центнер нэмэри үбһэ абаха ханаатайб, — гэжэ Дулма Жанчиповна хаяхан хөөрөбэ.

Саянская новь. 1982. № 90, июлин 29. Н. 1

Хэньше, юуншье мартагдадаггүй

АШАТА ЁУРГААЛЫНЬ ҮРЭЖЭЛТЭЙ

Һаяшаг даа «Красные Саяны» газетын хуушанай шарлаһан хуудаһануудые иража һуутараа, тобшоһон аад, хүнэй анхарал татамаар тон һонирхолтой нэгэ иимэ мэдээсэл уншажархибаб. Тэндэмни иимэрхүү удхатай үгэнүүд байба: гүрэн түрэдөө мал ажалай продукци худалдалгаар хахад жэлэйнгээ түсэб, уялгануудые амжалтатайгаар дүүргэһэнэйнгээ түлөө аймагай «Улаан-Шарза» колхоз ВКП(б)-гэй айкомой ба аймагай Сөведэй гүйсэдкомой дамжуулгын Улаан тугаар урмашуулагдаба. 1944 оной июль һара.

1944 он. Агууехэ дайн эсэстээ хүрэжэ байгаашье һаа, фронт дээрэхи үйлэ хэрэг үшөөл хатуу шанга байгаа хаймнай даа. Хэдэн олон хүбүүднай Эхэ оронойнгоо, ерээдүйн үетэнэй

жаргалай түлөө тэмсэжэ, эдир залуу наһаяа үгэжэ байгаа ха юм. Харин дайнай ара талада үргэһэ нойргүй, үлэн хооһоор тооной ажаллажа ябаа эхэнэрнүүдтэ, үбгэд хүгшэдтэ, үхибүүдтэ хэды хүндэ байгаа гээшэб? Тооложо, хэлэжэ барахагүйш.

Улаан тугта хүртэжэ байхадаа, манай шарзаархин (мүнөө В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой 2-дохи отделени) ёһотойл ажалай баатаршалга гаргажа, Агууехэ Илалтые ойртуулалсажа байгаа ха юм. Нэгэ хэдэн эхэнэрнүүдые эндэ дурдалтай гэжэ һананаб: Долгор Дамшаева, Дулма Патархеева, Ханда ба Сэбэгма Галсановтан, Сэбэг Балданова, Пунсэг ба Дари Патархеевтэн, Дулма Мандагаева, Дулма Шагдулова болон бусад тэдэ эхэнэрнүүдэй олонхинь мүнөө манай дунда үгы. Тэдэнэй хэжэ ябаһан ажал хэрэгы, нюур шарайнуудыень һанаандаа оруулхадаа, зураг хараһандал элихэнээр нюдэндөө асархадаа, сээжэшни гэнтэ уйтаржа, гашуудалай нёлбоһон эжэлүүдгүй нюдэндэ бии болоодхихо юм.

Минии энэ бэшэгэй героиня Дулма Сыреновна Патархеева гээшэл даа. Сэхэ хэлэхэ байнаб. Дулма хүгшэнэй нүгшэһөөр нилээд болошобо. Теэд тэрэнэй ажал, ажабайдалайнь харгы зам мүнөө ургажа ябаа залуушуулда үльгэр жэшээ боломоор гэжэ һанахадаа, гуурһа гартаа барижа, үни болоһон хэрэг һэргээхэ бодол түрэбэ.

...19-дэхи зуун жэлэй түүхын һүүлшын хуудаһануудай ирагдажа байха үеэр аяар холын Аха нютагай үзэсхэлэнтэ гоё булангуудай нэгэн болохо Мойлто һууринда Хаптагайн Сэрэнэй үгытэй ядуу бүлэдэ нэгэ басагахан түрэбэ. Тэрэ үеын харанхы мунхаг сагта түрэнэн үхибүүд эхэ эсэгынгээ харгы замаар ябажа, баянай хүлһэншэ болодогынь мэдээжэ ааб даа. Энэ харгы багахан Дулмаһаа холодоогүй хэн. Тиигэжэ эдирхэн Дулма нэгэ бага ехэшэг боложо, үхэр малай хойноһоо ябамаар болоходоо, Шарза нютагай баяшуулай нэгэндэ хүлһэншөөр ошоо бэлэй.

Теэд залуухан Дулмын хуби заяан золтой байшаба. Октябриин элшэ туяан Аха нютагташыё хүрэжэ, үгытэй ядуу зондо зол жаргал асарба. Энэ жаргалай түлөө тэмсэхэ, илажа гаража, утахан зам урдань байгаа ха юм. Гушаад оной эхеэр баяшуулай захалһан

буһалгаа даралга, түрүүшын коммуна, колхозуудые эмхидхэлгэ гэхэ мэтэ түүхэдэ үзэгдөөгүй замуудые манай ахаархин бүгэдэ арадтаяа хамта дабан гаралсаа.

1929 оной март һарада Дээдэ-Жаханаада түрүүшын коммуна бии болобо. 1931 онһоо эхилжэ, колхозууд эмхидхэгдэжэ, Шарза нютагай үгытэйшүүл «Улаан-Шарза» гэжэ артельдэ хамтаран орожо, хамтын хэрэгэй хүсэтэйе, олоной хэрэгэй урагшатайе ухаан сэдхэлээрээ, ажабайдалаараа мэдэржэ, үшөөшье үсэд нэтэрүүгээр ажаллажа, шэнэ байдалаа найжаруулжа, бэхижүүлжэ байгаа һэн.

Эгээл энэ үеэр Дулма малда дүршэлтэй, хүдэр шамбай, зоримгой бэрхэ һэн тула шэнэ артелиингээ адуушанаар табигдаба. Адуушан боложо, зэрлиг тооной адуун хүрэгые манажа, жэлэй дүрбэн сагта хээрэ, хада уулаар ябаха гээшэ эрэшье хүндэ хэсүүл даа. Мүнөөшье манай адуушад холын хээрын бэлшээринүүдээр адуун хүрэгөө хаража, үдэр хүниие, үбэл нажарые мэдэнгүй үнгэргэдэг юм. Ёһотойл ажалай баатарнууд гэхэдэ алдуу болохогүй. Эдээн тухай гансашье зураглалнууд бэшэ, бүхэли роман, туужануудые бэшэмээр гэжэ һанадагби.

1935 онһоо хойшо Дулма Сыреновна ажахынгаа ямаануудые хаража, малайнгаа ашаг шэмэ дээшэлүүлхын түлөө ехэ тэмсэл ябуулба.

— Нэн түрүүн арай шамай гэжэ 60-70 ямаануудые суглуулжа намда тушааба. Он жэл һубарилдан үнгэржэ, ямаадаимни тоо толгой 600-700-да хүрөө һэн. Тон олзотой һалбари байгаа юм. Юундэ мүнөө үндэһэ үрыень таһалаа гээшэб? Ямаанай хүн үдхэн, тоһолиг, эмтэй домтой юм. Харин хөөбэринь? Хөөбэринь ехэл үнэтэй һэн. 1 килограмм хөөбэри 100 килограмм хониной ноһонтой адлисэнтэй байгаа. Тиихэдэ мяханииньяһалаамтатай ха юм. Өөрын үнэ сэн хямда байгаа һэн, — гэжэ Дулма хүгшэнэй халаглан, оло дахин хөөрэн һуухыень һүүлдэ шагнаа бэлэйб. — Тиихэдэ ямаан гээшэмнай ехэ сэсэн амитан. Үбэрэй энгэртэ һуугаад, хадын оройгоор ябаһан ямаануудаа ооглоходомни, заатагүй хажуудамни гүүлдэжэ ерэхэ. Хээрэ талаар хонодоггүй, заатагүй хото хорёодоо ердэг. Сэсэн лэ амитан даа.

Ниитын ажалда эдэбхитэйгээр хабаадажа, олон тоото грамотануудаар шагнагдахан, ударнигуудай тоодо оролсожо, президиумэй столдо һуухыень мүнөөшье нюдэндөө эли ханагшаб. Үндэр томо бэетэй, задарюун хүрин шарайтай, энеэбхилэд гэхэн нюдэнүүдтэй. Энэ наһажаал эхэнэр юундэшьеб минии зүрхэ татадаг хэн. Хүдэлмэрийнгөө ульгамаар хэн гү, али зүрхэ сэдхэлэйнгээ гүнзэгы бодолоор хэн гү? Алишье талаараа хэн хаш.

Ажал хүдэлмэридөө дүршэжэ, хамтынгаа ажахые хэргээжэ байтарнь, фашистнар добтолжо, амгалан байдалыень таһалба.

Агуухэ дайнай дүлэтэ жэлнүүдэй нэгэндэ Дулма Сыреновна партиин гэшүүн болобо. Байн байтараа ниитын ажалда шударгы бэрхэ, олоной хэрэгэй түлөө оролдодог, эдэбхи үүсхэлтэй нүхэрөө Шарзын коммунистнууд хараадаа абажа, парторг болгон, нэгэн дуугаар һунгаа хэн. Энэ тушаалда ябахандаа, хүн зонтоёо үгээ ойлголсожо һураа. Мүнөөдэрэй, үглөөдэрэй гол зорилгонуудые тодорхойлон, үдэр үдэрэй хүдэлмэри ябуулжа шададаг бэрхэ хүтэлбэрилэгшэ болотороо ургаа. Мүн ударидагша хүн бултанда жэшээ харуулха ёһотой гэжэ тобшолол хэбэ. Дайнай үедэшье, амгалан сагташье коммунистнууд коллективэй гол унгинь, хайн юумэнэй эхи табигшад ха юм. Энээниие парторг Дулма зүбөөр ойлгоо. Тээд Дулма Сыреновна парторг болоходоо, гол ажалаа орхижо, столой саана шэбээлээгүй юм бээ. Тэрэ гол ажалаа хээд, эрхилээд ябаа бшуу. Ниитын ажалда хабаадахадаа, сүлөө саг олоод лэ байгаа ха юм.

Бүри үхибүүн ябахадамни (дайнай хая дууһаад байхада хэн ааб даа), мори унаһан, буряад тэрлигтэй эхэнэрэй Монголжон тээһээ хатарган ерэхыень харамсаараа, нютагаархимни: «Дулма парторг ерэбэ. Суглаан болохонь ха», — гэлсэгшэ бэлэй. Үнэхөөрөөшье, Дулма Сыреновнагай дүтэлжэ, сэргэдэ мориёо уяад, энеэбхилһээр дүтэлэн ерэхыень хараһаар лэ, хүн зон сугларжа, хүлгөөтэй, шууяатай болодог хэн. Ажалша зоноо суглуулжа, фронт дээрэхи һони хөөрэхэ, нютагаархинаа шэнэ туйлалтануудта уряалха. Эдэ бүгэдэ хайн хайхан хэрэгыень мүнөө ханахадаа, юрын буряад эхэнэрэй хэжэ байһан ажалые бүришье үндэрөөр сэгнэдэгби.

1948 онгоо Дулма Сыреновна хонин ажалда хүдэлжэ эхилбэ. Гансал эхэ хонидой отарада. Хүдэлмэринь урагшатайл хэн даа. 1961 ондо аймагай хүдөө ажахын түрүүшүүлтэй хамта Хори, Хэжэнгээр аяншалжа, тэндэхи түрүүшүүлэй дүй дүршэлтэй танилсажа ерээ хэн. Харанан, үзэһэнөө хэрэг дээрэ бээлүүлхэ гэжэ яһала оролдоо. Дулма хүгшэн бүхы наһан соогоо хэды тонно «сагаан алта» суглуулаа, хэдэн мянган бүмбэгэр сагаан хурьгадые тэнжээгээ гээшэб? Олон даа. Тиимэһээл мүнөө бидэнэр жэл бүри районой хони, ажалай чемпиондо Д.С. Патархеевагай нэрэмжэтэ шан барюулжа, хэһэн ажалыень дээрэ үргэнэ бэшэ гүбди? Юрын буряад эхэнэрэй нэрэ мүнхэ болоо ха юм. 1986-1987 онуудай хонин ажалай жэлдэ районой чемпионой хүндэтэ нэрэ зэргэдэ «Улаан Аха» колхозой хонишон А.А. Хаптагаев хүртэжэ, Д.С. Патархеевагай нэрэмжэтэ шан тэрээндэ барюулагдаба. Мүн Аюр Аюшеевич Хаптагаевай Дулма Сыреновнагай аша хүбүүн байһандань баярланаб. Энэ хадаа үе үеын залгамжа, һайн һайхан заншал, ёһо жама ха юм.

Нэгэ иимэ юумэ һанаандам саг үргэлжэ тэхэрин ородог юм. Арбаад гаран жэл болошобол даа. Албанай хэрэгээр нютаг нугаараа ябажа, ажалша зонингоо хэрэгүүдээр һонирхожо ябатараа, һанди-Жалгада дүтэлэн ерэбэбди. Мүльһэн хуягаар бүхөөр бүһэлэгдэһэн Аха голой эгсэ эрье дабажа, шарга дээрээ томохон хара юумэ тээһэн, сар хүтэлһэн, дохолд гэжэ ябаһан һаһажаал хүниие харажархибабди. Дүтэлэн ерэхэдэнь, одоол танижа, Дулма Сыреновнатай хани халуунаар мэндэшэлэлсээ һэмди. Хүндэтэ амаралтада үни хада гараашье һаа, миин гараа адхаад һуугаагүй, хэзээнэй ажал хэжэ һурашаһан тула бээ барингүй, хонишоноор ажаллажа ябаһан Катя басагандаа туһалалсажа, үбэлэй янгинама хүйтэндэ аяар тэрэ Аха голой эрьедэ хүрэжэ, мүльһэ абаашажа ябаа бшуу.

Ажалай ба партиин ветеран, Ажалай Улаан Тугай орденой кавалер Д.С. Патархеева ажалай, ажабайдалай гүн соогуур ябалсалан түрүүшын коммунарнуудай нэгэн байһан юм.

Бидэнэр Эхэ ороноо улам баян болгохын түлөө, ерээдүйн гэрэлтэ замай түлөө тэмсэжэ ябаһан эхэнэрнүүдые мартаха ёһогүйбди. Юундэшьеб би һанадагби. Орлиг тосхоной

сэсэрлиг соо байһан сэрэгшын хүшөөгэй хажууда дайнай ара талада үдэр хүниггүй, унаһан малгайгаа абаха сүлөөгүй, үлэн хооһоор ажаллажа ябаһан илдам энэрхы сэдхэлтэй, баатарлиг зоримгой зантай, ажалша уран гартай буряад юрын эхэнэрэй хүшөө бодохол ёһотой гэжэ ханагшаб. Энээндэ ходо этигэдэгби.

Дулма Сыреновна үнэр баян эхэнэр байһан юм. Эжын жэшээ, хургаал яһала үрэжэлтэй байгаа. Хүбүүд, басагадынь, олон тоото аша гушанарынь арадай ажахын али бүхы халбарида хүдэлжэ, хубилган шэнэдхэлгын революционно хэбшээн доро ажалаа, ажабайдалаа шэнэдхэн, амжалтатайгаар хүдэлжэ ябадаг юм.

*О. Балданова. Ахын аймаг.
Буряад үнэн. 1987, декабриин 10. Н. 4*

Ахын аймагай байгуулагдаһаар 50-жэлэй ойдо

АЖАЛША БҮХЭРИГ ЭХЭНЭР

(Зураглал)

Туруута ангай ябаагүй, далита шубуунай ниидээгүй мүнхэ саһаар хушагдаһан, орьёл-торьёл эгсэ шулуун оройтой уула хадаар, доодо таладаа аляа шааюур түргэн урасхаланта Тииссэ голоор шэмэглэгдэһэн Балшарганта нютаг Дулма хүгшэнэй тоонто юм.

Ангаар ажал хэдэг ажалша малша, үнэр хажар Хумайн Дашында 1920 оной майн 22-то Дулма басаган түрэжэ, бүлын үшөө нэгэ гэшүүн урган хүмүүжээ хэн. Хүлгөөтэ ХХ зуун жэлэй түүхын хуудаһанууд ирагдажа, Агууехэ Октябриин хубисхалай дэлхэйе доһолгон ерэхэн, Эхэ орондоо, улад зондоо нэгэ талаараа ерээдүйн жаргалай гэгээн харгы, ехэ найдал, нүгөө талаараа уйдхар гашуудал асарһан буһалгаата граждандайнай һүүлшын жэлнүүдэй нэгэн хэн.

Байгаалинойһоо хэрижэ, модондой намаалжа, ургы сэсэгэй халбаржа, хүхы шубуунай донгодожо, агууехэ дэлхэйн бүхы амитадай найрлан һогтожо байһан үеэр гараха, «би — хүнби» гэжэ нэрэеэ нэрлүүлэн ерэхэ гээшэ хэды ехэ дэмбэрэлтэйб?

...Дулмажаб Дашеевна Унжуева угай малша зоной үри үхибүүн, бүхы наһаяа мал ажалда зорюулжа, үнэр хажар, олон үхибүүтэй, үшөөшье олон аша гушанартай боложо, 60 хүрэжэ жаргаһан, мүнөө 70 наһаяа дабажа, ажабайдалай далай гаталан ерэнэн эхэнэр юм даа.

Жамса Тулаевич Унжуев — дайнай, ажалай ветеран, дайшалхы ба ажалай орден, медальнуудай кавалер, хурган хүмүүжүүлэгшэ, Тиисэ голой эзэн гээл хаатнай, булта мэдэхэ, таниха байха.

Дулма хүгшэн нэрэ солодо балайшье хүртөөгүй хүн юм. Тиигэбэшье нютаг нугын зон, аха дүүнэрынь Дулма эгэшээ дээгүүр тооложо, нэгэ талаараа «Дулма худагы», нүгөө талаараа «Дулма эгэшэ», «теэбии», «ехэ теэбии» гэлдэн ехэтэ хүндэлдэг байһанаа нэрэ солоорнь дурдан гэршэлдэг юм.

Дулма басаган, хани нүхэр, эжы, хүгшэн эжы — наһанайнь, жаргалайнь тэмдэгүүд. Дулма хаалишан, малшан, хурган хүмүүжүүлэгшэ — ажабайдалайнь үргэн шатанууд. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ Дулма һаял хори гаража ябаба. Бүһэтэй зоной Баруун дайнда мордожо, эрэлхэг зоригтойгоор фашис булимтарагшадтай дайралдажа, дайнай газар дээрэ баатарлиг үхэлөөр унажа гү, али хүл гаргүй үлгэ һалга зоной гэртээ хариха, зарим нэгэнэй фашис хүрин тахалые өөрынэ эшээн соо даралсан дайгаа дууһажа, дайсанаа даража байха үеэр Дулмажап Дашеевна дайнай ара талада бусад нүхэдтээ хамта газар гарахадаа эрэ боложо, гэртээ ороходоо эхэнэр боложо, Илалтые ойртуулалсаһан зоной нэгэн.

Хайшан гэжэ тэдэнэй хүдэлжэ, амидаржа ябаһан тухай хэлэхэдэл бэлэн юумэ ааб даа. Дайнай хүрөөтэ жэлнүүдтэ Дулма дошхон зэрлиг һарлаг, хайнагуудаа хаража, сагаан эдеэгээ дэлгэжэ, ажалша зоноо хүндэлжэ байгаа.

Дайнай түлэг дунда Баруун фронт мордожо, Смоленск шадар болоһон хатуу шанга тулалдаанда оло дахин хабаадаад, хүлөөрөө шархатажа, сэрэгэй госпитальда үни удаан хэбтэнэн эрэлхэг сэрэгшэ Жамса Унжуев гэртээ бусаха баатай болобо.

Тэрэл үеэр Жамса Дулма хоёр нэгэдэжэ, айл болон түбхинэжэ,

ажал хүдэлмэри эрхилжэ, гал гуламтаяа һэргээжэ, үри үхибүүдээ хүмүүжүүлжэ, үнэр хажар, дүрбэн тэгшэ жаргалтай зон, айл бүлэ болон мүндэлөө һэн. Гал гуламтань — тэрэл Тиисэ гол, тэрэл үзэсхэлэнтэ гоё Балшарганта. Жамса Тулаевич эрхим адуушан. «Ким» колхозой адуун хүрэг олошоруулха хэрэгтэ ехэ үүргэтэй байһанайнгаа түлөө БМАССР-эй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаһан, һүүлэйшые жэлнүүдтэ орден, медальнууд олоороо тэрэнэй үбсүүе шэмэглээ. Дулмажап Дашеевнагайшые үбсүү сээжые ажалай, дайнай медальнууд, олон үхибүү түрэжэ, ехэ болгоһоной тэмдэг болоһон — Эхын олохон медальнууд шэмэглэдэг. Жамса — эрхим адуушан, Дулмажап — эрхим мал адуулагша, хаалишан.

Харин 1960-аад оноор тэрэ хоёр хамтаараа хүхүүли гүүртын эзэд боложо, олон табан һарлаг тугалнуудые түлжүүлжэ, хада уулаяа бүрхөөжэ, олзо доход ажахыдаа оруулжа эхилээ һэн.

Хүдэлмэрилхэ, олон үхибүү үргэхэ — ажалай ехэ ажал, унтаха нойргүй хэды хүнинүүд, һара жэлнүүд үнгэрөөб даа. Эсэстээ эхэ эсэгын, теэби таабайн омогорхол, баян хэшэг — үри хүүгэд, зээнэр, ашанар.

Дулмажап Дашеевна хүндэтэ амаралтадаа гараһаар 20 жэл болошобо. Теэд эдэ жэлнүүдэй хугасаа соо тэрэ һанаа амар өөдөө хаража, хүйһэндөө нёлбожо хэбтээ гү?

Алишые зонһоо һурыт, «Үгы!» гэхэл тэдэнэр. Светлана, Цырендоржо, Сэсэрэн, Николай, Софья, Октябрина, Дагба — бултадаа эрэ боложо, далижаһан дальбараануудтал уурхайһаань ниидэн тарахадань, ута үргэн замдань түхээрхэ, хэрэгтэй сагтань туһалха гэхэ мэтэ эхэ эсэгын нангин уялганууд дууһаха һэн гү? Үни удаан сагта Сэсэрэнэй, Николайн, Сониин бүлэнэртэ туһалха, мал ажалдань баян дүй дүршэлөө хубаалдаха саг ерээ гээшэб. Мүнөөшые тэдэнэр Николайтанайн, одхон хүбүүн Дагбадаа туһалжа, эхэ эсэгын нангин һургаал, ажалай ехэ эрдэм мэдэсэ дэлгэрүүлэн байдаг юм.

— 50 толгой симментал гунжадые ибиитээ суг хаража, үбэлэй ута дабаа гаталан гараабди, — гэжэ һаяхан уулзахадамни Дагба хөөрөө һэн. — Эжымни баян дүршэлтэйгөөрөө илгардаг, харин бинь залуугай залаар юм ааб даа, — гээд, энеэбхилэн хэлэбэ.

— Симментал үнээдые харахада бэрхэтэйхэн гү? Манай байгаалиин эрхэ байдалда хүндэхэн ааб даа? — гээд асуубаб.

— Хүндэхэн даа. Ажаллахал хэрэгтэй. Табьяд үгөөл хааш, үбһэн байнал гэжэ эдихэ. Теэд манда иимэ үбһэ тэжээл хаана байха нэм. Хээрэ бэлшээжэ хургаабди. Байн-байн саһан дороһоо хагда оложо эдижэ хураа. Ямаршые юумэн ажал, хуралсал хоёрһоо юм даа, — гээд, Дагба хүбүүн томо эрэдэл томоотойгоор хэлэнэ.

Һайн даа. Дала хүрэшөөд, ажал хэжэ, элүүр энхэ ябаха гээшэ юунэй ехэ жаргал гээшэб. Элинсэг хулинсагай сэсэн мэргэн заабари, тэрэнээ хазагайруулхагүй гэжэ хэдэһэн хойто үеын зорилго юм гү, али ажалша бэрхэ зоной баян дэлгэр сэдхэл гү? «Ажалша хүнэй амбаар дүүрэн» гһэн арад зоноймнай газаагуур бэшэ, досоогуур ороһон сэсэн мэргэн үгэнүүд. Эдэ арюун харгы дахаһан үнэр хажар, ажалша бүхэриг, юрын буряад эхэнэрэй хуби заяан, баян хэшэг.

«Ная хүрэжэ налайгыт, ерэ хүрэжэ ербыгыт» гэжэ юрөөлэй һайхан үгэнүүдые хэлэхэ дуран хүрэнэ ажалша бэрхэ, үнэр хажар эхэнэртэ.

Сэлмэг номин тэнгэридээ
Наранай харгы дахажа,
Сэсэг ногоон дайдадаа
Хүнэй жаргал эдлэжэ нуугыт даа.

Саянская новь. 1990. Майн 22. Н. 2

АЖАЛДАА АБЬЯСТАЙ ХУБУҮН

(Багахан очерк)

Хоёр жэлэй саада тээхэнэл даа. «Балагта» колхозой мүнделһөөр жэлэй ой Балагта тосхондо баяр ёһололой оршон байдалда тэмдэглэгдэжэ, колхозой ажалша малша зоной түбтөө суглараад байһанай үедэ энэ уулзалга болоо нэн. Би тиихэдэ тэрэ найрта хабаадажа, нилээд олон зоноор хөөрэлдөө бэлэйб. Тэрэ хөөрэлдэһэн зонойм нэгэн Дагба Унжуев болоно. Тиихэдэ Дагба үхэр малаа һайнаар харууһалжа, хүхэ ногоондо гэлтэ

хоролтогүйгөөр гаргаһанайнгаа түлөө Хүндэлэлэй грамотаар, мүнгэн шангаар урмашуулагдаа бэлэй.

Дагба мүнөө үшөө гүлмэр залуу хаһадаа. Тэбхэр бээтэй, хүрин улаан шарайтай хүбүүн аргагүй дорюунаар гэшхэлжэ, эндэр дээрэ гаража ерэмсээрээ зал соо хууһан хүн зондо толгойгоо дохёод, президиумдэ хууһан хүтэлбэрилэгшэдэй гарнуудые хани халуунаар адхаһанайнгаа удаа ендэрһээ буужа, хүршэ нүхэдтөө ехэл хүхюутэйгээр грамотаяа харуулжа байба. «Энэ хүбүүнтэй заабол хөөрэлдэхэ байна. Энэ Тиисын эзэн Жамса Тулаевич Унжуевай хүбүүн ёһотой», — гэжэ ханаад, суглаанай дүүрэхые хүлээн ядажа хуубаб.

— Дагба, танаа амжалтаар амаршалхыемни зүбшөөгыт, — гээд, суглаанай дууһаһан хойно уулзахадаа хэлэхэдэмни, нэгэ аягүйрхэһэн хэбэртэйгээр «үгы яахым даа» гээд шэбэнэн тооной хэлэбэ. Тэрэ үеэр колхоз хү хаалияа дээшэлүүлхэ түсэйбтэйгөөр симментал үүлтэрэй үнеэдые асараад, ажалша бэрхэ малшад Дулма Дашеевна Дагба хоёрто тушааһан байгаа хэн. Энэ үүлтэрэй малнуудые манай малшад хаража, адуулжа үзөөгүй, зан абариинь балай мэдэхэгүй байгаа бшуу. Тиимэһээл түрүүшын харууһалагша Дагбаһаа энэ мал тухай тодорхойгоор нуражал мэдээ хэм. Хүбүүн олоншые үгэ хэлэжэ, хэлэ амаяа орёонгүй, богонихоноор, тон болохотой харюу үгөө бэлэй.

— Симментал үүлтэрэй малнууд гэнэ гүт? Байза, юун гэжэ тобшохоноор хөөрэхэб тээд? Нэгэдэхээр, үбһэ тэжээл ехэл хэрэглэдэг мал. Хоёрдохёор, хээрэ бэлшэжэ үзөөгүй, үндэгэн өөхөн мэтэ амитан гэхэ байнаб. Һүн гарахал юумэ бээ даа. Һүтэйл үүлтэрэй үнеэд ха юм.

— Хээрэ бэлшэжэ, хагда ногоо оложо эдидэг болоо гү? — гээд һонирхоо бэлэйб.

— Шолмонуудшни байн-байн саһа сабшажа, хагда ногоо оложо эдидэг болоһон юм. Ямаршые мал хургасаар даа, — гээд, Дагба томоотой янзаар, ехэл юумэ мэдэдэг хүндэл харюусаба. Урид хушуунайнгаа хазайһан тээшэ ябашадаг, зааханшые һалхитай гү, али хүйтэнэй шэнжэ үзэгдэбэл, хотонһоонь гараха дурагүй юумэд хэн, — гээд, ехэл хүхюун маягаар хөөрэбэ. —

Үдэр бүри хээрэ гаргажа, хүсөөрөө тооной хүүлыень барижа тууһанһаам хойшо бэлшээридэ гаража, ногоо шэмхэжэ һураа юм, — гэбэ хүбүүхэн.

Һүүлдэнь Дагба Унжуев тухай магтаалай үгэнүүдые оло дахин шагнажа, шэхэндээ баяртайгаар дуулагша һэм. «Дагба эхэ эсэгэдээл адли бэрхэ малшан боложо, элинсэг хулинсагуудайнгаа ажал хүдэлмэри дам саашань үргэлжэлүүлнэ». «Бэрхэл малшан болыш даа» гэжэ аман соогоо шэбшээшье ёһотойб (худалаар хэлэнэгүйб гэжэ найдуулха дуран хүрэнэ).

Март һэн гү, али апрель һара бэлэй гү даа? Ууртай март һэн хаш. Тиисэ гол мүльһэн хуягаар бүхэ гэгшээр баригданхай, машинын харгын эгээл гоё хаһа байгаа. Албанай хэрэгээр Тиисэ өөдэ һууһан малшадтай хөөрэлдэхэ, ажал хэрэгээрнь һонирхожо, газетэдээ бэшэхэ һанаатай милициин хүдэлмэрилэгшэдтэй хамта тишээ зорибоб. Час хахад тооной ябаад байтараа түрэл нютагайнгаа үзэсхэлэнтэ гоё, үльгэр домогто ороһон нютагуудай нэгэн Балшарганта хүрэжэ, хуушан танил тала болохо Жамса Тулаевич Дулма Дашеевна хоёртой уулзажа, шэнэ һониноороо тухагүй андалдан һууха зуураа, тэдэнэй хүбүүд Баяр Дагба хоёрой ажалаар һонирхон, газра тээшэ гаража, хойто үбэлэй түлээ бэлдэжэ байһан хүбүүдээр хөөрэлдэбэб.

Дагба тэрэ үеэр 166 толгой хашарагуудые хаража байгаа һэн.

«Үглөөгүүр эртэ үбэртэ гаргажа хараад, үдэшэндөө газрагаа асарнаб. Эдэ малнууд намар гүрэндэ ошохо юм», — гээд, Дагба намда ойлгуулба. — Бидэ эндэ голһоонь малнуудаа һайнаар хараад байнабди. Хойто жэлэй түлээ бэлдэхэ хэрэгтэй. Хэн манда ерэжэ, бэлдэжэ үгэхэб даа, өөһэдөөл хээгүйдэ» — гээд, хүбүүд хэлэнэ.

— Залуу мал хээрын ногооной һайнда түргэн таргалдаг юм. Гансал бэлшээриетэ һэлгэжэ байгаад бэлшээхэ хэрэгтэй, — гээд, малшан хэлэнэ. — Хабарай саһан түргөөр хайлажа, хагда ногооной гаража байха үеэр юундэ мал хада уула байнал гээд ябахаб. Нэгэ дороо байгаад эдеэлнэ ха юм. Мүнөө дулаан,

аятай хаһа ерэнхэй. Тиигэбэшье хабарнай ааша гаргаха байха, хабарай һаранууд үшөөл урдамнай, — гэжэ хөөрэхэ зуураа шүүрхинүүдээ хахалан, эрын эрхим хаһа шадалаа харуулна. Залуу шамбай хүбүүдэй ажал хэжэ байхыень харахадашье һонирхомоор, атаархамаар.

— Дагба Унжуев Готоб Хумаев хоёр 240 толгой гүрэндэ худалдагдаха хашарагуудые даажа абаад, дээшэ зориһоор нилээд болобо. Мүнөө тэдэнэр Балагтын дабаан хүрөө ёһотой, — гэжэ колхозой түрүүлэгшэ Г. Д. Гармаев һаяхан уулзахадамни хэлэбэ. — Хүбүүд малаа далантай, буруудаа булшантай болгожо, эрхим һайн продукци гүрэндэ тушааха һанаатай. Бидэ тэдэндэ найданабди. Холын бэлшээри болохо Мэхээртэ зуһаха юм, — гэбэ түрүүлэгшэ.

Ажалша бэрхэ, шамбай бүхэриг, адуу малда дүйтэй хүбүүд һанаһанаа һарбайха, хараһанаа бээлүүлхэ байха гэжэ һананаб.

Аха. 1991, майн 18. Н. 3

ЕХЭ-ХОСОДОЙ МАЛШАНДА

Һаяхан райсоведэй түрүүлэгшэ Н.Ж. Дабаев түрүүтэй бидэ нэгэ хэдэн зон албанай хэрэгээр В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой Сэнсын голоор үбэлжэдэг малшадай байрануудаар ябажа, малша нүхэдөөрөө хөөрэлдэжэ, ажал хүдэлмэритэйн танилсажа ерээ һэмди.

Сэхынь хэлэхэдэ, Сэнсын малшадай байра байдал һайн, хорёо соогоо үбһэ тэжээлтэйхэн, хүндэ үбэлжэлгые үнгэргэжэ байһан хүдэлмэришэд байба. Бүгэдэ ажалшадай ажал урагшатай, тэдэнэр урма зоригтойсье ха гэжэ һанаа сэдхэлдээ хадуугаа бэлэйбди.

Тэрэ ябаха үедэ Ехэ Хосодто 6-дахи жэлээ үбэлжэжэ байһан мал адуулагша Жамса Бальжирович Мандагаевай буусада хүрэжэ, хөөрэлдөө үнгэргөө һэмди.

— Би гэр бүлөөрөө 6-дахи жэлээ мал ажалда хүдэлнэб, — гэжэ Жамса Бальжирович хөөрэнэ. 86 толгой һарлаг үнээд манда үгтэһэн юм. Бараг һайн хүдэлнэбди гэжэ һанагшалби даа, — гэжэ манай асуудалда харюусаха үедөө малшан

хэлэнэ. — Үбэлжэлгэ гэжэ гү? Үбэлжэлгэ һайн үнгэржэ байна. Ядалдахагүй бээбди гэжэ һананаб. Хабарай нюрган үшөө ута. Юниин 1 болотор юуншье боложо магад. Теэд бидэнэр, Хосодой малшад, ядалдангүй гарамаар байнабди.

Үнэхөөрөөшье, Жамса Бальжирович саашанхи хараа бодолнууд тухайгаа зүб шийдхэбэри абанан, өөрын досоо сэб байтар тэдэнь ябталан табяатай байна хаш гэжэ һанамаар байба. Газаань, хорёо соо, хоёр ехэ сомоо нөөсэлөөтэй. Иимэ ехэ үбһэ тэжээлтэй хүн юунэйшье урда сухариха аал?

— 86 үнеэнһэнь 86 тугал абажа түлжүүлээ һэмди, — гээд, малшан саашань хөөрэнэ. — Үнеэднай тугаллажа эхилэнхэй. Мүнөө байхада 20 гаран тугал абаад, түлжүүлжэ байнабди. Ажалнай урданай. Манай һанахада, бүгэдэ үнеэднай тугалламаар. Тугалнууд өөдэргэнүүд.

Хосодой малшан үнеэн бүхэнһөө түл абажа, районой чемпион боложо тодорһон юм. Ажалдаа эзэн ёһоор хандажа, амжалта туйладаг хүн гээшэ. Урда сагуудта Жамса Бальжирович колхоздоо үни удаан жэлнүүдтэ бригадираар, ахамад зоотехнигээр ажаллаһан, яһала урагшатайшье хүдэлһэн байха.

— Мүнөө үедэ зарим колхоз, совхозууд усадхагдажа, таряшанай, үмсын, фермерэй ажахынууд эмхидхэгдэнэ. Янза бүриин ассоциацинууд болон бүридхэгдэнэ. Та ямар ажахыда оромоор байнат, танай һанамжанууд? — гэжэ асуубаб.

— Манда хамаагүй. Колхозоороо байгты гэбэлнь, байхабди. Үмсэдөөшье, таряшанайшье ажахыда орохобди. Манда хамаагүй, — гээд, малшан урид хэлэһэнээ улам бэхижүүлнэ.

Үнэхөөрөөшье, энэ малша бүлэ ехэ баазатай, ажалынь урагшатай, өөһэдөөшье ажалша, алишье ажалда дүйтэй зон. Ямаршье ажалда, ажахыда оромоор зон гэжэ бидэнэр гүнзэгыгөөр этигээ бэлэйбди. Иимэ бата бэхи баазатай, үмсэдөө олон малтай, ниитын адууһа малнуудые өөрынгөө үмсынхидэл шэнгээр абажа, хаража байха үнэншэ сэхэ малша зон манай Аха нютагаар олон. Тэдэнэр һалхинай хайша хайшаа хургылан хөөрэхэдэ, хохидохогүй, өөрынхээрээл байха даа. Найдамтай ажалшад. Иимэ ажалша зомнай үшөөл олон һаа,

ажал хэрэгнай юун гэхэн урагшатай байха хэм даа гэжэ нанан Ехэ Хосодой тала дайдаар хүнгэн машинадаа нуугаад, гүйлгэн ябахандаа бодоо бэлэйб.

Саянская новь. 1992. № 41 (апрелин 21)

БАРИЛГАШАН, МЕХАНИЗАТОР, МАЛШАН

— Ажал хэжэ, ама садхалан нууха гээшэ элинсэг хулинсагуудаймнай хайн хайхан заншал байгаа ха юм даа. Мүнөө залуу айлнууд, мүн дунда наһанайшые зон мал ажалда орожо, ажал хүдэлмэриее эрхилжэ, ана мана нууха зантай болошоо, — гэжэ «Улаан-Аха» колхозой правлениин түрүүлэгшын орлогшо В. А. Будаев намда хөөрөө бэлэй. Энэ залуу хүн аад, яаһан томоотойгоор, удха үндэһыень мэдэрһэндэл хөөрэнэ гээшэб гэжэ һанаа бэлэйб. Валерий Александрович энэ хөөрөжэ нуухадаа, түрүү малшадаа түүрэн магтажа, ажал хүдэлмэриинь урагшатай байһанда баясан нуугаа хэн.

Хөөрөөнэйн гол герой, саашань шагнаад ерэхэдэм, малша бүлэ Ошоровтон болоно бэлэй. Ажалша гэр бүлэ Ошоровтон «Улаан-Ахада» олон ааб даа. Түрүү хонишон Вл.М. Ошоровой гэр бүлэ хэр угһаа магтаалтай ябадаг. Мүнөө манай хөөрэхэ, бэшэхэ хүн гэбэл, Сандак Махлеевич Ошоров болоно. Энэ урдандаа бэрхэ барилгашан, механизатор ябаһан хүн үнгэрһэн жэлэй намар мал ажалда орожо хүдэлхэ дуратай байһанаа мэдүүлээ бэлэй. Мүнөө малшан гэр бүлөөрөө Обоотодо нютагжажа, хальмаг гүүртын хүжүүли малнуудые харууһална гээд тэмдэглэе.

— Сандак тон ажалша хүн юм. Малшан болохо гэжэ шиидһээр Обоотодо ерэжэ, гэр байраяа, хото хорёогоо заһабарилжа, шэнээр барижа эхилээ хэн, — гэжэ колхозой хүтэлбэрлэгшын орлогшо саашань хэлэнэ. — Зунай хаһада хуушан гэр шэнэлэн заһабарилһан, пеэшэн табиһан, штукатурка хэһэн байна. Мүн хото хорёогоо шэнэлэн заһаа. Барилгашан ябаһан хүн юундэ ядаха хэм даа.

— Мүнөө хабарай хаһа ерээд, малшадые шэмхэн, хаһа шадалыень туршажа байна. Энэ гүүртэдэ ямархан байдал

тогтоод байна? — гээд, Валерий Александровичаа асуугаа бэлэйб.

— Бараг хайн даа.

Алтан дэлхэйн уужамда адуу малаа үдхэжэ, үргэн дэлхэйн уужамда үхэр малаа үдхэжэ һуунад лэ. Үбэлжэлгэ хайн үнгэрөө. Мүнөө тэдэнэр 10 гаран толгой тугалтай болошонхой. Хабар боложо, үхэр мал тугаллажа, малшадта ехэ харюусалгатай ажал бэлэглэнэ хаш. Тиихэдэ Сандак Махлеевич Прасковья Субановна нүхэртэйгөө нуга сабшалан дээрээ ехэ ажал ябуулна. Шэбхэ шабааһаяа сабшалан дээгүүрээ тараажэ эхилһээр үнинэй. Хээрын горхоной гү, али хайлаһан саһанай уһа залажа, газараа уһалха, арилгаха ажал тон ехэ. Хи́и (дэбисхэр) үхэр малдаа бэлдэхэ гэжэ нэгэ ажал байха. Мүнөө малшадта унаһан малгайгаа абаха сүлөө саг тон хомор.

— Сандак Махлеевич залуушаг хүн лэ. Хэн тэрэниие мал ажалда хургаба гээшэб? Минии мэдэхэхээ хойшо энэ нүхэрнай барилгада ябадаг хэм бшуу. Баһа түмэр хүлэг жолоодожо, хэрэгтэй ашаануудые иишэ тишэнь яһала зөөһэн байха, — гэжэ нилээн һонирхон асуугаа хэм.

— Сандак бага балшар наһанһаань мал ажалда хүдэлжэ ябаһан, колхозно үйлэдбэрийн ветеран Даря Бадмаевна эхээ дахажа, малда дүй дүршэлтэй болоһон хүн юм. Механизаторшые һаань, үмсын адуу мал хаана ошохо хэм. Мал ажал тухай, эдэниие хайшан гээд харууһалхаб, эдеэллэхэб гэжэ энэ хоёр хайн мэдэхэ, — гэбэ нүхэр В. А. Будаев.

— Сандак наһанайнгаа нүхэртэй ажаллана гэнэбди. Үшөө ондоо хүн ажалдань хамһалдадаг гү?

— Бүрэнголой дунда хургуулийн 11-дэхи класс дүүргэһэн Алёна басаганиинь хамһалсадаг. Энэ басаган эдир залуушые һаа, ажал хүдэлмэридэ тон бэрхэ юм, — гэжэ Валерий хэлээ бэлэй.

Үүр сайхын урда тээ бодожо, орой болотор үргэлжэ ажал дээрээ наһаяа үнгэргэдэг зон хүнэй найдабарида орожо, ниитын баялигые арьбадхалсана ха юм. Эгээл иимэ зон энэ малша бүлэ С.М. ба П.С. Ошоровтон үри үхибүүдээрээ болохол байха.

Саянская новь. 1993. № 34 (апрелин 30). Н. 1

БҮЛДӨӨН ЭГЭШЭ

*Элинсэг хулинсаг эсэгым дуунууд,
Эмгэ төөдэй эхым дуунууд ...*

Хоца Намсараев

(Дулма Цыбеневна Шагдунова тухай)

Манай элинсэгнай баабайн талаһаа Шагдар гэжэ нэрэтэй хүн байһан. Шагдарай үхибүүд гэхэдэ: Цырен, Хорлу, Бүдео, Цыбен, үшөө зарим нэрыень мартааб. Бэшэһэн дэбтэрни үгы болоод, саг ошохо бүри ухаан муудажа, юумэн мартагдана.

«Цыбен нагасамни Шагдарай бага хүбүүн байһан юм», — гэжэ баабайм хэлэгшэ бэлэй. Цыбенһээ гараһан басаган Бүлдөөн эгэшэ байгаа. Ахануудын дайнда мордожо, гэдэргээ бусаагүй юм.

Бүлдөөн эгэшэ — Дулма Цыбеневна Шагдунова — Шарза нютагта түрэхэн, үдэхэн, түрэл «Улаан Шарза» колхоздоо хүдэлжэ, ажалай жолоо барихан, хамтын хэрэгтэ хүсэ шадалаа зорюулһан намтартай. Хаалишан, мал адуулагша, мүн бэшэшье ажалда хабаадаа.

Нютагайнгаа хүбүүн Шойжанжаб Мандагаевтай хуби заяагаа ниилүүлжэ, амар һайн жарган һуухадань, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайн эхилжэ, амгалан байдалые таһа сохибо. Нүхэрынь Баруун фронтдо мордобо. Шарзын олон эрэшүүл дайнда мордоһон, зарим нэгэн гэртээ бусажа ерэхэн, харин зарим хүбүүд хари газарай шорой дэрлэн, баатаршалга гарган хосороо бэлэй. Ара талада басагад бэрээд, үбгэд, хүгшэд, үхибүүд, колхозой бүхы ажалые даажа абаад, үдэр хүнигүй, үлэн хоһон тооной ябажа, Агууехэ Илалтые шэрээлсэхэн, ёһотой ажалай баатарнууд байгаа.

Монголжонһоо холо бэшэ Малар һууринда хүнэй-товарна фермэ хүдэлжэ байгаа. Энэ фермэдэ арба гарбан хаалишад, хүн бүхэн хорёод үнээ даажа абаад, һү хаали, тоһо, сүсэгэй, ааруул, аарса, биһалаг гэхэ мэтэ буйлуулжэ, хүдэлжэ байһан зондоо эдээ хоол болбосоруулдаг байгаа. Ажал тон хүндэ, балай амарха сүлөө саг олдохогүй. Энэ фермэдэ Бүлдөөн эгэшэ хаалишанаар

ажаллаа. Үглөөнэй дүрбэн сагһаа эхилээд үнөөдээ хааха, хүеэ машиндаха, сүсэгэй худхажа, тоһон болгохо. Правлени дээрэ завхоздо абаашажа тушааха. Аарса, ааруулаа хүдэлжэ байһан зондоо үгэхэ. Эдэ бүгэдэ хүдэлмэрилэгшэдэй гол шухала эдэ хоол болодог байгаа. Хилээмэнэй зүйл орой харагүйш.

Нюсэгэн шалдан үхибүүдээ хараха, эдеэллэхэ, тугалнуудта хоймог, хүрэнгэ худхажа эдюулхэ.

Һуун байнгүй байтарнь үдэрэй саг дүтэлэн ерэхэ. Монголжоной үбһэшэдтэ хүрэжэ, үбһэ тармалсаха, бухал хэхэ, шандааһатай эхэнэрнүүд сомоо сомолсохо. Үгы, хэдыдээ амардаг зон байгаа гээшэб? «Хүн аргатай, гүзээн булантай» гэжэ сэсэн мэргэн үгэ бии гэгшэ һэм бшуу. Зарим нэгэндээ сугларжа, тогооной архи толгойдоо шадарлуулха, гоё һайхан ёохорой, архиин дуу татаха. Эндэ гоё һайхан хоолойтой Бүлдөөн эгэшэ тамада бологшо һэн.

Ногооной хүхэдэ ногтоо гээгээ моримни,

Нүхэрэй холодо нойроо сэлмээ бээмни... , —

ба бэшэшье дуун ханхинаха.

Мүнөө һанахадам ажалдаа диилдэнгүй, голхоронгүй ажалаа хээд байгаал даа. Илалтые шэрээлсэһэн, Агууехэ дайнай ара талын ЭХЭНЭРНҮҮД. Мүнөө тэдэ эхэнэрнүүдтэ хүшөө бодхоохо саг дүтэлөө. Энээн тухай мүнөө үеын хүтэлбэрилэгшэд бодомжолхо ёһотой.

ИЛАЛТА. Илалтын үдэрнүүдтэ бага ехэгүй, үбгэд хүгшэд булта ехээр хүхилдэхэ. Алиншье булан тохойдо баяртай зугаа наадан, дуун эдэлэгшэ бэлэй. Фронтотуулар гэгтээ бусажа эхилбэ. Тэдэнэр хамтын ажалда хам оролсожо, эзэгүй тооной үлэһэн нютагаа һэргээлсэжэ эхилбэд.

Шойжанжаб хурайха дайнаа бусаба. Али бүхы ажалда хабаадаа. Ашаа зөөхэ гээшэ хүндэшье һаа, тон хэрэгтэй ажал һэн. Бүхэли жэл соо хүрэхэ эдэе хоолоо, эд бараагаа, ашаанай зон зөөхэ. Шарга, тэргэ, аргамжа, боожо, эмээл хазаарһаа эхилээд ажал дутаха һэн гү?

Нэгэ үедэ Шойжанжаб манайда байрлажа, баабайтай хамта шарга хэлсэһэн юм. Уляһанай модо бэлдэхэ, хатааха. Һүүлдэнь

нарин дарханай ажал ерэхэ. Сүлөө сагтаа бишыхан намтай түлээ тайралсаха. Би энэ ажалдаа балай дадаагүй, зүрхэгүй гэгшэ хэн гүб даа. Хюрөөдэхэ ажалаа ойлгуулжа ядаад, намайгаа зэмэлжэ орохо. Нэгэтэ би тэсэнгүй: «Бухалтай сухалтай хоёрһоо бухалтайнь сухалтайгаа диилэбэ», — гэжэ шүлэглэн хэлэбэб. Ахатамни гэнтэ ехэтэ хүхээд, унажа дуһажа байгаад, ташанагаса эльгэ хатаба. «Бандан Сэбэг хоёрһоо Бандан Сэбэгээ диилэбэ», — гэжэ дуула гээд, баһа унатаргаа энеэгшэ бэлэй.

Эдэ хоёр ахатамни бэе бээдээ ехэ анхаралтайгаар хандаха, нэгэ шанга үгэ бэе бээдээ хэлээгүй, эбтэй зетэй зон байһан юм. Хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэжэ, эгэшэмни гушаадхан наһандаа энэ дэлхэйтэй хахасанан юм.

Шойжанжаб уданшьегуй нүхэрэйнөө хойноһоо мордоо бэлэй. Дайн дажар, дариин утаан, хүндэ шарха наһыень хороон байгаа. Бага үхибүүдыень ахайнь эжы Дулма хүгшэн үргэжэ ехэ болгоо, ажалай, ажабайдалай үргэн замда гаргаа. Энэ хүгшэндэ хээээ мүнхын алдар соло! Софья, Светлана, Шойдор, Зэгбэ, Дарима гэгшэд эрдэм мэдэсэ ехэтэй, ухаансар сэсэн, бэрхэ ажалшад, мэргэжэлтэд болон ургаа. Эгэшы аша басагад хүгшэн эжыгээ һажаажа, сэбэр сэгсэ шарайтайнууд, үндэр тэгшэ бээтэйнүүд хэн тула, Республикын Хатан дангинар болоһон, Буряд ороноо, нютаг нугаяа суурхуулһан, алдар суута басагад болоо.

Аха. 2016. № 32. июлиин 22. Н. 7

ХОНИШОНОЙ СОЛО

ТҮРҮҮШҮҮЛЭЙ ДҮЙ ДҮРШЭЛЫЕ ХОНИШОДОЙ ДУНДА ҮРГЭНӨӨР ТАРААХА

Һаяхан Орлигой сомоной Советдэй гүйсэдком «Коммунизм» колхозой түб болохо Балагта һууринда ошожо, зүблөө зарлаба. Тэрэ зүблөөн дээрэ иимэ асуудалнууд хараалагдаһан байна:

1. Үбэлэй үедэ «Коммунизм» колхозой хаалишадай абаһан социалис уялгануудай дүүргэлтэ тухай.

2. Хонишон П.Ц-Ж. Осохеевэй түрүү дүй дүршэл тухай.

Үбэлэй үедэ һү хаалия дээшэлүүлхэ гэхэн хаалишадай уряагай дүүргэлтэдэ колхозой правлени, парторганизаци хайн анхарна гэжэ зүблөөн дээрэ тэмдэглэгдээ. Тиимэл дээрэхээ тус колхозой түрүү хаалишад энэ жэлэй январь һара соо тус тустаа абаһан социалис уялгануудаа дүүргэхэн байна. Жэшээлхэдэ, нухэд Д.С. Ендонова, Б.Д. Сыренова, С.С. Гармаева гэгшэд январь һарын хугасаа соо нэгэ хаамхай үнеэнһээ 70-71 литр һү хааһан байнад.

Түрүү хаалишан Д.С. Ендонова 1972 ондо абаһан социалис уялгаяа һү хаалгаар 152 % дүүргэхэн, даажа абаһан нэгэ үнеэн бүхэнһөөнь 1 251 литр һү хааһан. Тиихэдэ Б.Д. Сыренова жэлэйнгээ түсэбые 113,6% дүүргэхэн, нэгэ хайнаг үнеэнһээ 931 литр һү хааһан байха юм. Мүн эдэ түрүү хаалишадһаа дутангүй нүхэр С.Д. Хандакова ажаллана, энэ нүхэрнай нэгэ үнеэнһээ 842 литр һү хаанхай.

Хэды тиибэшье энэ колхоз ажалшадай 1972 оной октябрь һараһаа абаад 1973 оной январийн нэгэн болотор һү хаалия 1971 оной энэ үеынхидөө ороходоо нилээд доошолуулһан байха юм.

Колхозой правлени ба хүдөө ажахын мэргэжэлтэд һү хаалгы дээшэлүүлхэ асуудалда үшөөшье дутуу анхарал хандуулна, бүхы байгаа арга боломжонуудаа дутуу дундаар хэрэглэнэ. Жэлһээ жэлдэ һү ехээр хаадаг Ендонова Сыренова хоёрой түрүү дүй дүршэл хаалишадай дунда нэбтэрүүлэгдэнэгүй, зарим гээгдэнги хаалишадай ажалыень хайн болгожо, түрүү хаалишадай зэргэдэ хүргэхын түлөө горитой ажал хэгдэнэгүй. Жэшээ болгон хэлээ һаа, иимэ байна: хаалишан Х. Ш. Жубаева даажа абаһан нэгэ үнеэн бүриһөө жэлэй туршада оройдоол 250 литр һү хааһан, О. С. Иванова 20 литр һү хааһан байха юм.

Колхозой правлени болон хүдөө ажахын мэргэжэлтэд һү хаалия үбэлэй үедэ дээшэлүүлхэ гэхэн хаалишадай абаһан социалис уялганууды саг болзор соонь дүүргэхын тула тодорхой хэмжээнүүды абаха, һү хаалгын түсэбэй дүүргэлты хангаха гэжэ уялгалагдаа.

Түрүү хаалишад Д.С. Ендонова Б.Д. Сыренова хоёрой дүй дүршэлые хаалишадай дунда үргэнөөр нэбтэрүүлхэ гэжэ шиидхэбэри гаргагдаба.

Колхозой түрүү хонишон П.Ц.-Ж. Осохеевэй түрүү дүй дүршэлые нэбтэрүүлхэ тухай асуудал зүбшэгдэн хэлсэгдэбэ.

Нүхэр Осохеев хүүлэй хоёр жэлэй туршада «Аймагай чемпион» гэжэ нэрэ зэргэдэ хүртөөд, аймагайнгаа хонишод соо түрүү зэргэдэ ябадаг. Энэ нүхэрэй абаһан ба түлжүүлһэн хурьгадынь хүшэ тамираар хайн, нооһо ехэ үгэдэг, гүрэндэ тушаахада ехэ сэн хүрэдэг. Мүнөө үедэ нүхэр Осохеев 263 эхэ хонидһоо 260 толгой хурьга абаад, бүрин бүтэнөөр түлжүүлжэ байна.

Тэрэнэй хэһэн ажал хүдэлмэри, түрүү дүй дүршэлынь аймагай хонишодой дунда нэбтэрүүлгэдэ тон таарамжатай зохид.

Тиимэ дээрэнһээ сомсоведэй гүйсэдком иимэ шиидхэбэри гаргаба:

— Тус хонишоной хүдэлмэрийн түрүү арга методүүдые хонишодой дунда үргэнөөр нэбтэрүүлхэ.

— Нүхэр Осохеевэй ажал хүдэлмэрийн дүй дүршэл тухай брошюра бэшэжэ гаргахыень депутат нүхэр А.И. Целовальниковта даалхаха.

Малшан. 1973, февральин 8. Н. 2

ЭРХИМ ХОНИШОНОЙДО

(Зураглал)

Алтан намар айлшалан, газаамнай ерэнхэй. Ногоон торгон хүнжэлөөр бүрхөөгдэһэн тала дайдамнай, хада ууламнай эртын намарай алтан шаргал зүһэндэ орожо, аглаг дайдаяа хушажа эхилээ.

Гэдэргээ бусахадаа, колхозой шофер Николай Таглановой ашаанай ехэ машинын кабина соо һуугаад, Бүлэг-Шэбээ хүрэжэ ерэбэб.

Эгээл энэ үеэр, намжаа дулаахан нажарай хүүлшын үдэрнүүдэй алтан дэлхэйтэээ хахасажэ байхада, тон

дулааханаар улаан шаргал наранай элшэ туяагаа сасаргажа, аглаг дайдаяа шаран байхада, албанайш бэшэ, харин өөрын хэрэгээр амаралтын нэгэ үдэрнүүдтэ «Улаан-Аха» ошоһон байнаб.

Бүлэг-Шэбээ... Ёһотойл нэрэдээ таараһан нютаг даа. Бүлэг шэбээнүүд урда хажууһаань энэ тала дайдые хүрээлэн байдаг. Эгээл эндэ «Улаан-Аха» колхозой зарим хонин хүрэгүүд үбэлжэдэг юм. Урданиинь хэдэн хониной отарануудые ба үхэрэй гүүртэнүүдые хараһан малшад эндэ үбэлжэдэг һэн. Теэд 2-3 жэлэй саада тээ ехэ гэгшын аадар борооной ороходо, хойто хадань нуража, шулуу шохойгоор, һайр элһээр нилээд сабшалангай талмае хушаа бэлэй. Тэрэ гһэнһээ хойшо айлнууд үсөөрөө һэн.

Бүлэг-Шэбээдэ жэлһээ жэл бүри аймагай эрхим хонишодой тоодо ороһон, Аха нютаг соогоо соло сууда тараһан хонишон Цырен-Жаб Ошорович Доржиев Татьяна Дашеевна нүхэртэйгөө үбэлжэдэг юм.

Минии ерэхэдэ, гэрэй эзэн гүрэндэ тушаагдаха хонидые туужа, Моондо ороһон байгаа бэлэй. Ошоһоор үнишэг болоһон, одоол мүнөө орожо ерэхэ болоһон байгаа.

Гэрэй эзэн эхэнэр Татьяна Дашеевнатай уулзажа, нилээд удаан хөөрэлдэбэб.

Татьяна Дашеевна хара багаһаань хойшо мал ажалда хүдэлһэн, тон дүй дүршэлтэй болоһон нүхэр. Бүри багадаа өөрынгөө эхэ Жама Таржитовнагай һаалишан ябахадань, ехэ туһахүргэдэг байгаа. Тиигээдехэшэг болоходоо, залуу комсомол басаган өөрөө һаамхай үнеэдые даажа абажа, колхозой һаалишан болоһон юм. һаалишанаар 10-аад жэл хүдэлһэн намтартай. һаалишаншье ябахадаа, ажалдаа амжалтатай һэн. Гэртэнь олон янзын Хүндэлэлэй грамотануудые харабаб. Залуу комсомол басаганай ажалдаа абьяастай, хэлэһэн үгэдөө эзэн, зоримгой зантай байхадань колхозой правлени ба парторганизаци хонин ажалда томилһон байгаа. Тэрэ гһэнһээ хойшо 24 жэл болобо. 24 жэл соо Татьяна Дашеевна огто хонин ажал дээрэ хүдэлөө, гансал эхэ хонидой отарада.

24 жэл гээшэмнай ехэл олон жэл ха юм. Хүнэй хахад наһан.

Эгээл эрхим хайн наһаа энэ ажалда үнгэргэһэн, ёһотойл хонин ажалай орёо онсо аргуудые нилээд шудалһан нүхэр даа.

— Хонин ажал дээрэ хүдэлхэдэ тон хүшэр хүндэ ха юм. Тиин гэхээ эхэ хонидой отарада. Энэ ажалтнай таниие хашарааха болоогүй гү? — гэжэ Татьяна Дашеевнаһаа асуубаб.

— Юу хэлэбэ гээшэбта? Одоол хашараагүйб даа. Пенсидээ гаратараа ажаллаха бээб гэжэ ханагшаб, — гээд урдаһаам энеэбхилэн хэлэбэ.

Юрэдөөл энэ зоримгой эхэнэр хашараагүй байгаа ёһотой гэжэ досоогоо бүтүүхэн ханажа һуугаа һэм.

Мал ажалда хүдэлхэ гээшэмнай тон хүндэ даа. Амаралтын үдэр гээд, малай хорёо хашаа соогоо хаагаад ябашахагүйш, мүнөөдэр хорёо соогоо байг даа, үнжэг, үглөө гаргажа эдеэллэнэ бээб гэжэшье һуухагүйш. Амиды зөөри ха юм даа.

Илангаяа эхэ хонидые харууһалжа байхадаа, залуу зандар ябахандаа, эхэ хонидой отарада нэгэ хэды соо ажаллаһан болоод, энэ ажалай амтые хайса туршаа һэм. Энэ ажалда абаһаар лэ хүн хүдэлжэ шадахагүй. Ёһотой тэсэмгэй, ажалай жолоо жамые хайса мэдэхэ, хүндэлхэ хүн гэжэ тобшолол өөртөө гаргаа бэлэйб.

Һанаад үзыт даа... Хониной хурьгалжа байха үе, хонишод бүхэли сүүдхэ сүлөө забдагүй, хүл дээрээ. Гэртэ орожо, сайшые бариха сүлөөгүй байхаш. Үглөөгүүр үүр хираанаар бодожо, хонидоо илгаха, үбһэ эдюулхэ, хээрэ гаргажа хараха, хото хорёо соохиёо сэбэрлэхэ, хурьгадта ба хурьгалһан хонидто эдээ хоол бэлдэхэ, тиигэхээр хонидоо хүхүүлхэ, эдеэллэхэ... Иигэхээр лэ үдэр хоног дууһашаха. Һүнииний одоол бүхэ нойр бариха байха даа гээд ханахаш, теэд хонишоной нойр хүрэхэ аал? Үбэлэй ута һүнидэ 2-3 дахи хотон соогоо орожо, хонидоо эрьехэш: энэ һүни 20-ёод хонин хурьгалха байг даа, тэдээн соо залуу түлгэнүүд. Эдэнэр одоо туляаха даа. Хурьгаяа голожо, уураг дээжэһээн хүхүүлэнгүй байха сагууд али олон дайралдадаг гээшэб? Уурагаа хүхөөгүй хурьгад ондошые ороходоо муунууд байдаг лэ.

...Хонишоной ажал яһалал хүндэ гэжэ тобшолол гаргабади. Тон хүндэ.

Татьяна Дашеевна энээнине хайн мэдэрнэ.

— Хонидой хурьгалжа байха үедэ тон хүндэ болодог юм.

Бидэ жэлһээ жэлдэ нүхэртээ сакманщик үгы гарадагбди. Үбэлэй амаралтын үедэ үхибүүднай ерэжэ, нилээн ажалдамнай туһалдаг юм, — гэжэ хонишон хөөрэнэ.

Татьяна Дашеевна Цырен-Жаб Ошорович хоёр долоон үхибүүдэй эхэ эсэгэнэр юм. Ехэ басаганиинь мүнөөжэл 10-дахи класста нуража байнхай, эгээ басаганиинь үшөөшье бага, гэртээ байдаг. Баян дэлгэр, үнэр хажар зон даа. 1972-1973 хонин ажалай жэлдэ эрхим хайн амжалта туйлажа, Татьяна Дашеевна Доржиева аймагай «Эрхим хонишон» гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэхэн байна. Гансашье энэ үнгэрхэн жэл амжалта ерэнэ бэшэ, хүдэлжэ эхилһээрнь ходол ааб даа.

1964 ондо манай ороной ниислэл хото Москвада Хүдөө ажахын выставкэдэ ошоһоноо одоошье мартадаггүй: хэды олон хүдөө ажахын түрүүшүүлэй туйлалтануудые үзөө хараа гээшэб, мүнхэ Ленинэй дурасхаалта Мавзолей хүнэй ханаа сэдхэлдэ мартагдаха аал?

1966 он. Александр Уладаевич Хахалов манай Аха нютаг ерэжэ, ажалай түрүүшүүлдэ орден медальнуудые, үнэтэ бэлэгүүдые барюулһан байна. Тиихэдэ Татьяна Дашеевна Хахаловай гарһаа Хүндэлэлэй грамота абаһанаа мүнөөшье мартадаггүй, Татьяна Дашеевнагай сээжые «Эхын алдар» гэжэ III шатын орден, «Ажалай габьяа» гэхэн медаль шэмэглэдэг.

Юһэдэхи табан жэлэй гурбадахи шиидхэхы жэлдэ эдэнэр баһал үндэр социалис уялгануудые абаһан байна: 100 эхэ хонинһоо 90 хурьга абаха, нэгэ хонинһоо дунда зэргээр 2 900 г нооһо абажа, гүрэндэ тушааха. Энэ үндэр уялгая хонишо бүлэ дүүргэхэл бээ гэжэ найдагдана. Юундэб гэхэдэ, хонид тарган тобирнууд, хайн зуһажа гаранхайнууд.

Ажалай эгээл гол соо ябаһан малшадта анхаралаа ехээр хандуулжа, хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэжэ, нүүдэл библиотечкэнүүдээр хангажа, саг үргэлжэ ябажа байха болоо хаа, Баруунголой сельсоведэй культурын хүдэлмэришэд ехэл хайн байха байгаа гэжэ ханагдана. Тэдэнэр ехэл удаанай хүлээлгэхэн айлшад юм хаш.

Малшан. 1973. № 20. Н. 1

ҮНДЭР НАҢАТАЙШЬЕ ЫАА

Мэнэ хаяхан «Коммунизм» колхозой түб болохо Балагта нууринда албанай хэрэгээр ошоходоо, тус колхозой үнинэй малшан Долгор Дылгыровна Унжуеватай золгобоб. Тиихэдэ колхозой 9 харын дүнгүүдые хараһан колхознигуудай хамтын суглаан боложо байгаа хэн. Ажахынгаа түрүү зонуудые урматайгаар дурдан, тус колхозой түрүүлэгшэ Б.Ц.-Ж. Мунконов тэдэндээ шангуудые барюулжа байхадаа, нүхэр Унжуева тухай хэдэн халуун үгэнүүдые хэлэн, бэлэг барюулхадань, энэ наһажаал эхэнэртэй заабол танилсажа, ажал хүдэлмэри тухайнь асууха байна гэжэ зосоогоо ханажа нуугаа бэлэйб.

Нэгэ забһарта Долгор Дылгыровнатай золгожо, бага зэргэ хөөрэлдөө хэм.

Долгор Дылгыровна Унжуева түрэл колхоздоо ехэл үнинэй ажаллана. 1941-1945 оной хатуу гал жэлнүүдтэ эхэнэрнүүд лэ гол түлэб тылэй ажалда бүхы хүсэ шадалаа элсүүлжэ, хархис муухай фашистнарые дараха хэрэгтэ өөһэдынгөө хубитые тон ехээр лэ оруулаа бэлэй. Нүхэр Унжуева эгээл тэрэ үеэр ямар ажалда ябаагүй гээшэб? Тиихэдэ эгээл залуу, эгээл хүдэлхэ дээрээ ябаа бшуу даа. Хэдэн моридые абаад шаргаар Мондоһоо ашаашье зөөгөөд үзөө, үбһэндэшье ябаа, хонидые ехэ олон жэл соо хараа.

— Ехэнхи наһаа хонин ажал дээрэ үнгэргөө юумэб, нубай хонидые гансаараа хододоо харан гарадаг хэм, — гэжэ энэ нүхэр хөөрэнэ. — Тиихэдэ 1945 ондо коммунист партиин гэшүүн боложо ороод, миллион партиин гэшүүдэй нэгэниинь гээшэб гэжэ омогорхон ханаандаа ябагшаб.

Мүнөө нүхэр Унжуева Жэлгэндэ залуу түлгэ хонидые адууһална. Гурбадахи жэлэй залуу хонидые ходо харууһалдаг юм. Залуу малнуудые ямар хүн адууһалжа гаранаб, тэрэнһээ саашанхи хонин ажалай хүгжэлгэ дулдыдаха бшуу даа. Мүнөө байхада 274 хонитой. Петя гэжэ хүбүүтэйгээ тэндэ үбэлжэхөөр хараална. 1972-1973 хонин ажалай жэлдэ мүн лэ 130-аад залуу түлгэнүүдые абаад, Жэлгэндэ үбэлжэжэ гараа юм. Тиихэдэ нэгэшье хонин гарзада гараагүй, хуу бүрин бүтэн, тобир

тарганаар хүйтэн үбэлөө дабажа гараад бэлэй. Петя хүбүүнийн хургуулида хуража байгаа. Долгор Дылгыровна гансаараа энэ харюусалгата ажалдаа ябахаар жэлээ үнгэргөө хэн.

Юүэдэхи табан жэлэй гурбадахи жэлые эрхим хайнаар лэ үнгэргэжэ гараха ханаатай. Энэ олон үгэ үгы, даруу эхэнэр ханахан ханаандаа хүрэхэ, Агууехэ Октябриин социалис революциин 56 жэлэй оёе ажалай шэн габьяатайгаар угтажа байһаниинь хайшаалтай.

Малишан. 1973. № 131, ноябриин 1

Гүрэндөө — эрхим шанартай нооһо!

ҮҮҮЛШЫН ҮДЭР

Нурандиин шэлээтэй, томошье, багаханшье шулуугаар бүтээжэрхиһэн харгы арайшье гэжэ гаталаад, сэнхир хүхэхэн «Кубанец» автомашинамнай Хужарай үргэн уужам тала дайдаар хатаргажал үзэбэ.

Уданшьегүй Хужар тосхоной баруун захата, Аха голой эрьедэ дүтэхэн баригдаһан хони хайшалха хушалтада дүтэлжэ ерэбэбди. Энэ пунктда хүрэхэ ерэхэдэмнай, үдэрэй эдеэндэ дүтэлһэн саг байба. Алтан шаргал наран элшэ туяагаа элбэг дэлбэгээр аглаг дайдадаа эльгээжэ, аргагүй халуун бүгшэм үдэрэй эхилһые гэршэлжэ үгэнэ. Байгаали уданшьегүй ажальетнай түгэсхүүлээд, нилээд ехээр угааха дуһалаа бэлэглэжэрхихэб гэжэ найдуулһандал халуун.

Нарабша доро хүн зон олон... Хонидой мааралдаан, электромашинкануудай шэнгэхэн абьян, хүнүүдэй хирэ-хирэ болоод дуугаралдаһан дуун — хуу баран нэгэл хайхан ажалай хүгжэмдэл соностон дуулдана. Ажаллажа байһан зоной шарай шэртээд үзэхэдэ, ехэл эсэшэһэншье хэбэр бии, теэд ехэ ажал бүтээжэ, урма зоригоор түгэлдэрнүүд, дорюун хүхюун алхасатайнууд. Юүндэб гэхэдэ, мүнөөдэр хони хайшалган түгэсэхэнь ха юм. Арбан үдэрэй туршада тэдэ зоной хэһэн ажал, хонишодой жэлэй дүн, колхозой хахадтань болохо олзо доход.

Эгээл түрүүлэн Цыремпил Хаптагаев Владимир Будаев хоёр баряад байһан хониёо «эхыһэнь» халгаагаад, табижархибад.

Мүн тэдэнэй хажууда ойрохон Софья Захарова хүбүүнтэйгээ хонинойнгоо нооно баһал шадамараар хирганад. Гар хайшашад сооһоо Долгод Будаева Жамса Патархеев хоёр онсо шалгарнад. Мүн лэ нургуулин нурагша Люда Хаптагаева аха нүхэдһөөн дутахагүй гэжэ, ехэл оролдоно.

— Хони хайшалалгамнай үшөөшье найнаар ябаха аад, электроагрегаднай түрүүшын 4 хоногто бэлэн болонгүй, ганса гараар хайшалжа, бага зэргэ һаатаабди.

Мүнөө байхада байрадаа ороод байнабди. Үдэртөө нэгэ отара хонид хайшалагдаад тарана. Мүнөө хонишон Сырен-Ханда Дугаровагай хонид хайшалагдахаа байна. Энэ үдэр ажалаа түгэсэхэ юмди, — гээд классировщигоор ажаллажа байһан Юлия Чимитовна Самаева минии асуудалда харюусаа хэн.

Хужарай хайшалалгын пунктда, «Улаан-Аха» колхозой мүн бусадшье гурбан пунктнуудтань, түлөөһэнэй, урмашуулгын талаар нилээд ехэ юумэн хэгдэнэ. Эндэ хайшалалгын шанарай, нооһоной шанарай хойноһоо ехэл харагдажа байдаг. Эрхим хайшалагшадые урмашуулхаар гурба-гурбаад хоногтоо ажалай дүн согсологдоно, эрхимлэгшэд мүнгэн шангаар урмашуулагдана. Нэгэдэхи шанда хүртэгшэд 10 түхэриг мүнгэн шан абана, хоёрдохидонь 7 түхэриг, гурбадахидань 5 түхэриг. Түрүүшын 6 үдэртэ Софья Захарова түрүүлжэ, хоёр дахин 10-аад түхэригөөр урмашуулагдаһан байха юм, хоёрдохи шанда хүртэгшэд гэбэл: Цыремпил Хаптагаев Владимир Будаев хоёр.

— Хайшалалгамнай яһала эмхитэйгээр түгэсэхэнь. Колхоздомнай 4500-аад хонид бии юм. Олонхи хонишодоймнай отараһаа дунда зэргээр хонин бүридэ гурбан килограмм ноохон абтахань. П.Б. Быковэй, Т.Д. Галсановагай, Владимир Мунконовой, Д.Д. Будаевагай отарануудай хонид ехэл хөөрэсэ һайтай байба, ехэшье ноохон тарахаар хараалагдана, — гээд Юлия Чимитовна саашань хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ.

Хониной нооно хайшалга дүүрэбэшье һаа, үшөө нилээд хэгдэхэ ажал бии гээшэ. Хайшалагдаһан нооһоёо мэшээглэхэ, уяха оёхоһоо, хэмжэхэ, дүнгүүдые тодорхойлон гаргахаһаа захалаад, хонидой гуртовани гэжэ үшөө нэгэ ажал байна. Эдэ бүгэдээ ойрын сагта дүүргэжэ, тэжээл бэлдэлгэ гэжэ эгээл

харюусалгатай ажалдаа бэлэдхэл хэжэ, эмхи гуримтайгаар орохо тон шухала.

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, «Улаан-Аха» ба аймагаймнай бусад колхозууд «сагаан алта» суглуулгаяа эмхи гуримтайгаар, түргэнөөр, хүүлшын сагай таарамжатай байгаалин уларилые шадмар бэрхээр хэрэглэн дүүргээ гээшэ.

Теэд сүлөө сагаа хүхюунээр үнгэргэхэ дүүрэн арга боломжо бии байгаал даа. Юундэшьеб даа, хүдөөгэй соёл культурын хүдэлмэрилэгшэд энэ таарамжатай сагые хэрэглэнгүй, һонирхолтой концерт, хөөрэлдөөнүүд, нүүдэл библиотечкэнүүдые бэлдэн эмхидхэнгүй, ажалшадаа соёл культурын талаар хангангүй үлэшэһэниинь гэмшэмээр.

Малшан. 1974. № 86 (июлин 18). Н. 1

ХОНИШОН НАЙДУУЛНА

Мүнөө аймаг доторной хониной түл абалга гэжэ айхабтар халуун хаһа түлэг дундаа ябажа байна. Илангаяа «Коммунизм» колхозой хонишод олон хурьгадые абahan байха юм. Мүн бэшэшье колхозуудта хурьгад түлэг адхаржа, хонишод үмдэһэн малгайгаа абаха сүлөөгүй ажаллажа байнад. Жэшээлхэдэ, В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо хонин ажал дээрэ Ким Жамсаевич Базаров ажалладаг. 1974 оной хонин ажалай жэлдэ нүхэр Базаров муу бэшэ дүнгүүдтэй гараһан байха юм. 100 эхэ хонинһоо 85 хурьга абahan, 875 килограмм нооһо бүхы хонидһоо хайшалха хаа, 1 114 килограмм хүрэтэр хайшалжа, абahan үндэр уялгаяа нэрэтэй түрэтэйгээр дүүргэжэ шадahan байна. Энэ амжалтынгаа түлөө урмашуулагдажа, Москва хото ВДНХ-да ошоһон, ВДНХ-гай бронзо медаль ба 50 түхэриг мүнгэн шанда хүртэһэн юм.

Мүнөө жэл залуу хонишон муу бэшэ дүнгүүдтэй, һаяын мэдээгээр, 170 хурьгадые абahan, даамта хонидойнь хүсэ тамир

хайн. Үшөөшье олон хурьга абахаар коммунист К.Ж. Базаров зоригжонхой ажаллажа, партиин ЦК-гай хандалгада харюу болгон, абаһан социалис уялгаяа дүүргэхээр найдуулна.

1975 он, январин 20

КОЛХОЗ ДОТОО ТҮРҮҮЛЭЭ

Хонидой түл абалга гэжэ тон шухала кампани манай колхозууд дотор болоод үнгэрбэ. Ямар нэгэн ажахы, зарим хонишод абаһан түсэб, уялгаяа сүм дүүргэжэ, юһэдэхи табан жэлэй түгэсхэхы жэлые эрхимээр, ажалай ехэ амжалтаар үнгэргэхээ оролдожо, унаһаншье малгайгаа абаха сүлөө забдагүй ажаллажа, ажалай баатаршалга гаргаһан байха юм.

Жэшээлхэдэ, «Улаан-Аха» колхоз хони үсхэбэрлхэ томошог ажахынуудай нэгэн гэжэ аймаг дотороо мэдээжэ болонхой. Энэ ажахын хонишод муу бэшээр ажаллажа, 100 эхэ хонинһоо 87 хурьга дунда зэргээр абаһан байна. Энэ болбол манай эрхэ байдалда туйлагдаһан ехэшэг туйлалта ааб даа.

Тус колхозой түрүү хонишон Даря Лопсоновна Дугароватай һаяхан уулзажа ажал тухайдань хөөрэлдөө һэм.

Даря Лопсоновна мүнөө жэл 100 эхэ хонинһоо 92 хурьга абажа, ажахынгаа хонишодой дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ эрхимлэжэ, нэгэдэхи һуурида гараһан байна. Энэ хонишон хэлэһэн үгэдөө хүрэжэ, абаһан уялгаяа дүүргэжэ шадаа. Нүхэр Дугаровагай туйлаһан амжалта ехэ холоһоо эшэ үндэһэтэй юм. Үшөө багахан үхибүүн ябахадаа эжытэйгээ хамта мал ажалда хүдэлэлсэжэ, мал хайшан гэжэ тобир тарганаар, гарза хороолтогүйгөөр хаража гарадаг юм гэхэн орёо хүндэ аргада һураһан байна. Энэ нүхэрнай хонин ажал дээрэ 20 гаран жэлдэ ажаллажа байнхай. Хорёод жэл соо гансал эхэ хонидой отарада хүдэлхэ гээшэмнай ажалай ехэ баатаршалга боложо үгэнэ ха юм.

Даря Лопсоновна гэр бүлөөрөө өөрынгөө нүхэр Валерий Семёновтой, Сырен-Ханда басагатайгаа зунай үедэ Сайлагай энгэрнүүдээр, үбэлэй сагта Булагта хонин хүрэгөө харууһалжа гарадаг заншалтай.

— Зунай үедэ хурьгалха хонидые найнаар харууһалжа, тобир тарган болгоод, энэениенъ үбэлэйшье сагта бууруулангүй, хурьгалха хонидто онсо анхарал хандуулан, тэдэнээ тусгаар эдеэллэжэ түл абахада найн юм. Тэдэнһээ томонууд хурьгад гарадаг, — гэжэ Даря Лопсоновна минии асуудалда харюусаба. — Үшөө гараһан хурьгадаа найнаар харууһалжа, тусгаар эдеэллэжэ байгаагүй һаашни, эдэнэр үбдэжэ, гарза хоролтодо гаража эхилдэг. Загаһанай тоһо, һуулгахада ехэ найн. Мүнөө байхада үбһэ, зелёнко хомор болошоо. Тиигэбэшье обёосто аарса холёод уулгадагбди, улаан талха бүлээн уһанда худхаад, үшөө уулгадаг заншалтайбди. Эдэмнай найн эдээ хоол гэжэ мэдээжэ ха юм. Хурьгад түргэн ехэ болодог.

Энэшье тон зүб, гараһан хурьгад хэдышье томонууд солгёон түргэнүүдшье һаа, найнаар харууһалаагүй болбол, гарзатай байжа, хохидолдо оруулхаараал оруулхал даа.

Хурьгадаа эхэнэнь һалгаахадаа тус тустань 25 кг болгохо ёһотой юм. Энэ бүлын туйлаһан амжалта үшөө эли тодоор ноһо хайшалһанай һүүлээр мэдэгдэхэ. Тиигэбэшье эдэнэр табан жэлэй түгэсхэхы жэлые ажалай амжалтаар үнгэргэхээ бүхы арга боломжонуудаа элсүүлэн ажаллана.

Малшан. 1975. № 33 (мартын 19). Н. 1

УЯЛГАЯА ДҮҮРГЭБЭ

В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой 2-дохи бригадын Шарза. Монголжон нютагуудай хонгор дэлюун тала дайдаар, үндэр эгсэ хада уулаар олон тоото хонидой нюдэ хужарлуулан, сэдхэл баясуулан халюуран бэлшэжэ ябахыень үбэлэй янгинама хүйтэндэшье, хабарай хагсуу һалхиндашье, намарай налгай сагташье, намарай тарган үедэшье хаража боломоор.

Эдэ олон хонин хүрэгүүдэй нэгэ отарын эзэнээр Сэбэг Дашеевна Галсанова ажалладаг юм. Хонин ажалда хүдэлхын урда тээ нүхэр Галсанова үни удаан саг соо түрэл колхоздоо һаалишанаар хүдэлһэн байха. Һаалишан ябахадаа, алдар суутай ябаһан байна: тэрэнэй һааһан, бариһан сагаан эдээ хүн ехэ далайтай жэшээлмээр болоһон лэ байха.

Ажалдаа абьяастай бэрхэ хадань тус колхозой хүтэлбэрилэгшэд Сэбэг Дашеевнада хонишон болохыень дурадхаһан юм. Тиигэжэ энэ нүхэрнай хонин ажалда орожо, энэ шухала һалбарида баһал өөрынгөө хубитые нилээд ехээр оруулна. Хонишон болоһоор нилээншье саг үнгэрбэ. Дүй дүршэл, амжалташье ерээ.

Байгша ондо КПСС-эй Центральна Комитедэй, арад зондоо хандаһан Хандалга соо иимэ үгэнүүд элээр соностоо бэлэй: «Хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилгэ гүрэндэ худалдалгы дээшэлүүлэгты: ...мяха, һү, үндэгэ болон бусад продуктуудые улам ехээр үйлэдбэрилэгты». КПСС-эй ЦК-гай Хандалгада харюу болгон, тус хонишон үндэр социалис уялга абаһан байгаа. Тэрэ уялгаяа бэелүүлжэ шадаа бшуу даа. 1974-1975 оной хонин ажалай жэлдэ, хэды шэрүүн хүйтэн сагшье болоо хаань, дааж абаһан хонидоо бүрин бүтэнөөр, хүшэ тамирынь ехээр бууруулангүй гаргажа шадаһан байна.

Сагаан алта хайшалалганай үедэ бригада дотороо дэлгэрһэн мүрысөөндэ баһал эрхимлэжэ, түрүү һуурида гараа. Дааж абаһан 411 хонинһоонь «үбэлэйнь дэгэл» тайлахадаа, 1 092 центнер «эрхим шанартай ноһо хайшалжа, гүрэн түрэдөө тушаахаб» гэжэ уялга абаһан байгаа. Уялгаяа үлүүлэн дүүргэжэ шадаба. Хайшалһан ноһониинь 1 300 центнер болоһон юм.

Иигэжэ колхозой түрүү хонишодой нэгэн Сэбэг Дашеевна Галсанова бага гаргашатай, эрхим шанартай продукци гүрэндөө тушаажа, колхоз дотороо эрхимлээ.

1976 оной февраль һарада зарлагдахаяа байһан КПСС-эй XXV съездые ажалай ехэ амжалтаар угтахал байха гэжэ һанагдана.

Малшан. 1975. № 89. Н. 1

ТАБАН ЖЭЛЭЙ ДҮҮРГЭЛТЭДЭ...

В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой Шарза гэжэ үбэлжөөнэй һууринда жэлһээ жэл бүри хонишон С.Д. Цыбиковэй гэр бүлэ һуудаг юм. Эдэнэр эрье хонидые адууһалдаг.

Июль һарын һүүл багта үнгэргэгдэһэн аймагай хонишодой заншалта зүблөөн дээрэ хонишон Самбу Цыбиковэй бригада

эрьенүүд, хусанууд, түлгэнүүдые харууhalдаг хонишодой дунда онсо шалгаран, эдэ хонишодой дунда дэлгэрhэн мүрысөөнэй дүнгөөр хоёрдохи huурида гараа hэн. Тиигэжэ тус бригада райком партиин болон аймгүйсэдкомой зүгhөө Хүндэлэлэй грамота, үнэтэ бэлэгээр урмашуулагдаа бэлэй.

Мүнөө Маларай уужам тала дайдаар хонидоо бэлшээжэ, хүсэд хайн таргалуулаад, ерэхэ үбэлжэлгые угтаха зорилготой. Иигэжэ эдэнэр табан жэлэй дүүргэлтэдэ өөhэдынгөө хубита оруулалсажа, 1976 ондо зарлагдахаа байхан партиин XXV съездые хайнаар угтахар хараална.

Малшан. 1975. № 101 (августын 22)

ХОНИШОДОЙ АМЖАЛТА

Аюр Шоёнович Гармаев гэр бүлэтээе хонин ажалда ороhoор тиимэшье үни болоогүй, урда жэлнүүдтэ мал ажалда ехэшье хүдэлөөгүй хүн юм. Харин тэрэнэй нүхэр Ольга Габанова олохон жэлдэ малшанаар хүдэлөө.

Эхэнэрэйнь дүй дүршэл, гэрэй эзэнэй ажалда шударгы бэрхэ, зүрхэтэй — эдэ бүгэдэ шанар шэнжэнүүд хамтараад, дааж ябахан ажалдань ехэ амжалта асаруулаа.

1975 ондо хонин ажалай жэлэй дууhахада, тэдэнэй бригада аймаг дотор хурьгалха хонидой хонишодой дунда дэлгэрhэн мүрысөөндэ илажа, нэгэдэхи huурида гаража, КПСС-эй райкомой, аймгүйсэдкомой Хүндэлэлэй грамота, үнэтэ бэлэгээр шагнагдахан байха юм.

Тэдэнэй дүн хараад үзэхэдэ баясуулма, нюдэ хужарлуулма: 485 эхэ хонинhoо 488 хурьга абажа түлжүүлээ, энэмнай болбол, 100 эхэ хонинhoо 101 хурьга абахан болоно ха юм (хайн лэ амжалта!). Тиихэдэ хони хайшалха үедэ бүхы хонидhoонь 1 500 килограмм нооho хайшалха, дунда зэргээр нэгэ хонинhoо 3 килограмм 800 грамм нооho абажа, гүрэндэ тушааха гэхэн уялгатай байгаа. Тэрэнь хэр зэргэ дүүргэгдээб гэбэл, иимэ: бүхы хонидhoонь 2 050 килограмм нооho хайшалжа, нэгэ хонинhoо 4 килограмм 200 грамм нооho суглуулжа абаа. Хурьгадые эхэхэнь halгааха үедэ нэгэ хурьганай шэгнүүр 27,7 килограммда хүргэхэн байна.

Эдэ бүгэдэ манай нютагай эрхэ байдалда абтаһан эрхим дүнгүүдэй нэгэн боложо үгэнэ ха юм. Эдэ хуурай тоонуудай хажуугаар хэды ехэ ажал харагданаб? Унтаха нойргүй хонохо хүнинүүд, үбэлэй янгинама хүйтэндэ хада майлаар хонидоо атарлуулан бэлшээхэ үдэрнүүд, үшөөшье олон табан ажалнууд: хурьгалһан хонидоо, хурьгадаа эдеэллэхэ, хото хорёогоо сэбэрлэхэ, дулаалха... Юрэдөөл, хонишоной ажал дутаха һэн гү.

Мүнөө эрхим хонишон бүлэтээ зүһаландаа. Хээрын тунга, шэмэтэй ногоондо хонин хүрэгөө таргалуулжа, ерэхэ жэл баһал амжалта туйлахань дамжаггүй.

Ерэхэ жэлдэ манай орон дотор тон ехэ удха шанартай гүрэн түрын событи XXV съездын зарлагдаһанай жэл болохонь ха юм. Түрэл партиингаа ээлжээтэ съездые ажалай бэлэгээр угтаха байһанаа эдэ хонишод мэдүүлнэ.

Мүнөө эрхим хонишон А.Ш. Гармаев 1975 оной аймагай чемпион Ц.-Д. Д.-С. Цыбденовтэй, мүн лэ «Коммунизм» колхозой харууһалдаг хонишон С.Д. Ошорова ба бусад аймагай түрүү хонишодоор Эхэ оронойнгоо ниислэл хото Москвада Арадай ажахын туйлалтануудай выставкэдэ хабаадахаяа мордобо.

Түрүү хонишодтоо зорихон замдаа золтой ябаад бусахыень үнэн зүрхэнһөө хүсэе.

Малиан. 1975. №103 (августын 27). Н. 1

АЖАЛША ЭХЭНЭР

(Зураглал)

Би энэ эхэнэрые үнинһөө хойшо танихаб. Нэгэ нютагта түрэхэн зомди. Үшөө үхибүүн ябахадамни үбһэнэй звеногой ударидагшын хөөрөжэ һууһые эли тодоор һанадагби: «Энэ Сэдэн-Балжар ажалшал басаган даа. Мүнөөдэр баһал нормоёо үлүүлэн дүүргэбэл». Үнэхөөрөөшье, Сэдэн-Балжар эгэшые харахада ямаршые шиираг шамбай эрэшүүлһээ гээгдэнгүй, харин үбһэ сабшахадаа, бухал монсогойлходоо, тэдэнһээ үлүү бэрхэ, хурдан түргэн гээшэнь аргагүй һэн.

Һаял үбһэндэ ябажа, хажуур түрүүшынхией бариһан намдал адли үхибүүд үглөөнэй 4-5 сагаар ехэшүүлтэй хамта үртэхэндэ

гаралсаад, нюдэ балай эндэ тэндэ сабшажа ябатар, үүр сайжа, ажаллажа ябаһан нүхэдөө харахадамнай, хажуурнуудаа ялас-ялас далайлдан, нэгэ хүн мэтэ жэгдээр алхалалдан ябахань, «вжиг-вжиг, вжиг-вжиг-ууг» гэхэн хажуурай абьян харагдаагүй дирижёртой хүтэлбэри доро зэдэлһэн хүгжэмэй абьяндал, үглөөнэй сууряанда шэхэндэ эли һонороор дуулдахал даа. Үшөө алад саашань нюдөө үзүүлэн харахада, Сэдэн-Балжар нүхэдһөөнь нилээд урид гарашанхай (тэрэ зэдэлһэн хүгжэмэй харагдаагүй «дирижёр» энэл ха юм даа гэхэн бодол гансата толгойдо түрөөдхихэ), бэшэ нүхэдтөө жэшээ харуулан, эршэ зориг оруулан ябаха.

Гансашье үбһэ хуряалгада ябаа бэшэ юм ааб даа. Колхозой ажалье бүгэдыень туршаһан, хэхэн байха.

Һүүлшын хэдэн жэлэй туршада хонишон Осохеевэй гэр бүлэ ажалдаа ехэ амжалта туйлажа, аймаг соогоо түрүүшын «зуутан» болоһон юм. Энэ амжалта юунһээ эхитэйб? Зарим нэгэ хубинь дээрэ хэлээшэһээ эхитэй. Үни болоһон юумэн бэлигтэй уран зураашын зуражархиһандал элихэнээр нюдэндэм үзэгдөөд, хонишодой урагшатай ажалай нюуса энэл ажалай намтарһаа эхитэй гэжэ үшөө дахин элирүүлбэ.

...Тэрэ саһаа хойшо 20 гаран жэл үнгэрбэ. Сэдэн-Балжарай ажабайдалда нилээд ехэ хубилалта болоо. Энэ басаган хадамда гаража, «Улаан-Малшан» (мүнөө «Коммунизм») колхоз зөөжэ ерэбэ.

Колхозой правлени залуу бүлэдэ хонидой отара тушаажа үгэбэ. Эгээн түрүүлэн һубай хонидые харууһалжа захалбад.

Абаһаар амжалта ерээгүй юм ааб даа. Хүнэй наһанда ба ажалданьшые нэгэ янза сэлмэг үдэрнүүд байдаггүй ха юм, — бороотой, һалхи шуургатай үе яһала тушаалдадаг. Эдэнэй ажабайдалда баһа тиимэ байгаа.

Өөһэдөө ажалша һэн түлөөгөө яһала оролдолгоёо хүдэлмэридөө гаргаа. Түрүү хонишодой ажал хүдэлмэритэй танилсажа, дүй дүршэлөөр баян боложо, байн-байн ажалдаа һайн дүн туйлажа захалба. Ажалай жолоо жамые, ёһо заншалые һайнаар шуудалжа, таниха болоходонь, «Коммунизм» колхозой партийна организаци, правлени эхэ хонидой отарые даадхажа үгэбэд. Эхэ хонидые эдэнэр хаража эхилһээр 5-6 жэл болошобод.

Эгээ түрүүшын амжалта 1972 ондо ерэбэ. Тэрэ жэл эдэнэр 100 эхэ хонинһоо 99 хурьга абажа түлжүүлээ хэн. Хурьгадайн шэгнүүр эхэхэнь һалгаахада 27-28 килограмм татажа байгаа бэлэй. Удаадахи жэлдэ Аха нютагта үзэгдөөгүй ехэ амжалта туйлагдаба. Энэ бүлэ 100 эхэ хонинһоо 101 хурьга абажа бүрин бүтэнөөр түлжүүлбэ. Гэрэй эзэн Нима Осохеев «1973 оной аймагай чемпион» гэнэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. Энэ ехэ амжалтыень парти болон правительствэ үндэрөөр сэгнэжэ, Ажалай Улаан Тугай орденоор ахалагша хонишон Н.Ц.-Ж. Осохеевые шагнаба.

1975 хонин ажалай жэлэй дууһахада, аймагай хонишодой заншалта зүблөөн боложо үнгэрөө хэн. Энэ зүблөөн дээрэ хонишодой дүнгүүд согсологдоо. Сэдэн-Балжар Дашеевна Нима Цыренжапович хоёр 100 эхэ хонинһоо 99 хурьга абажа түлжүүлбэ, нооһонойнгоо түсэб үлүүлэн дүүргэбэд. Тиигэжэ эдэнэр хонишодой дунда дэлгэрһэн мурьсөөндэ муу бэшэ амжалта туйлажа, гурбадахи һуурида гарабад.

Мэнэ наяхан Сэдэн-Балжар Дашеевнатай золгошобоб. Үхибүүдээ хургуулидань асаржа, иишэ ерэнэн байба. Ажал хэрэгээрнь һонирхобоб.

— Мүнөө Шулуута Үбэртэ зуһажа байнабди. Хонидой хүсэ тамир хайн. Үтэлһэн хонидоо зун гүрэндэ тушаахаар үгөөд, 130 толгой залуу хурьгадые абаа һэмди. Тэдэмнай мүнөө үбэл хурьгалха. Хамта дээрээ 300-аад хонитойбди. Шэнэ хонидые хурьгалуулха гээшэ баһал ажалтай юм ааб даа. Хүндэхэн лэ үбэлжэлгэ болохонь хаш. Үбһэ ногооной ургаса муу. Тэрэнэй хажуугаар хура бороон ороод, муртэй үбһэ абхуулаагүй. Зелёнкошье муу гарана,— гэжэ ехэл һанаа зобонги ябаа хэн.

Үбэлжэлгээ Осохеевтэн Жэлгэндэ үнгэргэдэг. Эдихэ үбһэниинь хуу тооной зөөмэл. Зөөгдэһэн үбһэн түргэн дууһашадаг. Тиихэдэ үһаниинь холо. Шарга хүллэжэ, боошхонууд соо хэжэ асардаг. Эдэ бүгэдэ ажалдань нилээд һаалта хэнэ. Үбһэ, зелёноһоо гадуур хони, хурьгадтаа холисо эдуюлдэг юм. Аарса, комбитэжээл, обёос холигдоод, эдихэдэ амтатай тэжээл боложо үгэдэг. Сэдэн-Балжар Дашеевна Нима нүхэрэйнгөө хонидоо хаража гарашахада, гэртэхи,

газаагуурхи хүдэлмэриг эрхилдэг. Яаралгүй нуужа, сайшыг ууха сүлөөн болодоггүй.

— Хонидой хотон хүйтэн. Колхозой хүтэлбэрилэгшэд ханаагаа табижа, мүнөө намар хотыемнай дулаалжа үгэхэ хэн бэд даа. Хотоной хүйтэнхөө боложо, хони хурьгад гарзална, элдэбын үбшэн таһарнагүй, — гэжэ энэ ажалша эхэнэр хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ.

Эдэ бүгэдэ дутуу дундануудыг усадхабал, энэ бүлэ бүришыг ехэ амжалта туйлахаар лэ.

«КПСС-эй XXV съездыг нэрэтэй солотойгоор угтахын түлөө социалист мурьсөөн тухай» партиин Центральна Комитедэй тогтоол гаража, ехэ эдэбхи үүсхэл гаргаба. Энэ документ ажалай үндэр бүтээсэ туйлахын тула бүхы арга боломжонуудаа хүсэд дүүрэнээр элсүүлхэ хэрэгтэ эршэ зоригоо зорюулхыень бүхы совет хүнүүдыг уряална.

Тэдэнэй тоодо Сэдэн-Балжар Дашеевна Нима нүхэртэйгөө абаһан уялгаяа сүм дүүргэхын түлөө бүхы ханалаа табижа байха.

Малишан. 1975. № 111 (сентябриин 13). Н. 2

МУРЫСӨӨНДЭ ИЛАГШАД

Ахын аймагай хонишодой зүблөөн дээрэ социалист мурьсөөнэй дүнгүүд согсологдожо, түрүүшүүл элирхэйлэгдэһэн байна.

Колхозууд хоорондын мурьсөөндэ «Коммунизм» (түрүүлэгшэнь Б.С.-Ж. Мунконов) колхоз илажа, КПСС-эй райкомой ба аймгүйсэдкомой дамжуулгын Улаан тугта хүртэбэ. Тус колхоз хониной тоо толгой олошоруулха түсэб 132,8 процентээр, гүрэндэ нооно худалдаха даабарияа 121 процентээр дүүргэбэ. 100 эхэ хонин бүрихөө 95,8 толгой хурьгадыг абаа, 3 килограмм 380 грамм нооно хайшалаа.

«1975 оной аймагай чемпион» гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэһэн тус колхозой хонишон С.-Д. Д.-С. Цыбденовтэ аймагай суута хонишон Д.С. Патархеевагай нэрэмжэтэ шан барюулагдаа. Энэ хонишон 100 эхэ хонин бүрихөө 104,6 хурьга абаһан, нэгэ

хонинһоо 4 килограмм 786 грамм нооһо хайшалһан, тиихэдэ нэгэ хурьганай шэгнүүр эхэһээнһь һалгааха үедөө 29 килограмм 930 граммда хүргэжэ шадаа.

Мүн эхэ хонидой отарын хонишодой дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ энэл колхозой хонишон А.И. Гармаев нэгэдэхи һуури эзэлжэ, Хүндэлэлэй грамота, үнэтэ бэлэгээр шагнагдаба. Нүхэр Гармаев 100 эхэ хонин бүриһөө 100,7 хурьга абаһан, хурьганай дунда зэргын шэгнүүр эхэһээнһь һалгаахадаа 27 килограммда хүргэһэн байна.

Иигэжэ «Коммунизм» колхозой хонишод эрхим дүнгүүдые туйлажа, аймагай самбарта бэшэгдэхэ эрхэтэй болобо.

Бурад үнэн. 1975. № 196

МҮРЫСӨӨН ҮРГЭЛЖЭЛЬӨӨР

Хонидой нооһо хайшалалгын дүүрэжэ, хурьгадай эхэһэ һалгаагдахада, ажахынуудай хонишодой, ажалайнь үшөө нэгэ жэл үнгэрбэ гээшэ. Һаяхан В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой түб һууринда Ахын аймагай ажахынуудай ахалагша хонишод сугларжа, юһэдэхи табан жэлэй түгэсхэхы жэлдэ туйлаһан дүнгүүдээ согсолжо, саашанхи хараа зорилгонуудаа зүбшэн хэлсэбэ.

Үбэлжэлгын хэды хүшэр хүндэ байбашье, аймагай хонишод урда жэлнүүдтэ орходоо горитой амжалта туйлаа. Тусхайлан хэлэхэдэ, нооһо хайшалжа гүрэндэ худалдаха түсэбөө 112,1 процентээр, хонин хүрэг олошоруулха даабаряа 124,9 процентээр дүүргэбэ. Тиихэдэ аймаг дотор дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ эрхимлэһэн «Коммунизм» колхозой хонишод гүрэндэ нооһо худалдаха түсэбөө 121 процентээр дүүргэжэ, 100 эхэ хонин бүриһөө 95,8 хурьга түлжүүлээд, хонин бүриһөө 3,380 грамм нооһо хайшалһан байна.

Хонишодой бригадануудай дунда дэлгэрһэн мүрысөөндэ «Коммунизма колхозой ахалагша хонишон С.-Д. Цыбденов эрхимлэжэ, аймагай чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. Энэ нүхэрнай 100 эхэ хонин бүриһөө 104,6 хурьга түлжүүлээд, хонин бүхэнһөө 4,786 грамм нооһо хайшалаа.

Удаадахи хууринуудыг тэрэл колхозой хонишон А. Гармаев, «Улаан-Аха» колхозой В. Семенов. В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой К. Базаров гэгшэд хубаалдаһан байна.

Тус зүблөөндэ хабаадалсаһан олон түрүү хонишодтэ Эхэ оронойнгоо ниислэл хото — Москвада ВДНХ-да ошохо түлөөһэгүй путевка барюулагдаад, саашадаа хонишодой дунда социалис мүрысөө улам үргэнөөр дэлгэдрүүлхэ тухай хэлсээ.

Буряад үнэн. 1975. № 205.

ХОНИШОДОЙ АЖАЛ ХЭРЭГ

«50 лет Октября» колхозой Бэлшэр гэжэ үбэр майлаар баян үбэлжөөнэй хууринда тус колхозой дүй дүршэлөөр баян хонишой бүлэ хуудаг юм. Эдэнэр хэд бэ гэхэдэ, Ойдоб Санжеевич Гомбоев өөрынгөө хани нүхэр Сэдэп Лопсоновна Дамшаеватай болоно бшуу даа. Хонишо нүхэднай артелиингээ хонин хүрэгыг хараһаар үнинэй юм. 1959 онһоо, эхилжэ хубай хониной отара дээрэ ажалланад. Мүнөө үбэлжэлгын үедэ тэдэнэртэ 293 хонид үгтэнхэй. Ахалагша хонишон Ойдоб Санжеевич 1974 оной хонин ажалай жэлэй дүнгөөр аймагай хонишодой социалис мүрысөөндэ илажа, нэгэдэхи хуурида гаража, аймагай газетын Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдэхэ эрхэтэй болоо һэн. Үнгэрһэн намар хаража ябаһан хонидоо гүрэндэ тушаахадань, 49 кг татаа һэн. Энэ аймаг дотор хонидой эгээл ехэ шэгнүүр ха юм. Тиэхэдэ тушаагдаһан хонид дээдын ба дундын таргантайгаар тушаагдаһан байха юм.

«Мэнэ һаяхан Орлиг тосхондо боложо үнгэрһэн аймагай хүдөө ажахын түрүүшүүлэй зүблөөн дээрэ Сэдэп Лопсоновна

Дамшаеватай уулзаа нэмди. Ажал хэрэгээрнь нонирхогдоhon байха. Манай асуудалда Сэдэп Лопсоновна иигэжэ харюусаба.

— Мүнөө яһала ехэ удха шанартай документнүүд гарана. Партийн ЦК-гай XXV съезддэ зорюулжа гаргаһан проекттэй танилсаад, дэмжээд байхадамнай, Бүхэсоюзна социалис мүрысөөн тухай тогтоол гараба. Энэ тогтоол бидэндэ, хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдтэ, сэхэ хабаатай тогтоол ха юм. Гараһан жэлнай түүхэтэ удха шанартай жэл гэжэ мэдэнэбди. 10-дахи табан жэлэй түрүүшын жэл ха юм. Энэ түсэбтэ табан жэлдэ шанар хайнтай продукциин түлөө тэмсэхэ болонобди. Хаража ябаһан малаа гээлтэ хоролтодо гаргангүй, тарган тобир байлгabal манай хараалһан түсэб даабари дүүргэгдэхэ ха юм даа. Һайнаар ажаллахал гэжэ оролдохо ёһотойбди.

Үнэхөөрөөшье энэ бүлэ Һайнаар хүдэлнэ. Мүнөө жэл баһал 49 кг шэгнүүртэ хонидоо хүргэхэ гэһэн уялгатай. Аймагай зүблөөн дээрэ Сэдэп Лопсоновна Хүндэлэлэй грамота, үнэтэ бэлэг абаа нэн. Мүн хэһэн ажалаараа 2-дохи һуурида гаража, Хүндэлэй самбарта бэшэгдэхэ болобо.

Үбэлэй нюрган үшөөшье ута. Янгинама хүйтэн жабартайшье үдэрнүүд, хабарай хагсуу һалхитай сагуудшье урдань үшөө олон. Хэхэ ажал, дабагдаха дабаан яһала бии. Теэд ажалша бүлэ хүдэлмэридөө һайн амжалтатай ерэхээр хараална ха юм.

Зураг дээрэ: «50 лет Октября» колхозой хонишон О. С. Гомбоев.

Пүрбэ Жужаевай фото.

Малшан. 1976. Февральин 4. Н. 1

ХОНИШОН — ПАРТИЙН СЪЕЗДДЭ

Үхэриг... Эндэ һүүлэй хэдэн жэлэй туршада хэды хубилалтанууд болоо гээшэб. Нэн түрүүн Үхэриг хубхай хооһон тала байгаа. үбэлэй үедэ энэ ехэ тала хүбэн сагаан саһанда дарагдан миил хосоржо хэбтэгшэ бэлэй. Харин зунай үедэ Шарзын нэгэ хэды айл эндэ ерэжэ, өөһэдынгөө хубшин малнуудаар зуһадаг болоо нэн.

1940-1950-аад онуудаар Үхэригтэ Патархеев Гүндэн таабай гэр бүлөөрөө хони харадаг байгаа. Тэрэнэй һүүлээр энэ таабайн дүү хүбүүн, ажалай болон дайнай ветеран Аюша

Доржиевич Патархеев мүн лэ гэр бүлөөрөө зунажа, колхозой нэгэ отара хони харадаг болобо. Тиихэдэ эндэмнай үбэл юуншые ябадаггүй, хуудаггүй, харин зундаа нэгэ отара хонид байрладаг байгаа бшуу даа.

Һүүлшын 5-6 жэлэй үеэр эндэ трактор машинын дуун зэдэлжэ, хүрин улаан шарайтай хүдэр механизатор хүбүүд шэнэ газар хахалжа, малай эдихэ үнэтэ тэжээл болохо зелёнко хаяжа захалбад. Гансашье Үхэригыг

хахалаа бэшэ, мүн тойроод байһан Буян-Тала, Монголжоной һүүл, Малар г.м. тала дайданууд хахалагдажа таригдаба. Тиигэжэ ниитын адууһа малда бардам бэшэшые һаа, болоод лэ байха тэжээл бэлдэдэг болоо һэн. Шарзын гол уйтахан, малай бэлшээри бага, сабшалан тон заахан. Зелёнко ургуулга нилээд ехэ тунхатай, сагтаа хэгдэһэн ажал болобо. Малай тэжээл элбэг боложо, колхоздо нилээд хүнгэлэлтэ болоо.

Харин һүүлэй жэлнүүдтэ Үхэриг үбэлжөөнэй һуури болоо һэн. Мүнөө үедэ тэндэ 1000-аад мал байрлана. Энэ һууринда колхоз ба аймаг соогоо суутай солотой болоһон малшад ажаһуудаг болоо. Хүхүүли малаар залуу коммунист Галсан Дамшаев, һаалиин үнөөдээр комсомолка Даря Сайбанова, хонидые харууһалжа С. Д. Галсанова гэр бүлөөрөө үбэлжэнэ.

Сэбэг Дашеевна Галсанова аймагай суута хонишон, 600 толгой басаган хурьгадые харууһалдаг болоо.

Сэбэг Дашеевна мал ажалда үнинһөө хойшо хүдэлөө. Урданиинь һаалишанаар ажалладаг һэн. Эндэшые хүдэлхэдөө жэл бүри һайн амжалтануудые туйладаг байгаа. Харин һүүлэй 2-3 жэлэй хугасаа соо хонин ажалда хүдэлнэ. Һаалишадай мэргэжэл тэрээндэ таараагүй гэхэ гү, али хашартай болоо бэшэ юм. Ажалдаа бэрхэ, зүрхэтэй хадань колхозой правлени түрүү һаалишанаар хонин ажалда орохыень дурадхаа һэн. Хонин

ажалда зүрхэтэй, дүй дүршэлөөр баян малшад лэ ажаллажа шадаха. Тиигэжэ Сэбэг Дашеевна Галсан нүхэртэйгөө хонишод болобо.

Шэнэ ажал баһа урагшатай. Жэл бүри шэнэ амжалта ерэдэг хэн. Аймагай хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй зүблөөндэ нүхэр Галсанова хабаадалсаа хэн, мүн зүблөөн дээрэ үгэ хэлэхэдээ һайнаар хүдэлхэбди гэжэ бэшэ нүхэдөө найдуулаа. Түлгэнүүд тэнхээ тамиртай, гарзада гараадүй. үбэлжэлгэ эрхимээр үнгэрхэ бэээ гэжэ найдагдана. 1975 ониие хайн үрэ дүнгүүдтэй үнгэргэжэ, Хүндэлэлэй грамота, үнэтэ бэлэгтэ хүртөө. Нэгэдэхи хуурида гаража, аймагай Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдэхэ болоо.

Сэбэг Дашеевна аймагай хонишодой үнгэрһэн зун абahan социалис уялга зүрхэн соогоо хадуун тэрэнээ бэлүүлхын түлөө оролдоно. Тэрэ уялга соо иигэжэ хэлэгдэнэ: «1976 оной январин 1-дэ аймаг соогоо хамтадаа 11 300 толгой хонитой, тэрэ тоодо 5 100 толгой эхэ хонитой байхын түлөө тэмсэе». Энэ нүхэрэй хаража байһан түлгэнүүд колхозойнгоо эхэ хонидой отарануудые шэнэлэн ошоһон юм. Тиимэһээл даһан ажалдаа харюусалга ехэтэйгээр хандана. Амжалта бэлэхэнээр ерэнэ гэхын аргагүй. Теэд ажал, оролдолго гээшэ юушые хэжэ, бүтээжэ шадаха.

Түрүү хонишон түрэл партиингаа ээлжээтэ съездые дорюун ажалай бэлэгээр угтахаяа бүхы оролдолго хүсээе гарган ажалладаг хэн.

Малшан. 1976. Февралин 13

МУУ БЭШЭ ДҮНГҮҮД

«50 лет Октября» колхозой 4-дэхи бригадын Бэлшэр гэжэ хууринда Ойдоб Санжеевич Гомбоев Сэбэг Лопсоновна Дамшаева хоёр хонин хүрэгөөр үбэлжэжэ гараба. Тэдэнэр 295 толгой һубай хонидые харууһалан гараа. Хонидынь бултадаа ерэхэ намар гүрэндэ тушаагдаха юм.

1975 ондо баһал һубай хонидые харууһалан гараа. Хонидынь бултадаа ерэхэ намар гүрэндэ тушаагдаха юм.

1976 ондо баһал һубай хонидые харууһалһан байнад. Үнгэрһэн намар гүрэндэ тушаахадань толгой бүриинь шэгнүүр 47-49 кг татажа, ехэ һайн сэгнэлтэтэйгээр ябуулагдаа һэн.

Арбадахи табан жэлэй түрүүшын жэлдэ хонишод муу бэшэ дүн ажал хүдэлмэридөө харуулбад. Хатуу хүндэ үбэлжэлгын хугасаа соо хонид балай гарзада гараагүй, хүсэ тамирыншые ехээр буураагүй.

Хонишодой энэ жэлэй уялга ехэ: гүрэндэ тушааха үедэ хонин бүхэнэй шэгнүүр дунда зэргээр 49 кг хүргэхэ, нэгэ хонинһоонь 2,5 кг нооһо хайшалха, хамта дээрээ бүхы хонидһоонь 740 кг нооһо хайшалжа абаха ёһотой юм.

1976 оной февраль һарада аймагай хүдөө ажахын түрүүшүүлэй зүблөөн Орлиг тосхондо үнгэрөө бэлэй. Зүблөөндэ хонишон Сэдэб Лопсоновна Дамшаева хабаадалсажа, аймагай хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй социалис мүрысөөнэй уялга, гуримуудые гараа үргэн, баталалсажа абалсаа һэн. Энэнь түрүү хонишодые үшөөшые ехэ амжалтануудта урыална.

Тиимэһээл хонишо бүлэ абаһан түсэбөө дүүргэхээр хараалжа, бүхы хүсэ шадалаа эршэдүүлэн ажалланад.

Малшан, 1976 он

УЯЛГАЯА ДҮҮРГЭХЭ БАЙХА

Аймагай ажахынуудай хони үсхэбэрилгөөр эгээл томо ажахынуудай нэгэн болохо «Улаан Аха» колхоздо табан эхэ хонидой отара бии юм. Бүхыдөө тус колхозой отарануудта 1597 эхэ хонид бии. Мүнөө түл абалгын халуун хаһа түгэсэжэ, хонид «ургасаяа» хуряаха тээшээ боложо байна.

Һаяын мэдээгээр, колхозой хонишод эхэ хонин бүриһөө хурьгадые абаад, бүрин бүтэнөөр, тобир тарганаар түлжүүлжэ байнад. Февраль һарын 10-аад хүрэтэр үшөө 100-аад хурьгад гарахаар хүлээгдэнэ.

Хэрбээ нёдондо жэл 1 402 хурьга абаһан байгаа һаа, мүнөө жэл 1 380 хурьга абажа, һайнаар ондо оруулжа гараха түсэб хонишод урдаа табинхай, уялгань үшөө дээшэлүүлэгдэһэн байха — 1 420 хурьгадые абахабди гэжэ найдуулһан байнад.

Ажахы дотор хонидой түл олоор абажа, тобир тарганаар, хайн харууһан доро хаража байһан хонишод олон. Аймагай Соведай депутат Д.Л. Дугарова 290 хурьгатай болонхой. Тиихэдэ залуу хонишод Ирина Соётова Владимир Мунконов хоёр 287 хурьга абаад, бүрин бүтэнөөр түлжүүлжэ байнад. Хонин ажал дээрэ үнинэй хүдэлһэн, энэ ажалдаа дүршэһэн хонишон Т.Д. Доржиева мүнөө үедэ 280-аад хурьга абаһан байха юм.

«Улаан-Ахын» хонишод үнгэрһэн намар боложо үнгэрһэн колхозой хонишодой зүблөөн дээрэ 100 эхэ хонинһоонь 85-90 хурьга абахабди гэхэн социалис уялга абаһан байгаа. Социалис мурьсөөн тухай хаяхан гараһан партиин ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Соведай, ВЦСПС-эй, ВЛКСМ-эй ЦК-гай гаргаһан бүхэсоюзна социалис мурьсөөн тухай тогтоолтой танилсаад байхадаа бии байгаа арга боломжонуудаа хаража үзөөд, уялгаяа үшөөшье дээшэлүүлһэн хонишод бии.

— Манай хонишод абаһан уялгаяа дүүргэхэ ба үлүүлэн дүүргэхэ арга боломжотой байна. Зарим хонишод 100-һаа 100 хурьга абаха бэээ гэжэ найданабди, — гэжэ «Улаан-Аха» колхозой правлениин түрүүлэгшэ А. С. Галсанов аймагай түрүүшүүлэй зүблөөндэ уулзахадамнай хөөрөө һэн.

Тус колхозой хонишод хэлэһэн үгэдөө хүрэхэ, шадаал һаа, үшөөшье олон хурьга абажа, хүсэ шадалаар хайн, солбон сорёон хурьгадаые түлжүүлжэ, 10-дахи табан жэлэй түрүүшын жэлдэ хайн үрэ дүн ажал хүдэлмэридөө туйлаг лэ гэжэ хэлэхэ байнабди.

Малишан. 1976, февральин 6. Н. 1

АЙМАГТАА АЛДАРШАА

5-6 жэлэй саада тээ Үхэригтэдэ хоһон хубхай тала байгша һэн. Үбэлдөө эндэ нэгэшье үхэр харахагүйш. Харин зундаа нэгэ отара хонид байрладаг байгаа.

Һүүлэй үедэ Ахын аймагай бүхы ажахынууд зеленко тарижа, малдаа бардам хүрэхөөр тэжээл абаха гэжэ шиидэһэн байгаа. Трактор ба бусад техникэ эндэхин олоор абажа, энэ асуудал шиидхэгдэжэ эхилээ һэн. Тиихэдэ В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ

колхозой правлени Үхэригтын талые хахалжа, зелёнко тариха гэхэн шиидхэбэри абаа бэлэй.

Гансашье, Үхэригтэ бэшэ, мүн Буян-Тала, Монголжоной һүүл гэхэ мэтэ тойроод байһан тала хахалагдажа, зелёнко таригдаа. Тиигэжэ ниитын адууһа малда бардам хүрэхөөр бэшэшье хаа, урданайхиһаа нилээд һайн гэжээл абтадаг болоо һэн.

Мүнөө Үхэригтэ үбэлжөөн болонхой. Тэндэ хэдэн гүүртэ эбэртэ бодо мал, хоёр отара хонид үбэлжэнэ. Хамта дээрээ 1000-аад мал.

Эндэ аймагай түрүү хонишон Сэбэг Дашеевна Галсанова һүүлэй хэдэн жэл соо алдаршан ажаллана. Энэ нүхэр урдань һаалишан ябаһан юм. Хэды ехэ сагаан эдэ дэлбэрүүлээ гээшэб? Хэдэн жэлэй туршада аймагай түрүү һаалишадай тоодо ябалсаа. Мүнөө Сэбэг Дашеевна Галсан Бадмаевич нүхэртэйгөө нёдондо жэлэй 600 хурьга харууһална.

Эхэхэнь һалгаагдаһан эдэ хурьгадые Сэбэг Дашеевна үнгэрһэн зун тушаажа абаа бэлэй. Хэнэйшье мэдэхээр, иимэ хурьгадые харууһалхань хүнгэн бэшэ ха юм. Тон һайнаар харууһалха хэрэгтэй. һайн харууһан дүршэлтэйл малшанһаа дулдыдаха юм ааб даа

Арбадахи табан жэлэй түрүүшын жэл ябажа байна. Үбэлжэлгын янгинама хүйтэн саг үнгэрөө. Хонидынь тобир тарганууд, гээлтэ хоролто болоогүй. Аймагай хүдөө ажахын түрүүшүүлэй суглаанай үедэ Сэбэг Дашеевнатай уулзагдаба. Ажал хэрэг тухайгаа тэрэ үсөөн үгөөр хөөрөбэ.

— Бидэ арбадахи табан жэлэй түсэбтэй танилсаа һэмди. Бүхэсоюзна социалис мұрысөөн тухай һая гараһан тогтоол, партиин XXV съездын материалнууд хүдөөгэй ажалшадые шэнэ амжалтада зоригжуулна. Тиимэһээ бидэнэр шэнэ жэлдэ дээшэлүүлэгдэһэн уялга абаабди: хонидоо тамир һайнтайгаар зунай ногоондо гаргаха, гарзада оруулхагүй. Хонин бүриһөө дунда зэргээр 2,7 килограмм нооһо хайшалха. Олон юу хэлэхэ бэлэй, һайнаар лэ хүдэлхэ хэрэгтэй, — гэжэ хөөрөө һэн.

Сэбэг Дашаевна ажалдаа һайн дүнтэй байһанайнгаа түлөө партиин райкомой, аймгүйсэдкомой Хүндэлэлэй грамотада

хүртэһэн, үнэтэ бэлэгээр шагнагдаһан, аймагай Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдэхэ эрхэ олоһон юм.

Эдэ бүгэдэ хонишон эхэнэрэй ажалай һайн, урагшатай ябаһаниие гэршэлнэ ха юм. Шэнэ газар элдүүрилжэ, тэжээл ехэшэгээр абадаг болоошье һаа, бардам хүрэхөөр бэшэ ааб даа. Тиимэһээ хонидоо һайнаар бэлшээхэ хэрэгтэй байдаг. Бэлшээгээгүй һаа, хаанаһаа тарган байлгахаб даа.

Хадалиг Ахын аймагай хонишон эхэнэр Сэбэг Дашеевна Галсанова партиин XXV съездын шийдхэбэринүүдтэй танилсажа, шэнэ табан жэлэй социалис уялгануудые амжалтатайгаар дүүргэхын тула бүхы шадалаараа оролдожо байна.

Буряад үнэн. 1976, апрелин 7, № 81

КПСС-эй XXV съездын шийдхэбэринүүдые бэлүүлхын түлөө

ТҮРҮҮШЫН ЖЭЛЬЭЭ ЭХИЛЭН

Халзан Хамаевич Мунконов малша бүлэдэ түрэнэн угай малша хүн юм. Дайнай хатуу хүндэ жэлнүүдтэ тэрэнэй эдир наһан үнгэрөө. Үхибүүн наһаниинь үүлэтэй, нарагүй үдэрнүүд мэтээр лэ һубарин үнгэрөө ха юм. Эгээл энэ үеэр хүлөө дүрөөдэ, гараа ганзагада хүргэмсөөрөө, түрэл колхоздоо хүдэлжэ мүнөө үеын залуушуулай һайн һайхан, үүлэгүй сэлмэг тэнгэри доро жарган, һуран, хүдэлэн ябаха үеые ойртуулан үгэлсэһэн байна.

Колхозой суута адуушан В.И. Ленинэй орденной кавалер эхэтэеэ хамта адуун хүрэгүүдые хэды оло маналсаа гээшэб? Бээ даажа хүдэлхэ үедөө колхозойнгоо эбэртэ бодо малнуудые харууһалжа эхилбэ. 20-ёод жэлэй саада тээ Халзан Хамаевич Долгор Раднаевна хоёр гэрлэжэ, эбтэй эетэй, ажалша бэрхэ бүлэ болон жаргабад. Мүнөө тэдэнэр олон үхибүүтэй.

Залуу бүлэдэ колхозой правлени зунай үедэ һарьдаг уулаар ябажа, холын бэлшээридэ эльгээгдэхэ гүүртэ ходол даалгажа үгэдэг болобо. Һарьдаг уулаар ябахада элдэбын аюул тохёолдожо болохо. Тайгын эзэн баабгайтайшье нэгэнтэ бэшэ дайралдахаш. Алишье аюулһаа гаража шадаха, шуран шадамар, хурса

ухаатай, мэргэн харасатай малшан-ангуушан лэ хүн хэрэгтэй болоно. Тээд ондоо хэндэ найдахаб? Залуу бүлэдэл найдагдана. Һүүлэй 2-3 жэл болотор тэдэнэр багахан үхибүүдээрээ хээрын бэлшээридэ зөөжэ ошодог, бүхэли нажараа майхангаар зунажа гарадаг хэн.

Гурбадахи жэлээ Доодо-Жаханаада мүнөө үбэлжэжэ гарадаг болонхой. Ушар юуб гэхэдэ, эдэнэртэ басаган хурьгадые тушаажа, баһал ехэ найдабари харуулбад. Хонин ажалда ороһоор мүн лэ жэл бүри эрхим амжалта туйладаг юм. 1975 оной дүнгөөр ахалагша хонишон Х.Х. Мунконойой бүлэ хоёрдохи нуурида гаража, үнэтэ бэлэгээр, КПСС-эй райкомой ба аймгүйсэдкомой Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаба.

Үнгэрхэн зун 330 хурьгадые тушаажа абабад. Мүнөө үбэлэй нурган дабагдаа, хүйтэн хабаршые үнгэрбэ. Хонидой садаха хаһа ерэнхэй. Тэдэнэй отарын хонид муу бэшээр үбэлжэлгые үнгэргэбэ.

Май нарын эхинһээ Халзан Хамаевич хабарзаандаа оробо. Улаани Нугада орожо, июнь нарын эхилтэр тэндээ байрлаха хүсэлэнтэй хэн. Тэндэхи түргэн үбэр майлаар хонидоо бэлшээжэ, саһан доро дарагдаһан хагданай гарахада эдюулхэ һанаатай.

Июниин 1-һээ 10-15 болотор Жаханаагай-Аманда зөөжэ ерэнэн байнад. Эндэ гэр байра үгы. Майхан соо байрлаа. Хонидтоо хуушан хагда, найрай нялха ногоо эдюулээ.

Хони хайшалганай кампани эхилтэр хонидоо һайнаар эдеэллэжэ, тобир тарган болгожо, үбэлэйнэ «дэгэлые» тайлахаар хараална. Нэгэ толгой хонинһоонь 2 800 грамм нооһо дунда зэргээр хайшалха уялгатай юм. Тарган, һайн хөөһэн хонидһоол ехэ нооһон гарадаг. Тэдэнэр уялгаяа дүүргэхээр оролдоно.

Хонидоо хайшалуулһанай һүүлээр тэдэнээ ондоо хонишодто тушааха, ехэнхи хурьгадынь эхэ хонидой отарада эльгээгдэхэ, баһал шэнэ хурьгадые абаха. Шэнэ хурьгадаараа Шурнаасаб гэжэ зуһаланда зуһахаар түсэблэнэ.

— Юундэ иимэ олон ондоо бэлшээри хэлгэхэ юмта? — гэжэ мэнэ һаяхан Орлиг дээрэ уулзахадаа, Долгор Раднаевнаһаа асуубаб.

— Бэлшээри олоор хэлгээгүйдэ хайшан гэжэ эдэниие зунай

саг болотор хайн байлгахабши? Үдэрнүүд хододоол хүйтэн, халхитай байна. Хаа яанинь саһаншье ороно. Шурнаасабта бэлшэхэ газарынь багахан юм. Тиимэ дээрэһээл зуһалангаа гамнана ха юмбиди.

Аймагай түрүү хонишод Халзан Хамаевич, Долгор Раднаевна Мунконовтон 1975-1976 хонин ажалай жэлые муу бэшээр үнгэргэжэ, табан жэлэй түрүүшын жэлһээ эхилжэ, ажалдаа амжалта туйлаха хайн хайхан эрмэлзэлтэйнүүд.

Малшан. 1976, Июньшн 9. № 69. Н. 1

ЧАБАНКА

Вторую зиму вместе с семьей работает Сыпил Дынзеновна Дабеева на маточной отаре. Семья небольшая: сын Догдомой и престарелая мать Дулма Лопсоновна, ветеран колхоза, ныне пенсионерка, первая помощница чабанки.

Сначала им доверили отару в количестве 255 голов овцематок. Поработали неплохо. В развернувшемся социалистическом соревновании среди чабанов аймака они заняли третье место и были награждены ценными подарками.

В колхозе уже подумывают об укрупнении маточных отар и о том, чтобы доверить их опытным добросовестным чабанам. Опять-таки выбор пал на Сыпил Дынзеновну. Знали, что она не подведет.

Приехали мы в Эру, где работает чабанка, в ту пору, когда уже закончился окот овец, с ясным осознанием, что в это время работы не так уж много, что чабанку мы застанем дома. Но ошиблись. Дома — никого. Пошли в сторону кошары, видели работников узла связи, разгружающих лед. Оказывается, связисты шефствуют над этой отарой, приезжают сюда в четвертый-пятый раз. Привозили дрова, сено и зеленку, а теперь лёд. Лёд необходим для поения оягнвшихся маток и подросших ягнят. Шефы оказывают чабанам бескорыстную помощь.

Зашли в кошару. В дальнем углу увидели хозяйку «белого золота». Сыпил Дынзеновна кормила старших ягнят. Поздоровались, поговорили. Хотя закончился окот овец, но дел

не убавилось. Теперь надо кормить подросших ягнят, поить теплой водой оягвивших овец, их слабых ягнят, а также ягнят от молочных маток дополнительно подпаивать коровьим молоком, убирать кошару... И так с утра до вечера...

Сын Догдомой ушел на пастбище. Придет вечером. Овца – животное пастбищное. Нуждается и в зимней пастьбе. Прогулка необходима в любое время года.

Вечерняя встреча маток с ягнятами. Если в это время вы будете здесь, то услышите целый симфонический оркестр и застанете кучу неразберихи. С помощью дирижера – старшего чабана, сакманщицы и пастуха неразбериха устраняется. Постепенно все приходит в гармонию и утихает. Только тогда и приходит к чабанам долгожданный отдых. После трудового дня и тяжелой работы не до чтения книг, не до просмотра кинокартин. Да, ездить надо в колхозный центр – село Саяны. Очень редко Сыпил Дынзеновна получает это удовольствие. Даже забыла, когда в последний раз смотрела кино, слушала лекцию. Известный бурятский писатель Барадий Мунгонов писал: «Нет, не может чабанка бросить отару. Ведь здесь, на снежных равнинах, ее ясный ум, ее грубоватые и проворные руки находят себе достойное применение. Здесь она мастер, а это что-нибудь да значит».

Да, мастером своего дела стала она, нужным человеком. Теперь на ее попечении 496 взрослых овец и 460 ягнят. Около тысячи животных. Ягнята растут бодрыми, да и овцематки неплохи. Сказывается летне-осенняя наживровка и сохранение их упитанности до конца приема молодняка. Пусть чабанка пока еще не достигла заветного рубежа: сто от ста. Но она придет к нему. Залогом тому её опыт, умение работать, вложив всю душу. От неё зависящее все сделает, не будь некоторых недостатков по вине правления и специалистов колхоза.

Объезжая чабанские отары, да и вообще отдельные гурты, можно было заметить, что на отдельных из них отсутствуют хии (засушенный коровий помёт, используется как подстилочный материал в кошарах). О полезности и важности его лишне писать. Почему-то в последние годы во всех колхозах не

стали заготовливать в достаточном количестве этот материал. Отсутствуют или совсем мало хии на отаре Сыпил Дынзеновны. Отсюда излишняя влажность помещения, что отрицательно сказывается на здоровье ягнят и маток.

Да, еще один существенный недостаток. Когда мы зашли в кормокухню, заметили очень трудоемкий метод обогрева льда, что затрудняет и без того трудную работу чабанки. Почему бы руководителям этого хозяйства не перенять опыт улан-окинцев по организации теплого водопоя. Об этом писалось в нашей газете, да и самим съездить к соседям за опытом. И закрепить один трактор за маточными отарами, так как они находятся недалеко от центра колхоза, для перевозки воды из реки, а не льда, и для других хозяйственных нужд. Нельзя сказать, что руководство не помогает, помогает сакманщиками, которые регулярно приезжают сюда, да и кормов достаточно. Но можно облегчить труд чабанов и другим способом.

Чабанка Дабаева – скромный человек. От нее не услышишь ни жалоб, ни упреков, одним словом, надежный товарищ. Не так давно мы узнали приятную новость – наш аймак награжден переходящим Красным знаменем ЦК КПСС, Совета Министров СССР, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ. Это благодаря самоотверженному труду наших тружеников, таких как Сыпил Дынзеновна.

Низкий поклон, Сыпил Дынзеновна, скромная, молчаливая женщина, настоящая труженица-мать.

Малшан. 1977, 8 марта

СЭНДЭБЭ ТЕЭБИИ

— Доодо-Жаханаада нэгэ багахан үтэгтэй, арбаад адуу малтайхан даа, үмсынгөө ажалаар нуудаг минии түрэлхид Мүнхын Жаб Дэжэд хоёр табан хүбүүтэй, табан басагатай айл байһан юм. Тэдэ аха дүүнэр сооһоонь, мүнөө байхада, бил гансаараа үлөөд, энэ алтан дэлхэйн шорой гэшхэжэ ябанаб. Наян наһа хүрэхэ гээшэ хүндэл байна. Хүйтэ нойтоор, үлэн хооһоор ябажа үнгэргэһэн наһанайнгаа ошохо тума хүл гар, тархи толгой үбдэхэ, шарьяха, хаа яаниинь унтажашье шадахагүйш даа, —

гэжэ ажалай ветеран Сэндэбэ Жаповна Мунконова нэгэтэ хэлэн нуугаа бэлэй.

Үнэхөөрөөшье, энэ хүгшэнэй үетэн ехэл хүндэ сагта ажаһуугаа, ажаллаа гээшэл даа. Дэлхэйн түрүүшын дайн, Октябриин хубисхалай дүлэтэ жэлнүүд, гражданд дайн, ангиин хатуу шэрүүн тэмсэл, хамалган хашалганай хорото саг, Агууехэ дайн, арадай ажахые һэргээн бодхоохо хэрэгтэ сүм зорюулагдаһан үргэһэ нойргүй он жэлнүүд. Эдэ бүгэдые дабажа гараһан зон. Үнэн дээрээ наһан соогоо хүнэй эдлэжэ ябаха жаргал, уйдхар гашуудал гээшые нюдөөрөө хараһан, хүсөөрөө туршаһан лэ үбгэд, хүгшэд гээшэл даа.

Саяануулынсаана оршоһон, үндэрорьёлторьёлхадануудтай, арюун һайхан үндэрэй түргэн уһа голнуудтай, аршаан булагуудаар жэгнэн байһан Аха нютаг арад зондоо дүүрэн жаргал үгэмөөр байгаа. Хаанта Россиин элшэн сайдууд, баяд ноёд бага яһатаниие доромжолжо, «нацменүүд», «самолёдууд» (өөһэдөө өөһэдыгөө эдихэ зон) гэжэ байгаад ашардаха. Эхэ һайхан нютаг оронииень хүгжөөхэ, арад зониинь бэшэгтэй болгохо гэжэ нэгэшье һаналаа табяагүй, харин даран, доромжолон, бүхы баялигыень дура зоргоороо үбэртэлжэ, баян дээрээ баян боложо, ноён дээрээ ноён боложо байһан үе саг һэмнэй.

Үгытэй буряад үхибүүд хара багаһаань үхэр малаа дахажа, томо болоходоо, үри хүүгэдээ ажабайдалай хүндэ хүшэр замда гаргадаг байгаа. Ара тайгадаа гаража, ан шубуу харбажа, үбэр тайгадаа гаража, үхэр малаа үдхэхэ — иимэл ажалтай байһан зон гээшэ. Сэндэбэ басаган эдэ бүгэдые хуу туршаһан, амсаһан байха. Бүри залуухан басаган ябахадаа Жаханаада эмхидхэгдэһэн коммунын гэшүүн болоһон юм. Мэргэжэлын малшан. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ һаалишанааршье, хонишнооршье ажаллаа. Илалтые шэрээлсэһэн нүхэдэй нэгэн. Эдэл зоной хара хүсөөрөө, шуһа мяхаараа бүтээһэн ажалай хүсөөр дайн дажар дүүрэжэ, фашис хүрин тахалтан өөрынгөө уурхай соо хосороо һэмнэй.

— Зай, Сэндэбэ Жаповна, өөрынгөө ажабайдал, ажал тухай тодорхойгоор хөөрөжэ үгыт даа, — гэжэ гэртэнь ороод, сай уужа һуухадаа, һурабаб.

— Юун байха нэм даа. Он жэл ошожо, олон юумэн мартагдаа. Үхэр мал, хонихурьга харахааа ондоо юун байхаб. Байза, ханаад үзэхүү — Дээдэ Балагтада монгол үүлтэрэй үнээдые хаадаг байгааб. Тиэхэдэ Харһанда Мунконова Катитай хони харагша нэмди. Катя тэрэ үедэ залуухан үхин ябаһан юм. Ехэ ульгам бэрхэ, адуу малда дүйтэй хүн юм нэн. Дээдэ Жаханаада Долгор Мунконоватай хамта харлаг үнээдэй фермын хаалишадаар ажаллаһан байхабди, — гээд хүгшэмни байн байн ута наһаяа, ажал хүдэлмэриэе тоолон, хуушанайнгаа хэрэгыге бага сага ханаандаа оруулан, дурсан дурсан һууба.

— Гайтайл жэлнүүд нэн даа. Ажал хүдэлмэри ехэ. Эдее хоол, үмдэхэ хубсаһан дуталдаха. Олзо салин гэжэ юун байхаб. Үнэтэй сэнтэй зүүдхэлнүүдээ, хубсаһа хунараа дайнай үедэ гүрэндэ Илалтын жасада үргэһэн байхабди. Дайгаа даража, баатар хүбүүднай түргэн ерэжэ, амгалан байдалай ажалда хам ороһой, һуудал байдалнай хайн болоһой гэжэ ханахааа ондоо ямар ханаан байхаб. Үүр сүүрээр үнээгээ хааха гэжэ газаашаа гарахаш. Үнээдээ хааһаар һүеэ машиндаха, ааруул, биһалиг хэхэ, аарса бусалгаха гэхэ мэтэ ажал гараха, мүн сүсэгэйгээ (зөөхэй) худхажа, тоһон болгохош даа.

Тэрэ хатуу шэрүүн эдее хоолгүй, талха таряагүй сагта хүдэлмэришэзомнай эдэлбүгэдые эдижэ, ажалаа ябуулха байгаа гүб даа. Зунай үедэ үбһэ хуряалган дээрэ ошожо, үбһэшэдтэ хамһалдахаш. Гэртээ арай шамай гэжэ ерэмсээршни, үлэн хоһон үри хүүгэд, үхэр мал угтажа, бархирха нэгэн бархиржа, маараха, мөөрэхэ бэшэниинь мааралдажа, мөөрэлдэжэ байха. Тиигэжэ гэртэхи, газаахи ажалаа хэжэ байтаршни, газаа хаб харанхы болошоһон байхал даа. Бага сага дууран, нойр золгон хэбтэтэршни, «үглөөнэй ажал эхилбэ, бодогты» гэхэндэл үүр түргэн сайжа, сагаан болохо.

Энэ наһажал эхэнэрыге ажал ехээр хэжэ, үлгэ һалга болоһон хүн гээд даб дээрээ ханахагүйш. Хараха янзада залуугайнгаа зали бууруулаагүй, саб сагаахан, сэбэр сэгсэ шарайтай, үндэр тэгшэ бээтэй, солбон хүнгэн зандаа гэмээр. Харин үнишэг хөөрэлдэжэ, шэг шарайень шэртэжэ, бодохо һуухыень адаглан һуубал, хүйтэн халууе үзэхэн, хара ажалда дарагдаһан тула

наһанайнгаа ошохо бүри үе мүсэнь шархиржа, үбдэдэг болоһон гэжэ ойлгомоор.

— Нэгэтэ үбэл, буга харын янгинама хүйтэндэ, малаа дахажа, хээрэ гарабаб. Тиихэдэ хээрын сиибэн шононууд олон, үхэртэ добтолхо гээшэнь аргагүй, бэрхэтэй саг болоод байгаа. Тэрэ үдэр олон шононууд үзэгдэжэ, малда добтолбо. Нилээд үнихэн саг соо оодон зээрдээе унажа, ташуураа яб байтар баряад, малаа тойрон ябажа, хашхараа шууяа гаргаа нэм. Ехээр даараһандаа, айһандаашье нэм бээ, тэрэ хүни ехээр халууржа, мүртэй унтангүй хоноо нэм. Хадхалая үбшэн хүрэн байба. Үбэлэй хүйтэндэ мориёо хазаарлажа, эмээллэжэ унаад, дахаяа хэдэрээд, Орлигой больницада ерэжэ, тарилга абахаб. Айлда орожо, бага сага дулаасаад, гэр тээшээ дугдуулхаш. Малыем хэн харахаб, үлүү гарнууд үгы байгаа ха юм. Үхэрөө орхихо аргагүй. Тэрэ сагай журам хатуу. Багаханшье хойрог ябадал гаргабал, түрмэдэ орохошни — наада захада. Мүнөө сагта һаа, больницада ороод, дулаан палата соо хэбтэжэ, эмнүүлхэ байгааб. Сагай ошохо бүри толгоймни бүришье ехээр үбдэхэ болоһон юм. Мүнөө тэрэ үбшэниие гипертони гэлдэнэ, — гээд хүгшэн ойлгуулна.

— Гэр байратнай, хото хорёотнай хэр байһан ааб, заһагдаха, һэльбэгдэхэ гэжэ байһан юм гү? — гээд асуужархибаб.

— Юу хэлэнэш. Хэн заһаха, һэльбэхэ байгааб? Бүһэтэйшүүл булта фронтдо. Бидэнэр ажалдаа дарагдаһан зон байгаабди. Зундаа ааруулаа бусалгаад, хатааха һанаатай һуухадаш, хура бороон хэдэн хоногоор адхараад, газаашье, гэртэшье хатааха арга олдохогүй. Хуратай адли муухан гэрнай дуһаалха. Үбэлдөө түлээ залһаяа, үбһэ тэжээлээ өөһэдөө мори, сараараа асархаш даа. Түлээн нойтон һаа, бүри хосороош. Янданай хажууда табиһан һуулгатай (хүнэгтэй) уһан хүнндөө зада хүрөөд хонохо, үглөөниинь хүхөөр сабшажа, тогоон соогоо хэжэ гэдхэхэ саг гарахал даа. Иигэжэл ажал хэһэн зомди. һайрхаха юумэн үгы...

— 1964 ондо Москвада выставкэдэ ошоһоноо мартагшагүйб. Тэрэ үеэр һарлаг фермын үнеэдые һаажа, нилээд һайн үрэ дүнтэйгөөр ажаллагша һэн хаб, — гээд, хүгшэн хүхюун

шарайтай боложо, баяртайханаар хөөрөбэ, майхайнь (духынь) уршалаанууд гэнтэ үгы болошоһондол үзэгдэнэ. Үнэхөөрөөшье, хүн бүхэндэ нэгэ наһандаа жаргаха, гашуудаха, найнаар, муугаар ябаха ушар тохёолдодог ааб даа.

Мүнөө Сэндэбэ хүгшэн ная хүрэжэ налайжа, ехэ хүрьгэнэйхидөө ажаһууна. Бага хүрьгэнэйхинь Хурамхаанай аймагай Аргата һууринда үнэр хажар һуудаг юм. Тиихэдэ одхон хүбүүн Даша олон үри хүүгэдые үргэжэ, ажалдаа амжалтатайгаар хүдэлэн ябадаг.

— Сэндэбэ Жаповна, мүнөө ехэл үймөөтэй саг тохёолдоод, хүн зондо хатуу саг ерэбэ. Пенси хэдые абадагбта? Хүрэнэ гү? Бүхы юумэнэй сэн 1992 онһоо үлүү ехээр нэмээ ха юм.

— Урид 40 түхэриг, һүүлдэнь 50 түхэриг абагша һэм. Мүнөө ехэшэг болоо гэлсэгшэ. Теэд тэрэ 300-400 түхэриг гээшэтнай мүнөө үедэ хүн зоние наадалжа, зорёон һарбайһан «хайра» шэнгил.

Бүхы амгалан байдалай, хамтын хэрэгэй түлөө тэмсэһэн, оролдоһон зон мүнөө болоходо түригдэжэ, хэрэггүй зон болоо гү? Хүндэтэ амаралтадаа гараад, амар һайхан хоймортоо хотолзожо, аша гушанараа үргэлсэн, одоол жарган һууха гэхэдэ, элдэб хэлгэлтэ, хубилган шэнэдхэлгэ, үймэлдөө хёморооной үйлэ хэрэгүүд толгой дээрэнь унажа, амар жаргажа һуумаар саг бэшэ болобо. Тэрэ мүнөөнэй правительствын үгэһэн 300-400 түхэриг пенси юунэй халаһанда хүрэбэ гээшэб. Зоной байдал үдэрһөө үдэртэ муудажа, уруугаа орожол байна.

Үнэн сэхэ, һайн һайхан юумэндэ этигэн байһан ветерануудта анхаралаа хандуулаял.

Саянская новь. 1992. Февралин 7

Аймагай түрүү эхэнэрнүүд

ЮРЫН ХОНИШОН

Манай аймагта ажал хэрэгээрээ ехээр суурхаагүй, хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртөөгүйшье һаа, өөрынгөө даамта ажалые хаһа шадал соогоо ябуулаад, ниитын ажахыда нэмэри болгон өөрынгөө хубитые оруулдаг зон яһала олон

даа. Тэдэнэй нэгэн Ошорова Мария Дашеевна болоно. Мария Дашеевна «Коммунизм» колхозой Доодо Тэргэтэ гэжэ газарта жэлһээ жэлдэ эхэлһэнь халахан хурьгадые харууһалдаг юм. Харууһалжа гарахан хурьгад ямаршьегүй үбэлэй янгинама хүйтые үнгэргэжэ гараад, хонишодой отарануудай хонидой тоо толгой нэмээн ошодог.

Хайн лэ ондо орожо гарахан хурьгад байгаа ёһотой? Юундэб гэхэдэ, тус колхозой хонишод жэл бүри ехэ ехэ амжалтануудые туйлажа, аймаг дотороо түрүү һууринуудта гарадаг ха юм. Үтэлһэн, гүрэндэ худалдагдахан хонидые залуу хонид лэ һэлгэдэг, отарануудые шэнэлдэг. 1975 хонин ажалай жэлдэ «Коммунизм» колхоз хони үсхэбэрилхэ талаар ажахынууд соогоо түрүүлжэ, КПСС-эй райкомой, аймгүйсэдкомой дамжуулгын Улаан тугта хүртэбэ. 100 эхэ хонинһоо 95,8 хурьгад абтаад, бүрин бүтэнөөр түлжүүлэгдээ. Энэ хэнэй амжалта ааб даа, тэрэ тоодо нүхэр Ошоровагай.

Эхэлһэнь халажа, үншэрһэн тооной хурьгадые, энэ хонишон зүбөөр бэлшээрйеэ һэлгэжэ, зунай, намарай үедэ хайн таргалуулжа гараад, үбэлжэлгэдэ туласа хүрэжэ ерэдэг. Үбэл болоходо хүрэхэн үбһеэ зоотехническэ заабариин ёһоор гаргашалжа, хабарые угтан ерэдэг заншалтай.

Байгша ондо энэ эхэнэр 313 хурьгадые харууһалжа гараа. Даамта хурьгад хэды хүндэ хүшэр үбэлжэлгэ болобошье, балай хоролтогуйгөөр гаранхай.

Тиихэдэ хониной нооһо хайшалха үедэ эрхим дүнгүүдтэй гараба. Нооһонойнгоо түсэб 115 процентээр үлүүлэн дүүргэжэ, нэгэ зэргээр 2,900 кг нооһо хайшалжа, хайн шанартай нооһо гүрэндэ тушааба.

Мүнөө Буурал Моритодо зуһажа, зунай тунга, шэмэтэй ногоон дээрэ хурьгадаа таргалуулан бэлшээжэ байнхай. Энэ эхэнэрэй ажалда Светлана гэжэ басаганиинь ехэ туһа үгэдэг.

Иигэжэ энэ юрын буряад хонишон эхэнэр, юһэдэхи табан жэлэй түгэсэхы жэлдэ амжалта туйлажа, хусанууд, эрьенүүд, түлгэнүүдые харууһалдаг хонишодой дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ эрхимлэжэ, хоёрдохи һуурида гаража, мэнэ һаяхан боложо үнгэрһэн аймагай хонишодой заншалта зүблөөн

дээрэ КПСС-эй райкомой болон аймгүйсэдкомой Хүндэлэлэй грамотаар, үнэтэ бэлэгээр ба түрэл ороноймнай ниислэл хото Москва ВДНХ-да ошохо путёвкоор урмашуулагдаа.

1976 оной февраль нарада үнгэргэгдэхөө байһан Коммунист партиин XXV съезде бүришые найнаар угтаха бээ гэжэ нананабди.

Малшан. 1975. № 98 (августын 15). Н. 1

ӨӨҢЭДЫНГӨӨ ХУБИТЫЕ ОРУУЛНА

(Репортаж)

Саһагүй үбэл. Ехэ хүйтэн декабриин 20-һоо хүсээе абажа, тала дайда хүйтэнэй уняар сэнхэг соо тамарна хэбэртэй. Автомашинамнай харгыгаар тооһо хаялуулан, урагшаа шармайн гүйлгэнэ. Уданшыегүй «Улаан Аха» колхозой үбэлжөөн Булаг нууринда хүрэжэ ерэбэбди. Үглөөнэй 10 саг.

Тус колхоз энэ үбэлжэлгэдэ Булаг ба Бүлэг Шэбээ нууринуудта хоёр томодхогдоһон эхэ хонидой отара эмхидхээ һэн. Отарануудые даагшаар дүй дүршэлтэй, ажалша бэрхэ хонишод табигданхай. Булагта байһан 463 толгой эхэ хонидой отарын ахалагша хонишоноор үнинэй хонишон, аймагай Советэй депутат Даря Лопсоновна Дугарова хүдэлнэ. Энэ эхэнэр Валерий нүхэртэйгөө, Сыренханда басагатайгаа эндэ ажаллана.

Малшадай байра: томо шэнэ гэр, ута хотон, олон табан хорёонууд. Газаань хон-жэн. Хари тээ тэндэ байһан хотон сооһоо хонидой мааралдаан дуулдана. Хотон тээшэ гэшхэлнэбди. Орон гэхэмнай, хурьгадаа хүхүүлээд, хонидоо газаа тээшэнь гаргахая байбад. Даря Лопсоновна һая гараһан бэгзэгэр заахан хурьга эхэдэнь үнэрдүүлэн, тухагүй байна. Хурьгаяа голоһон хонин ёһотой. Аминдаа нэгэ эрьенэг соо. Амар мэндээ хэлсээд, ажал хүдэлмэреэрнь һонирхобобди. Даруу зантай, балай олон үгэгүй хонишо эхэнэр ажалаа үргэлжэлүүлхэ зуураа манай табихан асуудалнуудта харюусана:

— Хурьгад олоороо январин 1-һээ гаража эхилээ һэн. Харин тэрэ үеэр үхибүүднай гэртээ байжа, ажалдамнай

нилээд хүнгэлэлтэ хээ. Колхозһоо хурьга адуулхашье хүниие эрээгүйбди. Мүнөө 270-аад хурьгатайбди. Февралийн 1 болотор түл абалган дууһахаар хараалагдана. Үшөө 150-яад хонин хурьгалха.

Бүри багаһаань хонин ажалда хүдэлжэ эхилһэн, одоол мүнөө хониной маарахые дуугаарнь таяад, зүһэлжэ шадаха, улаан гараараа угтан тоолохо болоо һаа, хэдэн мянган хурьга абаһан Даря Лопсоновна гансашье колхоз соогоо бэшэ, мүн аймаг соогоо алдаршаһан юм. Мүнөөшье үбэлжэлгэ муу бэшээр энэ отарада үнгэржэ байна. Хонид тэнхээ тамираар гэмгүй. Тиихэдэ бүмбэгэр сагаан хурьганууд тон солбон дорюунууд, хотон соогуураа тэжэгэр тэжэгэр гүйлдэнэ.

Газаахи хорёо соонь үбһэ тэжээл, зелёнкошье бии. Юрэдөө үбэлжэлгэ гэмгүй үнгэржэ байгаа юм байна даа гэжэ абаһаар ханамаар.

Газаа хонидтоо хорёонууд соо үбһэ тэжээл хэжэ дууһаад, Валерий нүхэрынь орожо ерээд, хөөрэлдөөндэ хабаадаба.

— Юрэдөө үбэлжэлгэ үшөөшье һайн баймаар байгаад, гансал нэгэ дутуутай байна. Ветеринарна хүдэлмэрилэгшэд эндэмнай үшөө ерээгүй. Эгээл энэ үедэ гараһан хурьгадта заһанай тоһо, яһанай талха г. м. уулгажа, эдюулжэ байха аад, тэдэмнай үгы. Саг дээрээ уугаагүй хурьгад, үбшэлжэ, нооһоо зулгаажа, гарзада орожо эхилдэг, — гэжэ ханаагаа зобонгёор хэлэнэ.

Хөөрэлдэһөөр байтарнай хони хурьгад илгаржа, эхэ хонид газаашаа гаража хорюуд соо хээтэй үбһэн тээшэ гүйлдэшэбэд. Эндэ дүй дүршэлтэй хонишодой нэгэ өөрын һайн үүсхэл тухай хэлэхэ дуран хүрэнэ. Хонид эрьенэг эрьенэгээрээ туугдан гаража, ондо ондоо хорёо соо ами аминдаа эдеэлнэ. Тиихэдээ тэдэнэр тэнхээ тамираараа илгаржа, онсо рационой ёһоор эдеэлнэд ха юм. Энэнь тон һайн. Бэшэ хонишодой халан абамаар юумэн.

— Зай, Даря Лопсоновна, шэнэ 1977 ондо ямар уялгануудые абаад байнабта?

— Уялгамнайшье абтагданхай. 100 эхэ хонинһоо 95 хурьга абаха, эхэхэнь һалгаахадаа хурьгадай, шэгнүүр 26 кг хүргэхэ,

хонин бүриһөө 3 кг нооһо абаха. Энээн тухайда ханада үлгөөтэй байһан уялганууд соомнай бэшээтэй байна.

Тиихэдэ эдэ хонишод Бүлэг Шэбээдэ һуудаг Доржиевтанай хонишо бүлые социалис мүрысөөндэ уриһан байха юм.

— Баяхан түрэл партимнай нээмэл Бэшэгээр арад зондоо, илангаяа хүдөөгэй хүдэлмэришэдтэ, хандаһан байха. Тэрээн тухай юун гэхэ байнабта? — гэжэ дахин һурабабди.

— КПСС-эй ЦК-гай Бэшэгтэй танилсаабди. Илангаяа малһаа гараха продукциян ашаг шэмэ дээшэлүүлхэ, шанарынһай жаруулха, абаһан түлнүүдээ гарзада гаргангүй түлжүүлхые уряална. Шэнэ табан жэлэй хоёрдохи табсан дээрэ гараад байхада бээлүүлхэ юумэ ехэ. Гараһан хурьгадаа, хурьгалха ба хурьгалһан хонидто бүлээн уһа уулгаха гэжэ ехэ гэгшын котёл бэлдээ юм. Теэд тэрэнь гоожоно, уһа халааха аргагүйдэнэбди, — гэжэ үшөө Даря Лопсоновна нэмээбэ.

Хонид, хурьгадые бүлээн уһаар уһалуулхада ямар ашаг үрэтэйень Бүлэг Шэбээн ахалагша хонишон Т.Д. Доржиева тон зүбөөр хэлээ һэн. — Хонид тэнхээ тамираа алдадаггүй. Һүтэй байха, хурьгадаа садхааха. Нооһо һайн гараха, — гэжэ тэрэ эхэнэр Бүлэг-Шэбээгэй ерээд байхадамнай хөөрөө һэн. Энэ отарада кормокухни һайн хүдэлнэ. Бүлээн уһа халааха ехэ тогоон һайн хүдэлдэг. Энэ уһа халааха түхээрэлгэ колхозой хүтэлбэрилэгшэдэй үүсхэлээр хэгдээ һэн. Тэрэ түхээрэлгэ тон юрын. Ехэ тогоо шэрээгээд, зосоо таладань батарей һуулгаһан. Гал түлигдэхэдэ батарей соогуур уһан гүйгөөд, дулаасана. Нэгэ кран нээхэдэ хүйтэн уһан ороно, нүгөө кранһаань бүлээн уһан газашаа гаража, хорюудууд соогуур урдана.

Юрэдөө «Улаан-Аха» колхозой бүхы отаранууд дээгүүр ябагдаа. Хаанашье үбэлжэлгэ муу бэшээр үнгэржэ байна. Хонид олоор хурьгалһан.

Гансал соёл культурын, медицинын, ветеринарна хүдэлмэрилэгшэд үсөөн ябана. «Һонин дээрээ һонгино амтатай» — гэжэ буряад зон хэлсэдэг. Четверг бүхэндэ булта ябажа малшадые алишье талаһаань хангажа байхын орондо үбэлжэлгын һаял эхилжэ байхада, 2-3 дахин ябаад, харгыгаа мартажархиһан. Түл абалган мүнөөдэрэй шухала асуудал. Энэ

үедэ унаһан малгайгаа абаха сүлөөгүй хүдэлжэ байһан малшадта хани халуун үгэ, нүхэдэй туһаламжа юун гэһэн хэрэгтэй гээшэб? Энэниие мартахагүй байна даа «Улаан-Ахын» хангагшад.

Мяха, хү ба мал ажалай бусад продуктуудые ехээр абаха, арад зоние найнаар малай продуктуудаар хангаха гэжэ КПСС-эй ЦК хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдтэ хандаа. Малшадай урда ехэхэн зорилгонууд табяатай. Социалис мүрысөөн шэнэ хүсэтэйгөөр хаа хаанагүй дэлгэрнэ. Эндэшые «Улаан-Аха» колхозой малшад өөһэдынгөө хубитые оруулалсана гэжэ хаяхан ябахадаа тобшолол хээ һэмди.

Малиан. 1977. № 9 (январин 20). Н. 1

НАҢАНАЙНЬ ЖАРГАЛ

Зунай эхин харын һүүлшын үдэрнүүд. Юрэдөө, энэ һарада хура бороон ороогүй, тала дайда хүхэрэн харагдахын орондо хубхай хоһон, сагаан. «Энэ жэл ёһотойл ган гасуур гээшэнь болохонь ха» гэжэ зарим нэгэнэй бодолдо ороно, һанал бодолоо бэе бээдээшые хөөрэнэ.

Тэнгэридэ альганайшые зэргэ үүлэн үгы. Аяама халуун. Бүхы юумэн нойртоо даруулжа унташаһандал, тойроод хон-жэн. Байгаалиин шэмээгүй байдалые гансал манай машинын абяан таһалдуулна хэбэртэй. Тэрэмнай хойноо сагаан тооһо татуулан, элһэтэй харгыгаар табилуулна. Толгой дээрэмнай зунай халуун наран, ашаанай машинын кузов соо дэншээ. Тиимэһээ тэндэ һуугшад мүн лэ дуурашаһан мэтэ, абяа шэмээгүйнүүд... Аха гол дээрэхи паром хүрэжэ ерэхэдээ, машинаһаа буужа, сэб хүйтэн уһанда нюур гараа угаажа, нойрнай бага сага сэлмэбэл даа.

Одоол машинаманай Саяан тосхон хүрэжэ ерэбэ. Ябаһан зүг руунь машинада аһалдаһан зарим нэгэн аян замаа дүүргэбэ хэбэртэй эндэ буунад. Харин нэгэ хэдэн хүн үшөө нэмэжэ, машинадамнай һууба. Тэдэнэй хоорондо дунда зэргын бээтэй, жараад наһатай, хирбэгэр хара һахалтай үбгэн һуулсаба. Би тэрэниие таниха байжа, досоогоо ехэ баярлабаб. Энэ хүн тухай үнинэй бэшэхэ гэжэ һанаһан, олон хүнэй һанамжануудые дуулаһан байгааб. Һанални одоол хүсэлдэхэнь гээшэ.

Энэ нүхэрнай «Улаан-Аха» колхозой гэшүүн, мүнөө хүндэтэ амаралтадашые һаа, луговодоор, малшанаар ажаллажа, ажал хэрэгээрээ Аха нютагтаа суутай, солотой болоһон Халзан Раднаевич Мунконов гээшэл даа. Халзан Раднаевич өөрынгөө даабарита Бүлэг-Шэбээ, Сайлагай сабшалангые хоёр һарын туршада уһалжа дүүргээд, амаралта абажа, аршаан ошохоор түхээрэнхэй. Саяанда өөрын хэрэгээр ерэнэнээ гэртээ бусахаяа ябаба.

Агууехэ Октябриин хубисхалай дэлхэе доһолгожо, бүхы газар дайдын зургаанай нэгэ хуби болохо Россида илан мандаха жэлдэ Ахын түрүү хүнүүдэй нэгэн, дайнай ба ажалай ветеран Х.Р. Мунконов түрэнэн намтартай. Агуу Октябриин үүри һэн тулань хубисхалай түүхэтэй тэрэнэй намтар сэхэ холбоотой.

Саяан тосхонһоо Обтойн хүүргэ хүрэтэр харгы һайн. Ёһотойл байгаалиин шэрээһэн асфальт. Обтойн хүүргэ хүрэжэ ерэмсээрээ, шофёрнай машинаая шэнжэлжэ оробо. Халуун үдэр мотоор халаа. Шэнэ уһа хэхэ, мотоороо хүргэхэ гэхэ мэтэ ажал жолоошоной урда гараба ха юм даа.

Хажуудамнай гол шааян урдана. Сэнхир хүхэ, сэл хүйтэн уһатай, хадаран загаһаар элбэг энэ Жомболог гол үбэлэй үедэ хүрэдэггүй юм. Уһанай эрье дээрэ һуунабди. Халзан үбгэн гаһаая гаргаад, тамхияа татана. Хөөрэлдэжэ эхилбэбди...

... Гушаад оноор манай нютагта түрүүшын колхозууд эмхидхэгдэжэ эхилээ һэн.

Шэнэ замаар шэнэ ажабайдал байгуулха хэрэгтэ Халзан хубитаяа ехээр оруулаа. Одоошые даа, нюдарган баяшуулай шанга һабарһаа һалажа, хамтын ажахы тогтоожо, шэнэ байдал тээшэ, шэнэ харгыгаар дабшажа оробод. Арад зоной ерээдүйн жаргалые байгуулхын тула оролдоо. Эгээн тэрэ үеэр бэшэгдэһэн залуушуулай дуун энээниие гэршэлнэ бэшэ аал?

Комсомол арюухан солоннай
Холье зорихон юумэл даа.
Хатуухан зоригоо шангадхан
Хамтадаа һайханаар дуулаябди.

...Уданшьегүй фашис булимтарагшад Эхэ орондомнай добтолжо, амгалан байдалыемнай таһалдуулба. Эхэ ороноо хамгаалагшадай дунда Халзан ябалсаа. Дайнай үедэ баруун фронтдо дайралдаа. Буугаа баряад, аяар холын Польшо хүрөө. Хүндөөр шархатажа, госпитальдо үни удаан хэбтэхэ сагшые тохёолдоо. Дайнай үеын хүйтэн халууе амталһан намтартай.

Даагаа дэллэжэ, дайсанаа даралсаад, баатар сэрэгшэ нютагаа бусаба. Ерэнээр лэ, хамсыгаа шаман ажаллажа ороо бэлэй.

— Фронтһоо ерэхэдэмни, нютагайм зон ямараар угтаа һэм? Үе наһандаашье мартахагүйб. Дайнай үедэ үлэн хоһон үхибүүд, үлгэ һалга теэбэй, таабайнар, эхэнэрнүүд ажалаа эрхилжэ, илалтын үдэрые ойртуулалсаа ха юм. Уданшьегүй хониной фермые даагшаар томилогдобоб, — гэжэ тэрэ хөөрэнэ. — Ажалдаа нэтэрүүгээр орожо, армиһаа бусаһан солдадууд ажабайдалаа һэргээжэ ороо һэмди.

Халзан Раднаевич энэ ажалдаа 1960 он болотор хүдэлбэ. Эгээлэнэ үедэ хонин ажал тус колхоздо ехээр хүгжэһэн түүхэтэй. Эдэл жэлнүүдтэ хонин ажалай түрүүшүүл урган гараа. Мүнөө «Улаан-Аха» колхоз аймаг соогоо хони үсхэбэрилдэг эгээл томо ажахынуудай нэгэн мүн. Эдэ бүгэдэ урда жэлнүүдһээ һабагшатай, эхитэй.

— Би хонин ажалда ороһоор гушан жэл болохонни. Гүлмэр залуу ябахандаа, энэ ажалда ороо бэлэйб. Халзан Раднаевич ман шэнги зондо ходо туһалалсажа, захяа заабари үгэжэ ябагша һэн. Тэрэ минии багша юм, — гэжэ аймагай түрүү хонишон Татьяна Дашеевна Доржиева омогорхон хөөрэдэг.

Мүнөө тэдэнэр хаяа хадхан ажаһуудаг юм.

— Дайнда шархатаһан бэемни амар заяа үзүүлэнгүй, ходо үбдэжэ туляахадань, хонинһоо болижо адуунда ороо һэм. Жэлэй дүрбэн сагта хээрэ ябахандаа, магад, бэемни һайжарха гү гэжэ һанаа һэм, — гээд, Халзан Раднаевич хөөрэдэг. — Адуунда табан жэлдэ хүдэлөөб. Энэ тон харюусалгатай ажал.

Мүнөө колхозой адуун хүрэг найдамтай гарта. Колхозой суута адуушан Д.-Ж.М. Ошоров аймагай 1976 оной чемпион. «Ажалдаа шалгарһанай түлөө» гэнэн медалаар шагнагдаһан.

Халзан үбгэн адуунһаа гарахадаа, бэрхэл хүнүүдтэ хаража байһан хүрэгөө найдаа ха юм.

Мүнөө үбгэжөөл наһанай амаралтада. Тиимэшье һаа, миин һуудаггүй. Даб дээрээ тэрэ аймагай түрүү луговод. Уһалдаг, харууһалдаг газарһаань жэл бүри 16-17 центнер үбһэн абтадаг.

... Эгээл тиихэдэ Обтойһоо гараад, Бүлэг-Шэбээ, Сайлагай тала дайдаар машинамнай гүйлгэн ябахадань, Халзан үбгэнэй ажалые гэршэлһэн мэтэ, уһалагдаһан газарай ногоон хүхэрэн харагдажа, «баян дэлгэр байхаб, найдагты» гэхэндэл найгалзаа һэн. Агуу Октябриин алдарта оёе ажалай бэлэгээр угтаха зорилготой Халзан таабай ехэ уялга абаһан байгаа.

Мүнөө үбһэ, зеленко хуряалга үни хада дүүрэнхэй. Үбһэ абалгаар тус колхоз аймаг соогоо түрүүлээ. Эндэ Халзан үбгэнэй хубита ехэ. Аймагай ажахынууд үбэлжэлгэдэ бэлдэжэ мүн лэ түгэсхөө. Халзан таабай ажални дууһаа гэжэ өөдөө хаража, хүйһэндөө нөлбожо хэбтээгүй. Мүнөө тэрэ баһал амар бэшэ ажалтай. Мэнэ һая ябахадамни, хүгшэнтээе зуу гаран муу буруу, хашарагуудые абанхай, Бүлэг-Шэбээдэ үбэлжэхөөр иишэ нүүжэ ерэхэн байбал.

Зунай үедэ аймагай түбһөө ошоһон залуушуултай хамһажа, үбһеэ сабшаа. Ажал хүдэлмэридэ үшөө дүршөөгүй залуушуулда үбгэн хүнэй заабари, ажалай жэшээ ямар хэрэгтэйб даа. Жэшэнь, 1975-1976 онуудай хүндэ хүшэр үбэлжэлгэ. Үбгэн гэртэхинээрээ 380 толгой хони хаража гараа. Үгы гэбэл, 1976-1977 оной үбэл 84 толгой тамиргүй хашарагуудые харууһалаа. Нэгэшье толгой гарзада оруулаагүй.

Юрэдөө пенсидэ гараһан, бэе муутай үбгэжөөлдэ үшөө ажал гээшэнь юуштэб гэжэ һанамаар. Теэд энэ тиимэ бэшэ. Шэнэ байдалай эхи табилсаһан, ажалай ба дайнай ветерануудта бүхы юумэн хуул дүтэ. Колхозой ажал — тэдэнэй ажал.

Хүдэлмэридөө урагшатай, үри хүүгэдтэй, аша гушанартай хүниие буряадууд үнэр баян, дүрбэн тэгшэ хүн гэжэ хэлсэдэг. Тэрэ хүнүүдэй нэгэн Х.Р. Мунконов болоно. Жара хүрэжэ, ута удаан ажабайдалайнгаа жаргал дээрэ ябана. Энэ жаргалые таабайда Агуу Октябрь — тэрэнэй үүринь асараа. Тиигэншьегүй яахаб.

— Мүнөө шэнэ Совет хуули баталан абаабди. Бидэнэр хүгжэлтэ түгэс социалис гүрэнэйнгөө Үндэһэн Хуулиие бүримүһэн һайшаанабди. Манай Совет орондо ажаһууха, ажаллаха гээшэ – жаргал, — гэжэ Халзан үбгэн омогорхон хөөрэнэ.

Ажаглалта: «Буряад үнэн» сониной «Манай үеын хүн» гэхэн республиканска конкурсно тус очерк 1977 оной дүнгөөр 3-дахи шанда хүртэһэн байна

БҮЛЭГ-ШЭБЭЭГЭЙ ХОНИШОДТО

(Зураглал)

Һаяхан түргэн гүйдэлтэй «Уазик» машинада һуужа, албанай хэрэгээр «Улаан-Аха» колхоз ошохо хэрэг гараба. Гол зорилгомнай тус колхозой үбэлжөөнэй байра Бүлэг Шэбээ хүрэжэ, районой суута хонишод Вл.Б. Мунконов И.Б. Соётова хоёрой ажал хэрэгээрнь, дүй дүршэлөөрнь һонирхожо, олоной анхаралда табиха гэхэн зорилго һэн.

Машинамнай Аха голоо уруудаад, годирхой бэdirхэй харгыгаар табилуулжа мэдэнэ. Уданшьегүй хойто бэеэрээ Саяан үндэр хадануудай үндэр орьёл шэлэнүүдээр хүреэлэгдэһэн, баруун урда тээгүүрээ шэбээн шулуунуудаар бүһэлэгдэһэн, шэнэһэн тужаар шэмэглэгдэһэн талархуу баян дайда Бүлэг-Шэбээгээ хүрэжэ ерэбэбди. Харгын заха гаража хонишодой буусын хажууда хүрэмсөөрөө, машинамнай зогсошобо. Тойроод харахада яб таб гэмэ гэр байра, хото хорёонууд, үбһэ зелёнко дүүрэн гэмээр сомоотой, гэрэйнһ ойрхоно, хорёодо няалдаад шэлдэг улаан, хуурай шэнэһэн сажан 3-4 дабхараар таб байтар хуряалгатай. Ёһотойл ажалша зоной байра байдалые газаахиншьэ гэршэлжэ үгэнэ ха юм гэжэ абаһаар ойлгомоор. Үүдэндэ хүрэжэ үрдеэгүй байтарнай, гэрһээ Ирина Бальжировна Самбу хүбүүтэйгээ гаража ябаба. Эдэнэр газаахи ажалдаа яаран ябаад һэн. Мэндэ амараа хэлсээд, хэдэн үгэ андалдаад, бэшэ нүхэднай аян замаа үргэлжэлүүлбэд. Тусхай даабаритай үлэһэн партиин райкомой пропаганда ба агитациин таһагые даагша С.П. Иванов бидэ хоёр хонишонтой хамта хорёо соонь орожо, ажалтайнь танилсанабди, хөөрэлдөөдшьэ абанабди, ажалдань туһалаадшьэ үзэнэбди.

Мүнөө Мунконовтон 300 толгой эхэ хонидые харууһална. Манай ошоходо хонид түлэг хурьгалжа, хонишодой эгээл халуун хаһа эхилшэһэн байгаа. 200 гаран хурьгад гараһан, хотон соо тусхай эрьенэгүүд соо ами амяараа байрлаһан байба. Гэртэнь орожо, уялгануудтайнь танилсанабди: 1985-1986 ондо хонишод 100 эхэ хонинһоо 106 хурьга абаха, ехэ хонидоо нэгэшье гарзалуулхагүй, нооһоной шэгнүүр 3,7 кг хүргэхэ, сабшалан дээрээ наг шэбхэ гаргажа тарааха, арилгаха, 50-50-яад мэшээг ая, намаа суглуулха, 2 центнер аарса хуряаха г.м. мүнүүд аржытар бэшээтэй байба.

...Угай малша зоной үхибүүд Ирина Владимир хоёр хара багаһаань ажалда дүршэһэн зон. Володин эхэ һамасүрэн Хайдаковна түрэл ажахыдаа мал ажалда яһала хүдэлһэн хүн. Колхозно үйлэдбэрийн ветеран. Наһанайнгаа ехэнхи хубиие хонин ажалда зорюулһан юм. Дайнай үеэр бүри багахан ябаһан Володя эхын хормойһоо аһалдажа, хорёо соонь дахан ябадаг байгаа. Хожомоо ехэ болоходоо эхын туһалагша болоо һэн. Дайнай һүүлдэхи хүшэр хүндэ жэлнүүдтэ хүбүүхэн бүдүүн ажалша хүнһөө дутуугүй хүдэлжэ, эхын хараха, туһалха тулгань болоо. Балайшье хургуулида хураашьегүй, ажалай, ажабайдалай «университет» эхын хургаалаар гараа һэн. Иимэрхүү эрхэ байдалда Ирашье үдөө һэн бэд даа. Юрэдөөл харахада хонишодой хуби заяан адлирхуу байдаг. Ехэнхидээ эхэ эсэгийн зүргэ харгыһаа эхын хүтэй хамта шэнгэһэн, захалһан. Тиимэһээл үри үхибүүдынэ энэ хүндэ хүшэршье һаа, хүндэтэй мэргэжэлые шэлэнэ, бүхы наһаяа энэ ажалда зорюулна бэшэ гү?

Ирина Бальжировна үшөө гүлмэр залуухан наһандаа 1956 онһоо захалжа ажалайнгаа намтарые эхилээ бэлэй. Түрүүшээр колхоздоо һаалишанаар хүдэлөө. Ажалдаа абьяастай, түргэн ухаатай басагые Шулуутын һү һаалиин фермые даагшаар томилбод. Одоол тиихэдэ ажалай амта туршажа, хүйтэн халууе илгаруулха болоо һэн. 1962 ондо Ирина Володя хоёр хамтаржа, нэгэ шэнэ айл нэмэбэ. Тэрэ гэхээр Мунконовтон хонидой отара даажа абаба. «Абаһаар амжалта хаанаһаа ерэбэ гээшэб? Муушагшье, дунда зэргын шадалтайшье хонишодой тоодо орогшо һэмди. Аха нүхэдэй зүбшөөл заабари дахан, байн

байтараа дүй дүршэлтэй боложо, хүсэ шадалаа элсүүлэн ажалдаа амжалтатайхан болоо хэн бэээбди, — гэжэ И. Б. Соётова хөөрэдэг. — 1977 ондо түлгэнүүдые абажа, хамсыгаа шаман, «шамай даа» гээншүүгээр нэтэрүү ехээр хүдэлэгдөө бэлэй. Үглөөнэй үүр сүүрээр ажалаа эхилээд, үдэшэ орой болотор ажал дээрээ үнгэргэдэг хэмди. Тиихэдэ үхибүүд баганууд байгаа. Амарха гэшые мэдэнгүй, хото город ошожо үзэнгүй, залуу наһаяа гансал ажалдаа зорюулаабди даа. Һүүлдэ үхибүүдээ томошог болоходо Монгол һайхан орон ошожо ерэбэбди. Аяншалхада ямар гоёб даа гэжэ тиихэдэ одоошые мэдэрээ бэлэйб. Мүнөө үхибүүд ехэ болонхой. Сүлөө сагтаа амаржа, аяншалжа абахаар хаһа ерэбэ бэшэ гү гэжэ хоюулаа хөөрэлдэгшэбди».

1978 он. 100 эхэ хонинһоо 100 хурьга абажа, һанаһандаа хүрэжэ харбайһанаа абабад. Тэрэ гэхээр зуутанай тоодо ходо ябанад. Долоо-найман жэлэй хугасаа соо зуутанай тоодо ябаха гэшэ тон хүндэ, хүндэтэйшые. Энэ хадаа хонишодой бэрхэ, урагшаа һанаатай, мухаршагүй зоригтой байһаниие гэршэлнэ ха юм. Амжалтын эхин ажал гэлсэдэг бшуу. Амжалта ерэбэл, алдар солошые олдохо.

1977 ондо Ирина Бальжировна ВДНХ-гай бронзо медаляар шагнагдаба. Мүн хоюулан 10-дахи табан жэлэй ударнигууд болоо хэн. Удангүй Владимир Бадмаевич Бурядай АССР-эй габыята малшан гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэтэй болобо. Мүн В.И. Ленинэй түрэхөөр 100 жэлэй ойн баярай ба «Ажалай шэн габыагай түлөө» медальнуудаар шагнагдаба. 1980-1981 онуудта үндэр амжалта туйлагдаа хэн. Тэрэ жэл 100 эхэ хонинһоо 112 хурьга абажа, нэгэ хонинһоо дунда зэргээр 3,9 кг ноһо хайшалбад, хурьгадай шэгнүүр 34 кг хүрэбэ. Энэ хүлһэтэ ажальень Эхэ оромнай үндэрөөр сэгнэжэ, нүхэр Соётовае Ажалай Алдар Солын 3-дахи шатын орденээр шагнаба. Тиихэдэ олон тоото Хүндэлэлэй грамотануудые тоолоһонойшые хэрэг байха аал гэжэ һанагдана. 11-дэхи табан жэлэй туршада ходо зуутанай тоодо орожо, нэрэ солоёо холо ойро алдаршуулба. 1984-1985 хонин ажалай жэл — табан жэлэй һүүлшын жэл. 100 эхэ хонинһоонь 112 хурьга абажа түлжүүлээ, ноһоной түсэб үлүүлэн дүүргэгдэбэ, хурьгадайнь шэгнүүр һайн. Тиигэжэ

Вл.Б. Мунконов районой чемпионой нэрэ зэргэдэ хоёрдохиёо хүртэбэ, Д.С. Патархеевагай нэрэмжэтэ шан барюулагдаба.

Он жэл хубарилдаһаар үнгэрнэ. Наһамнайшые ошожо, найдалнай болохо үри хүүгэднай ургажа, далижаһан дальбараануудтал уурхайһаа гаража, холын замда ниидэн зорилоо. Мунконовтон долоон үхибүүдые үргэжэ, ажабайдалай арюун замда гаргаба. Гансал одхон хоёр үхибүүдын Орлигой дунда хургуулида хурадаг. Эхир хүбүүд Алексей Андрей хоёр 2-3 жэлэй туршада эхэ эсэгэдээ хамһалдажа байтараа, сэрэгэй албанда татагдажа, мүнөө Хяагта хотын нэгэ частьда алба хэжэ ябана. Эгэшэ Надя ба тэрэнэй нүхэр Жаргал хоёр үбгэжөөлнүүдтэ хамһалдажа, мүнөө жэлэй үбэлжэлгэ үнгэргэлсэнэ. Манай ерэхэдэ, гэрэй хубиин машина абахаяа Улаан-Үдэ ошоһон байгаа һэн. Хурьгэн Жаргалын хонидоо хаража ябашаһан байба. Үри үхибүүдээ хара багаһаань ажалда хургаһан энэ айл хурьга абаха үедэ хүдөөһөө туһалагша эридэггүй, өөһэдынгөө хүсөөр гарадаг. 6-дахи классай хурагша Самбу хүрэтэрөө ехэ хүнһөө дутуугүй эхэдээ хамһалдажа, ехэл сүлөөгүй ажаллажа байгаа һэн. Намсарайн Омск хотодохи граждан авиациин дээдэ училищиин курсант байһанаа мүнөө мүн лэ уялгата алба гаража байна. Баир Ивалгын ГМТ-гэй студент.

Хабартаа уһа голой мүйһэнэй хайлахада, Владимир Бадмаевич булагай уһа залажа, сабшалангай талмай уһалдаг, эсбэрлэдэг юм. Удаань үбһэнэй звено эмхидхэжэ, үбһэ тэжээлээ шанар хайнтайгаар хурьяжа, хорёо соогоо сомодог. Үнгэрһэн зун 800 центнер хайн шанартай үбһэ хурьяжа абаба.

— Амжалта юунһээ дулдыданаб гэнэ гүт? Малшанай ажал мэдээжэл ха юм. Бидэ бэрхэбди, олон хурьга абанабди гэжэ ехээр хайрхаһанай хэрэггүй гэжэ һананаб. Һүүлэй үедэ манай колхозой зургаан эхэ хонидой отарануудай дүрбэн отарын эзэд 100-һаа 100 хурьга абадаг болонхой. Жэшээлхэдэ, А.А. Хаптагаев, Ц.-Ж.О. Доржиев, Вл.М. Ошоровой гэр бүлэнэр зуутанай тоодо ородог болоо. Нооһоной түсэб үлүүлэн дүүргэнэ, хурьгадайшые шэгнүүр хайн татана, — гэжэ нүхэр Соётова нүхэдэйнгөө амжалтануудаар омогорхон хөөрөө һэн. — Хэжэ байһан ажалдаа үнэн зүрхэнһөөнь хандаха, хүлһэ хүсээ адхангүй ябаха. Үндэр

үрэ дүн туйлаха гээ хаа, мүн хүнэй һэшхэл, сэдхэлэй эрмэлзэл, зоотехническа ба ветеринарна гуримуудые ойлгохо, тэдэниие наринаар сахиха шухала. Ондоо юуншые байха һэм даа».

Тус ажахын хонишод бэе бэетээе мурьсэдэг заншалтай, мүн хирэ хирэ болоод бэе бээдээ айлшалжа, дүй дүршэлөө хубаалдадаг юм. Мунконовтон урданиинь Доржиевтоноор мурьсэдэг һэн. Харин энэ жэл А.А. Хаптагаевтай мурьсэхэ болобо. Социалис мурьсөөнэй хажуугаар ёһотой ажал ябуулагданагүй. Иимэрхүү дутагдалнууд алишые ажахыда үзэгдэнэ. Социалис уялгануудые саарһан дээрэ бэшээд, ханадань үлгэбэл, ажалнай дүүрээ гэжэ ханадаг партийна, профсоюзна организацинууд бии. Мурьсөөнэй гуримые ойлгуулжа үгэхэ, зэргэсүүлжэ үзэхэ, саг сагтаа ойлгуулжа үгэхэ ажал балай ябуулагданагүй. Энээн тухай бүхы малшад хэлэдэг.

XXXII областной партконференциин делегат, КПСС-эй райкомой бюрогой гэшүүн, И.Б. Соётова ехэ эдэбхи үүсхэлтэй, хухюу зугаатай, хүндэтэй хүндэмүүшэ хүн юм. Колхозой ба районой суглаа зүблөөнүүдтэ хабаадажа, һонин дурадхалнуудые оруулдаг, дутуу дундануудые элирүүлжэ, хайшан гэбэл эдэниие усадхахаб гэжэ заабарилан хэлэжэ үгэдэг. Мүн түрүү хонишонойдо ажалтайнь танилдахаяа ондоо ажахын хонишод ошодог юм. Һаяхан В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой хонишод ябаһан байгаа һэн. Һүүлээрнь «Коммунизм» колхозойхид ошожо, ажалтайнь танилсаба. Үбэлжэлгын үедэ сүлөөгүй хүдэлжэ байһан малшадта хангалгын эмхи зургаануудай хүдэлмэрилэгшэд ходо ошожо, зүрхэ сэдхэлыень баярлуулжа, нюдыень хужарлуулжа ерэбэл һайн байгаа бшуу. Теэд тэдэнэр ехэл хүлеэгдэн айлшад болошоо. «Нёдондо кино харагша һэмди. Мүнөө үгы. Автолавка ерэнэгүй, соёл культура, медицина, КБО-гой ажалшад үбэлжэлгын эхилһээр үгыл даа», — гэжэ тэдэнэр гомдол барина.

Урагшаа ханаатайгаар, холын бодолтойгоор, эрхим дүнгүүдтэйгөөр шэнэ табан жэлэй эхин жэлые угтаха, үдэшэхэ, КПСС-эй XXVII съездые ажалай шэнэ амжалтануудаар угтахын түлөө оролдожо байһан нүхэдтөө амжалта хүсэе.

Саянская новь. 1986. № 9-10 (январин 23). Н. 3

АЖАЛААР ОЛДОҮОН АЛДАР СОЛО

Нёдондо, январь харын янгинама хүйтэн үдэрнүүдэй эгээл түлэг үеэр гүйдэлтэй уазик машинада нуужа, албанай хэрэгээр «Улаан-Аха» колхоз суута хонишод Владимир Бадмаевич Мунконов Ирина Бальжировна Соётова хоёртой уулзажа, түрүү дүй дүршэлыень олоной анхаралда табиha гэхэн байгаа.

Машинамнай Аха голоо уруудажа, годирхой бэdirхэй харгыгаар табилуулжа мэдээ һэн. Үнинэй жолоошон Иосиф Жанчипович Иванов өөрынгөө ажалые табан хургандаал һайн мэдэдэг хүн юм. Тиимэхээ һанаагаа зоболтогүй. Элдэб өөрын бодолнуудые толгой соогоо мухарюулан ябатараа, нэгэ мэдэхэдээ, хонишодой түбхинэхэн Бүлэг-Шэбээ гэжэ газарта дүтэлшөөд ябабабди. Мүнхэ саһаар хушагданхай баруун сагаан һарьдагуудай оройгоор хониной сагаан хөөбэри мэтэ үүлэд үзэгдэжэ, саһа бордоһон үдэшэлэн тээ заабол орохо гэжэ гэршэлһэндэл байба. Үнгэрһэн намар эртэхэнүүр саһан ехэ орожо, хээрын бэлшээринүүдые мүнгэн нэмэргээр хушажархиһан аад, һүүлээрнь янгинама хүйтэн, ехэ саһатай үбэл боложо, ниитын адуу малай үбэлжэлгэдэ гайтайл үе тохёолдоод байһан юм.

Харгыһаа гаража, хонишодой бууса хүрэмсөөрөө, машинамнай хүршэгэнэхөөр зогсошобо. Үбһэ, зелёнкын үндэр һүринүүд хорёо соо жэрылдэжэ, тээ саанань шэнэхэн түлээн ябталаатай харагдана.

Гэрэйнгээ газаа юушьеб хэжэ ябаһан Ирина Бальжировна бидэниие харамсаараа, урдаһаамнай яараба. Буряад зоной ёһо заншалаар мэндэ амараа, һониноо хэлсэбэбди.

Мунконовтон жэл бүри 350 гаран эхэ хонидые харууһалдаг. Манай тэрэ ябахата, хонид түлэг хурьгалжа, хонишо бүлын эгээл халуун хаһа эхилээд байһан юм. Үдэр һүниггүй олон хурьгад адхаржа хотониинь өөдэргэн сагаан хурьгадаар дүүрэнхэй байгаа бэлэй.

Угай малша зоной үхибүүд Владимир Ирина хоёр хара баһаһаа ажалда, илангаяа мал адуулалганда дүршэхэн зон. Володиин эхэ һамасурэн Хайдаковна түрэл ажахынгаа

тогтохоор мал ажалда хүдэлжэ, ниитын хэрэгтэ ехэл хубитаяа оруулхан хүн юм. Дайнай хүшэр хүндэ жэлнүүдтэ тэрэ эхэнэр мэтэ зон лэ сэрэгэй ара талада ажалай баатаршалга гаргажа, Агууехэ илалтые ойртуулалсаһан гээшэ. Эгээл эдэ жэлнүүдтэ бүри багахан ябаһан Володя эхынгээ хормойһоо аһалдажа, хото хорёо соонь дахасалдан ябажа, ажалай түрүүшын хургуули гараһан байна. Хожомоо ехэшэг болоходоо, эхынгээ туһалагша, ёһотойл баруун гарынь болоо һэн.

Ирина Бальжировна 1956 онһоо, бүри гүлмэр залуу наһанһаа, ажалайнгаа намтарые эхилээ бэлэй. Түрүүшээр колхоздоо һаалишанаар хүдэлөө. Ажалдаа абьяастай, хүбэлгэн хурса ухаатай басагые уданшьегүй хүнэй фермын ахалагша һаалишанаар томилбо. Тиигэжэ ажалай амта таниһан, тэрээндээ дүршэһэн юм. 1962 ондо Володя Ира хоёр хамтаржа, шэнэ айл мүндэлөө. Хонин ажалда орожо хүдэлхэ дуратай байһанаа тэдэнэр колхозой правленидэ мэдүүлжэ, зүбшөөл абаа һэн.

— Абаһаар амжалта хаанаһаа ерэбэ гээшэб? Түрүүшээр ходо дундууршаг хонишодой тоодо ородог хэмди. Байн байн дүршэлтэйхэн боложо, ажалнайшые урагшаа даб гээ... Хүршэ хүдэлжэ байһан аха заха нүхэднай, Доржиевтантай хонишо бүлэ маниие дэмжэжэ, амжалтыемнай арьбадхалсаа һэн даа, — гэжэ Ирина Бальжировна хотон соохи хонидоо эрьежэ ябахандаа, намда хөөрэнэ. — 1977 ондо түлгэ хонидые абажа харууһалаабди. Түлгэнүүдые түрүүшээр хурьгалуулха гээшэш бэлэн хэрэг бэшэ даа. Үүр сүүрээр ажалаа эхилээд, үдэшэ орой болотор хото хорёо соогоо байхаш. Хурьгадай гаража эхилхэдэ, бүхэли хүниндөө тэндээ һалирхаш. Юрэдөөл, амарха гээшые мэдэнгүй, хото городуудааршые зайжа үзэнгүй, залуу наһамнай үнгэршэхэнь гэжэ байгаад, заримдаа гэмэр гутар гэхэш даа. Угайдхандаа тиихэдэ үхибүүд баганууд байгаа. Харин хожомоо үнгэрһэн сагаа тэхэрюулээ һэн бээбди, — гэхэдэнь, Ирина Бальжировнагай шарай сэлмэжэ, гэрэл ороходол гэнэ.

Түлөөһэгүй путёвкоор Монгол ошожо ерэхэнээ үе-үе болоод лэ һанаандаа оруулжа, элдэб һонин ушарнуудые хөөрэн һуухыень шагнаа һэм. Мүнөө үхибүүдынь ехэнүүд болонхой.

Сэрэгэй албанһаа ерэнэн эхир хүбүүд Алексей Андрей хоёр эхэ, эсэгээ һажаажа, энэ зун хонин ажалда оронхой. Тэдэнэй ажал урагшатай ябана.

1978 он. Одоошье тэрэ жэл Мунконовтон 100 эхэ хонинһоо 100 хурьга абажа, һананандаа хүрэжэ, һарбайһанаа абаа. Тэрэ гэхээр энэ бүлэ аймагай хонишодой дунда эрхимлэжэ, зуутанай тоодо хододоо ябалсана. Олон жэлэй хугасаада зуутанай тоодо ябаха гээшэ хонишодой бэрхэ, урагшаа һанаатай, зориндоо хүрэдэг зон байһые гэршэлнэ. Амжалтын эхин ажал ха юм.

Амжалта ерэбэл, алдар солыешье дахуулдаг. Уданшьегүй Ирина Бальжировна ВДНХ-гай хүрэл медаляар шагнагдаба. Мүн хоюулан 10-дахи табан жэлэй ударнигууд болоо һэн. Владимир Бадмаевич Бурядай АССР-эй габьяата малшанай нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, «Ажалай шэн габьяагай түлөө» медаляар шагнагдаа.

1980-1981 онуудта тэдэ хоёр үндэр үрэ дүнгүүдые туйлаа. 100 эхэ хонинһоо 112 хурьга абажа, нэгэ хонинһоо дунда зэргээр 4 килограмм нооно хайшалжа, хурьгадай шэгнүүр эхэнэнь һалгааха үедөө 34 килограммда хүргэбэ. Эхэ оромнай үндэрөөр сэгнээ һэн. Нүхэр Соётовагай сээжэдэ Ажалай Алдар Солын III шатын орден ялараа. Тэрэнэй һүүлээр Мунконовтон хэды дахин аймагай чемпионууд боложо, урдандаа бэрхэ хонишон ябаһан, мүнөө һаһа бараһан Д.С. Патархеевагай нэрэмжэтэ шанда хэдэн удаа хүртэһэн байна.

Он жэлнүүд һубарилдаһаар үнгэрнэ. Наһанай нэмэхэ тума найдалнай болохо үхибүүд далижажа, уурхайһаа дэгдэжэ, холын ута замда зорин ошоно, Владимир Ирина хоёр үнэр баян айл юм. 8 үхибүүдэй эхэ, эсэгэ гээшэ. Зарим үхибүүд холын хото городуудта һурана, зарим нэгэниинь гэртээ үлэжэ, түрэлхидтөө туһалжа байнхай. Минин тишэ ябахада эгээл ехэ басаган Надинь, Жаргал хүрьгэниинь тэдээндэ хамһалсажа байгаа һэн. 6-дахи классай һурагша, бүлын одхон Самбу хүрэтэрөө эхэтгээ хамта хонидтоо үбһыень тараажа байгаа бэлэй.

— Ехэ болоходоо, хэн болохобши, Самбу? — гэжэ асуухадамни, тэрэ байд гээд: «Шофёр болохоб, магад, хонишон боложошье болохоб», — гэжэ тордиһогүйгөөр харюусаа һэн.

Гэрэй эзэн Владимир Бадмаевич уһа голой хайлахада,

булагай уна залажа, сабшалангаа уналдаг, шорой, шулуунһаа сэбэрлэдэг. Удаань үбһэшэдэй звено хүтэлбэрилжэ, ургаса хуряжа абадаг байха юм. Үнгэрһэн зун 800 гаран центнер һайн шанартай үбһэ хуряагаа.

— Малшанай ажал хүдөөгэй хүн бүхэндэ дүтөөр ханагдаха юумэн гээшэл даа. Бидэ бэрхэбди, олон хурьга абанабди гэжэ һайрхаһанай хэрэггүй. Һүүлэй үедэ манай колхозой хонишодой 4 бүлэ зуутанай тоодо оронхой. Манайхинһаа гадна Хаптагаевтанай, Доржиевтанай, Ошоровтоной бүлэнүүд байна. Тэдэнэй хүсөөр лэ манай колхоз Һүүлэй жэлнүүдтэ КПСС-эй райкомой ба райгүйсэдкомой Улаан тугаар шагнагдаа. Ажахымнай олзо оршын 60 процентэнь хонин ажалһаа абтадаг. Хонишод бүгэдөөрөө ажахын тоосоондо оронхой, — гэжэ Ирина Бальжировна гансашье өөһэдынгөө бэшэ, мүн бүхы колхозой хонишодой ажалаар урмашажа байһанаа мэдүүлнэ.

— Областной XXXII партийна конференциин делегат, КПСС-эй райкомой бюрогой гэшүүн И.Б. Соётова ехэ эдэбхи үүсхэлтэй, хүхюу зугаатай, хүндэмүүшэ бэрхэ хүн юм. Жэшээн, үнгэрһэн малай үбэлжэлгэ манай аймагай малшадай шанга шалгалтань болоо гээ һэмди. Илангаяа «50 лет Октября» колхозой малшад хүндэ байдалда ороо һэн. Эгээл тэрэ үеэр КПСС-эй райкомой бюрогой ээлжээтэ суглаан болоо. Хүндэ эрхэ байдалда ороһон ажахын тухай асуудал зүбшэн хэлсэгдээ. Тус колхозой үхэр малые хубаажэ, бусад гурбан ажахынуудай бэлшээридэ гаргабал, һайн байгаа гэжэ Ирина Бальжировна дурадхаа...

Хонишодой амжалта үшөө юунһээ дулдыданаб гэхэдэ, тэдэнэр малдаа нэмэлтэ тэжээл ехээр бэлдэдэг гуримтай. Жэшээлбэл, намартаа ая, арса, уляаһанай намаа ехээр бэлэдхэжэ, үбэлэй үедэ тэдэнээ бусад тэжээлтэй холёод үгэдэг юм. 1985-1986 онуудай хонин ажалай жэлдэ хонишо бүлынхид ехэ амжалта туйлаа. 100-һаа 112 хурьга абажа, баһал аймагай чемпионууд болоһон байна. Үнгэрһэн табан жэлэй хугасаа соо эрхимээр хүдэлжэ гараһан хонишон, коммунист И.Б. Соётова Ажалай Алдар Солын II шатын орденээр шагнагдаба гэжэ дуулахадаа, бидэнэр, хадата Ахын зон, ехэтэ хүхээ, урмашаа һэмди.

Үдэшэ оройхон Бүлэг-Шэбээхээ мордоходомнай, баруун тээхи мундаргануудые хүбэн үүлэнүүд далдалжа, хадын хормойе шэнэ саһан хушаад байгаа һэн. Тээ саанахана бэлшээриһээ буужа ябаһан хүрэгые, хонишоние харахадаа: «Хожом ерэхэдээ, хоюулантайтнай нам нуужа хөөрэлдэхэб даа. Бидэнээ бүри баясуулхаар, гайхуулмаар һонинтой болоод байгаарайт!», — гэжэ һанаандаа шэбшээ һэм.

Буряад үнэн. 1986. Декабриин 10

ҮНЭР БАЯН ТЕЭБИИ

Гушаад онуудай хүлгөөтэ жэлнүүдтэ багахан Хама-Сүрэниие Сэнсын голдо ажаһуудаг нэгэ хүгшэнһөө абажа, Дорохиной Радна (Хама-Сүрэнэй түрэлэй хүн) гэртээ абажа ерээ бэлэй. Сэнсын голдо хуушан бардам зантай айлда барлаг боложо ябахадаа, бишыхан басагахан зарим хүнэй бүхы наһан соогоо үзөө хараагүй гомдолдо, хараал юрөөлдэ хүртэдэг байгаа һэн. Одоошье Радна нагасындаа ерэжэ, үхибүүн наһанай багаханшье һаа, жаргал, баяр гэхэ мэтые бэе дээрээ үзөө бэлэй. Энэ айлайхи баян, тэрэ сагтаа ехэ шадалтай айлайхи гэжэ нэрэтэй һэн. Гэрэй эзэн гүнзэгы ухаатай, үгытэй ядуу зоние хайрлаха, тэдэндэ али болохоор туһалхаяа оролдодог хүн һэн тула мүнөөшье болотор тэрэ үе сагаан үбгэд хүгшэдтэ хани халуунаар дурсагдажа, зүрхэ сэдхэл соонь хэтэдээ үлэһэн гэхэ.

Энэл хүлгөөтэ жэлнүүдэй үеэр Баян-Голдо «Улаан-Аха» гэжэ нэрэтэй агналгын ТООС эмхидхэгдэһэн байгаа. Энэ ажахын бии болохоһоо урдахана Малаан Хайдаб басагаяа гэртээ асарһан юм. Агналгын ажахын байра байдалые хаража үзөөд, Хайдаб үбгэн гэр малаараа энэ ажахыда орожо хүдэлхэ гэжэ тон зүбөөр шийдхэбэ гэхэ. Борьбо дээрээ бодожо, хүл дээрээ үндыжэ ябаһан Хама-Сүрэн агналгын ажахын хонишон болобо.

Басаган байхаһаань хөөрхэн сагаан бүмбэгэрхэн хонидые харууһалаад, наһанайнгаа амаралтада гаратараа энэ олзотой һалбариин эгээл мэргэжэл һайтай, түрүү ажалшадайн нэгэн байһан юм. Мунконова Хама-Сүрэн Хайдаковна — эрхим хонишон, һурган хүмүүжүүлэгшэ (аха хоёр үхибүүдынь, Ольга

Владимир хоёр бүхы наһан соогоо хонин ажалда хүдэлһэн гэхэ) гэхэн алдар сууда гаража, Ахын улада уулаар суряатажа, хадын түргэн горходой абяагаар урдажа, холо ойро сууда гараа бэлэй. Хадын басаганай нэрэ соло хүндэтэй һэн.

Илангаяа Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай хүрөөтэ жэлнүүдтэ дариин үнэрөөр дарагдан, буугай абяанай дуун доро баатарлиг залуу сэрэгшэдэй ами наһантаяа хахасан гү, али шархатажа, үлгэ һалга инвалид гэжэ нэрэ зүүгээд, гэртээ бусажа байха үеэр Хама-Сүрэн Хайдаковна хони малаа хаража, ажабайдалай оёор, тама гээшые яһала үзэхэн байха. Бүхы бүһэтэй зомнай Баруун фронт мордожо, фашизмын хүрин тахалтай үхэл ажабайдал гэхэн уряа доро тэмсэжэ байхада, дайнай ара талада имагтал эхэнэрнүүд, томошог үхибүүд, үбгэд хүгшэд хүндэ хүшэр ажал хэжэ, Илалтые ойртуулсаһан байна ха юм. Дайнай үедэ эрэлхэг зоригтойгоор, эршэ хүсэтэйгээр хүдэлжэ ябаһан эхэнэрнүүдэй дурасхаал болгон нютаг бүхэндэ ажалша эхэнэрэй хүшөө бии болгобол һайн байгаа гэжэ би зураглал, очеркнүүд соогоо оло дахин бэшээ һэм. Тээд энэмни огто анхаралда оронгүй, нэгэ шэхээрнь ороод, нүгөөдэ шэхээрнь дэгдэн гарашадаг юм.

Үхибүүдээ бага байхада янданайнгаа хажууда ямар нэгэн дэбисхэр хараад, тэндэ ойрошог байһан баханаһаа уяад, хони малаа харахаяа гарадаг һэм, — гээд нэгэтэ хөөрэлдэжэ һуухадамни, Хама-Сүрэн теэбии хэлэн, нүдээе уһатуулан һуугаа һэн. — Үдэшэ орой бусахадашни, тэдэшни хүлдэжэ даарашаһан, шорой тоохон болошонхой, хайратай үлэн нүдэнүүдээ ялалзуулан урдаһаашни хараад, уйлахаашье болиһон, хүсэ тэнхээгүй юумэнүүд байхал даа. Бор борохон сайгаа шанажа, ааруул биһалиг хоёр үгөөд, хоол залгуулхаш.

— Гэртэтнай үшөө ажал байгаал ааб даа. Хэзээ тэдэнээ хэжэ үрдидэг байбат? — гээд асуубаб.

— Һүниндөө түлээ залһа абажа, үбһэ тэжээлээ зөөхэ, мүн саһа хайлуулжа, уһан болгохоһоо эхилээд, хахарһан хубсаһа, гуталнуудые халаха оёхо ажал дутаха һэн гү. Мүнөө малшад жаргалан дээрээ байна гэжэ һананаб. Түлөөн, уһан газраань ерээд буулгагдаха. Малшадта гэжэ эгээл дефицитнэ эд бараан

худалдагдаха. Ажабайдалынъшье тон хайн. Баян дэлгэр нуудалтай. Теэд эдэ бүгэдэ хэнэй хүлхэтэ ажалаар, ами наһаар ерээб? Имагтал аха зоной ашаар, тэдэнэй хүлхэтэ, эрэлхэг зоригто ажалаар мүндэлөө гэхэ байнаб. Мүнөө зарим нэгэн буруу номнолтой, хара ханаатай этэгээдүүд аха зоной ажал хэрэгыг мартаха, социализмын замые буруу зам, холо ойрын хараагүй гэжэ байжа аман байнал гэжэ жабжаараа дүүрэн шүлхөө найруулан дүүлилдэхэ, капитализмын зам тээшэ хүтэлхэ тиимэ хара ханаатан дүүрэн болоо. Тэдэндэ, тэдэнэй муу муухай үйлэ хэрэгтэ политическэ сэгнэлтэ үгэхэ саг тулаа гэхэ байнаб. Бидэнэй агууехэ хани барисаан, ехэ алдуу эндүүтэйшье хаа, социализмын гэгээн харгыда уряалхан уряа фашизмые дараад, Европо, Азиин зоние хара тамаһаа сүлөөлөө ха юм. Мүнөө энэмнай мартагдажа байна. Бидэнэр мартаха ёһогүйбди.

— Табяад оноор ажабайдалнай найжаржа, эдэе хоол, үмдэхэ хубсаһан элбэг боложо захалаа. Үхибүүднисье ехэ боложо ажалдамни хамһалдажа, ехэ туһатай зон болобо. Тиихэ үеэр бишье хүшэ шадал нэмэһэн шэнги болоо бэлэйб. Амжалта, туйлалтануудшье ерэбэ. 1957 ондо Бурядай АССР-эй Верховно Соведэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдажа, урма зоригоор дүүрэн болоо бэлэйб.

— Орден хайрада хүртөө һэм бшуут. Тэрээн тухайгаа нэгэ багаханаар хөөрыт, — гэбэб.

— Болоно бэээ. Хонинһоонь олон хурьга абажа, үхэл гарзада гаргангүй үбэлэй нюрга дабадаг болобоб. Эгээл түрүүлэн 100 эхэ хонинһоо 100 ба 100-һаа дээшэ хурьга абадаг болообди. Энэл үедэ үбсүү сээжьемни «Хүндэлэлэй тэмдэг» орден шэмэглээ һэн. Манай гүрэн дотор ажал хэһэн хүн урагшатай, тоомжотой. Володя Ольга хоёрни эгээл бэрхэ туһалагшадни болоһон юм. Ольга үни удаан жэлдэ хонин ажалда хүдэлөө. Володя гэр бүлөөрөө мүнөөшье хонин ажалда хүдэлнэ.

Владимир Бадмаевич Мунконов Ирина Бальжировна Соётова хоёр Аха нютагай түрүү хонишод. Гуша гаран жэл соо хамта эмэ хонидой отарада хүдэлжэ, ехэ амжалтануудые туйлаһан байнад. Районой оло дахин чемпион, зуутан.

Бурядай АССР-эй габьяата малшан. Ирина Бальжировна Ажалай Алдар Солын орденной III, II шатын кавалер. Үнэр хажар айл, ажалша бэрхэ зон. Ёhotoйл нурган хүмүүжүүлэгшэд. Үри үхибүүдынь теэбиин, эхэ эсэгынь ажалай нургаал дахажа, ажалша бэрхэ зон болохоор шиидэнхэй. Мал ажалда орохоор зорижо, Надя Жаргал хоёр «Улаан Аха» ерэжэ, хүхүүли гүүртын эзэд болобо гэжэ хаяшаг бэшээ һәмди.

Хама-Сүрэн Хайдаковна дала наһаяа гаталжа ябана. Хүнгэн сарюун зандаа. Гэртэшье газашье ажал хэжэ, бага басагандаа туһатай нэмэритэй ябаһайб гэжэ оролдон ябадаг. Залуу зоной алдуу эндүү гаргаа хаань, заһан хэлэжэ, туһатай зүбшөөл үгэдэг хүгшөөдэй. Нэгэ үеэр хоёр аша хүбүүдээрээ хониной отарада орожо, ашаг үрэтэйгөөр хүдэлөөдшье үзөө.

Юрэдөө Мүнхын Хайдабай үхибүүд ехэ ажалша бэрхэ зон ябаһан юм гэжэ аха зон хэлсэдэг. Бишье өөрынгөө толгой соо олохон дурасхаалнуудтай ябадагби. Ехэ басаган Дулмажабашье «Улаан Шарза» колхоздо һаалишанаар ехэл амжалтатайгаар хүдэлдэг һэн. Тоһондо торомоор бэшэ һайхан һанаатай, үнэн сэхэ эхэнэр бэлэй. Бүтэд хүтэлбэрилхы ажалшадай нэгэн байгаа. Аргагүй зүрхэтэй, ажалша бэрхэ, бүхэ бүхэриг эхэнэр ябаа юм гэжэ үбгэд хөөрэлдэдэг. Пүнсэг эхэ-герой, үнэн сэхэ һанаатай ажалша эхэнэрнүүдэй нэгэн, Сэмжэд эхэ-герой, ажахын олохон һалбаринуудта хүдэлөө. Хорлу ажалай ветеран, Хама-Сүрэн айлай гурбадахи үхибүүн. Энэ очеркын героиня. Хараад үзэхэдэ, булта ажабайдалай үргэн замда гаража, амжалта түгэс хүдэлжэ, эдир залуу наһаяа үнгэргэһэн, хүндэтэ амаралтадаа гараашье гэлэй, үри үхибүүдээ, аша гушын түрүүшын туһалагшад, найдалтай нүхэд ябана.

Үнэхөөрөө хүн долоо доротодог, найма нараатадаг гэжэ үнэн юумэ байна даа. Энэ бүлын түүхэ абаад хараа һаа, бүри этигэхэш.

Саянская новь. 1990. Декабриин 15. Н. 3

Табан жэлэй түрүүшүүл

ЭРХИМУҮДЭЙ НЭГЭН

Баян даа Балагта эрхим хаалишадаар. Тэдэнэй хааһан хүе хүн ехэ далайтай жэшээлэлтэй. Илангаяа 1973 ондо Балагтын хүнэй фермын хаалишад шалгаран гаража, бүхы республика, аймаг соогоо алдар сууда гараа бшуу даа. Балагтын түрүү хаалишадай тоодо нүхэр Гармаева Сэпил Сандыковна оролсодог. Сэпил Сандыковна хайнаг үхэрэй хаалишан юм. Юһэдэхи табан жэлэй гурбадахи, шиидхэхы жэлдэ бүхы дааж абаһан 19 үнеэдһээн 14 350 литр хү хаахаб гэжэ Бүхэсоюзна мүрысөөндэ хабаадалсахаяа ороходоо үндэр социалис уялга абаһан байгаа. Мүнөө 9 һарын дүнгүүдые согсолоод байхада, нүхэр Гармаева бүхы даамта үнеэдһээн 16 548 литр хү хааһан байна бшуу даа; жэлэй дууһатар үшөөшье хоёр һара урдамнай байна, энэ хоёр һара соо үшөө хэды литр хүн хаагдаха гээшэб? Үгы, юрэдөө энэ нүхэрнай хэлэһэн үгэдөө эзэн, миин лэ ама гараад, хии талаар тараадаггүй хүн байна. Нэгэ даамта үнеэнһээн 719 литр хү хааһан болоно бшуу.

Туйлаһан ехэ амжалтыень хаража үзөөд, партиин райкомой бюро болон аймсоведэй гүйсэдком иижэ тогтооһон байна: нэгэ хаамхай үнеэнһээ 700 литр болон мүн үшөөшье дээшээ дүнтэй хаалишадые аймагай «Малшан» газетын Хүндэлэлэй самбарта оруулха, тэдэндэ үнэтэй бэлэгүүдые барюулха гэжэ Сэпил Сандыковна тэдэнэй тоодо ороо юм.

Нүхэр Гармаева 1955 онһоо эхилээд хайнаг фермэдэ ажалладаг. Зунай сагта Буурал-Моритодо зуһажа, үбэлэй сагта колхозойнгоо түб һуурин болохо Балагта зөөжэ ерэдэг заншалтай. 19 үнеэдынь бултадаа ороондо оронхой, ерэхэ жэлдэ 19 тугал абахаар хараална.

Аймагаймнай ажалай түрүүшүүлэй нэгэн болохо нүхэр Гармаева бүри залуу наһанһаань абаад колхозно үйлэдбэридэ хабаадалсаһан юм. Дайнай хатуу шанга жэлнүүдтэ колхозой

ямаадые харууһалдаг һэн, хони хүрэгүүдэй эзэншье болоод туршаа, хонидой һүүлээр хайнаг малнуудые даажа абаад, мүнөөшье энэ ажал дээрээ ажаллаһаар. 20-ёод гаран жэл соо ехэ дүй дүршэлтэйшье болоо, ажалаа зоотехническэ ёһо гуримаар эрхилдэг, урагшаа ханаатай нүхэр юм.

Сэпил Сандыковна тон даруу зантай эхэнэр юм. Даб гэхээр шамда өөрынгөө тухай хөөрөөд орхихогүй. Сугтаа хүдэлжэ ябаһан нүхэдэйнгөө дунда нэрэтэй хүндэтэй. үтэлһэн залуугүй Сэпил Сандыковнае магтадаг, хүндэлдэг. Хүн зондоо хүндэтэй, хэһэн ажалдаа магтаалтай ябаха гээшэмнай — ажабайдалай ехэл хургуули ха юм даа.

Агууехэ Октябриин социалис революциин 56 жэлые энэ түрүү эхэнэр ажалай эрхим бэлэгүүдээр угтаба.

Малшан. 1973. № 132, ноябриин 3

АЖАЛАЙ ВЕТЕРАН

Манай аймагай «Коммунизм» колхоздо ажал хэрэгээрээ шалгаран гараһан, арад зондоо хүндэтэй болоһон колхозно үйлэдбэрийн түрүүшүүл олон байха. Хэнэйшье мэдэхээр, Балагтын һү һаалин фермын коллектив нёдондо жэлдэ Бүхэсоюзна социалис мүрысөөндэ илан гаража, 1000 түхэриг шан, Хүндэлэлэй грамотада хүртэһэн байха юм.

Тэдэ түрүү һаалишадай тоодо Сэпил Сандаковна Гармаева оролсожо, бүхөөр түрүүшүүлэй һуурида гаралсажа шадаа. Сэпил Сандаковна хара багаһаа хойшо ажалдаа атаржажа, хүдэлмэридэ хүдэржэһэн эхэнэр юм. Колхозойнгоо ажалда эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, ажахынгаа олон хушуун малнуудые бүгэдыень хараһан, тон дүй дүршэлөөр баян болоһон малшан хүн гэжэ намтартай байха.

Юһэдэхи табан жэлэй шиидхэхы жэл болохо 1973 оной дүнгүүдые абаад харабал, нүхэр Гармаева иимэ амжалтануудтай ерэһэн байна: һү һааха жэлэйн түсэб 14 350 литр, дүүргэһэниинь — 16 022. 1 672 литр һү түсэбһөөнь үлүү һааһан болоно бшуу даа. Бүхы даамта үнөөдһэнь тугалнуудые абажа, бүрин бүтэнөөр түлжүүлжэ шадаа.

Эдэ бүгэдэ тоо баримтанууд юу харуулнаб гэхэдэ, иимэ байна: энэ даруу зөөлэн зантай эхэнэр даажа абаһан ажалдаа эзэн ёһоор хандажа, ажахынгаа хүгжэлтэдэ өөрынгөө хубитые ехээр оруулна гэшэ.

1974 ондо нүхэр Гармаева ажалдаа үшөө ехэ амжалта туйлажа, эрхим хайн дүнтэйгөөр тодорхойлхы жэлээ үнгэргэхэ гэхэн эрмэлзэлтэйгээр ажал хүдэлмэриее ябуулжа байнхай.

Урин дулаахан хабарай түрүүшын хайндэр — Мартын 8-аар энэ нүхэрөө амаршалаад, ажалдань амжалта, ажабайдалдань баяр, жаргал хүсэе!

Малшан. 1974, мартын 8

ТУЙЛАҢАН АМЖАЛТААРАА ҢАНААГАА АМАРАНГҮЙ

«Улаан-Аха» колхоздо 1974 ондо һу хаалияа эрид дээшэлүүлһэн хаалишад олон. Тэдэнэй тоодо гурбан «мянгатан», хоёр хаалишад 900-1000 литр хүрэтэр һу хааһан байна. Тэдэ түрүү хаалишадай тоодо тус колхозой үнинэй хаалишан Будаева Ешен-Хорлу Дамбаевна оролсожо, хүндэтэ һуурияа эзэлэе. Нүхэр Будаева хара багаһаа хойшо ажахынгаа мал ажал дээрэ хүдэлһэн, энэ хүдэлмэридөө дадажа, ехэ дүй дүршэлөөр баян болоһон хаалишадай нэгэн юм. Арба гаран жэлдэ хаалишанаар ажаллажа, муу бэшэ амжалтануудые туйладаг болоо. Жэлһээ жэлдэ энэ нүхэрэй дүнгүүд ехэ болоно. Юһэдэхи табан жэлэй тодорхойлхы жэлдэ бүхы даамта үнеэдһэнь 12 000 литр һу хааха уялгатай һаа, тус хаалишан 12 606 литр һу хаажа, уялгаяа үлүүлэн дүүргэжэ шадаһан байна, тиихэдэ нэгэ үнеэн бүриһөөнь 970 литр һу хааба гэшэ.

Һаяхан аймагай хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй зүблөөн боложо үнгэрбэ. Түс зүблөөн дээрэ нүхэр Будаева туйлаһан амжалтынгаа түлөө үнэтэ бэлэг абаа. Энэ нүхэрнай 1974 ондо дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ илажа, хоёрдохи һуурида гараһан байна бшуу даа.

Партиин ЦК-гай Хандалга соо иимэ онсо удхатай үгэнүүд бии: «Бага гаргашалтай, хайн шанартай, ехэ продукци үгэхэ!». Энэ

хадаа мурьсөөнэй уряа байһан, саашадаашье байха. Энэ уряал социалис мурьсөөндэ хабаадагшадай гол анхаралда байха...». Ешен-Хорлу Дамбаевна эдэ үгэнүүдые гүн сэдхэлдээ хадуун абажа, табан жэлэй түгэсхэхы жэлдэ үшөөшье ехэ амжалта туйлахаар бүхы арга боломжоёо, хүсэ шадалаа элсүүлэнхэй. Туйлаһан амжалтаараа ханагаа амарангүй, үшөөшье ехэ амжалта туйлаха, ниитынгээ ажахыда өөрынгөө хубитые оруулха — иимэ нангин зорилготойгоор ажаллажа байна Ешен-Хорлу Будаева.

Малшан, 1974

ЗАЛУУ ҢААЛИШАН ФЕСТИВАЛЬДА МОРДОБО

Урагшаа ханаатай, даалгагдаһан ажалдаа үнэн зүрхэнһөө хүдэлжэ, сууда гараһан комсомол- залуушуул Ахын аймагта үсөөн бэшэ. Тэдэнэй нэгэн тухай — комсомолой путёвкоор В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз эльгээгдээд, хаалишанаар хоёрдохи жэлээ хүдэлжэ байһан Валентина Мандагаева тухай эндэ хэлэгдэхэнь.

Булнай гэжэ газарта комсомол-залуушуулһаа бүридэһэн фермын эмхидхэгдэхэдэ, Валя басаган тэндэ ахалагша хаалишанаар томилогдоһон юм. Эндэ ерэхэн сарһаа хойшо Валя оролдосотой бэрхээр ажаллажа, хайн үрэ дүн туйлана. Валя Мандагаева шэнэ фермэдэ хоёрдохи жэлээ ажаллажа байбашье, бэрхэ хаалишадай зэргэдэ орожо эхилэнхэй. Залуу хаалишан жэлэй эхиндэ харюусалгатай социалис уялга абахаһаа, өөрынгөө хаадаг 20 үнөөнһээ жэл соо 17 мянган килограмм хү хаахаар шийдээ юм. Тэрэ уялгань мүнөө үедэ хайнаар дүүргэгдэжэ байна. Залуу хаалишан хара бүриингөө даабари 105-106 процентээр дүүргэнэ.

СССР-эй Верховно Сөведэй хунгалтада бэлдэлгын хэгдэжэ байха үедэ «Улаан-Аха» колхозой хаалишад хамтынгаа суглаан дээрэ дээшлүүлэгдэһэн уялга абахадаа, хү хааха хахад жэлэйнгээ даабари болзорһоонь урид — июниин 16-да дүүргэхээр шийдээд, аймагайнгаа бүхы хаалишадта хандаһан байгаа. Валя басаган энэ колхозой хаалишадай хандалга хүндэтэйгөөр хүлээн абаад, эршэ зоригтойгоор ажаллаа

Аймагай бэрхэ хаалишадай нэгэн, комсомолой гэшүүн

Валя Мандагаева Фрунзе хотодо июниин 29-да үнгэргэгдэхэ совет-монгол залуушуулай хани барисаанай фестивальда хабаадалсахаар мордоо.

Буряад үнэн. 1974. № 149, июниин 28

АЙМАГАЙ ЧЕМПИОНУУД

Урдань хаалишанаар хүдэлжэ байһан Софья Доржиевна Хандакова өөрынгөө нүхэр, модошо дархан Сырен-Доржо Цыбденовтэй үнгэрэгшэ зун колхозойнгоо правленидэ дуудуулжа, хонишод бологты гэхэн дурадхал абаһан юм.

Тэдэ хоёр правлениин хүтэлбэрилэгшэдэй дурадхалда балай арсаашьегүй, эхэ хонидой отара даажа абаһан байгаа. Тэндээ оройдоо жэл хүдэлбэшье, аймаг соогоо эгээл олон хурьга абагшадай тоодо ороһон байна. Эдэнэр 100 эхэ хонин бүриһөө 94 хурьга абажа, гарза хоролтогүйгөөр түлжүүлхэхээ гадна, толгой бүриһөөнь 4 килограмм 420 грамм эрхим шанартай нооһо абажа шадаа. Харууһалһан хурьгадынь эхэхээ һалгаагдахадаа тус тустаа дунда зэргээр 27,4 килограмм татадаг болоод байгаа. Эдэ малшад аймагай хонишодой дунда дэлгэрһэн мүрысөөнэй 1973-1974 оной дүнгөөр шалгаржа, «Аймагай чемпион» гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртөөд, КПСС-эй райкомой ба аймгүйсэдкомой Хүндэлэлэй грамотаар, үнэтэ бэлэгүүдээр шагнагдаа.

Шэрүүн хүйтэн уларилтай, үбһэ тэжээлээр хомор, ехэ саһатай энэ нютагта иимэ үрэ дүн туйлахань бэлэн бэшэ гэжэ аймагай суглаанда ерээшэд мэдүүлһэн байгаа.

«Коммунизм» колхозой эдэ залуу хонишод ямар аргаар иимэ үрэ дүн туйлааб? Эдэнэр харууһалдаг хонидоо үбэл зунгүй тобир тарганаар байлгаха асуудалда гол анхаралаа хандуулдаг байна. Тиигэжэ зун, намарай үедэ хонидоо бэлшээн таргалуулхые оролдоно.

Үнгэрэгшэ үбэл түл абалгын үедэ эдэ хонишод бүхэли хүниндөө хотон соогуураа дежурлажа хонодог байгаа. Ная гараһан хурьгадые эхэдэнь табижа үгэхэ, хүнэйн дээжэ болохо уурагыень хурьгадтань садатарнь хүхүүлхые оролдоо.

Эхэдээ голуулхан хурьгадта тусгаар анхарал хандуулдаг байхан юм.

Үбэлдэ найнаар бэлдэһэнһээ түл олоор абтадаг, гарза хоролтоггүйгөөр ондо ородог гэжэ эдэ хонишод найса мэдэнэ. Тиимэһээ малайнгаа хото хорёо дулаална, хохир бэлдэжэ дэбдинэ, бэлэдхэһэн тэжээлээ газаагаа зөөжэ асарна. Холихол тэжээлдэ аарса холижо худхаад хони, хурьгадта уулгахата ехэ туһатай байдаг гэжэ эдэ хонишод найн мэдэнэ. Гадна витамин элбэгтэй модоной шэлбэһэ бэлдэжэ абадаг юм.

Хонишодой дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ түрүүлжэ, «Аймагай чемпион» гэһэн нэрэ зэргэдэ хүртэгшэдэй дүй дүршэлтэй танилсаха зорилгоор байгша оной март нарада Хандакова Цыбденов хоёрой отарада аймагай хонишодой суглаан үнгэргэгдөө һэн. Тэндэ сугларгашад түрүү хонишодой хөөрөө шагнахаһаа гадна, хотон соогуурнь ябажа, ажал хэрэгтэйн танилсаһан юм. Тобир тарган, дорюун хурьгад хаалта соогоо тангаршаалдажа байгаа һэн. Хаа хаанагүй ариг эбэр. Хурьгадта загаһанай тоһон, яһанай гурил үгтэдэг байба.

Түрүүшүүлэй отарада сугларһан аймагай хонишод малай бэлшээри зүбөөр хэрэглэхэ асуудалаар туһатай зүбшэл абаһан байна.

— Зунай үедэ хонидые шүүдэртэй ногоондо эртэлэн гаргажа адуулхата найн байдаг. Шэмэтэй ногоондо адуулагдажа, хүсэ шадал ороһон хонидһоо дорюун хурьгад абтахаһаа гадна, ноһоншье ехээр хайшалагдадаг, — гэжэ «Коммунизм» колхозой түрүү хонишод суглаанда хабаадагшадта мэдээсэхэ зуураа бэлшээри зүбөөр хэрэглэхэ асуудалда онсо анхарал хандуулһан юм.

— Хонидые тараан бэлшээхэдэ найн байдаг. Тиихэдээ, хойно урда оронгүй, гэшхэгдээгүй тунга ногоо эдидэг, — гэжэ тэдэнэр мэдүүлээ һэн.

Эрхим хонишод Софья Хандакова, Сырен-Доржо Цыбденов гэгшэдэй, мүн бусадшье шударгы малшадай оролдосотой бэрхээр ажаллаһанай ашаар «Коммунизм» колхоз жэлэй түрүүшын хахадай дүнгөөр аймаг соогоо хурьга абалгаараа шалгаржа, КПСС-эй райкомой, аймгүйсэдкомой дамжуулгын

Улаан тугта хүртэхэһөө гадна, аймагай түб Орлиг тосхондохи Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдээ. Энэ колхоз байгша ондо 100 эхэ хонин бүриһөө дунда зэргээр 89,6 хурьга абаһан, гүрэндэ нооһо тушааха түсэбөө 122 процентээр дүүргэһэн байна.

Аймагай түрүү хонишод зуһаландаа гараһан саһаа хойшо хонидоо һайн бэлшээридэ адуулжа, тэнхээ тамирыень улам дээшлүүлхые оролдоно.

— Хэһэн ажалайнгаа түлөө һайн сэгнэлтэ абаад байхадаа, бидэнэр саашадаашье улам шангаар ажаллахые, абаһан уялгаяа заатагүй дүүргэхые оролдохобди, — гэжэ түрүү хонишодой бүлын эзэн эхэнэр Софья Доржиевна мэдүүлнэ.

Буряад үнэн. 1974. Августын 27

Табан жэлэй түрүүшүүл

ҮААЛИШАНАЙ АМЖАЛТА

Бомбой Дашеевна Сыренова аймаг соогоо мэдээжэ, ажал хэрэгээрээ алдар сууда гараһан һаалишадай нэгэн юм. Нүхэр Сыреновагай хори гаран жэлдэ һаалишанаар ажаллажа һааһан амтатай сагаан эдеэнь нэгэ багахан хүн далайтай жэшэмээр болоо хаш.

Эдэ олон жэлнүүдэй хугасаа соо дүй дүршэлөөршье баян болоо, ажал хүдэлмэридөөшье урагшатай һайн ябагдаа.

Аймагай эрхим һаалишан, аймагай Соведай депутат, ниитын ажабайдалда эдэбхитэй хабаадагша...

— Иимэ олон хүндэтэ нэрэ зэргэдэ гараһан эхэнэр. Юрын эхэнэр бэшэ, харин ехэ үзэгөөр нэрлэмээр ЭХЭНЭР гээшэ ха юм. Совет засагай үедэ түрэнэн юрын совет эхэнэр, жаргал баяр хоёроор дүүрэн эхэнэр.

Мэнэ һаяхан баяртай мэдээсэл дуулдаба: Хүдөө ажахые хүгжөөхын хэрэгтэ 1973 ондо амжалтануудые туйлаһанай ба Хүдөө ажахын талаар СССР-эй ВДНХ-гай гурим болон үрэ дүнгүүдые дүүргэһэнэһинь түлөө выставкын Главна комитет бронзо медаль болон 50 түхэриг мүнгэн шангаар бэшэ хүдөө ажахын түрүүшүүлтэй хамта Бомбой Дашеевнае шагнаба. Тиихэдээ Эхэ оромнай ажал хүдэлмэридэнь үндэр сэгнэлтэ

үгэбэ ха юм. 1972 ониие ханаад үзэе. Баһа СССР-эй Хүдөө ажахын Министерствын Хүндэлэлэй грамота, 1 000 түхэриг мүнгэн шан Балагтын хүнэй-товарна фермын коллективта барюулагдаа бэлэй. Эндэ нүхэр Сыреновагай хубита ехэл бии байгаа.

1974 он. Аймагай хаалишадай зүблөөн. Ажалдаа амжалта туйлаһанайнь түлөө эдэбхитэйгээр хабаадалсаһанайнь түлөө КПСС-эй райком болон аймагай Соведай гүйсэдком Хүндэлэлэй грамота болон үнэтэ бэлэг — алтан часы бэлэглээ бэлэй.

Эдэ бүгэдэ ажал хэрэгыень урагшатай гэжэ тоолоһон ёһотойл ехэ баяр ёһололой магтаал юм. Юрын буряад эхэнэртэ ажалайнь түлөө зэдэлһэн хүгжэмдэл дуулдана.

1973 ондо нүхэр Сыренова бүхы даамта үнеэдһээн 13 600 литр хү хааха социалис уялгатай байгаа. 15 284 литр хү хаажа, гүрэн түрэдөө тушаажа, абаһан уялгаяа холо үлүүлэн дүүргэжэ шаданан байна. Тиихэдэ нэгэ даамта үнеэнһээн 899 литр хү хаажа абаһан байха юм. Энэ амжалтынгаа түлөө «Аймагай эрхим хаалишан» гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байгаа, мүнөө тиихэдэ ВДНХ-гай бронзо медаль.

Мүн юһэдэхи табан жэлэй 4-дэхи тодорхойлхы жэлдэ хайн амжалтануудые туйлана. 1974 ондо ябаһан социалис уялгаяа дүүргэхэнь дамжаггүй.

Малшан. 1974. № 114, сентябриин 21. Н. 1

Мэргэжэлдээ, дүршэлдөө хургаал

ЕХЭ ХҮ ҮААХА — МАНАЙ УЯЛГА

Һаяхан манай корреспондент В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой суута хаалишан Д.М. Галсановатай уулзажа, дүй дүршэл тухайдань хөөрэлдэһэн байна. Нүхэр Галсановагай хөөрөөе хаалишадай, илангаяа залуу хаалишадай анхаралда толилнобди.

Би гушаад гаран жэл мал ажал дээрэ ажаллажа байнаб. Мүнөө 51 наһан дээрэе ябанаб. Энэ наһанайм хугасаа соо яһала юумэншье хэгдээ, яһала юумэшье үзөөб.

1969 ондо минии ажабайдалда эрид хубилалта болобо. Юуб гэхэдэ, колхозой правлени ба партийна организаци

намай хаалишан боло гэжэ дурадхабад. Иигэжэ би хаалишан болоо бэлэйб. Бүхы фермэнүүд дээрэхэ янза бүриин нютагай үүлтэрэй үнээды суглуулжа абабаб. Тэрэ үнээд соомни олон ондоо зантай, орёо дошхонуудшые, хү мүртэй гарахагүйшые, аали номгонуудшые бии нэн. Нэн түрүүн тэдэнэй зан абариенъ мэдэхэ, бөөдээ дадхааха гэжэ оролдоо нэм.

Малша бүлэдэ түрэнэн намда үнээ хааха хүдэлмэри үзэгдөө танигдаагүй ажал шэнги бэшэ байгаа. Тиигэбэшье урданай олон хүрэг үнээдые хаажа үзөөгүй намда түрүүшын жэлнүүдтэ хүндэшэг байдаг нэн. Үнээдни орой тугалладаг, хү багаар үгэдэг байба. Колхозойнгоо түрүү хаалишадай ажал хүдэлмэритэй танилсаха гэжэ тэдэнхээ зүбшөөл абадаг, тэдэнэй ажалай бүтээсые хайнаар шэнжэлэн үзэдэг болобоб. Тиихэдэ аймагай түб хаалишадай зүблөөндэ ерэхэдээ, аймагай түрүү хаалишад болохо Д.С. Ендонова, Б.Д. Сыренова гэгшэдээр уулзажа, ажал тухайнь нуража, дүй дүршэлыень халан абажа захалаа нэм.

Нэгэ хаамхай үнээнхээнъ жэлдэ 700-800 килограмм хү хаажа эхилбэб. Хүүлэй 2-3 жэлнүүдтэ 1 000 килограмм хү нэгэ үнээнхээнъ хаажа абадаг болоо нэм. Тиигэжэ ажалдаа дүй дүршэлтэй боложо, амжалта ерэжэ захалаа бэлэй.

Хэжэ, бүтээжэ байһан ажалдаа амжалта туйлаха гээшэ шэлэнэн мэргэжэлдээ дурлалгаһаа, түрүү дүй дүршэлтэй танилсахаһаа, өөрын үдэр бүриин оролдолгоһоо ехэ дулдыдадаг ха юм даа.

Аймагай болон колхозой зооветмэргэжэлтэдээр хөөрэлдэжэ, зоотехническэ ёһо гурим ажалдаа нэбтэрүүлжэ эхилээ нэм. Үбэлэй үедэ хү ехээр хаагаа хаа, түсэб уялгаяа заатагүй дүүргэхэб гэжэ тухайлаад, үнээдээ эртэ тугаллуулха аргатай болоо бэлэйб (эртэ ороондо оруулһанай аша үрэ).

Юһэдэхи табан жэлэй дүрбэдэхи, тодорхойлхы жэлдэ даамта үнээдхээнъ 16 000 литр хү хааха уялга абаа хаа, декабриин 1-нэй байдалаар 21 240 литр хүн хаагдаад байна. 11 харын хугасаа соо нэгэ хаамхай үнээнхээнъ 1 415 литр хү хаагааб. Мүнөө үнээдни шэргэжэ захалаа. Тиигэбэшье үдэртөө нэгэ үнээнхээнъ 3 500-3 600 грамм хү хаажа абанаб.

Ажалдаа амжалта туйлалга ехэнхидээ өөрын оролдолгоһоо

ехэ дулдыдаг гэжэ тэмдэглээ нэм. Тэрэ тон зүб. Зунай сагта, үглөөнэй нэрюундэ гаргахада, үдэрэй халуун болотор шэмэтэй ногоо зулгаажа садашоод, үдэсын хаалида ерэхэдээ, хүеэ ехээр үгэдэг. Тугалда хү үлөөжэ үгэдэггүйб. Шадаал наа, доло наахаяа оролдодогби. Харин тугалнуудта, мүн үнеэдтэшье машинадаһан хү, хүрэнгэ г.м. холижо уулгадагби. Энэ тон үлэ хоолтой тэжээл гээшэ.

Сагаан эдэ ехээр билтаруулха гээшэмнай гол түлэб үбһэ тэжээлһээ дулдыдаг. Эдихэ хоол элбэг байбал, алишье сагтаа хүн ехэ гараха ха юм. Теэд манай нютагта үбһэ, зелёнко ехээр абтадаггүй, асарагдаһан комбитэжээл элбэгээр хүртэдэггүйнь мэдээжэ. Колхозой хубаарилта тэжээл хаанашье хүрэдэггүй. Тиимэһээ би гэр бүлөөрөө зунай сагта нэмэлтэ тэжээл бэлдэдэг гээшэб. Модоной соорхойнуудаар, булан тохойнуудаар ябажа, үбһэ адха адхаар суглуулжа, 30-40 центнер нэмэлтэ тэжээл абадагбди.

Намарай үедэ эшүүнэ, уляаһанай намаа гэхэ мэтэ суглуулжа, үбэлдөө эдихээр хурядаг заншалтайбди. Эдэ бүгэдэ тон ашатай үрэтэй гээшэ. Үбэлэй сагта нэгэ адхашье үбһэ олохонь бэрхэтэй байдаг ха юм.

Мүнөө жэл ажахыдамнай үбһэн нёдондо жэлэйхиһээ орходоо багаар абтагдаад байна. Энэ жэлэй үбэлжэлгэ хүндэ хүшэр байхаар хараалагдана. Һанаа сэдхэлээ табижа, абаһан түсэб уялгануудаа дүүргэхын ба үлүүлэн дүүргэхын хойноһоо оролдолго ехээр гаргаха ёһотойбди.

Зэдын аймагай В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой хаалишадай гаргаһан үүсхэлые би дэмжэнэб. Тиимэ дээрэһээ үбэлэй үедэ хэзээ хэзээнэйхиһээ ехэ хү абахаар оролдохо ёһотойб. Хэхэ ажал ехэ, хүшэр хүндэшье. Мүнөө түрүүшын үнеэд тугаллажа захалба. Декабрь — февраль һарануудта даажа абаһан 15 үнеэдни булта тугаллаха ёһотой юм.

Намтай хамта мүнөө жэл 10-дахи класс дүүргэһэн Ира басагамни ажаллалсана. Ирада 35 гунжад бии юм. Тэдэнэй 300-ниинь тугаллаха. Залуу хаалишанда ажалдань хүндэ байха. Теэд туһалалсан, дүй дүршэлөө басагандаа дамжуулан, эрхим хаалишан болгохо ёһотойб. Хажуудамнай баһа Люда

Дамшаева гэжэ залуу комсомол хаалишан бии юм. Люда мүнөө жэлэйнгээ түсэб дүүргээ. Тиигэбэшье ходо заабарилжа, ажал хүдэлмэридэнь хамһалдажа байхада үлүү бэшэ байдаг.

Хэһэн ажалаймни хүндэтэй дээрэ тоологдоод байхада, урма зориг түгэлдэр, ажал урагшатай, ханаа сэдхэл дүүрэн байдаг. Манай Совет орон соо ажалша хүнэй нэрэ тон хүндэтэй. Парти болон правительствэ хэһэн ажалыемни үндэр дээрэ сэгнэжэ, Ажалай Улаан Тугай орденоор шагнаа. Үшөө Москва хото ВДНХ-да ошожо ерээ һэм.

Бүхы ханаамни ажал дээрээ. Ажал, ажал, үшөө дахин ажал — манай гол зорилго болонхой.

Д. Галсанова

*Хөөрөөень О. Балданова бэшэжэ абаба
Малиан. 1974, декабриин 19. № 151. Н. 2*

ЕХЭ ҺҮНЭЙ ТҮЛӨӨ

Зунай тунга ногоон дээрэ үнээдэй һү шэмэ дээшэлүүлхэ хаһа түлэг дундаа ябажа байнхай. Манай корреспондент О. Балданова «Коммунизм» колхозой Балагтын фермын ахалагша хаалишан Б.Д. Сыреноватай уулзажа, ажал хэрэгээрнь һонирхоһон, хөөрэлдэһэн байна. Нүхэр Сыренова ажал тухайгаа һонирхолтойгоор хөөрэжэ үгөө. Тиимэһээ бидэнэр аймагай эрхим хаалишанай хөөрөөе газетэдэ толилжо, олоной анхаралда табинабди.

Манай Балагтын хүнэй-товарна фермын коллектив зунай намжар дулаан сагые зохидоор хэрэглээ, хээрын тунга ногоондо хаалингаа малнуудые зүбөөр бэлшээн, юһэдэхи табан жэлэй түгэсхэхы жэлдэ абаһан уялгаяа дүүргэхын түлөө бүхы ханаагаа табин ажаллажа байнхай.

Бидэ фермэ дээрээ 5 хаалишад ажалладагбди: үнинэй аймаг соогоо суутай солотой болоһон хаалишад Гармаева Сэпэл Сандыковна, Габанова Галина Бадмаевна, Убашеева Валентина Лопсоновна, Хамаганова Светлана Жамсаевна ба эдэ мүрнүүдэй автор. Байгша ондо манай коллективэй хаалишад 73 171 литр һү хаажа, гүрэндөө һайн шанартай продукци тушааха уялгатай байгаа, 7 һара соо абаһан уялгамнай хэды шэнээн

дүүргэгдээд байна ааб гээд харабал, иимэ: бүгэдөөрөө 36 910 литр хү хаагаабди. Энэ болбол жэлэймнай уялгын 50,5 процент дүүргэгдэбэ гээшэл даа. Үшөө жэлэй түгэсэтэр 36 260 литр хү хааха байнабди.

Ами амьяарнь хараад үзэбэл, иимэ: (нэгэ хэды тоонууды дурдая) би 11 хаамхай үнеэнһээн 14 250 литр хү хааха уялгатай байгааб, 7 харын хугасаада 9 596 литр хү хаажа, жэлэйнгээ уялгын 67,4 процентыень дүүргэб. С.С. Гармаева 15 үнеэнһээн 15 мянган литр хү хааха байһан хаа, 8 376 литр хаагаад байна. Тиихэдэ Г.Б. Габанова 14 920 литрһээн 8 471-ыень хаагаад байна. Бэшэ хоёр хаалишаднай тус тустаа 14,15 мянган литр хү хааха уялгатайнууд юм. Эдэнэртэ залуу хайнагууд даадхагданхай. Эдэнь эртээр шэргэжэ, орой болоһон хойно тугаллаад, хабарай болон июнь харанууд соо балай ехэ хү үгөөгүй. Эдэ хаалишадай июль харын дүн муу бэшэ. Жэшээн, С.Ж. Хамаганова үнеэдһээн 1 799 литр хү хаагаад байна, харин тиихэдэ В. Л. Убашеева 2 609 литр хү хаагаа юм. Август харада бидэнэр 12 400 литр хү хаажа тушааха даабаритайбди. Бүхы дүй дүршэлөө, оролдолго, шадабарияа гаргажа, энэ уялгаяа дүүргэхэл даа.

Манай залуу хаалишан В. Убашеева мал ажалда ехэ бэрхэ хүн юм. Энэ нүхэрнай хээрын хүхүүли гүүртэһээ 30 гунжады тушаажа абаад, 20 гунжыень үнеэд болгожо, 3-дахи жэлээ хаажа байна. «Хайнаг мал 6 тугаллатараа хү ородог юм», — гэжэ урданай зон хэлсэгшэ һэн. Тэрэнь тон зүб байдаг. Байн-байн Валиин үнеэд тон бэрхэ, ехэ хүтэйнүүд боломоор. Светлана Хамагановагай үнеэд оройдоол хоёрдохиео тугаллаад байна.

Юрэдөөл хээрын хүхүүли гүүртэһээ асарагдаһан залуу малнууд, илангаяа хайнагууд, зэрлиг дошхонууд байдаг юм. Тэдэниие хургаха хэрэгтэй. Энэ тон орёо ажал. Ямараар хурганабши, тиимэл үрэ дүн абаха ха юм даа. Абаһаар лэ малшан бүхэн тэдэниие хаажа, һайн үнеэд болгожо шададаггүй юм: дүршэл ажалай абьяас хоёр хэрэгтэй. Эдэ хоёр залуу хаалишадтамнай бүгэдэ бии.

Зунай таарамжатай сагые зүбөөр хэрэглэн, үнеэдэй хү шэмэ дээшэлүүлхэ арга боломжонуудаа хүсэдөөр хэрэглэжэ,

түгэсхэхы жэлэйнгээ уялгыг дүүргэхын түлөө оролдообди, оролдоношьебди. Энэ хүдэлмэригэй хайнаар эмхидхэн, хаалин малыг хайн бэлшээрээр хангахаар эрмэлзэнэбди. Зундаа хүгээр хааха гэшэ манай ажалһаа, хүсэлэл оролдолгоһоо гол түлэб дулдыдана ха юм даа. Тиимэһээ бидэнэр бэлшээрэгэй хэлгэнэбди. Үбэлжөөнһөө ерэхэдээ Буурал-Моритодо ерээ хэмди. Мүнөө Сагаан Голдо байнабди. Иигэжэ бэлшээрэгэй хэлгээгүйдэ, газархал боложо, малнууд үбэлжөөндэ гүйлдэдэг, хүг хаалия татадаг зантай.

Өөрын оролдолго, бэлшээри хэлгэлгэ... үшөө тиихэдэ тугалнуудаа, үнөөдээ зүбөөр эдээллэхэ шухала. Гансашье хүеын уулгаха бэшэ, харин ээдмэг талханай зүйлнүүдые тугалнуудтаа эдүүлнэбди.

Ганса зунай харануудыг хараад байбал, уялга, түсэбээ дүүргэлтэ хүндэшэг болошохоор байдаг. Манай колхоз даамта нормоёо элбэгээр хубаадаг заншалтай юм. Хаалишад өөһэдөөшье баһа нэмэлтэ үбһэ гэжээл бэлдэдэг.

Манай коллектив эбтэй, эетэй гэшүүдһээ бүридэнэ. Урда жэлнүүдтэ амжалташыг ерэдэг байгаа. 1972 ондо СССР-эй Хүдөө ажахын Министерствын Хүндэлэлэй грамота, 1 000 түхэриг шантайгаар манда барюулагдаа хэн. Энэ урмашуулга манай хаалишадые үшөө ехэ амжалтануудта урялаа бэлэй.

Тиимэһээ табан жэлэйнгээ түгэсхэхы жэлдэ абанан уялгая бидэнэр нэрэтэй түрэтэйгөөр дүүргэжэ, түрэл партингаа XXV съездын ажалай эрхим дүнгүүдээр угтаха байһанаа мэдүүлнэбди.

*Б. Сыренова,
«Коммунизм» колхозой Балагтын
хүг хаалин фермын ахалагша хаалишан*

АХЫН СУУТА ҲААЛИШАН

Машинамнай Сэнсын талын үргэн дардам харгыгаар халхи татуулан, шадал соогоо табилуулжа мэдэбэ. Уданшьегүй Маларай зуһаланай фермын гэрнүүд жэрэгэд гэжэ үнгэрөөд, Монголжон нютаг хүрэгэ ерэбэбди. В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ

колхозой хоёрдохи бригадын түб. Монголжон үргэн найхан дайда. Буряадай мэдээжэ поэт Д. Мадасон дүшөөд оной үеэр Аха нютагаар аяншалжа ябахатаа, эндэхи үзэсхэлэнтэ гоё тоонтонуудай нэгэн болохо Монголжониие шүлэгтөө оруулжа, нэрыень мүнхэ дуунай аялгаар дурдан мүндэлүүлээ бэлэй:

Зунай сагаар ябаа хэм,
Зугаа дууешни шагнаа хэм,
Хөөрүү үбгэдтэйшни хөөрэлдөө хэм,
Хөөрхэн басагадтайшни зугаалаа хэм,
Айраг, тарагһааш амасаа хэм,
Ахын гоёхон Монголжон нютаг.

*Б.Д. Сыренова,
Д.С. Ендонова,
В.Л. Убашеева (баруун
гарһаа)*

Монголжондо хоёрдохи бригадын бригадирай уялга дүүргэгшэ А.Ж. Жамбаловтай уулзажа хөөрэлдэхэ ханаатай байгаа хэм. Теэд энэ нүхэрнай эртэ үглөөгүүр фермэнүүд дээгүүр ажал хэрэгээрээ ябашаһан байба. Баһал «булад хүлэгтөө» нуужа, аян замаа үргэлжэлүүлхэ баатай болобобди. Мүнөө замаймнай эсэс — Шарза нютаг. Бригадын малай ехэнхи хубинь эндэ үбэлжэдэг юм. Баруун хажуугаараа шэбээн хара шулуугаар, Жомболог голой уһаар хүрээлэгдэһэн, хойто зүгтөө тэнгэрийн орой хадхама орьёл үндэр хада уулануудаар халхалагдаһан.

Тээ тэндэхэнэ харагдажа байһан малай байрада туласа хүрэжэ ерээд, машинамнай байшаба. Газаа досоонь ариг сэбэр, хото хорёонь бүхэ бэхи. Ёһотойл ажалша зоной бууса гэжэ

гансата ханаандаш ороодхихо. Эндэ аймагай суута хаалишан, Ажалай Улаан Тугай орденото Дулма Максаровна Галсанова ажалладаг, ажаһуудаг юм. Түрэхэн гараһан тоонто дайдань Монголжон нютаг.

Энэ нүхэрнай нютагай үүлтэрэй үнеэдые хааж, аймагтаа мэдээжэ хүн болонхой. Мүнөө нүхэр Галсанова 51 наһан дээрээ ябана, теэд харахада, хүл хүнгэн, шуран түргэн зандаа. Түрэл ажахыдаа гуша гаран жэл соо хүдэлнэ. Тиихэдээ гансал мал ажал дээрэ.

1969 ондо колхозой правленииин, партийна эмхиин дурадхалаар хаалишан болоо бэлэй. Малша бүлэдэ түрэхэн хүндэ үнээ хааха гээшэ үзэгдөө, танигдаагүй ажал бэшэ байгаа. Тиигэбэшье колхозой хүрэг үнеэдые хааж үзөөгүй дээрэхээнэ, түрүүшын жэлдэ хүшэр хүндэ байгаа.

— Бүхы фермэнүүд дээрэхээ янза бүриин үүлтэрэй үнеэдые суглуулжа намда үгөө хэн. Абаһан үнеэдни орой тугалладаг, мүртэй хүшье үгэдэггүй бэлэй. Нэн түрүүн тэдэнэйнгээ зан абарие мэдэхэ, бээдээ дадхааха гэжэ оролдоо хэм, — гээд Дулма Максаровна хөөрэдэг.

Колхозойнгоо түрүү хаалишадай ажал хүдэлмэритэй танилсажа, тэдэнхээнэ зүбшөөл заабари абадаг, ажалайн нюусые хайнаар адагладаг болобо. Мүн аймагай түрүүшүүлэй хүдэлмэриие наринаар шэнжэлэн үзэжэ, дүй дүршэлыень халан абажа эхилээ бэлэй. Хэрбээ түрүүшын жэлнүүдтэ 700-800 литр хү нэгэ үнеэнхээ хаадаг хаа, хүүлшын 2-3 жэлэй хугасаа соо аймагай түрүүшын мянгатанай тоодо оробо.

Хайшан гэжэ ажалдаа амжалта туйлажа захалаа гээшэб? Нэн түрүүн түрүүшүүлэй дүй дүршэл шудалалга, зооветмэргэжэлтэдэй зүбшөөл заабари ажал дээрээнэбтэрүүлгэ, тиигээд өөрын оролдолго, ажал ааб даа. Орой тугалладаг үнеэдээ эртэ үбэл (декабрь-февраль) соо тугалладаг болгобо. Тиигэжэ үбэлэй харануудта ехэ хү хаадаг болоо хэн.

— Зунай сагта үүр сүүрээр үнеэдээ хаагаад, үглөөнэй хэрюүндэ бэлшээрідэ гаргахада, үдэрэй халуун болотор шэмэтэй ногоо эдижэ садашоод, үдэшын хаалганда ерэхэдээ, ехэ хү үгэдэг хэн. Харин тугалнуудта, мүн үнеэдтээшье

машинадагдаһан һү, хүрэнгэ уулгадагби. Энэ үлэ хоолтой тэжээл гээшэ, — гэжэ манай асуудалда харюусаа һэн.

Сагаанэдеэнэй дээжэ болохо һү элбэг дэлбэгээр билтаруулха гээшэмнай гол түлэб үбһэ тэжээлһээ дулдыдадаг. Эдихэ хоол элбэг байбал, алишье сагта хүн ехэ гарадаг. Теэд шэрүүн хүйтэн уларилтай Аха нютагтамнай үбһэ тэжээл дуталдадаг үе саг али олон ушардаг. Арай гэжэ мүльһэн харгыгаар үбэлдөө зөөгдэһэн талха, таряанай зүйл багаар хүртэдэг. Тиимэһээ Дулма Максаровна гэр бүлэтээ зунай сагта нэмэлтэ тэжээл бэлэдхэдэг заншалтай. Модоной соорхойнуудаар ябажа, 30-40 центнер нэмэри тэжээл абадаг. Намарай үедэ эшүүнэ, уляһанай намаа суглуулаад, үбэлынь үбһэнэй аагаһантай холижо, халуун үһанда худхаад, малда үгэхэдэ, хэды хоолтой гээшэб!

Юһэдэхи табан жэлэй дүрбэдэхи, тодорхойлхы жэлдэ бүлэг үнөөдһээнэ 16 000 литр һү һааха уялга абаа һаа, декабриин 1-нэй байдалаар 21 240 литр һү һаагаад байгаа. 11 харын хугасаа соо нэгэ һаамхай үнөөнһээнэ 1 415 литр һү абаа бшуу. Иигэжэ манай түрүү һаалишан нютагай үүлтэрэй үнөөнһээ жэлдэ 1500-2000 литр һү һаажа боломоор гэжэ өөрынгөө шударгы бэрхэ ажалаар гэршэлбэ гээшэ.

Дулма Максаровна мүнөөшье үнөөдээ һааһаар. Мүнөө 15 үнөөнэйнь найманинь һаагдана. Нэгэ үнөөниинь үдэртэ 3 500-3 600 грамм һү үгэнэ. Түл абалга эхилбэ. 1975 ондо 15 үнөөнһээ 15 тугал абахаар хараална.

— Зэдын аймагай В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой һаалишадай үүсхэлые манай Шарзын фермын һаалишад халуунаар дэмжэнхэй. Юһэдэхи табан жэлэй һүүлшын жэлдэ үшөө үндэр социалис уялга абаад, һаалишан бүхэн ажаллаха ёһотой, — гэжэ аймагай чемпион мэдүүлнэ.

Иимэл хүн лэ даа манай нютагай суута һаалишан Д.М. Галсанова. Шэн габьяата ажалайнгаа түлөө 1973 ондо Ажалай Улаан Тугай орденоор шагнагдаһан, аймагай болон нютагай Сөведүүдтэ депутадаар нэгэнтэ бэшэ һунгагдаһан, Москва хото ВДНХ-да оло дахин ошоһон, Совет ороной золтой, жаргалтай, ажалша бэрхэ эхэнэр, олон үхибүүдэй эхэ.

Бураад үнэн. 1975. Январин 23

ЛЕТО — ПОРА НАДОЕВ

На молочнотоварной ферме Булнай, расположенной на территории колхоза им. В.И. Ленина, живут и трудятся молодые доярки, комсомолки Дэжэд Гунгаева и Зинаида Хаптагаева, которые после окончания школы добровольно стали работать в родном колхозе, отвечая делом на призыв ЦК ВЛКСМ: «Животноводство — ударное дело комсомола». И стали работать на самом трудном участке животноводства — на молочнотоварной ферме доярками.

С первых же дней они стали работать на своем избранном пути с комсомольским задором, душой болея за дело своего коллектива. Поэтому дела у молодых доярок идут хорошо. А Зина за свой ударный труд была участницей Выставки достижений народного хозяйства в г. Москве.

На наш вопрос: «Как работают ваши молодые доярки?» — бухгалтер колхоза им. В.И. Ленина Дулма Галсанова ответила:

— Наши молодые доярки работают хорошо. Они умело, с большой пользой для общего дела используют самое благоприятное время повышения надоя молока — лето. Например, за июль Дэжэд Гунгаева надоила 2 156 литров молока, а Зина Хаптагаева — 2 122 литра. Если в дальнейшем они продолжают работу с таким же темпом, который был взят ими в начале лета, то можно с уверенностью сказать, что они выполняют взятые социалистические обязательства по достойной встрече XXV съезда Коммунистической партии.

О. Седенова

Малишан. 1975. № 99, 16 авг. С. 2

АХАЛАГША ЁААЛИШАН

(Очерк)

1972 ондо Балагтын хүнэй – товарна фермын коллективтэ СССР-эй Хүндэлэлэй грамота 1 000 түхэриг шантайгаар барюулагдахадань. Энэ коллектив эмхидхэлшэ хайн ударидагшатай, ажалша бэрхэ, эбтэй эетэй гэшүүдхээ

бүридэдэг юм байна гэжэ булта мэдэрээ һэн. Энэ ехэ үндэр сэгнэлтэ фермын хаалишадые үшөөшье ехэ амжалтануудта зоригжуулаа бэлэй. 1973 ондо тус фермын ахалагша хаалишан Бомбой Дашеевна Сыренова нэгэ хаамхай үнөөһэнь 899 литр хү хааж, «Аймагай эрхим хаалишан» гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. Хойто жэлдэнь аймагай хаалишадай зүблөөн дээрэ коллективай ба өөрын ажал үндэрөөр сэгнэжэ, КПСС-эй райкомой болон аймгүйсэдкомой Хүндэлэлэй грамота, алтан часы бэлэгтэйгээр барюулагдаба. Мүн ВДНХ-гай гурим болон үрэ дүнгүүдые дүүргэхэнэнь түлөө бронзо медаль ба 50 түхэриг мүнгэн шангаар шагнагдаба.

Энэ ехэ магтаал хайра эсэшэ сусашагүй ажалайнь үри дүн ха юм. Бомбой Дашеевнагай ажалайнгаа намтар хайшан гэжэ эхилһэнэ һанан, унги узуурһаань дурдабалнь, совет үедэ түрэхэн үдэхэн манай үеын хүнэй намтартайл тон адли.

Мүнхэ саһаар хушагдаһан шобхо үндэр оройнуудтай Саяанай хадануудай хабшал соо оршоһон Ахада ангиин тэмсэлэй шангадажа, хуушан байдалай нуларжа, шэнэ хүсэнэй илажа, хамтын ажыхынуудай эмхидхэгдэжэ байха үеэр гараһан хүн юм. Шэнэ сагта түрэхэн үхибүүнэй үглөөдэрнь золтой, жаргалтай, үүлэгүй тэнгэридэл сэлмэг һайхан сайгаа...

Теэд һаял арба хүрэжэ ябахадань Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилжэ, арад зоной ажабайдал үүлэтэй тэнгэридэл бүрхөө һэн. Хүсэд һургуулидашье һураха арга олдобогүй. Абань сэрэгэй албанда татагдажа, хүгшэн эжытэйгээ үлэхэ баатай болоо бэлэй.

— Зай, Бомбой, шимни һургуулия орхихол болобо бээш даа. Харана ха юмши даа, тэрэ колхозоймнай буруунууд эзэгүй ябана. Тэрэниие абажа харахал болоош даа. Би даргатай хөөрэлдөө һэм. Хатуу саг ха юм. Ойлго даа, хүүхэмни, — гэжэ үтэлһэн эжынгээ хэлэхэдэ, үгынь дуулангүй байха аргагүй байгаа һэн.

1946 ондо залуу комсомол басаганда хаалиин үнөөд даадхагдаба. Тиигэжэ Бомбой басаган хаалишан болоо. Мүнөөшье энэ ажалдаа. 29 жэлэй хугасаа соо нэгэл ажалаа тон хүндэлдэг, шүтэдэг, бүхы бии байгаа арга боломжонуудаа

хэрэглэдэг, ехэ дүй дүршэлтэй болоһон ха юм. Тиимэһээл амжалта ерэнэ.

Би энэ хаалишанай ажал хэрэгээрнь һонирходог, уулзахал бүрээ һуража абахаяа оролдодог һэм. Аза талаан тудаж, энэ зун түрүү хаалишантай уулзажа, хөөрэлдэхэ баатай болобоб.

Теэд Бомбой Дашеевна өөр тухайгаа балайшые хөөрэнгүй, харин суг ажалладаг нүхэд тухайгаа хөөрэнэл. «Энээниие заабол өөр тухайдань хөөрүүлхэ байна» гэжэ һанаад, улам нэтэрүүгээр һуража эхилхэдэм, мэхэтэй харахан нюдэнүүдээ ялас гүүлэн, энеэбхилэн татаад, иигэжэ хэлээ һэн:

— Урид һарлаг үнээдые һаагша һэм. Мүнөө 11 жэл соо хайнаг фермэдэ ажалланаб. Ахалагша хаалишанаар томилогдоһоор 4 жэл болобоб, хаалишанай ажал хүндэл юм даа. Тиигэбэшые алишые ажалда, хаанашые хүдэлхэдөө, нэн түрүүн өөрын оролдолго хэрэгтэй юумэл даа. Өөрөөл оролдоогүй болбол, ямаршые һайн эрхэ байдалда байгаашые һаа, ажал хаанаһаа урагшатай ябахань һэм. «Улаан-Аха» колхозой хаалишад үнээн бүриһөөнь 1000 литр һаая гэжэ аймагай бүхы хаалишадта хандаһан байна. Тэрэ хандалгые бидэнэр һайшаагаад дэмжээ һэмди. Оролдожол ажаллаха – манай уялга болоно бшуу.

Аймагай түрүү хаалишан хэлэһэн үгэдөө хүрөө. 9 һарын дүнгүүдые согсолходо, үнээн бүриһөө 1 222 литр һү һааж, ажалайнгаа уялга 128 процентээр үлүүлэн дүүргэбэ. Үнээн бүриһөө тугал абаа. Энэ ажалай ёһотойл ехэ амжалта ха юм. Бүхы дээрээ тус фермын хаалишад жэлэй түсэб 9 һарын хугасаа соо 89,6 процентээр дүүргээ. Фермын үнинэй хаалишан Сэпэл Сандыковна Гармаева үнээн бүриһөөнь 838 литр һү һааж, түсэбөө 98,6 процентээр, тиихэдэ Галина Габанова түсэбөө 93 процентээр дүүргэбэд. Жэлэй дууһатар үшөө гурбан һара байна. Түсэбэй дүүргэлтэ дамжаггүй. Энээниие колхозой ахамад бухгалтер Б.С. Цыбденов гэршэлнэ.

Юрын хаалишанай ажал хүндэ. Теэд ахалагша хаалишан үшөөшые ехэ харюусалгатай ажалтай. Ажалаа зүб мүрөөр эмхидхэнэ, бусад хаалишадаараа үгэ хүүрээ ойлголсожо, нэгэл хүн мэтэ хүдэлнэ. Хаалишадай һааһан һү тушаажа абаха, тоһон болгохо, тэрэнээ шарлуулаад, колхоздо тушааха. Гансашые

тоонуудай түлөө тэмсэхэ бэшэ, харин шанар хайтай продукци үгэхөөр бүхы арга боломжоёо элсүүлнэ. Бомбой Дашеевна жэл бүри эрхим шанартай тоно гүрэндэ тушаадаг юм. Өөрынгөө ажал хараад, ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулангүй, түсэбөө дүүргэхын түлөө шармайнгүй ябабал, юун гэхэн ахалагша хаалишан болохоб? Нүхэр Сыренова ажалайнгаа орёо жолоо жамые бусад нүхэдтөө нээжэ үгэдэг, аймагай зүблөөн, суглаанда хабаадажа, дүй дүршэл тухайгаа бэшэ хаалишадта тоб байса хөөрэдэг, эдэбхи үүсхэл ехэтэй нүхэр юм. Гурба дахин аймагай Соведай депутадаар хунгагдахан байна. Ниитын ажал ябуулгада эдэбхитэйгээр хабаадалсадаг.

Мэнэ хаяхан «Коммунизм» колхозой түб Балагта ошоод ябахадамни, хаяхан ороһон нойтон саһа махан, урдаһаамни энеэбхилэн Бомбой Дашеевна ябажа ябаба. Ажал хэрэгээрнь хонирхобоб.

— Ажалнай ямаршьегүй ябанал даа. Харин энэ саһан ехээр орожо, мание зутаруулжа байна. Үшөө нэмэжэ ороогүй болбол хайн хэн бэд даа. Энэ жэл тэжээл хоморшоғ абтаад байна. Мүнөөнһөө эдэе хоол бэлдэдэг кухни юумэ түхээржэ, малдаа хоол шанаха арга бэдэрхэ болонобди. Үшөө зарим хаалишаднай орой кухни үгы юм. Тэрэ бүгэдэндэ правлени ханаагаа табижа, хэжэ үгэхэ бэээ, — гэжэ ажал тухайгаа хөөрөө хэн.

Ахалагша хаалишан Б.Д. Сыренова манай аймагай түрүү эхэнэрнүүдэй жагсаалда хододоо ябалсадаг, нютагаймнай омогорхол болоно бшуу. Юһэдэхи табан жэлэй түгэсхэхы жэлые ажалай амжалтаар үдэшөөд, түрэл партиингаа XXV съездые нэрэтэй солотойгоор угтахаар урагшаа шармайн ажаллана.

Малшан. 1975. № 123, октябриин 11. Н. 2

ЛУЧШАЯ В АЙМАКЕ

Сыренова Бомбой Дашеевна работает старшей дояркой Балактинской молочно-товарной фермы колхоза «Коммунизм». В течение ряда лет эта ферма была победительницей в социалистическом соревновании среди ферм аймака.

Старшая доярка фермы Б.Д. Сыренова в 1973 году надоила

на одну фуражную корову из группы хайнаков 899 литров молока, и ей было присвоено почетное звание «Лучшая доярка аймака». А в 1974 году Бомбой Дашеевна была награждена бронзовой медалью ВДНХ. В завершающем году девятой пятилетки Б.Д. Сыренова добилась еще больших успехов. За 9 месяцев на фуражную корову она надоила 1 222 литра молока.

Правда Бурятии. 1975. № 255, 30 окт.

АМЖАЛТАТАЙ ҮААЛИШАД

«50 лет Октября» колхозой хаалишад хаяхан түгэсхэхы жэлэйнгээ түсэб сүм дүүргэһэн тухайгаа баяртайгаар дуулгаба. Тиигэжэ бүхыдөө 901 центнер хү гүрэндэ тушаажа, түсэбөө гурбан нараар урид бээлүүлээ. Дурсагдагша ажахын түрүү хаалишад Н. Бадмаева, О. Аюшеева, Ш. Табитуева, Т. Сонопова гэгшэд түсэбэй дүүргэлтэдэ горитой хубитаяа оруулалсаа.

Мүнөө колхозой хаалишад жэлэй дүүрэтэр бүри ехээр хү хаахын түлөө бии хүсээ элсүүлнэ.

Буряад үнэн. 1975, октябриин 30. № 255

ЭДЭНЭРЭЙ ХУБИТА ЕХЭ

Энэ колхоздо шударгы ажалаараа суурхаһан ажалша бэрхэ малшад олон. Тэдэнэр өөһэдынгөө хүсөөр түрэл ажахынгаа олзо оршо нэмээлсэжэ, баян дэлгэр болгоно.

Нэрлэн хэлэхэ болоо хаа, районно Соведай депутат, эхэгерой Ешен-Хорло Дамбаевна Цыбикова, үнинэй хаалишан, ажалай ветеран Дари Данзановна Гармаева, эдэбхи үүсхэлээр баян хаалишан Ямбу Махлеевна Ошорова. Эдэнэй суу «Улаан-Аха» колхоздоо, райондоо мэдээжэ болонхой. Жэшээн, хаалишан Е.-Х.Д. Цыбикова 1977 оной һүүлшын кварталда, 1978 оной түрүүшын хахадта ажал дээрээ ехэ амжалта туйлаһанайнгаа түлөө республикын хүдөө ажахын түрүүшүүлтэй хамта КПСС-эй обкомой, Бурядай АССР-эй Министруудэй Соведай ба облпрофсоведэй мүнгэн шанда хүртөө һэн.

Энэ урмашуулга, этигэл найдабари 10 үхибүүдтэй үнэр баян

эхэдэ бүришье ехэ урма зориг нэмээгээ ааб даа. 10-дахи табан жэлэй гурбадахи габшагай ажалай жэлье эршэтэйгээр үдэшэжэ байна. Бүри ноябриин эхеэр гүрэндэ хү худалдаха жэлэй түсэб үлүүлэн дүүргэһэн тухайдаа элидхээ бэлэй.

Үнеэн бүриһөө 1 223 литр хү хаажа, колхоз соогоо эрхимлэбэ. Тиигэжэ жэлэйнгээ түсэб октябрь харада дүүргээ хэн. 100 үнеэн бүриһөө 93 тугал абажа, бүхыдэнь томо болгоо. Жэлэй дүүрэтэр үшөө хэдэн тугал хүлеэгдэнэ.

Шэмэрүүн хүйтэн уларилтай, хагсуу хара халхяар амилдаг нютагта юрын үнеэнһээ 1 000 литр хү хааха гээшэ ажалай баатаршалга гэжэ тоологдодог юм. Үнеэдтэ үбһэ тэжээл тон бага хүртэдэг. Үнеэдынь ехэнхидээ бэлшээридэ ябаһаар ондо ородог гээшэ.

Теэд ганса хагдаар, адха үбһөөр холо ошогдохогүй ха юм даа. Манай түрүүшүүл юугээрээ шалгарнаб гэхэдэ, тэдэнэр үбһэ, зелёнкоёо буйлуулжа, комбикормотой холижо байгаад, амтатай, шэмэтэй болгожо эдюулдэг заншалтай. Мүн эдэнэр залхуурангүй үбһэ хуряалгын үедэ өөһэдынгөө хүсөөр бэлэдхэжэ абадаг юм. Энээнэйл ашаар ехэ хү хаана бшуу.

Ажалай ветеран, колхозой үнинэй хаалишан Д.Д. Гармаева энэ хугасаа соо үнеэн бүриһөө 1 151 литр хү хааба. Жэлэй түсэб ноябриин 1-дэ 123 процентээр дүүргээ хэн. 100 үнеэн бүриһөө 86 тугал абажа түлжүүлээ. Хайнаг үнеэдэй эзэн Я.М. Ошорова дошхон дорюун малһаа ехэ хү хаадагаараа үнинэй суутай болонхой. Ямбу Махлеевна мүн лэ олон үхибүүтэй, баян дэлгэр һуудалтай. Энэмнай үнеэн бүриһөө 1 066 литр хү аяар октябрь харада хаагаад байгаа. 18 үнеэнһээ 15 тугал абанхай. Жэлэй түсэб бүхы талаарнь үлүүлэн дүүргэнхэй.

Мүнөө манай хаалишад 1979 оной түсэбөөр ажаллажа байна. Эдэ юрын буряад эхэнэрнүүд — олон үхибүүдэй эхэнүүд, халуун ажалай долгин дээгүүр ябалсана, хайн үрэ дүн туйлана.

Энэл даа шэнэ үе сагта түрэхэн, хүмүүжэхэн, совет Конституциин толон доро ажаллаха, хураха ба эрэ хүнтэй адли тэгшэ эрхэтэй болоһон Саяан уулын саана оршодог хадалиг Аха нютагай ажалша малша, сэхэ сагаан ханаатай, налгай зөөлэн сэдхэлтэй, хүндэмүүшэ зоной түлөөлэгшэнэр — малша эхэнүүд.

Ешэн-Хорло Дамбаевна Цыбикова, Дари Данзановна Гармаева, Ямбу Махлеевна Ошорова гэгшэд тухай эдэ магтаалай үгэнүүдые шэнэ жэлэй үмэнэ хэлэхэдээ, тэдэнэй эрмэлзэл түгэс, эршэтэ ажалай гарахаяа байгаа жэлдэ бүри ехэ ашаг үрэтэй болохо, дэбжэхэ байһанда бата этигэлээ элирхэйлнэбди.

Буряад үнэн

ТҮРҮҮШҮҮЛЭЙ ЗЭРГЭДЭ

1972 ондо Балагтын һү хаалин фермын коллективтэ СССР-эй Хүдөө ажахын министерствын Хүндэлэлэй грамота 1 000 түхэриг шантайгаар барюулагдахада, энэ коллективэй ажалша бэрхэ, урагшаа ханаатай байһаниинь булганда мэдээжэ болоо хэн. Энэ үндэр сэгнэлтэ фермын хаалишадые үшөөшье ехэ амжалтануудта зоригжуулаа бэлэй. 1973 ондо тус фермын ахалагша хаалишан Бомбой Дашеевна Сыренова үнеэн бүриһөө 899 литр һү хаажа, «Аймагай эрхим хаалишан» гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. Хойто жэлын коллективай ба өөрын ажалые үндэрөөр сэгнэжэ, КПСС-эй райкомой болон аймгүйсэдкомой Хүндэлэлэй грамота, алтан час бэлэгтэйгээр барюулагдаа хэн. Мүн ВДНХ-гай хүрэл медаль ба мүнгэн шанда хүртэбэ.

Бомбой Дашеевна совет үедэ түрэнэн, үдэнэн жаргаланта һайхан намтартай юм.

Гэбэшье, һаял арба хүрэжэ ябахадань, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилжэ, Бомбойдо һургуулидашье һураха арга олдбогүй. Эсэгэнь сэрэгэй албанда татагдахадаа:

— Зай, Бомбой, шимни һургуулия орхихо болоболши даа. Харана ха юмши, колхозоймнай буруунууд эзэгүй ябана, — гээд хүгшэн эжынгээ хэлэхэдэ, малшан болохоёо зүбшөөгөө хэн.

Тэрээнһээ үндэнэлэн Бомбой Дашеевна ажал хэжэ, аймагтаа хүндэтэй хүнүүдэй нэгэн болоо.

1946 ондо залуу басаганда хаалин үнеэд даалгагдаба. Комсомол басаган зоной найдабари харюулха байха гэжэ колхозой правлени этигээ ха юм. Хаалишан болоһоор Бомбой Дашеевна 29 жэл хүдэлбэ.

Энэ хаалишанай ажал хэрэгээрнь би һонирхдог, уулзахал

бүрээ хөөрэлдэхые оролдодог нэм. Нэгэтэ Бомбой Дашеевнагай өөр тухайгаа бэшэ, харин суг ажалладаг нүхэд тухайгаа тон омогорхонгёор хөөрэн хуухадань, тэрээниень нютагай радиогоор дамжуулаа нэмди.

— Урид харлаг үнээдые хаагша нэм. 11-дэхи жэлээ хайнаг фермэдэ ажалланаб. Хайнаг мал дошхон дорёо, абаһаар лэ хүн бүхэн тэрэниие хаажа шададаггүй юм. Харлаг угаа дахажа, хүниинь ехэ тоһолиг, манай нютагай эрхэ байдалда тон таараһан. Эзееэл танижа абабал, хаахада хайн мал. Ахалагша хаалишанаар томилогдоһоор дүрбэн жэл болобоб. Хаалишанай ажал хүндэл байна. Теэд хаанашье, ямаршые ажалда хүдэлхэдэ нэн түрүүн өөрын оролдолго хэрэгтэй даа. Байгша оной эхиндэ «Улаан-Аха» колхозой хаалишад үнээн бүриһөө 1 000 литр хү хааха гэхэн үүсхэл гаргажа, аймагай бүхы хаалишадта хандаһан байгаа. Тэрэ хандалгыень бидэнэр хайшаан дэмжээ нэмди. Абаһан уялгаяа дүүргэхэ манай гол зорилго болоно бшуу, — гээд Бомбой хөөрөбэ.

Аймагай түрүү хаалишан хэлэһэн үгэдөө хүрөө. Юһэн харын дүнгүүдые согсолходо, үнээн бүриһөө 1 222 литр хү хаажа, жэлэйнгээ уялга 128,5 процентээр дүүргэбэ (уялгань — 950 литр байгаа юм). Үнээн бүриһөө тугал абтаад, бүрин бүтэнөөр түлжүүлэгдээ. Энэ хадаа ажалай ёһотойл ехэ амжалта ха юм. Бүхы дээрээ тус фермын хаалишад жэлэйнгээ түсэб юһэн харын хугасаа соо 89,6 процентээр дүүргээ. Фермын үнинэй хаалишан Сэпил Сандыковна Гармаева үнээн бүриһөө 838 литр хү хаажа, жэлэйнгээ уялга 98,3, Галина Габанова 93 процентээр дүүргэбэ. Жэлэй дууһатар үшөө хоёр нара үлөө. Энэ хугасаа соо абаһан уялгаяа амжалтатай дүүргэхэнь дамжаггүй.

Хаалишадай дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ Б.Д. Сыренова С.С. Гармаева хоёр эрхимлэжэ, аймагай «Малшан» газетын Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдээ, үнэтэ бэлэгүүдээр шагнагдаа нэн.

Хаалишанай ажал хүндэ. Теэд ахалагша хаалишанай ажал үшөөшые ехэ харюусалгатай. Ажалаа зүб мүрөөр эмхидхэхэ, бусад хаалишадаараа үгэ хүүрээ ойлголсожо, нэгэ хүн мэтэ хүдэлхэ, хаалишадһаа хү тушаажа абаха гэхэхээ эхилээд ажал олон юм.

Гансашье хоонон тоонуудай түлөө тэмсэхэ бэшэ, харин шанар найнтай продукци үгэхөөр бии байгаа арга боломжонуудаа элсүүлхые оролдоно. Бомбой Дашеевна жэл бүри эрхим шанартай тоно гүрэндэ тушаадаг юм. Хаалишадайнгаа дунда ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулангүй, түсэбэй дүүргэлтын хойноноо шармайнгүй өөрынгөө ажал хараад лэ байбал, юун бүтэхэб даа!

Зунай үедэ ехэ хүнэй түлөө тэмсэхэдээ, фермын коллектив аяар холын Буурал-Моритын бэлшээридэ гарадаг юм.

Тэндэ нара шахуу байгаад, бэлшээриингээ муудажэ эхилхэдэ, үшөө зургаа-долоон модо дээшээ, Тиисэ голоо үгсэн, түргэн утата Сагаан голдо ошодог. Иигэжэл эдэнэр ажалаа зүбөөр эмхидхэн, бэлшээриее хэлгэжэ байгаад, ехэ хүнэй түлөө тэмсэдэг гээшэ. Эдэ бүгэдэ ударидагша хүнэй эмхидхэхы шадабаринаа дулдыдана.

Нүхэр Сыренова ажалай орёо жолоое бусад нүхэдтөө олгожо үгэдэг, илангаяа залуушуулые хурган хүмүүжүүлдэг байна. Аймагай зүблөөн, суглаанда хабаадажа, ажал хүдэлмэри тухайгаа хөөрэдэг эдэбхи үүсхэл ехэтэй нүхэр юм. Аймагай Советтэ гурба дахин депутадаар хунгагдаа. Ниитын ажалда эдэбхитэйгээр хабаадалсадаг байна

Ахалагша хаалишан Б.Д. Сыренова манай аймагай түрүүшүүлэй зэргэдэ ходоодоо ябалсадаг, нютагаймнай омогорхол болодог бшуу. Юнэдэхи табан жэлые ажалай амжалтаар үдэшөөд, түрэл партиингаа XXV съездые нэрэтэй солотойгоор угтахаар урагшаа шармайн, арбадахи табан жэлэй жасада хубитаяа оруулан ажаллана гээшэ.

Малшан. 1975. Ноябриин 18

РЕСПУБЛИКЫН 50 ЖЭЛЫЕ УГТУУЛАН

Должид Сыреновна Ендонова манай аймагай ахамад хаалишан.

ССР Союзай байгуулагдаһаар 50 жэлэй ойн угтамжада хаалишадай дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ эрхим хайн дүнгүүдтэй байжа, аймагай хаалишадай дунда түрүү хуури

эзэлхэнэйнгээ түлөө 1972 оной «Аймагай чемпион» гэхэн нэрэ хүндэтэй болоһон байха юм. Үнгэрхэн ондо нэгэ үнээнһээн 1 300 литр хү хааж, аймагаймнай түрүүшын «мянгатадай» тоодо орожо, бүхөөр хуурия эзэлэнхэй.

Үнинэ пенсидэ гарашанан, үндэр наһатай болобошье, колхоз ба аймаг соогоо хододоо түрүүшүүлэй зэргэдэ ябадаг юм.

Байгша оной гурбан харын дүнгүүдые согсолходо энэ нүхэрнай баһал эрхим дүнгүүдтэй байжа, аймагай

газетын Хүндэлэлэй Самбарта оруулагдан байна.

Бүхы даамта үнээдһээн 1973 оной турша соо 13 000 литр хү хааха уялгатай юм. Тэрэ уялгаяа бээлүүлхэ гэжэ түрүү хаалишан тон оролдолго ехэтэйгээр ажаллана.

Мүнөө гурбан харын дүнгөөр бүхы даамта үнээдһээн 3 378 литр хү хааһан гэхэ гү, али нэгэ үнээнһээн 260 литр хү хааһан байна.

Март харын туршада даамта бүлэг үнээдһээн 1 290 литр хү хааһан болоно бшуу даа. «Коммунизм» колхозой хаалишад соо иимэ хайн дүнгүүдтэй хаалишан үгы.

Нүхэр Ендоновагай дааж байһан үхэрнүүдын бултадаа хүшэ тамираар хайн, нэгэшье толгой мал гарзада гараагүй. Энэнь баһал манай аймагай ахамад хаалишанай оролдолготой ажалайнь нюур шарайе тон хайнаар гэршэлнэ гээшэ.

Буряадай автономито республикын 50 жэлэй ойдо Должид Сыреновна үшөөшье эрхим дүнгүүдтэй ерэжэ, жэлэй эхиндэ абаһан социалис уялгаяа дүүргэлтые нилээд ойртуулха байха гэжэ найдагдана.

Малиан. 1973, апрелин 26

ГАБЬЯАТА МАЛШАНАЙ ЖЭШЭЭ

Набтаршаг аад, хүдэр бээтэй, бууралтад гэнэн үнэтэй, түргэнөөр гэшхэлэн ябадаг наһажаал эхэнэрые манай нютагаархин булта таниха байха. Энэ нүхэр «Коммунизм» колхозой хаалишан Должид Сыреновна Ендонова гээшэ.

Түрүү дүй дүршэлтэйн, ажалайн онол аргатай, мэргэжэлыень шудалхаяа аймагай хаалишад зүг бүхэнһөө сугларжа, тэрээнтэй хөөрэлдэдэг, сэдхэлээ ханадаг заншалтай юм.

Юрын бураад эхэнэрэй ажалай намтартай танилсаха гээлтнай, бүри һонирхолтой байха. Агууехэ Октябриин хубисхалай дүлэтэ жэлдэ түрэнэн юм. Эдир бага наһанһаа ажал хэжэ атаржаһан, хүдэлмэриин жолоо жамые һайн мэдэхэ болоһон Должид басаган түрэл Сэнсэ нютагтань түрүүшын колхозой тогтоходо, хамагһаа түрүүн хамтын ажахыда оролсожо, олоной хэрэгэй түлөө хамсыгаа шуун хабаадаа һэн. Тэрэ гэнэнһээ хойшо ходо хаалишанаар ажаллаа. Тиимэһээ энэ мэргэжэлээ эрхим һайнаар шудалһан, Аха нютагаймнай ахамад хаалишан болоһон байна.

Арбаад жэлэй саада тээ нютагтамнай хүн тон багаар һаагдадаг байгаа. Нютагай үүлтэрэй нэгэ үнээнһээ 400-500 литр жэлдээ арай шамай абтадаг бэлэй.

Иимэ ахир дүн нютагай түрүү хаалишадай һанаань зобоодог байба. Тиин байтар һанаа сэдхэл нэгэдэжэ, арга олдобо. Нэн түрүүлэн үхэрэй үүлтэр һайжаруулха гэлсээ.

Хоёрдохёор, ниитын малда бардам хүрэхэ гэжээл бэлэдхэхын тула шэнэ газар хахалжа, зелёнка тариха асуудал шийдхэгдээ.

Эгээл тиихэдэ һү хаали дээшэлжэ захалаа бэлэй. Должид Сыреновна түрүүтэй нютагай хэдэн хаалишад 600-700 литр һү жэл соо үнээн бүриһөө һааха арга шадалтай болобо. Энэмнай манай нютагай эрхэ байдалда муу бэшэ дүн гэжэ тоологдоод, бусад хаалишадай эрмэлзэл, һанаа бодол болоо һэн. Должид Сыреновнае дүтэ мэдэхэ зон тэрэнэй ажалша бэрхые, нэгэшье минута соо миин һуудаггүй зантайень хаража, ехэтэ гайхалсадаг байгаа. Өөрөө гэжээл бэлэдхэлгэдэ аһан

шадалаараа хабаадалсаха. Намартаа модоной намаа набша, хагда суглуулжа абаха. Бэлэдхэһэн нэмэлтэ гэжээлээ талха таряанай зүйлтэй холижо, үнөөдтээ үгэхэдэнь, тэдэнь амтархан эдихэ, һү хаалинь дээшэлхэ.

Урагшаа ханаатай, туйлаһан амжалтаараа ханаагаа амардаггүй хаалишан Д.С. Ендонова ямар аргаар үнээн бүриһөө жэлдээ 1 000 литр һү хаадаг болохоб гэхэн бодолдо абтаба. Тиигээд түрүүшүүлэй дүй дүршэлтэй танилсаха, тэдэнэртэй хөөрэлдэхэ, зоотехническэ ёһо гурим наринаар сахиха гэжэ эрид шууд шиидээ. Байтараа ажалша бэрхэ эхэнэр ханаханаа һарбайжа, эрмэлзэлээ хүсэлдүүлбэ. 1972 ондо Должид Сыреновна үнээн бүриһөө 1 300 литр һү хаажа, «Аймагай чемпион» гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртөө һэн. Тиигэжэ аймаг дотороо түрүүшын мянгатан болоһон суутай. 1972-1973 онуудай үедэ ажалдаа ехэ амжалта туйлаһан Балагтын фермын хаалишадта ВДНХ-гай ахалагша комитедэй диплом, 1000 түхэриг шан барюулагдаа бэлэй. Энэ амжалтада Должид Сыреновнагай хубита тон ехэ.

Эрхим хаалишан байханаа гадна залуушуулда дүй дүршэлөө дамжуулдаг, ёһотойл хурган хүмүүжүүлэгшэ байха юм. Жэшээлхэдэ, Должид Сыреновнагай ехэ басаган Софья Хандакова нүхэртэйгөө хамта хонин ажалда хүдэлхэдөө, 100 эхэ хонин бүриһөө 104 хурьга абажа, 1975 ондо аймагай чемпион болоо. Соня түрүүн ибиитээ хамта хаалишанаар ажалладаг, мүн лэ мянгатанай тоодо ябалсадаг байгаа. Мал ажалда хүдэлдэг комсомол басаган Дарима Пронтеева баһал һайн дүн туйлана. Иимэ жэшээнүүд олон байха даа.

Нютагаймнай бэрхэ хаалишанда «Бурядай АССР-эй габьяата малшан» гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдоо. Тиигэжэ хүн зон ехэтэ баярлаба. Энэ нэрэ хүндэнь манай ахамад хаалишанай бүхы наһан соогоо хэһэн ажалые үндэрөөр сэгнэһэнэй гэршэ болоно бшуу. Иимэ үндэр хайрада хүртөөд байхадаа, наһатай болобошье, үшөө хүдэлхэ гэжэ шиидэбэ. Тиигэжэ үнгэрһэн намартаа хаамхай үнөөдые даажа абаа.

— Үшөө хүдэлөөд туршахамни. Энэ һайхан сагта миин һууха аргагүй байна. Шадалтай байхадаа, хүдэлхэһөө һайн юун байхаб, — гэжэ Должид Сыреновна дорюунаар хөөрэнэ.

Аймагай ахамад хаалишан коммунист ажалай ударнигай нэрэ солодо хүртэнхэй, В.И. Ленинэй түрэнхөөр 100 жэлэй ойн баярай медалаяр, олон тоото Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаа. Тэрэнэй ажалай намтар хадаа залуушуулай халан абамаар ёһотой жэшээ болоно бшуу.

Малшан. 1976. Январин 8

АЖАЛАЙ ВЕТЕРАН — ҮААЛИШАН

(Очерк)

Должид Сыреновна Ендоновае Ахын зон булта танидаг: түрүү дүй дүршэлтэйн, ажалайн онол аргатай танилсаха, шудалха ханаатай хаалишад тэрэнтэй зааболуулзадаг, туһатай зүбшөөл заабари абадаг. Должид хүгшэн мүнөө 64 наһатай. Табяад гаран жэл соо мал ажалда хүдэлнэ. Тэдэ жэлнүүдэй 40-ниинь хаалин фермэдэ. Ахын аха заха хаалишан. Ажалай ветеран. Республикын габьяата малшан. Ульгэр жэшээ абамаар хүнүүдэй нэгэн.

— Хамтын ажалтай колхоздо орожо хүдэлхэнхөөн хойшо жаргалангай орондо ерзэб гэжэ ханаа нэм. Тэрэ гэхээр бүхы наһамни, хуби заяамни колхозно ажабайдалтай холбоотой, — гэжэ Должид хүгшэн тэрэ үни сагайхиие ханаандаа оруулан, шарайн сэлмэжэ, хүхютэй болоно. — Колхоз нам шэнги зоние хүмүүжүүлээ, дээшэн ургуулаа. Одоол гүрэн түрэдэ туһатай хүмби гэжэ ханахадаа ехэтэ баясажа, үшөөшье нэгэ хэды соо хүдэлхэйб гэжэ ханагшаб, —гээд хөөрөөгөө дууһаба.

Эгээл энэ үеэр оройтоһон үнеэд ерзэ, хаали үргэлжэлнэ. Эдэ гунжадаа нёдондо хабар эсэһэн тулиһан юумэдые эндэ тэндэһээ суглуулжа абаад, хабарай хагсуу саг үнгэргөө. Мүнөө эдэн түрүүшынхие тугаллаба. Һайн гарта байжа, хаали ехэтэй үнеэд болохонь дамжаггүй. Мүнөөшье хү хаали элбэг үгэнэ. Түсэб, уялга амжалтатайгаар дүүрэнэ.

... Арба гаран жэлэй саада тээ нэн. Нютагтамнай хүн тон багаар хаагдадаг байгаа. Нютагай үүлтэрэй нэгэ үнеэнһээ 450-500 литр хү түхэрээн жэл соо арай шамай хаагша бэлэй. Иимэ ахир дүй түрүү хаалишадые, колхозой ба районой

хүтэлбэрилэгшэдые ехэтэ ханааень зобоодог байгаа. Хамтын хүсэн, шиидхэбэри ехэ хүсэтэй. Нэн түрүүн үхэрэй үүлтэр хайжаруулха гэлсээ.

Должид Сыреновна түрүүтэй бэшэ хаалишад нэгэ үнээнһээ 600-700 литр хү хаадаг болобо. Энэ туйлалта манай нютагай эрхэ байдалда ехэхэн туйлалта болоо. Энэ амжалта туйлагдахын түлөө хэды ехэ хуралсал, хүлхэтэ ажал хэрэгтэйб? Манай хаалишан бусад түрүүшүүлтэйгээ адли нэгэшье минута миин хуудаггүй зантай ха юм. Тэжээл бэлдэлгэдэ заагагүй хабаадаха, намарын ая, намаа суглуулжа, үбһэ тэжээлээ буйлуулжа үгэхэ г.м. олон лэ тэдэнэй хэхэ ажал. Ажал хэнгүй байхада, амжалта ердэггүйнь мэдээжэ.

1972 он. Энэ жэл Должид Сыреновнада бүри ехэ ажалай амжалта асарба. Үнээн бүриһөөнь 1 300 литр хү хааж, «аймагай чемпионой» хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. Тиигэжэ нютаг нугадаа түрүүшын «мянгатан» болобо. 1972-1973 онуудай үедэ Балагтын хүнэй товарна фермын коллективта ВДНХ-гай диплом, мүнгэн шан барюулагдаба. Эндэ хүгшэнэй хубита баһа ехэ.

Хаалишан гансашье ехэ хү хаадагаараа нютагтаа суурхаа бэшэ. Мүн залуу үетэндэ дүй дүршэлөө дамжуулдаг юм. Тэдэнэй багшань гээшэ. Хараад үзүүл даа. Өөрын ая ехэ басаган Софья олон жэлдэ түрүү хаалишан ябаа. Нүхэртэйгөө суг хонин ажалда орожо, 100 эхэ хонинһоо 104 хурьга абаа һэн. 1975 оной аймагай чемпионууд. Эдэ бүгэдэ ехэ эсэгийн хургаалһаа сэхэ үндэнэтэй.

Мүнөө жэл ажалша бүлэ шахамал гүүртын малшадаар хүдэлнэд. Яһала хайн ябана. Дарима Пронтеева баһа хаалишан. Иимэрхүү жэшээнүүдые дурдаха болоо хаа, олон.

1975 он. Намар. Ахын ахамад хаалишанда Бурядай АССР-эй габыата малшанай хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдобо. Энэ ехэ хүндэтэ зэргэнь хаалишанай бүхы наһан соогоо хэхэн, бүтээһэн ажалыень үндэрөөр сэгнэнэнэй гэршэ болоно гээшэ. Хүндэтэ амаралтадашье хаа, үшөө хүдэлхэ гэжэ шиидэбэ. «Коммунизм» колхоздо зоотехнигээр үни удаан хүдэлһэн, мүнөө управлениин главна зоотехник С. С. Дарбаков хаалишан тухай иигэжэ хэлээ һэн: «Тэрэнэй бүхы наһан соогоо хаһан хүн — нуур далай, тэнжээһэн тугалнууд — олон табан гүүртэ мал».

Бүри хаяхан даа. Энэ оной хабар «Коммунизм» колхоз КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Сөвөдэй, ВЦСПС-эй ба ВЛКСМ-эй ЦК-гай дамжуулгын Улаан тугта эрхим ажалынгаа түлөө хүртэбэ. Энэ баярта зорюулагдаһан суглаан Балагта тосхондо болобо. Президиумдэ колхозой түрүүшүүлтэй хамта Должид Сыреновна һуулсана.

— Гүрэн түрынгөө, түрэл партиингаа энэ ехэ шагнал абажа байхадаа бидэнэр бултадаа үшөө хайнаар, ашаг үрэтэйгөөр хүдэлхэ болонобди. Бидэнэй ульгам ажал гүрэн түрымнай баян болголсоно, — гэжэ ахамад хаалишанай хэлэхэдэ, тэндэ сугларһан зон нэрьемэ альга ташалгаар угтаа хэн.

Коммунист ажалай ударник, аймагай банютагай Сөвөдүүдтэ оло дахин һунгагдаһан, В.И. Ленинэй түрэхөөр 100 жэлэй ойн баярай медалар, олон табан Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаһан манай суута хаалишан, Ахын ахамад хаалишан.

Должид Сыреновна Ламажаб Шарлаевич хоёр баян дэлгэр һуудалтай хуушанай бүлэ. Олон үхибүүдэй эхэ эсэгэ, ашанууд баһал олон боложо байна. Гэртэнь ороходо мүнөөнэй мебель, аяга, шанага. Булан соо «Изумруд» түхэлэй ехэ телевизор.

— Хэн этигэхэб даа. Холын хадалиг Ахын зон сэнхир экранаа табижархёод, Эхэ ороной ниислэл хото Москвагай концертнэ зал сооһоо искусствын мастернуудай концерт шагнажа, спортивна хорилдоонуудые аяар холын хари гүрэнүүдһээ хаража, сэдхэлээ ханажа һууха гэжэ. Харин 2-3 жэлэй саада тээ намда сэнхир экран хаража һуушаш гээ хаань, хай этигэхэгүй байгаа. Гансашье би бэшэ, олохон зон этигэдэггүй хэн. Саг жэл гээшэмнай иигэжэ хайн тээшээ хубилжа, ажабайдал, һуудалнай хайжарна, баян болоно, — гэжэ Ламажаб Шарлаевич намда омогорхонгёор хөөрөө бэлэй.

Иигэжэ Совет Конституциин гэгээн наран доро урданай барга байдалтай буряад зоной һуудал байдал танигдашагүйгөөр хубилжа, үтэлһшүүлдэ нэрэ хүндэ, залуушуудда уужам харгы үгэнэ ха юм. Хайхан саг. Хайхан ажал. Ерээдүйн гэрэлтэ байдал.

Манай хаалишан хахад жэлэйнгээ түсэб уялгыг амжалтатайгаар дүүргэжэ, нэгэдэхи һуури эзэлжэ, грамота,

үнэтэ бэлэг абажа, районой Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдэхэ эрхэ олоо гэжэ олон хүн зондоо бэшэхэ баатай болоһондоо баяртай байнаб.

Малшан. 1978, июлин 11

НАЙДАМТАЙ НҮХЭР, БЭРХЭ ТУҢАЛАГША, МАЛШАН

Ламажаб Шарлаевич Машаевай наһанайнь нүхэр, габьяа ехэтэй малшан, хаалишан Должид Сыреновна Ендонова Аханютагтаашье, республика дотороошье суурхаһан юм. Урдань нютагай үүлтэрэй үнеэдтэй хаалишад нэгэ үнеэнһээ оройдоол 400-500 литр һү хаадаг һэн. Харин Должод Сыреновна эсэшэ сусашагүй ажалайнгаа түрүү онол арга хэрэглэжэ, 1400-1500 литр һү хаадаг болобо. Аймаг, республика дотороо суурхажа, Хүндэлэлэй грамотанууд, шангууд, тэмдэгүүд үбсүү сээжыень шэмэглээ бэлэй.

1975 оной намар Д.С. Ендонова Буряадай АССР-эй габьяата малшанай нэрэ зэргэдэ хүртэбэ. «үшөө хүдэлхэмни. Энэ найхан сагта юундэ миин һууха юм. Шадалтай һэн хойноо хүдэлхэ байна». Энэ габьяагаарнь амаршалхаяа, интервью абаха һанаатай хойто зүг тээшэ гэшхэлбэб. Байра байдалынь, хото хорёонь яб гэмэ сэбэр гээшэнь. Үбгэжөөлнүүд баян дэлгэр һуудалтай, хуушанай гэр бүлэ. Олон үритэй, аша, зээнэртэй. Гэртэнь мүнөөнэй мебель, аяга, табагууд. Булан соо «Изумруд» түхэлэй телевизор.

— Хэн этигэхэб. Хэдэн зон телевизор табяад бүхы дэлхэйн шэнэ һонинтой танилсана, элдэб һорилго, концерт наада харана гээшэб. Саг гээшэмнай һайн тээшээ хубилна. Үтэлһэшүүлдэ нэрэ хүндэ, залуушуулда харгы зам. Үгы энэ теэбиимни ехэ шагналда хүртөөд һууха байхаяа болибо. Тэжээл бэлдэлсэнэ, намар тээшэ маанадаа дахуулаад набша намаа, хагда ногоо суглуулна. Аарса, бозоёо нэрэнэ, — гэжэ Ламажаб таабай энеэбхилэд гээд, ехэл омогорхон хөөрөө бэлэй. Бэлдэһэн тэжээлээ талха таряанай зүйлтэй холёод, үнеэдтэ үгэнэ. Юундэ һү хаали дээшэлхэгүйб даа.

1978 ондо «Коммунизм» колхоз гүрэн түрын дээдын засагаархидай дамжуулгын Улаан тугта хүртэһэн юм. Эндэ Д.С. Ендоновагай хубита тон ехэ. Эрхим хаалишан байхаһаа гадна залуушулда дүй дүршэлөө дамжуулдаг, ёһотойл хүмүүжүүлэгшэнь байгаа юм. Тэдэнэй ехэ басаган Софья Хандакова Сырен-Доржо нүхэртэйгөө хамта хонин ажалда хүдэлхэдөө 100 эхэ хонинһоо 104 хурьга абажа, гүрэндэ нооһо тушааха, түсэбөө 122 процентээр дүүргэжэ, аймагай чемпионуудай нэрэ зэргэдэ хүртэбэд. Социалис мүрысөөнэй түрүү зэргэдэ ябаһан хонишодой байрада аймагай хонишодой суглаан зарлагдажа, түрүү дүй дүршэлтэйнэ хонишод танилсадаг байгаа. Тобир тарган хонид, тэнхээтэй хурьгад. Хаа хаанагүй ариг сэбэр.

1995 оной хабар һэн. Һаял наймаашан-бизнесмен боложо байһан О.Л.-Ж. Попова (тэдэнэй басаган) Агууехэ дайнай дүүрэнээр 50 жэлэй ойдо зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгануудта хабаадалсаһан, Орлиг тосхоной нэгэ хэды дайнай ба ара талын ветерануудые урижа, «Ахалар» жасатай хамта (О.Б. Балданова) концерт-наада харуулба, сайлуулба. Юрэдөө үгэмсэр гар үгырдэггүй байна даа. Тэдэнэй үринэр Мария, Елена, Сэсэг, Антон, Клим ехэ ажалша зон болоһон, баян тарган һуудалтайнууд. «Ажалша хүнэй амбаар дүүрэн» гэһэн сэсэн мэргэн үгэ бии ха юм. Эхэ эсэгийн нангин һургаал, тооһогүй үнэн сэхэ байдалынэ, ажалша бэрхэнь газашаа бэшэ, харин досоошоо ороо. Орон дэлхэйгээ, хада хангайнгаа, уһа голоо, тала дайдаяа тахиха, бузарлахагүй. Эзэн ёһоор хандаха гэһэн заабари захяанэ үринэр эзэнэр, ашанарынэ сахидаг юм.

ҮҮСХЭЛ ДЭМЖЭГДЭЭ

Үбэлэй янгинама хүйтэн һаранууд, хабарай хагсуу һалхитай үдэрнүүд одоошье һубарилдан үнгэржэ, намжар һайхан нажарай саг түрэл нютагтамнай тогтобо. Нарай зүлгэ ногоон хүхэрэн гаража, хонин хүрэг садажа эхилбэ. Одоошье тунганоогоондо үхэр малай шэгнүүр нэмээхэ, һү һаалдээшэлүүлхэ хаһа дуулажа ерэбэл даа. Һү һаалин фермын һаалишад үни хада зуһаланда орожо, ехэ хүнэй түлөө тэмсэлээ эхилбэд.

«Коммунизм» колхозой Балагтын хү хаалин фермэ майн 10-аар Буурал-Моритодоо зөөжэ ошоо нэн. Мүнөө элбэг дэлбэг сагаан эдеэгээ гаргажа, жэлэйнгээ уялга, түсэб дүүргэхээ оролдожо, ажал хүдэлмэрээ эмхитэйгээр эхилбэд.

Июниин 1-эй мэдээгээр, тус фермын ахалагша хаалишан, аймагай Соведай депутат Б.Д. Сыренова 3 233 литр хү хаажа, жэлэй түсэб 23 процентээр дүүргэбэ. Үнинэй хаалишан, аймагай түрүүшын мянгатадай тоодо орожо, бүхөөр хуурияа эзэлхэн хаалишан С.С. Гармаева 2 222 литр хү хааба, хаалишан Г.Б. Габанова 2 141 литр, В.Л. Убашеева 1 174 литр хү хаабат.

Зунай түрүүшын нара хаял 10 гаран хоногоо ябажа байна. Ехэ хүнэй түлөө тэмсэл үшөөшье 4-5 нара соо үргэлжэлхэ.

«Улаан-Аха» колхозой хаалишад аймагай бүхы хаалишадта хандажа, зунай харануудта ехэ хүнэй түлөө тэмсэе гэхэн хайн хайхан үүсхэлтэйгээр социалис мұрысөөнэй эхи табиба. Энэ үүсхэл партиин райкомой бюро дээрэ харагдажа, бүхы хү хаалин фермын хаалишадые энэ үүсхэлтэй танилсуулха гэжэ хэлсэгдэнэ байна.

Балагтын хаалишад энэ үүсхэлые хамта дээрээ хэлсэжэ үргэнөөр дэмжээд, абаһан уялга, түсэбөө дүүргэхэ, зунай бэлшээри наринаар хэрэглэжэ, үнөөдынгээ хаали эрид дээшлүүлхэ, хаамхай үнөөдээ бултыень ороондо оруулха гэжэ баталан абабад.

Мұрысөөнэй манлайда хододоо ябадаг, ВДНХ-гай диплом, мүнгэн шанда нэгэнтэ бэшэ хүртэхэн балагтаархин ехэ хүнэй түлөө тэмсэлдэ баһал түрүүшүүлэй зэргэдэ ябаха бэээ гэжэ найданабди.

Малишан. 1976. № 73. Июниин 18. Н. 1

ҮҮСХЭЛШЭДЭЙ УРЯА ДЭМЖЭГДЭНЭ

Наяхан «Улаан-Аха» колхозой хаалишад зунай бэлшээринн үедэ хү ехээр хаажа, хараалагдаһан түсэбөө болзорһоонь урид дүүргэхээр аймаг дотороо үүсхэл гаргаһан байна. Тиигэжэ намжаа дулаан, нажарай харануудта харлаг, хайнаг үнөөн бүриһөө 500-600 килограмм хү хааха уялга абаа юм.

Мүнөө колхозой хаалиин гүүртэнүүд зуһаландаа гаранхай, хү хаалинь дээшэлжэ байна.

Хүршэ ажахынгаа хаалишадай гаргаһан уряа үүсхэлые «Коммунизм» колхозой Балагтын хаалишад найшаан дэмжэжэ, баһал дээшэлүүлэгдэһэн зорилго хараалаа. Эдэ үдэрнүүдтэ хадата Ахын аймагта сагаан эдеэ элбэгжүүлхэ мүрысөөн шэнэ хүсэтэйгөөр дэлгэржэ байнхай.

Буряад үнэн. 1976. № 146. Июниин 26

БҮ ХААЛИИН ЭЗЭН

«Коммунизм» колхозой хаалишад гүрэндэ хү худалдаха 9 нарынгаа түсэбые 117,2 процентээр дүүргэжэ, район дотор түрүүлбэ. Түс ажахын хаалишан Софья Ошоровна Иванова бүри ехэ амжалта туйлажа, районой газетын Хүндэлэлэй самбарта бэшэгдэхэ эрхэ олоһон байна.

Софья Ошоровна нютагай үүлтэрэй 18 наамхай үнөөдһээ 1982 ондо 13 500 килограмм хү нааха түсэбтэй байһан юм. Юһэн нарын дүүрээд байхада хаалишан 14 831 килограмм хү наажа, жэлэйнгээ түсэбые үлүүлэн дүүргэбэ. Мүнөө түрүү хаалишан 1983 оной түсэбөөр ажаллажа байна. Мүн энэ хугасаа соо нэгэ фуражна үнөөнһээ 824 килограмм хү нааһан байха юм. Бүхы үнөөнһэнь 16 тугал абажа түлжүүлээ.

Һаяхан боложо үнгэрһэн колхозой хамтын суглаан дээрэшье тоосоото һунгуулиин партийна суглаан дээрэшье (Софья Ошоровна 1960 онһоо партиин гэшүүн юм) ажалай түрүүлэгшын хэһэн, туйлаһан амжалтануудые колхозой правлениин түрүүлэгшэ Ж.Д. Самбялов ба партбюрогой секретарь К.Х. Сандаков гэгшэд тоолон дурдажа, ажалаарнь омогорхон байгаа бэлэй. Тэрэ суглаанда эдэ мүрнүүдэй автор хабаадажа хаалишантай хөөрэлдэһэн байна.

— Хайшан гэжэ ехэ үрэ дүн туйлаба гээшэбта? Та һаял хаалишанаар хүдэлжэ эхилээ ха юмта, — гэжэ асуухадамни, иигэжэ хэлэһэн:

— Жэлэй түгэсэжэ байхада, ондоо хаалишанай үнөөдыень абажа, хаалишан болоо нэм. Үнөөдыньше дан һайн бэшэл даа.

Үгэлhэн үнeэд олон. Тeэд эдeэ хоолой оролдолгын ашаар ехэ хүн хаагдаа юм бээ.

Үнэхөөрөөшьe, Софья Ошоровна гeнтэ ургаһан, абаһаар лэ амжалта түйлаһан хүн бэшэ ааб даа. Үшөө 1960-1970-аад онуудаар түрэл С.М. Кировэй нэрэмжэтэ (мүнөө «50 лет Октября») колхоздо ажаллажа байхадаа хайнаг үүлтэрэй үнeэдые хаадаг һэн. Эгээл тэрэ үеэр залуу хаалишан басаган ажалша бэрхэ, урагшаа ханаатайгаа мэдүүлжэ, партиин гэшүүндэ ороо бэлэй. Партиин гэшүүн алишьe сагта, хаанашьe ажаллажа ябахандаа хододоо түрүү зэргэдэ ябадаг юм гэжэ энэ нүхэрнай зүрхэ сэдхэлээрээ ойлгоо ха юм.

Дээрэ бэшэе һэм: ажалай урагшатай ябалга ажал хүдэлмэриһөө, өөрын эрмэлзэл хүсэлһөө, эдeэ хоолһоо (мал харабал) дулдыдадаг юм гэжэ.

Хаалишан үнeэдэе, тугалнуудаа һайн, садхалан байлгахаар ехэ оролдолго гаргадаг. Жэшээн, үбһые үбһэн байнал гэжэ гаргашалдаггүй, харин отруби, намаан юумээр холижо, эһээгээд үнeэдтээ үгэдэг юм. Амтатай эдeэ эдихэн үнeэдһээ юундэ хүн гарахагүйб? Гараха байха.

Илангаяа зунай аятай хаһые энэ нүхэрнай зарим түрүү хаалишадаараа зүбөөр хэрэглэжэ шадаа. Июнь һарада 2 000 килограмм, июль-август хоёрто 3 000-2 500 килограмм хүн хаагдаһан байна. Аяар август соо жэлэй түсэб дүүргэгдэбэ.

— Зундаа Шулуута – Үбэртэ зуһажа гараабди. Эндэ ногоон һайн, бэлшээри таатай. Тeэд газар бага дээрэһээ эртээр хал боложо, малай эдихэ юумэ үгы болошоно. Дан олон мал эндэ зунинь байна аа гү гэжэ ханагдаха юм. Табан хаалишанай үнeэдһээ гадуур дүтэхэн нэгэ отара хонин зуһажа гарана. Энэ арайл таагүй аа гү гэжэ ханаад, правленидэшьe хандаа һэмди. Хэмжээн абтаха ёһотой, — гэжэ һү хаали дээшэлүүлхэ хэрэгтэ ехэ ханаагаа табиһан коммунист С.О. Иванова саашань хөөрэбэ.

Мүнөө нажар колхоз үбһэ, зелёнко тон багые абаа. Ерэхэ үбэлжэлгэ хүндэшэг хатуу үедэ үнгэрхэнь гэжэ булта мэдэрнэд. Мүнөөнһөө үхэр малаа бэлшээхэ, тэжээлэй гамтайгаар, ехэнхидээ буйлуулаад үгэбэл, абаһан түсэб, уялгануудаа

дүүргэхэбди гэжэ түс колхозой түрүүшүүл ойлгоод, эртэнһээ хэмжээнүүдые абанад, тэрэ тоодо түрүү хаалишан Софья Ошоровна.

Мүнөө районой бүхы хаалишад Хягтын районой Ц. Ранжуровой нэрэмжэтэ колхозой малшадай уряа, республикын хү хаалиин хүдэлмэрилэгшэдэй Хандалгатай танилсажа, ехэл анхаралтайгаар шудална, хүнэй талаар жэлэй түсэб дүүргэбэл, ССР Союзай 60 жэлэй оёе ажалай бэлэгээр угтахабди гэжэ хайн мэдэрээд, үдэр бүри эршэ зоригоо элсүүлнэд.

Саянская новь. 1980, октябриин 30. N 128. Н. 1

КПСС-эй XXVII съездын хүндэлэлдэ

ҮҮСХЭЛ ДЭМЖЭН

Түсэбтэ табан жэлэй хүүлшын жэлэй зунай бэлшээриин үедэ малай шэгнүүр ехээр нэмээхэ, хү хаали дээшэлүүлхэ, гүрэндэ худалдаха талаар Түнхэнэй районой малшадай, хүдөө ажахын мэргэжэлтэдэй абанан социалис уялгануудтай танилсаад, тэрэ үүсхэлыень ехээр хайшаажэ, дэмжэжэ байһанаа «Улаан Аха» колхозой хү хаалиин фермын хүдэлмэрилэгшэд мэдүүлбэ.

Жэшээлхэдэ, тус ажахын хаалишад зунай ехэ хү хааха, малай шэмэ дээшэлүүлхэ үндэр социалис уялгануудые абажа, тэдэнэ бээлүүлхын түлөө ехэ тэмсэлтэй шатада ябанад. Тэрэ уялгануудын колхозой правлениин, партбюро ба профкомой заседани дээрэ июниин 19-дэ баталагдаһан юм. Уялгануудайн гуримуудай ёһоор хаалишадай ажалай дүн нара бүхэндэ согсологдожо, түрүүшүүл урмашуулагдаха байна. Түрүү нуурида гараһан фермэ 75 түхэриг мүнгэн шанда ба дамжуулгын Улаан вымпелдэ хүртэхэ. Гурбан түрүү нууринуудые эзэлһэн хаалишад 25, 20, 15 түхэриг мүнгэн шангаар урмашуулагдаха. Ажалай журам сахиһан, хайнтай хүдэлһэн даагша 30 түхэриг шагнагдаха ёһотой.

1984 оной түсэбүүдые колхозой хаалишад сүм дүүргэжэ шадаһан байна. Мүн байгша оной табан нарын үрэ хараад үзэхэдэ, амжалта эли тодо ерэнэ. Хаалишад 213 центнер хү тушаабад. Энэнь нёдондо жэлэй энэ үетэй сасуулхада 81,0

центнерээр үлүү болоно бшуу. Муу бэшэ амжалта гэшэ. Амжалтын шухала түлхюур юуб гэхэдэ, социалис мүрысөө муу бэшээр эмхидхэн, дүнгүүдыень саг соогоо гаргаһан, ажалай үндэр журам сахиһанһаа дулдыдана ха юм.

Мүнөө зунай аятай хаһа газаамнай туласа ерээд, шадаал хаа, минии арга боломжонуудые бултыень хэрэглит, хү хаалия дээшэлүүлыт гэжэ уриһандал байна ха юм. Хээрын ногоон яһала хайн. Илангаяа тала добуун газарай ногооной хэээ хээээнэйхиһэ ехээр ургажа, халюуран нуухань урматай гэшэнь. Энэ үедэ одоол мал ажалһаань абаха продуктуудые үйлэдбэрилгэ болгомоор лэ.

«Улаан Аха» колхозой хаалишад энэ үедэ ямар туйлалта, амжалтануудтайб гэжэ хаяхан тишэ албанай хэрэгээр ябахандаа һонирхоо һэм.

— Үлзээтын фермэ дээгүүр ябаһанаа ерээбди, — гэжэ колхозой правленийн түрүүлэгшын орлогшо, ахамад зоотехник Ш.Ш. Будаев хөөрөбэ. — Хаалишадай ажалтай, үдэрэйн үрэ дүнтэй танилдажа, хаража ерээбди. Жэшээлхэдэ, үнинэй хаалишан, райсоведэй депутат Е.-Х.Д. Будаева 18 толгой нютагай үүлтэрэй үнеэдые хаана. Сүүдхэдэ хаалия 75 кг хүргэнэ. Нүгөө хаалишад В.Е. Будаева, К.Д. Нуртаева гэгшэд тус туста 18-15 үнеэдтэй юм. Һү хаалинь үдэртэ 65, 50 кг болоно. Энэ муу бэшэ үрэ дүн гэхэ байнаб. Юундэб гэхэдэ, Үлзээтэдэ ногоон хаял гаража эхилээ. Тээ мэндэнэй хүйтэн, хүниинь хюруу ороод хонодог байһан һэн туладань ногооной ургаса муу байгаа.

Үшөө тиэхэдэ Үлзээтын хү хаалиин фермэдэ залуу хаалишад Леля Имеева Сэпилма Тагланова хоёр ажаллаха юм байна. Тэдэнэр хоюулаа хүхүүли гүүртэһээ һалгажа абаһан 20 толгой үнеэдые хаана. Залуушуул яһала үүсхэлтэй хүдэлнэ. Һая ерэнэн зэрлиг үнеэдые түрүүшээр хаажа һургаха гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Харин залуу үбгэшүүлһээн дутуугүй байба. Энэнь хадаа угай малшан угтай үхибүүд лэ багаһаань ажалда атаржаһан дээрэһээ тухашараагүй гэжэ үгэнэ.

Мүн колхозой фермэдэ залуу Н. Гармаева, Т. Будаева, Д. Данцаранова, Д. Семенова, Л. Молорова гэгшэд, өөһэдынгөө һурган хүмүүжүүлэгшэд, суг хүдэлдэг, дүй дүршэлөөр баян нютаг

нугадаа хаалишад Я.М. Ошорова, С.Д. Гармаева гэгшэднээ дутуугүй ажаллана гэжэ тэмдэглэлтэй. Фермые даагшаар Андрей Добшонон томилогдонон юм. Энэ тон үүсхэл эдэбхитэй, шадмар бэрхэ хүбүүн юм. Андрей шофёр, киномеханик мэргэжэлнүүдые шудалхан байха. Фермэ дээрэ киношье харуулжа байха шадалтай. Телевизор тэндэ хүдэлдэг. Тус фермын хаалишадта ажалай хүүлээр амарха арга боломжонууд яһала бии.

Хаалишадай хүдэлмэрийн дүнгүүдые саг болзортонь мэдээсэжэ, зэргэсүүлэн үзэжэ байхаар колхозой партбюро, профком хараална. Ушар тиимэһээ хү үйлэдбэрилхэ, гүрэндэ худалдаха түсэб, уялгануудаа ноябриин 23-дэ районой партийна конференциин нээгдэхэ үдэр дүүргэхэбди гэжэ колхозой хаалишад абаһан. Хандалга соогоо аржытар бэшэһэн байна, мүн бэшэшье малшад иимэрхүү үүсхэл дэмжэжэ, мал ажалай бүхы продуктуудые саг болзор соонь үйлэдбэрилжэ, гүрэн түрэдөө тушааха бээ гэжэ найдамаар.

Танда үгэ үгэнэбди, районой малшад.

Саянская новь. 1985. № 78, июнин 29. Н. 1

ШЭНЭ ЭРИЛТЫН ЁҢООР

(Зураглал)

Манай Орлиг тосхонһоо холо бэшэ оршоһон Орлигой аман гэжэ үбэлжөөндэ жэл бүри «Коммунизм» колхозой ямар нэгэн гүүртэ үбэлжэдэг юм. 2-3 жэлэй саада тээхэнэ тэндэ хү хаалин фермэ, байрлажа, тосхой зоние хү тоһоор хангадаг байгаа юм. Харин мүнөө жэл тэндэ нэгэ гүүртэ буханууд (30 толгой), гушаад тэнхээ тамираар муухан буруунууд үбэлжэжэ гараба. Наяхан тэрэ гүүртын эзэн болохо Софья Ошоровна Ивановатай уулзажа хөөрэлдөө һэм.

Софья Ошоровна бага наһанһаань мал ажалда хүдэлжэ атаржаһан, дүршэһэн хүн. Мал ажал гээшые зүрхэ сэдхэлээрээ, хүсэ шадалаараа мэдэрэн гараһан, хүндэшье хаа, хүндэтэй ажалдань бүхы наһан соогоо үнэн сэхэ байһан, нагэтэшье тэрээндээ урбаа худхаагүй. Иимэл хүнүүд хүдөө ажахые

саашань хүгжөөнэ, Эхэ ороноо хүдөөгэй продуктаар элбэг дэлбэгээр хангана ха юм. Бүри залуу ябахандаа Хүүргын алдарта хаалишан байһан. Дошхон хайнаг үнээдһэнь 1 000 литр һу һааж, районой мянгатанай тоодо ороһон байна. Одоол тиихэдэ залуухан Соня коммунист партиин гэшүүн боложо ороһон юм (1960 он). Эршэтэ ажалаараа суурхаһан эдир залуухан басаган Улаан-Үдэ хотодо хүдөө ажахын түрүүшүүлэй зүблөөндэ хабаадалсажа байтараа, ажахын түрүүшүүлтэй хамтаржа, ороной ниислэл хото Москва ВДНХ-да зорин ошоо бэлэй. Тэрэ аяншалгань ехэл аша тһатай байгаа һэн. Тэндэ хараһан үзэһэнөө Софья нүхэдтөө хөөрэдэг, залуушуулые хүдөө ажахыда хүдэлэгты гэжэ урыалдаг байгаа. Софья Арзухаевагай (басаганобогынь) бабэшэ түрүүшүүлэй уряагаар Орлигой олон залуушуул хүдөө гаража, мал ажалда ба бэшэшье ажалнуудта хүдэлжэ эхилһэн юм. Мүнөө Ленинскэ комсомолой 70 жэлэй ой тэмдэглэхээ байхадаа энээнине дурдан һуухада ямар дэмбэрэлтэй гээшэб? Софья Арзухаева нэн түрүүн комсомолка ябаа ха юм. Комсомол нэрээ дээрэ үргэн, ажалдаа амжалтатай, олониитын ажалда эдэбхитэй хабаадагшань ябаа. Би тэрэ үеэр С.М. Кировэй нэрэмжэтэ колхозой эхин комсомольско организациин секретарь ябаһан хүм. Тиихэдээл залуухан Сониин ажалдаа тон шударгы, зүрхэтэйень мэдээ һэм. Эгээл эдэбхитэй комсомолшуудай нэгэниинь һэн.

— Ёнин юумэнүүд боложо байна даа, — гэжэ хожулан хөөрэлдэн һуутарнай нүхэрни хэлэбэ. «Ямар?» гэжэ гайхаһан шэнгээр харахадамни: «Үгы, ши юуень мэдээгүй болоод һуунабши даа. Москвада колхознигуудай съезд боложо дууһаба ха юм. Ямар золтой хүнүүд тэрэнэй хүдэлмэридэ хабаадаба гээшэб. Манай районой түлөөлэгшэ Вл. М. Ошоров тэрэнэй хүдэлмэридэ хабаадалсаа гэжэ мэдэрхэдээ, өөрөөшье тэндэ байһан шэнги омог баяртай һуугааб. Программа «Время» соо Володимнай ябана аа гү гэжэ ехэл анхаралтайгаар хараа юумэбди. Теэд тэрэ олон делегадууд соо хаанаһаа олдохо, харагдаха һэм даа, — гэжэ энеэбхилэн татаад, хэлэбэ. «Зай, съезд дууһаба. Ажал хүдэлмэринь яһалал үрэжэлтэй байба ха юм. Ши юу хэлэхэ байнаш, һанамжашни? — гэжэ асуубаб.

— Яһала дэмбэрэлтэй юм ааб даа. М.С. Горбачёвой хэлэһэн

үгэ ехэ анхаралтайгаар шагнаа һэмди. Колхозно устав баталагдан абтаа. Би юу хэлэхэ байнабиб? Иимэ байна. Һүүлэй үедэ зарим зон үхибүүдээ хүдөө ажалда дурагүйгөөр хүмүүжүүлнэ. Шадаал һаа, һургуулия дүүргэһээр институт руу оруулхаяа һэдэдэг. Юрэдөө залуушуулые һургуулиин һүүлээр 2-3 жэлдэ хүдөөдэ хүдэлгөөд, ажалай амта туршуулаад, үргэн замдань түүрээбэл, һайн байгаа. Мүнөө намтаяа хамта манай басаган Будалая хүдэлдэг. Үхэр мал хараха гээшэ ямар юм гэжэ яһалал мэдэжэ байна ёһотой. Һанаад үзыт даа. Кормокухнияа хүдэлгэжэ, отруби, үбһэнэй аагаһа буйлуулжа малдаа үгэхэш, хара таряа шанаха, үхэр малаа уһалха, тэдэнэй үдэр бүри эрьежэ, хаража байхаш. Илангаяа буханууд ехэл тогтууригүй. Орлигой үнөөдтэ «айлшалаад», бүхэли үдэрөөрөө үгы болошодог юм. Тэдэниие бэдэржэ, ехэл сагаа һалгаахаш, хотон сооһоонь шэбхэ гаргаха, сабшалан дээгүүр тарааха. Хожом тэрэнэ баллаха, хии (дэбисхэр) хэхэ. Ажал ехэ. Үбэлжэлгэмнай хэзээ хэзээнэйхиһээ шанга. Үбһэ гэжээл бага. Хүдөөгэй ажалшадта гайхалтай шалгалтань болонол даа», — гээд нүхэрни хөөрөөгөө түгэсхэбэ.

Хүдөө ажахы хүгжөөлгэдэ бүхы һанаагаа табижа, ажал хүдэлмэриее тодорхойлон, шэнэ эрилтын ёһоор хүдэлхэ хэрэгтэй гэжэ ажалай түрүүшүүл бодомжолно. Тэрэ тоодо Софья Ошоровна Иванова.

Саянская новь. 1988. № 39. Мартын 31. Н. 1

Районой тогтоһоор 50 жэлэй ойдо

ТЭРЭНЭЙШЬЕ ХУБИТА БИИ

— Би 1919 ондо Хара-Хужарта түрэнэн хүм. Багашаг байхадамни, гушаад оной һамаргаанай дүлэндэ абтажа, эхэ эсэгэмни нютагаа орхихо баатай болоо һэн. Арба һаһа һаял хүрэжэ ябаһан намайгаа Бүрэн-Голдо һуудаг ахадүүмни абаашаһан юм. Тиихэдэ коммуна, колхозууд эмхидхэгдэжэ, ажалша зомнай хамтын ажалда хамтаржа, ажалаа суг эрхилдэг боложол байһан үе һэн бишыхан би үхэр мал харалсажа, фермэдэ ажаллаха, нарай үхибүүдтэ нянькань байха иимэл ажалтай ябааб. Хожомоо ехэшэг болоходоо Бүрэн-Голдо хайнаг

үнеэдые даажа абаад, сагаан эдээ салгидуулдаг болобоб, — гэжэ ажалай, партиин ветеран Сүрэн Жамбаловна Базарова уулзахадамни хөөрөө хэн. — Наял хори хүрэжэ ябахандаа Ленинскэ комсомолой гэшүүн болоһон хүм. Комсомолшууд тиихэдэ эмхитэй, эдэбхитэй, партиин баруун гарынь, ерээдүй халааниинь байха ёһотой юм, таанар эгээл тиимэ байха ёһотойт гэжэ аха нүхэднай — комсомолой эдэбхитэд — манда ойлгуулжа, хэлэжэ үгэдэг байгаа. Тэрэл хайхан ёһо заншалаар ябаха, урагшаа дабшаха гэжэ ехэтэ оролдодог хэмди.

Сүрэн Жамбаловна юрын буряад эхэнэр. Тэрэнэй үетэн коммуна, колхозуудай эдэбхитэй барилгашад, хамтын ажалай үндэһэ һуури табигшад байһан юм. Хамтынгаа байдалые хайжаруулжа, колхозуудайнгаа экономикые хаял хэргээжэ байтарнь, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилшэнэ хэн бээ. Дайнай хүндэ сагуудта сэрэгэй ара талада унтаха нойргүй, үлэн хоһоор тооной үдэр һүнигүй хүдэлжэ, Агууехэ Илалтые ойртуулалсаһан зон эдэл эхэнэрнүүд, үхибүүд, үбгэд хүгшэд ха юм. Мүнөө үе сагай үнгэрхэ бүри тэдэнэй зарим нэгэниинь манай дунда үгы, мүнхын нойроор нойрсоно, зариман үбгэ һалга болоошье һаа, тэрэ үеынгээ түүхэтэ хэрэгүүдые дурдажа, хойто үетэндөө жэшээ харуулан, мүнөөшье обществодо туһатай нэмэритэй ябанад. Эгээл тэдэ зоной нэгэн Сүрэн тээбии мүн.

... Дүшөөд оной эхеэр комсомолой гэшүүн болоһон Сүрэн басаган Бурэн гол, Улзээтэ нютагуудайнгаа эгээл бэрхэ һаалишадай нэгэн байһан юм. Тэрэл үеэр Дарма Ивановтой хуби заяагаа ниилүүлжэ, гэр бүлэ болоо бэлэй. Дарма хүбүүн тиихэдэ колхозой барилгашан, малшан ябаһан хүн. Тон ажалша хүн байгаа юм гэжэ нүхэдынь мүнөөшье дурдан һуудаг. Агууехэ дайнай эхилхэдэ сэрэгэй албанда татагдаһан Дарма Иванов эрэлхэг зоригтойгоор дайсантай тэмсэжэ, дайнай газарта һаһа бараһан юм.

— 1941 оной намар сентябрь һарада БурЦИК ба М.Н. Ербановой нэрэмжэтэ хоёр багахан колхозууд ниилэжэ, Н.А. Каландаришвилиин нэрэмжэтэ шэнэ томошог колхоз бии болоо хэн, — гэжэ хожомоо «Улаан Аха» колхоздо парторгоор хүдэлжэ ябаһан Б.-Н.С. Патархеев хөөрэнэ.

Харин Сүрэн хүгшэмнай наһатайшые болоо даа, мүнөө далан наһанайнгаа дабаанда дүтэлжэ ябана, тиимэхээ тэрэ үеынгээ колхозой нэрэнүүдые мартажархиһан байба. Ушар иимэхээ бидэнэр Бальжи-Нима Санжиевичта хандаха баатай болоо хэмди.

— Би тиихэдэ һаял арба гаража ябаа хэм. Теэд тэрэ үеын үбгэд хүгшэдэй хүдэлжэ ябаһыень һайн һанадагби. Өөрөөшые үхэр мал хараха, бэшэшые хара ажалда хабаадаха шандааһатай болоод ябаа хэн бэлэйб. Дайнай үеын үхибүүд эртээр хатуужадаг байгаа хэмнэй даа. Тус колхозой түрүүшын даргаар С.Б. Дарбаков ажаллаһан юм. Һайн эмхидшэгшэ бэлэй, — гэжэ хөөрэнэ.

— Хайнаг фермэдээ ажаллажа байтараа Бүрэн голой ехэ сабшалан дээрэ косилкашанаар хүдэлхээ эльгээгдээ хэм. Дайнай эгээл түгшүүрилтэй үе сагууд хэн даа. Бүхы эрэшүүлнай булта фронт мордонхой гансал эхэнэрнүүд, үбгэжөөлнүүд үлөөд, ажалаа ябуулдаг байгаабди. Байд байд гээд лэ фронт дээрэхээ баярайшые, гашуудалайшые мэдээнүүдые абан, зүрхэ сэдхэлээрээ баясан, үгы гэбэл уйдхар гашуулда даруулан, нүдөөрөө дүүрэн нёлбоһо гарган, хүниндөө дэрээ тэбэрээд уйлан, үдэртөө бээе баряад, шүдөө зуугаад ябагша хэмди. Эдихэ, уухашые юумэн гэжэ юун байшаха хэм даа. Хаа яаниинь ааруул халаажа, биһалаг хэжэ асардаг хэмди. Минии үеын эхэнэрнүүд, басагад Бальжид Хамаганова, Сиен Сыренова, Зина Доржиева, Сэбэг Сантибаева гэгшэд үбһэ сабшажа, тармажа, сомоо соможо ябагша бэлэйбди. Тармалга, сомолгоной ажалай ехэдээ һаа, хүниин тэн болотор хюруу дээгүүр бухал шэрэхэ, сомоогоо сомогшо хэмди. Нэгэ хоёр час «дурд-дурд» гээд, баһал үглөөнэй үүр сүүрээр бодожо, үбһээ сабшахаш. Мүнөө һанахадам: «Үгы. Ямар эсэхэ сусахагүй, ажалша байгаа хэмди даа, — гэжэ гайхаха юумэб», — гэжэ Сүрэн теэбии толгойгоо гунхуулаад, үргээ түшөөд, ехэл дурасхаалда абтаһан шэнги хөөрэнэ.

— Үнэе һаагаат, үбһэндэ ябалсаат. Үшөө ямар ажалда хабаадаа хэмта?

— Нэгэ жэл сагаа харалсаа хэм. Тиихэдэ үхибүүн тооной ябаалби даа. Ашаа шэрэлгэндэ үбэлдөө ходо ябааб. Би хубидаа 4 мори абаад ябагша хэм. Үлзээтэ — Хан-Модон — Хоншон —

иймэ аян замтай нэмди. Хоншонһоо ехэнхидээ талха асардаг байгаабди. Долгор Осохеева, Бади Гомбоев, Николай Замбалов, Пурбэ Цыбиков, хүбүүднай багаханууд хэн, үбэлэй мүльһэнэй харгы зубшан, хэрэгтэй ашаа түрэл ажахыдаа асардаг байгаабди. Юу олоор хэлэлтэйб. Хүйтэн, халууе яһала үзөөбди даа. Обоотын сабшалан дээрэ комсомол-залуушуулай үбһэнэйшье звенодо хүдэлөөб. Үдэртөө нэгэ хүндэ 50 соото газар сабшаха нормо үгэжэрхихэ. Уна бодошье тэрэл даабарияа дүүргэбэ гээбши даа. Илангаяа, Зина Манханова, Сүрэн Сымбелова, Долгоржап Сесенова гэгшэд эршэтэ ажалаараа шалгардаг байгаа. Шойроб гэжэ нэрэтэй таабай манай хажуурнуудые дабтадаг хэн. Түрэл колхоздоо 1946 он болотор хүдэлөө бэлэйб, — гээд Сүрэн Жамбаловна хөөрөөгөө дүүргэнэ.

Баян намтартай эхэнэр. Ёһотойл дайшалхы ветерануудай нэгэн. Хожомоо Сүрэн Жамбаловна Зунды Гундынович хоёр айл боложо хамтараад, олон хүбүүд, басагадые үргэһэн юм. Ехэ хүбүүн Иннокентий Дармаевич «Коммунизм» колхозой эрхим механизатор, районой түрүүшүүлэй нэгэн мүн. Сергей баһа механизатор мэргэжэлтэй, Намсарай ветврач, ветстанцида ажалладаг, Александр электрик, Очир сэрэгэй офицер, летчик, Борис инженер. Эгээл одхон Дуныша Улаан-Үдын багшанарай институтдай шаби юм.

Худалдаа наймаанай газарта үни удаан хүдэлжэ, хүндэтэ амаралтада гараһан намтартай. 1946 ондо партиин гэшүүн болоһон байха. Тиимэһээ бидэнэр партиин ветеран гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйбди. Районой эмхидхэлгэдэ, хүгжэн һалбарилгада энэ эхэнэрэй хубита яһала бии. Мүнөөнэй залуу үетэн эдэл ажал хэжэ, ами наһаяа гамнангүй ябаһан жиирэй зондо доро дохихо, жэшээ абаха, тэдэндэ хүгэдэхэ ёһотой.

Саянская новь. 1988. - № 60, майн 19. Н. 2

ОРДЕНТО МАЛШАН

Наяшаг түрэл тосхонойнгоо тоһотой үйлсэнүүдые махан ябатараа, ажалай ветеран, «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденой кавалер Ханда Жалсановна Шобоеватай уулзашаб.

— Амар мэндэ, Ханда Жалсановна! Һайн хүн Һанаагаар гээд арад зомнай дэмы хэлсээгүй юм байна. Ямар аза талаан тушаалдажа, тантайгаа уулзаба гээшэбиб? Бэе лагшантнай бараг гү? Үгы, бидэтнай түрэл нютагайнгаа түрүү зоноор уулзажа, ажал хэрэгыетнай газетэ дээрэ дурсан мүнхэлхэ гэһэн Һанаатайбди. Би «Шэнэ Саяан» газетын редакцияда хүдэлдэгби. Аймагаймнай байгуулагдаһаар табин жэл гүйсэхэнь, алтан ойнь ерэхэнь ха юм, — гээд, ушаргүй баярлаһандаа, түргэ түргэнөөр нэгэ амьар дуугаржархибаб.

— Сайн байна. Үгы, юугээ хэлэнэ гээшэбиши? Намһаа ондоо хүн үгы юм гү? Бултадаал нам шэнги хүдэлһэн зон бэшэ гү? — гэхэдэнь, халта буруушааһан янза үзүүлжэ, толгойгоо һэжэрхэдэм, «зай, ябаял даа. Манайда ошоё. Тээ тэрэ гэрни харагдаад байна. Хүл дээрэ үнэн үгы юм» гээд, далан наһа үни дабаһан бээе хүнгэнөөр абажа, түргэнөөр гэшхэлжэрхибэ. Дохолод гээд, хойноһоонь һалирхадаа, «үгы, энэ урданай зон ямар хүнгэн солбон зандааб даа. Захаһаань абаад, илангаяа эхэнэрнүүд 80-90 хүрэхэ. Ямар нюуса эндэ бии гээшэб?» гэжэ толгой соохоноо оруулан, аргагүй ехэ бодолдо абтаһан юумэдэл гэшхэлнэб.

— Энэ гэр колхозни барижа үгөө юм. Үтэлхэ нэтэрхэдээ Орлиг ерэжэ, үриингөө, аша зээнэрэй ойро һууг даа гээ юм бээе. Байд гээд лэ һанагшаб, — гэбэ.

— Жараад оноор танай ажал хүдэлмэри тухай яһала дуулагша һэм. Газетэдэ танай дүрэ буулгаатай, ажал тухайтнай бэшээтэй байгша бэлэй. Тамнай дошхон зэрлиг хайнагуудые һаадаг һэн бээт?

— Бүхы наһан соогоо һаалишан ябаһан хүм. 1932 ондо Аюша Шобоевтой айл боложо хамтарһаар, үмсынгөө малаар амьарханаа һуудаг һэмди. «Улаан-Малшан» колхозой правлениин Орлигто байрлахада, колхоздо орообди. Правлени хойто гүбээ дээрэ, мүнөө зелёнкын ургадаг газарта байрладаг һэн. Тиихэ үеэр Орлигто найман ханатай гэрһээ ондоо юумэн үгы һэн. Мүнөө яһала ургаа, хүгжөө. Колхоздо ороходоо, би һаалишанаар, нүхэрни наймаашанаар, һүүлдэнь колхозой даргаар, завхозоор хүдэлдэг һэн. Хамтын хэрэгтэ ямаршьегүй

хабаадаабди даа. Сэхынь хэлэхэ болоо хаа, хото хорёогойнгоо шэбхэ соохоо гараагүй хүм, — гээд, бодолгото болон нууба. — Урдамнай гансал ажал, ажал. Энэ ажал манай жаргалай түлөө гэжэ мэдэрхэдээ (тэрэ үеэр хүмүүжүүлгын үүргэ ехэ байһан юм), бүхы бэрхэшээлые дабан ябадаг хэн хабди даа. Хара ажалда, үхэр малда дадаһан манда ондоо ямар жаргал байхаб. Эсэгэмни Маланов Жалсан Тиисын хүн хэн. Эхэмни Убаша хүгшэн Жаханаа голдо түрэхэн. Үгытэй ядуу, үмсын ажалаар нуудаг байгаа. Эрэшүүл хээрэ гаража, баян дайдынгаа хэшэгһээ хүртэхэ, эхэнэрнүүд үхэр малаа хаража, сагаан эдеэгээ дэлгэжэ, ажамирдадаг байгаа. Ой тайгамнай ан гүрөөлөөр, уһа голнай заһаһаар элбэг хэн даа. Үбдэгтэ хүрэмэ уһатай жалганууд соохоо хадарануудые гараараа баригша хэмди. Мүнөө хээрынгээ баялигые хайра гамгүй хюдажа, жалгада жараахай, ой тайгада ан гүрөөл хомор болоод байна. Ганса мүнөөдэрэй түлөө ханаата боложо, шунахайржа болохогүй. Үглөөдэрэй, үри хүүгэдэйнгээ, аша гушанарайнгаа түлөө бодомжолбол хайн хэн. Нүүлэй үедэ аймагай зарим эдэбхитэд энээн тухай ехэ бодомжолдог болоо ха. Таараха хэмжээнүүд абтана.

Хэмжээнүүд хэмжээнүүдээрээ, шалгалта хэрэгтэй гэжэ бодомжолходонь, «байгаалиингаа хэшэгы» хайра гамгүй хюдагшад дууладаг хай, — гэжэ шэбшэжэ нуугаа бэлэйб.

— Ханда Жалсановна, тамнай хаалишанаар ажаллажа, гүрэн түрын хайрада хүртэхэн байнат. Тэрээн тухайгаа хөөрыт.

— Дайнай нүүлээр абаа хэм, — гээд, комод соохоонь медальнуудай олон үнэмшэлгэнүүдые асархадань хараһамни, дайнай үедэ габшагай ажалайнгаа түлөө хүртэхэн олон медальнуудай үнэмшэлгэнүүд байба. Агууехэ Илалтын 20 жэл; 30, 40 жэлнүүдэй медальнуудта бултандань хүртэхэн намтартай байшаба. Тиихэдэ бүри хаяшаг Софья Аюшеевна (басаганиинь) намда 1966 оной мартын 22-то абаһан «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденной үнэмшэлгэ харуулаа хэн.

— СССР-эй Верховно Советэй Президиумэй грамотанууд олон юм, — гэжэ Софья Аюшеевна хэлэбэ. — 1947 ондо хэн гү даа? Мартааб. Аймагай хүдөө ажахын бүлэг түрүүшүүлээр Улаан-Үдэ суглаанда ошобоб. Үбэл хэн даа. Шаргаар Мон

хүрэтэр ошоод, саашань автомашина, поезд юундэ һуубабди. Улаан-Үдэ ерэхэдэмнай, маниие угтажа, ехэ гэгшын байшан соо оруулба. Байшан соогоо ороод, иишэ тиишээ хараашалан, дойбод хээтэй оёор дээгүүрнь нэгэ хоёр алха хэжэ ябатараа, халтиржа, ара гэдэргээ унашабаб даа. «Ай, ёо-ёо! Юундэ эндэнь мүйлхэн байгаа юм, — гээд, ойлгомторгүй дуугараад, нүхэдтөө ехэ наада харуулаа бэлэйб», — гэжэ, ехэл шарайнь сэлмээд, аргагүй хүхютэйгээр эльгэ хатаба.

— Москва ошоо һэн гүт?

— Нэгэ дахин ошоо хүм. Яһала һайхан, томо ехэ хото даа. Выставкэдэ мантан томо бухануудые, газарта хүрэмэ нооһотой хонидые хаража ехэл гайхаа һэм. Юрэдөө, үнэн сэхээр ажал хээд ябахата, гүрэн түрэмнай мартадаггүй ха юм. Хайнаһаань 800-900 литр һү хаадаг һэм. Жараад оной нэгэ жэлдэ мянга хүрэхээе оройдоол 3 литр дутаа гэжэ колхозой хүтэлбэрилэгшэд хэлээ һэн. Тиигэжэл орден хайрада хүртөө һэн бээб, — гээд, гэр соогуураа ябажа, сай аягалхатаа хөөрэнэ.

Саг түргэн лэ ошодог байна даа. Хүндэмүүшэ, зугааша гэрэй эзэн хүгшэнэй намай үдэшэжэ газашаа гарахадань, намарай хүлэмхи наран баруун зүг тээшэ нилээд найгашаһан байба. Оршон тойрон байрлаһан хорёоень, зунайнь гэрые шэртэн харанаб. Мүнөөнэй байдалда тааруулжа баригдаһан, холоһоо харахата багахан ордондол мэтэ харагдадаг тэрэнь нарин мододой дундахи забһарнуудта мантан томо эрхы хурга хээ һаа, багтамаар байба. Мүн гэртэнь ороод, кухнийнь оёор харахата, дээрэ дороо ехэ-ехэ забһарнуудтай. Аляа һалхин, хара тооһоной зоргоороо сэнгэхэ байра ха. «Энэ ямар шанаргүйгөөр баригдаа юм ааб даа? — гээд, гайхаһандаа эзэн эхэнэрһээ һурахатамни, «залуу хүбүүд баряа юумэл даа. Дүй дүршэлынь багадаа бэээ» гэжэ барилгашан хүбүүдые сагааруулха һанаатай хэлэхэдэнь, манай буряад зоной дунда сагаан һанаатай, гүнзэгы бодолтой зон олон байна даа гэжэ сэдхэлээ ханан һанабаб.

Ямаршые олониитэ, тэрэнэй хүн зон үри хүүгэдтээ, үтэлһэн зондоо ямараар ханданаб, тэрээнһээл лэ өөрынь хүгжэлтэ, хожомойнь түүхэ дулдыдаха ха юм. Алишые сагта хүсэ ехэтэй, баян бардам байха хэрэгтэй. Тиимэһээл энээндэ хабаатай зон

эдэ мүнүүдые зүб ойлгожо, сэсэн ухаатай, гүнзэгы бодолтой, урданайнгаа түүхэ мартангүй, ерээдүй сагай дэмбэрэлтэ жаргалые ойртуулха бэээ гэжэ найданаб. Очеркынгоо гол нюурта үдэр бүри үнэтэй үгэ дуулажа, хара бүри хайхан үгэ дуулажа, хайнаар үтэлхыень хүсэнэб.

Саянская новь. 1989. Ноябрьин 21

ХУРДАН ХҮЛЭГЬЕ ХАЗААРЛАГША

Жараад оной эхин хэн хаш. Орлиг тосхондомнай заншалта Сурхарбаанай түрүүшын үдэр, үглөөнэй улаан шаргал наранаар, морин урилдаанай мұрысөөн үнгэргэгдэжэ, найрта ерэнэн зоной анхарал ехээр татаба. Манай буряад зон хэр угһаа нааша морин урилдаа, бүхэ барилдаа, хур харбалга хараха ехэ дуратай, олоороо энэ мұрысөөндэ хабаададаг байгаа гэжэ мэдэнэбди.

Мұрысөөнэй талмайн эгээл саада хахада, нюдэнэй шууд шамайл гэжэ хүрэхэ газарта мори урилдаашад агта хүлэгүүдээ унанхай, мұрысөөнэй эхилхые хүлеэжэ байнад. Уданшьегүй мұрысөөн эхилжэ, хурдан моридой турхираан, харгын тоһон тала дайдаар тунашаба. Тээ наашаа ерэхэдэнь, хатарша хүрин хээр мори унаһан залуу эхэнэрэй түрүүлжэ ябаһые хүн зон обёоржо:

— Ольга, Оля! Түргэлэ, түргэлэ! Хойноһоошни тэрэ хатарша хара хүсэхэнь. Түргэлыш! — гэлдэн хүхирэлдэшэбэ. Зарим нэгэниинь хара хатаршын эзэндэ хандажа, түргэлхыень уряална. Мұрысөөндэ хабаадаһан гушаад урилдаашадые илажа, түрүү һуури эзэлһэн залуухан эхэнэрни уб улаахан урихан шарайтай Ольга Габанова байгаа хэн. Тэрээнһээ хойшо Ольга Бадмахандаевна олохон мұрысөөнүүдтэ хабаадажа, хатарааршые, оодорооршые түрүү һууринуудые эзэлжэ, оло дахин шангуудта хүртэһэн байха.

Тэрэ гэхээр Ольга Габановатай «Улаан-Малшан» колхозой, мүн аймагай түрүү һаалишан, хонишон-зуутан, Москва хотын выставкэдэ оло дахин хабаадаһан, шагнал хайрануудта эрхим ажалайнгаа түлөө хүртэһэн, алдар суута ажалша малша эхэнэртэй дүтэ танилдажа, үни удаан саг соо нүхэсэхэндөө

ехэ омогорходогби. Ольга Бадмахандаевна Федор Бадмаевич нүхэртээ алдар суута малшад-чемпионууд ябаханаа гадуур арбан үхибүүдые үргэжэ, ажабайдалай арюун замда гаргаһан юм. Эдир залуу наһан энхэ бэшэ, эжы аба хоёр мүнхэ бэшэл даа, халаг. Федор Бадмаевич залуушаг, бүхэриг зандаа ябахатаа, гэнтын аюулда орожо наһа бараһан юм. Ажал хүдэлмэри, ажамидарал, нарай нялха багахан үхибүүд ганса эхэнэрэй гарта үлэжэ, Ольга халуун хүйтэнэй шанга шалгалтые нилээн үзэһэн байха. Һанаанда унажа, гараа дэлгээд һуугаагүй, шүдөө зуугаад, бээ шангаар баряад, үхибүүдээ хүлынь дүрөөдэ, гарынь ганзагада хүргөө, ажал хүдэлмэридэ эрхим, хани нүхэдтөө энхэргэн, ниитын хэрэгтэ оролдосотой ябахтаар хүмүүжүүлээ.

Түрүүшынхиеэ Ольгын нэрэ мэдэжэ, танилдаһан саһаамнай хойшо дүшэн жэлэй хилэ дүтэлшэбэ хаш даа. Юуншье гэһэн түргэн үнгэрдэг саг гээшэб? Ажабайдалай, хубиин хэрэгүүдэй дүлэн соогуур алхалжал ябатарнай, хүүгэднай өөһэдөө үри саданартай болошоһон, һаншаг сагаан бууралташаһан теэби таабайнар болонхой, пенсидэ гарашаһан байбалди даа.

Мэнэ һаяхан Орлиг тосхоной ногоон талмай дээрэ баһал арадаймнай ехэ һайндэр наяржа, мүнөө үеын залуу спортсменүүд алибаа мүрысөөнүүдтэ эршэ хүсэтэйгөөр хабаадажа, хаһа шадалаа туршабад. Хатараар дүрбэ наһа хүрөөгүй хатарша хүлэгүүд, дүрбэ наһа хүрэхэн хатарша моридой мүрысөөн боложо, дуулахадамни баһал Габановтанай нэрэ соло дахинаа дуулдаба. Урда жэлнүүдэй мүрысөөнүүдтэ Арика, Бумбэрмаа Габановануудай нэрэ соло сууряатажа, унага дааган, мүнгэн шан эдэ басагад гартаа барижа, тала баригшадаа ехэтэ урмашуулдаг бэлэй. Энэ хоёрнай Ольга Бадмахандаевнагай басагад гээшэ.

«Сурхарбаан-99». Мүн лэ түрүү зэргэдэ Валерий, Борис Габановтан (хүбүүдын), Валя, Оля (ашанарын) түрүүлжэ, урмашалгануудта хүртэбэд. Энэл даа эхэ эсэгын үрэжэлтэ һургаал, татаа һаа, таһаршагүй, матаа һаа, нүгаршагүй элинсэг хулинсагуудай аша гушанарай нангин холбоон.

Габановтанай бүлэ хурдан хүлэгүүдые хазаарладаг,

эрээн гүрөөнэ эмээллэдэг, хонгёо найхан хоолойтой (Ольга республикын конкурсын дипломантка), ажал хүдэлмэридөө урагшатай, баян тарган, нигүүлэсхы найхан сэдхэлтэй зон. Иимэ ажалша бэрхэ бүлэнэр Аха нютагтамнай олон лэ даа: Мунконовтон, Арзухаевтан, Сыреновтэн, Мандагаевтан, Галсановтан, Наханцаковтон, Ошоровтон, Хумаевтан, Дыржиновтэн. Үзэсхэлэн найхан байгаалитай, баян дэлгэр, хүндэтэ хүндэмүүшэ Аха нютагай зон.

Шибиид, Забиид... Зунай холын бэлшээринүүд. Арбаад жэлэй саада тээ эдэ бэлшээринүүдтэ колхозуудай малшад адууна малаа атарлан таргалуулжа, хэдэн зуун килограммаар шэгнүүриень нэмээгээд, алдар суутай малшад гэгдэжэ, хайра шагналнуудта хүртэгшэ бэлэй.

Мүнөө фермернүүд үмсынгөө үхэр малаар зунадаг. Энэ зун Ольга теэби тэндэ зунажа, хээрын тунга ногоондо үхэр малаа таргалуулна. Иимэл хүн юумэл даа энэ ажалша нүхэрни. Олон үри хүүгэдэй эжы, аша зээнэрэй теэби. Хүндэшэ, хүндэмүүшэ, баян дэлгэр гартай, ажал гээшые дээрэ тоолодог, нэгэ багаханшые миин нуудаггүй хүн. Иимэ зон манай Ахада олон. Ажалша, малша, уужам дэлгэр сэдхэлтэй, найн найхан зантай теэбиинэр, таабайнар түрэл нютагайм сэгнэшэгүй баялиг мүн.

АХА. 1999. Июлиин 31

НААЛИШАН МЭРГЭЖЭЛТЭЙ БАЙГАА

Даря Максаровна Галсанова түрэл колхоздоо олон жэлдэ наалишанаар хүдэлхэн юм. Тиэхэдэл ехэ дүй дүршэлтэй наалишан боложо шадаа нэн. Жэл бүри Даря Максаровна ажал хэрэгэй түрүү зэргэдэ ябажа, нү наалияа дээгүүр болгоһон юм.

Жэшээлэн хэлэбэл, 1974 оной хахад жэлэй дүнгүүдые согсолходо, нүхэр Галсанова даамта үнээдхээнэ 5 976 литр нү нааһан байгаа. Нэгэ үнээнхэ 300 литр нү нааһан болоно ха юм. «Малшан» газетын Хүндэлэлэй самбарта гараһан гэхэ. Москва хото Бүхэсоюзна выставкэдэ хабаадахааяа нэгэ бүлэг ажалай

түрүүшүүлээр ошоод ерээ хэн. Ажалай амжалта хайшан гээд ерээ гээшэб?

Нэн түрүүн ажалдаа харюусалга ехэтэйгээр хандалга, олон жэлдэ хүдэлхэн дүй дүршэлынь. Тиихэдэ ажалай түрүү хаалишан, Ажалай Улаан Тугай орденной кавалер Дулма Максаровна Галсановатай (түрэхэн эгэшэнь) хаяа хадхан нуужа, дүй дүршэлынь шэлэн абаа бшуу.

«Бүхэсоюзна выставкэдэ ошожо, хүдөө ажахын түрүүшүүлэй амжалтатай ехэ танилсаа хэм», — гэжэ Д.М. Галсанова урматайгаар хөөрэдэг бэлэй. Тиигэжэ ажалай ехэ амжалта үшөөшье туйлахаар бэлэн байгаа ааб даа. Абаһан түсэб уялгаяа дүүргэхын түлөө ехэ оролдолго гаргадаг бэлэй.

Ажалдаа абьяастайгаар хандадаг Даря Максаровна абаһан уялга, түсэбүүдээ хэрэг дээрэнь бээлүүлхын түлөө ехэ оролдолго гаргагша хэн. Хэлэхэн үгээ, түсэб, далгаяа дүүргэхэ ёһотой гэжэ «Улаан Шарза» колхозой правлени ехэ найдагша бэлэй. Хэлэхэн үгэдөө хүрэдэг ажалша эхэнэр байһан юм.

Аха. 2016. № 43,
Буряад үнэн. 1988

НАҢААРАА МАЛ АЖАЛДА

Монголжонһоо холо бэшэ Малар нууринда «Улаан Шарза» колхозой хүнэй-товарна фермэ урдандаа байгаа юм. Тус фермэдэ 10 гаран хаалишад, хүн бүхэн 20-ёод хаалин үнээтэй, хү хаалия элбэг дэлбэгээр хааж, сүсэгэй, тоһо ба бэшэшье сагаан эдээгээ дэлгэрүүлэн нуудаг хэн. Тоолон хэлэхэ болоо наа, Балжид Ошорова, Дулма, Даря Галсановтан, Сүрэн Налханова, Дулма Дамшаева, Дулма Шагдурова, Дулмажаб Хайдакова, Дулма Мандагаева, Сэбэгсүрен Дамшаева гэгшэд хэн бээ.

Бүхы наһаараа мал ажалда хүдэлһэн, дээрэ дурсагдаһан хаалишадай нэгэн Дулма Лопсоновна Мандагаева тухай энэ зураглал соогоо дурдахамни.

Бүри залуухан Дулма басаган Дэндэп Мандагаевтай хуби заяагаа ниилүүлжэ, олон үхибүүдэй эжы абанар боложо, ана мана жарган һуухадань Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайн эхилжэ, ажабайдалынь һам сохёо. Дэндэб хүбүүн Баруун фронт мордожо, эрэлхэг зоригтойгоор дайралдан байтараа, дайсанай һомондо дайрагдажа, 1943 ондо холын газарай шорой дэрлэн, энэ дэлхэйтээ хahasа бэлэй.

Багахан үхибүүдээрээ үлэһэн Дулма бүхы хүсээ элсүүлэн, хамсыгаа шаман, ажалдаа шармайн оробо. Нэн түрүүн Шарза һууринда хонишоноор ажаллаа. Энэ ажалдаа нилээн амжалта туйлан байтарнь, колхозой правлени Маларай хаалин фермэдэ хүдэлхэ болгобо. Дээрэ дурсагдаһан нүхэдөөрөө һү хаали элбэгээр хаажа, тоһоёо Монголжондо асаржа, тоһоной эзэн болохо завхоздо тушаадаг болобод. Тиихэдэ завхозоор Дүбжэр Бадмаевич Жамбалов хүдэлжэ, тоһыень шарлуулжа, ехэ боошхонууд соо хэжэ, гүрэн түрэдэ тушаадаг байгаа.

Һүүл шэнээндэ Дулма Лопсоновна һангай жалгын хаалишан боложо, хайнаг, монгол үүлтэрэй үнээдые хаажа,

ажал хэрэгээрээ алдаршан, Москва ВДНХ-да оло дахин ошоһон, хүндэлэлэй грамотанууд, медаль үбсүү сээжыень шэмээ бэлэй. Агуухэ Совет гүрэмнай ажалша зоноо дэмжэдэг, орден медальда хүртүүлхэ, түлөөһгүй путёвкоор холын городуудта, амарха санатори г. м. эльгээдэг байгаа.

Дулма Лопсоновнагай дүү хүбүүн Алексей Лопсонович Мункоев дайнай томо тулалдаанай нэгэн Курск ба Орёл городуудые сүлөөлгэдэ эрэлхэг зоригтойгоор тэмсээ. Нютагаймнай үшөө нэгэн сэрэгшэн Сэбэг Пурбоевич Патархеев энэ тулалдаанай дүлэн соогуур ябаа. Дайсанаа даража, нютагаа бусаһан хүбүүднай ажахын һалбаринуудта, колхоздоо нилээд туһатайгаар хубитаяа оруулаа. Хүндэтэ амаралтада гаратарая ой модоной харуулшанаар худэлһэн юм. Долгор Чимитовна нүхэртээ олон үри хүүгэдтэй, аша зээнэртэй баян дэлгэр айл байгаал даа. Тэдэнэй аха гэлэн ламбагай Монголһоо ерэжэ, Ивалгын дасанда уригдажа, ехэ эрдэмтэн, бэрхэ лама гэжэ үргэн буряад орон соогоо суурхаа юм.

Дулма теэбиин басагад Даря Роза хоёр багшанар, Ешэ дүүниинь колхозой түрүүлэгшээр, парторгоор үни удаан хүдэлөө. Галя, Валя, Лида, Субан ба одхон хүбүүн Мүнхэ ажахын һалбаринуудта хүдэлжэ, нэрэтэй солотой ябаһан байна. Сономжап Хайдаковтой (нютагайнь таабай) айл бүлэ боложо, энэ олон үхибүүдые хүл дээрэнь гаргажа шадаа. Валентина булад мориной жолоошон боложо, Аха нютагай хүндэ хүшэр харгы нилээд һиилээ. Валентина, Гомбо Тапхаровтанай хүбүүн Дамба Саяанай даргаар һунгагдажа, хам гэмээр ажалдаа хандана. Нютагай хүгжэлтэдэ хубитаяа һайтар оруулха бээ гэжэ найдагдана. Лидия Лопсоновнагай басаган Артемида багша мэргэжэлтэй, ургаж ябаһан залуу мэргэжэлтэн. Одхон хүбүүн Мүнхэ Лопсонович Мария Михайловна нүхэртээ гостиница барижа, холоһоо ерэнэн айлшадые угтан, дулаан байраар хангадаг юм. Тэдэнэй саашанхи хараа түсэбүүд ехэ, бултыень бээлүүлжэ шадаха гээд найдая.

Энэ ажалша бэрхэ, бүхы наһаяа мал ажалда зорюулһан, юрын буряад эхэнэр нэрэтэй солотой ябажа, ажалай жолоо шадмар бэрхээр шудалһан, ажалаа табан хургандал адли

мэдэхэ, ехэ ажалша, зоримгой эхэнэр ябаһан юм. Наян наһанайнгаа оёе нэрэтэй солотойгоор угтажа, 90 наһандаа бурханай орондо ороһон гэхэ.

Аша зээнэрээ, гуша дүшээ үзэһэн, үхибүүдтээ тухатай теэби иүүлэй үедэ Манзагай нууринда байра түхээрээд тэндээ нилээд удаан нуугаа. Мүнөө тэндэ Евдокия Алексеевна наһанайнгаа амаралтада гараад, үмсынгөө малаар аша зээнэрээ тэдхэлсэн нуудаг юм. Баян дэлгэр, һайн һайхан сэдхэлтэй хүн дэ даа манай Евдокия Алексеевна Мункоева.

Аха. 2016. № 38. Сентябриин 2. Н. 7

ЭХЭ-ГЕРОЙ

Дулма Дондоковна Цыбикова Шарза нютагта 1935 ондо түрэхэн байгаа. Эхэнь Сэбэг-Сурэн Лопсоновна минии баабайн дүтын түрэл хүн байһан юм. Хододоо энеэбхилһэн, нигүүлэсхы һайхан сэдхэлтэй, дабхаряатай, аргагүй томо нюдэтэй эхэнэр минии багада ходо манайда орожо ерэхэл даа. Баабаймни, Бандан Сыденович, наада харан һагад: «Үү, энэ «тэдэрүүснай» ерэбэл. Харыт», — гээд угтагша бэлэй. Дулма, Нима, Люда, Галсан (үхибүүдын) мүн лэ ехэ томонууд нюдэтэйнүүд байһан гэхэ.

Багашаг байхадаа Дулма манайда байха. Мүн лэ Балагтада нүүжэ ошоһон хойномнай нэгэ зун Жужаев Намсарай хурайхындаа зуһаһан юм. Намсарайн нүхэр Сэбэг Лопсоновна нагаса эгэшэнь һэн. Тэрэ зундаа би, Таня эгэшэ, Дулма гурбан Тиисэ голдоо ошожо, дуран соогоо тамарагша бэлэйбди.

Орлигой дунда һургуулиин долоодохи класс дүүргээд, Дулма түрэл «Улаан Шарза» колхоздоо мал ажал дээрэ хүдэлжэ, ажалайнгаа намтар эхилээ бэлэй. Бүри залуу байхадаа, Самбу Дубжирович Цыбиковтэй хамтаржа, олон үри хүүгэдтэй, үнэр баян айл болобод. Он жэл һубарилдан үнгэржэ, нэгэ мэдэн гэхэдэмнай, Дулма Самбу хоёр аяар арбан хүүгэдые хүл дээрэнь гаргажа, 1975 оной июлиин 18-ай СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй зарлигаар «Эхэ-герой» гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, алтан медаляар шагнагдаба. Бүхы наһаараа

мал ажалда хүдэлжэ, эрхим малшад боложо, хэдэн олон шагналнуудта хүртэжэ, үнэтэ бэлэгээр шагнагдажа хододоо ябадаг бэлэй. Шарза нютагтаа түбхинэнхэй, баян дэлгэр, айл болоһон нүхэдтөө биходо ородог хэм. Тэрэ үеэр аймагай газетын редакцида хүдэлжэ, хирэ-хирэ болоод лэ, нютаг нугадаа ошожо, материалнуудые газетэдэ суглуулдаг хэм. Самбуутанай гэрэй газааншье, досооншье ариг сэбэр, тооһогүй байха. Аргагүй сэбэр байдалда дуратай, ехэ ажалша зон байһан юм. Хонин ажалдашье, хаалишанааршье Дулма олон жэлдэ хүдэлөө хэн. Бүри багаһаань, һүүлдэ наһатайшагшье болоходоо, ехэ зоримгой, ханаһан юумээ сэхэ табидаг, үнэн зүбтэ дуратай эхэнэр хэн. Колхозой хамтын суглаан дээрэ гү, али правленидэ ороходоо, олон асуудалнуудые табиха, өөрынгөө ханамжа, дурадхалнуудые оруулха. Дурадхал, асуудалнуудтаа тодорхой харюу абажа, арга бэшэ дүүргүүлжэ халаагүйдөө ханаагаа амархагүй хүн байһан гэхэ.

Һаяшаг Эхын уласхоорондын һайндэрые тэмдэглэбэбди. Энэ һайндэр нэгэ үдэрөөр дүүрэхэ бэшэ юм ааб даа. Хойто үеын зон эхэнэр, эхэ зоние хододоо хүндэлэн, дурсан һууха ёһотой. Энэ хадаа тэдэнэй нангин хэрэг.

Гэнтын үбшэндэ нэрбэгдэжэ, Дулма Самбу хоёр залуушагаар наһа бараһан юм. Дулма оройдол 44-тэй ябаа. Ехэ хүбүүниинь, Сергей, Саяан тосхондоо гэр бүлөөрөө ажаһуудаг. Яһала ажалша, бэрхэ хоёр юм. Роберт мал ажалда хүдэлдэг фермер юм. Люда, Жаргалма, Лопсон, Баярма ба бусад үхибүүдынь али болохо ажалда хүдэлжэ, эхэ эсэгынгээ нэрэ нэрлүүлжэ, баян тарган һуудаг. Дулма Дондоковна Самбу Дубжирович хоёр олон ашанар, зээнэртэй, гушануудшье урган гараа. Эхэ эсэгын нэрэ үри хүүгэдэйнь, ашанар, зээнэрэйнь ханаан сэдхэлдэ, аха дүүнэртэнь, нүхэдтэнь мүнхэ дурасхаал болон хэзээдээшье байхал. Тэдэнэй одод нэгэтэшье һулараагүй, улам бүри носожо, огторгойн мүшэд болоод, мандаа мэндэ амараа хүргэн, һайн һайхан ябахыемнай уряалан байдаг.

Амгалан нойрсыт даа, хүндэтэ нүхэдни!

2006 он, декабрь

ЭРХИМ МАЛШАДАЙ ТООДО

Манай Аха нютагта олон үхибүүтэй ашанар зээнэртэй айл бүлэ олон байгаал даа. Илангаяа Совет засагай үедэ, засагнай олон үхибүүтэй айл бүлэдэ ехэ туһа үзүүлхэ, хургуулида хурахадань туһалха, нэгэ үгөөр алишье талаһаань дэмжэжэ байһан юм.

Эхэ-геройнудай нэгэн Дулма Дондоковна Цыбикова бүхы наһаараа мал ажалда хүдэлжэ, эрхим малшадай тоодо орожо, олон шагналнуудтай, хүндэтэй нэрэтэй солотой зон һэн даа. Би тиихэ үеэр аймагай газетэдэ хүдэлхэб. Нютаг бүхэнөөр ябажа, репортаж, статьянууды суглуулжа, газетэдэ, республикын газетэнүүдтэ гаргуулхалби даа. Тиихэдэ Шарзадаа һууха байһан нүхэдтөө орожо, шэнэ һониень дуулахаб, уни удаан хөөрэлдэхэбди.

Самбуутанай гэрэй газаньшые, досооньшые арюун сэбэр, бүхы юумэн байра байрадаа табяатай байдаг һэн.

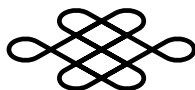
Хонин ажалда, һаалишанааршые Дулма олон жэлдэ хүдэлөө. Нэгэ жэлдэ 100 эхэ хонинһоо 100 гаран хурьга абажа, зуутанай тоодо оробод. Бүри багаһаань, наһатайшые болоходоо, ехэ зоримгой, ханаһан бодолоо сэхэ хэлэдэг, үнэн юумэндэ дуратай байһан юм Дулма Дондоковна колхозой суглаан дээрэ гү, али правленидээ ошожо, үзэгдэһэн дутуу дунданууды сэхын хэлэхэ, тэдэ асуудалнуудта харюу абаагүйдөө амархагүй, арга бэшэ дүүргүүлжэ халаха, ханаагаа амархагүй хүн байһан юм.

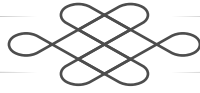
Дулма Самбу хоёр залуушаг ябахадаа энэ дэлхэйтэй хахасанан юм. Эхэ эсэгын ажалай жэшээ, хайн хайхан ябадалын үхибүүдтэнь ехэ туһатай байгаа. Дулма наһандаа хүрэхэдөө, оройдоол 44-тэй ябаа. Эгээл хүдэлхэ, үшөө саашань үргэхэ сагын урдань байгаа. Ехэ хүбүүн Сергей Саяан тосхондоо гэр бүлэтээ ажаһуудаг, мүнөө пенсидэ гаранхай.

Роберт фермер, Людмила дунда хургуулида үни удаан хүдэлөө. Гоё хоолойтой, уран найханай харалганда ходо хабаададаг, шагнал хайрануудта хүртэдэг нэн, мүнөөшье гоё хоолойнь тосхоной, Орлигой ендэр дээрэнээ зэдэлдэг юм. Жаргалма, Лопсон, Баярма ба бэшэшье үхибүүдын али болохо ажалда хүдэлжэ, эхэ эсэгээ нэрэ нэрлүүлжэ, баян тарган нуудаг. Үри хүүгэдын, аша зээнэрын теэби, таабайнгаа түрэн нютагта байрлажа, нэрэтэй солотой зон болонхой.

Иимэл даа эхэ эсэгын жэшээ.

Аха. 2016. № 40. Сентябриин 16. Н. 7

**НЮТАГАЙНГАА
ШАРАЙ ШЭРТЭЖЭ...**

ГЕОЛОГУУДАЙ ТОСХОНУУДААР

Наяын үдэрнүүдтэ сэлмэг дулаан үдэрнүүд үзэгдэжэ, үльгэр домогто ороһон үзэсхэлэнтэ гоё нютаг нугаараа аяншалха, тэрэнэй түүхэтэй, ажалаар суурхаһан зоноорнь танилсажа хөөрэлдэхэ, амиды уһандал шэдитэ хүсэтэй аршаан булагаарнь сүршүүлжэ, бэе махабадаа жэгнэхэ ханаатайшуул аян замда зорижо, аятай хайхан зунай сагые һамбаашалан, амаралта, аяншалгануудаа ашаг үрэтэйгөөр үнгэргэхээ шамданад.

Эгээл эдэ үдэрнүүдэй нэгэндэ аймагай аха захатан — ветеранууд сугларжа, Зүүн Холбо, һамарта ошохоор зорёо һэн. Аяншалагшадай бүридэлдэ дайнай, партиин, ажалай ветеранууд С.Д. Биданов, Г.М. Базаров, С.Б. ба Д.Б. Данцарановтан, С.Ж. Маланов, Д.Ц. Наханцаков, С.-Д.С. Шорноев, һургуулийн багшанар Д.Х. Цыбденова, А.А. Васильева, хүдөө ажахын түрүүшүүл Д.Д. Бамбалаев, Е.С. Будаев, М.Д. ба В.М. Ошоровтон болон бусад ажал хэрэгээрэ суурхаһан нэрэтэй солотой хүнүүд ороно. Энэ бүлэгые райсоведэй түрүүлэгшын орлогшо В.Р. Монголов хүтэлбэрилөө һэн.

Нэн түрүүлэн Мон Орлиг хоёрой хоорондо харгы гаргадаг участогой хүтэлбэрилэгшэдтэй уулзажа, ажал хүдэлмэритэйнь танилсаа һэмди. Тус участогой начальник Вл.А. Кулинич, ахамад инженер С.Ж. Ангархаев, экспедитор А.Ц. Галсанов гэгшэд маанадые хани халуунаар угтажа, ажал хүдэлмэритэйгөө тобшохоноор танилсуулба. Бригада хүсэ ехэтэ хари гүрэнэй болон оронойнгоо техникээр хангагданхай. Тиимэһээл энэ хүндэ хүшэр хүдэлмэридөө амжалтатай, аша үрэтэйгөөр хүдэлнэ ха юм. Япон бульдозер «Камацу» (мориной 450 хүсэтэй), хажуудань польско бульдозер заһабарилгада орохоор ерэнхэй. Энэ ехэ техникые манай үбгэд ехэл һонирхон хаража, һайн сэгнэлтэ үгэнэд. Харгышадай урда ехэ түсэб бии: ноябриин 1 болотор Хээрэгтын шанга нугалая (прижим) гаталжа, саашань 300 метр зайда хүрэтэр ябаха, Хээрэгтэ гол дээрэ 40 метр утатай 157 мянган түхэригэй хүүргэ бариха, зунай үедэ «Найрамдал» колхоздо, ЦРБ-дэ котельнэнүүдые барижа, ашаглалгада тушааха, мүн тус колхоздо мехцех

барихаар хараална. Мүн ерэхэ жэлдэ харгы Орлиг хүрэтэр ерэхэ түсэбтэй. Жаханаа дээгүүр 110 метр утатай хүүргэ баригдахаар хараалагдана. Энэндэ 1 миллион түхэриг гаргашалагдаха юм. «Хараалһанаа арга бэшэ дүүргэхэбди. Манда бэрхэ, олон яһанай мэргэжэлтэд хүдэлнэ, эдэнэр тон эбтэй», — гэжэ Владимир Андреевич Кулинич хөөрэнэ. Халуун сай, амтатай эдегээр хүндэлүүлһэнэй һүүлээр дахинаа аян замдаа гараа һэмди.

Һайхан үбэр. Түрэл нютагаймнай нюдэ хужарлуулма гоёхон булангуудай нэгэн. Энээн тухай нэгэ домог дуулаа һэм... Эртэ урда сагта Аха гол сооһоо алаг һайхан хүлэг унаһан, гүрэмэл хара гэзэгтэй, гүрбэлзэмэ бээтэй гоё һайхан дангина гаража, һайхан үбэрые сэхэ дабан гарахадань, һара наран толотожо, үнгэтэ һолонго олон янзаар хубилан, харгы замыень заажа, хибэс болон дэлгэгдэдэг һэн гэхэ. Буужа доошоо ерэхэдэнь, тарган шалхагар шарайтай, түхэреэн мүндэгэр бээтэй һара угтажа, Ахын уһанда тамаруулаад, зөөлэн бүхэдэ тушаан үгэдэг байһан юм. Тиигэжэ энэ үбэр һайхан үбэр нэрэтэй болоо юм гэлсэгшэ. Үнэхөөрөөшье, өөрөө тон һайхан лэ. Аяншалагшадай нюдые арга бэшэ татажа, сээжыень баяраар халаядаг лэ.

Зунай сэлмэг үдэр аян замда ябахата урматайл даа. Гансал автобус соогоо боошхо соохи заһаһандал хашагдан һууһан аяншалагшадта арайл аягүй. Дээрэхи нүхэн ба хажуу талын сонхонуудаар наран шагаажа, хайра гамгүй шарана. Тиигэбэшье Ахын зон тэсэбэритэй, даруу зантай һэн тула, энээниие балай тоонгүй, хүхюу зугаагаа дэлгэнэд, эндэ тэндэ энеэдэн замханагүй. Илангаяа Даря Раднаевна Замбалова Егор Содбоевич Будаев хоёр тон хүгтэй, шог ёгтойхоноор бэе бээ дайраад абаха юм. Урда һууһан үбгэд Гоншог Морхоевич Базаров, Доржо Цыреторович Наханцаков түрүүтэй урданайнгаа түүхэ уудалан, томоотой янзаар хөөрэлдэнэд. Егор Содбоевич Доржо Дубжирович хоёр энэ харгы замаар арба гаран жэлдэ ажахынуудай адууһа мал тууһанаа, хаана нюргалан хоноһоноо һанан һанан хөөрэлдэжэ, хорёогойнгоо үлэдэнэ харахатаа, бүришье хүхижэ, залуу наһанайнгаа зандар хаһые мүрдэн баясажа, зугаадаа халанад хэбэртэй. Теэд машинын харгы гаража, оршон тойрониие ехэтэ хубилгаһан байна.

Сорог. «50 лет Октября» колхозой түб һуурин. Эндэ ажалай гурбан ветеран манда хамтаржа, автобусто һуубад. Аюша Дымбрыловна Гергенова — ажалай ветеран. 73 наһатайшые хаа, хүнгэн солбон, һонор сэлмэг зандаа. Хори гаран жэлдэ С.М. Кировэй нэрэмжэтэ колхоздо хаалишанаар ажаллажа, суурхаһан намтартай. Олон үри хүүгэдэй эхэ, аша гушанартай теэбии. Светлана Дугаровна Хаптагаева хүдөө ажалда олохон жэл хүдэлөө. Хүдөөгэй уран һайханай бүлгэмэй ветеран А.А. Васильева тухай дээрэ дурдаа һэм.

Гарган. Эндэ «Саяан» артелиин харгышадай байра. Хүдэлмэришэд булта тооной ажалдаа. Байра дээрэнь ошожо, сай бариһанай һүүлээр дахинаа замдаа мордобобди. Гарган тухай богонихон домог Г.М. Базаров манда хөөрөбэ: «XVIII зуун жэлдэ һэн хаш. Энэ газар дайда дээрэ хилэ һахихаар эльгээгдэһэн буряад харуулшад нютагай хоёдууд хоёрой хоорондо ехэ тулалдаан боложо, олохон хүн наһа бараһан гэхэ. Энээн тухай Тувагай залуу эрдэмтэн Монгуш намда хэлэһэн юм. Ехэшые олон хүн хохидолдо ороһон байжа, хоёдууд энэ газарые «Гарган» гаралтай газар гэжэ нэрлэһэн байгаа. Тиихэдэ «Сархы» гэшэ алтатай гол гэжэ ойлгоё. «Тиисэ» түргэн гол, — гэжэ тэрэ эрдэмтэн тайлбарилжа үгөө һэн».

Ахын эхиндэ үнишэг ябагдаһанай һүүлээр ерэжэ, автобусшоо буужа, мүргэл тахин амарнабди. «Һаяхан «Бурятавтодор» нэгэдэлэй бүлэг мэргэжэлтэд ерээд бусаа.

Эдэнэр эндэ ба үшөө хоёр газарта аяншалагшадай амарха талмай барихаар хараална. Тус талмай дээрэ беседкэнүүд, һандалинууд баригдаха юм гэжэ В.Р. Монголов хэлэнэ. Энэ зундаа барижа, ашаглалтада оруулха түсэбтэй». Тиигээ һаань, амаржа һууха, хура бороондо хорохо байратай болохобди.

Элишэрэй үргэн уужам тала дайда урдамнай нэмжынэ. Хээрын хагданай тунгада, уһа голой һэрюүндэ умбажа байһан Түнхэнэй аймагай олон табан гүүртэ адуун хүрэг, үхэр мал нюдэндэмнай үзэгдэбэ. «Энэ ехэ дайдая Түнхэндэ миин тооной «бэлэглээд», өөһэдөө хадын хабшуу соо үхэр малаа харанабди, тайгын эзэн баабгайе малаараа эдеэллэнэбди», — гээд, С.Д. Биданов ехэл урмаггүйгөөр хэлэнэ. Үнэхөөрөөшые, али саһаа

хэн ноёной захиралтаар энэ ехэ бэлшээрийн дайдада Түнхэнэй малшад адууһа малаа асаржа, зунай аятай хаһада хүшэ тамир абхуулха болоһон юм гээд, досоошни аягүйшэг хэжэг түрөөд абаха юм. Энэ дайдын баялигта хүрэмөөр түлөөһэ абадаг зон гүбди, али анда нүхэдэй альган халуун, хэшэгынь баян гэлдээд, миинтээр «бэлэглэһэн» зон гээшэ гүбди? Асуудалнууд, асуудалнууд... Энэ дайдада түрэнэн Д.Ц. Наханцаков нютаг нугаяа, уг гарбалаа тоолон, олоной анхарал татана.

Үдэшэлэн тээ алташадай тосхон болохо һамартада хүрэжэ ерээ һэмди. «Саяан» артелиин хадын участогой начальник А.В. Кузьмин, һамартын сельсоветэй түрүүлэгшэ Б.С. Ивахинов гэгшэд аяншалагшадые угтан абаад һэн. А.В. Кузьмин тосхойнгоо түүхэтэй, нюдэ хужарлуулма объектнүүд дээгүүр ябажа, ажал хүдэлмэритэйгөө, түсэб зорилгонуудтаяа танилсуулба. Түрүүн дээрэ үнэтэ металл хайшан гээд гаргадаг арга методүүдээр маниие бага сага танилсуулһанай һүүлээр баригдажа байгаа шэнэ фабрика ошожо харуулаа һэн. Эндэ орёо олон хүдэлмэрийн шатанууд тухай бэшэһэнэй үлүү гэжэ һананаб. Харин нэгэ грамм үнэтэ металл абахын тула хэды олон хүнүүд, техникэ, бусад оньһон хэрэгсэлнүүд элсүүлэгдэнэ гээшэб гээ һаа, ушар мүрыень ойлгожо боломоор. 1994 ондо шэнэ фабрика ашаглалтада оруулагдажа, байра дээрэнэ үнэтэ металл үйлэдбэрилжэ гаргахаар түсэблэнэ. Мүн фабрикын хажууда захиргаанай байшан, томо гэгшын гараж баригдажа байна гээд саашань хэлэе. Артелиин хэхэ ажал ехэ. Гүрэнэй экономика гүрэнэй предпряти болохо түсэб бии», — гээд нүхэр А.В. Кузьмин хэлэнэ. Эндээ хонохо байраа олохо, эдэе хоол залгаһанай һүүлээр, байра байрадаа орожо, нойр барья һэмди. Хүдэлмэришэдэй байха байранууд бултадаа халуун хүйтэн уһатай, туалет, ваннануудтай. Гансал һайнаар, ашаг

үрэтэйгөөр худэлэ. Ажалай журам эндэ шанга, бүхөөр сахигдана. Албан хойрог зоной эндэ гэшхэхэ газар, хонохо байра үгы. Булта хүдэлмэришэд, инженерно-техническэ хүдэлмэрилэгшэд дээдэ гарай мэргэжэлтэд гэжэ манда ойлгуулжа үгэнэд. Нарын салин хүлхэн ехэ, ажаллахада урматай.

Зүүн-Холбо. Геологуудай тосхон. Намартада хоноһонойнгоо хойто үглөө энэ тосхондо ерээ хэмди. Зүүн Саяанай уурхайнуудые малтажа, ашагта малтамалнуудые тодорхойлдог зон одоол эндэмнай ха юм. Манай зол боложо, энэ үдэр «Бурятгеологиин» генеральна директор нүхэр В.И. Бахтин, ахамад инженер В.Д. Арабжаев гэгшэд эндэ ажалай хэрэгээр байжа, манай уулзалгада хабаадаһан байна. Зүүн Холбын экспедициин партиин начальник В.П. Табинаевай амаралтада байһан дээрэһэнь, бидэниие ахамад инженер, ахамад геолог В.С Волков П.А. Рошкетев хоёр уттажа конторо соогоо уряа хэн.

Маанадтай уулзалгын үедэ В.С. Волков, П.А. Рошкетев, Вл.И. Бахтин гэгшэд үгэ хэлэжэ, Ахын экспедициин, Зүүн-Холбын геологическа парти, бүхыдөө «Бурятгеологиин» ажал хүдэлмэритэй, саашанхи хараа зорилгонуудтай танилсуулбад. үнэн дээрэнь хэлэхэдэ, манай республикын газар дайда дээрэ геологическа табан экспедици хүдэлнэ. Эндэ ганса хүдэлмэрилэгшэд дүрбэн мянган хүн гэжэ тоологдоно. Тэрээн соо манай Ахын экспедици гол һууринуудай нэгые эзэлнэ. Зүүн Саяанай уурхайнууд соо Менделеевэй таблицын бүхы элементнүүд бии гэхэдэ, алдуу болохогүй. Тодорхойлон хэлэхэдэ, манай гэшхэхэн газар бүхэн алтан, алмаз, графит болон боксидтай гэжэ ойлгоё. Ушар иимэхэ байгаалидаа эзэн ёһоор хандаха, тэрэнэ нарай нялха үхибүүндэл бүүбэйлхэ ёһотойбди. Ой тайгадаа, уһа голдоо хайра харамтайгаар хандахадаа, элинсэг хулинсагуудайнгаа алтан захяе дүүргэхэндэл мэдэрэе. Загаһа нугаһаа, ан гүрөөлөө үдхэе. Уһа голой, ой тайгын ургамалнууд болон ан гүрөөһэдэй байһан лэ сагта бидэнэр, бидэнэй хойто үетэн элүүр энхэ, жаргалтай хайхан һууха ха юм. Эдэ бүгэдэ үбгэд хүгшэдэй, аба эжын үнэтэ, үеын үедэ сахигдаха захяа: «Үлэгшэн нохойн хусаһан үүрэй сайтар гэлсэгшэ, үтэлхэн хүнэй хэлэхэн үе дууһатар гэлсэгшэ» – гэхэн сэсэн мэргэн үгээе бү мартая!

Аха баян дайдамнай аршаантай булагтай, ашагта малтамалнуудаар баян дэмбэрэлтэ найхан нютаг ха юм даа.

Саянская новь. 1991. Июлиин 16

Бага тосхонуудаа хэргээе

ХҮГЖЭХӨӨР ЗЭНЭН ХҮҮРГЭ

Хүүргэ — багахан хаягдахан тооной тосхон. Урдандаа Хүүргэ С.М. Кировэй нэрэмжэтэ колхозой түб байһан юм.

Тиихэ үеэр гэрнүүд олоншог, хүн зонойсье тоо мүнөөнэйхидэ орходоо 4-5 дахин олон, хүхюутэй шууяатай тосхон байгаа юм. Тосхоной хүдөөгэй клуб соо үдэшэ бүри залуушуул сугларжа, сүлөө сагаа ашаг үрэтэйгөөр үнгэргэдэг байгаа. Районой уран найханай харалганууд дээрэ С.М. Кировэй нэрэмжэтэ колхозой залуушуул нэгэнтэ бэшэ түрүү нууринуудые эзэлдэг хэн. Тэрэ үеын эдэбхитэд, хүдөөгэй артистнар мүнөө һаншагаа сайжа, ажалай ветеранууд гэжэ хүндэтэ нэрэ зэргэтэй болоһон байха. Тэдэнэй тоодо районой суута малшан В.Р. Шараев, хүдэлмэришэн М.Г. Гергенова, Соёдой сомоной Сөведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ А.Л. Шарастепанов, бүхгалтер З.Н. Ошорова г.м. эгээл эдэбхитэй залуушуул, уран найханай бүлгэмэй эрхим артистнар байһан юм. Мүнөөсье эдэ нүхэднай ажалай фронтын түрүү дэргэдэ жагсанад.

1961-1962 онуудаар С.М. Кировэй нэрэмжэтэ, «Коминтерн», Сталинай нэрэмжэтэ колхозууд хамтаржа, хүсэ ехэтэй С.М. Кировэй нэрэмжэтэ колхоз боложо тодорһон гэхэ. Тэрэ гэнээр колхозой экономико эли бодо найжарһан, хүсэ ехэтэ техникэ олошоржо, ажал хэхэдэ гаатай болоһон ааб даа. Теэд Хүүргэ, Бүгсөөн гэхэ мэтэ тосхонуудта анхарал һулаар табигдажа эхилһэн, муртэй барилгашье хэгдэхэгүй, харин яһала гэр байрануудыень колхозой түб руу зөөдэг болоо хэн. Хүн зонсье үсөөржэ, тосхоной түхэл шарай муу тээшээ хубилжа эхилһэниинь мэдээжэ.

Һүүлэй үедэ манай парти ба правительствэ бага тосхонуудые хэргээн хүгжөөхэ хэрэгтэ анхарал ехээр хандуулдаг болоһониинь

хайшаалтай. Тэрэ тосхонуудые тойроод байһан газарнуудшые эзэтэй боложо, ашаг шэмээ элбэг дэлбэгээр үгэдэг болоо.

«50 лет Октября» колхозой хүтэлбэрилэгшэд энэ хэрэгтэ ондоо харгы шэлээгүй. Бултанай харгыгаар тэгүүлнэ. Энэнь хайшааалтай. Бага тосхонуудаа, илангаяа Хүүргэ тосхоние, дахинаа хэргээхэ хэрэгтэ тус колхозой правлени хубитаяа оруулна гэхэдэ алдуу болохогүй.

Тосхондо дүтэлэн ерэхэдээ зелёнкын хорёо заһажа, һэльбэжэ ябаһан бүлэг барилгашадтай золгобобди. Эндэ ехэнхидээ колхозой хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд, түрүүлэгшэ В.Л. Ардановай хүтэлбэри доро ехэл сүлөө забгүй ажаллажа байбад.

— Июлиин 10-һаа манай барилгашад Ч.Ш. Огзоновой хүтэлбэри доро Хүүргэдэ һү һаалиин фермын үнөөдэй байрлаха шэнэ хото барижа эхилээ, — гэжэ манай асуудалда харюусаха үедөө, колхозой правлениин түрүүлэгшэ В.Л. Арданов хөөрэнэ. — Энэ ехэ барилга октябриин 15 болотор дууһахаар хараалагдана. Ерэхэ үбэлжөөндэ эндэ гурбан һаалишад байрлажа, һү һаалияа салгидуулха түсэбтэй. Тэдэнэй һааһан һүн Орлиг эльгээгдэжэ, һүнэй цехтэ орожо, элдэбын эдөө хоолой зүйл боложо гараха юм.

Үшөө тиихэдэ колхозой правлени эндэ ветерануудай һууха хоёр квартирна хоёр гэр баринхай. Мүн һаалишадай һууха уужам ехэ хоёр гэр бодоһон, 3-дахи гэр баригдахаар бэлэн болонхой. Магазинай, медпунктын байранууд хойто хабарһаа баригдаха гү, али һэльбэн шэнэлэгдэхээр хараалагдана.

— Мүнөө һургуулиин шэнэ реформын үндэһөөр бага тосхонуудта һургуули, хүүгэдэй саад гэхэ мэтэ бариха шухала гэлсэнэ ха юм. һургуули баригдаха гү?

— Мүнөө энээн тухай үшөө хэлсээгүй байнабди. Хэрбээ Хүүргэ, Дэбиин ажалшад «50 лет Октября» колхозһоо халажа, ондоо ажахы эмхидхээ һаань, баригдаха зэргэтэй ааб даа, — гээд, Владимир Лопсонович хэлэбэ.

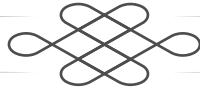
Тээ тэрэ багахан гүбээгэй саана баригдажа байгаа томо хотоной хажууда ерэхэдэмнай, барилгашад дүрбэн тээһэнь елытэр мүлиһэн томо томо шэнэһэдые трактор дээрээ тээгээд,

хотон дээрэ гаргажа байбад. Хэды хүйтэн, шэмэрүүн үдэр байбашье, ажалай халуун дүлэн нуларнагүй хэбэртэй.

— Эндэ намтай суг 11 барилгашад хүдэлнэ, — гээд, барилгын бригадир Ч.Ш. Огзонов хэлэбэ. — Бултадаа ажалша бэрхэ хүбүүд даа. Хэниенъ хэн гэхэб даа, — гэжэ энеэбхилэн хэлэхэ зуураа: — Тээ тэрэ трактор дээрэ байһан үнинэй бэрхэ малшан, барилгашан Б.С. Тапхаровые абаад үзэе. Наһатайшаг боложо ябаашье һаа, залуугайнь зали буураагүй. Александр Огзонов, Жамбал Торпинкеев, Сырен-Доржо Дондоков гэгшэд мүн лэ ажалдаа эзэн ёһоор хандадаг зон, — гэбэ Чойбалсан Шултымович.

Барилгашад яарана. Юундэб гэхэдэ, сагнай түргэн ошожо, үбэлэй амисхал хасар долёон, хүнэй бэе хабжагануулна бшуу. Һаалишадай шэнэ байрадаа зөөжэ, түбхинэхэ саг үдэр бүри дүтэлнэ ха юм. Барилгаша хүбүүд тосхонойнгоо шарай ондоо болгожо, шэнэ сагай эрилтэдэ таатай болгожо байһандаа урматайнууд. «Бага тосхонуудта – ногоон үйлсэ» — эдэ үгэнүүд тэдэнэй уряал болонхой.

Саянская новь. 1989. № 114-5. Сентябриин 23. Н. 3

ДАЙНАЙ ДҮЛЭН СООГУУР

БУЯН БОЛОДОГ

Үтэлхэн зоние хүндэлхэдэ буян болодог юм гэжэ манай сэсэн мэргэн арад зон дэмы хэлсэдэггүй байна даа. Үнэхөөрөөшье, саашанхи хэрэгтэшни, үри үхибүүдтэшни яһалхан урагшатай, дэмбэрэлтэй байхал.

Иимэ үгын сэсэн мэргэниие үнэн дээрээ мэдэржэ, зүрхэ сэдхэлээрээ ойлгожо, «Ургы» гэжэ үмсын предприяти (О.Л.-Ж. Попова) «Ахалар» жаса хоёр хамтаржа, Орлик тосхондо ажаһуудаг нэгэ хэды дайнай болон дайнай ара талада хүдэлжэ байһан ветерануудые урижа хүндэлбэ. Энэмнай агууехэ Илалтын 50 жэлэй ойдо зорюулагдаа.

Дайнай ветеранууд Д.С. Осохеев, А.А. Арсаланов, Д.Ц. Наханцаков гэгшэд Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадажа, зэбүүрхэмэ муухай бодолтой фашизмтай тэмсэжэ, агууехэ Илалтые ойртуулһан, асарһан зон мүн. Д.С. Осохеев Ленинград шадархи ехэ тэмсэлдэ хабаадаһан. «Эсэгэ ороноо хамгаалгын 1-дэхи шатын» орденой болон хэдэн дайшалхы медальнуудай кавалер юм. Хүндөөр шархатажа, нютагаа бусаад, арадай ажахые һэргээхэ хэрэгтэ бүхы хүсэ шадалаа элсүүлээ. Түрэл «Улаан малшан» колхоздоо түрүүлэгшээр уни удаан сагта хүдэлжэ, экономикын хүгжэлтэдэ хубитаяа оруулаа. Тиихэдэ А. А. Арсаланов 1942 ондо армида татагдажа, 1-дэхи Украинска фронтын дайшалхы сэрэгшэдээр хамта Украина, Белорусси мүн Румыни, Венгри, Австри гэхэ мэтые дайсаднаа сүлөөлэлсэһэн хүн. Дайнай һүүлээр аймагай хэлхэе холбоондо, мүн аймагай больницада уни удаан ажаллаа, Улаан Одоной орденой ба хэды дайшалхы медальнуудай кавалер. Д. Ц. Наханцаков зүүн зүгтэ япон империалистнуудтай тэмсэһэн намтартай. Дайнайшье һүүлдэ дайшалхы жагсаалдаа жагсажа, олон жэлэй хугасаада дотоодын хэрэгүүдэй таһагта хүдэлхэн юм. Эдэ гурбан нүхэднай дайнай инвалидууд.

Тиихэдэ дайнай ара талада хүдэлжэ ябаһан, өөрынгөө ажал хэрэгүүдээр Илалтые шэрээлсэһэн хүндэтэ теэбиинэр В.О. Хуриганова, Д.Б. Арсаланова, Н.Н. Дамбаева, Д.Д. Галсанова, Х.Ш. Осохеева, Т.Д. Дамбаева гэгшэд яһала хүндэтэй, баян дүй дүршэлтэй зон юм.

Ветеринарна хүдэлмэришэд, почтальонууд, малшад, үзэг холбогшод, хаалишад болон багшаар хүдэлжэ, арадай аша туһада ами наһаяа гамнангүй дайнай ара талада үлэн хооһоор, хүйтэ нойтоор ябажа, үри хүүгэдэйнгээ, аша гушанарайнгаа сэлмэг номин тэнгэри доро ажа жарган нуухын түлөө тэмсээ, хүдэлөө гэхэдэ одоол буруу бэшэл.

— Байнта даа. Бидэнэр иигэжэ маниие хүндэлжэ, сайлуулжа байхадатнай үнэн зүрхэнһөөнь баясанабди. Саашанхи ажалдатнай амжалта хүсөөд, элүүр энхэ, ута наһатай ябахытнай үреэнэбди. Илангаяа энэ баян гэрэй эзэд Ольга Ламожановна, Сергей Михайловичта баяртайбди, — гээд, үгэ хэлэһэн ветеранууд Н.Н. Дамбаева, В.О. Хуриганова, Д.С. Осохеев, Д.Ц. Наханцаков, А.А. Арсаланов гэгшэд зүрхэ сэдхэл доһолгомо баяраа мэдүүлбэд.

Баянист, дуушан Л.С. Манханов, дуушан В.Б. Мунконова, мүн шүлэгшье хэлэһэн нүхэд ород совет композиторнуудай дайнай үеын дуунуудые, буряад, монгол дуунуудые хангиурдажа, сугларагшадые баясуулбад. Мүн ветеранууднай өөһэдынгөө оюун бэлиг харуулжа, аялга хайхан урданай дуунуудые хангиурдажа, абгай хээтэйнэрэй уя хүдэлсэ ханхинуулбад.

Уулзалгын түгэсхэлдэ хүндэтэ ветерануудта «Ургы» болон «Ахалар» жасын зүгһөө багахан бэлэгүүд барюулагдаба. Үшөө ута наһа наһалжа, элүүр энхэ ябыт даа, хүндэтэ аха нүхэднай гээд хэлэхэ дуран хүрэнэ.

АХА. 1995, майн 18. Н. 2

ГАЙХАМААР БАЙНА

Хадата үндэр Аха нютагтамнай ажалша бэрхэ, хүндэшэ, урин зулгы зантай үбгэд хүгшэд олон. Тэдэ зоной нэгэн болохо дайнай, ажалай ветеран, гүрэн түрын орден, медальнуудаар оло дахин шагнагдаһан Доржо Гомбоевич Дутаров тухай зураглан бэшэхэ дуран хүрэхэ.

Үзэсхэлэнтэ гоё Мойлто, Бурэн гол, Үлэнтэй, Үлзытэ, Булаг, Номтогол, Хужар, Обоото гэжэ байрануудай хажуугаар оршодог

нэгэ нютагта үгытэй малша Гомбо Дугаровайда 1915 ондо хүбүүн түрөө лэн. Баярлахан эхэ эсэгэ хоёрынь хүбүүндээ Балдоржо гэжэ нэрэ үгэбэ. Гомботон гурбан хүбүүдхэнь гадуур хожомынь олон басагатай боложо, үгытэйшье хаа, үнэр хажар айлай тоодо ороо бэлэй. Хожомоо ехэ болоходоо, хүбүүд басагадын түүхын ехэ удха шанартай үйлэ хэрэгүүдтэ (коллективизаци, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн, дайнай һүүлдэхи хүндэ хүшэр жэлнүүд гэхэ мэтэ) эдэбхитэйгээр хабаадажа, нютаг нугадаа суутай ажалшад болотороо ургаһан юм. Хэн мэдэхэгүйб даа, Ахадамнай Лопсон, Соном Дугаровуудые. Соном Гомбоевич дайнай, ажалай ветеран, республикын эрдэм гэгээрэлэй министр байһан, Буряадай гүрэнэй багшанарай институтдай профессор, республика дотороо мэдээжэ болоһон ниитын ажал ябуулагша, эрдэмтэн байһан. Лопсон Гомбоевичой басаган Людмила Лопсоновна Буряадай АССР-эй арадай, России Федерациин габыята артистка, гүрэнэй шангай лауреат, Баяр, Савелий хүбүүдын эрдэм мэдэсэ ехэтэй, долёобортоо домтой ехэ бэрхэ эмшэд болоһон. Наталья басаганиинь багша, Сергей суута механизатор, Баяр Сономович Дугаров эрдэмэй доктор, хурса гуурһатай журналист, эрхим бэрхэ поэт. Галина, Александра Дугарованууд гансашье Росси дотороо бэшэ, мүн хари гүрэнүүдтэ суурхаһан уран зураашад, Светлана Сономовна багша.

Дугаровтан тухай нютагай, республикын газетэ, журналнуудта оло дахин бэшэгдэһэн байха. Бэшэгдэһэн мүннүүдые дахинаа уудалжа, дабтажа яахамнайб, булта зондо мэдээжэ. Харин һүүлэй үедэ Росси гүрэнэй хэблэлнүүдтэ, телевиденидэ Д.Г. Дугаров тухай бэшэдэг болоһонһоонь уламжалан, эдэ бүгэдэ һонинууд хүн зоной, журналистнарай, эрдэмтэдэй анхарал ехээр татадаг болоһониинь һонирхолтой. Нютагай зон энэ дабтагдашагүй ушар тухай һайн мэдэнэ. Тиигэбэшье би энэ багахан зураглал соогоо өөрынгөө хараһан үзэһэниие нэгэ хэды үгөөр зураглаха хүсэлэнтэйб.

Агууехэ дайнай эхилхэдэ залуухан Доржо Дугаров нютагайнгаа бүлэг хүбүүдээр Баруун фронт мордожо, дайнай гал дүлэн, дариин утаан соогуур ябажа, ёһотойл хүнэй наһан

соо ушардаг хатуу үйлэ хэрэгүүдтэй ньюраараа харалсажа, хүйтэн халууе бэе дээрээ туршанан юм. Тиигэжэ ябахандаа нэгэ шанга тулалдаанда толгойгоо шангаар шархатажа, сэрэгэй госпитальдо олон нара хэбтэжэ гарахадаа үгэ хүүргүй, юумэшье дуулахагүй инвалид болоод, гэртээ бусахан байха.

Нютагайнь эмтэ домто аршаанууд, аха дүүнэрэй ханаан сэдхэл, нүхэд зоной туһа, хайн хайхан үгэнүүд, энэрхы зөөлэн сэдхэл бүгэдөөрөө хамтаржа, Доржо үгэ хүүршье үгы наа, хүл дээрээ бодожо, ажал хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаадажа эхилээбэлэй. Районой библиотекеын библиотекар, типографиин үзэг холбогшо, хожомоо республиканска типографида ажаллаа.

Дүшөөд оной хүүл багаар Долгор Сыденовна Балдановатай хуби заяагаа холбожо, айл бүлэ болобо. Багаһаань хүндэ үбшөөр үбдэжэ, бишыхан Долгор шэхэ дүлии, дуугархагүй болоһон юм. Тиигэбэшье тэдэ хоёр хүн зоной урмашама бэрхэ айл болоо бэлэй. Ори ганса Сэсэгма басаганиинь айл боложо, олон хүбүү басагадые, аша гушанарые эхэ эсэгэдээ бэлэглээ. Долгор абгазы хүбэлгэн бэрхэ, юумэ оёходоошье, эдэе хоол шанахадаашье хүнэй хойно байгаагүй. Ехэ бэрхэ эхэнэр хэн. Ная хүрэжэ ябахандаа, наһа бараһан юм. Доржо хурайха ажалдаа абьяастай байһанайнгаа түлөө олон шагналнуудаар шагнагдаа. Урагшаа ханаатай, шэнэ юумэ шудалха, нураха гэхэн эрмэлзэлын татажа, фотографи шудалжа эхилээ хэн. Хожомын бэрхэ фотограф боложо, гансашье аймагай, республикын хэблэлнүүдтэ фотозурагуудын хэблэгдэдэг бэшэ, харин союзна журналнуудта, «Советское фото» сэтгүүлдэ хэблэгдэжэ эхилээ бэлэй.

2005 оной хабарай дулаан харануудта, байгааалин нойрһоонь һэрижэ, наранай элшэ хүсэнэй шангаар шаража эхилхэ үеэр Аха нютагаарнай ехэ дэмбэрэлтэй зугаа дуулдаба: «Доржо Гомбоевич зугаалха болошоо. Ехэ хайн дуулана».

Би тэрэ үеэр Улаан-Үдэ ошожо, амаралтын байрада амарха, аргалуулха үедөө Доржо хурайхындаа хүрэжэ, сэдхэлэйнгээ ханатар хөөрэлдэбэб. Саарһа, гуурһа үгыгөөр ааб даа. Доржо Гомбоевичто гүрэн түрэ гэр байра үгэхэн. Мүнөө энэ үндэр наһатамнай хото городто Баярмаа зээгэйнгээ гэр бүлэтэй суг

ажайуудаг. Үүдэ татан орохо зуурамни, эгээл үүдэнэй хажууда байһан Доржо хурайха намайе угтаха үедөө ехэл баяртайгаар, һөөлдэнги хоолойгоор хэлэбэ: «Сайн байна, Ольга Бандыновна. Ямар үни ерээ, ороогүй айлшан ерэбэ гээшэбши. Нуугыш, хөөрэлдээл», — гэхээр столдоо уриба. Үни удаан хөөрэлдэжэ, сэдхэлээ ханаа бэлэйб. Таабай тон һайнаар дуулаха, ухааниинь залуу хүнһөө дутуугүй байшаба. Хуушанай үйлэ хэрэгүүдые һанан-һанан дурдаба. Бишье нютагайнгаа шэнэ һонинуудые хөөрэжэ үгэбэб.

«Информ полис» сониндо, түбэй телевиденидэ һүүлэй үеэр энэ нүхэрэй феномен тухай ехэл һонирхолтой зугаа тараба. Журналистнар, эрдэмтэд энэ феномендэ ехэ анхарал табижа, Москва хото абаашажа, шэнжэлхэ гэхэн һэдэлгэшье гаргаба.

СССР-эй журналистнуудай холбооной гэшүүн, республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, аймагай хүндэтэ эрхэтэн Доржо Гомбоевич Дугаров нютаг нугадаа үнинэй айлшалаагүй, ехэл эрьен ерэхэ, нүхэдөөрөө уулзаха хүсэлэнтэй юм. Энэнь үнэхөөрөөшье үдэрэй һанаан, һүниин зүүдэн болонхой. Энээниие аймагай хүтэлбэрилэгшэд һанаандаа хадуужа, зунай зулгы сагта нютагтань айлшалуулха бэлэй гэжэ һанагдана. Захиргаанда хүнгэн хурдан автомашинанууд, шуран бэрхэ жолоошод биил ха юм даа.

Доржо Гомбоевич! Аха нүхэрни, үшөө олон жэлдэ амар мэндэ нуужа, маанадаа баярлуулан ябыт даа.

Аха. 2006. Январин 19

Наһанай замай үндэрһөө

ТУҢАТАЙЛ ЯБАНА ДАА

1925 оной үбэлэй янгинама хүйтэн нэгэ үдэр Үлэнтэй нуурида Данзан Биданов Долгор Добшонова хоёрто эжы абын эдирхэн, эрхэ баатар хүбүүн түрэбэ. Самбу гэжэ нэрэ зүүжэ, ехэшэг болоходоо, һургуулида орожо, долоон класс дүүргэһэн юм. Тэрэ сагта 7-дохи класс дүүргэһэн хүмнай ехэ бэшэгтэй хүн гэжэ тоологдодог байгаа. Уданшьегүй шандааһа хүсэ нэмэжэ, «Улаан Аха» колхозой контородо хүдэлхэ эрхэ олобо. 1941 ондо Эсэгэ ороноо хамгаалгын

Агуухэ дайнай эхилхэдэ Самбу наһаа хүсөөгүй байжа сэрэгэй албанда татагдаагүй бэлэй. 1943 ондо 18-тай хүбүүхэн одоошье повесткэ абажа, Баруун фронт мордоо хэн.

— Белорусска фронтын бүридэлдэ орожо, Витебск хото шадар дайнай намтар эхилхэн юумэб. Дариин утаан, шархатаһан зоной ёлолдоон, шуһа нүжэн, ехэ буунуудай шанга дуун бултадаа хамтаржа, ехэл хүнэй хүрдэмөөр хэн даа, — гэжэ Самбу Данзанович хөөрэдэг. Прибалтийска фронтын бүридэлдэ орожо, Литвае фашистнаһаа сүлөөлхэ хэрэгтэ хабаадаһан байха. Ехэ олон тулалдаануудта хабаадаһан, хүндөөр шархатаһан сэрэгшэ, дайнай ба ажалай ветеран Самбу Биданов Эсэгэ оронойнгоо зүгһөө магтаал хайрада хүртэжэ, олон орден, медальнуудаар шагнагдаһан намтартай. Дайнай дууһаха үеэр Кенигсберг хотодо алба хэжэ байгаа. Нэгэ хэдэн һара курсда һураад, танкова частиин механик мэргэжэлтэй болоод, аяар холын Австри гүрэнэй Венэ хото шадар эльгээгдэжэ, тэндээ 1950 он болотор алба хэбэ. Энэ мэргэжэлын амгалан сагта хэрэглэгдэжэ, аймагай колхозуудта механигаар олон жэлдэ хүдэлөө.

1950 ондо нютагаа бусажа, арадай ажахынуудта хүдэлжэ эхилбэ. Совет армиһаа бусаһан, дайгаа дүүргэжэ, дайсанаа дараһан залуу сэрэгшэн арадай ажахын олохон һалбарида хүдэлжэ, өөрынгөө хубитые нилээд оруулаа юм ааб даа.

Тэрэл 1950 ондо Ханда Гомбоевна Дугароватай айл бүлэ боложо түбхинэбэ. Залуу бүлэ 5 үхибүүдые үргэжэ, хүлын дүрөөдэ, гарын ганзагада хүргөө. Мүнөө үри хүүгэдын бултадаа эрдэм мэдэсэ ехэтэй, шуран бэрхэ, һүбэлгэн сэсэн хүнүүд болоод, арадай ажахын олон һалбаринуудта хүдэлдэг. Олон үри хүүгэдтэй боложо, Аха һайхан нютаггаа амгалан тайбан ажаһуунад. Бүгэдэ үхибүүдыеһ, зээнэр ашанараа Долгор бэрьен (Самбу нагасын эжы) үргэлсэжэ табяа. Ажалша бэрхэ, сагаан сэдхэлтэй, баян гартай бэрьемнай һүүлшынгээ харгыда хүрэтэрөө хүнгэн солбон, ажалша бэрхэ зандаа ябаа юм. Дайнай эхилхэдэ, Данзан нагаса сэрэгэй албанда татагдажа, Зүүн зүгтэ алба хэһэн байха. Хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэжэ, сэрэгэй госпитальдо наһа бараһан юм. Ганса хүбүүниинь эсэгийнгээ нэрэ нэрлүүлжэ, Бидановтанай угай һүлдые саашань үргэлжэлүүлээ.

Тэрэ сагтаа бэшэгтэй, хурдан ухаатай дуушан, шүлэгшэн, спортсмен: бүхэ барилдаагаар, мэргэн буудалгаар, мори урилдаагаар, хүнгэн атлетикээр мұрысөөндэ хабаадалсажа, оло дахин илажа, үзүүр гараһан юм.

Бүрэнголой сомоной Соведеэй түрүүлэгшэ, В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой эхин партийна эмхиин секретарь, райпогой худалдаа наймаанай таһагыге даагша, заготконторын директор — ажалай иимэ намтартай хүн юм. Мүнөөшье болотор хүнгэн солбон үбгэжөөлнай үри хүүгэдтэ туһатай, аша зээнэрээ үргэлсэн ябадаг. Залуу наһанһаань эхилээд уран һайханай харалгада эдэбхитэйгээр хабаададаг ахатамнай аймагай уран һайханай байшанай ендэр дээрэ гаража, шэнгэхэн тенор хоолойгоо гарган, «Катюша», «Ехал я из Берлина», «Где же вы, друзья-однопольчане» гэхэ мэтэ сэрэгэй дайнай үеын дуунуудые дуулажа, абгай хээтэйнэрэй уя хүдэлсэ ханхинуулдаг. Һүүлэй жэлнүүдтэ би Самбу нагасатайгаа аймагай уран һайханай бүридэлэй тоодо орожо, Хонгоодорой һайндэрнүүдтэ Захаамин, Алайр ошоһон байнабди. Тэдэ аймагуудай ендэр дээрэһээ хоолойн эдэлжэ, магтаалай һайхан үгэнүүдтэ хүртэһэн, заха холын захаaminaйхид мүнгэн хутага бэлэглэһэн юм.

Мүнөө Сагаалганда хүндэтэ нагасамнай, ахатамнай 82 наһа хүрэбэ. Үндэр наһан юм ааб даа. Үшөө саашадаа ерэ хүрэжэ ербыжэ, зуу хүрэжэ золтой ябыт даа гэхэ дуран хүрэнэ.

Аха. 2006. Февральин 10

ПО ДОРОГАМ ФРОНТОВЫМ

Самбу Данзанович Биданов, участник Великой битвы, родился, по паспортным данным, в 1925 году в улусе Улэнтэ Барунгольского сомонного Совета Окинского аймака. На самом деле он родился в 1924 году, по воспоминаниям моей матери Сэбэг Бидановны, его родной тети.

В Красную Армию был призван в начале декабря 1942 года в составе 12 человек и был отправлен на станцию Хара-Нур Читинской области. Их было шесть человек: Ринчин Бамбагаев, Тогоша Замбалов, Жэмбэ Жужаев, Дэмбрэн Папаев, Сырен-Базар Цыбиков и он, Самбу Биданов. Они служили в 579-м стрелковом

полку. В сентябре 1943 года Самбу Биданов был отправлен в 63-й запасной полк в Суглинский десант.

Конец 1943 года. В ноябре этого года его вместе с другими новобранцами отправили на Западный фронт. С Белорусского вокзала г. Москвы эшелон был отправлен на Белорусский фронт под Витебском. Так началась фронтовая жизнь нашего земляка, будущего храброго солдата Самбу Биданова.

В феврале 1944 года была организована наступательная операция за освобождение г. Витебска. В одном из тяжелых боев наш земляк был ранен, и его отправили на перевязочный пункт, затем в прифронтовой госпиталь Новый Дубно Смоленской области, где проходил лечение три с половиной месяца, а после снова на фронт под Витебском. Воевал командиром расчета 88 мм миномета 923-го стрелкового полка 251-й стрелковой дивизии.

В июне 1944 года началась операция под кодовым названием «Багратион» за освобождение Белорусской и Литовской республик к выходам на границу Восточной Пруссии фашистской Германии. Вот и началась кровопролитная бойня.

После артподготовки на передний край фашистов обрушились сотни тысяч снарядов всех калибров. Батальон, где служил наш солдат, пошел в атаку и захватил первую, вторую, третью траншеи противника. После взятия опорных пунктов началась операция по освобождению населенных пунктов и подошли близко к городу Витебску. 25 июня город был освобожден ценой больших потерь.

39-я армия, где служил Самбу Данзанович, совместно с армией 1-го Прибалтийского фронта осталась для ликвидации окруженных немецких дивизий. А фронт ушел на запад. В плен были взяты более 10 тысяч немецких солдат и офицеров. Затем батальон вступил в бой на территории Литвы. Гитлеровские фашисты на пути отступления сжигали и уничтожали населенные пункты, расстреливали мирное население.

За освобождение г. Витебска дивизия, где служил наш земляк, приказом Верховного командования стала именоваться Витебской Краснознаменной ордена Суворова II степени дивизией, и полк был награжден орденом Александра Невского за освобождение Белоруссии. В годы оккупации Белоруссия потеряла каждого 4-го человека, по данным Совета ветеранов республики. Народ Белоруссии никогда не забудет своих освободителей. И теперь по прошествии стольких лет после войны мы, россияне с белоруссами, братья навек.

В июле 1944 года началась битва за освобождение Литвы.

Тяжелые бои были за г. Каунас. В августе 1944 года этот город был освобожден. Батальон потерял больше половины личного состава.

251-я дивизия участвовала в боях до декабря 1944 года. Полк был награжден орденом Кутузова II степени. Наш земляк со своим полком участвовал в разгроме немцев в Прибалтийской республике. Берег Балтики становился все ближе и ближе. Был освобожден г. Кенигсберг, ныне г. Калининград. Так, за Восточную Пруссию был награжден третьим орденом II степени Суворова. Салют победы застал нашего земляка на берегах Балтики.

«13 мая 2005 года по приглашению директора музея 251-й стрелковой дивизии Анатолия Бурдо участвовал на торжественном открытии памятного мемориального знака павшим в боях однополчанам под Витебском в 1944 году. Меня сопровождал мой младший сын Буян-Дэлгэр. Каковы были наша радость и горе при встрече с оставшимися в живых друзьями-однополчанами. Этот эпизод никогда не забудется», — рассказывал Самбу Данзанович.

Так и кончилась боевая эпопея нашего славного сына земли Окинской, почетного гражданина Оки Самбу Данзановича Биданова. В годы войны стал членом партии, окончил танковую школу, продолжил службу в Центральной группе войск в Австрии. Летом 1950 года демобилизовался из армии.

После демобилизации работал директором заготконторы, директором кинофикации и участковым милиционером. В 1954 году райком партии направил молодого человека работать председателем колхоза «Улан-Ока», работал там вплоть до 1958 года.

Был направлен на двухгодичные курсы механика сельхозтехники в сельхозтехникум г. Улан-Удэ. После учебы работал механиком колхоза «Улан-Ока», потом секретарем партийной организации колхоза имени В. И. Ленина, председателем сомонного совета, где проработал 12 лет и оттуда ушел на пенсию. Персональный пенсионер местного значения. За годы работы был награжден многими грамотами Президиума Верховного Совета БурАССР, обкома КПСС и Совета Министров БурАССР, награжден юбилейной медалью

к 100-летию В.И. Ленина, орденом за заслуги перед Отечеством II-й степени.

Был женат, вырастил прекрасных сыновей и дочерей, множество внуков, правнуков. С женой Хандой Гомбоевной жили душа в душу. Ханда Гомбоевна работала бухгалтером, продавцом.

В последние годы жизни Самбу ахай жил в Орлике вместе с дочерью Сэсэгмой. Умер на 90-м году жизни и был похоронен в Орлике.

В конце своей статьи хочу с любовью и грустинкой несколько слов сказать о бабушке Долгор, матери дяди Самбу. Эта душевно щедрая, оставшаяся до конца своей жизни бодрой, заботливой мамой, свекровью, отличной, любящей бабушкой детей и внуков своего единственного сына. Это она во многом растила, воспитывала многочисленных детей, внуков своего Самбу — хузайна. Вместе с ними радовалась их успехам, вместе с ними горевала, если что-то случалось с ними и что-то неординарное.

Останься навеки в сердцах и душах несравненная бэрэен, бабушка, прабабушка Долгор теэбии.

Аха. 2016. № 49. 18 нояб. С. 5

БААТАР СЭРЭГШЭН, АЖАЛША АХАТАН

Эсгээ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда манай хадата Ахын хүбүүд нютаг нуга бүхэнһөө олоороо мордохон юм. Тэрэ тоодо «Улаан Шарза» колхозхоо ахадүүнэр Мандагаевтан, Патархеевтэн, Галсановтан, Хайдаковтан гэхэ мэтэ олон хүбүүд ошохон байха.

Тэдэнэй нэгэн тухай энэ зураглал соогоо бэшэхэ, дурдаха дуран хүрэбэ.

Жүгдэр Хайдакович Мандагаев Шарза нютагта 1920 ондо түрэнэн, Шарзын эхин нургуулида нураад, Орлигой долоон жэлэй нургуулиин 11-дэхи класс дүүргэһэн юм. Залуухан хүбүүнэй түрэл колхоздоо хүдэлжэ байхадань дайн эхилжэ 1942 ондо Улаан Армида татагдаба. Нэн түрүүн Шэтын область хүрэжэ, моридой харуулшанаар томилогдохон юм. Морид Монголһоо асарагдаһан, баһал Баруун фронт ошохоор зэһэгдэнхэй байна.

1942 оной июль һарада моридоороо хамта нэгэ вагон соо нуужа, хэдэн зуун солдадууд Баруун фронт зорибо. 10-15 хоножо, Волхово хото хүрэжэ, һара үлүүтэй сэрэгэй түрүүшын нургуули гараад, сэрэгэй обмундировани, автомат, пулемётто хүртэжэ, Ленинград хото хамгаалжа байһан Волховско фронтын 1052-дохи полкын 378-дахи стрелково дивизиин пулемётчик болоһон намтартай. Ленинград хото хамгаалжа байгаад Волховско ба Ленинградска фронтын сэрэгшэд, командовани эрэлхэг зоригтойгоор тэмсэжэ, Агууехэ хотые блокадаһаань сүлөөлһэн түүхэтэй. «Илангаяа 1943 оной январь һарада шанга шухата дайн болоһон, манай олон сэрэгшэд эрэлхэг зоригтойгоор, баатаршалга гарган тэмсэжэ, олониинь тэрэ дайнда алуулһан байна.

Энэл дайнда Жүгдэр хүбүүн хүзүүгээ шархатажа, госпитальдо эмнүүлээд, дахинаа фронт ошобо. Баһал шанга тулалдаан, дайсанай буу һомоной зэдэлээн соогуур манай солдадууд атакада хабаадажа, урагшаа давшан оробод. Эгээл энэ үедэ Жүгдэрэй хажууда снаряд тэһэржэ, зүүн гарнь ехэ шархатаба. Борови хотодо сэрэгэй госпитальдо эмнүүлээд, 2-дохи группын инвалид боложо, нютагаа бусаа бэлэй. 1943

оной ноябрь нара гэртээ ерэжэ, амгалан байдалай түлөө тэмсэжэ, нютаг нугаяа һэргээлсэжэ эхилбэ. *«Нютагтаа бусажа ерэхээр магазинай наймаалагшаар нэн түрүүн хүдэлбэ. Һүүлдэнь барилгашанаар, луговодоор, мал адуулагшаар олон жэлдэ хүдэлөө хүм даа»,* — гэжэ балай олон үгэ хүүргүй, номгон даруу зантай Жүгдэр Хайдакович хөөрэн һуудаг бэлэй.

Минии үшөө залуу зантар үхибүүн тооной ябахадан Жүгдэр ахатан Монголжоной үбһэшэдэй бригадираар томилогдобо. Шархатаһан зүүн гартаа тааруулжа ямаршьеб даа хэрэгсэл хээд, үбһэ сабшаха. Зүрхэтэй гээшэнь аргагүй. Дулаан үдэр болохоёо байбалнь, үглөөнэй 4 саһаа бүрээгээ дуугаргажа, манаа һэрюулхэ. Нэгэл кружка хүрэнгэ уугаад, ахаяа хойноһоо тэбдэн, гүйдэлэй тооной түхээрээд сабшаландаа гарахабди. Наранай нилээд дээрэ гараһан хойно баяртай зугаатай, дуулалдаһаар гэр тээшээ тэгүүлхэбди даа. Илангаяа Галсан ахайн (Жамбалов) хоолойн һайхан дуун зэдэлжэ, Монголжоной тала дайдые, шубуу, хорхойнуудые һэргээдэгһэн. Ямарбаяртайнууд ябагша һэмди даа. Гэдэһэнши хабирга, нюргатайгаа нилэшэһэн шэнги. Урдаһни ажал, ажал, шанга ажал. Зүрхэтэй, эсэхэ сусахые мэдэхэгүй Жүгдэр ахай маанадаа сэрэгэй албанда татагдаһан, залуу солдадууд шэнгээр һургаһан, нэгэшье ондоо тээшэнь хазагайруулхагүй, шанга гуримтай. Хүндэ хашхаржа, уурлажа байхагүй, өөрынгөө жэшээгээр, ажалша бэрхэл хадаа үгэ хүүрээ ойлгуулаад ябагша бэлэй. Дулма нүхэрынь эртэшгээр наһан боложо, эхэ дайдаяа орхихон, ехэ аханар хуу баран ажалтай, айл бүлэ болонхой байгаа. Шарзада адуу малаа адуулжа, багахан Ханда басагатаяа ажаһуугша һэн. Ханда хүндэ һайн. Хүнэй ороходо хүндэлхэ дуратай, зугаатай, нугаатай үхибүүн һэн. Үбшэндэ нэрбэгдэжэ, эртээр наһа бараһаниинь тон харамтай юм.

Нүүл тээшэ үбгэрхэ наһанаа ерэхэдэ, Жүгдэр Хайдакович луговодоор хүдэлжэ эхилһэн юм. 1955 онһоо луговодоор ажаллаһан. Дүбжэр Цыбикович Патархеевтэй хамта Шарзын 130 гектар сабшалан жэл бүри уһалжа, үтэгжүүлжэ, үндэр баян ургасын хойноһоо бүхы хүсэ шадалаа элсүүлэгшэд хэн. Гектар бүхэнһөө 16 центнер хайн ехэ шанартай үбһэ хуряжа, ниитын малда бардам хүрэхэ үбһэ тэжээл үбһэшэд абагша хэн. «Дүбжэр Цыбикович дүршэлтэй бэрхэ луговод. Энэ нүхэртээ хорёод жэлдэ хамта хүдэлжэ, нилээд дүй дүршэлдэ һурааб», — гэжэ нүхэр тухайгаа омогорхон хөөрөжэ һуугша бэлэй. Гансашье луговодоор ажалладаг бэшэ, мүн хүхүүли мал Хандатайгаа харууһалдаг байгаа. Жэл соо 20 үнөөнһэнь 18 тугал абажа, хээрын бэлшээрийн малшадта тушааһан байха. Олон грамота, хүндэтэ шагналда хүртэһэн, бэрхэ луговод, эрхим малша Ж.Х. Мандагаев Эхэ ороноо хамгаалгын 1-дэхи шатын орденой кавалер, олон үхибүүдэй эсэгэ, таабай Жүгдэр Хайдакович нютаг нугаяа зондо хэтэ мүнхэдөө үлэхэл ёһоороо үлэхэ.

ҮНИНЭЙ ЛУГОВОД

Ниитын адууһа малда бардам хүрэхэ үбһэ тэжээл бэлэдхэхэ үе саг Ахын аймагай колхозуудта ерэнхэй. Бардам хүрэхэ үбһэ тэжээл — колхозой гол баялиг, мүнгэ зөөри болоно. Юундэб гэхэдэ, элбэг тэжээлтэй байбал, адууһа мал тобир тарган байха, ашаг шэмэнь дээшэлхэ бшуу.

Үбһэнэй үндэр баян ургаса абалга гансашье үбһэшэдһөө дулдыдадаг бэшэ ааб даа. Мүн баһа луговодуудай ажал энэ хэрэгтэ тон ехэ нүлөөтэй ха юм.

Байгша оной апрель һарада аймагай механизаторнуудай зүблөөн боложо үнгэрһэн байгаа. Тэрэнэй хүдэлмэридэ хабаадагшад аймагай бүхы механизаторнуудта хандажа, социалис уялганууды абанан юм. Мүн КПСС-эй райкомой болон аймагай Соведэй гүйсэдкомой тогтоолоор сабшалан һайжаруулха габшагай хоёр һара апрелин 15-һаа юниин 15 болотор соносхогдоһон байгаа. Тиихэдээ газар таряалан һайжаруулха, үргэдхэхэ хэрэгтэ ехэ анхарал хандуулагдаһан, 1975-1976 онуудай малай үбэлжэлгые эрхимээр үнгэргэжэ гараха гэжэ хараалагдаа хэн.

Тиимэхээ эртэ хабарһаа сабшалан дээрэ тон ехэ хүдэлмэри бүхы колхозуудта ябуулагдаһан байна: наг шэбхэ тараагдаһан, баллагдаһан, сабшалангай газар сэбэрлэгдэһэн, уһалагдаһан юм. Газарта эзэн ёһоор хандабал, хайн ургаса үгэхэ. Энэ ушар хүн бүхэндэ мэдээжэ.

Жүгдэр Хайдакович Мандагаев В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой 2-дохи бригадада ажаһуудаг, ажалладаг юм. Дайнай болон ажалай ветеран. Луговодоор ажаллажа эхилһээр 20 жэл болобо. Дүй дүршэлөөр баян болонхой. Жэл бүри энэ нүхэрнай Шарза нютагайнгаа сабшалан дээрэ уһа гаргаха, сэбэрлэхэ гэжэ өөрынгөө нүхэр Дүбжэр Цыбикович Патархеевтэй хүдэлдэг юм. Хабар болоходо Шарза гол «нойrhoо» һэрижэ, уһаяа урадхуулжа эхилдэг. Тэрэ уһые хии талаар, хэрэггүй газараар табихагүйн тула Жүгдэр таабай ханааб, һубагуудые малтахаяа түмэр хүрзээ баряад, үглөөнэй улаан шаргал наранаар гараад, үдэшин боро хараан болотор ажалладаг. Тэрэнэй гаргаһан ханааб руу уһан урдажа, шэнэ шэнэ газарнуудые ундулуулдаг гэшэ.

Эзэн ёһоор хандажа, хайнаар үтэгжүүлһэн, уһалһан газар лэ баян ургаса үгэдэг. Жүгдэр Хайдакович газартаа ёһотой эзэн мэтээр хандажа, уһалһан газарһаа жэл бүри хайн ургаса абадаг заяшалтай. Жэл бүхэндэ сабшалангай гектар бүриһөө 14-16 центнер үбһэ абадаг юм. Тиимэл һэн туладань Шарзын һаалин фермын хүдэлмэрилэгшэд Ажалай Улаан Тугай орденото Дулма Максаровна Галсанова түрүүтэй хайн амжалтануудые туйладаг. Тиихэдэ Д. М. Галсанова нютагай үүлтэрэй үнөөн бүриһөө үнгэрэгшэ жэлдэ 1 470 килограмм һү һаһан байха юм. Энэнь манай нютагай эрхэ байдалда эрхим амжалта гэшэ. Энэ ехэ амжалтадань Жүгдэр Хайдаковичой оруулһан хубита тон ехэ.

Табан жэлэй түгэсхэхы жэлдэ нүхэр Мандагаев баһал урданайнгаа ажалда хүдэлөө. Бүхэли хабартаа үбдэг туласа уһа оймого, түмэр хүрзөөрөө уһа залажа, сабшалан дээрээ гаргаа. Дунда зэргээр гектар бүриһөө 10 центнер хайн шанартай үбһэ абаха уялгатай юм. Тэрэ уялгаяа бэелүүлхэл ёһотой. Сабшалангайн ургаса хайн.

Июлиин 25-27-ной үеэр үбһэшэдэй звенонууд ажалаа эхилбэ. Тэдэнэй тоодо Шарзын звеногой гэшүүн Жүгдэр

таабай баһал үбһэндэ оролсоо. Үглөөнэй үүр сүүрээр хажуураа далайжа, хоншуухан ногоо унагаажархёод, бэшэ нүхэдтэйгээ хамта наранай нилээд дээрэ гараһан хойно оролгондо буужа ябахатаа, аялга һайнтай урданайнгаа дуу хангюурдажа, ажалша нүхэдөө баясуулжа ябана ха юм.

*О. Балданова, хүдөө бэшэгшэ
Буряад үнэн. 1975, августын 14*

ДАЙНАЙ БОЛОН АЖАЛАЙ ВЕТЕРАН

Манай нютагһаа ехэ олон зон Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадалсажа, зэрлиг шунахай нохосуудые өөрын нүхэн болохо Берлин хүрэтэр бута сохилсоһон байха юм. Тэдэнэй нэгэн Ринчин Шултымович Будаев. Энэ нүхэрые бидэ нютагаархининь булта танидагбди. Дайнай ба ажалай ветеран.

Нүхэр Будаевай дайшалхы зам үни үргэлжэлөөгүй. Эгээл дайнай эхилхэнээ фронт дээрэ түрүү линидэ ябалсаа. Манай ороной зүрхэн болохо Москва хото хамгаалха үеэр баатаршалга гаргаһан намтартай. Хэнэйшье мэдэхээр, Москвае нэн түрүүн эзэмдэжэ, ноябриин 7-до Москвагай Улаан талмай дээрэ сэрэгэй парад үнгэргэхэбди гэжэ Гитлер һайрхаа һэм бшуу. Тэрэнэй һанаан һарбайһандаа хүрөөгүй, ута хэлэн хүзүү орёодог гэжэ дэмы хэлсэдэггүй байха. Гитлерэй түсэбэй буруу хүрэлгэдэ Ринчин Шултымович ба бэшэшье хэды олон мэдэгдээгүй солдадууд ехэ үүргэтэй гээшэб? Тэдэнэй баатаршалга нангин, үеһөө үедэ мартагдахагүй. Иимэл солдадуудта дайнай болоһон газарнуудта хүшөө табинабди, мүнхын гал носонобди. Совет ороной баяжахын, хойто үеын жаргахын түлөө ами наһаяа, шуһаяа гээһэн зон.

Ринчин Шултымович дайнай дүлэн соогуур пулемётчик ябаа. Нэгэ нэрлэгдээгүй үндэрые манай сэрэгшэдэй абалганда онсо шалгараад, Дайшалхы Улаан Тугай орденоор шагнагдаа бэлэй. Һүүлдэнь, үнишье болонгүй байтар, нэгэ тулалдаанай үедэ хүндөөр шархатажа, госпитальдо үни хэбтэхэ баатай болоо һэн...

Дайнай инвалид болоһон Ринчин хүбүүн гэртээ бусаба. Дайнай хэсүү жэлнүүд, дайнай һүүлдэхи үшөөшье хатуу шанга жэлнүүд. Ажал, ажал... Хододоо түрүү линидэ.

Мүнөөшье Ринчин Шулдымович ажалдаа жагсаһаар. Пенсидэ үнинэйшье хаа, хамтын ажалда хамсыгаа шуун оролсодог. Мүнөө Шарза һууринда тэрэнэй бүлэ мал ажалда хүдэлнэ. Нүхэрынь, Дулма Максаровна Галсанова, аймагай түрүү хаалишан, түрүүшын мянгатан. Шэн габьяата ажалайнгаа түлөө Ажалай Улаан Тугай орденээр шагнагдаа бэлэй.

Дайнай ба ажалай ветеранууд. Дайшалхы ба ажалай орденый хоёр кавалернууд. Дуратай ажал, наһанай жаргал, зоной жэшээ...

Энээнһээ хайн хайхан юун байха бэлэй!

Малшан. 1976. № 56. Н. 1

ДАЙНАЙ ДҮЛЭН СООГУУР

Дахяад дайн сэрэг бү болог. Сэлмэг найхан огторгой доро ходо арад зомнай аза талаантай, жаргалтай, хүхюутэй, найн найхан байдалаараа омогорхон ажаллажа байг лэ гэжэ дайнай, партиин ба ажалай ветеран Аюша Доржиевич Патархеевэй ходо хэлэдэгые оло дахин дуулаа нэм.

...1904 ондо Шарза нютагай үгытэй нэгэ бүлэдэ түрэхэн Аюша хүбүүн бүри багаһаань баяшуулай барлаг боложо, хүйтэн халууе яһала үзэхэн юм. Агууехэ Октябриин элшэ хүсэн Саяан уулын саана оршодог хадата Ахада толорһоор ерэхэдэнь, үгытэй зон үндыжэ, хамтын хэрэгэй түлөө тэмсэжэ эхилбэ. Одоошье даа, Аюша мэтэ үгытэйшүүл хамтаржа, ерээдүйн гэрэлтэ замай «байшан» бодхоожо, жаргалай орон тээшэ дабшабад. Тиигэжэ түрэл «Улаан-Шарза» колхозойнгоо үхэр мал хаража, ниитын баялиг арьбадхалсаха, хүхэ баряад барилгашье эрхилхэ ажалтай болоо хэн.

1942 ондо сэрэгэй албанда татагдажа, фронт ошохо хэдэн «теплушкануудта» нуужа, Байгалай үмэнэхи сэрэгшэд Баруун фронт мордоо бэлэй. Агууехэ дайнай хоёрдохи жэлынь ябажа байгаа. Фронт дээрэ түгшүүрилтэйшье, хүрөөтэйшье шанга байгаа хэн ааб даа. Үбгэжөөлтэй хөөрэлдэхэдөө тэрэ сэхэл Сталинград худар эльгээгдээ хэн ха гэжэ тобшолол гарганаб. Уданшьегүй байра дээрээ ерэжэ, Донской фронтын, 321-дэхи буудалгын дивизиин, 481-дэхи полкын бүридэлдэ орожо, дайн байлдаанда хабаадаһан байха юм.

Тэрэ үеын Сталинград шадархи шанга тулалдаанай түүхэ нэргээхэ гээ һаа, иимэ байгаа: Сталинград хотые заабол эзэлжэ абаха гэхэн нэдэлгэ гитлеровска командовани табижа, тэрэнэ хүсэндэнь хүргэхын тула эндэ ехэ олон дивизинүүдые самолёт, танкнүүдые асарһан юм. Тиихэдэл манай Верховно Ставка Сталинградай, Баруун-Урдахи ба Донской фронтнуудай командованитай хамта дайсаниие хүрээлжэ, эндэнь бута сохихо гэхэн ехэ операциин түсэб табиһан юм. 1942 оной ноябриин 14-дэ манай сэрэгшэд добтолгодо орожо, тэрэ ехэ түсэб хүсэндөө хүрэжэ захалба. 1943 оной январь һарада Донской фронтын сэрэгшэд генерал К.К. Рокоссовскиин

ударилга доро дайсание хүрээлжэ, эндэ шанга тулалдаанай эхи табиба. Энэ уласхоорондын ехэ удха шанартай тулалдаан 1943 оной феврилиин 2-то түгэсөө бэлэй. Энэ тулалдаанда дайсад хоёр шэлэгдэмэл армияа гээхэн, 1,5 млн дайсанай сэрэгшэд, офицернүүд плендэ абтаһан, 3,5 танкнууд ба бэшэшье ехэ буунууд, 3 мянган самолёдуудаа усадхуулһан байха юм. Дайсадта энэ ехэл хохидол бэлэй (СССР-эй түүхэхээ абтаба).

Эгээл энэ тулалдаанда хадата Ахын эрэлхэг хүбүүн Аюша Доржиевич хабаадаһан намтартай. Аюша таабай тэрэ тулалдаан тухай ханаанда оруулан, иигэжэ хөөрэдэг бэлэй. «Тэрэ тулалдаан үдэр хүниие илгангүй боложо, буугай дуунай багаханшье замхаха забһар гарагшагүй хэн. Томошье, жэжэшье һомонуудай эшхэрэлдээн, эндэ тэндэ тэһэрэлгэн замханагүй. Дариин уняар утаан, шэхэ дүлиирүүлмэ буудалдаан, газар тэнгэри хоёр нэгэл болошоһон шэнги байха. Илангаяа «Катюшын» буудахые харахада бүришье хүрөөтэй хэн. Зурагар улаан галнууд һубарилдан ошоходонь, дайсанай хоргодожо байһан газарта гал түймэр носошодог бэлэй. Би тиихэдэ санинструктэрээр ябааб. Дайнай пооли дээрэхээ шархатаһан сэрэгшэдые оложо, түрүүшын туһа үзүүлхэ, шархыень уяха — иимэ зорилго манай урда табигдадаг хэн. Хэды олон шархатаһан зондо тиимэ туһаламжа үзүүлэгдээб даа. Олон даа.

Нэгэтэ, январь һарын янгинама хүйтэн үдэр, 1943 он хэн, баһал пооли тээшээ мүлхин ошобобди. Хүдөө һууринай шадар байгаа. «Тэрэ деревниин нэрые ханана гүт? — гэжэ асуубаб. «Үгы. Олон жэл болошобол даа. Мартажархёоб», — гэбэ үбгэжөөлни. — Гэнтэ нюдэнһөөм гал гараад, хүл руумни тон шангаар юумэн хүрэхэн шэнги болоодхибо. Мэдээ алдан унашоо бэлэйб. Нэгэтэ мэдээ орон гэхэмни, шархатаһан хүлни ехээр үбдэжэ, эрьехэшье арга үгы байба. Тойроод харахадамни, шархатаһан хүн зон ехэ олон, һуунашье, хэбтэнэшье. Сэрэгэй госпитальдо хэбтэжэ байбаб.

— Һүүлдэ мэдэхэдэмни, намтай суг санинструктор байһан ород хани нүхэрни, Барсуков гэжэ омогтой хэн, дайнай газарһаа шархатаһан намайгаа нюрган дээрээ үргэлжэ, аяар 2 км шэрэжэ, санитарнуудта тушааһан байба. Тэрэ нүхэртээ амар

мэндэ, элүүр энхэ, ута наһа, удаан жаргал эдлэжэ ябаһай гэжэ саг үргэлжэ юрөөжэ, хайниие ханажа ябагшаб.

— Тэрэ нүхэртэээ хүүлдэ уулзаха, үгышые гэбэл, бэшэлсэхэ арга хожомоо олоо хэн гүт?

— Үгы. Хаанахи хэм даа. Мартажархёоб. Харин хүүлдэ Хойморой аршаанда эмнүүлжэ байтараа суг алба хэһэн Гомбожап Базаровтай уулзашоо бэлэйб. Гомбожап намһаань залуушаг, бэшэгтэй хэн тула дивизи, полк юумэнэймнай нэрэ ойндом хэргээгээ юм. Мүнөө тэрэ нүхэрни Зэдын районой Боргойн совхоздо ажалладаг юм. Ёһотойл хатуу зоригтой хүн бэлэй, — гэжэ хөөрөө хэн.

Тиигэжэ Аюша Доржиевич Саратов, Уральск хотонуудай сэрэгэй госпитальнуудта үни удаан хэбтэжэ эмнүүлээд, сэрэгэй албанда дахинаа абтахагүй гэһэн инвалидай үнэмшэлгэ абажа, 1943 оной зун түрэл Ахадаа бусажа ерээ хэн. Тэрэ ерэхэдээ хүл дохолон, хоёр хорьботой ерээ хэн.

— Жойгоной аршаанда 2-3 дахин ошожо, хорьбонуудаа хаяа юм, — гэжэ хажуудань һууһан, тэрэнэй һамган Пунсэг Хайдаковна саашань хөөрэнэ. — Би тиихэдэ үнеэдые һаадаг хэм. Аюша ерэхээр лэ намда туһалалсажа эхилээ бэлэй. Хожомынь, хайн болоходоо үхэрнүүдые харадаг, зэрлиг дошхон адуун хүрэг манажа, Хойто голой Эшхэ, Таяа гэжэ хээрын бэлшээринүүдээр ехэл олон жэл ябаа хэн.

Эдэ хүндэтэ үбгэжөөлни үни хада үгы юм. Энэ дэлхэйтэй хахасан, диваажанай орондо ороһон гэхэ.

— Аюша тон хайхан хойлойтой хэн, — гэжэ баабаймни хэлэдэг хэн. — Ёохор нааданда ороходонь, ёохор хэргэжэ, бүришые гоёор зэдэлдэг бэлэй.

Аюша Доржиевичын үри хүүгэд, ашанар зээнэр ахатанаа һажаажа, хайхан хоолойтой болоһон юм. Жэшэнь, Даря, Степан, Светлана юун хайхан хоолойгоороо шалгаржа аймагай, республикын ендэрнүүд дээрэхээ арга шадалаа харуулдаг, хайра магтаалнуудта хүртэлсэгшэ бэлэй. Даря Аюшеевна (ехэ басаган) бүришые гоё хоолойтойгоороо шалгардаг, олон грамота, бэлэгүүдтэ хүртэлсэгшэ хэн.

Дуушанай ажал шэлээ һаа, арадай артистка болотороо

ургаха байгаа. Багшын ажал шэлэжэ, үни удаан саг соо ухибүүдые нургажа, ажабайдалай ехэ замда гаргаа.

Бадма, Долгор Габановтан фермернүүд, ажалынь урагшатай. Бадма Сыренович (хурьгэниинь) аймагай республикын алтан гургалдай болотороо ургаа. Гоё найхан хоолойнь республикадашые, Монгол орондошые зэдэлээ. Ёһотой артист хүн, гургалдай, алдар солотой. Таня, Люба, Светлана юун амаралтада гараашые хаа, миин гараа адхаад нуудаггүй. Хамтынгаа ажалда ба ниитыншые ажалда эдэбхитэйгээр хабаададаг, хүн зондоо хүндэтэйнүүд. Олон ашанар, зээнэр, гушанар, душэнэр орон нютагтаа үлэжэ, баян тарган Аха нютагаа суурхуулан ажаһуудаг юм.

Он жэл һубарилдан үнгэржэл мэдэбэ. 1945 ондо Аюша Доржиевич партиин гэшүүндэ абтаба. Тэрэ гэхээр Ленинэй партиин нэрэ солье дээрэ үргэн, алишые ажалда ябахандаа үльгэр жэшээ харуулжа ябаа. Олон үри хүүгэдые гарынь ганзагада, хүлынь дүрөөдэ хүргөө. Пунсэг Хайдаковна Эхэ-герой мүн. үбгэн ветерануудай толгой мүнхын саһаар хушагдажа, үбгэрхэ үтэлхэ саг үни ерээ. Аюша таабай һая болотор ажалай вахтада жагсажа, ниитын хэрэгэй түлөө һанаагаа табин ябадаг һэн. Дайшалхы олон медальнуудтай, Эсэгэ ороноо хамгаалгын 1-дэхи шатын орденый кавалер, дайнай инвалид, 85 һаһаяа эдлэжэ ябаһан багахан бэетэй, нюдэндөө галтай үбгэжөөлтэй Хужар тосхоной үйлсэнүүдтэ гэнтэ уулзаа һаа, хажуудань хүрэжэ, хуушанайнгаа буряад һайн һайхан заншалаар гараа һарбайжа, аятай зөөлэхэнөөр мэндэшэлээрэйт. Олон юумэ хараһан, хүнэй «долоо доротохо, найма наратаха» гэшые яһалашые үзэһэн хүн байха. Сэсэн үбгэжөөл. Хүнэй анхарал заабол татамаар.

Буряад үнэн. 1988.

Аха. 2016. № 45 (Октябриин 7). Н. 6

ЯПОН ДАЙНДА ХАБААДАҢАН

Орлиг тосхоной хойто зүгтэ дайнай ба ажалай ветерануудай олохон бүлэ ажаһуудаг һэн. Эдэнэрэй нэгэ хэдыень тоолоод

үгэхүү: С.Ж. Самаев, Д.Г. Дугаров, И.С. Жалсанов, Д.Ж. Дамбаев, У.Ж. Бартаев, Д.А. Гергенов, Х.Б. Шоноева, Б.Ж. Шаракшанова, Н.П. Дамбаева, З.С. ба Б.С. Патархеевтэн, Б.Ж. Убашеева ба бусад олон нүхэд. Эдэнэр бултадаа хүндэтэ амаралтада гараһаншье наа, зарим нэгэниинь үхэр малаа үдхэжэ, үри хүүгэдтээ тухатай, аша гушаяа үргэлсэжэ, үнэр баян нуудаг юм.

Тэдэнэй нэгэн болохо дайнай ба ажалай ветеран Улзэй Жодбоевич Бартаев тухай нэгэ хэдэн үгэнүүдые бэшэхэ ханаатайб. Ажалайнь ба ажабайдалайнь намтар манай нютагай тэрэ үеын хүнүүдэй намтартай тон адли. 1918 ондо граждандайнай түлэг дунда Сорог нууринда түрэнэн хүн. Эхэ эсэгэнь юрын лэ малша зон байһан гэхэ. Тэрэ хүрөөтэ гушаад жэлнүүд түүхэдэ гансашье муу муухай хэрэгүүдээрээ суурхаа бэшэ, үшөөшье шэнэ байдал тогтоожо, тэрэнэ хэргээжэ, арад зоноо гэгээрүүлжэ байһанаараа түүхэдэ үлэхэ ёһотой гэжэ хананаб. Бидэнэр түүхээ гансашье хара будагаар будаха бэшэ, мүн сагаан хэрэгыень хэргээжэ, сагаагаар шэрдэхэ, бэшэхэ ёһотойбди гэжэ ханагдаха юм.

Тэрэ үеэр арад зомнай ерээдүй тээшэ тэгүүлжэ, үзэг бэшэгтэшье нуража, хара мунхаг байдалтаяа хахасажэ байгаа хэмнэй даа. Манай холын Саяан уулын саана оршоһон Ахадашье нургуулинууд нээгдэжэ, үтэлһэн залуугүй үзэг бэшэгтэ нуража эхилээ хэн шуу. Залуухан Улзэйшье үзэг бэшэг шудалха гэжэ Орлигой долоон жэлэй нургуулиин шаби болобо. Тэрэнэ амжалтатайгаар дүүргэнэй удаа тоонтоёо бусажа, нютагайнгаа зондо үзэг бэшэг заажэ эхилээ хэн. Тэрэмнай тиэхэдэ ликбез гэжэ нэрэтэй хэн. Үнэхөөрөөшье, ехэ удха шанартай, соёлой хубисхал болоно ха юм. Бидэнэр юундэшьеб энэ түүхэтэ ехэ удхатай хэрэгүүдые мартажа, гансал буһалгаан, гэмтэ хардалгата ябадалыень мүнөө байхада тобойлгон гаргажа, газетэ, журналнууд дээгүүрээ бэшэдэг зантай болошоһон байнабди. Мүнөөнэй хүндэ үе сагнай энээндэ ехэ нүлөө үзүүлнэ бэшэ аал даа.

Амгалан байдалнай магталта, магталташьегүй улам хэргэжэ, хамтын ажалай хабаяа харуулжа байха үеэр Агууехэ дайн эхилшэнэ хэн бшуу. Буу барижа шадаха эгээл хүдэлмэришэ

эрэшүүлнай тэрэ дайнда мордожо, фашистнартай хабаяа туршалдажа, ерээдүйн түлөө, залуу үетэнэй түлөө ами наһаяа хайрлангүй үгэжэ, байлдаанай газарнуудта баатаршалга гаргажа, ерээдүй үетэнэй ханаа бодолдо мүнхэдөө үлөө гэхэ байнаб. Тэрэ сэрэгшэдэй нэгэн У.Ж. Бартаев юм. 1942 оной февраль харада сэрэгэй албанда татагдажа, Зүүн зүг руу мордоо хэн.

— Шэтын областиин Суулгын дасанай ойрохон байрлажа, хожомоо иишэ тиишээ тараа бэлэйбди. Намтай хамта Доржо Дугаров, Бадма Урбаев, Содном Данцаранов, Ешэ Ирхеев гэгшэд тиишэ ошоһон байгаа. Зарим нүхэднай Баруун фронт мордожо, би нэгэ хэдэн нүхэдөөрөө Зүүн зүгтэ үлэхэн хүм.

— Японтоноор дайралдаа хэн бээт даа? Тэрээн тухайгаа хөөрыт, — гэжэ гуйбаб.

— Саг жэлнүүд үнгэржэ, зарим юумэнүүдые мартаһаншье байхаб. Тиигэбэшье шадал соогоо хөөрэхүүл даа. Хоёр миллиметртэй миномётно ротын бүридэлдэ орожо, Ехэ Хинган гаталжа, Манжуур орохо баатай болоһон хүм. Тиихэ үеэр Япон милитаристнууд Хитадай ехэнхи дэбисхэр дайлан абаһан байгаа. Аха дүү Хитад арадай эрхэ сүлөөгэй түлөө тэмсэһэн юм аабзабди. Японтон ехэ тэмсэлдэ ороогүй юм, мэгдэн һагдан дайнай газарһаа тэрьедэхэ, унаа моридоо, тэргэ шаргаяа, ашаа зөөриез, машина техникээ, шархатаһан зоноо хаяад зугадашадаг хэн.

— Үгы, юрэдөө, ехэ дайн болоогүй юм гэнэ гүт?

— Бага сага болоо. Манай үхэр буунуудые, хүн зонииемнай хоролтодо оруулдагшье саг байгаа. Японтон тэрьелэн зугадахадаа минэ табяад гу, али эдее хоол, худаг юу хээ хорлоод ябашадаг байһан юм. Тэрэ хорото ябадалыень мэдээгүй дээрэхээ, олон нүхэдни наһа бараһан байна. Ехэ Хинган дабажа, Манжуурай уһагүй губинуудта орожо, халуун наранай элшэдэ шарагдажа, үбшэн тахалда нэрбэгдэжэ, олохон нүхэднай ами наһанһаань хахасаа. Маршрутнай ехэ хүндэ байһан юумэл даа.

— Дайгаа хаана түгэсөө хэмта?

— Харбин гэжэ ехэ хотын дүтэхэнэ нэгэ портово город бии хэн, нэрынь мартааб, тэндэл байхадамнай Япон диилдэхэнээ

мэдэрбэ гэнэн баяртай мэдээн дуулдаа хэн. Һүүлдэнь харуулай взводто орожо, плэндэ абтаһан япон сэрэгшэдые абажа, Тайшет станци ерээ хэмди. Тэндэ түмэр харгы баригдажа байгаа. Японтон хүйтэндэ ехэ мээхэй зон. 30 градус хүрэтэр хүйтэрхэдэнь, хүдэлмэридэ гаргадаггүй байһан юм. Хүйтэнһөө, эдэе хоолой дутамагһаа, байгаалин шэрүүн байдалһаа боложо олон солдадууд хороһон юм.

— М.С. Горбачев Япон ошоходоо Хабаровск хотодо Квантунска армиһаа плэндэ абтаһан, эндэ наһа бараһан хүнүүдэй хүүр дээрэ баглаа сэсэгүүдые табиһаниинь ехэ удхатай. Энэ хадаа хоёр арадай үгээ ойлголсохо ябадалда ехэ хубита болоно ха юм. Мүн Япондошые ошоод байхадаа, япон ба совет сэрэгшэдэй хүүр дээрэ сэсэгүүдые табяа. Хоёр талын саашанхи харилсаануудта, эб найрамдалай хэлсээ баталха хэрэгтэ горитой туһа үзүүлхэ ёһотой, — гээд ветеранда ойлгуулбаб.

— Тон зүб ябадал, — гээд политическэ асуудалаар ехэтэ һонирходог үбгэжөөл хэлэбэ.

— Дайн дажар бү болоһой. Бүхы дэлхэйн зон эбтэй зетэй һууһай. Эдэ зомнай (үхибүүд тээшэ заан) дайнай үүлэ, дари бү үзэхэй, — гэбэл даа.

У.Ж. Бартаев Эсэгэ ороноо хамгаалгын орденой, хэдэн дайшалхы медальнуудай кавалер. Дайнай Һүүлдэ советскэ болон комсомолой ажалда эдэбхитэйгээр хабаадаа. Жэл хахад тооной манай редакцида счетоводоор хүдэлһэн намтартай. Удаань хорёод жэлдэ арадай сүүдэй секретаряар ажаллаһан юм. Эндэһэнь хүндэтэ амаралтада гараа бэлэй. Хүнгэн солбон, даруу номгон зантай үбгэжөөл һая болотор ажалай вахтада жагсаһан юм. Һүүлшын ажал райкомой техническэ хүдэлмэришэн.

Үндэр наһатай болошые һаа, һонор сэлмэг ухаатайгаар, үри хүүгэдэе ехэ болгоод, аша гушаяа харалсан, үхэр малаа үдхэн наһанайнгаа нүхэр, ажалай ветеран Хорлу Батаевнтай хоймор талада хотолзон һуудаг хэн даа.

Саянская новь, 1991

УУЛЫН ХҮБҮҮН — МЭРГЭН БУУДАГША

(Зураглал)

Фашист хүрин тахалтантай манай гүрэндэ добтолон орохоор 50 жэлэй боложо байхада бидэ бултадаа, илангаяа залуушуул аха үеын хүнүүдэй туйлаһан баатаршалгыг мартахагүй, ёһотоор үшөө дахин сэгнэхэ, мүнөөнэй байдал тухай бодожо үзэхэ ёһотойбди гэжэ дайнай, ажалай, Зэбсэгтэ хүсэнүүдэй Бүхэсоюзна совет хүнүүдтэ хандаһан байна. Энэ Илалта үнэтэй сэнтэйгээр туйлагдаа. Үнгэрһэн дайнда олон түмэн совет хүнүүд ами наһаяа алдаа. Үзэгдөөгүй ехэ бэрхэшээлнүүдые дабажа, совет хүнүүд дайгаар хандаргагдаһан ажахыгаа богони болзорто хэргэжэ шадаһан байна. Арадай баатаршалга хэзээдэшье мартагдаха ёһогүй. Бидэнэр аха үеын хүн зоние хүндэлжэ, «энэ хүмнай дайнай, ажалай, партиин ветеран» гэжэ мэдэрэн, доро дохижо ябаха уялгатайбди.

...Радна Базаров 17 наһатайхан гүлмэр залуухан хүбүүн ябахандаа 1944 оной ноябриин 15-да сэрэгэй албанда татагдаһан юм. Тэрэ үеэр Баруун ехэ фронт дайгаа дараха тээшээ болоһон, немец фашистнуудай зоримгой хүсэн һуладажа, эдэнэр диилдэшгүй хүсэн гэхэн «домогынь» бута хүрэхэ байгаа һэн бээ. Харин Зүүн зүгтэмнай япон милитаристнууд хилэ дээрэмнай миллион тоотой Квантунска армия асараад, ехэл хүлгөөтэй үе байгаа һэм шуу. Мэнэ мэнэ Японтой тэмсэхэмнай, хэзээл Зүүн зүгэй ехэ дайн эхилшэнэ ааб гэжэ манай командовани мэдэржэ, энэ зүг руугаа хүсэ ехэтэ сэрэг байгуулаа һэн. Хоёд угсаатанай хойто үеын хүбүүн болохо Радна Базаров сэрэгэй албанда абтаһаар Кяхта хото эльгээгдэжэ, мэргэн буудагша снайпернуудай хургуулида ороһон байна. Ангууша уг удхатай энэ хүбүүн мэргэн хёрхо харасатай, харсагын нюдөөр хаймадажа, олохон дайсадые мэргэн буудалгаараа хороохо гэжэ ханаад, сэрэгэй командирнууд уулын хүбүүе тишээ эльгээһэн байгаа хаш.

— Тус хургуулида 6 наһа һураад, «мэргэн буудагша» гэжэ үнэмшэлгэнүүдые абажа, бидэнэр дары түргэн Монгол гүрэнэй 70-дахи разъезд эльгээгдээ һэмди, — гэжэ Радна Нагаслаевич

мүнөө хөөрэдэг. — Юрэдөө бидэнэр дан залуунууд байжа, дайнда хабаадажа, дайсан тээшээ буушые хүргэжэ үзөөгүй зомди. Үгы, яахаяа бэшэхээ нананат? Орхиит саашань, — гэжэ гуйн тооной хэлэхэдэнь: «Үгы ааб даа. Хэрбээ тэрэ үеэр дайнай дүүрээгүй хаа, та бүгэдэ дайнда хабаадаха байгаат. Таниие энээндэ тусгаар бэлдээ ха юм, сэрэгэй тусхай хургуули гараат. Сэрэгэй албанда аяар 7 жэл ябаат. Ганса энэтнай дайнай ветеран гэһэн хүндэтэй нэрые гэршэлжэ, бэхижүүлнэ бэшэ гү? — гээд, эрид шууд арсабаб.

— Монголдо байхадаа, дайнда бэлдэжэ байгаа ёһотойт? Тэрээн тухайгаа тобшохоноор хөөрыт,— гэжэ гуйбаб.

— Юуншые байха һэм даа. Үглөөһөө абаад, харанхы болотор сэрэгэй хургуули, мэргэн буудалга, бэээ һорилго 06139 номертой сэрэгэй частьда албаа хээ һэм. Энэ частиин сэрэгшэд ехэнхидээ мэргэн буудагшад байгаа. «Халаг даа, бидэнэр дайнда хабаадабагүйбди. Яаһан болохогүй хэрэг болобо гэгшэб?» гэжэ ухаандаа һанагша һэмди. Тэрэ үеэр япон милитаристнууд диилдэһэнээ мэдэржэ, капитуляцида гар табья һэмнэй. Тойроод Монголой хуудам хуурай губи, добо, таланууд. Нюдэндэ торохо, зүрхэндэ дүтэ болоһон гол горхон, шалбааг нуурнууд, хада ууланууд дүтэ наагууршые харагдахагүй. Хуу шара хагдан, хүхэ манхан тэнгэри, талын тарбаган, үй түмэн таршааһаа ондоо юумэн үгы шэнги, бээдэ ехэл хүндэ, уйдхартай харша һэн даа. Тэндээ байһаар хүндөөр үбшэлжэ, Шэтын областиин Боорзо эльгээгдэжэ, сэрэгэй госпитальдо үни удаан хэбтээ һэм. Тэрэнэй һүүлээр Улаан-Үдэ ерэжэ, 1951 он болотор эрэ хүнэй уялга дүүргээ һэн бээб.

— Сэрэгэй албанһаа табигдаһанай һүүлдэ хаана хүдэлөөбта? — гэжэ һуранаб.

— «Улаан-Аха», «Улаан-Шарза» колхозуудта библиотекарээр хүдэлөө һэм. Орлигой больница, дунда хургуулида завхозоор хүдэлөб. Госпромхоздо приёмщик боложо, 19 жэл хүдэлөө һэм. Тэндэһэнь хүндэтэ амаралтада гараалби даа, — гэжэ Радна Нагаслаевич дарууханаар хөөрэнэ. «Германи илаһанай түлөө», «Япони илаһанай түлөө» медальнуудта хүртэһэн хүм. Военкомат сэрэгэй билет һэлгэхэдээ, эдэ бүгэдые оруулаагүй

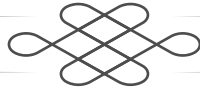

юм. Хэрэн ошожо ерэхэ юм байна гэжэ ханахаш. Ямар нэгэн шалтаг олдоод лэ, ошоногүйб, — гэбэ дайнай ветеран.

Эдэ хоёр дайшалхы медальнуудта хүртэһэн хүн бүхэн дайнда хабаадаһан эрхэтэй болоно ха юм. Теэд тэрэ эрхыень ямар ханаа амархан, хүнэй аша үрэ, габьяа тоохогүй уйдхар сэдхэлтэн үгы болгоо гээшэб? Радна Нагаслаевич Базаров ба тэрэнтэй хамта дайнда ошоһон хүбүүд, дайнда хам ороошьегүй, буу хүргөөшьегүй хаа, дайнда хабаадагшын үнэмшэлгэтэй, дайнай ветерануудай пенси абаха эрхэтэй ха юм. «Дурасхаалай номой» бэлдэгшэд эдэ бүгэдые анхаржа, тэрэниие хэргээхэ, үнэн юумые үнэн дээрэнь болгохо ёһотой гэжэ ханагдана.

Үндэр томо бэетэй, хара хүрин шарайтай, даруу номгон зантай юрын лэ ажалша үбгэн үглөө бүхэндэ манай хажуугаар гарадаг юм. Тэрэ хая болотор Госпромхоздо хүдэлһэн хүн. Мүнөө пенсидэ гараһаар, гэр байрадаа нуужа, гэртэхи газаахи ажалаа наһанайнгаа нүхэр Ханда Раднаевнатай хамта эрхилнэ. Ханда Раднаевна ажалай ветеран. Дайнай хүндэ хүшэр жэлнүүдтэ Ахын райкомой парткабинеттэ библиотекарээр, собестэ счетовод-кассираар, худалдаа наймаанда наймаашанаар ажаллаһан намтартай. Олон үри хүүгэдые үргэжэ, хүл дээрэнь табиһан байха. Мүнөө үбгэд аша гушаяа хаража, амгалан тайбан нуудаг юм. Иимэл намтартай юумэл даа Радна Нагаслаевич Базаров — хоёд угтай хүн, юрын ажалшан, хайхан сэдхэлтэй хүн, уулын хүбүүн, мэргэн буудагша.

Аха. 1991, июниин 22

**ХАЙРХАД, БУРХАДАЙ
ХАРУУ҂АН ДОРО**

ГЭРЭЛТЭ ДУРАСХААЛДАНЬ

Аглаг үндэр Ахадамнай ажалша малша, барилдааша шамбай, хурдан хүлэгые хазаарлагша, түмэр хүлэгые жолоодогшо мүнөө үеын залуушулда жэшээ боломоор үбгэд хүгшэд олон даа.

Тэдэнэй нэгэн Ламажаб Шарлаевич Машаев болоно. Хоёд угсаата ангууша бүлэдэ түрэнэн хадаа борьбоо үндыһөөр лэ нүхэдөө дахажа, агнуурида гарадаг болоо һэн. Хожомоо суута ангуушан, газаршан, ойн харуулшан, малшан, юрэнхы ажалша бүлын толгойлогшо эсэгэ, таабай болоо юм. Би энэ гэр бүлэтэй дүтөөр танилсажа, халуун хани барилсаатай болоо хүм.

Түрүүшын дурдалга

Эгээл түрүүшынхией Ламажаб Шарлаевичые Агууехэ дайнай һүүлшын жэлнүүдтэ хараһан байнаб. Тэдэ хүрөөтэ хүндэ сагта зааханшые һонин бидэнэй, багашуулай, анхарал ехээр татадаг байгаа. Нэгэтэ «Улаан Шарза» колхозой түб Монголжондо ехэ баярламаар мэдээн сахилгаан мэтэ түргөөр тарашаба. Юуб гэхэдэ, урда гүбээ дээрэ, худагай хажууда, экспедици бууба гэлсэбэ. Бидэнэр энэ ханаа мэдээ дуулаһаар урда гүбээ тээшэ гүйлдэжэ мэдэбэбди. Үнэхөөрөөшые, ехэ ашаа буулгаһан ород яһанай арбаад хүн ехэ сүлөөгүй ажаллажа байбад. Тэдэнэр нэгэ маряатай эхэнэрэй ударидалга доро шулуунуудые шэнжэлнэд, саарһан дээрэ бэшэнэд. Нэгэ буряад түхэлэй шарайтай, дунда наһанай хүн манай анхаралые ехээр татаба. Гонзогоршог нюуртай, томо шара нюдэтэй энэ хүн түргэнөөр ябажа, тэдэндэ туһална. Хирэ-хирэ болоод лэ, эхэнэрнүүдые шоглон татан, шэмхээдшые абана. Тэдэнь ухаа

алдан: «Ну ты, черт проклятый», — гэлдэн үлэхэ юм. Хожомоо бидэнэр тоомгүй хэн нэгээ «түү шоорто» гэлдээд гүйгшэ хэмди. Һүүлдэ дуулахадамнай, энэ хүмнай геологуудай газаршан Ламажап Шарлаевич Машаев байгаа хэн.

Хожомоо дахин уулзажа, танилсажа, агнуурида болоһон һонин-һонин анекдот гэхэ гү, али энеэдэтэй, хүнэй һонирхол татамаар мэдээнүүдые, ангуушадтай ушарһан үйлэ хэрэгүүдые шагнан, хадуун һуухаш, һонирхохош.

Таабайн хөөрөөнөө

Нэгэ хөөрөөнь «Олзогүй ангуушад» гэжэ нэрлэе.

— Нэгэтэ нютагай хоёр хүйхэрнүүд адуунай мяханһаа хашарбабди, ангай мяхан һанагдаба гэлдээд, сахюур буугаа үргэлжэ, ой тайгада гарабад. Хүрэхэ газартаа хүрэхэ, түүдэг носоогоод, ембэ тогоогоо гаргажа, үдэшин хоол бариад. Эртэ үглөөгүүр бодожо, хоёр тээшээ һалан агнаха гэлсэбэ. Нэгэниинь отогтоо ойрохон, нүгөөдэнь холо һарьдагта ехэ гүрөөһэндэ агнахаа зорибод ха. Ойрын ангуушанда юумэшье харагдабагүй. Шүүд шамай гэжэ 2-дохи үдэртөө шандага алаад, отогтоо ерэбэ. Нүхэрөө хүлээнэ, тэрэнь үгьдэл үгы. Холын ангуушан һарьдагта хүрэхэ тээшээ нэгэ модотой тужа соо хандагай харажархиба. «Одоол минии болобош даа», — гээд, түргэн гүйжэ арилшалай. Зүрхэн хөөрөө юм гү, алдажархибал даа, халаг. Мүрөөрнь мүшхэнэ, 2-3 хоног бэдэрһэнэй удаа эсэһэн, үлдэһэншье хүйхэр отогтоо бусаба.

— Зай, нүхэрни, хэр олзотойбши? — гээд, асууна.

— Шандага торгооб. Мяхан үлөөгүй. Шамдаа найдааб.

— Шандаганшье һаа, мяхатай юм лэ. Юундэ нэгэ гуяшье орхёогүйбши даа? — гээд, нүгөөдэнь голхорбо.

Иигэжэ ехээр һанажа, хүхөөр хатаһан хоёрнай олзогүй бусаа юм.

— Үгы, тэрэ хоёр тайгадаа үргөө зальбараагүй, олзо эрээгүй байна. Тиигээд орон хангай тэдэндэ уурлажа, олзогүй бусаагаа, — гээд, таабай ташаганаса энеэхэ.

Хожомоо хоёрдохи ябадалаа хэлэбэ. Энэ хөөрөөнь үнэн дээрэ болоһон юм. «Баабгайтай уулзаба» гээд нэрлэе.

— Үни болоһон юм даа. 11-12-той ябахандаа, хоёр ангууша үбгэдые дахажа, хүбшэ тайгада агнаха ханаатай ошолсобоб. Гани харын халуун үдэрнүүд, шубуудай жэргэхэ, ногоон зэрлиг горходой шааялдаха, харуул сагаан харьдагай урыал гэхэ мэтэ жэгүүртэ мэдэрэлдэ абтаад, сагай үнгэрһые мэдэнгүй, нүхэдэйнгөө хойноһоо дабшуулжа мэдэнэб. Үдэшэлэн наруули газарта хүрэжэ отоглоод, хада хангайда зальбараад, үргөөд, амарбабди. Үглөөгүүр үүр сагаанаар мордожо, аян замаа үргэлжэлүүлээбди.

Нилээд ябаһанай удаа нэгэ шааядаг горхоной хажууда хүрэжэ, үдэрэй хоол баряад, харгы замдаа мордоо бэлэйбди. Харгын бузар гээшэнь аргагүй. Үдхэн, үндэр бургааһад, доромнай намаг. Гэнтэ хадын энгэртэ эдеэлжэ байһан баабгайе хараад, нүхэдни ашаагаа буулгажа, буунуудаа абажа, тэрэ зүг руу ошобод. Харин һонюуша бинь моринойнгоо эмээл дээрэ гараад шэртэбэб. Хүлэжэ ядаха гээшэмни. Саг удаан үнгэрнэ хэбэртэй. Гэнтэ буугай дуун хада уулые дорьбообо. Үшөөшье дээшээ бодоод харан гэхэдэм, үнөөхи баабгай байра дээрэе үгы байба. Одоол гартаа оруулбад хаш, — гэжэ хүхижэ байтарни, гэнтэ гэшүүһэн хухараад, нэгэ ухаа мантан томо юумэн ман тээшэ дүтэлбэ. Үгы, юун харлаг эндэ бии болобо гээшэб? — гэхэ зуурам «харлагнай» баабгай болоһон, хоёр хүл дээрэе бодоод, бүри манда дүтэлнэ. Сээжэһэнь ухаангүй ехэ шуһан адхаржа, байра дээрэнь байлгаба. Хоёр һабараараа хайра гамгүй шархаяа сохино, хүндэл адли тайгын зэдэлтэр орилно. Хайратай гээшэнь.

Тайгын эзэн дүрбэн хүл дээрэе бодожо, тэмэлзэ тэмэлзэһээр доошолбо. Буртаг бургааһан соо нохойгүй ангуушад хаана ошохоб. Хаяа юм даа. Тиигэжэ түрүүшынхиеэ тайгын эзэнтэй уулзажа, шүүд мэндэшэлэлдэн алдаа хэм.

Ахын суута ангууша таабай

Тэрэ гэхээр он жэлнүүд һубарилдан үнгэржэ, Ламажаб бээе бээлжэ, мэргэн ангуушан, газаршан, ойн харуулшан, малшан боложо, түрэл нютагтаа суурхаа юм. Нютагайнгаа булан тохой бүхэниие, хээрын бэлшээриие, харьдаг уулые, түргэн

урасхалтай гол горходые гаталжа, хаагуур ябаагүйб даа. Олон ан гүрөөлшье барья. Погранзаставын солдадуудта, нютагай зондо ангай мяха хүртөөжэ, үлэн хооһонһоо аршалаа. Арһа шүрбэһыень тушаажа, гүрэн түрэдөө ехэ туһалаа. Тэрэ үеэр шоно, баабгайнууд олошоржо, үхэр малда, хүндэшье добтолдог байгаа. Буу шорой хээрын малшадта, ангуушадта үгтэхэ. Хээрэһээ бусаһан малшадаа, ангуушадаа хүлээхэ гээшэмнай аргагүй. Ан гүрөөл баряад ерэнэн ахатамнай мяхаяа айл бүхэндэ хүртөөжэ, маанадаа ехэ баярлуулагша бэлэй.

Манай ангуушад ан байна, хангай үгэнэ гэжэ, хайра гамгүй хюдадаггүй, хорюултай сагтань буггаа татаад ябадаг хэн. Эхэ гүрөөһэнэй инзагатаяа дайралдабал, орхидог хэн. Байгаалитаяа нягта холбоотой, тэрэнэй тэнсүүриие сахиха гэнэн эрмэлзэлтэйнүүд хэн.

Һанааемнай заһаад табидаг хэн

Ламажаб Шарлаевич үзэлшэ мэргэн хүн байһан юм. Бурхан ламада, хада хангайдаа шүтэхэ, хүнүүдэй хэрэгые бээлүүлдэг, һанааень заһаад табидаг байгаа. Энээн тухай Д.Б. Шарастепанов Т.Т. Осохеева хоёр ехэл тодоор статьянууд соогоо бэшэһэн байна. Ехээр дабтаад яахамнайб.

Бишье өөрынгөө хэрэгээр ошоходоо хэрэгээ бүтээлгээд, гансата баяраар халаяд, сээжэмни тэнюун болонол даа гээд гэртээ бусадаг хэм. Ороходо, хүн зон дүүрэн. Булта өөрын хэрэгээр. Пенсидэ гараашье һаа, Должод хүгшэн ходол зайгүй һууха. Али бүхы ажал дутаха хэн гү. Арһа шүрбэһэ элдэжэ, гутал оёхо гү, али сүсэгэйгээ худхажа, тоһо хуряаха. Амтатай зутараан сайгаа аягалжа, зөөхэй тоһоор хүндэлжэ ябуулха. Таабай ехэл зайгүй даа. Хүнүүдэй түлөө ами наһаяа зорюулһан Ахын хадаша таабай.

2008 он. «Гэр бүлын жэл» гэжэ соносхогдоһон. Энэ ойтой дашарамдуулан, аха заха ажалша бэрхэ Л.Ш. Машаев Д.С. Ендонова хоёрой дурасхаалда эдэ мүнүүдээ зорюулнаб. Д.Б. Шарастепановай энэ бүлэ тухай ном гаргаха гэнэн үүсхэлые бүрин дэмжэнэб.

Ахын суута хадаша таабай,
Ажалша бэрхэ Должод теэби,
Аймаг соогоо суурхаа бэлэйт,
Аша гушайа үргөө бэлэйт.
Хэжэ байһан ажал хүдэлмэритнай,
Хээээдэш мүнхэ нангин захяатнай
Хэтэ мүнхэдөө таларан байхал,
Харгы замыемнай гэрэлтүүлэн үлэхэл.

Аха. 2008. № 47

←—————

**ҮНДЭР ТҮРЭЛТЭ БАГША, ГЭЛЭН
ДАНЗАН-ХАЙБЗАН САМАЕВАЙ
ГЭРЭЛТЭ ДУРАСХААЛДА**

—————→

Байгаалингаа баялигыг хамгаалга — бултанай хэрэг

ХАТАН НУУРАЙ ЭРЬЕДЭ

Август нарада Хаан Хурмас тэнгэриһээ үршөөтэй мэтэ хура бороон саг үргэлжэ орожо, үбһэшэдэй ажалые часай туршада угаажа, хэһэн ажалыень гэдэргэнь татажа, ажалша зоной ханаа ехэтэ зобообо. Нарын һүүл тээшэ одоошье тэнгэри сэлмэжэ, ажалда харгы гаргаха аа гү гээд ханахада, намарай шэлээтэй бороон орожол, адхаржал байба. Хэды ехэ үбһэ тэжээл угааба гээшэб, тоолошогүй.

Тиисэ голые зубшан үгсэхэдэ, хура бороонһоо боложо, ажалаа хаатуулһан үбһэшэдэй зарим нэгэниинь үбһөө тармажа, зариманиинь соможо байха үеэрнь саг зуурын бороон ороод, ажалыень байлгажархиха юм. Энэ гасалангай дайралдаагүй хаа, үбһэшэд үни хада үбһэ тэжээлээ хуряаһан байха байгаа.

Эгээл тиимэ үдэрнүүдэй нэгэндэ, августын 31-дэ хүсэ ехэтэ «Урал» автомашинна Тиисыг үгсэн, тэрэ голоо арба дахин гаталан, үгсүүр гүбээ өөдэ гараха, буухадаа хүндөөр уухилан, утаа мана татаһаар хүрэхэ гэһэн газартаа дүтэлжэл ябана. «Энэ хайшаа харгы гээшэб? Юундэ уһаяа оло дахин гатална

гээшэбибди? Али жолоошон хүбүүмнай (Баяр Маланов) тэнээ юм гү? — гэжэ лама Данзан-Хайбзанһаа тэрээнтэй суг манай нютаг руу аяншалжа ерэнэн американ эрдэмтэд һуража, ехэ гайхаа, тагнаа юм хаш. — Манай Штадта сэрэгэйшье хүсэ ехэтэ техникэ иимэ харгыгаар ябахгүй», — гэжэ тэдэнэр мэдүүлнэд.

Тиигэбэшье харгыдаа Буурал Моритын малшадта орожо хөөрэлдөөд, бүрэг бараан болохоһоо урдахана Хатан нуурай (Нозоорой) хоолойдо хүрэжэ, майхануудаа татажа, борохон сайгаа буйлуулжа уугаад, майхан соогоо шургабабди. Тэрэ хүниндөө бороон үүр сайтар орожо, майхан дээрэмнай тоб-тоб дуһалжа, үргэнэ нойршье балай хүрэбэгүй. Үглөөгүүр бодоходомнай, тэнгэри сэлмэжэ, наратай үдэр ерэмээр хэбэртэй байба. Үндэр Хайрхан (Хирпиисын уула) үүлэ мананһаань сүлөөржэ, элихэн хүрилжэ харагдана.

Одоошье манай айлшад — аяншалагшадта аятай ажалша хаһань ерэбэ хэбэртэй. Тэдэнэр оршон тойрон байһан байгаалин шэмэгүүдые фотоаппараттаа буулгана, холо харадаг дурамбайгаар, аянай багахан телескопоор хада уула, ой модо хаймадан хаража, шэнжэлгэнүүдээ хэжэ эхилбэд. Мантай суг ябаһан айлшадтай, Америкын Холбоото Штадуудай эрдэмтэдтэй, уншагшадаа танилсуулхам. Филадельфи хотын Эрдэмэй академиин вице-президент, эрдэмэй доктор Луис Сейдж, Мериленд штадай Академиин эрдэмтэн орнитолог Дуглас Джиль, Польшын ниислэл хото Варшавын университетдэй багша, философиин эрдэмэй доктор, мүнөө сагта Улаан-Үдэдэ багшанарай дээдэ хургуулида философи заадаг, мүн гэгээрэлэй Министерствын антропологиин культурын лабораторидо ажалладаг профессор Станислав Запасник гэгшэд болоно. Эдэнэр манай аймагай захиргаанай, Ахалар-лама Данзан-Хайбзанай, Монгол гүрэнэй «Хаан-Алтай» жасын урилгаар урид Монгол һайхан орондо айлшалһанаа Аха нютаг хүрэжэ ерэнэн зон байна.

Манай нютагта ерэхэдээ, миин сагаа үнгэргэжэ, амаржа ябаагүй юм ааб даа. Эдэнэй гол зорилго — оршон тойронхи байгаали, тэрэнэй баялиг болохо ой модо, уһа гол, ургамалнуудые, загаһа нугаһа шэнжэлжэ, хүнэй аша туһада

эдэ баялигуудыг хайшан гэжэ байгаалида хоро хүргэнгүйгөөр хэрэглэхэб, энэ хайхан дайдыг баян бардам хэбээрнь эндэ хууһан зоной хойто үетэндэ үлээхэб гэхэн хайн хайхан бодол болоно. Хайнаар шэнжэлжэ үзэхэнэй хүүлээр мүнгэ һомолжо, экологическа аяншалга байгуулжа боломоор гэжэ тэдэнэр бодонод. Харин нэгэ гүнзэгы бодолгүй, тэнэгшүү зон эдэ эрдэмтэдыг харгын бандидуудтай жэшэжэ, үзэжэ ядаа бээ.

Профессор, орнитолог Дуглас Джиль үглөөнэй эдэе хоол бариһаар, ажалдаа хам оробо. Доктор Джиль хүбүүдэй бариһан сагаан, хара хадарануудыг, зэбэнүүдыг шэнжэлжэ, гэдэхэ доторынь, эльгынь спирттэй багахан пакет соо хэжэ, яб байса хаажархина. Мүн хашарһынь тооложо, загаһанай наһа, ямар загаһанда хабаатайб гэжэ мэдэхэ, мүн хашарһанай хажуугаар нервнь байрлажа, тэрээгээрэ абья абадаг гэжэ мэдэбди. «Дэлхэйн алишье газарта олдоһон шухаг ан гүрөөлнүүд, нугаһа загаһад, ургамалнууд 5 часай туршада электронно почтоор олон эрдэмтэдтэ, Академинүүдтэ мэдэгдээд байдаг», — гэжэ гэлэн лама Данзан Хайбзун хөөрэнэ, мүн тэрэ һамбаандаа доктор Джилиин хөөрөө манда оршуулжа үгэнэ. «Танай нютаг дэлхэйн гоё булангуудай нэгэн байна. Хүн эндэ үшөөшье хоро хүргэжэ үрдегүй. Эдихэ хоолтнай ёһотой экологическа сэбэр продукт даа, амтатай гээшэнь. Газараа, тэрэнэй баялигыг зүбөөр хэрэглэжэ, өөһэдынгөө, хойто үеынгөө зоной аша туһада зорюулха ёһотойт», — гэжэ доктор хэлэнэ. Энэ эрдэмтэн тон хүюун зантай хүн. Хөөрөжэ гү, али дуулажа ябаад, саг зуурынгаа шэнжэлгэнүүдыг хэнэ.

— Туризм танай аша туһада хэрэглэгдэхэ ёһотой. Экоаяншалга гол шухала хуури эзэлхэ. Хэды шэнээн аяншалагшадые нэгэ үдэр гаргажа болохоб, эдээндэ хэды эдэе хоол хэрэгтэй байхаб гэжэ тооложо гаргаха шухала. Нютагтаа олон тоото аяншалагшадые урижа, газараа гам хайрагүй ашаглаха хэрэггүй. Жэшэнь, танай Хатан нуурта үдэртэ хэды загаһа барижа, хэды хүнүүдыг эдээллэжэ болохоб гэжэ бидэ тоолохо шадалтайбди. Дэлхэйн баялигуудай шухала баялиг болохо сибирин хуша (кедр) танда ургана. «Кедр» гэжэ буруу нэрлэнэт. Энэ сибирин кедрнүүдтэ орохогүй. Иимэрхүү модон

Хойто Америкэдэ, Солонгосто, Польшодо үндэр хадануудта ургадаг, үрэнэниинь гашуун хадаа, хоолдо хэрэглэгдэдэггүй. Лимба гэжэ энэ модые япон зон хэлэдэг юм», — гэжэ доктор Запасник хэлэбэ. — Харыг даа, энэтнай табан хүүлтэй ургамал. Сибирийн кедрхээ ондоо янзын модон». Тиимэшье байгаа юм ааб даа.

— Дэлхэй дээрэ 95 янза бүрийн шубууд бии юм. Тэдэнэй 25-ниинь танай нютагта үзэгдэнэ. Эдээндэ хайн эрхэ байдал байгуулха шухала, — гэжэ доктор Джиль, мүн эрдэмтэдэй энэ бүлэгыг ударидаһан доктор Луис Сейдж хэлэнэд. Филадельфи хотын Академи дэлхэйн эрдэмэй томохон түб юм. Академиин эрдэмэй дүрбэн лаборатори штадтаа, нэгэниинь Коста-Рикада ажалладаг. Түбэд, Коста-Рика, Эквадор ба дэлхэйн бусадшье гүрэнүүдээр тус Академиин эрдэмтэд эрдэм шэнжэлгэнүүдые хэдэг. Тэдэнэй зорилго-тойроод байһан байгаалие шэнжэлхэ, хамгаалха, хүнэй аша туһада хэрэглэхэ гэхэн ханаан болоно. Манай «Ахалар» жасын зорилготой тэдэнэй зорилго тон дүтэрхүү. Тиимэхээ манай Багша тэдэниие урижа, Аха хайхан нютагаа харуулжа, шэнжэлэлгэ хүүлэжэ, нютаг зонойнгоо хойтынхие ханаа ёхотой. Энэмнай нютаг нугаяа хариин баяшуулда худалдажа, хубийн хэрэгтэ зорюулха гэхэн хэдэлгэ бэшэ, харин нютагайнгаа зоной түлөө ханаата болоһон ябадал болоно гэжэ бидэнэр, тэдэнтэй ябалсаһан зон, М.П. Урбаева — буддистнуудай общинын хүтэлбэрилэгшэ, В.Д. Урбаев — Ахалар жасын эдэбхитэн, манай залуу эдэбхитэд Баяр ба Виктор Малановууд, Жаргал Аюшеев, Василий Пронтеев, мүн эрдэмтэдтэй уулзажа хөөрэлдэһэн малшад Д.С. Унжуев, Д.Д. Ошоров, Н.С. Дмитриева, С. Аюшеев, Е. Унжуева гэгшэд ойлгобобди.

Гурбадахи эрдэмтэн Польшын Варшава хотын университетэдэй доктор Станислав Запасник болоно гээ нэм. «Буряад арадай соёл шэнжэлжэ, саашадань хүгжөөхэ, хойто үетэндэ хүрэтэр дундаршагүй баялигыень асарха, — гэжэ мүнөө минии хүдэлжэ байһан Гэгээрэлэй министерствын байгуулһан антропологийн, культурын лабораториин эрдэмтэд бодомжолдог. Пан Станислав ород, англи хэлэнүүдые хайн

мэдэдэг, манай саг зуурын оршуулагшашье болобо. Энэ гүнзэги бодолтой, томоотой янзын наһажал хүн. Прибалтикийн оронуудаар ябаһан, хүдэлһэн. Тэндэхи политическа ба юрын ажабайдалые һайн мэдэнэ.

Иимэл һанаа бодолтой, гүнзэги эрдэмтэй хүнүүдээр гурбан хоногой туршада ябалсажа, хараа бодолнуудыень, һанаа сэдхэлыень Багшынгаа хайраар мэдэхэ болободди, һүүлшынгээ үдэр хүндэ автомашинадаа һуужа, бултандаа улам дээшээ аяншалбабди. Данзан-Хайбзан эрдэмтэдээрээ Эсэгэ нуурта (Шутхалайн нуурта) хүрэжэ, нуурые, тэрэнэй ургамалнуудые, амиды организмуудые шэнжэлхэ һанаатайгаар аян замаа үргэлжэлүүлбэ. Зунай хугасаа соо үргэлжэ хура бороон орожо, харгы зам шабартай, хүндэ хүшэр хадань тэдэнэр ябагаар аяншалгаяа үргэлжэлүүлбэ. «Балагта» колхозой залуу адуушан Жаргал Аюшеев тэдэнэй харгышан болобо. Үдэшэ орой ерэхэдээ, аяншалгаараа ехэл урмашан, эсээ сусаашье һаа, ехэл хүхюу зугаатайнууд бусаа һэн. Мүн Жаргал эдэниие Хатан нуурай аралнуудта онгосоор хүргэһэн юм.

— Тэндэ эртэ урда сагай олон тэмдэгүүдые олообди.

— Хожомоо аргагүй ерэхэбди, шэнжэлхэбди, — гэжэ пан Запасник мэдүүлбэ. — Хатан нуурай хоёр олтирог багашье газартай һаа, Ахын бүхы ургамалнуудтай: алирһан, нэрһэн, һамар булта бии. Юундэ мүнөө үеын зондо мэдээжэ болоһон Ахын, илангаяа Тиисын Нозоор, Шутхалай нуурнуудые, Хирпиисын уулые ондоо нэрээр нэрлэбэ гээшэбиб? Хэр угһаа нааша ажаһууһан манай элинсэг хулинсагууд гоё һайхан дангина шэнги ута нарин хоолойтой, баян дэлгэр эхэ хүнэй хоёр хүхэн мэтэ аралнуудтай нуурые ХАТАН нуур гэжэ нэрлэһэн, харин дээдэ ехэ нуурыень бардам хүрөөтэ долгинуудтай, баатар сээжэтэй хадань ЭСЭГЭ нуур гэжэ нэрлэдэг, хүгэдэдэг байгаа. Хирпиисын уула гэжэ нэрэдээ шэнгэһэн ҮНДЭР ХАЙРХАН уула үльгэр домогуудта ородог, мүн үргэл номдо орожо, шүтүүлжэ, иимэ хүрөөтэ нэрэтэй байһан гэхэ. «Кайркан» — уряанхай үгэ, буряадаар «баабгай» гэжэ оршуулагдана. Мэдэхэдэ, урдандаа энэ уулада баабгайнууд олон байгаа хаш. Тиигээд Ехэ Хайрхан гэжэ нэрэтэй байгаа байна гэжэ ойлгообди. Эдэ нэрэнүүдые

урданай үбгэд, хүгшэд хайн мэдэхэ, тайлбарилан хэлэжэ үгэхэ шадалтайл байгаа ёһотой.

— Эдэ нуурнуудые, уулые үльгэр домогто ороһон хуушан нэрээрнь үлөөбэл хайн байгаа. Тиимэхээ Ахын зон, илангаяа тиисээрхин, эдэ нэрэнүүдыень мүнөө хэрэглэжэ, шэнгээхэ бэээ гэжэ һананаб, — гэжэ Ахалар-лама Данзан-Хайбзан найдана. — Балагтын зон хамтаржа, Ахалар жасын нэгэ бүлгэм эмхидхээд, нютаг нугаяа байгааалин элдэб дайсаднаа хамгаалха, үдэрэй талаар орожо, баялигыень хюдаха һэдэлгэ гаргадаг зоние барижа зэмэлхэ, энэ ябадалыень таһа хорихо ёһотой. Мүн экоаяншалгын бии болбол, тэдэнэр эгээл эмхи гуримтайгаар хабаадажа, өөһэдтөө аша тухатай ажал хэхэ ёһотой. Аяншалгаһаа ехэ олзо оложо болоно. Энэ мүнгэн, шаддаа хаань, тэдэнэйл хэрэгтэ орохо хаям гэжэ Ахалар-лама Данзан-Хайбзан һанаагаа хубаалдана. Гэлэн ламамнай Ахынгаа, хүн зонойнгоо түлөө һанаагаа зобоно. Тэдэнэй ерээдүй тухай бодомжолно. Хуулийн ёһоор нютаг нугаяа, тэрэнэй баялигуудые, имагтал манай газар гэжэ дансалаад, хожом баяшуулай хатуу гарта оруулангүй, тэдэнэй барлагууд болонгүй, үндэр хадын зон өөрэдынгөө мүрөөр, гаргаһан хууляараа үльгэртэй домогтой, баян тарган Аха хайхан нютагтаа хэтын хэтэдэ мүнхэ жарган нууял.

Аха. 1994. № 94

Ахалар — Гэсэриада — Аха

XIV ДУГААР ДАЛАЙ-ЛАМЫН 60 ЖЭЛЭЙ «АБАЙ ГЭСЭР» ҮЛЬГЭРЭЙ 1000 ЖЭЛЭЙ ОЙНУУДТА ЗОРЮУЛАГДАНА

XIV Далай ламын 60 жэлэй ойдо болон гайхамшагта «Гэсэр» үльгэрэй 1000 жэлэй ойдо зорюулагдаһан эрдэмэй-практическа конференци Орлиг тосхоной стадионой зунай театр соо июниин 9-10-да боложо үнгэрбэ. Тус конференцидэ бүхэдэлхэйн «Ахалар» жасын хүтэлбэригшэд Украинаһаа, Польшоһоо, хүршэ Эрхүүгэй областьһоо, Улаан-Үдэ, Санкт-Петербур, Тольятти

хотонууднаа ерэжэ хабаадабад. Тус конференцие «Ахалар» жасын президент, ЦДУБ-ай Дид-Хамба, Ахалар-лама, Буряад Республикын Арадай Хуралай депутат Самаев Данзан-Хайбзун эмхидхэн, хүтэлбэрлэн байна.

Манай уряалаар ерэн айлшадаараа хүндэтэ уншагшадаа тобшохоноор танилсуулхуу. Польшын Варшава хотын университетэ сагтаа багшалжа ябаһан философиин эрдэмэй доктор, профессор Станислав Запасник, Украинаһаа Чернигов хотын «Ахалар» жасын экспертнүүд И.В. Подгорный С.В. Трофименко хоёр ерэжэ, манай аймагай «Ахалар» жасын хүтэлбэрлэгшэдтэй уулзаһан, дүй дүршэлөөрөө андалдаһан, мүн конференцидэ хабаадалсаһан байна. Тус жаса Чернигов хотодо 1994 ондо байгуулагдаһан түүхэтэй. Жасые Чернигов ба Нежинскын митрополит Антоний харгы замдань уряалан табиһан юм. Тус «Ахаларай» гэшүүд байгаали хамгаалгын албантай нягта холбоо барисаатай, мүн хүдөө тосхондо хүмэ барилгада хабааданад. Үхибүүдтэй, залуушуултай хэшээлнүүдые спортивна хорилгонуудые үнгэргэдэг, лекцинүүдые уншадаг байна.

Эрхүү хотын техническэ университетэй зүүн зүүгэй факультедэй декан, педагогикын эрдэмэй кандидат Тамара Александровна Харнохоева нэгэдэхи ба хоёрдохи курсын хори гаран оюутадтай, тус хотын уран зураашад К.Е. Шулунов, Ю.И. Денисов, А.Г-Д. Зандараев гэгшэд конференциин үнгэрхэ амфитеатрые уран гоёор шэмэглээ, мүн тиэхэдэ Буддын шажанай хүлдэ тэмдэгүүд тайзан дээрэнэ татагдажа, сугларагшадай анхарал ехэтэ татаба. Эрхүү хотын уран зурааша К.Е. Шулунов «Гэсэр хаан» гэнэн зурагаа конференцидэ хабаадагшадай, сугларагшадай анхаралда дурадхаа.

Тольятти хотоһоо ерэн айлшан В.П. Макаров ногоонтоной партиин гэшүүн юм.

Тус парти 1989 онһоо неформальна эмхи байһанаа парти болоһон байна. Байгаали хамгаалгын ажалаар һонирходог, эдэбхитэйгээр хабаададаг. Хэнэйше мэдэхээр, Тольятти хото ехэ промышленна түб гээшэ. Ушар иимэхэ экологийн албан энэ хотодо үндэр сэгнэлтэдэ хүртэдэг. Тэрэнэй һанамжанууд,

дурадхалнууд саг соогоо дүүргэгдэдэг заншалтай. Нүхэр Макаров эмхидхэгдэһэн конференцидэ тон эдэбхитэйгээр хабаадаба.

Санкт-Петербурлын Гунзэчойнэй дасанай багша, философиин эрдэмэй кандидат А.А. Базаров, эрдэмэй кандидат Л.Р. Павлинская, Улаан-Үдэһөө ерэһэн БИПКРО-гой лабораторие даагша З.П. Марохоева, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, профессор гэсэровед С.Ш. Чагдуоров, түүхын эрдэмэй доктор, профессор Д.-Н.С. Дугаров гэгшэд конференциин ажалда эдэбхитэйгээр хабаадалсаһан байха юм.

Эрдэмэй-практическа конференциин гол темэнүүд гэхэдэ, «Хүсэ хэрэглэнгүй байлгын Буддын шажанай номнол», «"Гэсэр" үльгэрэй 1000 жэл ба Буддын шажантай харилсаан» болоно. Конференцие Данзан-Хайбзан нээжэ, профессор С. Запаснигта түрүүлэн үгэ үгэбэ. Пан Запасник баруун зүгэй философи дээрэ тогтожо, тон һонирхолтой мэдээнүүдые хэбэ. Буддын шажан хадаа хүсэ хэрэглэхгүй гэһэн номнол дээрэ үндэһэлдэг ха юм. Буддын номнолоор хүн, арад бүхэн бэе бээдээ анхаралтай байха, хүндэлхэ, хүсэ хэрэглэжэ амиды юумэнэй шуһа гаргахагүй, бүхы арсалдаагаа эб найрамдалай хүсөөр шиидхэхэ, бэе бээе дарахагүй, заража доромжолхогүй гэнэ ха юм. Тиихэдэ Гэсэр богдо хаан арад зоной түлөө, тэдэнэй жаргалай, эб найрамдалай түлөө дайсадаар, элдэбын хара хүсэнүүдээр тэмсээ ха юм. Эдэ бүгэдэ нягта холбоотой.

Конференцидэ хабаадаһан педагогикын эрдэмэй кандидат Т.А. Харнохоева Эрхүүдэ хүсэ хэрэглэнгүй байлгын Бүхэдэлхэйн институт нээхэ гэһэн дурадхал оруулба. Юундэб гэхэдэ, Эрхүү хотодо эрдэмэй талаар нилээдгүй ехэ арга боломжонууд бии. Үшөө тиихэдэ энэ хотодо хари гүрэнэй зон ходо ерэжэ байдаг, нээмэл хото болоно. Тиихэдэ И.В. Подгорный (Украина) иимэрхүү конференци, семинарнуудые үнгэргэхэ заншалтай болоё, ходо уулзажа байя гэжэ урялба.

Уулзалгын түгэсхэлдэ С.Ш. Чагдуоров, Данзан-Хайбзан Самаев гэгшэд дүнгүүдые гаргахадаа, конференциимнай ехэ эдэбхитэйгээр, ашаг үрэтэйгөөр үнгэрбэ гэжэ мэдүүлбэд. Т.А. Харнохоева, С.Ш. Чагдуоров гэгшэд «Ахалар» жаса тухай

ехэ халуун үгэнүүдые хэлэжэ, ниитын энэ эмхиин хүгжэлтэдэ оруулһан Данзан-Хайбзанай үүргые тон үндэрөөр сэгнэжэ, тэрэниие дэмжэмээр байна гэжэ онсолон тэмдэглэбэд. Байн байн Росси гүрэнэй, Буядадай правительствын зүгһөө дэмжэгдэхэ, алишье талаар туһаламжа үзүүлэгдэхэ байха гэжэ сугларагшадые С.Ш. Чагдуров найдуулба.

Үнэхөөрөөшье, «Ахалар» жасамнай ерээдүйн томо эмхи гээшэ. Энэ эмхи Бүхэдэлхэйн гээд онсолхо хэрэгтэй.

Ахалар жасын һонинууд

ГЭСЭРЭЙ ҺҮМЭ АРАМНАЙЛАГДАБА

Наяшаг «Абай Гэсэр» үльгэрэй 1000 жэлэй ойн һайндэрнүүдэй нэгэндэ Ахалар лама Данзан-Хайбзан Самаев Хужар тосхон хүрэжэ, Санкт-Петербурһаа, Хэрэн тосхонһоо ерэнэн ламанартай хамта Гэсэрэй хүмэ арамнайла.

Хужарай хойто бооридо баригдаһан тус хүмэ тосхоной зондо, ерэнэн айлшадта элихэнээр харагдажа, тэдэнэй анхарал арга бэшэ татана. Тэрэниие өөрынгөө һайн дураар, хүлһэ түлбэриггүйгөөр тооной Хужар тосхоной уран гартан Вадим Самбаев бүтээһэн байна. Энээн тухай манай нютагай һониндо бэшэгдэһэншье байха.

Гэсэрэй хүмынгазар эндэ дэмышэлэгдээгүй байха. Тэндэһээ хаймадан харахада, Хужар тосхон элихэнээр харагдажа, зоной анхарал татана. Дээрэ газар һэн тула, тунгалаг арюун агаартай, тэнгэридэшье дүтэрхүү.

Данзан-Хайбзан нютагай зондо хандахадаа, тус хүмээ нюдэнэйнгээ сэсэгыдэл гамнажа, хаража байха гэжэ захиһан юм. Мүнгэнэй олдoo һаа, газаагуурнь хүрээ барибал һайн байгаа гэжэ дурадхаа. Гэсэрэй хүмые хаража, сахижа баймаар һайн харуулһан олдобо.

АГВАН ДОРЖИЕВТА ЗОРЮУЛАН

ХIII Далай ламын багша, эрдэмтэн, Буддын шажанай элитэ санаартан Агван Доржиевай ажабайдалда зорюулагдаһан

выставкэ аймагай түбэй библиотекэдэ нээгдэбэ. Тус выставкые «Ахалар» жасын правлениин гэшүүд З.Б. Мунконова Е.Д. Данцаранова хоёр эмхидхэнэн байна.

Агван Доржиев Росси Түбэд хоёрой хоорондо хани харилсаан байгуулагдаһай гэжэ ходо бододог һэн тула, энэ талаар ехэ ажал ябуулһан юм. Росси гүрэнэй император байһан II дугаар Николайтай хэлсэжэ, Петербургда дасан барюулһан түүхэтэй. Түбэдэй заншалта архитектура һайн мэдэхэ байһан тула энэ гэгээн түрэлтэ лама тус дасанай проектые бүтээлсэһэн байха.

Выставкэ түбэй номой сангай уншалгын зал соо табяатай, олоной анхарал татана. Библиотекеын байшанда нэгэ хэды байгаад, «Ахалар» жасын байшанда нүүжэ ерэхэ юм.

ХУРАЛНУУД ҮНГЭРЖЭ, ОБООНУУД ТАХИГДАА

Санкт-Петербурлын Гунзэчойнэй дасанай шэрээтэ, «Ахалар» жасын Президент, Дид-Хамба, АХАЛАР-лама, Буряад Республикын Арадай Хуралай депутат Данзан-Хайбзан Самаев Гэсэриадын 1000жэлэй ойн һайндэрнүүдэй үедэ ба һүүлдэньшые Аха нютагайнгаа нютаг нугануудта хүрэжэ, хуралнуудые үнгэргэжэ, обоонуудые тахиба.

Жэшээнэ, Хужар тосхондо хурал болоходонь, нютагай бүхы зон сугларһан байна. Гэсэрэй хүмэ арамнайлаха үедөө обоо тахиһан байха юм. Мүн Саяан тосхондо буухадаа, хурал үнгэргөө, Хаан уулын обоо тахья. Алишые газарта ябахандаа, мүргэл шүтөөнэй газарнуудта буужа, ехэ ном уншаһан байна.

Июниин 13-да Орлиг тосхондо ехэ хурал үнгэргэгдөө. Энэ үдэр Будда бурхан багшын түрэнэн, бурхан болоһон, мүн огторгойдо мүнхэрһэндэ зорюулагдаһан гурбан дабхар хурал боложо, тосхоной, мүн ондоошые нютагуудһаа ерэнэн мүргэлшэд олоороо хабаадаба.

Тус хурал Санкт-Петербурлһаа, Улаан-Үдэһөө, Хэрэнһээ ерэнэн ламанар бүтээлсээ.

Мүн энэ үдэр Сорог тосхондо ехэ хурал боложо үнгэрбэ.

Хуралай һүүлдэ Орлигой соёлой байшан соо гэлэн лама Данзан Хайбзантай, Украинын Чернигов хотын ба Эрхүүгэй

областиин Алайрай районһоо морёор ерэнэн «Ахаларай» гэшүүдтэй уулзалга болобо.

СЭДЬХЭЛЭЙНГЭЭ УРЯАГААР

Гэсэр хаанай үлгы болохо үзэсхэлэнтэ найхан Аха нютагайнгаа далита шубуунай ниидээгүй, туруута ангай гэшхээгүй, харуул сагаан харьдагаа, ногоон зээрэг горходоо, эмтэй домтой аршаан булагуудаа аршалха, хамгаалха хэрэгһээ нангин юумэ юун байхаб даа. Арюун гоё агаараарнь амилжа, тунгалаг сэбэр уһаарнь ундалжа ябахандаа, иимэ дэмбэрэлтэй баян дайда бүмбэрсэг дэлхэйдэ үсөөн үлэбэ гэжэ мэдэржэ, аглаг номин нютагнай үри хүүгэдтэмнай, аша гушанартамнай хэтын хэтэдэ туһатай, ашагтай байг гэжэ зальбархаһаа гадна, хүн бүхэн энэ нангин хэрэгтэ өөрынгөө хубитые оруулха уялгатай.

Бүмбэрсэг дэлхэйн олон янзын шажантан, политическэ үзэл бодол баримталагшад, ондо ондоо яһатан хамтаржа, экономическа уналгы, политическа ба яһатанай тэмсэлые эрид шууд сарая гэжэ Бүхэдэлхэйн ниитын экологическа «Ахалар» жаса урьялдаг. Тэрэнэй урья доро олон гүрэнүүдэй, тэрэ тоодо Америкын Холбоото Штадуудай, Россиин Федерациин, Украинын, Монголой эрхэтэд зогсожо, өөһэдынгөө жасануудые мүнөө үедэ эмхидхэжэ, ажалаа бүтээжэ захалбад.

Манай Аха нютагай «Ахалар» жасада мүнөө байхада 130-аад хүн хамтарба гэжэ хэлэхэ байһандаа баяртайб. Эдэ хамтарһан зомнай тус жасын туг доро жагсахадаа, зэл сурталыень сэдхэлэйнгээ урьялаар ойлгожо, үнэн зүрхэнэй туһа оруулха гэнэн эрмэлзэлтэй гэжэ тоолоё. Илангаяа «Найрамдал», «Туяа» (түрүүлэгшэнэр И.С. Георгинова, Б.В. Балданов), колхозуудай гэшүүд, аймагай түбэй сангай (директор М.В. Дёмина), аймагтахи банкын (Д.Д. Пежемская) ажалшад бүгэдэ тооной «Ахаларай» гэшүүд болобо гэжэ үргэн олон уншагшадтаа ойлгуулха байнаб. Тиихэдэ урагшаа ханаатай, мүнөө сагай эрхэ байдалые зүб мүрөөр ойлгоһон залуу хүтэлбэрилэгшэд И.С. Георгинова, Б.В. Балданов, М.В. Дёмина, Д.Д. Пежемская гэгшэдые тэмдэглэхэ хэрэгтэй. «Найрамдал» колхоз түбэй

библиотеке хоёр тус жасын хамтын гэшүүд боложо, хүл дээрээ хаял бодожо байһан жасадаа материална туһаламжа үзүүлхэ байһанаа гэршэлбэд. «Туяа» колхоз, ой модоной ажахын хүтэлбэрилэгшэд энэ уряае дэмжэжэ, хаяар өөрынгөө харюунуудые үгэхэ байха.

«Ахалар» жасада хамтархадаа, гансашье түлбэри мүнгэ түлэжэ, материална туһаламжа али болохоор үзүүлжэ байха бэшэ ааб даа. Ниитын хэрэгтэ хабаадажа, мүнөөдэрэй гол зорилгонуудые бэелүүлхэ; дэмжэхэ хэрэгтэ хабаадаха тон шухала. Бидэнэр мүнөө эдэбхитэдээ суглуулжа, Аха нютагай жасын правлени байгуулаабди. Тус правлени дээрээ 1995 ондо бэелүүлхэ түсэб табижа, хаража үзөөд баталан абаабди.

Мүнөөдэрэй гол зорилго гэхэдэ, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай дүүрэнээр 50 жэлэй оие нэрэтэй түрэтэйгөөр тэмдэглэхэ, «Гэсэр» үльгэрэй 1000 жэлэй ойтой дашарамдуулан, элдэб янзын хэмжээ ябуулгануудта хабаадаха эгээл шухала зорилгонуудай нэгэн болоно. Түсэб доторнай эдэ бүгэдэ эли тодоор бэшээтэй. Тэдэнээ бэелүүлхэ хэрэгтэ «Ахаларай» правлениин гэшүүд, эдэбхитэд, нютаг нютагай түлөөлэгшэд эртэнһээ түсэб табижа, тэрэнээ бэелүүлхээр хүдэлжэ эхилхэ ёһотой.

Жэшээлхэдэ, бидэнэр мүнөө үнгэргэгдэхөө байгаа Агууехэ Илалтын алтан ойдо зорюулагдаһан уран хайханай харалгада эдэбхитэйгээр хабаадажа, ветерануудай бүлгэмые шэфтээ абаха гэжэ хэлсээбди. Ветерануудай уран хайханай бүлгэмые манай правлениин гэшүүд В.А. Галсанова, З.Б. Мунконова гэгшэд хүтэлбэрилнэ. Тэрэнһээ гадуур правлениин гэшүүн О.Л.-Ж. Попова нэгэ хэдэн дайнай ара талада ажаллажа ябаһан үбгэшүүлые суглуулжа сайлуулха түсэбтэй. Гансашье сайлуулха бэшэ, харин концерт наада эмхидхэжэ, сугларагшадые баярлуулха хүсэлэн энэ нүхэртэмнай бии. Соёлой таһаг (В.А. Галсанова), манай эгээл эдэбхитэй гэшүүд һэн тула ветерануудтаа, дуу хүгжэмөө, шүлэг хатарнуудаа зорюулхал байха.

Ази түбиин арадуудай Агууехэ «Гэсэр» эпосэй ойдо бидэнэр хабаадахадаа, байгша оной июнь һарада эрдэмэй-практическа

конференци Хужар тосхондо үнгэргэхэ түсэбтэйбди. Тус конференцие манай жасын президент Данзан-Хайбзан Самаев үнгэргэхэ. Мүн бэшэшье түсэбүүдые табинхайбди.

Эдэ бүгэдэдэ хабаадахадаа аймагай ветерануудай соведтэй (Н.Х. Мандагаев), Гэсэриадын эмхидхэлэй хороонтой (В.Р. Монголов) хамтаржа, гэдэнэй хүтэлбэри доро нэгэн хамтын түсэбтэйгөөр эдэ зорилгонуудаа бэлүүлбэл найн байгаа гэжэ ханагдаха юм байна.

Мүн нютагай гэшүүд, эдэбхитэд С.Б. Балданова («Туяа»), Н.Д. Самаева (Сорог тосхон), В.Б. Никифоров, А.Д. Гергенова (Хүүргэ), Е.Н. Галсанова (Орлигой дунда хургуули), Г.Н. Бамбалаева (Хара-Хужар), Д.Ц.-Д. Литвинцева (Саяан тосхон), Д.И. Литвинцев (Хужар) тус тустаа түсэб табижа, ажалаа хэжэ эхилхэ. Эдэ нүхэднай ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдэй, эдэбхитэдэй түлөөлэгшэд хэн тула, бүгэдэ хэмжээ ябуулгануудта, эдэбхитэйгээр хабаадаха байха. Сохом гол дундань ябалсахаар түсэблэнэ.

**НИИТЭ ОЛОНОЙ
ХҮГЖЭЛТЭ
НИИГЭМЭЙ
ЬАЛБАРИЬАА
ЭХИТЭЙ ЮМ**

ЕСЛИ В ЯСЛЯХ ПОРЯДОК...

Благодатный материал для этой статьи мне дал еще зимою этого года главный врач Окинской аймачной больницы В.Д. Олзошкин, когда я обратилась к нему с просьбой рассказать о лучших людях медицины. В числе других он назвал имя Валентины Самбуевны Манхановой — заведующей детскими яслями с. Орлик.

Мне хотелось рассказать о ней и о её работе в отдельной статье. С этой целью я на днях навестила детясли. Застала всех работников за их обычной работой.

Валентина Самбуевна взвешивала ребятишек (в конце каждого месяца они взвешивают своих маленьких подопечных), ей помогали заведующая хозяйством Татьяна Дамбаевна Будаева и няня Галина Дёмина.

Валентина Самбуевна подробно ознакомила меня со своим хозяйством. В том, как она рассказывает, как незаметно для постороннего глаза даёт указания своим работникам, чувствовалась большая практика, организаторская способность, хозяйственная хватка, знание своего дела.

Да, для того чтобы заведовать детяслями, нужно, во-первых, быть хорошим педагогом, воспитателем, это она накопила за пять лет работы здесь, во-вторых, иметь специальность медика (это очень важно и нужно, стаж медика у неё 16 лет), в-третьих, иметь организаторскую и хозяйственную жилку, умение управлять и ладить с людьми. Все эти качества в равной мере присущи ей.

Детские ясли с. Орлик имеют 30 мест. Подопечные — дети от трёх месяцев до трёх лет. В этом году коллектив яслей намерен принимать до 40 детей, поскольку заявок от родителей поступает очень много, из-за отсутствия более просторного помещения не могут удовлетворить заявки всех родителей, желающих отдать своих детишек в ясли. А до строительства нового помещения еще далеко, заложен только фундамент, строительство намечается в следующей пятилетке.

Внутри помещения чисто, уютно. Когда я пришла, был конец тихого часа. Некоторые дети спали еще крепким послеобеденным сном, а некоторые уже проснулись и проходили взвешивание. Я заинтересовалась весом ребятишек. В конце каждого месяца каждый ребенок взвешивается. За это время дети прибавляют в весе 300-500 граммов. Для примера возьмем Налханова Баира — самого маленького, болезненного ребенка. Баир в ноябре, когда поступил в детясли, весил 9 400 граммов, в декабре 9 900 граммов, а в конце марта весит уже 11 килограммов. За это время Баирка прибавил в весе 800 граммов. И так со всеми ребятишками.

Это говорит о том, что здесь создается наиболее благоприятная обстановка для роста и укрепления здоровья детишек, что здесь хороший уход и заботливые няни, такие как М. Степанова, Г. Дёмина, уборщица Л. Ситникова, завхоз Т.Д. Будаева, прачка Г. Гордеева, повар С.-Х. Будаева. Маленький, но дружный коллектив.

Здесь дети приучаются дисциплине, знакомятся на деле с азами личной гигиены, занимаются утренней гимнастикой, приобщаются к коллективу.

У каждого ребенка свои индивидуальные горшки, полотенце. После мытья рук каждый неизменно подходит к своим принадлежностям безошибочно. После каждого стула горшки обрабатываются в 10%-ном растворе хлорной извести, затем полоскаются в чистой воде и высушиваются. Ежедневно отмечается табель стула, если на табеле появляется буква «ж» (жидко), то ребенок направляется на анализ, чтобы не допускать кишечные заболевания. Все дети, которые находятся здесь, прошли трехкратный анализ. Этим самым ограждаются от желудочно-кишечных заболеваний.

Валентина Самбуевна ежедневно составляет меню, притом каждый раз оно меняется, например, сегодня подали утром чай с молоком, вафли, кашу манную, в обед суп мясной с домашней лапшой, рисовую кашу, кисель.

Родители очень довольны, что их дети ухожены, накормлены, что у них хорошие, любящие няни. Поэтому спокойно продолжают свой трудовой день.

А это спокойствие создают работники детских яслей — В.С. Манханова и её коллеги, которых по праву можно назвать воспитателями детских душ, нашего прекрасного завтра.

Малиан. 1973. 29 марта

ТРАДИЦИОННАЯ ЗОЛОТАЯ ОСЕНЬ

Прекрасна и благодатна осень, красивая в своем разноцветном наряде с яркой окраской деревьев, богатством плодов, хорошим и богатым урожаем, с промелькнувшим редким лучом солнца, и первыми морозами, и отдаленными угрозами седой зимы.

Сентябрь — первый осенний месяц. Примерно с 5 сентября наступает теплая солнечная погода, которую называют в народе «бабьим летом». Оно продолжается от нескольких дней до двух и более недель. Но постепенно наступают холода. Вслед за первыми заморозками усиливается листопад, исчезают насекомые, улетают к югу стаи птиц.

Наши поэты и писатели много прекрасных и вдохновенных строк посвятили осени. Но, пожалуй, лучше и ярче всех об осени писал великий русский поэт Александр Сергеевич Пушкин;

«Унылая пора! очей очарованье! Приятна мне твоя прощальная краса — люблю я пышное природы увяданье, в багрец и в золото одетые леса...».

Нет сомнения в том, что великий Пушкин любил осень, он писал «и с каждой осенью я расцветаю вновь: здоровью моему полезен русский холод».

Какая прекрасная, волнующая пора — осень, время прощания, время увядания.

Именно в эту пору школы нашей страны проводят свое традиционное мероприятие, посвященное золотой осени. Как всегда, преподаватели и учащиеся Орликской средней школы с 6 по 16 сентября провели декаду, посвященную золотой осени. Оргкомитетом школы был заранее составлен план мероприятий.

В план были включены беседы по классам об осени, которые проводил каждый классный руководитель, оформление и выпуск классных стенных газет, конкурс лучших чтецов, на котором должны были звучать стихи об осени, наконец,

массовый выход школьников в лес, в природу, чтобы сочетать прекрасное с полезным, то есть, с одной стороны, своими глазами увидеть прекрасное в осеннем лесу, с другой стороны, собрать лекарственные растения.

Очень интересным мероприятием получился конкурс чтецов, которым руководили учителя средней школы Е.Д. Цыремпилун и Е.М. Имышелова. Конкурс собрал и активизировал всех любителей поэзии из числа учащихся 4-7-х классов. Лучшими чтецами оказались Ира Пронтеева из 5-го «б» класса, Лора Манханова из 7-го «а» класса, Эля Базарова из 6-го «а» класса и другие.

А старшеклассники написали сочинение по теме «Люблю ли я осень?». Этот своеобразный конкурс любителей слова еще продолжается. Думается, что результаты будут хороши.

Автор этой статьи вместе с учительницей Е.Д. Хамагановой прошла по некоторым классам, чтобы своими глазами увидеть стенные газеты. Вот и мы в классной комнате 3-го «а» класса (классный руководитель Ч.Ц. Нимаева). Смотрим стенную газету. В стенной газете стихи об осени, народные приметы и пословицы, осенний пейзаж и рассказ об осени. Газета оформлена с вкусом, и так с каждой газетой.

Наконец, в завершение всего школьники вышли на природу. Это было в воскресенье 16 сентября.

Итак, наши дети с помощью старших товарищей — учителей, пионервожатых учатся лучше понимать, любить и беречь природу.

Малшан. 1973. № 111 (25 сент.). С. 2.

КРАЕВЕДЧЕСКИЙ ВЕЧЕР

Следопыты-краеведы 8-го «б» класса организовали краеведческий вечер «Знай и изучай свой родной край». На вечер пришли приглашенные любители-краеведы, преподаватели, родители учащихся.

8-й «б» класс. Классная комната украшена стендами, выставками, плакатами, посвященными нашему родному краю, они оформлены со вкусом и любовью. Привлекает внимание развернутая выставка «Фантазия и природа». На выставке представлены флора и фауна нашей Оки в миниатюре, также

художественное творчество учащихся. Особенно понравились приглашенным товарищам такие работы, как «Мишка-музыкант», «На Марсе», выполненные Лорой Дамбаевой, «Сумка арата» Люды Зверевой, также работы Баира Шарастепанова, Риты Галсановой и других. Тут же на специальном стенде размещены фотографии нашего фотокорреспондента Д.Г. Дугарова, объединенные под общим заглавием «Моя Родина».

Открывая вечер, ведущая Эржена Пронтеева предоставляет слово Е.Д. Хамагановой, которая рассказала собравшимся о первом русском путешественнике П.В. Кропоткине, побывавшем в нашем крае. Затем члены штаба «Следопыт-краевед» рассказали собравшимся о своем родном крае, о замечательных людях, живущих и работающих здесь. Были прочитаны стихи Д. Улзытуева, Х. Намсараева, Д. Мадасона, Б. Дугарова. Стихи в прекрасном исполнении Р. Галсановой, Ч. Наханцакова, Л. Истомина, Д. Бобоевой дали возможность почувствовать слушателям красоту и богатство горной Оки.

С теплым пожеланием дальнейшей работы выступили краевед-любитель В.С. Данцаранов, первая учительница нынешних восьмиклассников А.А. Ханхарханова. Были вручены памятные сувениры Д.Г. Дугарову, В.С. Данцаранову, А.А. Ханхархановой.

Так закончилась первая часть этого интересно задуманного вечера. Всем собравшимся были вручены памятные эмблемы «Наш друг — природа».

Началась вторая часть вечера с декламированием стихов, викториной, с песнями и танцами.

Надо сказать, что учащиеся 8-го «б» класса (класс Е.Д. Хамагановой) занимаются очень интересными и полезными делами. Хочется пожелать, чтобы они не останавливались на полпути, продолжали начатое благородное и нужное всем дело.

Приближается знаменательная дата — 30-летие Победы над фашистской Германией.

Так что членам штаба «Следопыт-краевед» предстоит огромная работа по выявлению еще неизвестных ратных подвигов земляков-окинцев.

Малшан. 1974. № 142(28 Нояб.). С. 2

С ЛЮБОВЬЮ К РОДНОМУ КРАЮ

Краеведы Орликской средней школы провели недавно вечер «Знай и изучай свой родной край».

Классная комната, где проходил вечер, была украшена стендами, витринами, плакатами, рассказывающими о нашей родной Оке. Привлекла внимание участников вечера развернутая выставка «Фантазия и природа». На выставке были представлены фауна и флора нашего края в миниатюре, а также художественное творчество школьников. Особенно понравились собравшимся такие работы, как «Мишка-музыкант», «На Марсе», «Сумарата», выполненные школьниками Ларисой Дамбаевой и Людой Зверевой, также поделки Риты Галсановой, Баира Шарастепанова и многих других ребят. Рядом с выставкой детских работ был вывешен стенд «Моя Родина» с фотографиями фотолюбителя Д.Г. Дугарова. Участник Великой Отечественной войны, кавалер ордена Отечественной войны II степени Д.Г. Дугаров поддерживает тесную связь со школой. Он выступает перед учащимися с беседами, делится своими воспоминаниями о фронтовых буднях, принимает активное участие в мероприятиях, проводимых юными краеведами. Среди почетных гостей школьников был в этот вечер и Д.Г. Дугаров.

На вечере учащиеся узнали много интересного о первом русском путешественнике П.В. Кропоткине, побывавшем в Оке. Члены штаба «Следопыт-краевед» рассказали собравшимся о своем родном крае, о замечательных людях, живущих и работающих в горном Окинском аймаке.

*О. Балданова,
сотрудник районной газеты «Малшан»
Правда Бурятии. 1974. № 295 (18 дек.)*

КТО ПОЛУЧИТ ПРИЗ?

По инициативе районного комитета ВЛКСМ и молодых преподавателей Орликской средней школы супругов Александра и Любови Ушаковых в аймачном центре организована серия КВН под девизом-вопросом: «Умеем ли мы отдыхать?».

Первая встреча Клуба веселых и находчивых состоялась в

доме культуры «Саяны». «Скрестили шпаги» команды районной больницы и преподавателей средней школы. Шутки, сатирические стихи, сценки, остроты вызывали взрыв смеха в зрительном зале. Особенно отличились капитаны команд В. Еманов и О. Калмыков, которые с честью выходили из самых трудных ситуаций и завоевали симпатию болельщиков. Преимущество в семь очков определило победу учителей.

Вскоре состоялась и вторая встреча участников КВН. На этот раз соперниками оказались команды работников детского сада «Гусарянка» и узла связи «Молния». Под аплодисменты и подбадривающие реплики своих болельщиков каждая из сторон демонстрировала смекалку, эрудицию, находчивость, фантазию. Жюри присудило звание победителя «Гусарянке».

В декабре пройдут веселые состязания между командами колхоза и райпо, лесхоза и исполкома. А 31 декабря, в канун Нового года, встретятся команды-победительницы. Лидеру будет вручен Большой новогодний приз.

Молодежь Бурятии. 1975. № 154, 23 дек.

МЕСЯЧНИК ИСТОРИИ

Два важных события года определили содержание месячника истории, который прошел в Орликской средней школе: 150-летие со дня восстания декабристов и Международный год женщин.

Знаменательной дате 150-летия со дня восстания декабристов были посвящены беседы «Декабристы в Бурятии».

Но, пожалуй, самым интересным, самым запоминающимся событием месячника оказался устный журнал «Не пропадет ваш скорбный труд и дум высокое стремление», который «редактировали» ребята седьмых и восьмых классов.

Правда Бурятии, 1975

Заготовка кормов — ударный фронт

ВКЛАД УЧАЩИХСЯ

В аймаке полным ходом идет уборка зеленки. Колхозники, рабочие и служащие подшефных коллективов, учащиеся школ

стараятся закончить уборку зеленки в кратчайшие сроки и с хорошим качеством.

Харахан. Самая обширная площадь, засеянная под зелёнку. Занимает площадь в 486 гектаров. Здесь работали колхозные механизаторы в две смены. Им помогли ученики 9-го «в» класса Орликской средней школы под руководством учителя В.Д. Осохеева. Они за недельный срок справились с плановым заданием и вернулись в Орлик.

Монголжон. Здесь трудились наравне с колхозниками ученики 10-го «а» и «б» классов Орликской средней школы под руководством молодых учителей И.Р. Данчиновой и И.Д. Гомбожапова. Они полностью закончили уборку зелёнки в местностях Буян-Тала, Монголжоной һул, Үхэриг.

Внесли свою лепту для создания прочной кормовой базы для общественного животноводства, убрав ценный корм в 330 гектарах пашен. Правления колхозов им. В.И. Ленина и «Коммунизм» довольны работой учеников и желают им отличных успехов в учебе.

Малиан. 1975. № 116, 26 сент.

МЕСЯЧНИК ИСТОРИИ

Два важнейших события этого года определили содержание месячника истории, который проводился в Орликской средней школе: Международный год женщины и 150-летие начала восстания декабристов.

В связи с этими крупными датами проводились интересные по содержанию, разнообразные по форме массовые мероприятия во всех классах средней школы и общешкольные.

Месячник истории открылся тематической линейкой под названием «Женщины и мир» в 6-м «б» классе (классный руководитель О.У. Пронтеева). Во всех классах проводились политинформации по теме «Солидарность девушек мира» (о всемирной встрече девушек в г. Москве осенью этого года). Классные руководители всех классов выступили во время классных часов с беседой «Дочери Отчизны».

К 150-летию восстания декабристов был приурочен семинар вожатых в школе. После семинара отрядные вожатые выступили в своих подшефных классах с беседой «Декабристы в Бурятии».

Пожалуй, самым интересным, запоминающимся общешкольным мероприятием был устный журнал «Не пропадет ваш скорбный труд и дум высокое стремление» среди учащихся 7-8-х классов со следующими страницами:

1. Начало восстания декабристов.
2. Биография пяти казненных руководителей восстания.
3. Значение восстания 1825 года.

Активно и со знанием этого вопроса на устном журнале выступили учащиеся 8-го «а» класса Костя Мандагаев, Геля Базарова, Валя Бадмаева и другие.

А ученики 9-го и 10-го классов приняли активное участие в научно-теоретической конференции, посвященной Международному году женщины. На конференции выступили с докладами С. Шагдуров (10 «а» кл.), Б. Шарастепанов (9 «б» кл.).

Также был объявлен конкурс на лучшее оформление и содержание стенных газет, посвященных декабристам. При подведении итогов конкурса лучшими оформителями оказались 8-й «а» класс (кл. руководитель В.С. Гергеева) и 9-й «в» класс (кл. руководитель А.Ш. Аюшеева), которые уверенно заняли два первых места, два вторых места заняли 10-й «б» класс (кл. руководитель С.Ж. Мандагаева), 9-й «б» класс (кл. руководитель О.В. Калмыков).

При подведении итогов месячника активные участники были премированы.

Малшан. 1975. № 146, 5 дек.

ХҮҮГЭДЭЙ УРАН ҮАЙХАНАЙ ХАРАЛГА

Орлигой дунда нургуулида партиин XXV съезддэ зорюулхан уран хайханай харалга боложо үнгэрбэ. Энэ уран хайханай харалга «Ашата партия магтанабди» гэхэн уряа доро үнгэргэгдэхэн байна.

Эдир бэлигтэнэй энэ харалгада тус хургуулийн бүхы классуудай хурагшад хабаадалсаһан байха юм. Харалгын түрүүшын шата хургуули дотор үнгэрөөд, эгээл эрхимэй эрхимүүд түгэсхэлэй концертдэ ороһон байна.

Мартын 15-да Орлигой соёлой байшанда хургуулийн хурагшад түрэлхид ехэ олоороо сугларшанхай. Эндэ эдир бэлигтэнэй түгэсхэлэй концерт болохоёо байба.

Хүшэгийн нээгдэхэдэ нэн түрүүн хургуулийн эгээл багашуулай хоор дуугаа эхилбэ. Тэдэнэр «Голёо» («Кузничик») ба «Шархатаһан шубуун» («Раненая птица») гэхэн дуунуудые бүхы хүсэ шадалаа гарган, шадамараар гүйсэдхэбэд. Солистка Оксана Марзаева хоолойн шадал гарган, гоёор хангюурдана. Түс хоорые француз хэлэнэй багша А.Б. Ушаков хүтэлбэрилнэ.

Юрэдөөл түгэсхэлэй концерт дээрэ дуунуудые шадамар бэрхээр гүйсэдхэдэг эдиршүүл олон юм байна гэжэ элирбэ. Тэдэнэй тоодо Раджана Марзаева (1-дэхи класс), «Энеэдэн тухай дуун» Булад Мунконов (9-дэхи «а») «Түмэр тэргэ» ба бусад хүүгэд онсо һайхан хоолойтой хүгжэмэй дуулбариде һайн байһанаа харуулнад. Эдэнэр харагшадай зүгһөө һайн сэгнэлтэдэ хүртэбэд.

Уран гоёор уншагшад ехэ олон байба. Эдэнэр түрэл партиая, Эхэ ороноо, партиин XXV съездые магтаһан шүлэгүүдые уншабад. Уран гоёор уншагшад Люда Аюшеева, Люда Зверева (9-дэхи «б» класс), Ира Пронтеева (7-дохи «б» класс), Люба Хамаганова (5-дахи «а» класс) шүлэгүүдээ тоб байса уншажа, автарай һанал бодолые, шүлэгэй удхые шагнагшадта ойлгуулжа шадаа гэхэдэ сээргүй гэжэ һанагдаха юм байна.

Түгэсхэлэй концертдэ нэгэ хэдэн хатарнууд ороһон байха юм. Эгээл түрүүн 2-дохи «б» классай хурагша Алла Желаевагай гүйсэдхэхэн «Ажал» гэжэ буряад хатар тэмдэглэлтэй. Энэ бишыхан басагахан уран нугархай бэетэй, тиигээд хүгжэм онсо ойлгожо хатарна. Мүн үмдөөд байһан костюмынь тон тааруу, мүнөө үеын моодо харуулалсан оёгдоод, буряад арадай хубсаһанай түхэл маягаар шэмэглэгдэхэн. Хүнэй нюдэ хужарлуулмаар. 8-дахи «б» классай бүлэг басагад яхад арадай хатар, 9-дэхи «б» классай хурагшад негр хатар (солист О. Арзухаев) хатаржа, мүн лэ һайшаалда хүртэбэд.

Энэ концерт дээрэ гансашье дуунууд, шүлэгүүд, хатарнууд

харуулагдаа бэшэ ааб даа. Мүн олон физкультурна номернууд, акробатическа этюдүүд харуулагдаа. 4-дэхи «б» классай хурагшад «Маша-Замараша» гэхэн сценкэ харуулжа, баһал бэрхэ артистнууд байһанаа мэдүүлбэд.

Тиигэбэшье түгэсхэлэй концертдэ олон «түүхэй», хайн мүлигдөөгүй номернуудай ороһые халагламаар байна. Эдэ бүгэдэ эрилтэ багатай, шэнжэ шанарыень балай хаража үзэнгүй абаһанай шалтагаанһаа болоно ха юм даа. Хэрбээ үшөөшье хайн эмхидхэлтэй ехэшэг бэлэдхэлтэй байгаа һаа, эдир артистнууд уран бэлигээ дүүрэнээр харуулжа шадаха байгаал даа. Уран хайханай зарим жанрнууд огто ороогүй байна.

Дахинаа харалгада бэлэдхэл хэхэдээ, эдэ бии байгаа дутуу дундануудаа хараадаа абажа, эдир артистнууд уран бэлигээ нүхэдтөө, түрэлхидтөө үшөөшье гоёор, дүүрэнээр харуулха бээ гэжэ найдагдана.

Малиан. 1976, февральин 27. Н. 2

ХҮГЖЭМЭЙ КОНЦЕРТ

Орлигой хүүгэдэй хүгжэмэй хургуулиин үхибүүд концерт харуулба. Хүгжэмэй хургуулиин хурагшад пианино дээрэ совет болон хари оронуудай мэдээжэ композиторнуудай хүгжэм ирагуу гоёор гүйсэдхэнэ байна. 5-дахи классай хурагша Люба Арданова, 6-дахи классай хурагша Вера Ошорова гэгшэд композитор Черни гэгшын этюдүүдые хайнаар гүйсэдхөө.

Мүн хурагшад Уля Тыдыпова (4-дэхи класс), Вероника Галсанова ба Люба Хамаганова (2-дохи класс), Жаргалма Хайдакова (3-дахи класс) Гедике, Беркович, Бетховен гэгшэдэй хүгжэм шадмар бэрхээр гүйсэдхэбэ.

— Дээрэ дурсагдаһан хурагшад хуралсалдаа тон харюусалгатайгаар, үсэд нэтэрүүгээр хандадаг, эрхим хайн хурагшадни, — гэжэ хүгжэмэй хургуулиин багша Любовь Афанасьевна Лазарева хөөрэнэ.

Орлигой хүгжэмэй хургуулиин хурагшад хаяар үнгэргэгдэхэ түгэсхэлэй концерт табихаар бэлдэжэ байнхай.

Буряад үнэн. 1976. № 85

ХҮҮГЭДЭЙ УРАН ҺАЙХАНАЙ ХАРАЛГА

Орлигой дунда һургуулида «Ашата партияа магтанабди» гәһэн уряа доро һурагшадай уран һайханай харалга боложо үнгәрбэ. Тус һургуулиин бүхы һурагшадай хабаадалсаһан энэ харалгада аһамад классуудай һурагшад үндэр сэгнэлтэдэ хүртөө. Харалгын түгэсхэлэй концерт аймагай соёлой ордон соо боложо, үргэн ниитэ ажалшадай һайшаалда хүртэһэн байна.

Дуу, хатар гоё һайханаар гүйсэдхэһэн, шүлэг бэрхээр уншаһан эдиршүүл олон байгаа. Дуушад сооһоо Раджана Марзаева, Таня, Булад Мунконовтон магтуулаа.

«Буряад үнэн». 1976, апрелин 21

ПРАЗДНИК ЮНЫХ ЛЕНИНЦЕВ

Нынешний май не балует нас теплом, яркими солнечными днями. А, наоборот, холодно, дуют пронизывающие ветра. Идут дни, напоминающие дни поздней осени. 21 мая не отличался от других. Но тем не менее стадион Орликской средней школы словно помолодел от красных галстуков, знамен. Горны и барабаны призывали всех на праздник Пионерии.

10 часов утра. На стадионе многолюдно, ярко, торжественно. Звучит музыка. Все готовы к празднику пионеров. Дружина в сборе.

Пионерская дружина им. О. Кошевого насчитывает в своих рядах 300 пионеров. Пионеры принимают активное участие в восьми маршрутах марша «Всегда готов!». Они участвуют во всех полезных делах по охране природы, в посадке деревьев, в благоустройстве села. Помогать животноводам — одно из ударных дел пионеров дружины. С октября 1975 года во всех пионерских отрядах прошел ряд интересных мероприятий под девизом: «Берем с коммунистов пример!». И в каждом пионерском отряде пионеры равнялись на своих старших товарищей — коммунистов и в учебе, и в труде, и в общественной жизни. Девиз марша: «Берем с коммунистов пример!» — стал боевым сигналом, призывом к действию.

Вскоре вносится дружинное Красное знамя. Идет сдача рапортов. Каждому отряду есть о чем отчитываться. Поднять государственный флаг Союза ССР доверяется лучшим пионерам дружины Уле Тыдыповой и Дондоку Бадмаеву. Открыт торжественный сбор. Директор школы поздравляет всех пионеров с праздником. В ряды юных пионеров принимаются ученики 3-го «б» класса. В торжественной обстановке им повязывают красные галстуки. Вновь принятые пионеры дают торжественное обещание.

Отряд им. К. Назаровой объявляется правофланговым. Дело чести этого отряда стать примером, образцом для всей дружины, делиться своим опытом, чтобы его опыт стал достоянием всех пионеров. Присвоены имя А.П. Гайдара отряду 5-го «а» класса и им. А. Матросова 4-го «б» класса. Отряд им. К. Назаровой награждается Почетной лентой Центрального Совета Всесоюзной пионерской организации. Лучшие пионеры награждаются знаками Центрального Совета и в том числе классный руководитель правофлангового отряда им. К. Назаровой О.У. Пронтеева. Лучший пионер дружины Игорь Патархеев недавно вернулся из пионерлагеря «Орленок». Он с радостью делится своими впечатлениями об этом лагере и заверил товарищей, что он и дальше будет примером во всех хороших делах.

После торжественного сбора состоялся смотр песни и строя. Здесь пионеры доказали свое умение ходить в строю, соблюдать дистанцию, равнение в рядах, четкость и слаженность в выполнении команды, сочетать речёвку и песни с строевым шагом, умение держать равнение на знамя и т. д.

Юные спортсмены показали товарищам физкультурные упражнения, где выделялись слова «XXV съезд». Лучшие спортсмены дружины состязались в эстафете. Здесь победили только что принятые пионеры из 3-го «б» класса, которые борются за присвоение имени Ш.У. Аюшеева, знатного партизана нашего края.

Вечером у костра звучали песни и стихи о пионерии, подводились итоги пионерского праздника.

Армия красногалстучников Орликской средней школы отпраздновала в торжественной обстановке свой праздник, который является праздником не только теперешней пионерии, но и праздником всех поколений пионеров.

Малишан. 1976. № 63, 26 мая

В ДОБРЫЙ ПУТЬ!

Во всех уголках нашей необъятной Родины прозвучал последний звонок.

25 мая на стадионе средней школы состоялся традиционный последний школьный звонок. В этом учебном году 70 выпускников Орликской средней школы получают аттестат зрелости и для них открываются широкие перспективы для учебы, работы, большие возможности для развития творчества. Их знания, их молодые умелые руки, светлая голова нужны полям и заводам, лабораториям и конструкторским бюро.

Разумеется, каждому поколению десятиклассников, когда кончается школьное время, бывает и радостно, и грустно. Радостно от того, что перед ним открываются широкие просторы для деятельности, а грустно потому, что приходится расставаться с любимой школой, учителями, друзьями-товарищами, с которыми рука об руку шагали за эти школьные годы.

Каждому выпускнику хочется забыть о предстоящих серьезных экзаменах, и просто помечтать. Но, увы, впереди работа, работа... Впереди первые шаги в самостоятельную жизнь.

Сословами приветствия традиционный школьный праздник последнего звонка открыла директор школы М.П. Галсанова.

В этот торжественный, волнующий день вся школа, весь педколлектив, партийная и комсомольские организации выражают горячие слова благодарности тем учащимся, которые за все эти годы были примерами и в учебе, и в общественной жизни: Ире Сагалуевой, Зое Галсановой, Люде Дондовой, Оксане Дагаевой, Оле Ивановой, Ире Цыбденовой, Оле Шорноевой, Георгию Цыбдену и другим.

Слова приветствия предоставляются самым маленьким,

самым юным участникам праздника — первоклассникам. Они со всем пылом юных сердец пожелали старшим товарищам — выпускникам, учителям, здоровья, успехов в работе и счастья в жизни.

Много теплых слов и наказов в адрес десятиклассников сказали М.И. Истомина — первая учительница, А.С. Иванова — родительница, И.Р. Данчинова — классная руководительница 10-го «б» класса, Андрей Марзаев — от пионерской организации, Люда Зверева — от ученической комсомольской организации, Зоя Балданова — ученица 9-го «б» класса.

От имени выпускников обратились с сердечными словами признательности к учителям, к родителям Борис Ошоров и Георгий Цыбденов.

Работник РК ВЛКСМ Людмила Монголова вручила почетный знак ЦК ВЛКСМ «За отличную учёбу» ученице Ире Сагалуевой — отличнице учебы.

На празднике последнего звонка с напутственным словом обратился к выпускникам секретарь районного комитета партии тов. Ю.А. Желаев. Он сказал: «От имени бюро РК КПСС и исполкома аймсовета, от старшего поколения поздравляю вас, дорогие выпускники, с окончанием учебного года. Желаю вам, будущие строители коммунизма, быть достойными славы отцов и матерей, братьев и сестер, продолжать их дело, стать активными строителями коммунистического общества...».

Прозвенел последний звонок. Кончилось то время, когда нынешние выпускники были школьниками, когда сидели за партами и выкидывали разные «фокусы», учились, острили, стараясь казаться взрослыми, всезнающими.

В добрый путь, дорогие десятиклассники!

Малишан, 1976

ЪАЙХАН БОДОЛОЙ ҮРЭ

(Зураглал)

Тарган шаргал намарай нэгэ үдэрнүүдтэ Саяан тосхон хүрэжэ, тэндэхи ажалшадтай, соёл гэгээрэлэй гуламтануудта орожо,

залуу үетэнэй гүлмэр найхан сэдхэлдэ үрэ түхөөжэ байһан багшанар болон хүүгэдэй ясли-саадай хүмүүжүүлэгшэдтэй уулзажа, ажал хэрэгээрнь һонирхоһон, хөөрэлдэһэн байна.

Тиигэжэл ябахадан тосхой баруун тээ баригдаһан дунда һургуулин, ясли-саадай, интернадай байшангууд аргагүй дурьем буяана, зүрхэ сэдхэлни аргагүй сохилон, «ошо, ошо, богоһыншье алхаад, үүдыеньшье татаад гарыш даа, юрэдөө», — гэн, тиишэ уряалан байгаа бэлэй. Уданшьегүй Саяанай дунда һургуулин һуралсалай таһагые даагша Д.Ц. Литвинцеватай золгожо, һургуулин байшан соо бушуу түргэхэн ябаад, тиихэдэ урогууд боложо, һургуули соо хон жэн, илааһанай ниидэхэ дуулдамаар болоод байгаа һэн. Энэ амгалан, эрдэм мэдэсын нангин байдалые эбдэхэгүйн тула түргэхэн гаража, багашагые һаа, газар талаһаань наран толорон байһан интернадай байшан тээшэ гэшхэлээ һэмди.

— Хужарта дунда һургуулин нээгдэхэдэ энэ байшангай нилээд олон таһагууд һуладаа. Колхозой правлени, сомсоведэй туһаламжаар энээн соомнай КБО-гой филиал, интернат, мүн зургаан наһатай үхибүүдэй һураха, байхада тон таарамаар таһагууд бии болобо.

— Харагты даа, ямар зохидоор яла сала шэрдэгдээб, будагдааб. Энэмнай зургаан наһатайшуулай байха амьарлаһан бокс гээшэл даа, — гээд Дарима Цырендондоковна ондоо зүг тээһэнь ошоод, үүдэ татан оробо. Орохолоорнай, хубсаһа тайлаха комната, туалет, эдиршүүлэй наадаха ба унтаха таһагууд, столово, класс гэхэ мэтые ехэл омогтойгоор намда харуулба.

— Энэ үхибүүдэй һураха класс. Мүнөө үхибүүд амаржа байна, ороод гараялши.

Класс соо ороходомнай, һаяхан лэ хонхо ханхинажа, тоомгүй багахан үхибүүд газар тээшээ түргэхэн лэ тэгүүлнэд. Тиигэбэшье һургуулин түрүүшын алхам хэжэ ябаһан хадаа, мэндэ амартай, ондоо хүниие ехэл һонирхон харанад. Зургаатайшуулые Буряадай АССР-эй габьяата багша Нина Ихиритовна Хамаганова, үнинэй, дүй дүршэлтэй багшанарай нэгэн эрдэм мэдэсын орьёл тээшэ эгээл түрүүлэн хүтэлэн дабуулна.

— Эдиршүүлээ бидэнэр эгээл үнинэй дүй дүршэлөөр баян, хүндэтэй багшанарай нэгэн болохо Нина Ихиритовнада найдан үгөөбди, — гэжэ Дарима Цырендондоковна хөөрэнэ. — Аха заха багшамнай, манай коллектив ехэнхидээ залуушуулһаа бүридэнэ гээд хэлэе, хойто жэл табин наһанайнгаа алтан оёе, багшын ажалтай ажабайдалаа холбоһоной гушан жэл тэмдэглэхэнь. Бидэ энэ ехэ оёе баяр ёһололой оршон байдалда заабол үнгэргэхэбди.

Үнэхөөрөөшье, Нина бүри гүлмэр залуухан басаган, Улаан-Үдын педучилищи дүүргэһээр лэ манай хадата Аха эльгээгдэжэ, түрүүшын ажабайдалай ба ажалай богоһо алхан үзөө бэлэй. Нэн түрүүшээр Сэнсын эхин хургуулин багшаар ажаллажа, эрдэм мэдэсын орёо замда эдиршүүлые хургажа, хэды олон үетэнэй түрүүшын багша болоо гээшэб. Шабинарайнь дунда хүдөө ажахын түрүүшүүл, арадай ажахын олон мэргэжэлтэд, ажахын хүтэлбэрилэгшэд урган гараа. Оюун бодолыень болбосоруулһан, арюун замда уряалһан бодолынь дохёо болохо түрэлхи хэлэнэй түрүүшын үзэг бэшэг зааһан багшадаа тэдэнэр мүнөөшье түшэглэнэ, хүндэ сагай тохёолдоходо гэгээн наратада ерэхэндэл орожо, уйдхар гашуудалтайгаашье, баяр зугаатайгаашье хубаалдажа сэдхэл зүрхэе ханан, һанаа бодолоо сэлмэг болгод харидаг юм.

— Мүнөө намда 11 хурагшад хурана. Эдэнэр бултандаа манай ясли-саадай эрхэтэн гээшэ. Тэндээ эрдэмэй түрүүшын үзэг бэшэг гараһан, гурим журамтай танилсаһан зон хадаа эдэнтэй хүдэлхэдэ бараг хайн лэ, — гээд Нина Ихиритовна хөөрэнэ. — Харана гүт, эдиршүүлдэ таараһан партанууд, эдэшни бүхэли комплект гээшэл. Холошье ошонгүй хүүгэднай эндээ эдеэлдэг, энэ ойрохон томошог һаруул байра соо столово бии. Харахада ямар гоё, тааруу мебель асарагдаа гээшэб, стол бүхэндэ карандаш, гуурһан, үнгэтэ карандашууд, бүриин үзэг, тоотой дүрэнүүд. Мүнөө урогтоо эдир хурагшад «М» үзэгтэй танилсажа, тэрэ үзэгөөр бэшэгдэһэн үгэнүүдые гаража байбад. «Үхибүүд ойлгосо хайнтай. Мүнөө үеын зон ха юм. Радио шагнана, телевизор харана», — гэжэ багшанар омогорхон хөөрэнэд.

...Дайнай һүүлшын жэлнүүдтэ һургуулида ороходомнай, һургуулиимнай байшан Монголжонһоомнай аяар 7 км зайда оршогшо бэлэй. Арһан дэгэлтэй, гуталтай, үхэрэй арһаар оёгдоһон һургуулиингаа сүүмхые арадаа үргэлһэн юумэнүүд хүйтэндэ хүлдэшэнхэй, нойтондо норошонхойнууд арай шамай гэжэ класстаа орожо, эрдэм бэшэгэй далай соо тамарагша һэмди. Тэрэ саһаа хойшо олоншье жэлнүүд үнгэрэн үнгэрөө. Бидэнэр үбгэржэ, мүнөө манай ашанар, зээнэр һаруул гоё һургуулинуудта һуража, эрдэм мэдэсэ ехэтэй багшануудта заалгажа, эрдэмэй гүн тээшэ тэгүүлнэд лэ. Залуу үетэндэ бидэнэр муу бэшэ, һайн бодолтойгоор атаарханабди. Эдэмнай үнэн сэхэ, ажалша бэрхэ зон болоһой гэжэ ходо ой ухаан соогоо һанахаш.

Нина Ихиритовна Хамагановатай адли эрдэм мэдэсэ ехэтэй багшанарта һургуулида орохоһоонь үзэг бэшэг заалгабал, хожомоо ехэ эрдэмтэншье болохо аалам манай эдиршүүл. Багшын түрүүшын хэшээл, урин налгай зан, ажалайнь ба хубиин ажабайдалайнь үнэтэ жэшээнүүд тэдэнэй саашанхи ута удаан харгы замда ямар ехэ нүлөө үзүүлнэ гээшэб? Нина Ихиритовна, тэрэнэй наһанай нүхэр Владимир Гармажапович, СССР-эй кинематографиин отличник, хоёр тосхон соогоо түрүү, сэлээн соогоо солотой зоной зэргэдэ юм. Үри хүүгэдээршье баян. Аша гушанаршье хойно бэшэ, урдань. Үндэр наһаяа эдлэн һуухадань үнэн жаргал тэдэнэр асархал байха.

Һургалсалай түрүүшын четверть дүүрэхэ тээшээ боложо байнхай. Саяанай эдир һурагшад олон үзэг бэшэг мэдэжэ, тоо тооложо һураа. Багшын шарай сэлмэг, сэдхэл зүрхэниинь хүхюутэй.

Һайхан бодолой үрэ түхөөһэн, эрдэмэй орьёл торьёл далай тээшэ дабшуулһан багшанартаа һайн һайхые хүсэе.

Саянская новь. 1990. № 131-132, ноябриин 3. Н. 3

ЭНТУЗИАСТЫ СВОЕГО ДЕЛА

Когда заходишь в помещение Орликской детской библиотеки, то всегда поражаешься тому глубокому уважению к личности ребенка и подростка, тому вниманию к его потребностям и запросам, которые так щедро проявляют по отношению к своим читателям-детям работники детской библиотеки: В.А. Сасько, М.Ж. Аюшеева, Л.А. Банеева.

Заведует библиотекой Вера Алексеевна Сасько. Опытный библиотекарь, вдумчивый педагог. Еще молоденькой девушкой, после окончания Омского библиотечного техникума, приехала она в наши суровые края. Здесь она нашла свою вторую родину, свое человеческое счастье.

В те времена специалистов со специальным библиотечным образованием не было. По существу Вера была первым специалистом в этой области в нашем аймаке. Кстати сказать, среди некоторой части населения бытовало мнение, что библиотекарем может работать любой человек, умеющий читать и писать, для этого не обязательно заканчивать техникумы, тем более институты.

Но молодой, энергичный работник своим трудом опроверг это мнение, заставил людей уважать нелегкий (на первый взгляд тихий, спокойный) труд библиотекаря.

Для того чтобы стать настоящим библиотекарем, недостаточно одного образования, надо быть по-настоящему начитанным, эрудированным человеком, любить книгу, не только самому, но и заставить, чтобы многие полюбили её, знания, полученные из неё, применили в учёбе и труде.

Тогда Вера работала в аймачной библиотеке. Детская открылась позже. С открытием детской библиотеки Вера Алексеевна пошла работать туда: ведь она всем своим существом полюбила своих маленьких читателей, людей очень активных и любознательных.

Сейчас детская библиотека одна из передовых в республике. По итогам 1972 года, по достойной встрече 50-летия образования СССР, библиотека была награждена юбилейной Почетной грамотой ОК партии, Президиума Верховного Совета Бурятской АССР и областного Совета профсоюзов.

За 1972 год библиотека выполнила план по основным показателям библиотечной работы. Количество читателей возросло до 676 человек. Это означает, что все учащиеся Орликской средней школы с 1-го по 8-й класс, коллектив преподавателей, некоторое количество дошкольников охвачены библиотечным чтением. Большую помощь библиотеке оказывают учителя средней школы: Д.Х. Цыбденова, А.А. Ханхарханова, Е.Ц. Шаргагшанова, Г.А. Иванова, Т.Д. Дамбаева, Е.Д. Цыремпиун и другие.

Выдано за 1972 год 17 822 экз. книг, газет и журналов. Обращаемость книжного фонда достигла до 2,2, читаемость — 26. Каждая библиотечная книга побывала на руках у читателя два раза, каждый читатель в среднем прочитал 26 книг (если расшифровывать эти цифры).

Также были проведены различные массовые мероприятия: детские утренники, устные журналы, беседы, громкие читки, обсуждения книг и т. д.

Очень отрадно, что библиотекари не замыкаются в четырех стенах, а идут непосредственно к своим читателям: каждый класс, каждый ученик находится под наблюдением. В этом большая заслуга библиотекаря М.Ж. Аюшеевой, установившей тесный рабочий контакт с учителями и учениками.

В библиотеке юные читатели получают навыки чтения. Быть читателем сложное искусство. Умение читать не возникает само собой. Искусство чтения приобретается, вырабатывается человеком в течение всей жизни. Но основа должна быть заложена в детстве.

Для юных читателей здесь оформляются рекомендательные списки, индивидуальные планы чтения, которыми они охотно пользуются. Чтобы облегчить читателям путь в выборе необходимых книг по различным отраслям науки, библиотекари составляют алфавитный и систематический каталоги, картотеки по разным актуальным темам.

Этим самым читатели ознакамливаются с азами библиотечно-библиографических знаний.

К 50-летию образования Бурятской АССР библиотека составила план мероприятий. Согласно плану намечается проведение различных мероприятий: месячник бурятской книги, систематическое проведение обзоров книг бурятских писателей с учащимися 4-8-х классов, регулярная организация книжных выставок, выпуск библиотечных плакатов, проведение устных журналов, читательских конференций и т. д.

В помещении библиотеки оформлена книжная выставка «На земле бурятской» с тремя подзаголовками, также оформлен библиотечный плакат «Полвека по ленинскому пути», книги, рекомендованные в плакатах, пользуются большим успехом у читателей. Совместно со школой был проведен устный журнал «Познаю мир», одна из страниц которого была посвящена пламенному революционеру И.В. Бабушкину.

Своим самоотверженным трудом работники библиотеки завоевали уважение своих многочисленных читателей, и мы с полным правом можем сказать, что они достойно встретят юбилей нашей республики.

Великий пролетарский писатель А.М. Горький сказал: «Всемирным во мне я обязан книгам». В становлении личности человека большую роль играет книга — главный и наиболее могущественный источник добра, возвышающего человека над миром.

К этому «источнику добра» стремятся привить любовь детей работники детской библиотеки, подлинными энтузиасты своего дела — В.А. Сасько, М.Ж. Аюшеева, Л.А. Банеева.

Малишан. 1973, 28 фев. С. 3

ОПРЕДЕЛЕННЫ ЗАДАЧИ РАБОТНИКОВ КУЛЬТУРЫ

Состоялось совещание работников культуры аймака по итогам 1972 года и 1-го квартала 1973 года. В работе совещания приняли участие секретари первичных партийных организаций

колхозов, председатели исполкомов сомонных Советов, секретари комсомольских организаций колхозов, работники партийных и советских органов района, представители Министерства культуры Бурятской АССР.

С докладом «О задачах работников культпросветучреждений аймака по достойной встрече 50-летия образования Бурятской АССР» выступил заведующий отделом культуры Окинского аймисполкома тов. Ю.Д. Патархеев. В докладе отмечалось, что за отчетный период работники культуры Оки добились определенных успехов в культурном обслуживании населения аймака.

Итак, за отчетный год прочитано 433 лекций и докладов на различные темы в клубах аймака с охватом слушателей 3 311 человек. Поставлено более 40 концертов с общим числом зрителей 4 338 человек, в том числе для детей и подростков — 3. Проведено ряд вечеров встречи с ветеранами колхозного производства, участниками Отечественной войны, вечера проводов в ряды Советской Армии.

Народный театр обслужил все колхозы, а также съездил с обменным концертом в соседний Тункинский аймак, где пользовался большим признанием и добился успехов. Также участники художественной самодеятельности успешно выступили на телевизионном фестивале «Народное творчество» в городе Улан-Удэ и заняли третье призовое место.

Библиотеками аймака было обслужено 2 278 читателей. Организовано около 50 передвижных библиотечек для обслуживания животноводов, живущих на дальних животноводческих точках. Всего проведено по аймаку массовых мероприятий 457, из них детских 211, в том числе аймачная библиотека провела 52 мероприятия, Сорокская — 59, Хужирская — 40 и т. д.

Тем не менее еще многое не сделано, предстоит сделать. Еще не составлены конкретные планы работы по достойной встрече 50-летия республики. Аймачный Дом культуры и аймачная библиотека еще не стали методическими центрами.

За отчетный год почти не выезжали в сельские учреждения культуры с проверкой состояния дел на местах, с целью оказания методической помощи. Редко проводятся устные журналы, литературные и тематические вечера, читательские конференции, вечера встречи с передовиками производства, а если проводились отдельные мероприятия, то качество их очень низкое. В аймаке очень большая текучесть кадров, что очень неблагоприятно сказывается в целом на всю работу, низка дисциплина работников культуры. Нет наглядности в работе, хуже того, еще сельские учреждения культуры не заполняют дневники работ, документация у них в запущенном состоянии.

Чтобы достойно встретить юбилей республики, работники культуры коренным образом должны изменить стиль и методы в работе, применяя различные формы и методы клубной и библиотечной работы.

Затем начались прения по докладу.

Выступившие товарищи: Б.Д. Шагдуров — секретарь партийной организации колхоза «Улан-Ока», С.А. Патархеева — хударк Сорокского СДК, В.А. Сасько — заведующая детской библиотекой, Т.Б. Бадагаева — режиссер народного театра, Т.Ш. Пронтеева — заведующая аймачной библиотекой, П.Н. Николаев — артист Бурятского драмтеатра, З.Б. Шагдуров — секретарь РК КПСС, Т.В. Баханова — методист республиканского ДНТ, говорили о наболевших вопросах культуры, о путях улучшения культурно-просветительной работы в аймаке, о задачах и планах, которые предстоит проделать в преддверии золотого юбилея нашей республики.

В конце совещания были приняты социалистические обязательства работников культуры и утвержден план мероприятий.

Малшан. 1973, 26 апр. С. 2

ВСЁ — ДЛЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ЧИТАТЕЛЕЙ

Большую работу проводит аймачная детская библиотека по стопроцентному охвату детей-школьников чтением библиотечных

книг. Ведь это нелегкое дело, чтобы каждый школьник посещал библиотеку и читал книги. Для этого работники библиотеки применяют различные формы и методы библиотечной работы. Для этих же целей используются родительские собрания, классные собрания и экскурсии школьников в библиотеку. Так, недавно учащиеся 4-го «а» класса во главе с классным руководителем В.А. Шаргагшановой посетили детскую библиотеку. Библиотекари подробно ознакомили учащихся с планами работ, с книжным фондом, ознакомили с формулярами наиболее активных читателей-школьников, рассказали о том, какое огромное влияние оказывает чтение книг на учебу в целом. Разумеется, после этой экскурсии число читателей из 4-го «а» класса увеличилось. Есть классы, учащиеся которых все без исключения являются читателями библиотеки. Например, возьмем 3-й «б» класс, где классным руководителем работает ветеран народного просвещения Г.А. Иванова, учащиеся этого класса все являются читателями детской аймачной библиотеки.

В связи с переходом школы на новую программу обучения был заново продуман и расставлен книжный фонд библиотеки. Итак, расставлены вместе книги дошкольников и первого класса; 2-3-й классы; 4-5 классы; 6-8 классы. Оформлены рекомендательные списки «Что читать?» для 4-5-х классов и «Из истории нашей Родины». Также оформлен рекомендательный список для учащихся 8-го класса.

Сейчас работники этой библиотеки заканчивают большую работу по составлению картотеки по стопроцентному охвату учащихся Орликской средней школы. Согласно этой картотеке они будут знать, из какого класса сколько учеников является читателями библиотеки, с какого периода и кто из них не является еще читателем. Так легче будет вести наблюдение и вести воспитательную работу с теми учащимися, которые еще не являются читателями, и с теми, которые, являясь читателями, мало еще читают, редко посещают библиотеку и задерживают библиотечные книги.

Начиная с 1 января 1973 года по сей день библиотека имеет 512 читателей.

Думается, что работники детской библиотеки В.А. Сасько, Л.А. Банеева, М.Ж. Аюшеева всё сделают, чтобы привлечь наибольшее число читателей и выполнят план по охвату учащихся библиотечным чтением.

Малшан. 1973, 2 окт. С. 2

К ЮБИЛЕЮ ПОЭТА

Народному поэту Бурятии Дамбе Зодбичу Жалсараеву исполнилось 50 лет. В связи с юбилеем недавно поэт награжден орденом Дружбы народов, это третий орден, который украшает грудь нашего замечательного поэта.

Поэтические сборники поэта вышли не только в нашем книжном издательстве, но и в центральных издательствах, за рубежом: Индии, Чехословакии, Корее, Венгрии, Монголии. Недавно в издательстве «Современник» вышел поэтический сборник Д. Жалсараева «Песни земли», а в Бурятском издательстве — сборник «Аялгата мурнууд».

Своё 50-летие поэт встречает в расцвете творческих сил.

Встречая юбилей поэта, работники читального зала аймачной библиотеки провели беседу и обзор его поэтических сборников со старшеклассниками Орликской средней школы. Также З.Б. Шарастепанова, заведующая читальным залом аймбиблиотеки, провела по местному радиовещанию беседу по теме «Д.З. Жалсараев — народный поэт Бурятии».

Аймачная детская библиотека наметила ряд мероприятий, посвящённых творчеству поэта.

Малшан. 1975, 10 дек. С. 2

В ДНИ КАНИКУЛ

Наступила прекрасная пора для отдыха школьников — зимние школьные каникулы. После напряжённых месяцев учёбы всегда приятен целенаправленный полезный отдых. Привлекает внимание школьников лес в своём зимнем убранстве, где можно послушать зимнюю сказку зверушек

и птиц, или же катание на коньках по хрустальному льду в звенящий мороз, или принимать участие в каком-нибудь интересном мероприятии, организованном работниками культуры.

Посмотрим, что же предложили или предлагают своим юным друзьям их старшие товарищи в дни зимних каникул?

Во-первых, самодеятельные артисты народного театра порадовали школьников премьерой спектакля известного бурятского писателя и драматурга Даширабдана Батожабая «Урбаанай уршагта ябадалнууд» («Проделки Урбана»). Работники детской аймачной библиотеки совместно со школой провели тематический вечер «Подвиг любви беззаветной», посвященный замечательным женщинам — женам декабристов, следовавшим за мужьями в каторгу в Сибирь.

Несколько учащихся Орликской средней школы под руководством старшей пионервожатой Н.Л. Дугаровой предприняли путешествие по памятным местам поселений декабристов в Бурятии.

Кинофикаторы аймачного центра показали детям двухсерийный широкоэкранный кинофильм «Пламя» и приглашают их в дни каникул каждый день на новые кинокартины.

К сожалению, ребячьи дни отдыха не очень насыщены интересными мероприятиями.

Малшан. 1976. № 4, 10 янв.

Хроника культурной жизни

ПОСВЯЩАЕТСЯ XXV СЪЕЗДУ КПСС

Работники библиотек аймака провели определенную массовую работу, посвященную XXV съезду партии. Так, например, аймачная библиотека оформила тематическую полку «От съезда к съезду» со следующими рубриками: а) «Партия строителей коммунизма»; б) «Итоги вдохновенного труда»; в) «Бурятия к съезду». В читальном зале имеется папка с

вырезками из газетных материалов под названием «Пятилетка эффективности и качества». Проведены обзоры, беседы, посвященные великому форуму коммунистов СССР.

К ЮБИЛЕЮ ПОЭТА

15 февраля исполнилось 70 лет со дня рождения выдающегося татарского поэта, Героя Советского Союза, лауреата Ленинской премии Мусы Джалиля.

К юбилею поэта аймачная детская библиотека организовала книжную выставку «Жизнь, отданная борьбе».

Библиотекари детской библиотеки являются частыми гостями учащихся Орликской средней школы. Ими проведены беседы, громкие читки, посвященные творчеству поэта-воина.

ЛОЦМАНЫ КНИЖНЫХ МОРЕЙ

«Лоцманы книжных морей» — так уважительно называют библиотекарей их благодарные клиенты. Только библиотекарь-библиограф высокой квалификации может быть достойным этого громкого титула. Ведь читателю не так-то просто разобраться в огромном книжном море и найти нужную литературу. Тут на помощь ему приходит библиотекарь, со своим огромным и профессиональным знанием. Только он поможет читателю работать с каталогами, картотеками, различными словарями и справочниками.

К лоцманам книжных морей по праву можно отнести и старшего библиотекаря ЦБС О.Ж. Жамбалову — ветерана культпросветучреждений района, проработавшую в библиотеках более 20 лет. С заведующей Шарзинской сельской библиотекой и начала свой путь культпросветчика Ольга Жамсаевна. Работая в течение многих лет в центральном методическом центре библиотечной сети, она приобрела достаточный опыт, умение дифференцированно работать с каждым читателем. Кроме того, является наставником и учителем молодой поросли библиотекарей района. Ольга

Жамсаевна, например, считает, что библиотекарем — в этой скромной на первый взгляд профессии может работать только человек, всей душой любящий книгу, умеющий разобраться в разнообразной литературе по различным отраслям знаний, или человек с хорошей интуицией и профессиональным вкусом. Да, да, именно вкусом, потому что он одновременно является духовным наставником своих читателей.

Вместе с директором ЦБС З.Б. Мунконовой они создали клуб любителей книги «Сагаан дали», объединив тем самым наиболее любознательных и начитанных людей в один кружок. Члены клуба совместно с библиотекарями провели ряд интересных, запоминающихся мероприятий.

Ольга Жамбаловна не только хороший библиотекарь и умелый наставник, но и активный участник художественной самодеятельности. Исколесив вдоль и поперек горную Оку, где пешком, где верхом, иногда и на попутной машине, она с другими артистами побывала на самых отдаленных животноводческих точках, животноводы которых как самых дорогих гостей встречали работников культуры. Серебристое лирическое сопрано Ольги запомнилось многим ее землякам и звучало с лучших сцен республики.

Аха. 1987, 12 сент. С. 2

БИБЛИОТЕКАРЬ

С Верой Алексеевной Сасько, героиней моей зарисовки, я знакома давно. После окончания Кяхтинского культурно-просветительного училища я стала работать заведующей Хургинским сельским клубом, тогда и познакомилась с Верой и до сих пор поддерживаем дружеские связи. В те времена она работала заведующей аймачной библиотекой и была среди нас, тогдашних молодых людей, только начинающих свой жизненный путь, чуть постарше, опытнее. Одним словом, несмотря на молодость, была уже состоявшимся специалистом, хорошим педагогом. И мы все учились у нее хорошему, доброму.

Молоденькой девушкой, после окончания Омского

библиотечного техникума, по распределению Министерства культуры Бурятской АССР приехала в наш район, в самый отдаленный уголок Бурятии. И с тех пор навеки связала себя с нашим суровым краем, подружилась с бурятами (у нее много друзей-бурят, да и невестка по национальности эвенкийка). Действительно, интернациональная семья у Веры Алексеевны и Сергея Макаровича. Сама она по национальности украинка, муж русский, невестка эвенкийка. Друзья и коллеги — буряты. И живут они в одном большом дружном Доме, именуемом Союзом.

34 года прошло с тех пор, как Вера Алексеевна приехала в Оку и начала трудовую биографию. Это половина человеческой жизни, причем самая счастливая и результативная, прекрасная пора, о которой по происшествии лет мы вспоминаем со светлой грустью. В те времена библиотекарей со специальным библиотечным образованием у нас не было. Вера по существу была первым специалистом в этой области. Среди некоторой части населения, да оно и есть и сейчас, бытовало мнение, что библиотекарем может работать любой человек, умеющий читать и писать, для этого не обязательно заканчивать техникумы, тем более институты. Но молодой и энергичный работник своим отношением к работе опроверг это мнение, заставил людей уважать нелегкий (на первый взгляд тихий, спокойный) труд библиотекаря. Для того, чтобы стать настоящим библиотекарем — духовным наставником своих читателей, недостаточно одного образования. Настоящий библиотекарь — это не только человек с большой эрудицией, любящий книгу, но и все делающий для того, чтобы люди полюбили ее, книгу — этого самого мудрого и доброго советчика в нашей повседневной жизни.

Детская библиотека была открыта в 1966 году. Через три года Вера Алексеевна стала заведовать ею. Почти 20 лет работает с детьми, с самыми любознательными и активными читателями. Сначала с Л.А. Банеевой, М.Ж. Аюшеевой, затем с А.О. Санжиевой. Работники этой библиотеки с самого начала проводили большую работу по стопроцентному охвату школьников (1-8-й классы) библиотечным обслуживанием. Согласитесь, это нелегкое дело. А для этого они применяют в своей работе

различные формы и методы библиотечной работы. Используются родительские и классные собрания, организуются экскурсии школьников в библиотеку. Недавно я была свидетельницей одного любопытного факта. Пришла в библиотеку Н.Л. Дармахеера, воспитатель группы продлённого дня 1-го «б» класса, и сказала, что цель ее посещения — организация экскурсии в библиотеку и что она хочет познакомить своих шестилеток не только с библиотекой, но и с Верой Алексеевной, знатным человеком нашего района. На наш недоуменный вопрос ответила, что в портретной галерее «Знатные люди района» увидела портрет Веры Алексеевны. Вскоре пришли сами гости — шумные, непоседливые малыши. И началось их увлекательное путешествие в сказочный мир книг, где живут Снежная королева и Золушка, Дюймовочка и Царевна-Лебедь, Колобок и Буратино, а также другие полюбившиеся персонажи детских сказок. В этот мир ввела их В.А. Сасько и тем самым увеличила число своих читателей. Кто знает, может кто-нибудь из этих малышей станет библиотекарем, а кто-то писателем, поэтом, произведения которых станут настольной книгой детворы. Я уверена, что всегда они будут помнить о своем первом знакомстве с книжным домом, о человеке, который первым открыл им дверь волшебного мира. Убеленные сединой, умудренные опытом, они скажут словами великого писателя: «Всемирным лучшим во мне я обязан книгам». Действительно, в становлении личности человека большую роль играет книга — главный и наиболее могущественный источник добра, возвышающего человека над миром.

В дни школьных каникул детская и школьная библиотеки с помощью активистов, учителей проводят целый цикл мероприятий в рамках «Книжкиной недели». Проводятся литературные и музыкальные вечера. Так, например, прошел музыкальный вечер, посвященный творчеству композитора В. Шаинского. Здесь, конечно, не обошлось без участия преподавателей детской музыкальной школы А.С. Пронтеева и В.Б. Базаровой. Непременным атрибутом «Книжкиной недели» является выставка детских рисунков, главными героями которых являются персонажи детских сказок. В самой библиотеке организуются книжные выставки, проводятся

обзоры, беседы. Недавние выставки посвящены творчеству писателей Н. Носова и Ю. Драгунского. Ближайшая задача — провести беседу и обзор книг о любви и дружбе в 7-м «б» классе (классный руководитель Л. Г. Наханцакова). А в перспективе — организация кружка «Почемушки» с привлечением учащихся младших классов.

— Это только в перспективе, контуры которой вырисовываются сейчас в наших планах, — говорит Вера Алексеевна. — Мы с Александрой Ошоровной наметили наши планы. Будем иметь тесное сотрудничество с воспитателями Н.С. Монголовой, Н.Л. Дармахановой и с другими. Большую связь поддерживаем с учительницей бурятского языка и литературы З.С. Сыреновой, особенно по краеведческой работе. Кстати, мы скоро составим план мероприятий к 50-летию нашего района с привлечением всех сил, ведущих эту работу. Очень легкой на подъем и инициативной была Е.С. Пронтеева, когда работала в Доме пионеров. С ней было легко и хорошо, а вот она ушла, и работа наша с Домом пионеров угасла, — с сожалением говорит она мне, одновременно принимая своих читателей и оформляя библиотечные формуляры.

Итак, каждый день на протяжении более тридцати лет. Завидное постоянство, огромная любовь к своей профессии. Таким людям надо только по-хорошему позавидовать. В наших учреждениях культуры немало энтузиастов своего дела, много лет работающих на этом поприще. Это О.Ж. Жамбалова, Т.Ш. Пронтеева, В.А. Галсанова, более молодые З.Б. Шарастепанова, С.Б. Базарова, Л.С. Манханов, Г.-Ж.Ж. Самаев и другие.

Стопроцентный охват учащихся библиотечным чтением — вот задача, которую ставят перед собой библиотекари. Для этого проводятся не только различные вечера, но и составляется картотека. Согласно этой картотеке они будут знать, из какого класса сколько учеников является читателями библиотеки и с какого периода и кто из них посещает библиотеку. Так легче будет вести наблюдение и вести разъяснительную работу с теми из них, которые не являются

читателями, и с теми, кто редко посещают библиотеку, мало читают и задерживают книги. Эта картотека обновляется с каждым годом.

Для юных читателей в библиотеке оформляются рекомендательные списки, индивидуальные планы чтения, которыми охотно пользуются дети. Чтобы облегчить путь в выборе книг по различным отраслям знаний, библиотекари составляют алфавитный и систематический каталоги (наиболее универсальные из них находятся в районной библиотеке).

— В нашей работе большую помощь оказывают читатели-активисты, учителя, воспитатели. Имеем тесную связь со школьной библиотекой. Желательно, чтобы мы сотрудничали со всеми учреждениями, ведущими воспитательную работу с молодежью, в рамках культурно-спортивного комплекса. В наш стремительный век, когда над умами некоторой части молодежи довлеет господство рокеров, металлистов, различных рок-групп, прочих неформальных объединений, необходимо объединение всех лучших сил, чтобы воспитать молодежь в трудовых, боевых и революционных традициях старшего поколения. Иногда мне кажется, что у нашей молодежи нет светлых идеалов. Мы сами, не сознавая того, отнимаем их у нее, — с тревогой в голосе закончила свою беседу В.А. Сасько, ветеран культуры, пользующийся заслуженным авторитетом у своих читателей. И мы с полным правом можем сказать, что библиотекари детской библиотеки выполняют задуманное с честью.

Саянская новь. 1988. 3 дек.

С УЧАСТИЕМ АВТОРА

В районном Доме культуры «Саяны» состоялась читательская конференция по повести молодого бурятского писателя А.Л. Ангархаева «Сила притяжения», организованная районной библиотекой. На конференции присутствовал сам автор книги А. Ангархаев.

С докладом «Бурятская литература 1970-х годов» выступила учительница русского языка и литературы Орликской средней школы М.С. Самаева.

Затем состоялось обсуждение книги. В обсуждении приняли активное участие учащаяся Орликской средней школы Людмила Мандагаева, первый секретарь РК ВЛКСМ М.Д. Ошорова, учителя средней школы Г.Г. Токурунова, Л.Ш. Гомбоева, библиотекари З.Б. Шарастепанова и Т.Ш. Пронтеева.

Ведущая конференции З.Б. Шарастепанова предоставляет слово самому автору произведения, который был горячо встречен присутствующими в огромном зале. А.Л. Ангархаев очень интересно рассказал о том, как писалась обсуждаемая повесть, охарактеризовал основных героев произведения и дал исчерпывающие ответы на вопросы читателей.

В фойе РДК была организована книжная выставка, где широко были представлены произведения бурятских писателей, поэтов, драматургов.

Ардан Лопсонович Ангархаев — человек, который проявил себя одинаково одаренно во всех жанрах литературы. Он является и драматургом.

Его драматические произведения успешно идут на сцене Бурятского академического театра им. Х. Намсараева. Поэтому неудивительно, что участники художественной самодеятельности районного Дома культуры показали собравшимся отрывок из пьесы драматурга «Алтан бэһэлиг» («Золотое кольцо»). А.Л. Ангархаев прочитал свои стихи и стихи юных на литературном приеме.

Также наш гость побывал в колхозе «50 лет Октября», где встретился с учителями и учащимися Сорокской средней школы, колхозниками, интеллигенцией с. Сорок.

Саянская новь

Манай айлиад. Гастрольнууд

ВСТРЕЧА С АРТИСТОМ

Заслуженный артист Бурятской АССР и РСФСР Пётр Нагаслаевич Николаев у нас в гостях. Он приехал к нам в качестве члена жюри на смотр народного театра и драматических коллективов.

16 апреля состоялась встреча заслуженного артиста республики со старшеклассниками в Орликской средней школе и с жителями села Орлик в помещении АДК. Артист очень подробно и интересно рассказал перед собравшимся о становлении и развитии бурятского профессионального театра, о первых представителях нашей творческой интеллигенции, а также о своем творческом пути, как артиста бурятского драматического театра и артиста кино. Ведь Пётр Нагаслаевич кроме многочисленных ролей в театре еще сыграли в нескольких кинокартинах: «Пора таёжного подснежника», «Люди голубых рек», «Пржевальский» и т. д.

Артисту были заданы многочисленные вопросы, на которые он дал исчерпывающие ответы.

В конце зрители пожелали артисту долгих лет жизни, неугасаемого творческого накала, ещё раз приехать в нашу горную Оку с творческой группой.

Малишан. 1973. 19 апр.

ВОЛНУЮЩАЯ ВСТРЕЧА

Встреча с миром прекрасного всегда радостна, оставляет глубокий след в душе каждого, кто хоть раз услышал или увидел проявление истинного таланта. Именно эту волнующую минуту пережили наши зрители на концерте группы артистов «Степные мелодии» Бурятской филармонии под руководством заслуженного артиста БурАССР Гуржапа Эрдыниева.

В талантливом исполнении Гуржапа Эрдыниева, Жаргала Очирова прозвучали песни композиторов нашей республики: С. Манжигеева, Н. Дамиранова, Б. Цырендашиева, Ч. Павлова и других, также песни русских советских композиторов.

Зрители долго не отпускали со сцены народную артистку БурАССР Оюн Тумурову, исполнительницу танцев народов Востока. Каждое её выступление вызывало бурю аплодисментов и возгласы «бис».

Также большой успех выпал на долю молодой артистки Цырендулмы Нимаевой, выступившей с акробатическими этюдами.

Наши гости побудут во всех колхозах нашего аймака, доставят ещё много наслаждения и удовольствия своим искусством труженикам нашей отдалённой горной Оки.

Хочется сказать нашим гостям большое спасибо.

Малшан. 1974. № 78, 29 июня. С. 2

«СТЕПНЫЕ МЕЛОДИИ» В ОКЕ

Концертная бригада «Степные мелодии» Бурятской филармонии гастролирует сейчас по Окинскому району. В её составе композитор Сергей Манжигеев. Он рассказывает сельским зрителям о музыкальном творчестве композиторов Бурятии. Артисты побывали в гостях у тружеников колхозов имени В. И. Ленина, «Улан Ока», «Коммунизм», «50 лет Октября». А в райцентре на стадионе «Юность» они станут участниками народного праздника Сурхарбан.

Правда Бурятии. 1974. № 151, 30 июня

БЭЛИГТЭЙ КОМПОЗИТОР — МАНАЙ АЙЛШАН

Бэлигтэй залуу композитор Сергей Манжигеев манай нютагаар айлшалһанаа һая Улаан-Үдэ хотоёо бусаба.

Залуу композитор Аха нютагаарнай айлшалхадаа Орлиг тосхоной, «Коммунизм», «Улаан Аха», В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозуудай ажалшадтай уулзаһан, уулзалга дээрээ түрэл Бурядайнгаа искусствын (илангаяа хүгжэмэй талаар) түүхэ тухай хөөрөжэ үгэһэн байна. Бурядай АССР-эй искусствын түрүүшын декадаһаа эхилээд (1940 онһоо) мүнөө үеын саг болотор ямар ехэ габшагай, дорюун алхамуудые хэһэн тухай, бэлигтэй дуушад, композиторнууд, хүгжэмшэд тухай энэ нүхэрнай тон дэлгэрэнгыгээр хөөрөжэ үгэһэн байха юм.

Тиихэдэ Бурядай АССР-эй габьяата артист Гуржап Эрдыниев залуу дуушан Жаргал Очиров хоёр С. Манжигеевэй болон бусад композиторнуудай дуунуудые уран гоёр дуулажа, олоной анхарал татаһан байна.

Үшөөшье оло дахин аяр холын хадалиг нютагаарнай

айлшалжа, оюун бэлигээ арад зондомнай харуулжа байгаарайгты, хүндэтэ нүхэд!

Малшан. 1974. № 80, июлин 5

У НАС В ГОСТЯХ КОМПОЗИТОРЫ

Люди не могут жить без песни. «Песня нам строить и жить помогает...!» — поётся в известной песне, которую исполняет Леонид Утёсов.

Поэтому встреча с известными композиторами республики Базыром Цырендашиевым и Гуром Дашапыловым навсегда останется в сердцах тех, кто любит и понимает хорошие песни, несущие людям улыбки, радость.

Композитиры побывали уже в колхозах им. В.И. Ленина и «Улан Ока», встречались с животноводами, сенокосчиками, дарили им свои песни. Песни композиторов исполняют известные певцы: заслуженный артист Бурятской АССР Гуржап Эрдынеев и артист оперного театра Клим Миткинов.

На встречах с животноводами композиторы поделились своими творческими планами, рассказали о путях развития бурятского песенного искусства, о развитии бурятского национального искусства в целом.

Всюду, где они побывали, говорят им «спасибо!» с пожеланием «приезжайте почаще!».

Впереди еще встречи с колхозниками колхозов «Коммунизм», «50 лет Октября» и с жителями с. Орлик.

Малшан. 1975, 9 авг. С. 2

КОМПОЗИТОРНУУД — МАНАЙ АЙЛШАД

Республикын мэдээжэ композиторнууд Базыр Цырендашиев, Гур Дашапылов болон дуушад Гуржап Эрдынеев, Клим Миткинов гэгшэд аймагай ажахынуудай малшадтай уулзажа, ирагуу гоё дуунуудаараа тэдэнэрэй зүрхэ сэдхэлые баясуулаа. Тэдэнэр В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ, «Улаан Аха» колхозуудай гэшүүдтэй уулзажа, дуунуудаа бэлэглээ. Өөһэдынгөө творческо ажал тухай тодорхойгоор хөөрөжэ үгөө.

Хадалиг Ахын малшад айлшадаа: «Һайн бэлэйт!», «Дахин ерэжэ байгты» гэһэн үгэнүүдээр үдэшөө.

Айлшад «Коммунизм», «50 лет Октября» колхозуудай ба Орлиг тосхоной ажалшадта мүн лэ айлшалха юм.

Буряад үнэн. 1975, № 196

ТҮНХЭНЭЙ АЯЛГАНУУД ЗЭДЭЛЭЭ

Һаяхан хэдэн хоногой туршада манай аймагай ажахынуудаар болон Орлиг тосхондомнай хүршэ Түнхэнэй уран һайханай бүлгэмдэ хабаадагшад дуу, хатар, хүгжэм, шүлэг гүйсэдхэжэ, ажалша малша зонииемнай ехээр баясуулһан, зүрхэ сэдхэлыень хүдэлгэһэн байна.

Буряад зон хээээдэшье айлшалжа ерэхэн зондоо гү, али айлшалан ерэхэл, дуунай һайхые дуулажа, юрөөлэй хурсые хөөрэдэг ха юм. Манай айлшад нэн түрүүн концерт наадаһа эхилхэдээ, өөһэдынгөө нютагай дуушан Ц. Хоборковой «Амаршалгын дуугаар» эхилһэн байна. Энэ дууе Охор Шэбэрэй механизатор Николай Жербаев дуулажа, олоной һайшаалда хүртэбэ. Удаань модо отологшо Василий Мадыев гаража, залуу композитор А. Андреевэй «Түрэл нютаг тухай дуу» дуулаба. Зал соо нэръемэ альга ташалган боложо, энэ хүбүүн баһал ондоо дуу хангюурдаха баатай болоо һэн.

Түнхэн нютаг өөрын пөздүүдтэй, уран зохёолшодтой гэжэ мэдээжэ ха юм даа. Поэт Л. Тапхаевай үгэ дээрэ бэшэгдэһэн Ст. Улахановай «Түнхэн» гэжэ дуу дуушад Екатерина Тунгрикова, Антон Зарбуев, Василий Мадыев гэгшэд һайнаар гүйсэдхэһэн байна. Композитор Ст. Улаханов мүн лэ энэ нютагай поэт Ш. Байминовай үгэ дээрэ «Тооромни» гэжэ дуу бэшэһэн юм. Энэ дууе дуушан Е. Тунгрикова («Маяк» колхозой һаалишан) дуулаа.

Юрэдөө, манай айлшадай концертнэ программада буряад, монгол ба бусад совет композиторнуудай дуунууд, шүлэгүүд ороһон байна. Сценэ дээрэ Сергей Нагаслаев, Алексей Потеев гэгшэд гаража ерэхэд. Эдэнэр ород композиторнуудай дуунуудые эрхимээр гүйсэдхэжэ, баһал магтаалда хүртөө. Эдэ хоёр нүхэднай гансашье хүгжэм дээрэ бэрхээр наадана бэшэ,

харин хонгёо хурса, хүнэй зүрхэ сэдхэл хүдэлгэдэг хоолойтон гэжэ элирбэ. Тиихэдэ Сергей Нагаслаев «Эстрадна монолог» уран гоёор уншажа, баһа искусствын хүндэ хүшэр жанрнуудай нэгэн энэ хүндэ «хазаарлуулаа» юм байна гэжэ ойлгонобди.

Дуушад Ирина Таряшинова, Гомбо Мантуров, Дарма Эрдынеев гэгшэдэй дуу барихада, мүнгэн тулгата Саяан уула, Түнхэнэй үргэн уужам тала дайда, мүнхын аршаанай арюун уһан нюдэнэй урда үзэгдэхэдэл гээд, саг зуура сэдхэл хүдэлгэн татахадал гэнэ.

Тиихэдэ андалдалгын концертдэ хабаадагшаднай хатар наада харуулхадаа баһал бэрхэ гэгдэбэ. Залуу хатаршан Екатерина Будаева амаршалгын ба башкир арадай хатарнуудые уран нугархайгаар хатаржа альга ташалгаар угтагдаа. Бүхы хатаршад молдаван, буряад, монгол арадай хатарнуудые хатархадаа, нэгэ хүн шэнги яб байса хатаржа, харахада гоёл байгаа бшуу даа.

Уран найханай үгэ шүлэг болон прозо сценэ дээрэхээ уншахада тон хүндэ байдаг. Эндэ уншагшад Антон Зарбуев, Владимир Шагдуров, Лопсол Тапхаев гэгшэдэй уншахада, шүлэгүүд гоёор зэдэлээ гэхэдэ буруу болохогүй гэжэ һананаб. Шүлэг уншагшад автарай баһал бодолнуудые тоб байса гаргажа шадаа гэжэ хэлэгдэхэ болоно. Л. Тапхаев өөрынгөө бэшэхэн Аха нютаг тухай шүлэг олоной анхаралда табиба.

Түнхэнэй самодеятельна артистнарай гол программань гэхэдэ, аймагай соёлой байшангай «Гургалдай» гэжэ нэрэтэй вокально-инструментальна ансамблиин гүйсэдхэхэн хэдэн номернууд болоно. Энэ ансамблиин гаража ерэхэдэ, концерт харагшад, илангаяа залуушуул, тон хани халуунаар угтаһан байха юм. Ансамблиин бүридэлдэ соло-гитара дээрэ Алексей Бадмаев, бас-гитара Батор Сыдеев, ритм-гитара Баир Намжиев, ударна инструмент Алексей Потеев гэгшэд ороно. Эдэнэр совет композиторнуудай хүгжэм наадаа. Тус ансамблиин дуушан Таһархайн хүдөөгэй клубые даагша Е. Будаевагай «Сайн байна, Сочи», «Шамхандаа» гэхэн дуунуудые дуулахада, альга ташалган үни удаан замхаагүй. Энэ басаган уран бэлигтэй залуушуулай тоодо орожо, олоной анхарал, магтаал хайрада

хаанашье наада харуулхадаа хүртөө. Хэрэнэй интернат-хургуулийн хүгжэм, дуунай багша С. Нагаслаев мүн энэ ансамбльтай дуулаа. Тэрэнэй дуулахан «Хэрбээ зүрхэнэйшни залуу хаа» гэхэн дуун хайнаар гүйсэдхэгдөө.

Концертээр түнхэнэйхидээр хамта манай нютагай хүбүүд, басагад, мүнөө Түнхэнэй аймагта ажаллажа байһан, хууршан Владимир Патархеев, дуушан Мария Замбалова хабаадалсажа, нютагайхидайнгаа зүгһөө хайшаалда хүртэлсэбэ. Хаанашье ябахандаа хадата Ахын аялга хүрөөтэй дорюунаар зэдэлдэг гэжэ эдэнэрэй гүйсэдхэхэн дуу, хүгжэм дахинаа гэршэлээ.

Концертые «Маяк» колхозой колхозник Антон Зарбуев райкомой ВЛКСМ-эй инструктор Ирина Таряшинова хоёр шадамар бэрхээр хүтэлбэрилөө. Дуу, хатарнуудые бэшэ хүгжэмшэдтэй хамта Владимир Дармахеёв (Тоорын дунда хургуулийн хүгжэмэй багша) шадамар бэрхээр үдэшэлгэхэн байха юм.

Мартын 4-дэ айлшаднай манай артистнартай хамта ехэ гэгшын концерт наада Орлиг тосхоной ажалшадта харуулһан байна. Концертын түгэхэлдэ Түнхэнэй бүхы артистнар сценэ дээрэ гаража, ёохорой дуунуудые дуулажа, уран гоё юрөөлэй үгэнүүдые хэлэжэ, гоё хайхан наадаяа түгэхсэбэ.

Концертнэ бригадые Түнхэнэй аймагай КПСС-эй райкомой инструктор Владимир Дашеевич Шагдуоров хүтэлбэрилжэ ерэхэн юм.

Үбэлэй хүнийн утаханда бүхэ нойроор дууран унтаһан байгаали нойроо һэрижэ, саһан хүнжэлөө хабарай ерэхэдэ бага сага таталан хаян алдажа, дуу, хүгжэмэй ирагуу гоёдо толгойгоо үргэн, нюдээ нээн, үшөөшье дахин ерээрйт, хангай Саяан баабайтай, хатан эжы Түнхэнтэй айлшадни, гэн үлэбэ хэбэртэй.

Малшан. 1976, мартын 13. Н. 2

Буряад литература ба искусствын үдэрнүүд — Ахада

БАЯРТАЙБДИ, ОМОГОРХОНОБДИ

Ноябриин 22-то манай хадалиг Аха нютагта Буряадай АССР-эй литература ба искусствын үдэрнүүд эхилжэ, зүрхэнэй баяр, нүдэнэй хужар болон, ошо татан сууряатаба. Эгээл энэ үдэр сэнхир

шулуугаар эрьеэ шэмэһэн, сэлмэг тунгалаг агаартай ахаархин хүндэтэ айлшадаа, литература ба искусствын бүлэг түлөөлэгшэдые угтажа, Орлигой соёлой байшан соо түрүүшын уулзалга хэжэ, өөһэд өөһэдынгөө ажалтай, ажабайдалтай бэе бэеэ танилсуулба.

Манай аймагта орденото Бурядаимнай литература ба искусствын үдэрнүүдые үнгэргэлгэ хадаа ехэхэн политическэ, культурна событи болоно, ажабайдалдамнай шэнэ хүсэ, шэнэ дуһал асарна гэжэ булта мэдэрнэбди.

Түрүүшын уулзалгые аймсоведэй гүйсэдкомой секретарь нүхэр Д.Д. Ошоров нээжэ, партиин райкомой пропаганда ба агитациин таһагые даагша нүхэр Д.Б. Шарастепапов угтамжа хүндын үгэ хэлэбэ.

Нүхэр Шарастепанов хүндэтэ айлшадаа Саяанай саана оршодог Ахын үндэр газар дээрэ бууһандань үнэн зүрхэнһөө амаршалаад, нютагайнгаа зоной туйлаһан амжалтатай, ажабайдалтай богони тэдыгээр танилсуулба.

Айлшадаа колхозно таряашадай зүгһөө республикын габыята малшан Д.С. Ендонова, Орлигой алба хаагшадай, интеллигенциин зүгһөө дунда һургуулиин багша И.А. Фёдорова гэгшэд амаршалжа, Ахын үзэсхэлэнтэ гоё нютагуудаар айлшалхадаа ажалша зондонь хүндэтэйгөөр хүлээгдэжэ, уран бэлигээ дүүрэнээр харуулхыень юрөөбэд.

Табан жэлэй бүлэг түрүүшүүл хүндэтэ айлшадаа хуушанай буряад арадай ёһо заншалаар хадаг барин угтабад. Барихан ехэ бэлэгыень дурасхаалай тэмдэг болгон Бурядай АССР-эй арадай, РСФСР-эй габыята артист Дугаржап Дашиев абажа, Ц. Хоборковой «Амаршалгын дуун» харюу болгон ханхинуулжа, нэръемэ альга ташалгаар угтагдаба.

Харюугай гол гүнзэги, удха түгэлдэр, уран гоё үгэнүүдые тус делегациин хүтэлбэрилэгшэ, республикын культурын министрэй орлогшо, Республиканска библиотекеын директор Ю.А. Хараев, «Байгал» журналай ахамад редактор, уран зохёолшо С. Цырендоржиев, залуу бэлигтэй композитор Г. Дашапылов гэгшэд хэлэжэ, түрэл республикынгаа литература ба искусствын шэнэ шэнэ туйлалтанууд тухай манай сэхэ

сагаан ханаатай, налгай зөөлэн сэдхэлтэй ажалша малша зондо хөөрөжэ үгэбэд.

Уулзалгын хоёрдохи хэһэгыг поэт Солбон Ангабаев нээжэ, манай нютагаар түрүүн айлшалхадаа бэшэһэн шүлэгүүдээ уншаба.

Удхаараа социалистическа, түхэл маягаараа национальна искусствэмнай бүхэсоюзна искусствын дээдын шатада үнэхөөрөө гараха юм даа гэжэ уулзалгын 2-дохи хэһэгһээ эли тодо ойлгожо абабабди. Эндэ манай хэдэн бэлигтэй дуушад РСФСР-эй габьяата артист Д. Дашиев, Бурядаа АССР-эй габьяата артистнар Н. Будаева, Г. Эрдынеев, артистнар А. Шалаева, К. Миткинов гэгшэд, поэдүүд Д. Улзытуев, Д. Жалсараев, М. Самбуев, Н. Дамдинов, Д. Дамбаев ба бусадай шүлэгүүд дээрэ бэшэгдэһэн Эхэ орон, түрэл Коммунист парти, буряад тала дайдаяа магтан түүрээһэн дуунуудай хажуугаар баярай энеэдэн, инаг дуранай олон табан жолоо, уйдхар гашуудал тухай олон янзын дуунуудыг дуулажа, сэдхэлдэмнай шэнгээн үлээбэ.

Дуушад Г. Эрдынеев К. Миткинов хоёр манай энээгүүр оло дахин ерэжэ, уран бэлигээ харуулһан байха. Тэдэнэй мэргэжэл, уран шадабари улам дээшээ ургажа байдаг юм байна гэжэ үшөө дахин гэршэлэн үзэхэдөө бидэнэр хүхюутэйбди.

Түрүүшынхией эрэһэн айлшаднай Д. Дашиев Н. Будаева хоёр бидэндэ яһала мэдээжэ дуушад ааб даа. Тэдэнэй дуулаһан дуунуудыг радиогооршье, магнитофоной миндаһан, пластинка дээрэшье үдэшэ бүхэндэ шагнадагбди, хонгёо ирагуу хоолойень шагнан шагнан уярагшабди. Теэд дуратай дуушадайнгаа манда айлшалан эрэһэндэ бидэнэр тон ехэ баяртайбди, сэдхэлээ хананги һуугаабди. Опера ба баледэй залуу дуушан А. Шалаевагай харгы зам һаял эхилжэ байна, теэд харгы замаа зүбөөр эхилээ юм байна даа гэжэ ойлгонобди, саашанхи амжалта хүсэнэбди, этигэнэбди.

Энэ уулзалгын үедэ бидэнэр, хадын зон, буряадайнгаа искусствын нэгэ жанр болохо ганса дуутай танилсаашье һаа, түрэл республикымнай литература, искусствэ жэлһээ жэл

бүри бэлиг шадабаритай залуушуулаар нэмээгдэдэг, тэдэнэй хуви заяан найдамтай гарта байна гэжэ мэдэхэдээ баяртайбди, омогорхонобди.

Концертые шадамар бэрхээр манай нютагай басаган, Буряадай АССР-эй габьяата артистка Н. Токуренова филармониин артист Вл. Гунзынов хоёр хүтэлбэрлбэ.

Энэл даа, совет засагай үедэ туйлаһан ехэ амжалта, энэл даа, литература ба искусствын түлөөлэгшэдэй ажабайдалтай, ажалтай нягта холбоотойгоор ажаллажа байһанай үрэ дүн.

Оюун бэлигтэ айлшаднай «50 лет Октября», «Коммунизм» колхозуудай ажалшадар уулзажа, тэдэниие мүн лэ баярлуулба.

Малшан. 1976, ноябриин 25

САЯАН УУЛЫН СААНА

(Буряад литература, искусствын үдэрнүүдэй аймагта болоһон тухай)

Ахын аймаг Саяан уулын саана оршодог һэн тула республикын ниислэл хотоһоо таһархайшаг ха юм даа. Тиимэһээ Улаан-Үдэ ерэнэн айлшадые, манай эндэхи хүн зон ехэ һонирхон угтадаг заншалтай.

Буряад литература, искусствын үдэрнүүдэй манай аймагта болохо тухай соноскол хүнүүдые ехэ баярлуулжа, тэдэнэй эхилхые тэсэжэ ядан хүлээлгээ. Ноябрьрин 20-до эхилхэ түсэбтэй аад, хоёр хоногоор һүүлдэ болоо. Юуб гэхэдэ, сагай уларилай хаһагүй байһан шалтагаар самолёдоор ерэхэ айлшаднай Хэрэнэй аэропортдо хоёр үдэр хүлээхэ баатай болоо бшуу.

Ноябриин 22-ой үдэр аймагай түб һууринай «Саяан» гэжэ соёлой байшан соо хүн зон шэгээтэй байгаа гэхэдэ болохо. Хүн бүхэндэ һуури хүртөөгүй, ханын хажуугаар нэмэлтэ һандали табяад, зарим хүн һуугаа, нүгөөдүүлынь хүл дээрээ зогсоо юм.

Буряадайнгаа литература, искусствые түлөөлжэ ерэнэн 12 хүн булта хүндэтэйгөөр угтагдаа гээшэ. Ахын ажалшаддай депутадудай аймагай Соведай гүйсэдкомой секретарь Даша Дашиевич Ошоров уулзалгын түрүүшын үдэшые нээжэ,

КПСС-эй райкомой пропаганда болон агитациин таһагыг даагша Д.Б. Шарастепаповта үгэ үгэһэн байна. Нүхэр Шарастепанов аймаг тухайгаа хөөрөжэ, арбадахи табан жэлэй түрүүшын жэлдэ ажалшадайнгаа туйлаһан амжалта хэрэгүүдтэй танилсуулаа.

Бурядай АССР-эй габыята малшан, «Коммунизм» колхозой хаалишан Д.Ц. Ендонова, Орлигой дунда хургуулийн багша Н.А. Фёдорова гэгшэд аймагайнгаа ажалшадай болон интеллигенцийн зүгһөө хүндэтэ айлшаддаа үнэн зүрхэнһөө амаршалжа, зохёохы ажалдань амжалта хүсэбэ. Үйлэдбэрийн хэдэн түрүүшүүл буряад арадай заншалаар айлшадтаа хадаг барюулаа. РСФСР-эй габыята, Бурядай АССР-эй арадай артист Дугаржап Дашиев хадаг тогтоон абахадаа, Цырен Хоборковой найруулаһан «Амаршалгын дуу» дуулажа, сугларагшадай зүрхэ сэдхэлэй хүбшэргэе даража, нэръемэ халуунаар альга ташуулаа.

Хүндэтэ угтамжын харюуда түлөөлэгшэдэй бүлэгыг хүтэлбэрилэгшэ, Горькийн нэрэмжэтэ республиканска библиотекеын директор Ю.А. Хараев, «Байгал» журналай редактор С.С. Цырендоржиев, композитор Гур Дашипылов гэгшэд үгэ хэлэжэ, үнэн зүрхэнэй баяр хүргөөд, республикынгаа соёлой байдал тушаа, литература, искусствын һүүлэй шэнэ зохёолнууд тушаа хөөрөжэ, уулзалгада хабаадагшадые һонирхуулаһан байна.

Уулзалгын хоёрдохи отделение поэт Солбон Ангабаев нээжэ, Аха тухай шүлэгүүдээ уншажа, нютагай зоние угаа ехээр баярлуулба. Юуб гэхэдэ, поэт урда тээн Ахын аймагаар ябаһан, зонтойнь танилсаһан бшуу.

Удаань артистнарай концерт эхилээ. Бурядай АССР-эй габыята артист Гуржап Эрдынеев түрүүн гаража ерээд, хэдэн дуу дуулаа. Энэ артист урда тээн Аха нютагаар баһал ябаһан хүн. Композитор Анатолий Андреевэй «Түрэл тала тухай» дуугаар концерт нээһэн байна. Тиэхэдэ Гур Дашипыловой «Байгал далай» гэжэ дуун бултанда һайшаагдажа, ехээр альга ташуулаа. Илангаяа хүгжэмэй автор өөрөө аялгыень наадажа үгэхэдөө, угаа һонирхолтой байгаа ха юм.

Бурядай АССР-эй габыята артистка Наталья Будаевагай

дууе Ахын аймагай хүн зон радиогоор шагнадаг байһан ааб даа. Артисткынөөрөөмандаерээд, мэдээжэ дуунуудаа хажуудамнай дуулажа байхадань ямар һонин байгаа гээшэб! Габьяата артистка «Ургы», «Залуу наһан» гэхэн олониие тэрэ үдэшэ дуу дуулаһан, наадаһан артистнар: дуушад Клим Миткинов, Анна Шалаева. залуу баянист Александр Маляревский гэгшэд бусад нилээн удаан альга ташуулжа, магтаалда хүртөө.

Илангаяа Дугаржап Дашиевойай һайхан хоолой манда мартагдашаггүйгөөр хадуугдаа гэжэ тэмдэглэхээр. Алдарта дуушан нилээн олон дуу дуулажа, сугларагшадай сэдхэл ханаһан байха юм. Илангаяа А. Андреевэй «Би коммунистби», «Эгэшэ аха хоёрни» гэхэн дуунууд тон ехээр һайшаагдаа.

Манай нютагай басаган Нина Токуренова баһал амжалтада хүртөө. Республикын габьяата артисткын нэрэ зэргэдэ хүртэһэн басаганайнгаа уран уншалгые, наадые бидэ сэдхэлээ хүдэлгэн хараабди, тэрэнэй бэлигэй хараад байса ургаһые тэмдэглэн баясабабди.

Удаадахи үдэрнүүдтэ уран зохёолшод, артистнар «Коммунизм», «50 лет Октября», «Улаан Аха», В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозуудта айлшалжа, тэндэхи ажалшадта бэлиг шадабарияа харуулжа баясуулаа.

Ноябриин 26-да айлшаднай дахин Орлигто бусажа, хүр жабхаланта оршон байдалда литература, искусствын һайндэр дүүрэбэ.

Иигэжэ уран бэлигтэнээр уулзажа байхадаа, ажалнайшые бүтэсэтэй, сэдхэлнайшые баяртай байна гэжэ манай аймагай ажалшад мэдүүлээд, Саяан уулые дабахаяа холошоонгүй, ходо айлшаар ерэжэ байхыень уриһан байна.

*О. Балданова,
Ахын аймагай «Малшан» гэжэ газетын хүдэлмэрлэгшэ.
Буряад үнэн. 1976. № 280, ноябриин 30*

Клубай ажал

ШЭНЭ БАЙШАН НЭЭГДЭБЭ

В.И. Ленинэй түрэхөөр 120 жэлэй оие тэмдэглэхэ үеэр Ахын аймагай Ленинэ нууриной эхин табигдаһан байна. Үнгэрэгшэ

зун энэ тосхон руу В.И. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой хуушан түб болохо Сэнсэ хууринһаа 10 гаран айл ерээ һэн.

Агуухэ Октябриин һайндэрэй урда тээ 200 хүнэй хууритай, олон таһалгануудтай, харуул уужам соёлой байшан эндэ нээгдэбэ.

Тус колхозой түрүүлэгшэ В. Арданов соёлой байшангые баяр ёһололой оршон байдалда нээжэ, улаан лентэ хайшалба. Соёлой байшангай түлхюурые колхозой түрүүлэгшэ В. Арданов сомсоведэй гүйсэдкомой түрүүлэгшэ С. Бидановта барюулжа, шэнэ байшан соо зугаа наадан, хүхюун ёохор бү таһараг лэ гэжэ юрөөбэ.

Колхозой партийна организациин секретарь нүхэр Н. Будаев элидхэл хээ. Аймагай түб Орлигһоо баяр ёһололой митингдэ ерэхэн айлшад бэлэгүүдые асараа. Колхозой залуушуул сугларагшадта һайн концерт наада харуулаа. Ёохор наадан, хатар зугаа удаан саг соо замхаагүй.

Бурад үнэн. 1975. № 269, ноябриин 16

Итоги аймачного фестиваля

СПАСИБО, ПАРТИЯ, ТЕБЕ!

19 февраля в аймачном Доме культуры состоялся большой заключительный концерт аймачного фестиваля самодеятельного народного творчества, посвящённого XXV съезду партии. В смотре приняли участие самодеятельные коллективы Сорокского, Хужирского СДК, коллективы учителей Орликской средней школы и аймачной больницы, Балактинского и Синцинского сельских клубов, аймачного Дома культуры.

Концертная программа заключительного концерта была многообразна по жанрам. Со сцены АДК прозвучали песни о родине, партии, литературно-музыкальная композиция, посвящённая партии, песни и стихи о любви к родному краю, художественные сценки, интермедии, игра на национальных инструментах — хуре и лимбе, искрометные танцы, вокальные ансамбли.

На сцене участники художественной самодеятельности Орликской средней школы. Они начали свое выступление литературно-музыкальной композицией «Спасибо, партия, тебе!». Художественное слово сменяется песнями о Ленине, партии, родине.

Тепло встретили зрители и жюри Кима Галсанова, неоднократного участника и дипломанта аймачного и республиканского смотров художественной самодеятельности, исполнившего бурятскую народную песню «Ашата мэргэн парти».

Высокую оценку получили Даря Будаева из «Улан-Оки» за исполнение песни П. Дамиранова «Инагай захяа», Любовь Ушакова (Орликская средняя школа) за песню Д. Тухманова «Белый танец», а за песню «Уянгын дуун» Б. Цырендашиева — Дарима Аюшеева из Балакты.

Хорошо выступили Бадма Габанов, механизатор колхоза «Коммунизм», Розалия Гармаева — учительница, Семен Гармаев из Сорокского СДК, братья Семён и Василий Сыреновы, Махмуд Киреев из АДК, Бата Жамбалов, Сергей Цыбиков — труженики колхоза им. В.И. Ленина, Владимир Хамаганов — киномеханик Синцинской киноустановки, Татьяна Базарова — молодая певица из Балакты.

Большого внимания заслуживает удачное выступление вокальных ансамблей Хужирского СДК и аймачного Дома культуры, в подготовку которых немало труда вложили художественные руководители В. Галсанова и К. Замбалова.

На концерте хорошо прозвучала игра на хуре и лимбе в исполнении Ц. Будаева, Д.-Н. Соётова из колхоза «Улан-Ока». Надо отдать должное музыкальным руководителям Ц. Будаеву и Д.-Н. Соётову, которые несмотря на большую занятость в период навигации сумели на высоком уровне аккомпанировать певцам, танцорам, вокальному ансамблю из своего коллектива.

Одним из номеров концертной программы было выступление учителей Орликской средней школы — А. Ушакова на баяне, О. Калмыкова на гитаре, исполнивших русскую народную песню «Коробейники». Этот дуэт заслужил хорошую оценку.

Немаловажную роль в самодеятельности играет художественное слово. В этом жанре хорошо показали себя А. Хогоева (Орликская средняя школа), Ханда Жамбалова (Сорокский СДК), Д. Михайлова (АДК). Т. Замбалова из Хужира, В. Убашеева из Балакты.

Ярким украшением любой концертной программы являются танцевальные номера. Особенно запомнились и зрителям, и взыскательному жюри танцы «Бу мартаарай» и «Танец охотников» аймачного Дома культуры (руководитель Б. Дашиев), «Танец девушек» Орликской средней школы, монгольский танец «Бэлиг» в исполнении молодых танцовщиц из Сорокского СДК Татьяны Сыреновой и Энгельсины Аюшеевой. Умелая постановка, красочные костюмы, аккомпанемент этих танцевальных номеров получили заслуженную оценку.

Первое место с вручением ценного подарка и Почетной грамоты оргкомитета присуждено коллективу художественной самодеятельности колхоза «Улан-Ока». Выступление этого коллектива отличалось разнообразием жанров. Прежде всего жюри отметило тонко продуманную в композиционном отношении литературно-музыкальную композицию «Есть такая партия» с удачным применением технических средств светового оформления, хорошо и со вкусом сшитые костюмы, разумеется, высокий исполнительский уровень участников самодеятельности и культуру их поведения на сцене. В этом большая заслуга художественного руководителя этого коллектива Валентины Галсановой, заочницы ВСГИК, ветерана культуры аймака.

Второе место занял коллектив учителей Орликской средней школы (художественный руководитель А. Хогоева).

Многие номера Балактинского сельского клуба были отобраны на заключительный концерт и многие из них получили высшую оценку. Но в целом выступление балактинцев проиграло из-за отсутствия хореографических номеров. Поэтому этот коллектив занял третье место на первом туре аймачного фестиваля.

Ниже своих возможностей выступили коллективы

Сорокского СДК и Орликской средней школы. Ведь в этих коллективах собран яркий букет певцов, чтецов, танцоров, музыкантов, которые при хорошей организации могли выступить на уровне высокого мастерства.

Фестиваль показал, что большинство коллективов предприятий, учреждений, колхозов со всей ответственностью подошли к этому важному мероприятию. Правления и партийные организации колхозов «Улан-Ока» и им. В.И. Ленина пошли навстречу своим художественным коллективам и потратили большие средства на приобретение костюмов, помогли транспортом, несмотря на трудные климатические условия в период зимовки скота.

Фестиваль стал смотром лучших сил художественной самодеятельности аймака. Лучшие из лучших были отобраны для участия в республиканском конкурсе, который состоится с 19 по 23 марта 1976 г. в г. Улан-Удэ. Кандидатами на второй тур республиканского фестиваля стали Нима Галсанов, Даря Будаева, Валентина Галсанова, Дашанима Соетов, Цыден Будаев, Бата Жамбалов, Сергей Цыбиков, Владимир Хамаганов, Бадма Габанов, Розалия Гармаева, Дарима Аюшеева, Семен Гармаев и другие певцы, чтецы, также танцевальные коллективы аймачного Дома культуры и средней школы.

Одним словом, наши самодеятельные артисты, посвящая съезду родной партии свои песни, дела и думы, выступили под девизом: «Спасибо, партия, тебе!».

Малшан. 1976, 27 февр. С. 2

«СЭРЭМПЭЛ» — ОРЛИГОЙ СЦЕНЭ ДЭЭРЭ

Манай Ахада арадай театр эмхидхэгдэхээр 4 жэл үлүүтэй боложо байна. Эдэ жэлнүүдэй хугасаа соо тус театрай артистнар нилээд олон зүжэгүүдые табижа, ажалша малша зондоо, хүршэ Түнхэнэй аймагай колхоз, совхозуудаар зүжэг наадаа харуулхан, мүн республикынгаа ниислэл хото Улаан-Үдэдэ ошоһон байха юм.

Наяхан Орлигой «Саяны» гэжэ соёлой байшан соо хүн зон дүүрэн, шууяатай, хүлгөөтэй байба. Энэ үдэшэ арадай театр шэнэ зүжэг бэлдэжэ, зондоо харуулба бшуу. Буряадай мэдээжэ уран зохёолшо Хоца Намсараевай «Үүрэй толон» гэжэ романаар найруулан табигдаһан «Сэрэмпэл» гэжэ зүжэгыг Туяна Бадагаева найруулан табяа. Уран зурааша Жалсан Замбалов тэрэниие шэмэглээ.

Туяна Бадагаева Зүүн Сибириин соёлой институттай 4-дэхи курсын студенткэ, режиссёрско факультеттэ хуралсадаг. Энэ институтта орохоһоо урид Улаан-Үдын соёлой училищи дүүргээд, Барханай арадай театрт хүдэлжэ, дүй дүршэлтэй болоһон Туяна Бадагаева Орлигто арадай театрай бии болоходо Аха эльгээгдэжэ, тэрэнэй хүгжэлтэдэ өөрынгөө хубитыг нилээд оруулһан байха юм. Хоёр жэл соо хүдэлхэ зуураа нилээд олон мэдээжэ драматургнуудтай зүжэгүүдыг табиһан байна. Жэшээлхэдэ, ородой мэдээжэ драматург Б. Васильевай «А зори здесь тихие», Д. Батожобайн «Зүрхэнэй шарха», «Урбаанай уршагта ябадалнууд», Ц. Шагжинай «Тангариг», «Шүдхэртэй сүндүүг» болон бусад зүжэгүүдыг табиһан байха юм.

Мүнөө Туяна харын практика гаража байха үедөө Орлигто ерэжэ, «Сэрэмпэлыг» сценэ дээрэ табижа, манай театрт дуратайшуулыг нилээд баясуулһан байна.

Зүжэгэй гол рольнуудта үнинэй мэдээжэ артистнууд наадабад. Эдэнэрнай арадай театрай эмхидхэгдэхэнээ холо урид зүжэгтэ наадажа байһан, нилээд бэлиг шадабаритай артистнар гээшэ. Сэрэмпэлэй рольдо Сандак Пронтеев, Долгод — Светлана Мадасова, Ямаахан хүгшэн — Даря Замбалова, Бадма баян — Фёдор Налханов, Галта — Жалсан Замбалов, Эрдэни гулваа — Владимир Борбуев, Халзан — Владимир Арзухаев гэгшэд наадажа, өөрынгөө рольнуудта тон тааража, геройнуудайнгаа образуудыг тобойсо найнаар харуулжа шадаба.

Илангаяа Сэрэмпэлэй рольдо наадаһан Сандак Пронтеев Ямаахан хүгшэнэй рольдо наадаһан Даря Замбалова хоёрыг онсолон тэмдэглэлтэй. Эдэнэр уран найханай бүлгэмдэ үнинэй хабаадалсадаг, бэлиг ехэтэй артистнар юм.

Уран шэмэглэлгын талаар баһа нэгэ хэды үгэ хэлэлтэй. Декораци тон һайнаар бэлдэгдэнэн, түргэн һэлгэгдэнэ. Костюмуудшы тэрэ үеынгөө зондо тааруулжа оёгдоһон, Эндэ тус театрай уран зурааша Жалсан Замбаловай хубита тон ехэ.

Арадай театрай артистнар, режиссер Т. Бадагаева түрүүтэй һайн зүжэг харуулжа, аяр холын Ахын ажалша нүхэдөө баясуулба гээшэ.

Тэдэнэр энэ зүжэгөө бүхы колхозуудаар ябажа, харуулха түсэбтэй. Наяар «Коммунизм» колхозой ажалшадта айлшаар ошохо юм.

Буряад үнэн. 1978, апрелин 6

ТАЛАНТЫ ОКИНСКОЙ ДОЛИНЫ

В Окинском аймаке по инициативе отдела культуры аймисполкома и РК ВЛКСМ проходит смотр-конкурс самодеятельных коллективов «Алло, мы ищем таланты», посвященный 60-летию Октября. В нем принимают участие все колхозы, организации, предприятия и учреждения аймака. Заканчивается второй тур смотра-конкурса. На сцене аймачного Дома культуры «Саяны» выступили коллективы самодеятельности учителей Орликской средней школы, работников аймачной больницы, райпотребсоюза, узла связи, воспитателей детского сада, колхозов «Улан-Ока», им. В.И. Ленина, «Коммунизм», «50 лет Октября».

Зрители и жюри отметили хороший исполнительский уровень самодеятельных артистов, массовость, красочность костюмов. Каждый коллектив, помимо отдельных концертных номеров, представил на конкурс литературно-музыкальную композицию, повествующую об истории трудового коллектива, его ветеранах, передовиках. В рамках конкурса проходит и смотр стенной печати. Рядом с молодежью в конкурсе «Алло, мы ищем таланты» принимают участие и ветераны труда; председатель Барунгольского сельсовета С.Д. Биданов, учительница У.М. Дамбуева. Щедрое признание публики заслужили они исполнением бурятских и русских народных

песен. Горячо принимали зрители и вокальный ансамбль сельского ДК «Солбон» из колхоза «50 лет Октября». Смотр-конкурс дал старт обменным концертам самодеятельности в аймаке. Так, самодеятельные артисты колхоза «50 лет Октября» выступили в колхозе им. В. И. Ленина, работники аймисполкома — в колхозе «50 лет Октября».

Смотр-конкурс «Алло, мы ищем таланты» привлек на самодеятельную сцену людей различных профессий и возрастов. В начале мая в аймачном Доме культуры состоится заключительный концерт.

*О. Балданова,
корреспондент окинской районной газеты «Малишан»,
Правда Бурятии, 1978*

ГУРБАН НАРҮАД

Соёлой нонин

Ахын арадай театр хаяхан Буряадай мэдээжэ драматург Ц. Шагжинай «Гурбан нарһад» гэжэ гурбан үйлэтэй драма найруулан табижа, олоной анхарал татаба. Манай зон зүжэгтэ тон дуратай.

Энэшье үдэшэ клубаар дүүрэн хүн зон, юрэдөө, сүлөө нууринууд үгы байба.

Уридшалан арадай театрай түүхэхээ нэгэ хэды оролто үгэ хэлэжэ, түүхыень хэргээхэ һанал байна. 1970-аад онуудаар манай соёлой бүлэг хүдэлмэрилэгшэд Т. Пронтеева, Ж. Замбалов, эдэ мүрнүүдэй автор ба бусадшье нүхэдэй эдэбхи үүсхэлээр Н. Балданогой «Эржэн», Ц. Шагжинай «Будамшуу» гэжэ зүжэгүүд табигдажа, харагшадай анхарал ехэ татаа һэмнэй даа. Соёлой министрствэ энээниие хараадаа абажа, манай бүлгэмые арадай театр болгон мүндэлүүлһэн юм. Хожомоо арадай театрые бэлигтэй залуу режиссер Т.Б. Бадагаева хүтэлбэрилжэ, бүришье хэргээһэн, олон зүжэгүүдые табижа, республика дотороо суурхуулһан байгаа. Теэд тэрэнэй һүүлээр театрай нэгэл хэмдээ байн, һүүлдэнь унтар унтарһаар унтаржа, хүгжэн носохоёо болёо гэхэдэ алдуу болохогүй. Арбаад жэлэй хугасаа

соо 2-3 зүжэгүүд табигдажа, нэгэ нюдээ нээн байтараа, баһал утын нойрто абтагдажа, бүришье бүхөөр заримдаа «унташадаг» байгаа бшуу.

... Мүнөө залуу режиссер Б.А. Галсановай найруулан табиһан энэ зүжэг режиссёрой хүдэлмэрийн өөрсэ, новаторска шэнжэтэйе гэршэлнэ. Режиссёрой өөрын заяг заршам, өөрын ойлгосо, тусгаар табилга урданайхи зүжэгүүдһээ тад ондооень харагшад мэдэрээ ёһотой. Энэнь олон зоной хабаадалгатай сценэнүүдтэ эли тодоор тарана.

Нэгэдэхи үйлэдэнь дайнай урдахи саг харуулагдана. Хүдөөгэй залуушуул, үбгэд хүгшэд ажабайдалай тэнюүндэ, ажалай урагшатайда хүхилдэн, ёохор хатарна, сэнгэнэ. Залуушуул инаг дуранай охиндо абтан бэе бээдээ дуратайгаа мэдүүлнэ, мүн атаа жүтөөндэшье абташад бии. Энэмнай ёһотойл ажабайдал ха юм. Гэнтэ дайн болобо, манай орондо бузар фашистнар добтолон ороо гэжэ дууламсаараа арад зон нэгэн хүн шэнгээр бээ зэһэжэ, Эхэ ороноо хээээдэшье хамгаалхаар бэлэн байһанаа эли тодоор харуулна. Юрэдөө зүжэгэй үйлэ хэрэг 1941-1942 онуудта болоно. Эгээл хүндэ хүшэр жэлнүүдтэ Баруун фронт ошохоёо Юндэн (артист К. Борбуев) мордобо. Хоёрдохи үйлэдэнь колхознигууд хуушанай большевик, интернационалист Даша түрүүлэгшын (Л. Манханов) хүтэлбэри доро үнэн сэхээр, унаһан малгайгаа абаха сүлөөгүй, үлэн хоһон, дааража хүлдэжэ байгаад, Илалтын үдэрые ойртуулха хэрэгтэ ехэхэн хубитаяа оруулнад. Манай асуудалда харюусахадаа режиссёр иигэжэ хэлэбэ. «Арадай хүсэн, тэрэнэй мухаришагүй зориг, хани барисаан Илалта хээээдэшье асарха. Иимэ арад зонтой гүрэн түрэ алишье сагта илахал байха» гэхэн ханаан гол зорилгомни болоо хэн. Хэрэ энэ зорилгоёо бээлүүлээбибди харагшад ханамжа дурадхалнуудаа хэлэнэ ааб даа». Энэ зорилгыень гол рольнуудта наадаһан бэлигтэй артистнар, театрай ветеранууд, ёһотой сээсэгэй баглаанууд — Д.Р. Замбалова (Сама хээтэй), Т.Ш. Пронтеева (Оксана), Л.С. Манханов (Даша түрүүлэгшэ), Г.-Ж.Ж. Самаев (Лагбан), залуу артистнар Е. Дыржинова (Балма), К. Борбуев (Юндэн) гэгшэд үнэншэмөөр харуулжа шадаа.

Украинка Оксанын роль артистка Т. Пронтеева гүйсэдхэжэ, хайн образ харуулжа шадаа гэжэ тэмдэглэмээр. Энэ эхэнэр дайсанай эзэлээд байһан холын Украинаһаа бишыхан хүбүүн Ивасьтаяа (Г. Манханов) Буряад орондо ерэжэ, улад зоной энхэрэл сэдхэл доро уйдхар гашуудалаа саг зуура мартана. Хүбүүнийнь аматай боложо, хэргэнэ.

Даша ударидагшын образые артист Л. Манханов тобойсо харуулжа шадаа. Энэ нүхэрэй хүтэлбэрлһэн коллектив эбтэй эетэй, хамтын хэрэгэй түлөө хамсыгаа шуун орожо, илалтын үдэрые ойртуулалсаха гэжэ бидэ этигэнэбди.

Артистнууд Д. Замбалова, Г.-Ж. Самаев дүршэлтэй артистнууд байһанаа харуулаа, геройнуудайнгаа пластическа дүрэ зурагуудые шадамараар урлана. Хүхюу зугаатай, сагай ерээ наа, героическа алхам хэхээр хододоо бэлэн байһан Балма басаганай роль Е. Дыржинова гүйсэдхэжэ, зүрхэ сэдхэлыень зүбөөройлгоһоноохаруулна, тэрэхарагшадта ехэтэ һайшаагдаа. Теэд артистка Е. Дыржинова ба бэшэшье залуу артистнар В. Урбаева, К. Борбуев, З. Дамшаева гэгшэд үгээ тодоор хэлэжэ шаданагүй, заримдаа нютагай диалектнүүд холилдожо шэхэндэ хажараар дуулдаха юм. Зарим ушарта хүгжэм ехээр наяржа, артистнарай хэлэһые ойлгохонь бэрхэшэг болошоно.

Артистнар К. Борбуев В. Урбаева хоёрой наадахада эдэнэй геройнууд бэе бээдээ дуратай юм гү, али үгы юм гү, ойлгохоор бэшэ. Теэд саашадаа образуудаа бүри мүлижэ, дүй дүршэлөөр баян болонод ааб даа. Тиихэдээ харагшадай этигэмэ образ харуулхал байха.

Үшөө нэгэ хэды дутуунуудые тэмдэглэлтэй гэжэ һананаб. Зүжэгэй 1-дэхи үйлын эхин. Амгалан тайбан ажабайдал. Сценын шэмэглэл эндэ ондоол байха байгаа. Сэлмэг номин тэнгэри, хүхэ ногоон ойн заха, горхойной шааяан — эдэ бүгэдые зурабал хайн байгаа гү гэжэ һанагдаха юм байна. Али уран зурааша К. Борбуев ажалаа хүнгэдхэхэ һэдэлгэтэйгээр нэгэн янзын шэмэглэл хэрэглэбэ гээшэ гү? Ойлгосогүй. Олон зоной хабаадалгатай сценэнүүдтэ режиссер анхаралаа һулаар табья хаш. Мүн 2-дохи үйлэһөө 3-дахи үйлэдэ ороһон хэнэһые ойлгохын аргагүй. Эндэ арад зоной патриотизм харуулагдана.

Энээнийе бүри тобойсо харуулмаар байгаа. Артистнар Г.-Ж Самаев, Д. Замбалова, Л. Манханов гэгшэд хэды уран гоёор, үнэншэмөөр наадабашье, хэһэгы аршалжа шадабагүй. Зүжэг найруулан табиha гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ юм. Теэд зүжэгөө улам саашань мүлижэ, үшөө гүнзэгы удхатай, һонин болгохо гээшэ зохёохы коллективэй өөртөө ехэ эрилтэ табиһанһаа дулдыдаха ха юм. Зүжэг дээрэ үшөө нэгэ хэды соо айхабтар үсэдөөр хүдэлбэл, үшөөшье үрэ гарахал даа. Хахад замдаа тогтонгүй нэрэдээ хүрэмэ зүжэгүүдые манай Ахын арадай театр залуу режиссёр Б. Галсановай хүтэлбэри доро олоор табижа, харагшадаа баярлуулха байха гэжэ найданабди.

Саянская новь. 1987. № 15 (февральин 3). Н. 2

Хонгоодорнуудай найр

УУЛЫН УЛАДАЙ УУЛЗАЛГА

Саяан шадарай буряадуудай уг гарбалай түүхэ болон соёл болбосоролой уг заншалнуудай гэхэ гү, али хонгоодорнуудай һайндэртэ хабаадахая Ахаһаа гушаад хүн июниин һүүл багаар хүршэ Түнхэнэй аймаг зорёо бэлэйбди.

Урда үдэрнүүдтэ хура бороон элбэгээр адхаржа, уһа голнай ехээр үерлэн, эрьһеһэнь халижа, багахан автобуснай дошхон мундуу Хээрэгтын долгиндо тулангүй «тамараашье», татуулаашье гэлэй, аян замнай аятай зохид, аяншалагшад ямар нэгэн ерээдүйн хүлээлгэнэй һайхан бодолдо абташанхай, шогтой хүхюутэй, дуутай шуутай юумэд харгы замдаа урданайнгаа аялга һайхан дуунуудые дуулажа, оньһон үгэ, таабаринуудые таалсан, хүхюун зугаагаа дэлгэн, хүгжэн ябатарнай, Саяанай шобхо хаданууд хойно үлэжэ, Түнхэн ехэ дайдын уужам талада орошоһон байбалди даа.

— Нэн түрүүн, дүрбэн хоногой туршада байрлаха байрамнай Түнхэнэй совхозой түб һуури Шэмхэ болоно, — гээд, В.А. Галсанова, соёлой таһагые даагша, мандаа ойлгуулан үгэнэ. Шэмхэдэ арай хүрэнгүй ябатараа автобусһоонь буужа, үзэсхэлэнтэ гоё нютагайнь шэмэг болохо сэсэг түүнэбди, багасага амаран абанабди. Энэ үедэ манай жолоошон Гомбожаб

Бамбалаев машинаая арилгажа, угааж, ехэл сүлөөгүй ажаллана. Уданшьегүй вахтовкомнай ерэжэ, үдэсын 9 сагаар Шэмхэ нуурин хүрэжэ ерээ һэмди. Совхозой директор А.Ж. Комиссаров, профкомой түрүүлэгшэ Б.Р. Цыбденов, парторг Н.Д. Вартанова гэгшэд маанадые угтажа, байха байрадамнай хүргэбэ. Үдэсын хоол бариһанай һүүлээр зөөлэн бүхын долгиндо үлгыдүүлэн, бүхэ нойр баришоо һэмди.

Июниин 27. Шэмхэдэ хонгоодорнуудай һайндэр. Эндэ эртэ үглөөһөө ехэл хүлгөөтэй. Энэ һайндэртэ бидэ баһал уригдаһан, хүндэтэ айлшад байхаһаа гадуур, эгээл эдэбхитэй зониинь байха ёһотойбди. Тиимэ дээрэһээ байраһаань холохоно бэшэ оршоһон сэсэгтэ ногоон, үргэн уужам стадион тээшэ буряад тэрлигүүдээ үмдэнхэйнүүд, хүртэйхэнөөр гэшхэлнэбди.

Стадион дээрэ хүн зон олон. Эндэ тэндэ наймаанай автолавканыуд эд бараа худалдана. Амтатай эдегээ тогоошо эхэнэрнүүд бэлдэнэ. Стадион һайндэреэхээр шэмэглэгдэнхэй: урянууд, транспарантнууд, спортын тугууд һэбшээ һалхинда намилзана. Ирагуу һайхан буряад дуунууд зэдэлнэ, уһан буряад хэлээр хүбүүд, басагад үреэлэй һайхан үгэнүүдые, хонгоодорнуудай уг удхые унгиһан хөөрэхэдэнь, микрофоной хүсэ шэди аяар холо зэдэлүүлнэ. Уданшьегүй һайндэрэй жагсаал стадионой тэг дунда гаража ерэнэ. Жагсаалай дунда бидэшье ябанабди. Урилдаанай харгы дээрэ хүлэг моридые унаһан эдир залуу хүбүүд басагад гаража, хүсэ шадалаа, хүлэгэйнгөө хурдан жороо туршана. Совхозой эрхим адуушан һайндэрэй һүлдэ болохо гал носообо. Совхозой директор нүхэр А.Ж. Комиссаров оролто үгэ хэлэжэ, һайндэрэй эхилһэнтэй дашарамдуулан сугларагшадта баяр баясхалан хүргөөд, нааданай эхилһые гэршэлбэ.

Эндэр дээрэ поэт Шагдар Байминов гаража, хонгоодорнуудай уг гарбал тухай уряа дуугаа шүлэглэн хэлэбэ, айл аймагаа, айлшадаа найртаа уриба:

Хун шубуун гарбалтай
Хан хонгоодор
Ерэн юһэн шошоолог,
Эртэ урдын хүрхүүд,

Тэртэ, хойно, шонорог...
— Анханаймнай аха дүүнэр,
Айлшаар мандаа ерэгты!
Морин зургэ хэргээжэ,
Морилжо, зорижо ерыта!
Найман үе нахил дээрэ
Найрлан, хүхин наадааял!

Стадионой тэг дундахи эстрадын багахан талмай дээрэ амаршалгын дуун зэдэлнэ, буряад поэдүүдэй уран шүлэгүүд уншагдана. «Гигант» кооперативай фольклорно бүлэгэй һүүлдэ манай артистнар концерт-наада табижа, магтаал үреэлдэ хүртэбэ. «Ахын айлшад, шадалтай байнат. Гоё найхан концерт табижа, үреэл, оньһон үгэ, таабаринуудаа, дуу буляалдалга, бэһэлиг нюулгаяа эхилхэдэтнай ехэтэ найшаагаабди. Энэ гоё буряад тэрлигүүдээ үмдэһэн залуушуултнай найхан гээшэнь», — гэлдэн баяр дээрэмнай баяр нэмээхэ юм. Өөһэдынгөө артистнарай табиһан концерт тухай тобшохоноор хөөрөжэ үгэхүү. Концертымнай эхиниие найхан, саг зуура эмхидхэгдэһэн арадай инструментнүүдэй оркестр захалжа, амаршалгын дуунай аялга зэдэлнэ. Хүгжэмшэд: баян (А. Пронтеев), чанза (Г.-Ж. Самаев), лимбэ (Д.Н. Соетов), хууршад (эсэгэ хүбүүн хоёр Р.Ш. Будаев, Ц. Будаев) — ехэл хүртэй дорюунаар нааданаймнай эхи табибал даа. Һүүлдэнь «Төөлэйтэйхэн хүндээ» гэһэн дууе хоор дуулаба. Энэ дуугаараа Хэрэндэ үнгэргэгдэһэн найндэрэй түгэсхэлэй концертын эхи табяа һэмди гэжэ омогорхон хэлэхэ дуран хүрэнэ. Үреэлнүүд, бэһэлиг нюулган, оньһон үгэнүүд, таабаринууд, дуу буляалдаан гэхэ мэтэ буряад зоноймнай аман үгын алтатай дуһалнууд, дүхэригэй наадан болоһон ёохорой дуунууд һубарилдан гаража, харагшадай халуун альга ташалганда хүртэбэ. Дуушад Г.-Ж. Самаев (Г. Дашипыловой «Хоймор»), Ч. Мунконов (Ю. Ирдынеевэй «Абайхан Гэсэрнүүд байхал байха»), Д. Гомбоева, В. Галсанова, О. Жамбалова гэгшэдэй дуунууд мүн лэ найшаалда хүртөө. Мүн соёлшон Л. Манханов ендэр дээрэ гаража, Аха нютагай домог түүхэ тухай ехэл һонирхолтойгоор харагшадтаа хөөрөжэ, зоной анхарал

татаа. Уян нугархай бэетэй, урин гоё хүбүүд, басагаднай хатарнуудые («Һойрой наадан», «Уулзалга» гэхэ мэтэ) гүйсэдхэжэ, хүн зоние гайхуулаа. Концертын түгэсхэлдэ композитор Вл. Дамбаевай «Сурхарбаан» гэжэ дуун зэдэлжэ, Д. Улзытуевай «Уулын сууряанаар» таража, Аха нютагаа магтан үрээһэн дуугаар түгэсэбэ. Тиихэдэ манай хүгжэмшэд буряад арадай дуунуудай попури наадажа, олоной анхарал татаа гэхэдэ буруу болохогүйл даа. Мантай хамта хүршэ Туваһаа гурбан нүхэд концерт үгэжэ, мүн лэ найшаалда хүртөө. Эдэнэр хэд бэ гэхэдэ, залуу дуушан Мерген Моргуш, Кошкар-оол Монгуш, В.А. Бильтагуров гэгшэд болоно.

Үдэшэндөө совхозой хүтэлбэрилэгшэд маанадые суглуулжа, найр нааданай эдеэлгэндэ уриба. Александр Жугдурович Комиссаров совхоз тухайгаа тобшо тэдыгээр хөөрөжэ үгэбэ. Үүлтэр хайнтай малнуудаа үбэр майлаар бэлшээһэн, шүүдэртэйхэн таладаа шэниисеэ ургуулһан энэ ажахын сэбэр доход 800 мянган түхэригтэ юм. 1 500 толгой эбэртэ бодо малтай, тэрэ тоодо һаалин 600-700 толгой үнээд, 800-гаад адуун хүрэг, 60-70 гахай, үнэтэ арһатай ангуудай фермэ, хэдэн мянган гектарай талмай дээрэ шэниисэ, хара тарьян, обёос мүн бусад ургамалнууд, огородой эдеэн таригдадаг. Энэ нютаг адуу малаа үсхэбэрилэн байһан малшадаараа, үндэр, баян ургаса абадаг тарьяшан, механизатор зоноороо алдаршанхай юм.

Мүн хайндэрэй үедэ спортын зүйлнүүдэй программа баян дэлгэр байгаа. Бүхэ барилдаан, мори урилдаан, волейбол, футбол гэхэ мэтэ мүрысөөнүүд үнгэргэгдөө. Манай бүхэ барилдаашад сооһоо Баясхалан Бамбалаев Сергей Доржиев хоёр эндэ түрүүлжэ, мүнгэн шанда хүртэбэд. Тиихэдэ Баясхалан аймагай бүхэ барилдаашадай хорилдоондо өөрынгөө хэмжүүрэй барилдаашадые илажа, 1-дэхи нуури эзэлжэ, мүн лэ мүнгэн шангаар урмашуулагдаа.

Июниин 28. «Хонгоодорой нэл дайда гэхэ гү, али Саяан шадарай буряадуудай уг гарбалай түүхэ болон соёл болбосоролойнь уг заншалнууд» гэһэн темээр хуралдаан аймагай түб Хэрэн тосхондо хүдэлмэриэе эхилбэ. Энэ хуралдаанда аяар холын Хальмаг, Тува, Монголһоо эрдэмтэд

уригдажа, элидхэлнүүд болон мэдээсэлнүүдые хэһэн байна. Мүн манай ниислэл хото Улаан-Үдэ, дүтэ Эрхүү хотоһоошье айлшад уригдажа энэ хуралдаанда эдэбхитэйгээр хабаадаба. Манай нютагай хүбүүн, эрдэмэй кандидат, мэдээжэ поэт Б.С. Дугаров «Ахын буряадуудай уг гарбалнууд» гэһэн темэдэ мэдээсэл хээ һэн. Хуралдаанай хүдэлмэриие поэт Л. Тапхаев, СССР-эй арадай депутат А.Л. Ангархаев, Түнхэнэй райсоведэй түрүүлэгшэ нүхэр А.Д. Моглоев гэгшэд хүтэлбэрилөө.

Июниин 29-30. Аймагай түбтэ хонгоодорнуудай һайндэр эхилбэ. Энэ һайндэртэ хүршэ Монголой, Тувын айлшад, Захаамин, Аха, Алайр, Түнхэнэй уладай зүгһөө артистнар хабаадажа, һайндэрэй соёлой програмые шэмэглээ һэн. Бидэнэр театрализованна харалганда хабаадажа, үргэн ехэ ёохорто наадаа һэмди. Мүн Түнхэнэй артистнарай һүүлээр концерт-наадаая ажалша зондо харуулжа, нэгэ хэды номернууднай түгэсхэлэй концертдэ зууршалагдаһан байна.

Июниин 30-да Хангай Саяан баабайтай хатан эжы Түнхэнһөө гаража, өөрын дулаан дайдада зорёо бэлэйбди. Энэ һайндэр алтан дэлхэйн жама ёһоор хүрһэтэ газар дээрэ амиды мэндэ ябаһан лэ сагтамнай ухаан сэдьхэлдэмнай мүнхэ үлэхэл байха.

1993 ондо хонгоодорнуудай һайндэр Захааминай аймагта үнгэргэгдэхөөр хараалагдаба.

Саянская новь. 1991. Июлиин 6

Захаамин- 93

ҮР ЖАБХАЛАНТАЙГААР ҮНГЭРБЭ

Байгша оной июниин 24-27-до Захааминай аймагта үнгэргэгдэһэн Хонгоодорнуудай һайндэр Буряадай Республикын 70 жэлэй ойтой, Сурхарбаанай һайндэртэй тудалдан, баян дэлгэрээр, һур жабхалантайгаар үнгэрбэ.

Хонгоодорнуудай уулзалгада Ахаһаа 35 хүнһөө бүридэһэн делегаци (ударидагшад Б.Д. Шарастепанов, В.А. Галсанова) хабаадажа, хадата һайхан Ахаяа холо ойроор суурхуулжа, хүгжэмөө, шүлэг хатараа, хүсэ шандаһаая харуулжа, хүндэтэ,

хүндэмүүшэ, үзэсхэлэнтэ гоё булан тохойгоор баян Захааминай зониие баясуулһан байна.

Июниин 24. Ахын делегациин бүридэлдэ ороһон хүнүүдые һуулгаһан гурбан автомашина үглөөнэй зургаан сагта Улаан-Үдэ хотоһоо гаража, Сэлэнгэ, Зэдын эрьенүүдые зубшан, Захаамин тээшэ гүйлгэлдэжэ мэдэбэ. Үглөөнэй һэрюундэшье, үдэрэй халуундэшье харгыда ябагшадта һаад болоногүй хаш. Ерээдүйн уулзалгын һайхан мэдэрэлдэ абташаһан зарим нэгэн түмэр хүлэгэйнгээ сонхоһоо һалангүй, һубарилдан үнгэрһэн нютаг, тосхонуудые хаймадан, үргэн Буряад оронойнгоо тала дайдые, хада уулые, уһа голнуудые, үхэр малыень хаража, сэдхэлээ хананад. Һажаашадшье бии хэбэртэй. Эдир залуушуулай һууһан зүгһөө хүхюун зугаа, энеэдэ наадан нэгэтэшье замханагүй.

Улаан шаргал наранай нилээд баруун тээшээ хэлтыхэ үеэр Михайловка тосхой зүгһөө хүнгэн автомашина харагдажа, маниие саг зуура зогсогты гэжэ уриһандал, урда хойгуурнай гүйлгэжэл мэдэбэ. Харин һүүлээрнь мэдэн гэхэмнай, В.А. Галсановагай аха Ц. Вандановай гэр бүлынхид маанадые угтажа байбал даа. Тэрэ ажалша, хүндэшэ бүлэдэ уригдажа, үгэ хүүрээ дэлгэлсэжэ, зугаа дуугаа андалдажа гараһанаа мартаха гүбди? Угы. Аха нютагаймнай Валентина ба Виктор Малановтанаар эндэ золгожо, бүришье хүхэе бэлэйбди. 50 жэл болоод уулзаһан энэ уулзалгада хабаадажа, хаража, шагнажа һуухада, зүрхэ сэдхэл хүдэлгэмөөр һэн. Ажалша, хүндэшэ Вандановтан амар мэндэ, баян дэлгэр һуунад.

— Саашаа үшөө һайн һуугты, — гэжэ хэлэхэ дурам хүрэнэ. Хариха харгыдаа эндээ орожо хоноод гараа һэмди. Закаменск хотодо дүтэлжэ, уулын харгы һэтэлжэ ябахадаа, тээ тэрэ дорохоно, уһанай эрьедэ байһан хүнгэн автомашинануудые, хүнүүдые харажархибабди. Манай делегациие угтажа байһан Захааминай госпромхозой директор В.Ц.-Д. Норбоев түрүүтэй ой модоной, хэлхэе холбооной, Енгорбойн совхозой, хэдэн бага предпрятинуудай, фирмэнүүдэй дээдэ тушаалтад байжа, Хонгоодорнуудай уулзалгада хабаадажа, баяртай зугаатай бусахыемнай үрээбэд. Буряад ород арадуудай эдээнэй дээжэ

хүртэнэй удаа одоошье Закаменскда ерэжэ, дүрбэдэхи дунда хургуулиин хамтын байрада ороо һэмди. Энэ байра манай саг зуурын отог, гэрнай болоо бэлэй. Хургуулиин захиргаанда, техникескэ худэлмэришэдтэ маанадые байлгажа, эдеэллэжэ байһандань ехэ баяр баясхалан хүргэхэ дуран хүрэнэ.

Июниин 25. «Енгорбойн совхозой һайндэртэ хабаадаха болобот, иигээд морилхомнай», — гэжэ үглөөнэй эдеэнэй һүүлээр угтагшаднай мэдүүлбэ. Мүнөөдэр Шара Азаргада байхал бологдоно. Шара Азаргада дүтэлжэ ябахаданнай, үзэсхэлэнтэ һайхан ой модотой нэгэ газарта маанадые совхозой директор А.Б. Жанов, профсоюзай эмхиин түрүүлэгшэ О.Д. Жаргалов, ажалай ба дайнай ветеран Ц.Д. Жаргалов, хургуулиин багша М.Ц. Доржиев, олон хүбүүд, басагад буряад һайхан тэрлигүүдээ үмдэнхэй, төөлэй, сагаан эдеэнэй дээжые баринхай, үреэлтэй, дуутайгаар хүгтэй дорюунаар, буряад арадай хуушанай ёһо заншал сахин угтажа абаба. Дайнай, ажалай, партиин ветеран С.Д. Биданов урданай ёһо заншал мэдэхэ байжа, үгэ хүүртэнь торосолдонгүй, төөлэйень дээрэ тогтоон абаба.

Уданшьегүй Сэхир, Зэдын уулзуур дээрэ урган бодоһон, аршаан булагһаа эхитэй Хурмаста уулаяа түшэһэн Хонгоодор угай Енгорбой, хүбшэ хангайһаа эхитэй холын солотой Енгорбой хүрэжэ ерэбэбди. Эндэхи дунда хургуулиин буряад хэлэнэй багша М.Ц. Доржиев (дээрэ үгтэнэн шүлэг бэшэгшэ) аршаан булагта нютагаа, тэрэнэй түүхые маанадта хөөрөжэ үгэбэ. Зэдын эрье ошожо, зэрэлгээтэн байһан мүрэниие хаража, аршаанта булагайнь дэмбэрэлтэйень шагнажа ерэнэнэ мартаха аалди?

Енгорбойн хүдөөгэй байшангай үүдэ сэлижэ ороходомнай, баглаа сэсэгүүдые бариһан сэбэр сэгсэ басагад маанадые угтабад. Эндэһээл эхитэй манай зохёоһон шог ёгто мүрнүүд...

Енгорбойн совхоз 1972 ондо эмхидхэгдэһэн. Гурбан отделениһээ бүридэнэ. Ехэнхинь мал ажал үсхэбэрилэдэг. 2 117 толгой эбэртэ бодо мал, 711 адуун, 1 916 гектар пашни, 2 047 гектар сабшалангай талмай. 1981 онһоо мал шахан таргалуулдаг комплекс бии болонхой. Нуртын комплекс урдандаа нэгэ доро 600 мал байлгаад, шахан таргалуулха аргатай байгаа.

Мүнөөнэй хүшэр хүндэ сагта совхоз мүн лэ ядаруушаг байдалда оронхой. «Арга шадалаа олоод, бэрхэшээлнүүдые дабанабди. Ажалшадайнгаа, пенсионернүүдэйнгээ тала хаража, гэрнүүдые баринабди, мүнгөөр, түлээгээр саг үргэлжэ ханганабди», — гэжэ нүхэр Жапов хөөрөө хэн.

Хайшаашье хара, хада уулаар, ой модоор элбэгээр бүрхөөгдээн түб тосхон Шара-Азаргада Хонгоодорнуудай уулзалгада, Сурхарбаанай хайндэртэ хабаадаха золтой байбабди. Түрүүлэн Енгорбойн уран хайханай бүлгэмэйхид бэлиг шадабарияа харуулба. Эдэнэр дуу, хатарнуудые абьяастайгаар гүйсэдхэжэ, олондо хайшаагдаа. Арадай дуунуудые гүйсэдхэжэ, түбэй радиогоор нэгэнтэ бэшэ гургалдай шэнгээр хангюурдадаг Нина Лубсанова, Буряад республикын соёлой габыата хүдэлмэрилэгшэ, РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник, энэ нютагай хүн. Тус хайндэртэ баһал хоолойngoо хонгёо гаргаа хэн.

Һүүлдэнь манай артистнар бэлигээ харуулбад. Түрүүлэн фольклорно ансамбль гаража, амаршалгын дуу, хатарнуудые Г.-Ж. Самаев, С. Биданов, В. Шараев болон хатарша басагад гүйсэдхэбэд. Онһон үгэнүүд, таабаринууд, дуу андалдаан, үрээлнүүд хойно хойноһоонь һубарижа, аман үгын алтанай дуһалнууд урин гоё угалзуур болон шэжэр алтан шэрээдэһээр шэмэглэгдэнэ.

Буряад арадай оркестрэй хүгжэмшэд, тэдэнэй тоодо эдир хүгжэмшэд Туяна Наханцакова, Туяна Ошорова, буряад, монгол композиторнуудай зохёолнуудые гүйсэдхэжэ, олоной хайшаалда хүртэбэ. Энэ оркестрые Г.-Ж. Самаев Б. Галсанов хоёр хүтэлбэрилнэ. Оркестртэй хамта дуунуудые гүйсэдхэһэн С. Биданов, О. Жамбалова, В. Галсанова, Ч. Мунконов хайхан хоолойтойгоо үшөө дахин гэршэлбэд.

Уран нугархай бээтэй хүбүүд, басагаднай хатарбад. Залуушуулай «Уулзалга», «Һарлаг», хальмаг хатарнууд илангаяа хайшаагдаа (хатаршад Л. Доржиева, А. Дёмина, В. Борбуева, У. Будаева, К. Борбуев, В. Литвинцев, Б. Галсанов). «50 лет Октября» колхозой малшан Вл. Шараев архиин болон ёохорой дуунуудые хангюурдажа, хүбшэ тайгаарнь зэдэлгэбэ. Мүн шог

өгто расказууды, шүлэг хэлэһэн Л. Манханов, Б. Галсанов, О. Балданова гэгшэд хүн зондо бараг һайн харагдаа.

Концертын һүүлээр спортоор мурьсөөн эхилбэ. Волейбол наадалгаар Сорогой дунда хургуулийн басагад (тренер А.Б. Сыренов) нэгэдэхи һуури эзэлжэ, 7 000 түхэригөөр шагнагдаба. Гиир үргэлгөөр манай Бадма Габановһаа үлүү хүсэтэй хүн байбагүй. Бадма мүнгэн шанда хүртөө.

Барилдаан. Багашуулай һүүлээр ехэшүүл гурбан шэгнүүртэ барилдабад. Бүхы гурбан шэгнүүртэ манай хүбүүд А. Урбаев, В. Пронтеев, Б. Габанов түрүүлжэ, мүн лэ урмадшуулагдабад. Бидэ Бурэнголой захиргаанай зайһан Т.Д. Будаеватай барилдаанай дууһатар үлэжэ, хүбүүдэйнгээ түлөө һанаагаа зобон байгаа һэмди. Анатолий Урбаев абарга чемпион болоходонь ехэ хүхилдөөбди. Толя хонин шанда хүртэбэ. Енгорбойн совхозой хүтэлбэрилэгшэд маанадаа хани халуунаар угтаһан, үдэшэһэн юм. Нүхэдэй халуун альган мартагдахагүй.

Июниин 26. Энэ үдэр Дүтэлүүр һууриной зүүн тээ оршодог Мойһото гэжэ газарта гурбан ехэ ойдо зорюулагдаһан һайндэр болобо. Яһала эмхитэйгээр, һайнаар үнгэрһэн найр наадан болоо. Алайр, Аха, Түнхэн, Монголой республикын Булганай аймагай түлөөлэгшэд, Улаан-Үдын оюун бэлигтэн хамтадаа гоё һайхан концерт наада харуулбад. Спортын зүйлнүүдээр мурьсөөндэ хабаадабад. Бидэнэр найр нээлгын баяр ёһололдо оролсообди. Үдэрэй эдээнэй һүүлээр концерт харуулаабди. Аймагай гулваа Б.Ц. Семенов Чингисхаанай туг баринхай арбан шиираг хүбүүды угтажа, хаанай эльгээһэн амаршалгын бэшэг уншаба. Удаань Хонгоодорнуудай нааданай хүндэлэлдэ ехэ түүдэг носоогдожо, найр наадан эхилбэ. Нэгэ доро концерт, бүхэ барилдаан, бусадшые спортын мурьсөөнүүд үнгэргэгдэжэ, хаража үрдеэгүйдөө халагланаб.

Манай барилдааша А. Урбаев гурбадахи һуури эзэлбэ. Гиир үргэлгэдэ Б. Габанов хоёрдохи байба. Эдир волейболистнар гурбадахи һуури эзэлбэ. Бүхы барилдаанда Алайрһаа ерэһэн уласхоорондын классай спортын мастер, Бурядай, РСФСР-эй, СССР-эй, Европын чемпион Олег Алексеев хабаадажа, һайндэрэй чемпион болоһон, морин хүлэгөөр урмашуулагдаһан байна.

Хоёрдохи нуурида Захааминай хүбүүн Гомбо Шагдаржапов гаража, үнгэтэ телевизортэ хүртөө.

Захааминда эмхидхэгдэһэн «Сурхарбаан-93», Хонгоодорнуудай наадан, Буряад Республикын 70 жэлэй ой баяр баясхалантайгаар, эмхитэйгээр үнгэрбэ. Һайндэртэ элдэб киоскнүүд, автолавканууд хүдэлжэ, эдэе хоолой, хубсаһа хунарай, унданай зүйлнүүдые хүн зондоо дурадхаа.

Июниин 27. Хахасалгын үдэр. Үглөөнэй эдээнэй һүүлээр манай делегаци Зэдын вольфрам-молибденэй комбинадта экскурсида ошобо. Энэ хадаа Захааминай аймагай экономикын, соёлой хүгжэлтэдэ горитой нүлөө үзүүлһэн юм. Энэ комбинат тухай олон тоото номууд бии. Джидакомбинадай музейдэ орожо, түүхэтэйн танилсабабди.

Үдэшлэн тээ аймагай гулваа Б.Ц. Семенов, манай кураторнууд В.Ц.-Д. Норбоев, А.П. Бекетов, Ф.И. Борисов, А.Б. Жанов, Н.Г. Дамдинов, Р.В. Баддуюев ба бусад манай делегацие хани халуунаар, бэлэг сэлэгтэйгээр үдэшэбэ. Манай спортсменүүд, официална бүлэг Захааминһаа гэртээ бусабад. Артистнар үшөө хоёр-гурбан үдэр үлэжэ, концерт наада нютагай зондо харуулаа.

Июлиин 3-5-да республикын 70 жэлэй һайндэртэ хабаадажа, нютагаа бусаа һэмди. Ленинэй гудамжада аймаг бүхэнһөө ерээшэд отогложо, хүндэмүүшэ бэрхэеэ, уран бэлигээ харуулбад. Манайхид һэеы гэрээ тодхожо, урданай буряадай хэрэгсэлнүүдээр шэмэһэн байба. Агын округой Сагаан уула нютагай делегаци, дайнай ветеранууд, республикын хүтэлбэрилэгшэд, оюун бэлигтэн манда ерэжэ, тараг зөөхэйһөөмнай хүртэбэд. Гэртэмнай табиган үлзы гоё сэсэг олоной анхарал татаа бэлэй. Эндэ манай гулваа В.Р. Монголоной, райсоведэй түрүүлэгшэ Н.Ж. Дабаев, К.Д. Тулуев, Н.Х. Папаев, Н.С. Гомбоева, А.Б. Аюшеева гэгшэдэй үүргэ ехэ. Бидэшье, уран һайханай бүлгэмэйхид, нэрэ солоёо унагаагаагүйбди даа.

Июлиин 10-12. Аха нютагай һайндэр яһала эмхитэйгээр, баян тарганаар, дэмбэрэлтэйгээр үнгэрөө. Юрэдөө, Совет засагай үедэ Коммунист партиин ударидалга доро 70 гаран жэлэй хугасаа соо түрэл Буряаднай һалбаран хүгжөө. Экономико,

соёл, искусство түрүү шатада гараа. Хэды олон оюун бэлигтэн, эрдэмтэд, арадай ажахын мэргэжэлтэд урган гарааб? Энээниие огто арсажа, мартажа болохогүй. «Муугаа дараад, найнаа үргөөд» яббал, урагшатайл байхаар лэ. Түүхээ мэдэдэггүй, тоодоггүй, урданайхия ханадаггүй арад хайжардаггүй.

Саянская новь. 1993. Июлиин 30

«ТЭНГЭРИ» В ГОРНОЙ ОКЕ

Последние весенние месяцы были богаты не только концертными выступлениями наших самодеятельных артистов, но и яркими выступлениями приезжих творческих коллективов республики, таких как группы из ансамбля «Байкал» и студии «Тэнгэри».

В редакции нашей газеты мы встретились с руководителем группы, начинающим композитором, автором-исполнителем своих песен Сергеем Гатыповым.

— *Сергей Гунгаевич, расскажите о своих гастролях по Оке, составе вашей группы.*

— 7 мая мы начали свои гастроли по Окинскому краю с села Сорок. Затем были концерты в Хурге, Хара-Хужире, Хужире. Заключительный концерт мы давали непосредственно в Орлике 12 мая. В составе нашей группы были заслуженный артист РБ Андрей Чимитдоржиев, солистка студии «Тэнгэри» Елена Антонова, артистка театра оперы и балета Маргарита Васильева, оператор Бурятского телевидения Батор Дандаров и ваш покорный слуга. Разумеется, кроме песен в исполнении известных певцов зрелищность концертной программы придавали танцы в исполнении Маргариты Васильевой.

— *Вы как композитор, автор, исполнитель своих песен после встречи с Окой и с его народом не мечтаете ли написать что-нибудь о нашем крае?*

— О, да. Я хочу снять видеоклип на песню «Самарта» в горах у поселка Хужир. Пока у меня появились только стихи «Самарта». В своих мечтах я вижу красивые горы, и народ ваш удивительно трудолюбивый и гостеприимный. Со временем я хочу превратить

свою мечту в реальность и сниму самый красивый клип о горах Оки, о красивой природе этого таежного края.

— *Какие впечатления оставило у вас и ваших артистов посещение нашей горной земли?*

— Все члены нашей группы просили передать через районную газету свою благодарность за теплый прием, за удивительное гостеприимство горцев. Куда бы мы ни приезжали, встречали одинаково хорошо, тепло и щедро. Если возникали какие-то проблемы, то они быстро разрешались с помощью местных жителей, причем совершенно бескорыстно. Елена Антонова с благодарностью отметила, что нас нигде не встречали так хорошо, как в Оке. Все в один голос утверждают, что самый чистый воздух в Оке, самый вкусный хлеб в Оке. И самый гостеприимный народ — окинцы. Убедившись в этом, наши артисты отбыли в Улан-Удэ. Просим выразить свою благодарность всем тем, кто посетил наши концерты и оказал удивительное по нашим временам гостеприимство.

С низким поклоном, дорогие окинцы. Счастья и процветания вам, вашему удивительному краю.

От редакции: группа «Тэнгэри» была создана лет десять назад энтузиастами-артистами. И с тех пор стала одним из популярнейших творческих коллективов нашей республики. У нее нет собственного помещения и пока арендует помещение Бурятского академического театра драмы. Но это не мешает им творчески развиваться и каждый раз обновлять свою концертную программу. Как сказал нам С.Г. Гатыпов, они хотят еще раз посетить нашу Оку в дни празднования 60-летия района и праздника Хонгодоров и что есть приглашение от окинцев.

АХА. 2000. 20 мая

Кинофикация

ҮЛҮҮЛЭН ДҮҮРГЭБЭ

Ахын аймагай ажалшад, тэрэ тоодо аймагай кинофикациин хүдэлмэрилэгшэд уялгануудаа зүбшэн хэлсэжэ, шэнэ уялга, мүн угтамжын түсэб уялганууды баталан абаһан байна.

Аймагай кинофикацииин хүдэлмэрилэгшэдэй юэн һарын дүнгүүдые хараад үзэе. Энэ хугасаа соо 63 мянган хүндэ кино харуулха байгаа һаа, 73 200 хүн зондо харуулжа, түсэбөө 116 процент дүүргэбэ.

Кинофикацииин хүдэлмэрилэгшэд юһэдэхи табан жэлэй түсэбье бүхы дээрэнэ октябриин 1-дэ дүүргэжэ, арбадахи табан жэлэй түсэбөөр ажаллажа байна. Тобшолон хэлэхэдэ, табан жэлэй туршада тэдэнэр 396 мянган хүн зондо кино харуулха байгаа һаа, октябриин 1-нэй байдалаар 469 200 хүн зондо кино харуулаа. 57 мянган түхэригэй олзо оруулагдаха байгаа һаа, энэ үеын байдалаар 64 800 түхэриг оруулагдажа, түсэб 113 процентээр дүүргэгдэбэ.

Буряад үнэн. 1975. № 260

ВСТРЕЧА С КИНОАКТЕРОМ

Жители села Орлик на днях встретились с киноактером Геннадием Данзановым, который снимался во многих кинофильмах: «Последний угон», «Начальник Чукотки», «Захар Беркут» и т.д. Киноартист выступил с лекцией «Бурятия в советском киноискусстве».

После лекции зрители посмотрели художественный кинофильм «Земля Санникова», где артист играет в эпизоде.

Малшан. 1976. № 23. 25 февр.

КИНОФИКАТОРЫ ПОДВЕЛИ ИТОГИ

«Из всех искусств для нас важнейшим является кино» — так охарактеризовал киноискусство В.И. Ленин. А кинофикаторам дано право пропагандировать среди населения это важнейшее искусство. Постановление ЦК КПСС «О мерах по дальнейшему развитию советской кинематографии» является руководящим документом не только для творческих работников кино, но и для кинофикаторов для широкой пропаганды советских и лучших зарубежных кинофильмов, повышения культуры обслуживания зрителей за счёт качественного показа

кинофильмов, образцового содержания всей кинотехники, лучшего, рекламирования путем применения разнообразных форм работы. Обо всем этом говорилось на недавно состоявшемся итоговом собрании работников кинофикации нашего аймака, где с докладом выступил директор киносети тов. В.Ж. Хандаков.

Кинофикаторы аймака в завершающем году 9-й пятилетки добились выполнения плана по зрителям на 118,4 процента, по валовому сбору — на 109,6 процента. А план по сеансам остался невыполненным из-за плохой работы и простоя некоторых киноустановок.

Коллектив Окинской киносети, встав на трудовую вахту в честь XXV съезда родной партии, принял повышенные социалистические обязательства. Эти обязательства он с честью выполнил 24 февраля сего года, в день открытия великого форума коммунистов Советского Союза.

Эти обязательства и планы были выполнены, с одной стороны, благодаря ударной работе наших опытных, старейших киномехаников: В.Г.-Ж. Хамаганова из Синцинской киноустановки и В.Ш. Пронтеева из Сорокской киноустановки, также молодых киномехаников В. Захарова и А. Цыбиковой из Хужиры и Орлика.

Наряду с положительными моментами имеется еще ряд недостатков, нерешенных проблем. Во-первых, качество демонстрации кинокартин желает много лучшего, наблюдаются случаи плохого обращения и ухода за фильмокопиями со стороны некоторых нерадивых киномехаников, плохое рекламирование и т. д.

Выступившие на собрании киномеханики В. Хамаганов, В. Пронтеев, В. Захаров, А. Цыбикова говорили об улучшении обслуживания зрителей, о качестве показа кинофильмов, о своевременном техническом уходе за состоянием фильмов, об ответственности каждого за свой порученный участок.

Участник республиканского совещания работников кино В.Ш. Пронтеев, в частности, говорил, что наше итоговое собрание проходит в дни работы XXV съезда КПСС. Это налагает

на нас, работников кинофикации, особую ответственность за повышение качества работы и эффективности производства. План мы даем. Дело за улучшением качества работы.

Об установлении порядка в зрительном зале во время демонстрации детских фильмов говорила в своем выступлении контролер С. Мунконова. Необходимо установить дежурство со стороны учителей средней школы и работников АДК, тогда только будет порядок и покой, не будет порчи дорогостоящих театральных кресел и другой мебели.

От себя хочется добавить, что дежурство одного учителя или работника клуба не меняет существо дела. Тут нужно привлечь ученическую комсомольскую организацию — одну из самых сильных комсомольских организаций аймака. Нужно организовать. И отдел культуры не будет почти каждый год приобретать театральные кресла, на покупку и транспортировку которых тратятся огромные средства.

Кинофикаторы аймака приняли социалистические обязательства на первый год десятой пятилетки и вызвали на соревнование кинофикаторов Тункинской киносети.

Малишан. 1976. 10 марта. С. 1

Типографи

ШАДАМАР ЭМХИДХЭГШЭ

Совет засагай 50 жэлэй ойн нэрэмжэтэ типографиин коллектив манай аймагай үйлэдбэрийн коллективуудай эрхимын гэжэ тоологдодог юм. Совет засагай тогтоһоор 50 жэлэй ойтой дашарамдуулан, социалис мүрысөөндэ хододоо түрүү зэргэдэ ябадагыень хараадаа абан, энэ хүндэтэ нэрэ зэргэ олгогдоһон байгаа. Ганса энэ нэрэ солонь коллективые түрүү гэжэ тодорүүлна ха юм.

Тус коллективые ахалагша наборщица Дымбрен Дашеевна Сымбелова хүтэлбэрилдэг юм. Дымбрен Дашеевна 1946 онһоо аймагай типографида хүдэлнэ. 1976 ондо нүхэр Сымбеловагай типографида хүдэлжэ эхилһээр 30 жэлэйн ой гүйсэхэнь. 30 жэл гээшэ хүнэй наһанай хахадын, ажалайн замай эхилһэн үргэн ехэ харгы, үндэр дабаан...

— Һургуули дүүргэхээр лэ аймагай типографида хүдэлжэ эхилээ һэм. Мүнөөшье энэ мэргэжэлээрээ хүдэлнэб. Полиграфистын мэргэжэлхээ үлүү хайн мэргэжэл үгы хаш даа гэжэ һанаандаа һанадаг гээшэб. Минии эндэ хүдэлхээ ороходо, Нина Самбялова, Соня Аюшеева гэгшэд наборщигуудаар хүдэлжэ байгаа һэн. Нина Нанзытовна минии түрүүшын һургагша, мүнөө хэлэдэгэй ёһоор һурган хүмүүжүүлэгшэм болоо юм, — гэжэ Дымбрен Дашеевна хододоо хөөрэдэг юм.

Олон жэлдэ аймагай типографида хүдэлхэдөө Дымбрен Дашеевна полиграфистын хүршэ зэргэлээ олон мэргэжэл шудалаа: наборщик, верстальщик, печатник. Зэргэлээ мэргэжэл суг хүдэлдэг бэшэшье нүхэдынь шудалаа һэн. Жэшээлхэдэ, Валентина Содномовна Пронтеева, Валентина Бандыновна Шагдурова, Сэдэб Аюровна Ошорова гэгшэд шудалһан, алишье мэргэжэлдээ адли хайн хүдэлдэг юм.

Эрхим хайн ажалайнгаа түлөө Дымбрен Дашеевна 1967 ондо «Бурядай АССР-эй габьяата полиграфист» гэхэн нэрэ солодо хүртэхэн, В.И. Ленинэй түрэхөөр 100 жэлэй оёе тэмдэглэхэ үедэ ойн баярай медаляар шагнагдаһан байха. Мүн Валентина Пронтеева габьяата полиграфист болоһон, сомоной Советэй депутатаар эдэ хоёр нүхэднай оло дахин һунгагдаа, олониитын ажалда эдэбхитэйгээр хабаадалсадаг, хамтын хэрэгэй урагшатай хайн ябахын түлөө бүхы зүрхэ сэдхэлээрээ оролдодог зон даа. Омогорхомоор эхэнэрнүүд!

1974 оной дүрбэдэхи кварталай дүн гаргахандаа, тус коллективай хүдэлмэрилэгшэдэй юһэдэхи табан жэлэй шиидхэхы жэлдэ онсо тэмдэглэмээр илалтатай байхадань, КПСС-эй райком ба аймсоветэй гүйсэдком дамжуулгын Улаан туг коллективтэ барюулаа һэн. Улаан тугаа мүнөөшье тэдэнэр алдаагүй, бүхөөр гартаа баринхай. Байгша оной арбан нэгэн һарын туршада газетнэ продукциян түсэб 100 процент, бланочна продукция 110 процентээр дүүргэбэд.

Дымбрен Дашеевнае эрхим полиграфист, эрхим эмхидхэгшэ гэжэ мэдэрбэбди. Үшөө энэ нүхэрөө эрхим һурган хүмүүжүүлэгшэ гэжэ нэрлэмээр юм. Юундэб гэхэдэ, тэрэнэй хүтэлбэри доро Валентина Шагдурова, Нина Галсанова болон бусад полиграфистын зэргэлээ мэргэжэл шудалаа ха юм.

1980 ондо хая хургуули дүүргэһэн гүлмэр залуу Сэсэгма Наханцакова полиграфида хүдэлбэ. Хожомоо бэрхэмэргэжэлтэн болоһон юм.

Юһэдэхи табан жэлэй түгэсхэхы жэлэй ба бүхы табан жэлэй уялга, түсэбэрхимээр дүүргэһэн, промышленна коллективуудай дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ эрхимлэһэн аймагай типографи эрхим хайн эмхидхэгшэтэй, эбтэй зетэй гэшүүдһээ бүридэһэн коллектив мүн байха.

Тиихэдэ манай полиграфистнар ерэхээ байһан арбадахи табан жэл гансашье тоогой түлөөбэшэ, харин продукциян шэнжэ шанарай түлөө тэмсэхэ, ажалай бүтээсэ эрид хайжаруулха табан жэл болохонь гэжэ ойлгожо, эрхим шанартай продукциян түлөө тэмсэхээр зоригжон, эршэтэ ажалай охиндо абтан ажаллажа байнад.

Малиан. 1975. Декабриин 19

К 40-летию районной газеты

САМАЯ ПЕРВАЯ

Шла Великая Отечественная война. Хотя доблестные Вооруженные Силы одерживали победу одну за другой в борьбе с фашизмом, освобождая города и села, обстановка оставалась очень сложной и напряженной.

Наступил 1944 год. Огромного внутреннего напряжения и сил требовала каждая победа над фашистами, огромных средств для восстановления освобожденных районов страны. Но ЦК нашей партии в то суровое время считал необходимым издание в ряде районов страны местных газет. Итак, было принято постановление об издании в далекой Оке районной газеты. Значение газеты как коллективного пропагандиста, агитатора, организатора огромно. И трудно было переоценить значение газеты в те суровые годы.

Организация газетного дела была очень сложной. Не было базы, кадров полиграфистов, журналистов. Тогда решено было отправить в г. Улан-Удэ группу молодых девушек для

обучения полиграфическому делу. Среди них и была Нина Дамбаева (в девичестве Самбялова). Успешно окончив курсы полиграфистов, Нина вернулась в родные края. Мы уже писали о том, что первый номер нашей газеты вышел 13 июля 1944 года. Нина стала самым нужным специалистом в газетном деле: наборщицей, верстальщицей, печатницей.

Постепенно укреплялась материальная база газеты, Выросли свои кадры. Нина Нанзытовна обучила своему ремеслу Д.Д. Сымбелову, С.А. Ошорову, тогда еще совсем молоденьких девушек. Они до пенсии успешно проработали в районной типографии, став первоклассными специалистами. В свою очередь они обучили своему мастерству последующих полиграфистов, таких как В.С. Пронтеева, В.Б. Шагдурова, которые до сих пор трудятся в типографии, оставаясь верными на всю жизнь раз и навсегда избранной любимой профессии.

Ветеран полиграфии Н.Н. Дамбаева сейчас вспоминает: «Печатали газету на однополосной машинке «Американка». Никакого сравнения с современными печатными машинами. Приходилось употреблять всю свою физическую силу, чтобы привести в движение рычаг и тем самым заставить работать колесо машины... и начинали печатать газету. Эта была очень сложная процедура, и крутили колесо целыми днями. Не случайно второй номер газеты вышел только 18 января 1945 года».

Да, Нина была в то время здоровой, богатырского телосложения девушкой, настоящая крестьянка, привыкшая с детских лет к тяжелому крестьянскому труду. Так что ей было не привыкать.

Сельскому труженику, с утра до вечера работающему на поле, в животноводстве, как воздух, как вода, нужны были вести с фронта. Газета наряду с районными буднями публиковала на своих страницах обзор военных действий. Какова же была радость Нины, Кати и других, когда сообщалось об успешных операциях Красной Армии по освобождению населенных пунктов, о захвате большого количества оружия, боеприпасов, о пленении фашистских солдат, офицеров. Эти сообщения вдохновляли тружеников горной Оки на трудовой подвиг.

Вот что пишет газета «Красные Саяны» в июле 1944 года: «Подготовка к сеноуборочной кампании в колхозах «Улан-Шарза» и им. Молотова идет успешно. Агитаторы этих колхозов регулярно проводят беседы и читки сообщений Совинформбюро, выпускают стенные газеты и доски показателей. В результате действенной проведенной агитации у колхозников поднялось чувство ответственности за состояние общественного скота». Далее сообщается, что за успешное выполнение обязательной поставки государству продуктов животноводства колхоз «Улан-Шарза» завоевал переходящее Красное Знамя айкома ВКП(б) и аймсовета депутатов трудящихся.

За все годы своего существования наша газета была и остается боевым органом РК КПСС, его основным рупором. В этом деле огромную роль играли полиграфисты, журналисты, селькоры, в их числе первая полиграфистка Оки Н.Н. Дамбаева.

Сейчас работники районной типографии с большими трудовыми успехами встречают светлый праздник — 325-летие вхождения Бурятии в состав России. Будут успешно выполнены полугодовые планы по выпуску газеты и бланочной продукции.

Саянская новь. 1984. № 77 (28 июня).С. 2

«— ЭРХЫДЭЭ ЭМТЭЙ, ДОЛЁБОРТОО ДОМТОЙ —»

САГААН ХАЛААДТАЙ ЭХЭНЭРНҮҮД

Урихан хабарай ерэһые тэмдэглэн, намжар дулаан үдэрнүүдэй улам ута боложо, наранай улам ехээр элшээ сасаргажа, сэсэгүүдэй халбархын, инаг дуранай хүгжэхын урда тээхэнэ эхэнэрнүүдэй хайндэрые тэмдэглэдэгынь зүбтэйл байна даа. Нарагүй сэсэгүүд сэсэглэдэггүй, инаг дурангүй жаргал байдаггүй, бүхы дэлхэй дээрэхи хайн хайхан юумэ эхэнэрнүүдхээ уг залгана гэжэ буруу хэлсэдэггүй байна.

Энэ хайндэрээр дашарамдуулан нэгэ хэдэн үгэ дэлхэй дээрэхи эгээл эртэ урда сагай шухаг мэргэжэлтэй хүнүүд — медицинын ажалша эхэнэрнүүд тухай хэлэхэ дурам хүрэнэ.

Хүнэй эмшэнэй мэргэжэл ажабайдалай урда тээхэнэ мүр зүбөөр оложо ядажа ябаһан олон тоото хүбүүд ба басагадай ханаха ханалайнь, эрмэлзэхэ эрмэлзэлэйнэ нэгэн болоно гэшэ. Арад зонойнгоо элүүр энхые арюун нангинаар сахижа, ажалай түрүү вахтада байһан эдэ зон манайшые Ахада хүндэтэй болонхой.

Тэдэ зоной дунда Орлигой больницын дежурна сестра Р.Ж. Дамбаева, процедурна сестра Э.И. Истомина, залуу врач Н.Б. Сымбелова гурбан ороно. Э.И. Истомина медучилици дүүргээд манай эндэ ерэжэ хүдэлһөөр 19 жэл болобо. Тиихэдэ нүхэр Р.Ж. Дамбаева гурбан жэл сестрагаар хүдэлжэ байнхай.

Энэ хугасаа соо эдэ хоёр тон ехэ дүй дүршэлтэй болоһон, мэргэжэлээ дээшэлүүлһэн байха юм, арад зондоошые хүндэтэй болоһон — тэрэнэй гэршэ олон тоото баяр баясхалангууд.

Залуу врач Н.Б. Сымбелова тухай тусхайлан хэлэлтэй. Энэ нүхэрнай һаял хүдэлжэ захалаа.

— Ажалдаа тон оролдосотой хүн. Гансашые өөрынгөө ажалда бэшэ, мүн ниитын ажалда тон эдэбхитэйгээр хабаададаг. Һаяхан болоһон профсоюзна суглаан дээрэ хүдэлмэришэднай Надие профсоюзай РК-гай түрүүлэгшэ болгон хунгаа, — гэжэ главврач В.Д. Олзошкин омогорхон хөөрэнэ.

Һүүлэй үедэ Надя холын малшадай һуудаг газарнуудаар саг үргэлжэ ябадаг болонхой. Үдэршые, һүнишые болог, дуудалгын болоол һаа, бэлэн байдаг.

Буряадай АССР-эй 50 жэлэй оёе угтуулан, хамтын ба тус тустaa уялгануудые абаад, эдэ гурбамнай үшөөшые һайнаар хүдэлжэ эхилэнхэй. Мартын 8-най үдэртэй дашарамдуулан, эдэ нүхэдөө амаршалаад, ажалдаа амжалтатай, ажабайдалдаа жаргалтай ябагты гэжэ юрөөхэ байнабди.

Малишан.1973, мартын 8

Мэргэжэлтэн тухай үгэ

МАГТААЛТАЙ МАНАЙ ДОКТОР

Модоной намаалжа, тала дайдын ногоон хүнжэлөөр түлэг дундаа хушагдажа, ягаа улаан сэсэгүүдэй үнэрөөр хүнэй дура татамаар хангалтажа, надхажа байхада, эгээн ута, сэлмэг

үдэрнүүдэй нэгэндэ медицинын хүдэлмэришэдэй һайндэр үнгэргэгдэдэг юм. Энэ үдэрөөр дашарамдуулан дэлхэй дээрэ эгээл шухала, эгээл хэрэгтэй мэргэжэлтэй хүнүүдэй нэгэн тухай хөөрэхэ хүсэлэн түрөөд байна.

Үндэр гоёхон бээтэй, дунда наһанай эхэнэрые Аха нютагаймнай алишье зүгтэ ажаһуудаг ажалша малшад танидаг, хүндэлдэг, дуудалга хээд, хүндэтэйгөөр хүлээн абадаг. Энэ хүмнай болбол Орлигой аймагай больницын хүүгэдэй эмшэлэгшэ Валентина Игнатъевна Дёмина болоно гээшэ.

Залуухан Валя басаган Орлигой дунда һургуулиин найман класс дүүргээд, Улаан-Үдын медицинскэ училищидэ һуража эхилһэн юм. Тус һургуулияа һайн сэгнэлтэтэйгээр дүүргэһэнэй һүүлээр түрэл нютагтаа ерэжэ, 15 жэлэй хугасаа соо таһалгаряагүй арад зонойнгоо элүүр энхын түлөө бүхы хүсэ шадалаа, эрдэм мэргэжэлэе үгэһэн байна. 15 жэл гээшэмнай хэлэхэдэ бэлэн, теэд нэгэ хүнэй наһанда ехэ шата боложо үгэхэ ха юм. Бүхы эдир залуу, бээе хүсэһэн наһаншни үнгэржэ, өөрынгөө дуратай хүдэлмэридэ, арад зондоо үнэн шударгыгаар ажал үгтэжэ байгаа бшуу.

Нүхэр Дёмина Аха нютагайнгаа бүхы дүрбэн колхозууд дээгүүр фельдшерскэ пунктнуудые даагшаар ажаллаһан юм. Харин һүүлэй хэдэн жэлнүүдэй хугасаада Орлигой больницада ажаллажа эхилһэн байна. Арад зомнай хүгшэн, залуугүй энэ эхэнэрые хүндэлхэ ёһоороо хүндэлнэ. Ямар нэгэн холын фермэ, гүүртэнүүдтэ ажаллажа байгаа малшанай гэнтэ ехээр үбшэлжэ, дуудалга болоо һаань, үбэлэй хүйтэн жабартай үдэр гү, али зунай аадар бороотой һүнишье байг — хамаагүй, Валентина Игнатъевна больницынгаа улаан хэрээһэтэй автомашинада һууһан, үгышье гэбэл, эмээл морёор тэрэ холын харгыда яаралтай түргэн гаража, саг соонь үбшэн хүндэ хэрэгтэй туһаламжа үзүүлдэг, хүл дээрэнь бодхоожо, ажалдань оруулха хабатай болгодог юм.

Олон жэлэй хугасаада хүдэлхэдөө, яһала дүй дүршэлтэй болоһон, ямаршье дээдэ эрдэмтэй врачһаа дутуугүй үбшэ танидаг, зүб диагноз табидаг, эм тааруулан, үбшэнтэниие эмнэхэдээ, бэрхэ болоо. Залуу нүхэдтөө ходо туһалжа,

өөрөнгөө баян дүй дүршэлөөр хубаалдан байха нэгэ хайн хайхан заншалтай юм. Энэмнай ёһотой совет мэргэжэлтэдэй заншал болоно.

Бүхы хүсэ шадалаа, эрдэм мэргэжэлээ арад зондоо үгэхэ гээшэ наһанай ехэ жаргал бшуу. Иимэ жаргалтай хүнүүдэй нэгэн Валентина Игнатъевна Дёмина болоно.

Валентина Игнатъевна хайн мэргэжэлтэн байхаһаа гадна олониитын ажалда эдэбхитэйгээр хабаададаг, үүсхэл гаргадаг түрүү хүнүүдэй нэгэн юм. Медицины ажалшадай уран хайханай бүлгэмэй эгээл эдэбхитэй гэшүүн байжа, бүхы колхозууд дээгүүр ябаһан, мүн Орлиг тосхондош концерт наада харуулжа, арад зоноо баясуулһан байха. Мүн медицинын хүдэлмэришэдэй профсоюзай комитедэй гэшүүнээр хунгагдаһан байна.

Манай Ахын малша зон тусхай мэргэжэлтэй медигүүдэй эгээл ехээр хүндэлхэдөө «манай доктор» гэдэг юм. Магтаалтай докторнуудай нэгэн Валентина Демина болоно.

Энэ нүхэрөө мэргэжэлтэ хайндэрөөрнь үнэн зүрхэнһөө амаршалаад, үргэн уужам харгыдаа золтой жаргалтай, арад зондоо хүндэтэй ябаарай гэжэ юрөөлэй хайн хайхан үгэнүүдые хэлэе.

Малшан. 1974. Июниин 16

ПО ВЕЛЕНИЮ СЕРДЦА

Никакие последние достижения техники в области медицины, новейшие оборудования и аппараты не заменят живого человека самой гуманной профессии — медработника, который в силу своей деятельности должен обладать такими ценными человеческими качествами, как душевный такт, деликатность, самоотверженно служить людям, быть всегда готовым прийти на помощь тем, кто в ней нуждается.

Именно такие черты характера стремились привить себе студентки акушерского отделения Улан-Удэнского медучилища Валентина Дарбалаева и Екатерина Шожоева, которые после окончания училища приехали в нашу горную Оку.

Став акушерками, почувствовав всю ответственность этой работы, они ни на минуту не сомневались в полезности избранной профессии. Ведь Валя и Катя, эти симпатичные, стройные девушки из соседней Тунки, работают в нашей районной больнице всего второй год. А за это короткое время уже зарекомендовали себя как хорошие работники, влюбленные в свою профессию. О них с уважением говорят их коллеги: врач С.Ж. Мандагаева и их ровесница, тоже медсестра Е. Бартаева, рекомендуя их как работников, заслуживших признание и авторитет своих клиентов.

— Они (имеет в виду Валю и Катю) систематически занимаются над повышением своего профессионального мастерства, не останавливаясь на достигнутых знаниях и приобретенном опыте, поэтому больные охотно доверяются им, — сказал хирург этой же больницы В.А. Тушемилов в беседе со мной. — Отличные девчата!

Забота о судьбах рожениц и их малышей, об их здоровье прочно вошла в их жизнь. Будущая мать, будь эта молодая неопытная или многодетная мать, всегда находится под их неусыпным наблюдением. Посещение беременных на дому, индивидуальная беседа с ними, психологическая подготовка к родам, прием родов, которые сопровождаются самым радостным моментом в жизни матери — первым криком новорожденного, забота о них до выписки из больницы, даже послеродовые посещения их на дому, если это потребуется, — вот круг профессиональных обязанностей молодых акушерок, которые выполняются ими с большой охотой и любовью. Кроме всего этого, и ночные дежурства, и вызовы в соседние села к роженицам, к больным, которые ждут с нетерпением их помощи.

Наравне с другими девушками-комсомолками из райбольницы наши девушки являются активными общественницами: проводят политинформации, участвуют в художественной самодеятельности, они в первых рядах тех, кто выезжает в подшефный колхоз для оказания помощи в периоды важных сельскохозяйственных кампаний.

Молодые медики Валя и Катя достойно встретили юбилей Ленинского комсомола вместе с 38 миллионами молодых представителей всех наций и народностей нашей великой страны.

ТРУД ОБЛАГОРАЖИВАЕТ ЧЕЛОВЕКА

О хороших людях

«Самый счастливый человек тот, кто дает счастье наибольшему числу людей», — писал Д. Дидро, французский философ. Это верное определение.

Одним из счастливых людей я считаю Энгельсину Иннокентьевну Истомину — человека самой гуманной профессии, медицинскую сестру Орликской больницы. Энгельсина Иннокентьевна работает в Орликской больнице около 20 лет. После окончания медицинского училища молоденькая девушка приехала в наш суровый таежный край. Здесь она нашла свое счастье, своим трудом заслужила любовь и уважение многих-многих людей.

Сейчас Э.И. Истомина работает процедурной сестрой. Главное ее занятие — внутривенное вливание. Внутривенное вливание невозможно освоить сразу, требуется несколько лет. Она научилась виртуозно делать внутривенные уколы. Именно поэтому многие больные, а именно больные с плохой веной, ищут и ждут удобного момента, чтобы Энгельсина Иннокентьевна сама сделает им эту инъекцию. Эта волшебница в белом халате делает её быстро и совсем без боли. Обучила своему искусству многих молодых сестер, потому что у неё есть чему научиться.

Главный врач больницы В.В. Еманов очень тепло отзывается о ней: «Энгельсина Иннокентьевна человек доброй души, отзывчивый и скромный. Больные отзываются о ней только с хорошей стороны. Она не только опытный работник, но и активная общественница. В течение ряда лет является членом местного комитета профсоюзов, неоднократно избиралась депутатом местных Советов, награждена многими грамотами Министерства здравоохранения республики, райкома КПСС и администрации аймачной больницы».

Праздник трудовой славы Энгельсина Иннокентьевна встретила новыми трудовыми успехами, понимая смысл того, что труд облагораживает человека, доставляет ему истинное наслаждение и счастье.

Малишан. 1975. № 85. С. 1

ЕЁ ЗДЕСЬ УВАЖАЮТ

Энгельсина Иннокентьевна Истомина работает медсестрой в Орликской больнице уже более двадцати лет. Приехала в нашу суровую таежную Оку после окончания Улан-Удэнского медучилища, да так и осталась.

Нынче она одна из самых уважаемых людей на селе. За добрый характер и заботливые руки любят ее орликцы. В больнице никто лучше Энгельсины Иннокентьевны не умеет делать внутривенное вливание, выполнять другие сложные процедуры. Недаром больные охотнее всего идут с врачебным назначением именно к ней.

У Энгельсины Иннокентьевны много учениц, молодых медсестер. С удовольствием делится она с ними своим опытом. Э. И. Истомина принимает активное участие в общественной жизни села. Много лет подряд она является членом месткома. Неоднократно орликцы избирали ее депутатом в сомонный и аймачный Советы.

Правда Бурятии. 1975. № 123. 2 окт.

О людях незаметных профессий

ДОБРОСОВЕСТНЫЙ РАБОТНИК

Лаборантку Ольгу Дамбаевну Ускееву можно с полным правом отнести к ветеранам здравоохранения аймака. В 1958 году начала свою трудовую деятельность в качестве дезинфектора аймачной санэпидстанции.

Как молодого работника, отличившегося своей добросовестностью и любознательностью, администрация

больницы направляет ее на двухгодичные курсы медсестер при республиканском обществе Красного Креста. После успешного окончания курсов медсестра Ускеева направляется в свой родной коллектив. С тех пор почти 14 лет работает лаборантом-бактериологом аймачной больницы.

Вообще-то работа лаборантки малоприметна. Но тем не менее, как врач и фельдшер, лаборантка стоит на страже здоровья трудящихся. Главная ее обязанность — вовремя предупредить инфекционные заболевания, вести санитарно-просветительную работу среди населения, а главное, дать точный анализ тем или иным заболеваниям. Одним словом, от опыта, внимательности лаборантки зависит очень многое. Ведь от точности проведенных бактериологических анализов зависит правильность назначений врачей, ибо врач при определении диагноза болезни опирается на анализы, проведенные лаборантом.

Ольга не только хорошая, добросовестная работница, но и активная общественница. Была членом МК профсоюза работников здравоохранения, самая активная слушательница политшколы, где пропагандистом была врач С.Ж. Мандагаева.

— Ольга Дамбаевна внимательно слушает каждый доклад, добросовестно конспектирует и тщательно готовится к практическим занятиям. Иметь такого активного и благодарного слушателя — большой клад для пропагандиста, — говорит о ней Светлана Жаповна, руководитель кружка «Политика КПСС — марксизм-ленинизм в действии».

Накануне 60-летия Великого Октября она стала ударником коммунистического труда. Это большая победа ветерана, хорошего работника, активного общественника и прекрасной матери большой семьи.

В ПОДШЕФНОМ КОЛХОЗЕ

В период весенне-полевых работ не одни только колхозники заняты очисткой и поливом лугов, вывозкой навоза на поля и его втиранием, все чаще в подшефные колхозы выезжают

рабочие и служащие аймачного центра с целью оказания помощи в период двухмесячника.

На днях рабочие и служащие аймачной больницы во главе с главным врачом В.В. Емановым выехали в местность Булаг-Шэбээ на отару чабана Владимира Мунконова. Они в течение нескольких дней полностью очистили кошару от навоза и вывезли на поля. Получили местное удобрение утуги этой местности, где сосредоточивается большое количество скота колхоза «Улан-Ока» в зимнее время.

Так совместными усилиями закладывается прочный фундамент получения высоких урожаев.

ЗДОРОВЬЕ ДАРЯЩАЯ

Врач, доктор, сестра... Каждому, кто стоит за ними, мы привыкли относиться по-особому, с душевным трепетом, ибо они всегда остаются людьми высокого долга, самой гуманной профессии на Земле.

Четыре года тому назад приехала молоденькая Галя после окончания Улан-Удэнского медучилища в родное село и стала заведовать Шарзинским фельдшерским пунктом. Все эти годы работает на одном и том же месте, посвятив свою жизнь самому благороднейшему делу — спасению жизни людей. Стала одним из уважаемых людей в колхозе. Почему? Потому что она в любое время дня и ночи, в любую погоду готова оказать помощь пострадавшему человеку. Иной раз приходится идти на вызов за добрый десяток километров. Когда на машине, когда верхом, а то и пешком. Это по плечу лишь сильным людям, хорошо знающим, как они нужны сельским жителям.

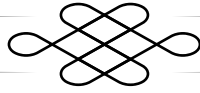
Секретарь парторганизации аймачной больницы М.П. Сагадарова так говорит о ней и её работе: «Галя медик по призванию. Большую профилактическую работу проводит среди животноводов по санитарно-гигиеническим знаниям, выпускает санбюллетени, проводит беседы и лекции на медицинские темы. Она депутат Барунгольского сомонного

Совета, была секретарём комсомольской организации колхоза. Она и сейчас в гуще жизни комсомолии колхоза».

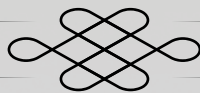
Да, ещё к сказанному следует добавить, что человек инициативный и беспокойный, Галя Галсанова борется за звание ударника коммунистического труда. Человеку высокого долга Гале Галсановой хочется пожелать ещё больших успехов в её работе, долгих лет жизни, доброго здоровья и счастья в личной жизни. Пользуясь случаем, поздравить с Днём медицинского работника.

Малшан. 1977. 19 июня

**АЛЪГААР ДҮҮРЭН
АЖАЛ БАДАРУУЛЖА...**

АХЫН АЙМАГТА

Лекци уншагдаба

Наяхан КПСС-эй Бурядад обкомой инструктор Н.Ю. Мадиев, аймагай хүдөө нютагуудаар ябажа, мүн аймагай түбэй эмхи зургаануудай, предприятинуудай ажалшадта һонирхолтой лекци уншаба. КПСС-эй XXV съездын табиһан асари ехэ зорилгонууды лектор дэлгэрэнгыгээр тайлбарилан хэлэжэ үгэһэн байна.

Мүн нүхэр Мадиев Орлигой дунда хургуулийн ахамад классай һурагшадта, багшанар болон хүмүүжүүлэгшэдтэ «Буряад уран зохёолой ба искусствын хүгжэлтэ» гэһэн асуудалаар лекци уншаа. Лекци шагнагшадай олон асуудалнуудта лектор дэлгэрэнгы харюу үгэһэн байна.

Дэбиин бэрхэ малшан

«Октябриин 50 жэл» колхозой 1-дэхи бригада Дэби нютагта һуурижанхай. Тэндэ ажалладаг Аюша Дандамаевна Дармахеёва үнинэй бэрхэ малшан гэһэн алдартай юм. Энэ юрын ажалша эхэнэр дааһан малнуудһаа абтадаг ашаг шэмые жэлһээ жэлдэ дээшэлүүлнэ. Нёдондо жэлдэ харууһалжа байһан 100 хайнаг үнездһээ 83 тугал абажа, гарзагүйгөөр түлжүүлээ һэн. Оролдосотой хайнаар харууһалагдаһанай ашаар тэдэ тугалнуудынь эхэхээ таһалагдахадаа тус бүридөө 140-150 килограмм шэгнүүртэй болоһон байгаа. Энэнь ажалай эрхим жэшээ болоно.

Мүнөө Дэбиин түрүү малшан Аюша Дармахеёва партиин XXV съездын шийдхэбэринүүды бодото дээрэнь бэлүүлхын түлөө улам зоригтойгоор ажаллана. Дээшэлүүлэгдэһэн социалис уялга абанхай. Ажалынь амжалтатай. Шэнэ түл олоор абажа, малаа гарзада оруулангүй, тобир тарганаар үбэлжүүлжэ байна.

Хүүгэдэй уран хайханай харалга

Орлигой дунда хургуулида «Ашата партиа магтанабди» гэһэн уряа доро һурагшадай уран хайханай харалга боложо үнгэрбэ. Тус хургуулийн бүхы һурагшадай хабаадалсаһан энэ харалгада ахамад классуудай һурагшад үндэр сэгнэлтэдэ хүртөө. Харалгын түгэсхэлэй концерт аймагай соёлой ордон соо боложо, үргэн ниитэ ажалшадай хайшаалда хүртэһэн байна.

Дуу хатар гоё найханаар гүйсэдхэн, шүлэг бэрхээр уншанан эдиршүүл олон байгаа. Дуушад сооноо Раджана Марзаева, Таня, Булад Мунконовтон магтуулаа.

Буряад үнэн. 1976. № 133, апрелин 21

Һонирхолтой лекци

Аймагай «Саян» гэжэ соёлой байшанда хүн зон олоороо сугларба. Сугларагшадта «Дотоотын ба гадаадын политикин талаар КПСС-эй XXV съездын табиһан зорилгонууд» гэнэн темээр һонирхолтой лекци КПСС-эй райкомой секретарь нүхэр Желаев уншаба.

Лекциин уншагдаһанай һүүлээр «Большой день Европы» гэнэн документальна кинофильм харуулагдаа. Кинофильм дотор Хельсинкидэ 1975 оной августын 1-нэй үдэр болоһон Европын гүрэнүүдэй толгойлогшонорой зүблөөндэ хабаадагшадай түгэсхэлэй актда гар табиһан тухай хэлэгдэнэ.

Эрхим һуралсалай түлөө

Орлигой дунда һургуулийн стадион дээрэ һуралсалай жэлэй һүүлшын хонходо зорюулагдаһан һайндэр болобо.

Мүнөө жэлдэ Орлигой дунда һургуулиие 70 һурагшад дүүргэжэ, аттестат абахань. Эдэнэй дунда һайнаар һураһан, ниитын ажалда эдэбхитэйгээр хабаадаһан һурагшад олон. Жэшээлхэдэ, Ира Сагалуева, Зоя Галсанова, Георгий Цыбденов, Люда Дондокова, Оля Шорноева, Оксана Дагаева болон бусад бултанда жэшээ харуулжа ябадаг. Эрхим һурагша Ира Сагалуевада ВЛКСМ-эй ЦК-гай «Эрхим һуралсалай түлөө» гэнэн тэмдэг барюулагдаба.

Медаляар шагнагдаба

Дарья Бизьяевна Арсаланова гушаад жэлэй туршада аймагай хэлхээ холбооной отделенидэ хүдэлһэн байна. Дарья Бизьяевна коммунист ажалдай ударник, олон тэмдэгүүдээр шагнагдаһан хүн юм.

Энэ жэлдэ Дарья Бизьяевна пенсидэ гаража, Буряадай АССР-эй Верховно Соевдэй Президумэй указаар «Ажалай ветеран» гэнэн медаляар баяр ёһололой оршон байдалда һаяхан шагнагдаба.

Буряад үнэн. 1976. № 133, юниин 6. Н. 4

БАРИЛГЫН МОДОН БЭЛДЭГДЭНЭ

Арбадахи табан жэлэй түрүүшын жэлэй хугасаа соо манай түб болохо Орлиг тосхондо ехэ барилга бодхогдохо юм. Эгээл томо барилгануудай тоодо аймагай больницын ба 8-квартирна хоёр дабхар гэрэй барилга болоно. Тиихэдэ олон айлай нууха гэрэй барилгада 82 мянган түхэриг номологдоһон, аймагай больницада 35 мянган түхэриг үгтэһэн байна.

Мүнөө байхада коммунальна предприятинуудай комбинадай бүлэг хүдэлмэришэд барилгын модо бэлдэхэ даабаритайгаар Хара Хужарай түглэ соо ошоһоор, арбаад гаран хоног болоод байна. Тус бригада 6 хүнһөө бүридэнэ. Бригадирын хуушанай бэрхэ барилгашан Владимир Лопсоновпч Саханов.

Тэдэнэй даабарита түсэб — 1 300 кубометр барилгын модо бэлдэхэ. Мүнөө байхада 300-гаад кубометр модон унагаагдаад байха юм.

Буга харын шангаржа, хэды ехэ хүйтэн жабараар тала дайдыемнай үлеэгээшье һаань, модо унагаагшадай ажал һаатанагүй, ажалынь түлэг дундаа.

Һаяар комбинадай нэгэ автомашина тэрэ унагааһан материал байра дээрэнь зөөхэ юм. Тиихэдэ пилорама хүдэлгэгдэжэ, барилгын модон бэлэн болоод гараха.

Үшөө нэгэ модо унагаагшадай бригада Жаханаагай голдо барилгын модо бэлдэхээ гарахаар түсэблэгдэнэ.

Малиан. 1975. № 152, декабриин 20. Н. 1

ТҮЛЭЭН БЭЛДЭГДЭНЭ

Ахын аймагай ой модоной ажахын хүдэлмэрилэгшэд 10-дахи табан жэлэй түрүүшын жэлдэ улам дээшэлүүлэгдэһэн уялгануудые абаһан юм. Уялгануудай нэгэ хубинь гэхэдэ тэдэнэй абаһан 300 гектарта талмайтай ой модо арилгажа, сэбэрлэхэ, унаһан, барилгада хэрэглэгдэхгүй, ойн модоор түлээ бэлдэхэ гэхэ мэтэ болоно.

Мүнөө байхада ой модоной ажахын харуулшад хуу баран хүдөө гаранхай. Абаһан уялгаяа сүм дүүргэхэ хүсэлэнтэйнүүд.

Жэшээн, Ээрын түглэ соо 6 хүнхөө бүридэһэн юм. Бригадираар тэндэхи участогай техник В.Н. Самбялов томилогдонхой. «Улаан Аха» колхоздо 4 хүн ажаллажа байна, тэдэниие тус ажахын үнинэй ажалшан Василий Алексеевич Пежемский толгойлно. Эдэ бригаданууд ой модо сэбэрлэхэхээ гадна Орлигой эмхи зургаануудта, предприяинуудта түлээ бэлдэхэ түсэбтэй юм. Орлигой дунда һургуулида 1 700 куб. метр түлээн, хүүгэдэй саад-яслида 600 куб. метр, аптекэдэ 100 куб. метр түлээн бэлдэгдэжэ, дууһаха тээшээ боложо байна.

Техник Владимир Нанзытович Самбяловой бригада ажалаа түгэсхэжэ, Орлигтоо бусажа ерэнхэй. Бригадын гэшүүд Даша Дамбаев, Намсарай Осохеев, Содном Сымбелов ба ой модоной ажахын ветеран Лопсон Максарович Галсанов эрхим хайнаар хүдэлжэ, үдэрэйнгөө нормо 100 гаран процентээр дүүргэдэг байгаа.

Иигэжэ манай аймагай ой модоной харуулшад абаһан түсэб уялгаяа дүүргэхээр бүхы хүсэ шадалаа гарган оролдожо, ажалаа ашаг үрэтэйгээр, бүтээсэ ехэтэйгээр ябуулжа байнад.

Тэдэнэй хэһэн, бүтээһэн ажал хүдэлмэри партиин XXV съездын шиидхэбэринүүдые хэрэг дээрэнь бэлүүлгэдэ баһал нэмэри боложо үгэхэнь ха юм.

Малшан, 1976

ШЕФЫ В ПЕРИОД СЕНОУБОРКИ

Колхозы нашего аймака приступили к заготовке кормов для общественного животноводства. Важно, чтобы эта кампания завершилась в сжатые сроки, с хорошим качеством, без потерь. В заготовке кормов большую помощь колхозам каждый год оказывают организации и учреждения аймачного центра. Они и на этот раз готовы оказать шефскую помощь нашим колхозникам. Наш корреспондент Ольга Балданова обратилась к руководителям некоторых организаций и учреждений. Их ответы публикуются ниже.

Н.С. Базаров, директор Окинского лесхоза:

«Наш коллектив шефствует над колхозом «50 лет Октября».

В этом году наши земляки в количестве 9 человек выехали в местность Ехэ-Хэрэгтэ, где им предстоит накосить, убрать 300 центнеров сена. Звеньеводом назначен лесник С.С. Мунконов. Кроме того, на этом участке будет работать один трактор, тракторист Сергей Дондоков. При наличии хорошей погоды наши сенокосчики за 15 дней должны полностью убрать сено с хорошим качеством.

В колхозе «Улан-Ока» под руководством звеньевода В.Н. Самбялова наша вторая группа лесников с 32 гектаров сенокосного участка в местности Барун-Жалга заготовит 300 центнеров высококачественного корма.

Наш лесник Л.М. Галсанов выступил с хорошей инициативой. Он с семьёй в местности Хадарус должен убрать 350 центнеров сена и сдать колхозу им. В.И. Ленина.

В какой бы отрасли ни работал, каждый советский человек должен внести свою лепту в развитие сельского хозяйства. Эта важная задача, и мы обязаны выполнить».

Ю.А. Халзутхаев, начальник ПДУ-2216:

Как и все труженики нашего аймака, дорожники в эти горячие дни должны принимать самое активное участие в заготовке кормов. Примерно с 29-30 июля наши рабочие выезжают в свой подшефный колхоз им. В.И. Ленина. На сенокосных участках Монголжона, Ханги-Жалга мы должны накосить сена около 50 гектаров земли. На сеноуборке от нас будет 10 человек.

Заготавливая сено, мы должны думать о качестве корма и о сроках заготовки.

Л.Ш. Гомбоева, инспектор района:

На работах по заготовке сена будет занято свыше 10 человек. Это преподаватели, ученики старших классов, технические работники. Наш подшеф — колхоз «Коммунизм». Этому колхозу мы оказываем ежегодную помощь во всех важнейших сельскохозяйственных кампаниях: в период зимовки, во время стрижки овец, в период заготовки сена и зеленки. «Заготовка корма — важная задача дня» — вот девиз всех нас без исключения.

С.Д. Нарсанов, начальник РСУ:

Мы совместно с отделом культуры, с киносетью, с комбинатом КПиБ выезжаем в колхоз «50 лет Октября». В эти дни пока выезжают работники культуры, кино и комбината. Они будут скашивать сенокосные участки. С установлением хорошей погоды немедленно выезжают наши строители со всеми имеющимися машинами и техникой. Помогут убрать накошенное сено в сжатые сроки, с отличным качеством.

Известно, что подъём производства продукции животноводства немислим без резкого увеличения производства корма. Поэтому свою задачу мы видим и в вопросе производства корма — помочь колхозам нашего аймака в этом важном деле.

ТЭРЭНЭЙ МЭРГЭЖЭЛ — ОЁДОЛШОН

Манай түб Орлик тосхондо ажалшадай хэрэглэмжэ хангалгын Түнхэнэй комбинадай филиал ажалладаг. Энэ филиалда ажал хэрэгээрээ онсо шалгаран, түсэб уялгаяа сүм дүүргэдэг хүдэлмэрилэгшэд олон. Жэшэнь, 1976 оной 1-дэхи кварталай түсэбые бүхы дээрээ 100 процентээр дүүргэһэн байха юм. Тэрэ тоодо оёдолшон Т.С. Зверева өөрынгөө хубиин түсэбые 110 процентээр, залуу оёдолшон Т. Мунконова 100,2 процентээр дүүргэһэн байна. Мүн үнинэй оёдолшон С.Л. Балданова муу бэшээр ажаллажа, арад зоной магтаалда хүртэлсэдэг юм.

Залуу оёдолшон Таисия Мунконова тухай нэгэ хэдэн үгэ хэлэлтэй хаш гэжэ һанагдана.

Энэ нүхэр тус филиалда 3-дахи жэлээ хүдэлжэ байна. Нэн түрүүн Улаан-Үдэдэ ЛВРЗ-гэй ательегэй мастерай һурагша байһан юм. Залуу оёдолшон дүй дүршэлөөр баян, эрхим һургагша тушаалдажа өөрынгөө нарин мэргэжэлдэ залуу басагые бэрхээр һургажа шадаһан байна.

Түрэл нютагтаа хүдэлжэ эхилһээр тиимэ үнишье болоогүй. Тиигэбэшье хэды олон хүнэй захил «эрхим» гэһэн сэгнэлтэйгээр дүүргэе гээшэб? «Тася, шамда сүлөө бии гү? Минии захил абажа үзыш, зай гү?» гэлдэдэг зон яһала олон. Үнэхөөрөөшье, залуу оёдолшон хододоо олон захил абажархиһан, сүлөө зайгүй һуухыень оло дахин харааб, үзөөб.

Ажалшадай эрилтэдэ найнаар хандажа, заалһаа захяаень эрхим шанартайгаар дүүргэхэ гэхэн бодол залуу басаганай досоо бүхөөр хадуугдаа хаш даа. Энэ болбол залуу мэргэжэлтэнэй мүнөө үеын саг байдалые зүбөөр ойлгожо, КПСС-эй ЦК-гай, советскэ правительствын арад зоной ажаһуудалай хэрэглэмжэ найнаар хангаха гэхэн асуудалда ехэ анхарал хандуулдаг байһые ойлгожо, сэдхэлдээ хадуун абаһыень гэршэлнэ бэшэ гү?

Тася болбол гансашье өөрынгөө ажалда найн хандадаг бэшэ, ниитын ажал хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаадалсадаг байна. Тиимэһээ хунгагшад Тасиие аймагай ажалшадай Советдэ депутадаар нэгэн дуугаар хунгаһан, этигэл найдабарияа бүрин бүтэн үгэхэн юм.

Ажалдаа эрхим найнаар хандадаг, ажалшадай захяа найн шанартайгаар бүтээжэ үгэдэг залуу басаганда энэ оной февраль һарада боложо үнгэрһэн республикын худалдаа наймаанай, ниитын эдээ хоолой, ажалшадай ажаһуудалай хэрэглэмжэ хамталгын хүдэлмэрилэгшэдэй зүблөөндэ хабаадаха эрхэ олгогдоһон юм. Тиигэжэ Тася Улаан-Үдэ хото ошоо бэлэй. Хэрбээ Тася Улаан-Үдөөр 10-аад хоногто ябаагүй һаа, түсэбөө үшөөшье ехээр дүүргэхэ хэн», — гэжэ суг хүдэлдэг нүхэдын хэлээ хэн. Энэньшье зүб.

Энэ филиалай хүдэлмэришэд Т. Зверева, В. Борбуева, Т. Мунконова гэгшэд энэ оной эхиндэ хүдөө нютагуудаар ябажа, колхознигуудай захяа ехээр абажа ерээ хэн. Мүнөө тэрэ захилаа дүүргэжэ байнад. Залуу оёдолшон, аймагай Советэй депутат Таисия Мунконова өөрынгөө хубийн ажалые хараад түсэбөө хайшан гэбэл үлүү дүүргэхэм ааб гэжэ һуудаггүй, мүн мэргэжэлдээ өөрынгөө шэнги залуушуулые һургадаг юм. Тэрэнэй һурган гаргаһан Балжад Хумаева муу бэшэ оёдолшон болонхой. Мүнөө үшөө нэгэ һурагшатай болоо. Тэрэ һурагша В. Мунконова май һараһаа бээ даанги оёдолшон болохо.

Таисия Мунконова «10-дахи табан жэл. Ашаг үрэ. Шанар. Дэлисэ» гэхэн уряа доро ажаллажа, партиин XXV съездын шийдхэбэринүүдые хэрэг дээрэнэ бэлүүлхын тула үшөө түргэнөөр, эрхимээр хүдэлхэб гэжэ найдуулна.

Малшан. 1976. № 45. Апрельин 14. Н. 2

ВETERАН ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА

Огромный зеленый океан... и маленький человек. Единение человека с природой. Эти слова как никогда актуальны сегодня в век научно-технической революции. Каждый гражданин нашей планеты обязан беречь природу, охранять ее богатства. А в нашей стране это стало важнейшей обязанностью каждого советского человека.

Но тем не менее верным стражем «зеленого друга» становится человек с высоким званием — лесник. Ему доверена охрана леса — одного из величайших национальных богатств нашей Родины, без которого не обходится ни одна отрасль народного хозяйства.

Лесником стал Владимир Самбуевич Манханов по зову своего сердца лет пятнадцать назад. С тех пор навсегда связан с лесом, стал ветераном лесного хозяйства района, хорошим его работником.

Лесник не только обходит свое владение, но активно вмешивается в его жизнь, внося свои поправки. Санитарная рубка, очистка, охрана от браконьеров (они, к сожалению, ещё не перевелись у нас), сбор дикорастущих ягод, семян лиственницы и других деревьев, и, наконец активная шефская помощь подшефным хозяйствам, посильное участие в общественной жизни — вот неполный перечень работы лесника. И во всем этом принимает активное участие наш ветеран Владимир Самбуевич, неоднократно награжденный почетными грамотами, знаками за свой самоотверженный труд.

И на этот раз старому ветерану не обошла почетная награда. В связи с Днем работника леса он в числе других лучших работников лесхоза награжден Почетной грамотой РК КПСС и исполкома райсовета народных депутатов. Эта награда — дань уважения старому леснику за его ударный труд в третьем году текущей пятилетки.

Шагает по лесу человек, за плечами у которого пятнадцать пройденных лет по охране «легких» Земли. Идет с большой государственной важности задачей — умножать дары природы и использовать по-хозяйски бережно, рационально. И это его почетный долг.

ЭНТУЗИАСТЫ СВОЕГО ДЕЛА

(Фоторепортаж)

Недавно мы очутились во владении хозяина теплицы, расположенной в северной части села Орлик, Владимира Семеновича Мирошниченко — горячего энтузиаста своего дела, овощевода и садовода по велению сердца. Сам он по специальности клубный работник, точнее, хореограф.

О кооперативе «Ока», о социальной обустроенности рабочих мы писали в одном из номеров нашей газеты. Тогда мы вскользь упомянули о теплице, так как тогда было еще рано, кроме редиски, лука, укропа почти что ничего и не было. А теплицы, которые мы посетили позже, удивили и обрадовали нас своей зеленью и почти южной жарой.

Итак, теплицы. Одна ее часть круглогодичная, другая сезонная. Вот в этой-то сезонной, где мы были, росли болгарский перец, помидоры, укроп, редис, лук, щавель, петрушка, салат и главное украшение теплицы — огурцы, притом разных сортов. Когда мы с Георгием Цыреновичем беседовали с Владимиром Семеновичем, пришла повар столовой Ольга Данилова, чтобы набрать овощей на ужин. По словам Владимира, Ольга — отменный повар. Готовит разнообразные и вкусные блюда, от которых зависит трудовой настрой рабочих.

Владимир Семенович как истинный и гостеприимный хозяин, влюбленный в свое нелегкое и трудоемкое дело, рассказал нам, что несмотря на суровый климат, горный рельеф и вечную мерзлоту на вашей земле могут дать ростки те культуры, которые мы видели здесь. Главное, надо хорошо знать свое дело, любить и вложить всю душу. И, глядя на Владимира Семеновича, на его одухотворенное лицо, мне вдруг подумалось: «Да богата талантами наша земля, вот каких истинных хозяев, влюбленных в свое дело, рождает она». И создалось такое впечатление, что мы вдруг оказались где-то на благодатной южной земле, в тени оазисов.

По словам Мирошниченко, здесь у нас разведением овощей

в теплицах могут заниматься все, как индивидуально, так и в порядке подсобного хозяйства. Он выразил огромное желание помочь всем, кто хотел бы заняться этим делом, на полном серьезе. «Почему бы ваши школы, больница, другие крупные предприятия не могут иметь свое подсобное хозяйство? Я могу дать им семена и рассаду, помочь где советом, где практически. Школьники, по-моему, охотнее всех занялись бы этим делом. Как-то был у нас ваш главный агроном Андрей Хамаганов, который сказал, что вы здесь не получите ни огурцов, ни помидоров, так как нет нужных компонентов». Почему-то уважаемый Андрей Жамьянович не побывал до сих пор здесь, где и убедился бы на самом деле, как его «прогнозы» оправдываются на деле. А руководство РСУ каждый год говорит о своем намерении создать свое подсобное хозяйство, не пора ли перейти от слов к делу, глядя на своих соседей, от которых переняли бы много хорошего.

На прощание Владимир Семенович пригласил нас еще раз посетить теплицу, когда поспеет второй урожай помидоров, теперь уже в сезонной теплице.

Вот так один энтузиаст может при создании некоторых условий вырастить овощи на земле, на которой, по мнению местных жителей, не растет и самый неприхотливый из овощей — картофель.

Кроме теплиц мы посетили свиноферму, где не покладая рук трудится замечательный человек И.А. Макарчук. Фоторепортаж об этой ферме выйдет в следующих номерах газеты.

Саянская новь. 1989. № 87-8, 22 июля. С. 4

1975 ГОД — МЕЖДУНАРОДНЫЙ ГОД ЖЕНЩИНЫ

19 декабря сего года в помещении аймачного Дома культуры «Саяны» было многолюдно и по-праздничному оживленно. Собрались партийные и советские работники, представители общественности аймачного центра, чтобы чествовать прекрасную половину человечества — женщин: нежных матерей, верных жен, любящих подруг, умелых хозяек, скромных тружениц.

Торжественный вечер, посвященный Международному году женщин, открыл 1-й секретарь РК КПСС тов. П.Д. Марзаев, с докладом «Международный год женщины в СССР» выступила директор Орликской средней школы М.П. Галсансва.

От имени дедов, отцов, мужей, братьев и сыновей с приветственными словами обратился к женщинам директор Окинского лесхоза Н.С. Базаров, от имени комсомольцев и молодежи – секретарь РК ВЛКСМ С.П. Иванов, от имени женщин преподавательница Орликской средней школы Л.Д. Ушакова.

Затем состоялся праздничный концерт, организованный силами учащихся средней школы и участников художественной самодеятельности АДК.

В фойе клуба были организованы фотостенд «Женщины горной Оки» и красочно оформленные специальные номера стенных газет, выпущенные организациями и учреждениями аймачного центра.

Праздничные вечера прошли во всех учреждениях и организациях аймачного центра и в колхозах аймака.

Малишан. 1975, 24 дек.

НАЧАЛАСЬ НАВИГАЦИЯ

Всего три месяца устанавливается ледовая дорога, связывающая наш район с республикой.

8 января в Орлик прибыли автомашины Буркоопсоюза с продовольственными и промышленными товарами первой необходимости. Бригадир автоколонны Евгений Николаевич Левицкий вот уже в течение 15-ти лет открывает традиционную навигацию по самой трудной ледовой дороге Монды — Орлик. Евгений Николаевич опытный водитель, хороший организатор, умелый наставник молодежи. В эту навигацию наряду с ветеранами Николаем Костриковым, Анатолием Квачиным, Владимиром Суданским приехали и молодые шоферы и слесари Юрий Кошелев, Леонид Алексеев и другие.

Если в прошлую навигацию им надлежало вывезти 1 000 тонн груза, который был выполнен шоферами успешно, то в

нынешнюю навигацию они должны вывезти из Монд 1 260 тонн груза с различными товарами для населения горной Оки.

Первым рейсом завезли 24 тонны кондитерских изделий для самых маленьких жителей Оки.

После короткого отдыха шоферы выехали в очередной рейс, чтобы вывезти новую партию продовольственных и промышленных товаров.

Итак, традиционная навигация отважных и умелых шоферов началась. Пожелаем же нашим товарищам гладкой дороги (хотя без трудностей им и не обойтись) и успешного выполнения принятого плана.

О. Седенова

Малшан. 1976. № 4. 4 янв.

ВЕСТИ ИЗ ОКИ

Неплохо поработали в девятой пятилетке животноводы Окинского аймака. Перевыполнены планы по производству и продаже государству мяса, молока, шерсти. По сравнению с восьмой пятилеткой есть значительный прирост. Так, производство шерсти возросло на 28 процентов, молока на 29,2 процента.

Об этом говорилось на совещании передовиков сельского хозяйства аймака, которое состоялось в Орлике. На совещании передовиков также были приняты и социалистические обязательства на 1976 год. Здесь также подписан договор на соревнование между Окинским и Тункинским аймаками.

О. Балданова, сотрудник газеты «Малшан»

Правда Бурятии. 1976. № 40. 18 дек.

ИХ ВКЛАД — В ФОНД ПЯТИЛЕТКИ

В аймаке на коммунистический субботник, посвященный 106-й годовщине со дня рождения великого вождя мирового пролетариата В. И. Ленина, сегодня вышли более 1 000 людей.

Все организации и учреждения, промышленные предприятия и колхозы наметили конкретный фронт работ и еще и еще раз проверили готовность каждого производственного участка и каждого члена коллектива к празднику труда.

Большой вклад в фонд 10-й пятилетки готовятся внести комсомольцы и молодежь аймака. Им доверены наиболее важные участки: очистка скотных дворов, вывозка на поля и луга органических удобрений, огораживание угугов и пашен.

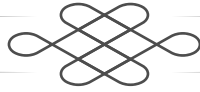
Часть комсомольцев села Орлик в количестве 21 человека в день «красной субботы» выехала в местность Бага-Хэрэгтэ колхоза «50 лет Октября» для уборки кошары. Они намерены поработать там в течение двух дней и закончить с высоким качеством и наивысшей производительностью труда намечаемую работу.

Медицинские работники аймачного центра решили поработать в этот день у себя. Решили провести уборку территории, заняться побелкой помещений и вывозкой мусора. Они внесут в фонд досрочного выполнения пятилетнего плана 60 рублей.

Связисты решили внести в фонд пятилетки 40 рублей. Одна часть, в основном женщины, займется уборкой территории, побелкой помещения и штакетников, другая ремонтом телефонной линии Орлик — Сорок во главе с бригадиром ремонтной бригады Х.-С.О. Марзаевым

И отовсюду от трудовых коллективов, производственных участков и даже от отдельных работников идут радостные вести и неумолкаемые телефонные звонки в редакцию нашей газеты. И сообщают, что они с энтузиазмом поддержали почин москвичей и готовы поработать в день «красной субботы» все как один и внести свой вклад в фонд пятилетки.

Малишан. 1976. № 47. 17 апр. С. 2

НАЙМААНАЙ
ҮАЛБАРИИН
НҮЛӨӨН ЕХЭ

ОДНА ИЗ МНОГИХ

Эту обаятельную добродушную женщину знает каждый окинец, особенно люди старшего поколения. Кто же этот человек, которому посвящены эти простые строки? Это Зоя Шойсороновна Мунконова — ветеран комсомола, партии и труда. Одна из многих, юность которых опалила война и закалила их характер тяжелый послевоенный восстановительный период. В годы войны Зоя училась в Орликской семилетней школе. Как и все её сверстники, горячо принимала участие в тимуровском движении, помогая семьям воинов, ушедших на фронт. В огненном 1943-м вступила в комсомол. Об этом периоде своей биографии она вспоминает с теплотой: «И кто, думаете, дал мне рекомендацию для вступления в комсомол? Шарлай Убашеевич Аюшеев. Да, да, именно он. Тогда он работал председателем исполкома аймачного Совета депутатов трудящихся». Да, есть чем гордиться Зое Шойсороновне. Ведь путевку не только для комсомола, но и для большой жизни дал ей человек, которым гордилась и гордится вся Ока.

После окончания семилетки Зоя стала работать на почте кассиром. Вскоре эту способную работницу и активную комсомолку заметили и отправили в Улан-Удэ на курсы бухгалтеров. По окончании курсов стала работать бухгалтером в этом же учреждении. Зоины сверстники, вспоминая ту пору их молодости, говорят, что она была боевой комсомолкой, как теперь мы называем, человеком активной жизненной позиции. Вместе с комсомольскими работниками и работниками культуры обошла и объездила все животноводческие точки колхозов. Хорошо помню один эпизод, свидетельницей которого была я. Это было в 1946 или 1947 году. В те годы председателем колхоза «Ким» работал мой отец. И мы, естественно, жили в Балакте. Как-то летом быстрее молнии разошлась по нашей улице радостная весть: приехали артисты. После напряженного трудового дня собрались и стар и млад, чтобы посмотреть и послушать приезжих артистов. Но выступали перед зрителями не столичные артисты с громкими

титулами, а наши обыкновенные парни и девчата из Орлика. Вот на маленькую сцену колхозного клуба вышла красивая девушка в ярком бурятском тэрлике... и полилась песня. Песни то радостные, то протяжные, грустные плыли над вечерней Балактой. И благодарные зрители долго не отпускали её. Это была Зоя Арабжаева (ее девичья фамилия). Говорят, что детские впечатления наиболее яркие, запоминающиеся и потому оставляют след на всю жизнь. И тогда мне очень понравились ее пение, её манера держаться на сцене и устанавливать необходимый контакт со зрителями, я решила тогда, став взрослой, во что бы то ни было стать певицей, чтобы также люди аплодировали мне.

...Вот я в гостях у Зои Шойсороновны. Она живет в Хара-Хужире вместе с семьей младшего сына Алеши. В разговоре с хозяйкой этого гостеприимного дома я вспомнила этот эпизод из далекого детства и поделилась с нею своими воспоминаниями. «В те годы я просто «болела» сценой, — говорила она мне. — Самым распространенным транспортом, — с улыбкой добавила, — были наши ноги и единственная лошадка на всю братию самодеятельных артистов. И нам приходилось преодолевать многие километры с трудными горными перевалами, реками и ручейками, лишь бы дойти до сельских тружеников, чтобы показывать им свои номера. Не только танцевали и пели, но и оформляли красные уголки, колхозные клубы, выпускали стенгазеты и молнии». Понятно, с каким нетерпением ждали их сельчане, только что пережившие трагедию большой войны и работающие от зари до зари. Как нужны были им их песни, танцы, душевные беседы.

...После окончания войны вернулся с фронта Дагба — один из братьев, и стал работать на Ботогольском руднике. Вскоре к брату поехала Зоя. В течение трех лет работала там горной табельщицей. Работая в рабочей среде, она всем своим нутром почувствовала и познала дисциплину, рабочую солидарность, обязательность, которые потом оченьгодились ей в жизни.

Но все-таки большая часть жизни Зои Шойсороновны связана с районным потребительским обществом, которому

посвятила 34 года своей жизни. Сначала — заготконтора. С 1954 по 1984 год — продавец магазина. В 1953 году по комсомольской путевке поехала в колхоз «Коммунизм» и стала работать заведующей магазином № 7. Вышла замуж. Зажили счастливой семейной жизнью. Появились дети. Хотя забот много прибавилось, по-прежнему работала с большим энтузиазмом. Меня, да и многих посетителей всегда удивляло то, как красиво и умело она расставляет товары на полках, как доверительно делаются с нею животноводы о своих нуждах, делая заказы на те или иные товары. Прекрасно зная об их заявках, в следующем своем посещении обязательно старалась удовлетворить их заказы. Кстати, именно Зоя Шойсороновна была инициатором создания ларьков без продавца и развозной торговли. За свою инициативную и ударную работу была награждена знаком «Отличник советской торговли», неоднократно становилась победителем соцсоревнования.

Член КПСС с 1960 года, З.Ш. Мунконова вела большую общественную работу, участвуя не только в своем любимом деле — художественной самодеятельности, но и как депутат районного и сельских Советов. Незабываемыми остались её впечатления от посещения ВДНХ. До сего времени наш ветеран принимает активное участие в художественной самодеятельности, приезжала на районные смотры художественной самодеятельности. «Ветераны не стареют душой» — эта крылатая фраза прямо касается жизненной позиции Зои Шойсороновны.

Зоя Шойсороновна и Буда Дагбаевич, её муж и друг, прожили большую счастливую жизнь. Дети, став взрослыми, разлетелись, как оперившиеся птенцы из родного гнезда. Работают в разных городах, селах, в разных отраслях народного хозяйства. Сполна познала радость труда, семейного счастья и горечи утрат. Но по-прежнему верит в добро, готова помочь человеку, попавшему в беду.

Саянская новь. 1988, 5 мая. С. 2

НАНАЙНЬ МЭРГЭЖЭЛ — НАЙМААШАН

Орлигоо хойшоо годирhon харгыгаар уруудан, Аха голоо зубшан, автомашин хурдан гээд лэ гүйлгэбэл, аймагай түбhөө эгээл дүтэ байрладаг «Коммунизм» колхозой түб Хара Хужар тосхондо тэрэ дары хүрэжэ ерэхэт. Эртэ үглөөгүүр гараа хаа, тосхой үйлсэнүүдээр томо томо хүнэгүүдые бариһан наһажаалшые, залуушые эхэнэрнүүдэй үхэрэй хорёо тээшэ яаран ябахые харахат. Тэдэнэй дунда жара гарамгай наһатай, энеэбхилэдгэһэн зөөлэн харасатай, аргагүй хүндэмүүшэ, зугааша эхэнэрые обёоронгүй байхын аргагүй. Энэ эхэнэр заабол зоной анхарал татадаг юм. Энэмнай хадаа партиин, ажалай ветеран Зоя Шойсороновна Арабжаева-Мунконова гээшэ.

Зоя басаганай наял хургуулида хуража байхада, дэлхэйн хоёрдохи дайн эхилшэбэ. Орлигой долоон жэлэй хургуулида эгээл дайнай дүлэтэ жэлнүүдтэ хураһан Зоя ба тэрэнэй үетэн халуун, хүйтэ яһалашые үзэһэн байха. Тэдэнэй үшөөшые хатуужаагүй үнжэгэн нарай ээм дээрэ хэды шанга шалгалтанууд тудаа гээшэб? Хэды олон үетэн нүхэдынь дайнай газарта хайрата эдир наһантаяа хахасааб? Эгээл хүндэ шалгалта тэрэнэй үетэн дабажа гараа бшуу.

— 1943 ондо Ленинскэ комсомолой гэшүүн боложо ороһоноо үе заяандаа мартагшагүйб. Хэн намда зууршалга үгөө гэжэ һананат? Орой таахагүйш даа, — гээд энеэбхилэн, столой саана хуутараа, гэнтэ нюдэдынь омогорхой ольһондо абтажа, хүхюунүүд болоно. — Шарлай Убашеевич Аюшеев намда үгөө юм. Нютагаймнай солото хүнүүдэй нэгэн — эрхим ангуушан, газаршан, аймагай Сөведэй түрүүшын дарга, — гээд албанай хэрэгээр Хара Хужар ерээд ябахандаа ороһомни, гэрэймнай эзэн эхэнэр Зоя эгэшэ хөөрэбэ. — Тэрэ дүлэтэ жэлнүүдтэ бидэнэр, хургуулиин үхибүүд, ном һударта хураһаһаа гадна дайнда мордохон сэрэгшэдэй бүлэнэртэ туһаламжа үзүүлжэ, түлэ залһыень тайрадаг, уһыень асаржа үгэдэг байгаабди.

Үшөө дүтэ байһан колхозуудта ошожо, үбһэ хуряалгада заатагүй хабаададаг, хургуулидаа түлэ тайраха гэхэ мэтын олон янзын ажал хэдэг байгаа. Тэрэнэй заатагүй дүүргэхэ гээшэ тэдэнэй эгээл гол уялгануудай нэгэн һэн.

Зоя Шойсороновнатай хөөрэлдэжэ һуутараа, дурасхаалай охиндо абтажа, бүри бага балшар үхибүүн наһамни тэхэрин ерэшэбэ... Дайнай һүүлээрхи жэлнүүдтэ һэн. «Артистнар ерэхэнь» гэхэн һураг суу Балагта һууринаар сахилгаан мэтээр тарашаба. Улаан-Үдэ хотоһоо нэрэтэй суутай артистнар одоо манда айлшалба ха юм гэжэ нютагаархидни һанаа ёһотой. Харин үдэшэлэн «Ким» колхозой багахан клуб соо хүн зоной суглархада нютагаймнай хүбүүд, басагад Орлигһоо ерээд, концерт-наада харуулжа, һууһан зоние хужарлуулжа байба. Клубай багахан сценэ дээрэ буряад дэгэл үмдэһэн сэбэр сагаан шарайтай басаганай гараад, буряад дуунуудые хангюурдажа эхилхэдэнь, тэндэ һууһан зон булта аниргүй боложо, хуу барандаа басаган тээшэ харашаһан, өөрын хубиин бодолдо абтаһан, баяртайшые, уйдхартайшые шарайнууд нюдэнэим урда тодорон гараһаншуу болоо бэлэй. Тэрэ үдэшэ жэнхэни буряад дуунууд Балагта нютагаар эдэлжэ, һүниин манан соо шэнгэн байгаа һэн. Тэрэ басагамни Зоя Арабжаева байһан юм.

Сай аягалжа ябаха һамбаандаа Зоя Шойсороновна иигэжэ хэлэбэ: «Би тэдэ жэлнүүдтэ ехэ эдэбхитэйгээр уран һайханай бүлгэмэй хүдэлмэридэ хабаадагша һэм. Бүлгэмэй 4-6 хүн ганса хазаар моритой, үбэл һаань, шаргадаа хүллөөд, зун һаань, эмээл тохожо, багахан ашаа тээгээд, хадын түргэн гол горходые гаталжа, уула хадын эрид дабаа дабан, хура бороондо норожо, хүйтэндэ хүрэжэ ябаад, хүдөөдэ һууһан малшадта хүрэдэг һэмди. Һаял дайн дүүрэхэн байгаа. Үдэр һүнигүй, унаһан малгайгаа абаха сүлөөгүй ажаллажа байһан малшадта хүрэжэ, концерт-наадаяа харуулха, клуб, библиотекэнүүдые плакат, лозунгоор шэмэглэгшэ һэмди. Комсомол лэ урагшамнай дабшуулагша һэн».

— Зоя эгэшэ, тамнай мүнөө болотороо уран һайханай хүдэлмэридэ хабаададаг бэлэйт? Дуу хатартаа ехэл дуратай байгаа ёһотойт. Теэд юүндэ энэ мэргэжэл шэлээгүй гээшэбта? — гэхэн асуудалдамни: «Хуби заяамни ондоо байгаа бээ даа. Дайнай дүүрэхэн хойно Дагба ахаймни фронтһоо бусаад, Ботоголой руднигта хүдэлмэришэнөөр ажаллажа эхилээ юм. Би үншэн ябаһан хүн ахаяа дахаа һэн бээб. Орлигой хургуули дүүргээд, Ботоголдо ошожо, табельщицаар хүдэлөө һэм.

Гурбан жэлэй хугасаада хүдэлмэришэдэй коллективтэ ажаллаа бэлэйб», — гээд, хөөрөөгөө үргэлжлүүлбэ.

Хүдэлмэришэдэй дунда ажалай журам, жама ёһо, хэлэһэн үгэдөө эзэн байхаар эдир залууһаа нураһан нургаалынь бүхы наһанайнь үльгэр жэшээ боложо үгөө бэлэй. Тэрэ саһаа хойшо Зоя алишье ажалда эзэн ёһоор хандадаг болоо һэн.

Тиигэбэшье Зоя Шойсороновнагай наһанайнь ехэнхи хуби худалдаа наймаанай эмхи зургаануудтай холбоотой юм. Энэ мэргэжэлдээ гушаад жэл соо хүдэлжэ, «Совет худалдаа наймаанай отличник» гэжэ хүндын тэмдэг абанхай. Наймаашангүй ларёк нээхэ, хүдөө ябажа, эд бараа худалдаха — иимэ шэнэ үүсхэлнүүдые Аха нютагта түрүүшынхиеэ Зоя Мунконова (үбгэнэйнь обог) нэбтэрүүлээ һэн. 1953 ондо комсомолой путёвкоор дүтын колхоздо эльгээгдэжэ, тэндээ худалдаа наймаанай газарта хүдэлһэн намтартай. 1984 ондо хүндэтэ амаралтада гаратараа, тэндээ ажаллаа.

Наймаашан хүнэй ёһо заншал, хүдэлмэри ямар байха ёһотойб гэжэ дүүрэн шэнжэлэн шудалаа, бэшэ нүхэдтөө жэшээ харуулан хүдэлөө. Энэение олон Хүндэлэлэй грамотанууд, амаршалганууд гэршэлнэ. Хабарай хагсуу һалхитай гү, али үбэлэй янгинама хүйтэндэ али болохо юумэндэ ашаагаа тээжэ, хүдөөдэ һууһан малшадта али олон ошодог байгаа даа? Хүдөөгэй малшад Зоя наймаашамнай ерэхэл болоо ёһотой, хэһэн захилыемнай хүсэндэнь хүргэбэ ёһотой гэжэ найдажа, харгы тээшэ харан, харан байдаг бэлэй. Ажалшадай хэһэн захилнуудые тусхай дэбтэр соо бэшээд, райпогой контородо үгэдэг, захилаа заабол дүүргэхые оролдодог байгаа.

Мүнөөнэй наймаашад Зоя абгайе суглаандаа урижа, дүй дүршэлтэйн танилсадаг юм. Урин налгай зан энэ ажалда хэрэгтэй. Тагууд дээрэ эд бараагаа илгажа, шадамар бэрхээр табихагээшэбаһалехэшадабаригээшэаабдаа. Алишье мэргэжэл сэнтэй, алишье мэргэжэл өөрын онсо илгаатай. Тэрэнэй оньһо тааһан зоние бидэнэр түрүүшүүл гэдэг гээшэбди. Тиимэл түрүүшүүлэй нэгэн Зоя наймаашан һэн.

Зоя Шойсороновна Буда Дагбаевич Мунконовтон хуби заяагаа холбоһоор, олон үри хүүгэдтэй, үнэр баян айл болоо

бэлэй. Будында хүн зон олоороо ябадаг һэн. Хара Хужарта ерэнэн хүн бүхэн тэдэнэйдэ орохоёо һанадаг, аяга сайень уужа, аятай зугааень шагнажа гарахамнай гэнэн мэтэ богоһыень алхан ородог бэлэй. Он жэл һубарилдан үнгэржэ, үринэрын хото городоор, нютаг нугаараа дүүрэн гаража, арадай ажахын бүхы һалбаринуудта хүдэлнэ. Олон аша зээнэр гуламтыень тойрожо, хүгшэнэй сэдхэл зүрхэ уяража баясуулдаг юм. Мүнөө Зоя абгай бага хүбүүн Алексейндээ байрлажа, Игорь гэжэ мойһон харахан нюдэтэй, монсон шарахан толгойтой хүбүүхэниень харана. Хараһан, үзэнэн зон Зоя Игорь хоёрто дүтэлжэ ерээд, хуушанай һайн һайхан буряад гуримаар гараа үгэн мэндэшэлжэ, үгэ хүүрээ андалдаад тарадаг заншалтай. Энэ хүгшэн хахасалга, уулзалга, уйдхар, баяр, гээгдэл гэхэ мэтые яһала үзэнэн байха. Ёһотойл эгэшэ, аха мэтэ һайхан бодолтой үгөөрөө һанааеш заһаад табидаг юм.

1960 онһоо КПСС-эй гэшүүн, арадай депутадуудай Соведэй депутадаар оло дахин һунгагдаһан Зоя Шойсороновна Мунконова ехэл эдэбхи үүсхэлтэй нүхэр юм. Аймагай уран һайханай харалгада һая болотор хабаададаг байгаа. Мүнөөшье худалдаа наймаанай гү, али бэшэшье суглаануудта ерэхэдээ, өөрынгөө һанамжа дурадхалнуудые оруулдаг байна. Эрхим ажалайнгаа түлөө Эхэ ороной ниислэл Москва хото выставкэдэ ошожо ерэнэнэ мартадаггүй.

Буряад үнэн. 1988. Августын 9

ОПЫТНЫЙ ПРОДАВЕЦ

Люди самых различных возрастов и профессий каждый день соприкасаются с торговлей. От слаженной, четкой работы и культуры работников прилавка в большей степени зависит удовлетворение спроса покупателей, настроение людей. Покупателю важны не только широкий ассортимент товара, но и приветливая улыбка, добрый взгляд продавца, обслуживающего его.

В течение ряда лет работает заведующим магазином «Сельмаг» села Сорок Даря Рабдановна Цыремпилова,

снискавшая себе уважение сельчан своим ударным трудом. В её магазине всегда порядок, уют. Ассортиментный минимум товаров всегда соблюдается. Ежемесячный план не только выполняется ею, но и перевыполняется. Также она успешно справилась с полугодовым планом первого года десятой пятилетки. Полугодовой план магазина был доведен до 101 тыс. рублей, фактически выполнен на 114 тыс. рублей, что составляет 112,7 % выполнения. За успехи в работе Даря Рабдановна неоднократно награждалась почётными грамотами РК КПСС и исполкома аймсовета, грамотами и благодарностями со стороны администрации Окинского райпо.

От души поздравив Дарю Рабдановну, ветерана торговли Оки, с профессиональным праздником — Днём торговли, хочется пожелать ей ещё больших замечательных трудовых побед в работе и большого личного счастья её семье.

ОТЛИЧНИК ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ

— Работа в сфере торговли очень сложная, особенно в качестве продавца, — сказали в беседе со мной работники кооперации М. Иванова, Т. Ангархаева и Н. Манханова. — Если ты работаешь продавцом, то должен знать не только товары, но и должен владеть основами бухгалтерского дела. Разумеется, такт, терпение и умение общаться с людьми требуются в первую очередь. А этими качествами в полной мере обладает наш старший товарищ, коллега Светлана Манзыровна Орсоева.

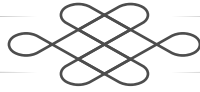
Светлана Манзыровна работает с 1973 года в нашей районной кооперации. А с 1984 года заведует магазином «Хозтовары». Где бы она ни работала, к работе всегда относится добросовестно, с необходимым профессионализмом.

Возьмем хотя бы некоторые цифры, характеризующие ее добросовестную работу. По итогам первого полугодия 1989 года план товарооборота выполнен на 117,5 процента. Темпы роста товарооборота по сравнению с первым полугодием 1988 года составили 103 процента, или в суммарном выражении 3,9 тыс. рублей.

Отвечая на мой вопрос, Светлана Манзыровна сказала: «Работать продавцом нелегкое дело. Особенно в хозмаге. Тут и товары громоздкие, с которыми приходится иметь дело в качестве грузчика, тут и различные химические вещества, которые влияют на здоровье. Ну что же кому-то работать надо. С дефицитными товарами дело особо сложное. Здесь своя очередность, которая ведется в торговом отделе. В последнее время у нас дефицитами стали ковры, пылесосы, сепараторы, холодильники. Хорошо, что у нас пока в достаточном количестве имеются моющие средства, но и они скоро станут дефицитными. Вот и приходится вести учет».

За достигнутые успехи в выполнении планов и обязательств работник торговли по призванию С.М. Орсова недавно награждена знаком «Отличник Советской потребительской кооперации».

Саянская новь. 1989. № 87-8, 22 июля

**ХОЛБОО БАРИСАА
ТОГТООХО ХЭШЭГТЭЙ**

НЭГЭ КОЛЛЕКТИВЭЙ АЖАЛША ЭХЭНЭРНҮҮД

1975 он Уласхоорондын эхэнэрнүүдэй жэл гэжэ ООН-эй Генеральна ассамлейн XXVII сессии соносхоо һэн. 58 жэлэй хугасаа соо эхэнэрнүүдэй уласхоорондын жэлэй туршада бээлүүлэгдэхэ зорилгонууд манай орондо хүсэндөө оронхой. Совет эхэнэр сүлөөтэй, жаргалтай, дүүрэн эрхэтэй болонхой. Эрэшүүлтэй хамта манай эхэнэрнүүд ямаршые мэргэжэлдэ нуража, алишые хүдэлмэридэ хүдэлнэ.

Харин тиэхэдэ капиталис оронуудта эхэнэрнүүд энээн тухай гансал ой ухаандаа оруулхаһаа ондоо юумэн үгы. Мүнөө байхада ганса Аха нютагтамнай ажалдаа алдартай, солотой, зондоо хүндэтэй эхэнэрнүүд хэды олон гээшэб? Нэгэ нуугаад тооложошые барахагүйш...

Орой нэгэ коллективые абаад үзэе. Ахын аймагай хэлхээ холбооной таһаг. Энэ коллективтэ олон эхэнэрнүүд ажалладаг. Өөһэдынгөө табан жэлэй түсэб декабриин 1-эй байдалаар дүүргэжэ, арбадахи табан жэлэй түсэбөөр ажаллажа байһан эхэнэрнүүд эндэ бии. Хэлхээ холбооной ветеранууд Агафья Антиновна Данцаранова, Даря Бизьяевна Арсаланова, Мария Александровна Балданова гэгшэд 1976 оной түсэбөөр ажаллажа эхилэнхэй. Тиэхэдэ эдэнэр булта коммунист ажалай ударнигууд болонхой юм. Дайнай болон ажалай ветеран А.А. Данцаранова хүн түрэлтэнэй гэгээн коммунизм байгуулгада эдэбхитэйгээр хабаадаһанайнгаа, бүтээсэ ехэтэйгээр, үйлэдбэриее ашаг үрэтэйгээр эрхилһэнэй тула СССР-эй Хэлхээ холбооной министерствын Хүндэлэлэй грамотаар байгша ондо шагнагдаа. 11 жэлдэ хэлхээ холбооной таһагта таһалгаряагүй ажаллана. Д.Б. Арсалановагай нэрэ хүндэнь оператор. Мүн 1975 ондо «9-дэхи табан жэлэй ударник» гэһэн хүндын тэмдэгтэ хүртэһэн юм. Энэ хүндын тэмдэг сээжэ зүрхыень шэмэжэ түрүү эхэнэр гэжэ гэршэлэн байдаг.

Ажалшадта баяр зугаа асардаг ажалтай почтальон эхэнэрнүүдэй дунда түрүүшүүл олон даа. Даря Базаровна Балданова, Сэпил Бандыновна Балданова. Д.Б. Балданова 14 жэлдэ почтальоноор хүдэлнэ. Гарахаа байһан оной эхин

багаар габьяата амаралтадаа гараха юм. «1973 оной социалист мурьсөөндэ илагша» гэхэн хүндын тэмдэгтэй, коммунист ажалай ударник. Эхэ-герой С.Б. Балданова «1975 оной социалист мурьсөөндэ илагша» гэхэн тэмдэгтэ СССР-эй хэлхээ холбооной министерствын зүгһөө хүртэхэн байха.

Манай мэдээжэ поэт Цэдэн Галсанов буряад эхэнэрэй золтой, жаргалтай хуби заяан тухай иигэжэ шүлэглэн хэлэнэ:

Аба оромнай байдалыешни
Субад эрдэнеэр зохёогоол.
Айдар наһанайш заяае
Аадар жаргалаар угаагаал.

Үнэхөөрөөшье, манай совет эхэнэрые Аба оромнай аадар мэтэ жаргалаар угаана, гэрэлтүүлнэ. Мүн аха нүхэдһөөнь дутангүй, тэдэнтэйгээ нэгэ адли жагсаалда хэлхээ холбооной залуушуул оролсодог. Жэшээлхэдэ, Галина Самбялова, Янжима Сабанова болон бусад. Г. Самбялова эрхим телефонистка. «1973 оной отличник» гэхэн нэрэ зэргэтэй хүн.

Юрэдөөл, энэ коллективтэ түрүү үзэл бодолтой, ажалдаа коммунист ёһоор хандадаг эхэнэрнүүд олон даа. Иймэл эхэнэрнүүд тухайда манай поэтесса Цырен-Дулма Дондокова өөрынгөө «Малгайгаа абагты» гэхэн шүлэг соо магтан дуулана:

Үндэр нэрэтэ,
Үнэн сэдхэлтэ
Эхэнэр ябана, эхэнэр,
Эржэн мүнгэн харгы
үгэнэбди бидэнэр.
Сэнхир бүмбэрсэг дэлхэйгээ
Шэртэхээ гараба эхэнэр!

Түрүү эхэнэрнүүд тухай үшөөшье гоёор хэлэмээр,
дууламаар...

О. Седенова
Малиан. 1975. Декабриин 5. Н. 2

ПЕРЕДОВЫЕ РАБОТНИЦЫ — НА СЛЁТ

Старейшие работницы Окинского узла связи, ударники коммунистического труда Агафья Антиповна Данцаранова и Даря Базаровна Балданова получили приглашение производственно-технического управления связи и обкома профсоюза работников связи принять участие на слёте связисток-женщин, посвященном Международному году женщины, который состоялся в городе Улан-Удэ 16 декабря 1975 года.

Агафья Антиповна и Даря Базаровна к 1 декабря выполнили обязательства девятой пятилетки.

Малишан. 1975. 17 дек.

СУМКА, ПОЛНАЯ СЕРДЕЦ

Несколько лет назад на экраны киноустановок республики вышла художественная кинокартина «Сумка, полная сердец», повествующая о жизни и труде простой русской женщины почтальонши, чей на первый взгляд простой, но нелегкий труд был показан на экране убедительно и ярко. В ходе своей работы эта простая женщина встречается с разными человеческими судьбами и характерами, доставляя людям много радостей, а где надо утешая утонувших в горести людей.

Когда я вспоминаю некоторые эпизоды той давней кинокартины, непременно встает перед моими глазами другая женщина, наша землячка, тоже почтальон Янжима Дылгыровна Сабанова, своим бескорыстным трудом завоевавшая любовь и признательность многочисленных своих клиентов.

Янжима еще молода, работает в узле связи всего лишь 4-5 лет, тем не менее стала одним из опытных и уважаемых людей. Охотно делится накопленными за эти годы знаниями с молодыми девушками, работающими с ней. По долгу своей службы я много раз бываю в этом коллективе и всегда с неослабевающим интересом наблюдаю, как Янжима, не суетясь, не повышая голоса, незаметно для девушек дает им наставления, учит нехитрому почтальонскому делу. У

нас часто бывает так, что почта задерживается из-за погоды целую неделю или иногда десятки дней, создавая работникам связи, особенно почтальонам, много работы, излишнюю, если можно так выразиться, нервотрепку. Вот здесь-то особо остро ощущается наставничество Янжимы и быстрота действий её привыкших к труду рук.

За мягкий и ровный характер, за трудолюбие снискала уважение и авторитет в коллективе. Много раз награждалась почетными грамотами и ценными подарками администрации узла связи, райкома КПСС и исполкома аймсовета. За хорошие показатели в 1976 году в первом году новой пятилетки за качество и эффективность в работе награждена знаком «Победитель социалистического соревнования 1976 года».

Ходит по селу молодая женщина, с тяжелой сумкой на плечах, доставляя односельчанам много радостей, всюду желанная и уважаемая.

Профсоюзная жизнь

И ТРУД, И ПЕСНЯ РЯДОМ ШАГАЮТ

Работники телеграфной связи, борясь за достойную встречу 60-летия Великого Октября, решили досрочно выполнить годовое задание. Слова у них не расходятся с делом. О досрочном выполнении годового плана они рапортовали к 5 ноября сего года. Личный план также досрочно выполнила старшая телеграфистка телеграфа Д.С. Осохеева.

План 10-ти месяцев работниками узла связи выполнен успешно. Так, план тарифных доходов выполнен на 103,5 процента, план объема продукции — на 100,9 процента. Отделение связи Ока выполнило план тарифных доходов на 120 процентов, телеграфно-телефонная станция на 106 процентов, Зун-Холбинское отделение связи на 101,6 процента. Все эти цифры и факты нашли отражение в докладе председателя МК узла связи М.С. Ивановой на отчетно-выборном профсоюзном собрании.

За отчетный период проведено 25 заседаний по различным

вопросам профсоюзной жизни, проводились профсоюзные собрания по итогам кварталов и года. На квартальных собраниях подводились итоги социалистического соревнования. Победителям вручались переходящие красные вымпела и денежные премии. Так, по итогам первого квартала 1977 года победителем было признанное Зун-Холбинское отделение связи, а по итогам последующих кварталов — телефонно-телеграфная станция. Профсоюзная организация регулярно подводит итоги соцсоревнования, развито наставничество.

Работники узла связи приняли активное участие в районном смотре художественной самодеятельности «Алло, мы ищем таланты» и заняли первое место. Выезжали с концертной бригадой в колхозы им. В.И. Ленина и «Улан-Ока». Оказывали постоянную шефскую помощь подшефному колхозу, участвовали во всех субботниках и воскресниках.

В коллективе регулярно проводятся политинформации, лекции и доклады.

Наряду с положительными моментами в работе профсоюзной организации наблюдаются серьезные упущения. Докладчик и выступившие товарищи Д. Тагланов, Д. Сындетова, Л. Буханаева, Н. Сономова, А. Очиров, М. Балданова и другие критически проанализировали имеющиеся недостатки, нерешенные задачи и высказали конкретные предложения по устранению недостатков. Например, большой критике была подвергнута работа ЛТУ. В этом коллективе редко подводятся итоги соцсоревнования, наблюдаются случаи прогула и пьянства со стороны некоторых монтеров. Поступает много жалоб на плохую работу радио, телефонов, неполадки их вовремя не устраняются. Невыполненным остался план по радиоточкам. Сейчас, когда трудовые коллективы трудятся в последнем квартале второго года пятилетки, потребуются дополнительные меры по преодолению отставания, чтобы успешно выполнить годовые планы и обязательства.

Избран новый состав МК. Председателем вновь избрана М.С. Иванова.

Малшан. 1977. № 142, ноябрь 24. Н. 2

БАЯРААР ДҮҮРЭН СҮҮМХЭ

Орлиг тосхоной гудамжануудаар арадаа томо гэгшын сүүмхэ үргэлхэн, түргэн гэшхэдэлтэй, хүл хүнгэн, набтаршаг бээтэй эхэнэрье үдэр бүри хаража болоно.

Энэмнай болбол Ахын аймагай хэлхээ холбооной таһагай почтальон Даря Базаровна Балданова гээшэ. Даря Базаровна хэлхээ холбооной таһагта хүдэлжэ эхилхээр аяар 15 жэл болохонь. Ажалшадай соёлой эрилтэ хангаха нэгэ шухала хубида ажаллажа байхадаа нилээд ехэ дүй дүршэлтэй, ажалдаа амжалтатай, арад зонойнгоо дунда хүндэтэй хүниинь болонхой.

«Даря Базаровна, юун шэнэ нонин бэ? Манайда ороод гарыт» гэлдэжэ байгаад нютагайнь зон, үтэлхэн, залуугүй уридаг, заабол шэнэ нонин тухай үгэ андалдахаяа оролдодог юм.

Энэ ехэ удха шанартай ажалдаа Даря Базаровна үнэн зүрхэнһөөнь хандадаг, оролдосо шадабария бүхыдэнь гаргадаг заншалтай. Гансашье хэблэл тарааха хэрэгтэ бэшэ, харин хэблэл захиха хэрэгтэ ехэхэн хубитаяа оруулдаг юм. Хэблэл захиха үеэр нүхэр Балданова эмхи зургаануудаар, айлнуудаар ябажа, арад зонтоёо хөөрэлдэжэ, захил хэхэ хүдэлмэрингөө түсэб хододоо үлүүлэн дүүргэдэг. Тиигэжэ зарим айлнууд жэл бүри арба гаран ондо-ондоо газетэ болон журналнуудые захидаг болошонхой.

Эрхим хайн ажалайнгаа түлөө Даря Базаровна олон тоото Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаһан байха юм. 1972 ондо коммунист ажалай ударидагшын хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, баһал тиимэ тэмдэгээр шагнагдаа бэлэй. 1973 ондо «Социалист мурьсөөнэй отличник» гэхэн тэмдэг үбсүүндэнь зүүлгэгдэһэн. Мүн манай республиканска хэблэл тараалгада, илангаяа, түрэл буряад хэлэн дээрээ гарадаг хэблэлнүүдые эдэбхитэйгээр тараалсаһанайнгаа түлөө «Буряад үнэн» газетын Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаһан байха.

«Гансата тиимэ обёормоор бэшэ аад, ехэ удха шанартай почтальоной ажалда үнэн сэдхэлхээ хандажа, оролдосо ехэтэйгээр хүдэлдэг хүнүүд республика доторнай олон», — гэжэ «Буряад үнэн» газетэ өөрынгөө түрүү бэшэг соо бэшэһэн байна. Тэрэ хүнүүдэй нэгэниинь Даря Базаровна болоно ха юм даа.

Урихан хабарай түрүүшын ехэ хайндэр болохо Эхэнэрнүүдэй уласхоорондын хайндэрээр нүхэр Балдановае амаршалжа, ажалдань буришые ехэ эдэбхи үүсхэл, ажабайдалдань зол жаргал хүсэе.

Малиан. 1975. № 29, мартын 8. Н. 1

БАЯР АСАРАГША

Хэлхее холбооной отделениин почтальон Даря Базаровна Балданова, Даря эгэшэ, Орлиг тосхоной гудамжануудаар арадаа томо гэгшын хара сүүмхэ үргэлөөд, үдэр бүри ябагша бэлэй. Даря Базаровна тус отделенидэ аяар 20 гаран жэлдэ таһалгаряагүй ажаллаһан байна. Энэ хугасаа соо Даря эгэшэ ажалшадай эрилтэ хангаха талаар нилээд ехэ амжалта туйлаа, арад зонойнгоо дунда хүндэтэй хүнүүдэй нэгэн болоһон юм. «Даря Базаровна, манайда ороод гарыт. Даря эгэшэ, ямар баяр мандаа асарбат?» — гэлдэжэ, нютагаархидаймнай үтэлһэн, залуугүй энэрхы дулаанаар хандахадань, яахадаа энэ эхэнэр зоной дунда иимэ хүндэтэй болоо гээшэб гэхэн бодол досоомни гэнтэ ороодхёо һэн.

Тээд эндэ нюуса юумэн үгы. Хэхэн ажалдаа үнэн зүрхэнһөөнь хандажа, гансашье хэблэл тарааха хэрэгтэ бэшэ, мүн хэблэл захиха хэрэгтэ ехэ анхарал хандуулдаг байгаа. Захил абаха үеэр эмхи зургаануудай таһагууд, мүн айл сэлээн соошые хаража боломоор һэн, Дүршэлтэй почтальон ойлгууламжын хүдэлмэри хайнаар ябуулжа, олон газетэ журналнуудые захиладань туһалдаг байгаа.

Эрхим хайн ажалайнгаа түлөө энэ нүхэр Хүндэлэлэй грамотаар шагнагдаһан юм. Тэрэ тоодо СССР-эй, РСФСР-эй хэлхее холбооной министрствэнүүдэй грамотанууд оролсоно. 1973 ондо «Социалис мүрысөөндэ эрхимлэгшэ» гэхэн үбсүүнэй тэмдэгээр шагнагдаа һэн.

Аймагай соёлой таһагта клубые даагшаар бүри залуу ябахандаа хүдэлөө юм. Аймагай больницада арба гаран жэлдэ тогоошоноор ажаллаһан байха. Даря эгэшэ амтатай эдээ хоол шанажа, үбшэнтэнэй түргэн хайн болохо хэрэгтэ онсо анхарал хандуулдаг һэн даа.

Гансашье ажал дээрээ суурхаа бэшэ юм ааб даа. Налархай зөөлэн зангаараа, баян дэлгэр байдалаараа айл аймаг соогоо хүндэтэй һэн. Бүри залуугаар нүхэрһөөнь халажа, зургаан үхибүүдээ хүл дээрэнь бодхоожо, ажабайдалай харгыда гаргажа шадаа: мүнөө үхибүүдынь, аша зээнэрынь, гушанарынь ажабайдалай үргэн замда гараа. Лыгжэма, Виталий, Борис, Лидия, Зоя, Зоригто — бултадаа мэргэжэлтэй, гэр бүлэ болоод, үхибүүдээ, аша зээнэрээ үргэн, бултандань тооной мэргэжэл абхуулжа шадаа. Жэшээлхэдэ, Лидия Борисовна өөрөө медсестра мэргэжэлтэй, мүнөө Ахын аймагай больницын ахамад сестрагаар ажалладаг, мүн түргэн туһаламжын албанда хүдэлжэ, үбшэнтэндэ дара туһалжа, олон зониие абараа. Тэрэнэй ехэ хүбүүн Борис МЧС албанай ноён, хүрьгэн хүбүүн Роберт милицийн албанда хүдэлнэ, Зоригма басаганиинь хойто жэл институт дүүргэхэ. Дугар хүбүүниинь хани нүхэртэйгөө Шэтын мединститут дүүргэжэ байна.

Даря эгэшын ехэ басаган Лыгжэма Улаан-Үдэдэ үни удаан ажаллаад, мүнөө хүндэтэ амаралтада гараад, хото городтоо ажаһуудаг юм. Лыгжэмын басаган Люда поликlinikэдэ ажалладаг. Людын үхин Айгуль Гомбоева тухай тодорхойгоор бэшэхэ хүсэлэнтэйб. Арбахан наһатай энэ басагахан аргагүй талаан бэлигтэй хүн юм. Хүүгэдэй бүхы республиканска фестивальнуудта, конкурснуудта хабаадажа, лауреат, дипломант гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй. Һүүлшын ехэ илалта — Москвада боложо үнгэрһэн «Роза ветров» гэхэн хүүгэдэй фестивалиин дипломант гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, зунай гоёхон илдам үдэрнүүдтэ нарата Италида үнгэрхэ фестивальда хабаадахаар зууршалагданхай. Энэ болбол арбатай басагаханай амжалтын түрүүшын шата гээд тэмдэглэе. Үшөө ажалай амжалтын хэды шатанууд тэрэниие угтахаб? Манай Айгуль арга бэшэ илаха, шадаха гэжэ найдая.

«Роза ветров» фестивальда манай республикаһаа хатаршадай «Жемчужины Бурятии» ансамбль хабаадаһан юм. Тэрэ ансамблиин хатаршад Францида уригдаа. Дуушад сооһоо ганса манай Айгуль Гомбоева хабаадаа.

— Бүхы эдэ хэмжээ ябуулганууд Измайловын комплексдо

үнгэргэгдэжэ, заахашье амарха сүлөөгүй ябагдаа. Ноябриин 7-до Айгульнай 10-тай болоо юм. Ганса «Макдональдс» ошожо үрдэбди, — гэжэ тэрэнэй багша Баярма Андреевна Ангархаева хөөрөө хэн. — Айгулиин шанга хоолой, Нонна Тогочиевагай оёһон гоё костюмууд комиссиин анхарал ехээр татаа, найшаагдаа. Комиссида Итали, Испани, Болгариин, Франциин, Израиль, США-гай, Мальтын, Македониин Бүхэдэлхэйн фестивалиин директорнүүд һуугаа. Мэргэжэлэйнгээ талаар дээдэ гарай шадамарнууд. Мүн Москвада ошоходонь басаганай эжы Людмила Борисовна ошолдожо, тэрэнэй түлөө ханаагаа зобожо, ехэ туһаламжа үзүүлээ. «Аргагүй ехээр баярлаһан бидэнэр үхибүүнэйнгээ гэртээ бусахада түрэнэн үдэрыень тэмдэглэжэ, ехэ баярлаа, хүхилдөө гээшэбди. Бэлэг үгөөбди», — гэжэ Лида нагасань хэлээ бэлэй.

Эхын хайн хайхан абари, ажал хүдэлмэри, баян гар үхибүүдтэнь ехэ нүлөө үзүүлжэ, ажалша бэрхэ, хүндэтэй, хүндэмүүшэ болохо хэрэгтэнь ехэтэ туһалаа юм ааб даа. Бултадаа хайн хайхан зантай, ажалша бэрхэ зон болоһон юм. «Модоной үндэһэн газар доогуур, хүнэй үндэһэн газар дээгүүр» гэнэн буряад арадаймнай хайн хайхан үгэ бии ха юм. Тиимэһээл үхибүүдынь, ашанар зээнэр, гушанарынь ажабайдалай арюун замда гаража, хүндэтэй хүнүүд болоо, ургаа.

Даря эгэшэ үндэр наһатай, аяар 80 гаража, бурханайнгаа орондо бусаһан байна. Мүнөөшье минии нюдэндэ багашаг бээтэй, түргэн гэшхэдэлтэй, аргагүй баян столтой эгэшэмни үзэгдөөд, зүрхэ сэдхэлдэмни аргагүй дулаахан мэдэрэл түрэдэг юм.

АХА. 2007. Январь

**ТҮРЭЛ НЮУТАГАА
ТҮБИ ДЭЭГҮҮР
СУУРХУУЛААД**

О СТАРШЕМ КОЛЛЕГЕ

За годы работы в редакции районной газеты мне довелось работать со многими интересными людьми — талантливыми журналистами Ц.И. Цыбденовым, В.Д. Галсановым, К.Д. Тулуевым, Г.Ц. Цыбденовым, В.Д. Арабжаевым, Н.Н. Галсановой, М.Н. Хаханцаковой, А.Ж. Дыржиновым, замечательными полиграфистами Д.Д. Сымбеловой, С.А. Ошоровой, В.С. Пронтеевой, В.Б. Шагдуровой, Н.С. Галсановой, С.Г. Наханцаковой.

Но в этой своей небольшой статье я хочу рассказать лишь об одном из них. О Цырене Иринчиновиче Цыбденове — нашем замечательном земляке, одном из самых уважаемых людей горной Оки, отдавшем много труда, сил и энергии для процветания родного края.

Многие годы своей жизни наш земляк трудился на комсомольской, партийной работе, но стал известен и уважаем среди тружеников Оки как талантливый журналист. Изпод острого пера нашего старшего товарища, наставника многих журналистов, вышли интересные, злободневные, животрепещущие статьи, репортажи, зарисовки, очерки, рассказывающие о славных делах окинцев — механизаторов, доярок, чабанов, строителей, о людях умственного труда. Благодаря его многочисленным статьям славные наши труженики стали знамениты и известны всей Бурятии.

Ни один читатель, прочитав статьи Цырена Иринчиновича, не оставался равнодушным, всегда болел всей душой за нашу жизнь, вместе с автором бичевал бездельников, прогульщиков, нарушителей общественного порядка, вместе с ним радовался трудовым подвигам рядовых окинцев. Некоторые газетные публикации нашего товарища доходили аж до крупных городов Советского Союза — некогда могучей державы мира. Помню об одном интересном и запоминающемся эпизоде из нашей жизни. Как-то в своей злободневной статье Цырен Иринчинович затронул интересы Анатолия Собчака — мэра г. Санкт-Петербурга. И каково было наше удивление, когда помощник могущественного чиновника прислал в адрес

нашего товарища гневное письмо. Вот еще один пример того, как обличительные статьи Цырена Иринчиновича не оставляли безучастными даже выдавших виды высших чиновников Северной Пальмиры.

Цырен Иринчинович не только профессионал в самом высоком смысле этого слова, но и отличный товарищ, человек большой культуры, высокообразованный, эрудированный. Как все люди большой культуры, он в быту очень скромнен. Никогда не позволит, чтобы о нем говорили что-то хвалебное, как некоторые недалекие люди, которые при всяком удобном случае любят, чтобы о них сочиняли оду, выпячивая их собственное «Я», наивно веря в свою правоту и исключительность.

Прожив всю жизнь с доброй верной женой, подругой Долгор Хайдаковной, воспитав двух славных сыновей, Цырен Иринчинович имеет право гордиться тем, что он жизнь свою прожил не зря, что с честью выполнил свой человеческий долг.

Здоровья вам, долгих лет жизни, уважаемый Цырен Иринчинович. Большой земной поклон от ваших друзей-коллег.

АХА. 1999. 10 июля

Знатные люди Оки

АХЫН ҮНДЭР НАҢАТАН

(Зураглал)

Орлиг тосхоной урда захаар, гүбээ дээрэ нэгэ багахан гэр анхаржа болохот. Энэ гэр Ахын үндэр наһатан болохо Дулма Сосоровна Мунконовада аша хүбүүдынь барижа үгэһэн юм. Тэрэ гэхээр мүнөө 100 наһа хүрэхээ ябаһан аха заха теэбиимнай аша хүбүүн Чимит Халзановичтайгаа энэ гэртэ һуудаг болонхой. Чимит ашань үндэр наһатай теэбиитэйгээ хамта байрлажа, найнаар харалсажа, абажа байдаг. Энэ эхэнэрэй ажалай ба хубиин намтар яһала баян. Намтарыень нэгэ хэдэн үгэнүүдээр энэ зураглал соогоо дурдаха һанаатайб.

Һаял гушаад онуудай гаража байхада манай хадалиг Ахада түрүүшын хамтын ажахынууд, артельнүүд ба коммунанууд

байгуулагдажа эхилээ хэн. Тэрэ холын хорёод-гушаад онуудай үеэр залуухан Дулма басаган хамтын ажахыда орожо, «Улаан малшан» колхозой гэшүүн болоо бэлэй. Дулма залууһаань ажал хүдэлмэридөө үнэн сэхээр, тон оролдосотойгоор хандадаг байһан юм. Ажалдаа үнэн сэхээр хандадаг Дулма малшые хараа, адуушые манаа, үнээ һаагаа. Абаһан социалис уялгануудаа ходоодоо үлүүлэн дүүргэдэг байһан юм. Эрхим бэрхэ колхознигуудай нэгэн ябаһан хүн. Эдэл хүнүүдэй ашаар манай колхозууд улам бэхижээ, хүгжөө һэм бшуу.

Дайнай хүшэр хүндэ үедэ Дулма Сосоровна адуун хүрэг манажа, эгээл эрхим амжалтануудые туйлаа хэн. Адуу хараха гээшэ ехэл хүндэ ажал байгаа. Үдэр бүри эмээл дээрэ һуужа, уулаар, холын бэлшээринүүдээр ябаха, январин янгинама хүйтэндэ, хабарай хагсуу һалхинда, саһа шуурганда, хура бороондо норохо, даараха. Дайнай үедэ хубсаһа хунар, эдэ хоол тон хомор байгаа ха юм. Теэд ажалша эхэнэр нэгэшые хуби заяандаа гомдоогүй, ажалаа үнэн зүрхэнһөөнь хээд лэ ябаа.

— Дайнай үедэ адуугаа манажа, хэды оло дахин хээрэ хонообиб даа, — гэжэ нэгэтэ Дулма хүгшэн хөөрөө хэн.

Модоной узуурта хэды һүни үнгэргөөб, тооложосые үзэһэнэй үлүү.

Харин мүнөө сагай малшад дулаан гэр байратай, элбэг эдэе, хубсаһатай. Үбһэ, түлэень колхозой механизаторнууд саг соонь зөөнэ. Улаан Арми фашис эзэмтэрэгшэдые түргэн диилэһэй даа гэхэн мэдэрэл ганса досоошни байхал даа. Фронтдо мяхан, тоһон, хүн хэрэгтэйл байгаа бэшэ гү.

Иимэл юрын ажалша малша эхэнэрнүүд, үхибүүд, үбгэд хүгшэд Илалтые шэрээлсээ ха юм. 1945 ондо Дулма Сосоровнагай «Эсэгэ ороноо хамгаалгын 1941-1945 онуудай үедэ шэн габьяата ажалай түлөө» гэхэн түрүүшын медаль үбсүү сээжыень шэмэглээ хэн. Ажалдаа энэ эхэнэр улам ехэ амжалтануудые туйлажа, бүри магтаал хайрада хүртэхэнь али олон болоо бэлэй. Эрхим шударгы ажалыень парти ба правительство үндэрөөр сэгнэжэ, 1948 ондо Ленинэй орденээр урмашуулба. Манай аймаг дотор иимэ ехэ хайра шагналда хүртэһэн гансахан эхэнэр болоно. Олон тоото Хүндэлэлэй грамотанууд Дулма

Сосоровнагай хайрсаг соонь хадагалаатай байдаг. Бурядай АССР-эй Верховно Советэй Президиумэй ба КПСС-эй райкомой, арадай депутадуудай гүйсэдкомой, колхозой правлени ба парторганизациин грамотанууд, тэрэ тоодо «Ажалай фронтдо хабаадагша» гэһэн үшөө нэгэ медальда хүртэһэн байха.

Мүнөө Дулма Сосоровна 100 наһа хүрэхээ ябана. Хадалиг Ахымнай эгээл ехэ наһатан ха юм даа. Ёнор һэргэг, элүүр энхээр энэ ехэ наһа гаталба. Дулма теэбиин хүбүүн Халзан Хамаевич Долгор Раднаевна нүхэртэйгөө (манай Шарзын хүн, түрэлни болохо юм) олон хүүгэдые үргөө, хүл дээрэнь бодхоо. Тиимэһээл хүгшэн ашануудайнгаа, гушанарайнгаа туһада түшэглэн, энэ ехэ наһа эдлээ бэшэ гү? Тиигээл даа.

Мүнөө районийнгоо 60 жэлэй ойтой дашарамдуулан, Дулма Сосоровнада үшөөшье ехэ ута наһа, удаан жаргал хүсэе. Элүүр энхэ, амгалан тайбан ябыт даа, хүндэтэ Дулма Сосоровна.

Аха. 2000, апрелин 15. Н. 2

НЮТАГАЙМНАЙ БАСАГАНАЙ АМЖАЛТА

Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Гүрэнэй буряад драмын театр СССР-эй байгуулагдаһаар 50 жэлэй ойдо зорюулагдаһан Зүүн Сибириин зонын хоёрдохи фестивальда хабаадалсажа түрүү һуури эзэлһэн юм. Энэ оной март һарада үнгэргэгдэхэ бүхэроссийн фестивальда хабаадахаяя Ленинград хото мордобо гэһэн мэдээсэл мэнэ һаяхан дуулдаһан байна.

Театральна искусствын бүхэроссийн хоёрдохи фестивальда амжалтатайгаар зүжэг табиһанайнгаа түлөө тус театрай коллектив 1-дэхи шатын дипломдо хүртөөд, һаяхан нютагаа бусажа ерээ.

Энэ харалгада РСФСР-эй театрнууд 400 гаран зүжэг табиһан байха юм. Бүхыдөө 13 театр бүхэроссийн фестивалиин түгэсхэлэй харалгада хабаадаа. Манай бурядай театр энэ харалгада Ленинскэ шангай лауреат, элитэ уран зохёолшо Ч. Айтматовой «Улаахан пулаадтай улянгирхамни» гэжэ зүжэг харуулаа. Энэ зүжэгыг РСФСР-эй габыята артист С. Будажапов буряад хэлэн дээрэ оршуулаад, найруулан табиһан юм.

Манай театрые «Европын ямаршые театрай сценэ дээрэ зүжэг табихаар байна», — гэжэ СССР-эй арадай артист, Эстониин драмын театрай ахамад режиссёр Карл Ирд ехэ үндэрөөр сэгнээ.

Нютагаймнай басаган, буряад драмын театрай артистка Людмила Дугарова Аселиин роль эрхим найнаар гүйсэдхэжэ (зональна фестиваль дээрэ) «Эхэнэрэй роль эрхим найнаар гүйсэдхэгшэ» гэнэн тусхай дипломдо хүртэһэн байна. Энэнь хадаа манай Людын түрүүшын ехэ амжалта болоно.

Ленинградта болоһон бүхэроссиин фестивальда Людмила эрхим найнаар наадаһанайнгаа түлөө 1-дэхи шатын дипломоор шагнагдаа. Энэнь бүришые ехэ амжалта гээшэ ааб даа. Мүнөө театрай зүжэг бүхэсоюзна фестивальда хабаадалсахаар зууршалагдаһан 19 зүжэгэй тоодо ороод байна.

Манай Люда Ленинградтай театрай, хүгжэмэй болон кинематографиин институт 1969 ондо дүүргээд, түрэл буряадайнгаа театрта ажаллажа эхилһээр 4 жэл болохонь. Энэ хугасаа соо Люда арбаад рольнуудые, арбаад олон абари зангуудые гүйсэдхэһэн байна. Наталка, Асель, Элбэг, Дэнсэма, Айгуль, Оюуншэмэг, Наран-Гуа — үшөө хэдэн рольнууд гүйсэдхэгдэхэ гээшэб!

1970 оной намар театрай харагшад түрүүшынхией «Улаахан пулаадтай ульянгирхамни» гэнэн зүжэг хараһан байна. Эхэнэрэй гол роль болохо Аселиин рольдо Люда наадажа, олониитэдэ мэдээжэ болоһон юм. Люда Асель хоёр ухаан бодолойнгоо гүнзэги, сэдхэл зүрхэнэйнгөө, абари зангайнгаа найханай талаар тон ехээр таараа гэжэ тусгаар мэргэжэлтэдшые тоолоһон, харагшадшые мэдэрһэн юм.

Энэ мүрнүүдые бэшэгшэшые оло дахин Люда-Аселиие хараһан, зүрхэ сэдхэлээ ханаһан байха. Би болбол Людые тон бэлигтэй, абари зангааршые найн, нюур шарайгааршые сэбэр, юрэдөөл дүрбэн тээшэ тэгшэ хүн гэжэ тоологшоб, намайе манай нютагаархин хуу дэмжэхэ байха гэжэ найданаб.

Мүн Люда Ленинградта хуража байхадаа кинодошые наадалсаһан байха. «Там, где длинная зима» гэжэ кинодо гол рольнуудай нэгыг гүйсэдхэһэн, «Начальник Чукотки» гэжэ кинодо хабаадалсаһан намтартай юм.

Үнгэрhэн зун Буряадай драмын театрай коллектив Монголой Арадай Республикада гастролёор ошоhон байна. Хото город, хүдөө нютагуудаар зүжэгүүдые табижа, хайн сэгнэлтэ, магтаал юрөөлдэ хүртэhэн байха. Монгол драматург Д. Намдагай «Ээдрээ» гэжэ зүжэгтэ Оюуншэмэгэй рольдо наадаhан Люда баhал хайн сэгнэлтэтэй байгаа ааб даа. Монголой харагшад тэрэнэй наадые хайнаар сэгнээ hэн.

Энэ хабар залуу драматург Ш.-Ц. Цыденжаповай «Сагаан Сэсэн» гэжэ трагедидэ (манай түрүүшын трагеди) эрэлхэг зоримгой басаган Наран-Гуагай роль гүйсэдхэжэ, баhал театрта дуратайшуулаа урмашуулаа гээшэ.

Люда үшөө залуу. Оюун бэлигынь улам халбарха, үшөө хэдэн рольнууд урдань гээшэб. Манай Ахын «түрүүшын хараасгай» Людмила Дугаровада нютагайнь зон үнэн зүрхэнhөө амжалта хүсөөд, ажалдаа үшөөшье амжалтатай, ажабайдалдаа ехэ жаргалтай яба гэжэ хайн хайхан аян замдань юрөөхэ байнабди.

Малишан

ЛЮДМИЛА ДУГАРОВА — ГОРДОСТЬ ЗЕМЛИ ОКИНСКОЙ

Богат наш горный край чистым воздухом, целебными аршанами, прозрачными родниками, лесами девственной красоты. Но еще более богат он своими людьми — гостеприимными, душевно щедрыми, настоящими аратами, охотниками, замечательными тружениками. Встречаются среди них и люди творчески одаренные, глубоко мыслящие — поэты, артисты, ученые.

В своей статье я хочу рассказать о нашей знатной землячке, лауреате Государственной премии Бурятской АССР, народной артистке Бурятии и заслуженной артистке РСФСР Людмиле Лопсоновне Дугаровой. Люда первый ребенок в многодетной семье ветерана войны, защитника г. Сталинграда Л.Г. Дугарова и ветерана тыла Е.Н. Зиминой. Родилась в одном из красивейших уголков Оки — Хужире, окруженном

снежными вершинами гор и прозрачной рекой Окой. Не эта ли красота сотворила чудо, вылепив из Люды миловидную девочку с тополиной статью?

Окончив Орликскую среднюю школу, Людмила поступила в Ленинградский государственный институт театра, музыки и кино вместе с будущими корифеями театрального искусства Бурятии М. Жапхандаевым, М. Елбоновым, Ч. Гуруевым, Д. Сангажаповой и другими. Еще учась в институте, она снималась в кинофильме «Начальник Чукотки» (1965 г.) вместе с народным артистом СССР А. Грибовым, молодым, тогда начинающим М. Кононовым. Затем были приглашения и в другие кинофильмы, такие как «Там, где длинная зима» (1967 г.) и ряд других кинокартин советских кинорежиссеров.

После окончания второй бурятской студии института она вернулась в Бурятию и начала работать в Государственном драматическом театре драмы им. Х. Намсараева. Смена поколений в театре привела к тому, что выпускники этой студии более 25 лет являются основным ядром национального драматического искусства. За 35-летний творческий период, вместе с учебой в институте, она сыграла более 75 ролей в спектаклях бурятских, монгольских, русских, советских драматургов и иностранных классиков. Какие это были роли, сыгранные блестяще, талантливо, запоминающе! Я видела много спектаклей с участием Людмилы Лопсоновны.

1970 год. Главная роль в спектакле Ч. Айтматова «Тополек мой в красной косынке». Ч. Айтматов — известный киргизский советский писатель, лауреат Ленинской премии. Мы все в одно время зачитывались его «Повестями гор и степей». Спектакль был поставлен заслуженным артистом РСФСР С. Будажаповым. Люда и Асель (главная героиня) — это две родственные души, щедро наделенные красотой, способностью любить и одновременно ненавидеть. Критики и зрители отметили большой талант тогда еще очень молодой актрисы. Этот спектакль и эта роль принесли ей заслуженную славу и популярность. Ее партнером был молодой, подающий большие надежды Майдари Жапхандаев.

В год 50-летия образования Союза ССР наш театр принял участие во II Всероссийском фестивале театрального искусства России со спектаклем «Тополек мой в красной косынке». Более 400 спектаклей показали театры России. Строгое жюри наградило наш театр дипломом I степени. По этому поводу известный режиссер, народный артист СССР, эстонец Карл Ирд писал, что на любой европейской сцене они достойны показать свои спектакли, Людмиле Дугаровой был вручен диплом лучшей исполнительницы женской роли. Это было признанием таланта актрисы во всероссийском масштабе.

Затем была роль Оюун-Шэмэг в спектакле монгольского драматурга Д. Намдак «Ээдрээ». Монгольские зрители высоко оценили талант бурятской актрисы. Роль бурятской девушки Наран-Гуа, защитницы народа, в первой бурятской трагедии Ш.-Н. Цыденжапова «Сагаан Сэсэн». Особо хочется отметить роль башкирки Айгуль в спектакле М. Карима «Страна Айгуль». Эта роль вызвала многочисленные рецензии театральных критиков и похвалу зрителей. Роли, сыгранные в спектаклях бурятских, монгольских, советских драматургов, русской и иностранной классической драматургии, — все они по-своему интересны, талантливы. Наталка, Элбэг, Дэнсэма и другие роли содержательны, запоминающиеся. В спектаклях Х. Намсараева Ц. Шагжина, Д.-Р. Батожабая, А. Ангархаева, А. Вампилова, А. Чехова, А. Островского, М. Горького, Лопе да Вега и других драматургов наша землячка играла героические, трагические, лирические и комедийные роли. Амплуа актрисы богат и разнообразен. В гастролях по Оке группа бурятского театра драмы показала комедию А. Ангархаева. Людмила Лопсоновна сыграла тогда роль разбитной бабенки, образ которой вызывал неподдельный интерес и смех зрителей. Наверное, помните вы, дорогие читатели? Не раз гастролировал Бурятский драматический по окинской земле, иногда целым творческим составом, иногда отдельной группой. И неизменными участниками этих гастролей были и остаются наши землячки Людмила Дугарова и другая, не менее знаменитая актриса, тоже заслуженная артистка России Нина Токурунова.

К сожалению, последние спектакли с участием Л.Л. Дугаровой я не видела. Но, по отзывам зрителей, да и строгих театральных критиков, они достойны похвалы и поклонения. С возрастом не угас творческий потенциал актрисы. Теперь она играет роли зрелых женщин, иногда и старух. Все они волнуют зрителей и никого не оставляют равнодушными.

Участвовала в ответственных гастролях театра в Москве, Калмыкии (1973, 1984 гг.), Монголии (1972, 1978, 1989, 1992 гг.). Имеет почетные знаки «За культурное обслуживание населения Российской Федерации», Вооруженных Сил СССР, погранвойск СССР, строителей БАМа. В 1972 году награждена Почётной грамотой Монгольской Народной Республики.

Критики не оставляли и не оставляют без внимания роли, сыгранные ею за довольно большой срок работы в театре. Многочисленные положительные рецензии в различных газетах, журналах: «Театральная жизнь», «Театр», в телепередачах, книгах «Традиции новаторства в бурятском актерском искусстве» В. Муруевой (1983 г.), «Театральные портреты» В. Найдаковой (1984 г.) и т. д.

19 марта 1995 г. коллектив бурятского театра драмы организовал бенефис Людмилы Дугаровой. Были приглашены гости, общественность республики, представители нашего района, творческой интеллигенции. Выступающие особо отметили ее яркий талант, щедрость души, физическую и душевную красоту, сопереживание ближнему. И это был первый бенефис в честь нашей актрисы. Затем пошли бенефисы других артистов.

Имя Л.Л. Дугаровой принадлежит не только Оке, Республике Бурятия, но и всей России Великой. Она на заслуженном отдыхе, но продолжает трудиться в родном театре и радовать своих поклонников. Замужем. Имеет двоих прекрасных сыновей: Бато и Геннадия. Бато журналист, живет и работает в Иркутске, Геннадий после окончания ВСГАКИ (актерское отделение) работает в Улан-Удэ. Людмила Лопсоновна не только счастливая мать, жена, но и бабушка.

Мы должны воздать должное своей землячке, знатной дочери Оки. В канун празднования 60-летия района, встречи Хонгодоров от имени всех земляков желаю ей здоровья, долгих лет жизни, творческой удачи.

АХА. 2000. 27 мая

АЛТАН ХУДАГЫ

Энэ зураглал соогоо би Аха нютагайм эдэбхи ехэтэй суута эхэнэр, нютагай түрүүшын комсомолшуудай нэгэн, тусхайта пенсионер, партиин гэшүүн ябаһан Даря Шарлаевна Цыбикова тухай дурасхаалай тэмдэг болгон бэшэхэм.

1927-1928 онуудаар Ахадамнай хошуунай гүйсэдхэхы комитет байгуулагдаа һэн. Тус комитет Түнхэнэй аймагта мэдэлтэй байгаа. Тэрэнэй түрүүлэгшээр Доржо Бельгаев (Түнхэнэй хүн) томилогдоһон юм. 1928 ондо хошисполком Шарзаһаа Орлиг зөөжэ ерэбэ. Эгээл тэрэ үеэр залуухан гүлмэр Даря басагантай хамта комсомолой гэшүүд боложо Лопсон Цыбиков, Доржо Иванов, Лопсон-Даша Марзаев, Шагжа Иванов, Сэрэн-Нядбад Замбалова, Бата Мунконов, Шарлай Хамаганов, Аюр ба Дамба Ендоновууд, Гомбо-Жаб Хандыев, Бэлигтэ Никифоров, Бандан Балданов ба бусад абтаһан гэхэ.

— Совет засагай Ахада һая тогтохо үеэр коммунистууд үсөөн һэн. Тиимэхэ бидэнэр, комсомолшууд, хүдөө нютагуудта политическэ эмхидхэлэй ехэ хүдэлмэридэ хабаадагша һэмди, — гэжэ нэгэтэ уулзахадамни, Даря хүгшэн хэлэбэ. Наян наһаяа дабан гараһаншье һаа, хүнгэн солбон, сэсэн, һонор ухаатай хүгшэн ябаа һэн. Толгойнь үһэн саб сагаахан. Һарьдагай мүнхэ саһан мэтэ сайшанхай үһэниинь холоһоо толотон харагдадаг байгаа. Совет засагай байгуулалтада эдэбхитэйгээр хабаадаһан Шарлайн басаган Даря Жаханагай «Улаан ошон» коммунада гэшүүн боложо оробо. Коммунын хүтэлбэрилэгшэдөөр Лопсон Цыбиков, Бадма Габанов, Дэмбэрэн Мунконов, Жанчип Иванов гэгшэд һунгагдаа. Харин тиихэдэ Даря хониной фермые даагша болобо. Ажалша бэрхэ, амарха, унтаха гээшые балай мэдэхэгүй, залуугай охиндо абтаһан түрүүшын коммунарнууд тон ехэ эдэбхи

үүсхэлээр харбагдан, ажалаа нилээд хүгжөөгөө ааб даа. 1933 ондо тус коммуна «Улаан-Малшан» гэжэ нэрэтэй артель болоо хэн. Тус колхоз хая болотор байгаа. Аймаг дотороо суурхаһан ажалша малша зоноор баян, яһала хүгжэнги социалис ажахы байгаа хэн бшуу даа.

1940 оной майн 26-да Ахын аймаг эмхидхэгдэбэ. Партиин айком, аймагай Советэй гүйсэдком бии болобо. Түрүүшын хүтэлбэрилэгшэд гэхэдэ, Л. Хальбаев, Ш. Аюшеев (Ахын Агууехэ Шарлай) хоёр байгаа юм. 1941 ондо Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилшэбэ. Эрэшүүл дайнда мордобо. Сэрэгэй ара талын хүдэлмэри үбгэд хүгшэдэй, эхэнэрнүүдэй, ехэшэг үхибүүдэй ээм дээрэ тогтобо. Яһала ажаллаабди даа. Газаа гарахадаа эрэ боложо, гэртэ ороходоо эхэнэр боложо ябаһан хүнүүд бидэнэр лэ байнабди, — гэжэ нэгэнтэ бэшэ Даря хүгшэн хөөрэдэг хэн. — Манай үеын зондо ехэ дабаанууд, шалгалтанууд тудажа ерээ, хуу дабаабди, илаабди. Дайнай үедэ би хоёдой Советэй даргаар томилогдожо, энэ хүндэтэй, хүндэшэг ажалдаа үни хүдэлөө хэм. 1958 ондо хүндэтэ амаралтада гарахадаа, энэ тушаалһаань табигдааб. Угы, битнай ехэ олон эмхидхэлэй шухала ажалнуудые даажа абаад ябааб, — гээд тажаганаса энеэнэ. — 1929 ондо комсомолой ячейкын секретарь, 1934-1936 онуудаар избачаар хүдэлөө хэм. 1960 ондо нютагай тусхай пенсионер болооб. Иигэжэ минии түрэл Совет засаг минии хүдэлмэриие үндэрөөр сэгнэжэ, тусхайта пенсионер болгоо хэн даа, — гэжэ Даря Шарлаевна тэрэ үнгэрһэн сагуудаа, ажал хүдэлмэриее һанан дурдан һуухадаа, шарайнь гэнтэ сэлмэжэ, ямар нэгэн ялас гэмэ дурасхаалай дүлэндэ абташана хэбэртэй.

Хаанта засагай жэлнүүдтэ үгытэй ядуу, эрдэм һургуулигүй, харанхы мунхаг байһан олон тоото үндэһэ яһатан Агуу Октябриин ашата һайхан наран доро бодото эрхэ сүлөөгөө оложо, үргэн дэлгэр харгын замда гараабди гэжэ Даря Шарлаевна тоолодог хэн. Үнэхөөрөө тэрэ үеын үгытэй зондо, үхибүүдтэ жаргалай саг ерээ хэн бээ. Би мүнөө байхада тэдэнэй һанамжые бүри мүнэн дэмжэхэ байнаб. Мүнөө ондоо саг, ондоо орондо ажаһуунабди, эдэ һанамжанууд, дурасхаалнууд

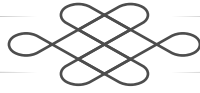
мүнөө үеын засаг баригшадта буруушье тоологдоо ёһотой юм ааб даа, тоологдохошье. Тиин гэлэй «саг сагтаа, сахилза хүхэдөө» гэһэн буряад арадаймнай сэсэн мэргэн үгэ бии ха юм.

Даря Шарлаевна Цыбикова ута наһа наһалжа, үни удаан жаргажа нуухадаа, би эгээл баян хүм гэжэ өөрыгөө тоолодог хэн. Үтэлһэшүүлдэ — ехэ хайра хүндэ, залуушуулда — харгы зам. Эдэ бүгэдые имагтал Совет засаг асараа, бэлэглээ гэжэ ходоодоо һанадаг байгаа.

Алас Дурна зүгэй мэдээжэ газаршан Дерсу Узалатай сасуулжа, газаршанаа профессор С.В. Обручев номууд соогоо бэшээ хэн шуу. Дэмбэрэн Арданович Мунконов Даря хүгшэнэй наһанайнь нүхэр байһан юм. Нүхэр Мунконов аяар 1939 оной зун профессор Обручевтой түрүүшынхиеэ танилсажа, татахада таһаршагүй ханинар болоһон гэхэ. Тэрэ зун С.В. Обручев СССР-эй эрдэмэй академиин экспедици эмхидхэжэ ерэхэдээ, Саяан уулын нюуса, нөөсэ бэдэрхэ зорилготой байһан юм. Энэ удаан газаршанаар абажа ябахадаа академик С.В. Обручев тэрэнээ хүндэлдэг, хэлэһэн, хөөрэһэн юумыень тэмдэглэжэ абадаг болоо хэн. Обручев эрдэмтэн ангуушан Мунконов хоёр хэдэн жэлэй туршада хэды мянгаад километр газар гаталжа, арадай ажахыдаа хэрэгтэй хэды ехэ тухатай баялиг хэбтэшэ олоо гээшэб?! Ленинград хотодо геологийн эрдэмэй доктор, академик С.В. Обручев Саяан уулын бэрхэ ангууша нүхэр Д.А. Мунконовые оло дахин томо хотодоо айлшалуулаа, музей, зоопаркнүүд соогуур ябуулжа танилсуулаа. Тиихэл үедөө Мунконов нүхэртөө урса гэрэй түхэлтэйгээр баригдаһан гэр бэлэглээ бэлэй. Тэрэ гэр соогоо энэ ажалша бэрхэ, суута Бурханайнгаа орондо ошотороо ажаһуугаа. Орлиг тосхоной урда захада, Аха голой эрьедэ энэ гэр байдаг хэн. Хүндэтэ, хүндэмүүшэ эзэдтэйнэ оло дахин уулзажа, амтатай сайень хорожо, зугаа хөөрөөнэ шагнажа гараһандаа би ходо омогорхон, ехэ дулаанаар һанажа ябадагби.

Юундэшьеб даа Даря Шарлаевна намайе «алтан худагы» гэжэ хүндэлэн нэрлэгшэ хэн.

2006 он, декабрь.

УЯНГЫН УТАҢАН

ЭХЫН ДУРАСХААЛДА

(Уянга)

Хүн бүхэн наһан соогоо эхынгээ түхэл шарайе өөрын онсо илгаатайгаар наһан дурдан ябадаг. Тиигэбэшье хүн бүхэнэй ханаанда эхын энэрхы дулаахан хараса, ажалша бэрхэ гарнууд, далай мэтэ баян дэлгэрээр мэлмэрэн байдаг энхэргэн һайхан зүрхэ сэдхэл нэгэл адляар мартагдангүй, урдань толотон харагдажа байдаг бшуу.

Эжымни, эхэмни, ибиимни! Буряад зоной нютаг бүхэндэ ондо ондоогоор хэлэгдэдэг, теэд нэгэл удха шанартай нангин һайхан эдэ үгэнүүдые бууралтад гэхэн үһэтэй толгойгоо дохин, энээхэн бэе соогоо сохилон байһан монсогорхон хүрин зүрхэе уяруулан, хоёр галта нюдэдһөөнь эзэлүүдгүй нөлбоһо дуналуулан, оло дахин дабтан энхэрхэ дурамни хүрэнэ. Эхэ тухайгаа наһан дурдахадамни үхибүүн наһанайм элдэбын һайхан бодолнууд үзэгдэхэн шэнги болошодог.

Зунай сэлмэг нэгэ үдэр. Хотоной айлнуудай баруун захаар байрладаг гэрэй газаһаа залуу эхэнэрэй хонгёохон хоолой, багахан үхибүүнэй хүхюухэн шашхаан соностоод, ямар нэгэн баярай хүгжэмдэл ханхинахань дуулдашаба. Жаргал баяр хоёроор дүүрэн залуу эхэнэр өөрынгөө бишихан басагаханиие хоёр хугаһаань дүмүүхэнээр баряад, толгой дээгүүрээ шэдэлэн наадана; хоюулан ехэл шууяатай, хүхюутэйнүүд; дэлхэй тээрэ эдэнһээ жаргалтай хүнүүд үгы гэмээр. Орой дээрһэнь улаан шаргал наран эхэ басаган хоёрые өөгшөөн энхэржэ, элшэ туяагаа хайра гамгүй алтан дэлхэйдэ бэлэглэнэ.

Хада уула, тала дайда, гол горход, шубуу шонхор, хорхой шумуул булта абья аниргүй, энэ жаргалай хүгжэмдүүлгыдүүлэн, нойрсон дуурашарандал, намдуу.

Эхэнэр, үхибүүн, наран, тэнгэри, дэлхэй бүгэдөөрөө хамтаржа, ажабайдалай, амгалан сагай, инаг дуранай, жаргалай симфонидол эдэлнэ,

Энэ болбол мэдээ орожо эхилһэнһээ хойшо эгээл бага наһанайм жаргалта үдэрнүүдэй нэгэн байгаа һэн. Үшөө нэгэ хэдэн жэлнүүд ханаандам бүхөөр хадуугдаһан юм.

Дайнай хатуу шэрүүн жэлнүүдтэ үдэһэн минии үетэн халуун хүйтэнэй амтые яһалал амсаһан байха даа. Бишыхан, үшөө һургуулида ороогүй бидэнэр, бүхэли үдэрөө газаагуур наадажа үнгэргөөд, үдэшэлэн тээ гэртээ орожо, сонхынгоо хажууда ерээд, эхынгээ ажалһаань ерэхыень хүлээн ядажа, нюдэнэйнгөө шалатар гэрэл тээшэ харан һуухалди даа.

Нилээд харанхы болошохон хойно эрэ хүнэй ажал хэжэ аргагүй ехээр эсэшэһэн эхынгээ богоһо алхан орохолоорнь, хажуудань гүйн ерэжэ, ибиингээ илдам нюдэнүүдые, ажалда хүдэржэһэн арбагар шэрүүн гарнуудые таалан байхадаа, үлдэһэн даараһанаа гансата мартажархихаш.

Эхэ! Яаһан гоё, удха ехэтэй үгэ гээшэб! Энэ үгын сэнтэйе бага наһанһаань хойшо бүхөөр хадуун ойлгоолди. Угжа хүхэн, нарай нялха үхибүүншые хэбтэхэдээ, залуу наһанай эрьен жэргэн үнгэржэ, һаншагаа сайжа, хүгшэншые болоходомнай, эхэ хүн манай зүрхэнэй гүн гүнзэгыһөө гараха аал? Үгы! Үшөө дахин дабтанаб: «Үгы!». Гарнууднай ганзагада, хүлнүүднай дүрөөдэ хүрэжэ, эрдэм бэлиг шудалжа, ажабайдалай үргэн замда гарахадамнай, эхэ хүн үреэлэй һайхан үгэнүүдые хэлэн үдэшэдэг заншалтай юм: «Алтан дэлхэйдэ ябахадаа, үримни, зол жаргал дамжахые оролдооройш. Ажабайдал гээшэмнай сэб сэхээр шугам татаад ябашаһан арюухан зүргэ харгы бэшэ юм. Тэсэжэл, дабажал үзэхэ хэрэгтэй. Һанаһандаа хүрэжэ, зориһоноо бээлүүлхэ – хүн бүхэнэй нангин хэрэг юм. Үримни, толгойгоо дээрэ үргэн, наран тээшэ эрмэлзээрэйш...»

Эдэ бүгэдэ үгэнүүдыеһ наһан, эхэмни, хүнэй эдлэхэ дүрбэн тэгшэ жаргалда хүртэлсөөшьегүй һаа, хойно годиржо, хорхой шумуул болохо дурамгүй агша.

Мүнөө үеын залуушуул! Эхэдээ дурлагты, нарай үхибүүндэл энэрхы зөөлэхэнөөр хандан ябагты! Хэрбээ мүнөө байхада эхынгээ тантай үгышые һаань, һайн һайханаар сээжэдээ хадуун, бүхөөр абажа ябагты. Һанаад ябагты! Хоёрдохи эхэ болохо Эхэ ороноо түрэхэн эхэдээл һанажа, үнэн сэхээр алба хэхээр оролдогты!

Һүүлшынгээ саг хүрэгэр эхэмнай эгээл дүтын хүн болохо үхибүүндээ бүхы һанаагаа табин, үдэр һүниие илгангүй,

амгалан нойрсонгүй байдаг лэ. Теэд тэрэ ашыень бидэ дүүрэнээр харюулжа яашье шаданагүйбди. Энэмнай тон ехэ алдуу, гэмшэл боложо үгэнэл. Эхынгээ урда бидэнэр, үринэрынь, хэды ехэ үритэй гээшэбибди? Тооложо, хэлэжэ бараха аалши? Үгы ааб даа!

Зүрхэнэймни эдэгэшэгүй ехэ шарха — эжымни нангин түхэл дүрсэ энэл алтан дэлхэйн шорой гэшхэжэ, хүн лэ хэн хойноо хүн нэрээ нэрлүүлжэ, долоошье доротожо, наймашье наратажа ябадагшье хаамни, минии урда хододоо алтан шаргал наран мэтэ гэрэлтэжэ, хүйтэн сагта хүлдөөнгүй, халуун сагта хайлуулангүй, хатуу зүрхэтэнэй гэнтын сохилтоһоо абаран, заяаеи заабарилан, замыем гэрэлтүүлэн байхал мүнхэ!

Малшан. 1974. Мартын 8

ОЛЗОГҮЙ АНГУУШАД

Намарай саг байгаа хэн. Нэгэтэ үзэсхэлэн нэгэ нютагта хоёр хүйхэр ой тайгадаа гаража, ангай мяха туршаха байна гэлсэбэд. Саһан ехээр орожо, орон дэлхэй сагаан хүнжэлөөр хушагданхай, шэмэрүүн хүйтэншэг саг газра айлшаланхай байгаа. Галанхаг байгаа. Сахюур буугаа үргэлжэ, эдэе хоол 1-2 хоногой туршада эдихээ бэлдэжэ абаад, мориндоо мордожо, эртэ үглөөгүүр дүтэ оршоһон тайгадаа гарабад. Наран үни хоргодоһон, бүрэг бараан боложо байһан хадань түргэн отогоо бэлдэжэ, ехэ гэгшын түүдэг носоогоод, ембэ тогоогоо гаргажа, эдэе хоол бэлдэжэ хооллоод, нюргаа шаран амарбад.

Эртэ үглөөгүүр, үүр сайжа байха үеэр хоёр нүхэд халажа, ондо ондоо хүбшэдэ агнаха гэжэ хэлсэбэд. Нэгэниинь ойро тойрон агнаха, нүгөөдэнь һарьдагта хүрэжэ, хандагай, сагаанда агнаха һанаатай. Тиигэжэ агналгын хаһа ерэбэ даа. Ойро тойрон агнаһан ангуушанда ехэ ан тушаалдаагүй. Оройшог болоһон хойно отогтоо бусаха дээрээ нэгэ шандага торгоожо, үдэшын хоолтой бусаба. Харин холо ошоһон ангуушан үни удаан ябаһанай һүүлээр хушата тужа соо эдеэлжэ байһан хандагай харажархиба. Ухаангүй ехээр баярлаһан хүйхэрнай буугаа абажа буудан гэхэдээ, дан түргэдөө юм гү даа, алдажархиба, хандагайшье үгы болон арилшаба. Магад, шархатаһаншье

байгаа юм ааб даа. Мүрөөрнь мүшхэжэ, хоёр хоног бэдэрхэнэй
хүүлээр олзо талаангүй ангуушан отогтоо бусаба. Ехэ эсэһэн,
үлдэһэншье гээшэнь аргагүй.

— Зай, нүхэрни, хэр олзотой бусабаш? — гэжэ
хураһанайнгаа, үгэ хүүрээ андалдаһанай хүүлээр ехэ
гэмэглэн: «Үгы, юундэ шандага торгоһон хойноо гуяын мяха
үлөөгөөгүйбши, шандаганшье һаа гуятай, хабһатай, сэмгэтэй
байдаг юм лэ», — гээд, ехээр голхороо бэлэй.

Иигэжэ хоёр олзогүй ангуушад гэртээ хооһоор бусаһан юм
гэлсэдэг.

ЭНЭЭДЭН ГЭЭШЭ — ЭМ

Дуунай багша нэгэ шабиһаа иигэжэ асууна:

— Концерт табиха сагай үдэр үлэбэ. Дуулаха дуунайнгаа
үгэ, аялга сээжэлдээд ерээ гүш?

— Үсэгэлдэр минии түрэхэн үдэр байгаа.

— Түрэхэн үдэрөөршни амаршалнаб. Тиихэдээ шүлэг
сээжэлдээгүй гүш? Сүлөө болоогүй гү?

— Бүхэли хүнндөө үдэр болотор сээжэлдээб. Гансал ондоо
хоёр дуу...

АХА. 2006. Феврелин 16

ХҮСЭГЭЛДЭЙ

Минии бүри үхибүүн ябаханда Хүсэгэлдэй гэжэ нэрэтэй,
багахан бээтэй, шодогор хүүлтэй хүхэхэн зүһэтэй тэжээмэл
ямаахан манай хүршэ айлайда байдаг бэлэй. Ямаахан,
үнэхөөрөөшье, тэрэ нэрэдээ тон таарадаг һэн: хүб хүхэхэн
зүһэтэй гээ һэмди, тиихэдэ үбсүүндээ харахан тэмдэгтэй,
хойшоо хятаралдад гэхэн яһан шодогор эбэртэй, богонихон
яһан хүүлээрээ элитэ наадаһан мэтэ, урагша хойшонь хаян,
томоотой янзаар гэшхэлхэл даа.

Эзэн айлайнгаа одхон басагаханиие дахаад лэ айлай
газаагуур гү, али үхибүүдэй наадажа байһан газарта заатагүй
ябахань харагдагша һэн. Үхибүүдшье даа Хүсэгэлдэйдэ тон

дуратай, ёһотойл хани шэнгээр һанаха. Хэрбээ танигдаагүй хүнэй үзэгдөө һаа гү, али ямар нэгэн тоомгүй үхибүүнэй ааша гарган, эээн басагаханиень шоглон дайрахаа һанабалнь, тэрэниие айлгаха һанаатай ямаахан хүзүүгээ хүлзылгөөд, аргагүй дорюун бабана хоолойгоор абья үгөөд, урда хоёр хүл дээрээ бодоод, яһан эбэрнүүдээ тэрээн тээшэ залахадань ямаршые зүрхэтэй хүнэй аймаар һэн бээ.

Нэгэтэ, июнь һарын эхин үеэр, манай түрэлэй нэгэ басагахан зунайнгаа амаралтын үдэрнүүдые хүдөө нютагай сэбэр агаарта үнгэргэхэ һанаатай айлшаар ерэбэ. Уданшыегүй хүб хүхэхэн Хүсэгэлдэйхэн айлшан үхиндэмнай өөрынгөө гайхамшаг аяг зангые харуулаа бэлэй. Ямааханай омог дорюун аашые тэрэ баарһан хаанаһаа мэдэхэ һэм даа? Ойро зуура айлшамнай маанартайгаа нүхэсэжэ, гэртэхи, газаахи жэжэ ажалдамнай туһалха, янза бүриин наадандамнай хабаадалсажа, тухагүй наадалсаха болобо. Ёһотойр нүхэсөө һэн бээбди даа. Тэрэ жэжэхэн уялгануудаймнай тон хүндэнь, тиигэбэшые тон дуратайгаар хэгдэдэг ажалаймнай нэгэниинь уһанда ошолгон байгаа бэлэй.

Манай Монголжон нютаг хэды гоё, үзэсхэлэнтэ газарта оршоһоншые һаа, ойро тойрон уһагүй — айл зониинь хура бороогой ороо һаа, жалгын уһа гү, али худагай уһа хэрэглэдэг байгаа юм. Урда зүгтөө модо шэрэнгээр элбэг, янза бүриин жэмэстэй, хуша жодоогоор бүрхөөгдэһэн хадануудтай, хойто зүгтөө үхэр малай бэлшэхэдэ тон таатай үбэр майлануудтай, тэг дундаа нюдэнэй хүрэхысэ нэмжыһэн үргэн уужам, ая ногоотой элбэг тала дайдатай. Буряадай элитэ поэт Д. Мадасон 1950 оной эхээр Аха нютагаар ябахандаа, манай нютаг хүрэжэ, түрэхэн дайдыемнай шүлэг дуунда оруулжа, мүнхэлөө бэлэй:

Зунай сагаар ябаа һэм.

Зугаа дууешни дуулаа һэм.

Хөөрүү үбгэдөөршни хөөрэлдөө һэм.

Хөөрхэн басагадааршни зугаалаа һэм.

Айраг тарагһааш амсаа һэм.

Ахын гоёхон Монголжон нютаг.

Зүб даа, гоёхон. Теэд уһанда ошохо гээшэмнай аргагүй холо, тэрээндэ ошоходоо, нэгэ багахан аяншалга хэһэн шэнгээр һанагдахал даа, тиимэхээ бүришые багашуулай дура татамаар һэн.

Уһанда ошоходоо, багашуул бултандаа тооной суглараад, хүнэгүүдээ хан ян гүүлэхээр, шууяатай хүлгөөтэй, дуутай шуутай юумэд Хүсэгэлдэй гэжэ дүрбэн хүлтэ үнэн нүхэрөө дахуулһан баруун жалга тээшээ һубарилдан ошогшо бэлэйбди.

Хүсэгэлдэй манһаа тээ хойнтоод, ногоо шэмхэжэ ябаха, үгы гэбэл, урдамнай оронхой, үргэн дорохи бамбагар һахалаа бамбалзуулан, олон сэрэгшэ дахуулһан командир мэтэ омогтой дорюунаар гэшхэлхэл даа.

... Сэлмэг нэгэ һайхан үдэр (үсэгэлдэрынь бороо ороод хоноһон байгаа) бидэнэр мүн лэ аян замдаа гарабабди. Үнишые болонгүй ойн заха хүрэжэ, нэгэ хэды тэндээ оогололдоо, шаг шууяа татаһанайнгаа һүүлээр хүнэгүүдээ дүүргэжэ, гэртээ эрьехээр болобобди. Одоошые даа, дүүрэн хүнэгүүдтэй, аалин намдуу юумэд гэдэргээ бусаа һэн бээбди. Тээ хойнохоннай айлшан үхибүүмнай дүүрэн уһатай хүнэгүүдтээ үшөө дадаагүй юумэ, эсэшэһэн хэбэртэй зүдхэнэ. Залуухан зүлгэ ногооной амта шэмтэ абahan, тэрэнээ ябад гээд лэ шэмхэн зулгаажэ ябаһан Хүсэгэлдэй мүн лэ нилээд хойно үлэшэһэн хэбэртэй.

Нэгэ хэды ябаад байхадамнай, аргагүй айжа хүрдэһэн, ехэ гэгшын шашхаанай гарахада, гэдэргээ эрьежэ хараһамнай, басагамнай шалбааг соо тарайшаһан, хүнэгүүдшые даа хоёр тээшээ тарашаһан, уһаншые адхаршаһан, аймшагтай юумэн болошоһон байба.

Хүсэгэлдэй ехэл зэмэтэй юм шэнги толгойгоо хазайлгаад, нюдэнүүдээ бэлтылгэн: «Яабаш иихэдээ? Хүнэй наадахые мэдэхгүй ямар амитами? — гэжэ асууһан мэтэ хажуудань байжа байба.

Бидэшые гүйлдэн ерэжэ, басагаяа бодхоожо, шабар шалбаагынь арилгажа, Хүсэгэлдэе зэмэлжэ оробобди.

Ушар юуб гэхэдэ, иимэ байгаа: Хүсэгэлдэй басагые хүсэжэ ерээд, уһа уухаяа һанаа юм гү, хүнэгыень хүдэлгөөд үзэхэдэнь, басаган тэрэнээ айлгахаа һанаа юм хаш, тиихэдэнь, дээшэнь

харбаһан годли өөр тээшэнь гэһэнһээ өөрэгүй, Хүсэгэлдэй өөрын анханай аяг зан гаргахаа һанаа юм ха, хүл дээрээ бодоод, үргэн дорохи һахалаа бамбалзуулан, бабана ехэ хоолойгоо гаргахадань, басаган аргагүй ехээр сошожо, унахаяашье мэдэнгүй шалбааг соо тарайшоо ха юм.

Хэды иимэ ашанууды манай Хүсэгэлдэй гаргадаг хэм даа? Тооложо барахагүйш. Зарим нэгэниинь олон жэлэй ошохо тума мартагдаашье һэн бээ. Мүнөөшье заримдаа нюдэндэм балшар наһанаймни үнэн хани үзэгдөө, үни холын ушарнууд ухаандамни һэргэжэ, сэдхэл зүрхэм уйдхарайшье, баярайшье ульһанда абтадаг юм.

«Хаанабта даа, бага балшар наһамни, нюсэгэн хүлтэ тоомгүй ханинарни?!» — гээд ооглохо дурамни хүрэдэг.

Буряад үнэн. 1986, октябриин 1

САГААН ХАРА ХОЁР

Хүүгэдтэ зорюулагдаһан хөөрөөн

Д.А. Будаева Е.А. Мункоева хоёрто

Нэгэтэ ажалайнгаа һүүлээр Орлиг тосхонһоо нилээд холо байрлаһан гэр тээшээ ябабаб.

Түргэн һэбхи зантай хүн шэнги хубилгаан түргэнөөр үнгэ шарайгаа хубилгадаг хабарай үдэрнүүдэй нэгэн байгаа һэн. Тэрэ үдэр нилээдгүй дулаан боложо, һаяхан ехэ гэгшээр хабарай «бэлэглэжэрхиһэн» саһые хайлуулжа, харгыгаар ябахын аргагүй хуу шабар шалбаагууд тогтошоһон байба.

Үбэлэйнгөө дэгэл үшөө орхёогүй намда тон халуун шэнги: эсэһэншье, үлдэһэншье, балай хүхюугүй, элдэб бодолнуудта эзэлэгдэн, шалбаагтай харгы зубшаад, аалихан гэшхэлжэл үзэнэб.

Талаан буруутахадаа, хойто зүг тээшэ зорихон машинатайшье, мотоциклтайшье хүнүүд харагданагүй. Тушаалдаһан лэ машина харгын гол сэхэ баряад, хоёр хажуу тээшээ аргагүй шалбааг сэсэргэн, урагшаа гүйлгэн үнгэршэнэ.

Машинын хүнхинөөһөө, шалбаагай сэсэрээнһээ хашардаһамни хүрэжэ, уһанай эрье зубшан, хойшоо

яаралгүйхэн ябабаб. Уданшьегүй нэгэ түгэлсэг харажархёод, амарха хүсэлэнтэй, тэрээн дээрэ ошожо нуубаб.

Тиигэжэ нуутарни, урдаһаамни велосипед унаһан хоёр багашуул, тон хүхюутэй, бэе бээ харан харан, урилдажа ябабад. Урид ябаһан томошог хүбүүниинь, ахань хэбэртэй, хабарай хагсуу һалхинда үлеэгдээ юм гү, али өөрөө заяанһаань тиимэ юм гү, али бү мэдэе, хаб харахан түхэрээн шарайтай, энеэбхилхэдэнь гансал нюдэдынь, шүдэдынь ялаг-ялаг гэнэ. Хойно ябаһан бишыхан басаганиинь саб сагаахан үнжэгэн зөөлэн шарайтай. Урда ябаһан ахаяа хүсэхэ һанаатай, велосипедэйнгээ педаль эршэтэйгээр даран даран гүйлгэнэ.

Тэрэ хоёрые энеэбхилһэн, һагад нюдөөрөө үдэшөөд, нууриһаа бодожо, аалиханаар харгыгаа үргэлжэлүүлбэб. Тиижэ ябатараа үни холо, үшөө минии үхибүүн ябахада болоһон нэгэ ушар һанаандам орожо, сэдхэлни дурасхаалай охиндо эзэлэгдэн абташаба.

Сэхынь хэлэхэдэ, мүнөө һаяхан хажуугаарнь үнгэрһэн багашуул бага балшар наһанаймни нүхэдые һануулаа һэн. Хүршэ хоёр айлаймнай бишыхан хоёр басагад һанаандам орожо, досоомни ехэ һэргэжэ, эсэһэн шэнжэ тарашаһан хэбэртэй болоодхибо.

Тэрэ хоёр басагаханай нэрэнүүдые бэшээд яалайб: нэгыень саб сагаахан гонзогор шарайтай байһан туладань Сагаан гэжэ нэрлээд, нүгөөдыень хаб харахан, тэбхэр шарайтай һэн хадань Хара гэжэ нэрлэхүү. Үнэхөөрөөшье тэдэниие хүн нэрээрнь нэрлэдэггүй, харин Хара Сагаан гэдэгыень һананаб.

Хара Сагаан хоёрнай хоюулан сасуутан байгаа, үндэр набтарыньшье адли тооной байгаа хаш даа, али Харань нэгэ бага үндэршэг һэн гү даа? Мартажархёоб. Жэлэй дүрбэн сагта тэрэ хоёрой ехэнхи сагтаа хоюулаа наадажа ябахыень оло дахин харагша һэм.

Хара басагые наадалан һагад, Хара, Харагшан гэжэ байжа элдэб нэрэнүүдые үгэһэнөөшье һананаб. Харагшан Хара гэжэ нэрэнь басагаханай шэхэндэ нилээд хажараар дуулдадаг боложо, дурыень ехээр гутаажа эхилбэ. Тиигэжэ байтараа,

Харамнай хайшан гэхэн хүн сагаан шарайтай болохо гээшэб гэхэн ехэ гэгшын бодолдо абтажа эхилбэ.

Һэмээхэнээр ерээд, Сагаан үхинэйнгээ нюур шарайгаа угаахыень хаража, хойноһоонь гэтэжэ оробо. Теэд харахадань, ямаршые нюуса үгы адли. Нюураа угаахадаа, Хара басаганда адляар угаажа, мылэ түрхижэ байһаниинь үгы хэбэртэй.

Теэд ямар нюуса эндэ бии гээшэб? Гайхахыса гайхаад, тагнахысаа тагнаад, Хара үхимнай Сагаанһаа нэгэтэ иигэжэ асууба:

— Үгы, ши юрэдөө хайшан гээд иимэ сагаан шарайтай болошоо юмши даа? Нюураа угаахадаа али ондоо мылээр угаана гүш? Намда хэлэжэ үгыш. Би сагаан болохо ханаатай аад, элдэбын мылээр үринэб, үринэб, теэд сагаан боложо ядаад байнаб!

Тиихэдэнь Сагааниинь хараад, һураггүй зөөлэхэн хоолойгоор хэлэбэ:

— Үгы, хайшаншые гэдэггүйлби даа. Нюураа угаахадаа, мылэ юушые түрхидэггүйб. Харин уһа хоёр альган соогоо хээд эльбэжэрхихэдэмни, нюурни тон сайшадаг юм лэ даа. Ши юундэ мылээр угаанаш? Тэрэшни тон харлуулдаг юм гэжэ дуулааб, магад мылэшни харлуулна аалам, — гэжэ тон үнэншэмөөр, үнэн зүрхэнһөөнь хэлээд, һэншые гэнгүй Харынгаа урдаһаа хараад байба.

Хара үхиниинь үнэншэхын ехээр үнэншөөд, нэгэ хэды үдэр соо бишыхан нүхэрэйнгөө хэлэһэн заабаряар нюуртаа нэгэ хоёр адха уһа дүтэлүүлээд, эльбээд абана.

Хара нюурнай харал зандаа, сагаан боложо үгэхэ юм бэшэ.

Хөөрхымнишые даа, табиһан анханайм табисуур иигэжэл намайгаа хара шарайгаар «шагнажархиһан» юм гэжэ ойлгохо бэлэй даа. Теэд дүрбэ табан наһанай тэрэ хоёр юу ойлгохо һэм даа. Нюураа угаахаһаань боложо, хара сагаанууд ябанабди гэжэ гэнэн хонгор ханаандаа ханадагууд байгаа гээшэ алтай.

Энээниие ханаандаа оруулан, толгойгоо дошонь гунхылгаад, энеэбхилэн ябажа ябатараа, гэнтэ тархьяа үргэн гэхэдээ, гэртээ туласа ерэшэнхэй байбаб.

Аха. 2006. Майн 25

УРИЛДААН

Үнэн болоhon ушар

Энэ жэл нютагаарнай ута намар үзэгдөө. Баян дэлгэр, алтан шаргал намарнай хүн зондошье, адуу малдашье, гүрөөлдэшье аятай зохид ха юм.

Гансал уршагтай юумэн юуб гэхэдэ, энэ намар «тайгын эзэн» баабгайн ой тайгаһаа гаража, гол сэлээндэ дүтэ; али олон зугаа, хуухын үһэнэй үрзымэ уршагта элдэб ябадалнуудые, аяг ааша гаргаһан үйлэ хэрэгүүдэй олошорходо, үгы энэмнай зүб юм гү, али хадымнай зон зугаадаа дашууржа, «дэгэд буудажархидаг» болонхой гү гээд заримдаа һэжэглэхэш. Теэд хожомоо дуулахадаш, тэдэ бүгэдэшни үнэн дээрээ болоhon лэ байха юм. Жэшээн, мал хаража байһан айлай сонходо дүтэлэн: «Сайн байна, танайда айлшалбаб. Оруулха гүт?!» — гэһэншүүгээр аашалха, үгышье гэбэл, ондоо айлда уригдаагүй хулгайшан мэтэ ерэнээр, хони хурьгадаыень, гахайнуудыень бүхын нойроор «унтуулба» гэһэн нураг суушье гараха.

Тайгын эзэнэй эгээл ехэ аашань намарай эхиндэ «Улаан-Аха» колхозой түб Хужар тосхондо болоо һэн. Үглөөнэй үүр сүүрээр айлнуудай һаял һэрижэ, зарим нэгэн гэрэй эзэн эхэнэрнүүдэй үхэр малаа һаахаяа гаража байха үеэр нэгэ эхэнэрэй ара талаһаа гэнтэ добтолжо, нилээд гэмтээһэн юм. Иимэрхүү олон ашануудые эдэ хүйхэрнүүд яһала гаргана.

Һаяхан баһал нэгэ иимэ ушар болобо. Хээрын бэлшээридэ адуу малаа атарлуулан таргалуулһанаа доошоо буужа, намарзаан дээрэ нэгэ хэды соо тогтоһон малшан Артур Пронтеев колхозой түб хүрэхэ, зугаа дуулаха, правлений гэшүүдээр уулзаха зорилготойгоор хурдан хүлэгөө хазаарлан унажа, хатарша бэшэшье һаа, гэшхэдэлтэй нүгөөдээе хүтэлжэ, аян замдаа баяртайхан гараба. Малшанай баяр манда ойлгосотой. Энэ зун хээрын ногоон бараг һайн ургажа, малшье таргалаа, үбһэ ногооншье һайнаар абтаа. Юундэ баярлахагүйб даа. Һанаан дүүрэн, һаһан үшөө залуу ха юм.

Намарай ой соо хон-жэн. Гансал унаһан мүшэрнүүдэй эндэ тэндэ тас-няс гэхэдэ, модоной дундуур шагаахадань, ан

гүрөөнэд жэрэлзээд, түргэнөөр саашална. Саашалаг лэ саашаа, юрэдөө. Аялга найхан буряад дуунуудаа аман соогоо гүбэнэн дуулажа, аян замаа үргэлжэлүүлжэл, айлда дүтэлжэл ябана хэбэртэй. «Аһаанш даа. Булан тала харагдаба. Бүрэнголой айл дүтэлбэ ёһотой. Жамбында орожо, моридоо амаруулха, аяга сай уужа, бага сага амараад, саашаа ябахал даа», — гэжэ Артур досоогоо һанана. Айл дүтэлбэ гэжэ мэдэһэншүүгээр агта мориншые ябадалаа түргэдүүлнэ.

Гэнтэ моринойнгоо шанга гэгшээр шуухираад, хажуу тээшээ халба хүрэхэдэнь, хүбүүн моринһоо шүүд унан алдаба. «Үгы, юун болобоб?» — гэжэ гэнтэ ухаандаа оруулан, хажуу тээшээ харамсаарнь, харлан байһан түглэ сооһоо һарлаг юм гү, али юун юм бэ, нэгэл томо юумэн гэнтэ харгыень хааха һанаатай гүйжэ ябаба. «Баабгай! Моримни, нүхэрни, түргэлыш!» — гэжэ гэнтэ мориёо ташуурдаад, жолоогоо гартаа шангаар баринхай, һуури дээрһэнь түргэнөөр моринойнгоо хатар абажа тухашарба. «Үтэр, үтэр! Хүлэгни! Нүхэрни! Бүл баригдая!» — гэжэ мориёо аргадасагаан, хойшоошые хараха забдагүй гүйлгэнэ. Үгы, ядахадаа, хойтохи хашан моринойнь гүйдэл түргэн бэшэл! Баряад ябаһан жолоонь гарайнь хургануудые таһалан алдаба. Хойнонь түбэрөөн, эбүүрхэмэ муухай дуун... Хэдышые саг соо баабгай, моридой, хүнэй тэмсэл үргэлжэлөө юм? Бү мэдэе. Гэнтэ мэдэн гэхэдэнь, хүтэлһэн моринийнь алдагдаад, хажуу тээшээ түбэрсэ гүйжэ ябашаба. Баабгай гэнтэ зүгөө ондоо тээшэнь шэглүүлжэ, тэрэ моринойнь хойноһоо аһан шадалаараа гүйшэбэ. Одоол аюулһаа гараба ёһотой.

Бүрэнголой оёорой айлнуудай газгаа нохойнуудай гани галзуу хусалдаад габаралдашахадань, гэрэй эзэдэй газашаа гаран гэхэнь, хүхэ сагаан шарайтай, үгэшые холбожо шадахаа болишоһон хүн һалганан байба. Моринийнь уһа саһан, хүлэршэнхэй.

— Үгы, ши яаба гээшэбши? Юундэ дорой муухай болошообши? — гэжэ гэрэй эзэдэй айһандаа нэгэн доро дуугархатайнь сасуу, Артур арай шамай гэжэ: — Баабгай, баа-баа-бгай намай намнаа, — гэжэ һалганаһан хоолойгоор арай шамай дуугарба.

— Ухайш даа. Амидыл үлөө хадаа болоош, — гэлдэн, моринхоонь дүмүүхэнээр буулган, гэртээ оруулба.

Энэ түүхэ хайн түгэсхэлтэй. Хоёр хоноһон хойно хүтэлжэ гараһан моринииньше отогтоо ерэжэ, малшадай досоо ан бун гээ бэлэй. Анханай мориндо бэрхэ Ахын зон алишье сагта уршагта ябадалһаа иигэжэ гаранал даа.

АНГУУША ХҮБҮҮН АБАРГА МОГОЙ ХОЁР

(Онтохон)

Урда үни сагта һэн ха. Үгытэй ядуу нэгэ айлайхи удаа дараалан хоёр хүбүүтэй болобо. Хонохо бүхэндөө хониной арһанда багтахаяа болижо, үнжэхэ бүхэндөө үхэрэй арһанда багтахгүй баатар хүбүүд урган мүндэлбэд. Илангаяа бага хүбүүнииньяаха аргагүй мэргэн, эрбэгэд гэхэн юумэ алдадаггүй харбадаг байһан гэхэ.

Нэгэтэ эсэгын ангууша хүбүүд хэдэн хоногто хүрэхэ хүнэхэ хоолоо түхээрээд, хүбшэ тайгада агнахаяа гарабад. Тайга соогуур агнажа ябахадань, огторгойдо хүрэмэ харанхы хара һалхи шуурган буужа, хоёр хүбүүд уулын агы нүхэн соо хонохо баатай болобод ха.

Үглөөдэрынь улаан нарантай урилдан бодожо, газраа гараха гэхэдэнь, агы нүхыень тойрон сахариглаад, Абарга ехэ могой хэбтэбэ. Ангууша хүбүүд хэды зориг ехэтэйшье һаа, гансата хүрдэжэ, айһандаа абяагүй байшабад. Бага-сага бээе барижа, аха хүбүүнэйн анхаралтайгаар харан гэхэнь нэгэл хүнэй багтаха багахан забһар байшаба. Айхабтар ехээр баярлаһандаа, аймхайшаг ахань тэрэ забһараар амияа даран гүйжэ гарашаба. Ахын гарахатай хамта Абарга ехэ могой һүүл толгой хоёроо ниилүүлжэ, хулганаагайшье гараха забһар үгы болошобо. Гэнтэ Абарга могой хүнэй хэлээр мэргэн хүбүүндэ хандан:

— Мэргэн ангуушан, намһаа бү ай! Би шамда муу юумэ хэхэгүйб. Шамайе ехэ мэргэн юм гэжэ ойрын зон хэлсэнэ. Тиигээд би шамда ерээб. Тиимэ мэргэн юм гүш, — гээд, Абарга могой торхын шэнээн бүдүүн бээе годируулаад абана. Айһан мэгдэхэн хүбүүн арай шамай ухаа ороходоо:

— Мэргэн ангуушан боложо ябанаш гэжэ хүршэ зомни хэлсэдэг лэ даа, — гэжэ харюусаба.

— Зай, тиигэбэл шагна. Би Далай Лусан хаантай дайралдажа эхилһээр хоёр жэл болобоб. Тэрэ шолмош намайе диилэхэ тээшээ боложо байна. Тиигээд шамда ерээб. Намда туһа хүргыш даа. Айха эшэхын сагта бэе бээе дурдан ябуужабди, — гэжэ Абарга ехэ могой гуйба.

Хүбүүн туһалха боложо, Абарга могойгоо унаад нуушаба. Могойн бэе хүйтэншые гээшэнь аргагүй, шэрүүншые гээшэнь жэшээлэшгүй. Харгы замдань гаталшагүй гол мурэнүүд, нарин могойн гулдиршагүй үдхэн ой тайганууд ушарна. Аян замай бэрхэшээлтэйшые хаа, Абарга ехэ могой агаарай онгосодол түргэнөөр ниидэжэ, нюдэ сабшаха зуура Хара далайн эрьедэ хүржэ ерээд байбад.

— Зай, буу даа. Би болбол хара могой түрэлтэнэй хаан Абарга ехэ могой гээшэб. Далай Лусан хаантай Эреэн-Абаргаса басагые буляалдажа, хоёр-гурбан жэлдэ таһалгаряагүй дайралдажа байнабди гэжэ шамда хэлээ һэмнэйб. Үглөөдэр ээлжээтэ тулалдаамнай үглөөнэй улаан наранаар болохонь. Тэрэ тулалдаанай үедэ ши намда туһалхаш. Хара далайн эрьедэ Далайн Лусан хаан гаража ерэхэ. Тэрэ духа дээрээ альганай шэнээн сагаан толботой байха, энэнь үхэлтэй толбонь гээшэ. Хара-Лусан хаан хүрин буха болоод хубилха. Тэрэнэй гарахада, һэб-һэбхэн һалхин үлеэжэ, һэмжэн эреэн үүлэн гараха. Үхэрэй эбэрэй хаха хүрэмэ хүйтэн, мориной шабааһанай бусалма халуун болохо. Далай ехээр долгилхо. Хараад байгаарай даа. Би хүхэ буха болон хубилхаб. Тиигээд мүргэлдэжэ орохобди. Үдэ болотор би диилэн алдахаб. Харин үдэһөө хойшо хүрин буха диилэжэ захалха. Би тэрээндэ диилдэхэ ёһотой юумэб. Далай Лусан хаан түмэр хуяг үмдэжэ, айдхатай бүхэ, томо, номдо абташагүй болохо. Амيينь духынгаа толбодо юм гэжэ хэлээ һэм. Тэрэл толбыень харбахаш. Тиигэбэлшни тэрэшни амияа одоол таһалха, — гээд үглөөнэй тулалдаанда бээе зэхэхэ һанаатайгаар амаран хэбтэшэбэ. Хүбүүн мориной шабааһан боложо хубилаад, һомо номоо татаад, баһал амархаяа хэбтэбэ.

Одоошые үглөөнэй улаан наран гараба. Хоёр хаашуулай

тулалдаха хаһа хүрэжэ ерэбэ. Эдэ хоёрой тулалдаанай үедэ газар тэнгэри хоёр ниилэжэ, шууяа нэръеэн гаража, тооһо манан бушхан, амгалан байгаали үнгэ зүһеэ хубилгаба. Үдэ болотор Хүхэ буха түрин байба. Харин үдэһөө хойшо Хүрин буха хүсэндөө орожо, түрихэ тээшээ болобо.

Тиигэжэ байһаар Хүхэ буха хажуу тээшээ халба хүрэжэ, мориной шабааһанай саана ороодхибо. Хүрин буха мүргэлдэхэ ханаатайгаар гэдэргээ эрьежэ, Хүхэ буха тээшэ хёлолзон хараба. Духадань нэгэ сагаан юумэнэй ялагас гэхэтэй хамта мориной шабааһан гэнтэ мэргэн баатар болон хубилаад, тэрэ доронь харбajarхиба. Харбахатайнь хамта шэхэ дүлиирмэ дуу дорьбоон гаража, газар дэлхэй хүдэлхэдэл гээд, огторгойдо хүрэтэр шара тооһон гаража, юуншье харагдахаа болишобо. Гурбан үдэр, гурбан һүни тайгын модые тархитайнь, ойн модые орбонтойнь зада хульбэржэ, Далай Лусан хаан амиа табиһан гэхэ.

— Ши намда ехэ туһа хүргэбэш. Ами наһьем абарбаш. Энээниеш харюулжа, би шамда шэдитэ бэлэгээ барюулхам. Энэ бэлэгни миин бэшэ, шэдитэ юм, мэдээрэй. Энэ бэлэгэй хүсөөр саг жэлэй ошохо бүри баян болохош. Далай Лусан хааниие даралсааб гэжэ хоёр хүлтэй хохимойдо ама бү гараарай. Энээн тухай нэгэтэл ама гараа һаашни, би шамай үрэбхижэрхихэб, — гэжэ хэлээд, алта мүнгөөр шудхуулһан, аржагар һайхан ордон соогоо асараад, жэгтэй һайхан эдеэгээр, архяар хүндэлжэ байхадаа Эреэн Абарга ехэ могой захиба. Мэргэн ангуушан захяаешни мартахагүйб гэжэ тангаригаа үгөөд, шэдитэ бэлэгыень абаад, Абарга могойngoо нюржан дээрэ һуужа, нюдэ сабшаха зуура гэрэйнгээ ара талада буушаһан байба.

Абарга ехэ могойдо залгюулангүй, ангууша мэргэн хүбүүнэйнгээ амиды мэндэ бусан ерэхэндэ баярлажа, айл зониинь ехэ наада зугаа хэбэ. Тэрэ гэхээр тэбхэр жэл үнгэрбэ. Мэргэн хүбүүн шэдитэ бэлэгэйнгээ хүсөөр улам ехээр баяжаба. Абарга могойдо үгэһэн шахаа тангаригаа мартажа эхилбэ.

Нэгэтэ айл зоноо дуудажа, аргагүй ехэ найр наада хэжэ, хүбүүн һогтохын ехээр һогтобо. Амамнай задагай, зангын ехэл һайрхуу болобо. Тиихэдэ хүбүүн бэе ехээр магтажа, хүн зондо хэлээгүй ехэ нюусаяа хэлэжэрхихэб:

— Битнай ехэл баатар мэргэн ангуушан байнаб. Мэдэбэ гүт? Та намда орходоо юуд гээшэбта? Миин лэ арһан туламууд гээшэлта. Би Абарга могойе абаржа, Далай Лусан хааниие дараһан хүм, — гэжэ ехэл бэеэ найрхажа оробо. Тиигэжэ ама хэлэеэ һула табижа, хамаг нюусаяа табижархиба.

Хойто үглөөниинь тэлэрхэдэе, тэрэ найрхажан юумэе мэдэржэ, халаглахын ехээр халаглаба. Айл зониинь тэрэнэе хайрлажа:

— Нюусыешни би хэлээгүйб, архи намда хэлүүлээ гээрэй, — гээд, архияа арза, арзаяа хорзо болгон, хэдэн торхо нэрэбэд.

Абарга могой энээниие дуулажа, намда үгэһэн шахаа тангаригаа эбдэбэ гэжэ айхабтар сухалдахадаа, гэртэнь дүтэхэн ошоод, нэгэ жалга соо хүбүүе тодон хэбтэбэ.

— Шамда юун гэжэ захяа һэмбиб? Юундэ энээн тухай хүн зондо хэлээбши? Ерэ! Минии ама руу оро! — гээд, ехэл хахир шанга хоолойгоор хашхарба.

— Яагаа гээшэбши, ахамни? Би огто хэлээгүйб, энэл архи хэлээ, — гэжэ хүбүүн мэгдэн һагдан хэлэбэ.

— Архи аматай юм аал? Юундэ худалаар хэлэбэш! — гээд, Абарга могой зандахын ехээр зандаба. һүүлынь хойно байһан хадада хүрэмөөр һэнжэгэлзэнэ.

— Архи гээшэш тон бэрхэ юм байнал. Хэлэхэгүй юумэ хэлүүлхэ, хэхэгүй юумэ хүүлэхэ ехэ мэхэтэй ундан. Би шамда уулгаад туршаһуул даа. Одоо тиихэдэ яаха аабши? — гээд, ангууша мэргэн хүбүүн хэдэн торхо арза хорзоёо асараад, могойн ама руу шудхажа үзэлэй. Абарга ехэ могой һогтохын ехээр һогтоходоо, аргагүй бүхөөр унташалай.

— Энэ һамбаанда ангууша хүбүүн тэрбэгэр ехэ хүхэеэ үрижэ ерээд, Абарга могойн тархида ошоод: «Би толгойешни сабшахам. Сабша гэнэ һэмнэйш. Бүри сабшаба, сабшаба, сабшаба гээшэб, — гэжэ байгаад хүхэеэ далайн-далайн байба, Абарга ехэ могой һэрээд: — Үгы энэ юу хэжэ байнаш? Болиш, болиш, намайгаа алахашни аал? — гэжэ айһан һүрдэһэндөө хашхарба.

— Теэд өөрөөл намайе толгойемни таһа сабша гээд амар заяа үзүүлнэгүй һэн бшууш. Тиигээд лэ сабшажаяа байналби

даа. Тугаарай сабшаха аад, нойrhoонь һэриг лэ даа гэжэ хүлээбэб, — гээд, хүбүүн һанаа амарханаар хэлэбэ.

— Ай, ухайш даа. Архи гээшэнь ехэл гайтай ундан байна даа. Үнэхөөрөө хэлэхэгүй юумэ хэлүүлхэ, хэхэгүй юумэ хүүлэхэ юм ха. Одоол ойлгобоб. Хүлисэ, мэргэн ангууша. Айха эшэхын сагта бэе бээе дурдалсан, туһа хэжэ ябахабди гээд Абарга могой ехээр уяран, мэргэн ангуушанаа шоб байса таалаад, һүүлээ залаад, һүүдэрээ харуулаад, үгы болошоһон юм гэлсэдэг.

Тэрэ саһаа хойшо тэдэ хоёр архи гээшэмнай гайтал ундан байна даа гэжэ, тэрээхэн шара даралтые уухаяа огто болиһон гэхэ. Мүн үгэһэн шахаа тангаригтаа эзэн байха ёһотой, сахиха хэрэгтэй гэжэ мэдэрбэд. Мэргэн ангууша хүбүүн нютагайнгаа малша сэбэр басагантай хамтаржа, эхэ эсэгэтээе, үри хүүгэдээрээ, хүлэг моритоёо амгалан тайбан жаргажа, үни удаан алтан дэлхэй дээрээ жарган һууһан юм...

Энэ онтохон 1978 ондо дайнай, ажалай, партиин ветеран, тусхайта пенсионер Бандан Сыденович Балдановаһаа бэшэжэ абаһан байнаб. Бага зэргэ заһаад, уншагшадай анхаралда дурадханаб.

Саянская новь. 1991. Апрельин 27. Н. 4

ГАРШАГ

Сэдхүүлшэн эгэшимнай сэнтэй бэлэг	3
Уншагшатаяа хөөрэлдөөн	6
Уян сэдхэлтэй, урин хэлбэритэй бэлэй	12
Уран үгын шүрэ	22
Хүдөө ажахыгаа хүгжөөхэ заяатай	29
Замай тэмдэглэлнүүд, залиршагүй зугаанууд	75
Адуушанай алдар	76
Малшан хүнэй магтаал	86
Хонишоной соло	116
Хаалишадай найхан эрмэлзэл	172
Нютагайнгаа шарай шэртэжэ	229
Дайнай дүлэн соогуур	238
Хайрхад, бурхадай харууһан доро	266
Ниитэ олоной хүгжэлтэ ниигэмэй халбаринаа эхитэй юм ...	284
Болбосоролой боломжонууд	285
Соёлой сурталай гоё гээшэнь	303
Эрхыдээ эмтэй, долёобортоо домтой	356
Альгаар дүүрэн ажал бадаруулжа	366
Наймаанай халбарин нүлөөн ехэ	380
Холбоо барисаа тогтоохо хэшэгтэй	390
Түрэл нютагаа түби дээгүүр суурхуулаад	400
Уянгын утаһан	413

Ольга БАЛДАНОВА

МАЛАР ҺАЙХАН АХАМНИ

*Издание осуществлено при финансовой поддержке
администрации МО «Окинский район» и родственников автора*

Составители

Д.Р. Замбалова, О.Ш. Дашеева

Редактор Б.Д. Балданов

Корректор З.З. Арданова

Дизайн, вёрстка Х.Б. Зарбаева

Компьютерный набор

Д.Р. Замбалова, С.Г. Наханцакова

В издании использованы фотографии
из архивов семьи и редакции газеты «Аха»

Подписано в печать 13.12.2022 г. Формат 90*60/16

Печать офсетная. Бумага офсетная.

Печ. л. 28. Заказ № 1536. Тираж 200 экз.

Отпечатано ООО «НоваПринт»,

Республика Бурятия, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23, офис 14,

тел.: 212-220, 212-552